

L y m b u s

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Budapest
2014

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Főszerkesztő

Ujváry Gábor

Felelős szerkesztő

Lengyel Réka

Olvasószerkesztő

Nyerges Judit

A szerkesztőbizottság tagjai:

Boka László, Fazekas István, Gecsényi Lajos, Jankovics József, K. Lengyel Zsolt, Kollega Tarsoly István,
Mikó Árpád, Monok István, Pálffy Géza, Petneki Áron, Szentmártoni Szabó Géza, Varga Katalin

A szerkesztőség címe: 1118 Budapest, Ménesi út 11–13.

E-mail: lereka@freemail.hu

A kötetet kiadja

*a Balassi Intézet, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, a Magyar Nemzeti Levéltár,
a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság és az Országos Széchényi Könyvtár*

Balassi
Intézet

archívum
Magyar Nemzeti Levéltár

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

HU ISSN 0865 0632

Kiadja az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont

Felelős kiadó: Fodor Pál főigazgató

Borítóterv: Csizmadia Kata

Nyomdai előkészítés: MTA BTK Történettudományi Intézet
tudományos információs témacsoport

A nyomdai munka: Prime Rate Kft.

Felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter

Tartalom

- 7 KISS FARKAS GÁBOR
Regimen contra pestem. Johannes Jacobus de Castelbarco
orvosi és életvezetési tanácsai Vitéz János számára
- 25 PALOTÁS GYÖRGY
Verancsics Mihály nászdala Szapolyai János és Jagelló Izabella
esküvőjére (1539)
- 45 SÖRÖS BORBÁLA
Verancsics Antal: Elogium Urbani Bathiani (1548 k.)
- 51 KOVÁCS ZSUZSA
Horváth György: Fráter György epitáfiuma
- 57 PETNEHÁZI GÁBOR
Kovacsóczy Farkas kortörténeti feljegyzései (1563–1567)
- 95 REICHARDT GABRIELLA
Nádasdy Anna csejtei tárházának jegyzéke 1617-ből
- 101 VADAS ANDRÁS
Lippay György három levele jobbágynak végvárakba
szökéséről (1642)
- 107 VISKOLCZ NOÉMI
Révay Judit hagyatéki leltára 1643-ból
- 119 FÖRKÖLI GÁBOR
Magyar vonatkozású levelek a párizsi Bibliothèque Nationale
Boulliau–Niccolò Siri anyagában (1659–1664)
- 163 FERENC POSTMA
Warum der ungarische Student Thomas Gyarmati [Gyarmati
Tamás] im Februar 1669 aus der Provinz Friesland verbannt
wurde
- 183 BUJTÁS LÁSZLÓ ZSIGMOND
Magyarországi evangélikus lelkészek Hollandiában (1676)

- 199 SZABÓ ANDRÁS PÉTER
Melchior Genersich rövid lőcsei krónikája (1108–1552)
- 229 JANKOVICS JÓZSEF
Ifjú házasság személy panaszolkodik férjének röstsége-
és hidegségéről
- 237 BABARCZI DÓRA
Szluha János levele Reviczky Antalnak (Lisszabon, 1753.
április 17.)
- 251 BÁTHORY ORSOLYA
Dobsa Ferenc köszöntő verse Batthyány Józsefhez (1796)
- 275 VADERNA GÁBOR
Gróf Dessewffy József pesti útinaplója 1828-ból
- 293 SAS PÉTER
Janovics Jenő feljegyzése 1919. február 27–28-i beidézéséről
és kihallgatásáról
- 309 TÓTH KRISZTINA
Akik nem voltak ott az 1938-as eucharisztikus
világkongresszuson. A román görög katolikus
püspökök távolmaradása
- 319 BOÉR ILKA
Balogh Jolán levelezése a Székely Nemzeti Múzeummal
(1942–1943)
- 327 GLAVANOVICS ANDREA
Magyar közéleti személyek angol szemmel 1945-ben
- 351 SIMON ZSUZSANNA
Kiadatlan Füst Milán-levelek az MTA BTK
Irodalomtudományi Intézet archívumában (1948–1960)
- 369 GURZÓ K. ENIKŐ
Gerlóczy Gedeon és Dévényi Iván levélváltása Csontváry
felfedezőjével, Lehel Ferencel és rokonaival

Regimen contra pestem. Johannes Jacobus de Castelbarco orvosi és életvezetési tanácsai Vitéz János számára

A grazi ferences kolostor A 67/36 jelzetű, elsősorban orvosi tartalmú kézírata a magyarországi humanizmus története szempontjából fontos szöveget őrzött meg. A kizárólag orvosi értekezéseket tartalmazó kézirat harmadik ívfüzetében, a 97ra–101ra fólión egy Vitéz János számára készített személyes orvosi tanács (*Regimen contra pestem*) olvasható, amelynek szerzője Johannes Jacobus de Castelbarco (Castro Romano, Castrobarco, Kastelbark), III. Frigyes császár orvosa és politikai tanácsadója. A szöveg a műfaj minden bizonnyal egyik legkorábbi magyarországi emléke, keletkezése megelőzi Johannes de Borgo Mátyás király számára készített személyes orvosi tanácsait.¹ Az alábbiakban a szöveggé-
lést megelőzően röviden bemutatjuk keletkezésének körülményeit.

Johannes Jacobus de Castelbarco személye szinte teljesen ismeretlen mind az irodalom-, mind az orvostörténet számára, és ez elsősorban annak köszönhető, hogy a grazi kéziratban megőrzött szövegen kívül csak egy rövid recept maradt fenn tőle egy 1482–1483 körüli, ismeretlen orvostól származó jegyzetelőkönyvben, ahova a páciensei számára felírt receptjeit dokumentálta.² Ennek ellenére nem jelentéktelen személyről van szó: a dél-tiroli eredetű Castelbarco/Lodron családból származott, és udvari karrierje során nemcsak III. Frigyes császár személyi orvosa lett, hanem diplomáciai küldetéseken is részt vett.

Az értekezés műfaját már a címe is meghatározza: a 14. századtól kezdve elterjedő személyes *regimen*nek, azaz életviteli tanácsok közé tartozik. Szemben a *regimen sanitatis*okkal, amelyek a páciens személyétől függetlenül általános tanácsokat adnak, a *consilium*okhoz hasonlóan a *regimen*nek is egy, gyakran arisztokrata személy számára készültek, de a *consilium*mal szemben ritkán gyűjtötték egybe őket, és önállóan hagyomá-

¹ Ld. Erlangen, Universitätsbibliothek, Ms. 669. Iohannes de Bosco: *Compendium de regimine sanitatis. Serenissimo [...] dno. Mathie Hungarie Bohemie [...] Comanieque Rex [!] etc. domino meo graciosissimo presens opusculum regiminis in honore et pro conseruanda sanitate Regie Maiestatis Ego mgr. Iohannes de Bosco dioc. Treuerensis Medicine licenciatus ac medicus Cesaree Maiestatis confeci in hunc qui sequitur modum.* A tanulmány elkészítését az OTKA (PD-104316) támogatta. Külön köszönöm Law Šubarić segítségét.

² Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 5225, f. 117v: *Mixtura contra pestem domini Jacobi de Castro Romano. Inc. Recipe diptami, zeduarie...* A kötetben feljegyzett receptek közül az egyik Petrus de Cibirio (a kéziratban: „Magistro Petro de Zibinio qui laboravit disenteria scripsit D. B. S. dyncitonitem sine speciebus et ut comedetur”, f. 307v.) számára készült. Nem elképzelhetetlen, hogy ő azonos lehet Petrus de Cibirio brassói káptalannal és vízaknai plébánossal, ugyanis a kötetben több „per Salis.” datált recept is található, ami esetleg Vízakna latin nevére utalhat (Salisfodium/Salzburg). Ld. *Urkundenbuch...*, 1892–1991, Bd. 7., 253–254. (Nr. 4396). A kéziratra utalt már SENFELDER, 1904, 48. A vatikáni Cod. Pal. Lat. 1155-ben egy *Antidotarius* egyik receptje mellett olvasható a neve (176v). Ld. SCHUBA, 1981, 113.

nyozódtak.³ Bár nem feltétlenül előzte meg létrejöttüket személyes találkozás az orvos és a beteg között, gyakran tekintettel vannak a címzett egyedi tulajdonságaira, életkorára, eddigi betegségeire, céljuk pedig nem egy betegség gyógyítása, hanem az egészség megőrzése. Jó példa erre az egyik legkorábbi fennmaradt regimen, Ugo Benzi *Libro da conservare la persona in sanitatē*, amely Niccolò d'Este számára készült. Az egyes személyek számára adott tanácsok, consiliumok gyakran egészülnek ki orvosi receptekkel. A *regimen* legállandóbb része a „hat nem természetes dolog” (*sex res non naturales*) kérdésében adott tanácsadás. Itt pontokba szedve a lakhelyválasztásról, az étkezésről, az ürítkezésről, a mozgásról, az alvásról és a lélek szenvedélyeiről (*de aere, de cibo et potu, de inanitione et repletionē, de motu et quiete, de somnio et vigilia, de accidentibus animae*) olvashatunk személyes tanácsokat a címzett számára, majd ezt követik az adott személy számára egyedileg kiválasztott receptek. Castelbarco Vitéz János számára készült *regimenje* is pontosan ezt a szerkezetet követi.

A műfaj kialakulása szorosan kötődik a padovai egyetemhez, ahol a *consiliumok* és *regimenek* legnevesebb szerzői – Gentile da Foligno, vagy a grazi kódexben is hagyományozott Bartolomeo da Montagnana (kb. 1380–1452),⁴ Petrus Curiali (de Tossignano, kb. 1350–1407),⁵ és Leonardo Bertapaglia (†1460)⁶ – alkottak. Könnyen lehet, hogy Castelbarco is Padovában tanult, de erről nem áll rendelkezésünkre adat.⁷ 1425-ben már doktorként említi egy trentói dokumentum,⁸ 1438-ban egy bécsúj helyi házat bocsát évi bérlet fejében rendelkezésére III. Frigyes császár. Növekvő udvari befolyását tanúsítja, hogy 1441-ben a bécsi orvosi fakultás kért tőle segítséget az orvoslással próbálkozó gyógyszerészek ellen,⁹ 1442-ben megkapja a császártól Auer ob Neumarkt (Aurheim) javadalmát,¹⁰ 1444. május 25-én már a császár doktoraként és tanácsnokaként szerepel,¹¹ s közeli barátja Enea Silviónak: levelében orvosi jellegű, de erősen pajzán szellemességeket ír neki.¹² 1447-ben fontos milánói diplomáciai követséget bízott rá III. Frigyes: Enea Silvio Piccolomini társaságában a Viscontiak kihalása után a császár joghatóságát próbálta – eredménytele-

³ AGRIMI–CRISCIANI, 1994, 19–21. A pestisértkezesek eszmetörténeti fontosságáról ld. GECSE, 2014.

⁴ Franco Bacchelli, Bartolomeo Montagnana, ld. in: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 75, 2011.

⁵ Augusto de Ferrari, Pietro Curiali, ld. in: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 31, 1985, 432–434.

⁶ PESENTI, 1978, 1–38.

⁷ A bécsi orvoslás padovai kötődéséhez ld. UIBLEIN, 1999. Geremia de Simeoni ott közölt, 1444-ből származó consiliuma az általános tanácsokban sok hasonlóságot mutat Johannes Jacobus de Castelbarcoéval. Ld. még Tiziana Pesenti tanulmányait, pl. PESENTI, 1983, 523–545.

⁸ Giuseppe Ippoliti OFM, Angelo Maria Zatelli, OFM, *Archivi...*, 2001, Guida. vol. 1. Capsae 1–55, 75 („magistro Iohanne artium et medicinae doctore, filio nobilis viri Iacobi Thomei de castro Romano dioecesis tridentinae”).

⁹ KÜHNEL, 1965, 96–97. Vö. KÜHNEL, 1958, 21–22.

¹⁰ AUSSERER, 1902, 55–56. Ld. még HEINIG, 1989, 178–179.

¹¹ *Archivi...*, 186. („Iacobus Iohannes de Castro romano caesaris phisicus miles et doctor, consiliariusque.”)

¹² „De Rotundella cum scriberes, credo inflatum nervum urina magis quam desiderio Veneris stetisse tibi. Namque ut minxisti, et calamus tacuit, quod tuorum paucitas verborum ostendit. Sed illa non tumidas vento vel urina, sed succo pretiosissimo distentas cupit, ideoque scias, te sui non esse idoneum amatorem. Haec ex ioco dixi. Tu vale et Matheum nostrum Pisanum meo nomine salvum dicito. Ex Prugk die XXVIII Novembris 1444.” PICCOLOMINI, 1909, 452–453.

nül – érvényesíteni a lombard fővárosban.¹³ 1451-ben újabb fontos diplomáciai ügyben vállalt szerepet: Francesco Sforza követe számára szerzett bebocsátást a császár elé, aki hercegi címet szeretett volna III. Frigyesről kialakítani a Sforzáknak.¹⁴ A Castelbarco által pártfogolt Sforza-követ, Curte de Sceva beszámolójából tudhatjuk meg, hogy Hunyadi János azt javasolta, össze kellene fognia a három érintett félnek, Magyarországnak, Milánónak és III. Frigyesnek a velenceiek ellen.¹⁵ III. Frigyes tanácsosaként Castelbarco minden bizonnyal korábban is ismerte Hunyadi János környezetének tagjait, köztük Vitéz Jánost, de ez alkalommal Milánó-barát politikai szándékaik is találkozhattak, és könnyen kialakulhatott köztük személyes ismeretség is.

Udvari szerepének fontosságát mutatja, hogy 1452-ben Castelbarco fiával együtt részt vett III. Frigyes római bevonulásán, és Enea Silvio *Historia Australis*ában III. Frigyes legközelebbi udvaroncái között („primos suae curiae viros”) szerepelt.¹⁶ 1453 nyarán Enea Silvio Piccolomini egy levelének tanúsága szerint megbetegedett, és emiatt nem tudott segíteni barátja, Johannes Tröster álláskeresésében, de ugyanakkor Enea Silvio egészségéről is ő gondoskodott.¹⁷ Azon a megbeszélésen, ahol Vitéz János, Janus Pannonius és Johannes Tröster találkozott 1454 őszén Prágában, minden bizonnyal nem vett részt.¹⁸ Tröster Vitézhez szóló levele szerint 1454. november 19-én ért Prágából Bécsújhelyre, és ott előbb Suetonius műveit vagy Caesar *Kommentárjait* akarta lemásolni (nyilván patrónusa, Vitéz számára), majd Johannes Hinderbachra és Enea Silviora várt hiába, és miután mindkét terve kudarcot vallott, úgy döntött, hogy megkéri Jacobus császári orvost, azaz Castelbarcót, hogy a pestisre hajlamos időszak miatt állítson össze egy orvosi regiment Vitéz János számára. A mű létrejötte tehát a császári udvarban kegyvesztett, de Vitéz által jóindulattal fogadott osztrák humanista, Johannes Tröster igyekezetének köszönhető, aki a frissen kialakult mecénási viszonyt igyekezett minél több szálon erősebbre fonni.¹⁹ Castelbarco császári diplomataként minden bizonnyal személyesen is ismerte Vitézt, azonban arra, hogy a művet speciálisan Vitéz

¹³ KÜHNEL, 1965, 97.

¹⁴ A küldöttség részletes történetét ld. REINLE, 1993, 259–275.

¹⁵ LAZZERONI, 1940, 251; RANDO, 2008, 102–104.

¹⁶ „Item Her Jacob von Kastelbarck und sin sone, viii (pferde)”. HACK, 2007, 158; PICCOLOMINI, 2009, 2. Bd., 559, és STRNAD, 1997, 345–380.

¹⁷ PICCOLOMINI, 1918, 236: „Dominus Iacobus tunc egrotus fuit neque potuit sermoni interesse.” (Grác, 1453. aug. 25.) és „medicus mihi vir bonus et mei amantissimus [...] nobilis eques Iacobus de Lodrono” (238–239).

¹⁸ Tröster 1454. szeptember 14-én, Prágában ajánlja be magát Vitéz Jánoshoz, október 2-án ír Janus Pannoniushoz, aki a levél szerint épp Prágába érkezett. Erről ld. KISS, 2012, 119–131.

¹⁹ „Petivi Novam nostri Caesaris Civitatem e Praga veniens 19 Novembris ut dum tuam Reverenciam [!] patrem hic opperir, aliquod operis facerem, vel Suetonium rescriberem, aut Commentaria Caesaris. Nullum cum horum feci, neque tunc e Franckfordia rediit Senensis, neque Johannes Hinderpach Caesaris secretarius, qui ea habet in nostri Caesaris iussu, Istriam aut Tergistum rediit, ne inanis [sim, rogavi – KFG.] tamen admodum doctum [ms.: Adydoctum] ac celeberrimum Caesar[is] physicum, dominum Iacobum, ut is, si quid in hoc pestilenciali tempore expertum ratione, experientia aut auctoritate haberet [ms.: -m], id scriptis Tuae Reverendissimae Paternitati mandaret. Fecit libens, mitto libentissime.” (Bécs, 1454. nov. 26.) Brno, Moravská Zemská Knihovna, ms. MK 96, 152v. Vitéznek több Caesar- és Suetonius-kötete is lehetett, vö. CSAPODI–GÁRDONYI, 1984, 90–91, 137–138.

számára állította össze, csak néhány utalást találunk: a regimen említi, hogy a tél közeledtével kerülni kell a forró dolgokat („quia prope hiemem sumus”), és azt is, hogy „bizonyos okból” nem ajánlja Vitéznek az egyébként ízletes nyers mézes póréhagymát (porri crudi cum melle). Nem tudjuk, hogy a váradi püspök megfogadta-e a neki adott javallatokat, de Castelbarco tanácsai önmagukban is jó tekintést nyújtanak a 15. századi arisztokrácia életviteli és étkezési szokásaiba.

Castelbarco művét kísérőlevél előzi meg, amelynek szövege a brnói Morva Könyvtár MK 96 kéziratában (153r–v; Bécsújhelyből, 1454. november 20-ra datálva) és a grazi kéziratban is (datálatlanul) fennmaradt. Ez alapján tehát úgy rekonstrálhatjuk az eseményeket, hogy a Prágából, Vitéz társaságából november 19-én Bécsújhelyre vizsztatért Tröster tüstént megkérte Castelbarcot, hogy járjon Vitéz kedvében egy pestissel is foglalkozó orvosi tanáccsal, és az meglehetősen gyorsan, már november 20-án elkészítette művét. Ezt küldhette meg saját levelével együtt Tröster november 26-án Bécsből a váradi püspöknek. A grazi kézirat szinte egykorú másolat, mert a Bartolomeo de Montagnanától²⁰ származó *Consilium ad fluxum materiarum*ot (107ra–128rb) másoló kéz 1455. február 18-ra datálta munkáját („Finitum anno domini M°CCCC°LV in die vaschangi”), és ugyanez a kéz másolta a Vitéznek ajánlott *regiment* is.²¹ Nem tudjuk, hogy a császári orvos és tanácsnok kapcsolatfelvétele Vitéz Jánossal csak a Tröster által említett véletlennek köszönhető-e, vagy esetleg diplomáciai szándék is állhatott az orvosi szöveg küldése mögött. Ha volt is ilyen terv, az bizonyosan nem valósult meg Castelbarco halála miatt, amely nem sokkal később, 1456-ban következett be.²² A *Regimen contra pestilentiam* ajánlásának szöveggözlésénél elsősorban a brünni kéziraatra (Brünn, Moravská Zemská Knihovna, ms. MK 96, 153r–153v, B) támaszkodom, magát a *regiment* pedig a grazi codex unicus (Graz, Bibl. d. Franziskanerprovinz, ms. A 67/36, 97ra–101ra, G) alapján közlöm. A latin szöveg klasszicizálása, és ahol lehet, javítása mellett döntöttem, mivel mindkét kézirat meglehetősen hibás szöveget hoz, ettől csak a változatos helyesírású növény- és gyógyszernevek esetében tekintettem el.²³

²⁰ A kor híres orvosa számára Janus Pannonius padovai tanulmányai idején epitáfiumot írt: Epigr. II. 3. („Epitaphium in Bartholomaeum Montagnam phyiscum”) Bartolomeo Montagnana, a padovai egyetem nagy hírű orvostanára 1452 elején halt meg, ld. *Bacchelli, Bartolomeo Montagnana*, in: *Dizionario Biografico degli Italiani*, 75, 2011,

²¹ A kézirat leírására ld. LACKNER, 151–157, és MAIROLD, 1988, 95–96.

²² AUSSERER, 1902, 57. Fia, Friedrich von Castelbarco „am mittich vor St. Martinstag anno d. 1456” kapta meg apja birtokát, Aurheimot.

²³ A levelet a brünni kézirat alapján betűhíven átirta Szilágyi Emőke Rita, ld. SZILÁGYI, 2012. A szövegben található növény-, állat-, fűszer- és ételnevek átírásánál az anakronisztikus szóhasználat elkerülésére Diefenbach glosszáriumát vettem alapul (pl. narantium, citonia, igmina). Ld. DIEFENBACH, 1857. Az orvosi mennyiségek rövidítései: lb.: libra, unc.: uncia, drag.: dragma, scrup.: scrupulus, gr.: granum, f: ½ (semis); 1f: 1½.; ana: egyenlő rész. A mértékegységekről ld. HUNT, 1990, 59–61.

**Iacobus Iohannes de Castelbarco:
Regimen contra pestem ad Iohannem Vitéz episcopum Varadiensem.**

Reverendissimo patri ac domino domino Episcopo Varadiensi Cancellario dignissimo Iacobus de Castro Romano Caesaris physicus commendationem.

Cum nulli nisi mentis inopi dubium sit, Reverendissime pater,²⁴ nostras (ut ita dixerim) vitas natura duci, fati²⁵ agi, casibusque plerumque ancipitibus trahi,²⁶ *morique certum sit, et incertum*, ut ait noster Cicero, *an*²⁷ *eo ipso die*,²⁸ cum vero nec²⁹ dubium me tenet,³⁰ ea optima sis natura, ut animales vitalesque spiritus³¹ rarissime³² errare contingat, neque ambiguitas ulla,³³ quin pia numina fataque, qui talem tantumque³⁴ genuere patrem,³⁵ ad extremos naturales³⁶ terminos conducere velint, qui, ut Platoni placet, *solus*³⁷ *sibi natus non est*,³⁸ *sed*³⁹ *partem patria, partem amici* etc. vendicant,⁴⁰ ne malus aliquando insperatusque⁴¹ accadat casus, quem summus ipse⁴² Deus avertat, hoc in loco, eo in tempore, quo contagio pestis plurimos subvertit,⁴³ ammonuit, immo rogavit, quod et avide feci, immo libentissime,⁴⁴ ex Praga nunc veniens tuus⁴⁵ Iohannes, meus alumnus, qui nostro⁴⁶ Reverendissimo patri Senensi et tibi⁴⁷ deditus

²⁴ pater in Christo reuerendissime dubium sit G

²⁵ duci satis G; deici fati B²

²⁶ duci B

²⁷ in B; an ut ait noster Cicero G

²⁸ „Moriendum enim certe est et id incertum, an hoc ipso die.” Cic., *Cato* 74.

²⁹ Cum ... nec: neque G

³⁰ Pater praestantissime *add.* G

³¹ spiritusque vitales G

³² quia *del.* B

³³ ambuguitas ulla B, ulla *om.* G

³⁴ tantum que talem G

³⁵ parentem G

³⁶ naturalem B

³⁷ solos B

³⁸ „Non nobis solis nati sumus, sed ortus nostri partem patria vindicat, partem amici.” Cic., *Off.* 1, 22. (Plat. *Epist.* 9, 358a)

³⁹ ad extremos... sed: *om.* G, cuius ortum

⁴⁰ vendicat B; vendicant ut divino placuit Platoni, ad extremos naturales terminos agere velint G

⁴¹ etiam simul insperatus malus aliquando B

⁴² *om.* B

⁴³ hoc... subvertit: hoc in tempore contagioso pestilentialique subvertat G

⁴⁴ quod... libentissime *om.* B

⁴⁵ tuus B

⁴⁶ in nostro B; a nostro G

⁴⁷ Reverendissimo patre Senensi et tibi B; Senensi Episcopo patre doctissimo et G

est atque⁴⁸ commendatus, quem Flaccum tuae Reverendissimae⁴⁹ Paternitati scribens vocitavit,⁵⁰ ut consilium conscriberem,⁵¹ quo huius temporis contagia effugere posses⁵² levius. Suscipe igitur, praestantissime Pater,⁵³ me scriptumque⁵⁴ hoc meum, et lege leges, quod auctoritate doctissimorum virorum ac ratione⁵⁵ comperi, experientiaque, quae omnium⁵⁶ rerum magistra est, comprobavi. Neque vereor detrahentium linguam, et huius⁵⁷ praesertim, qui obliquo concutit solum iambo,⁵⁸ cuius aliorum detrahendo⁵⁹ sua laudare nihil facilius est. Dii hunc⁶⁰ perdant. Tu vale optime, et me commendatum habe.⁶¹ Ex Nova Civitate, 20⁶² Novembris Anno etc. liiio.

Reverendissimo in Christo patri ac domino domino Johanni dei gratia Episcopo Varadiensi excellentissimi regis ac Hungariae regni Cancellario dignissimo patri ac domino primariam Iacobus Iohannes de Castrobarco Caesaris physicus commendationem.

Regimen contra pestem divisum in praeservativum et curativum. Primo de praeservativo est inchoandum regimine. O utinam ille assit, qui solus lacrimas sanat, misericors benedictus et excelsus altitonans⁶³ Deus, non *laetitiae dator*⁶⁴ *Bacchus, nec bona Iuno*.⁶⁵ Cum enim conservatio sanitatis in sex partibus ad vitam debite pertinentibus stat, consistitque in aëre videlicet, cibo et potu, inanitione et repletionem, motu et quiete, somno et vigilia, et in actionibus animae, ideo de aëre primum dicam, et consequenter de aliis dicere temptabo.

Remedium generale, si fieri potest summum, id atque maximum est: *Cito* pestis principia fugere, *tarde* reverti, et *longe* ire. Si fieri non potest, fiant tunc infrascripta, Galieno *de differentiis febrium* dicente: *fallax est enim, qui putridum expirant aërem, appropinquare, quoniam in continente recipitur*.⁶⁶

⁴⁸ et G

⁴⁹ om. G

⁵⁰ nocitavit G

⁵¹ conscribens B

⁵² evitare possis tua paternitas G

⁵³ praestantissime pater: pater ac Cancellarie dignissime G

⁵⁴ me scriptumque: scriptum G

⁵⁵ doctissimorum virorum ac ratione: ratione doctissimorum virorum G

⁵⁶ quae omnium om. G

⁵⁷ linguam et huius praesertim: linguas et praesertim huius G

⁵⁸ obliquo iam bosolum concutit G

⁵⁹ cui detrahendo aliorum scripta G

⁶⁰ hos G

⁶¹ me Iohannemque tuum commendatum tene G

⁶² A „20” „secundo”-nak is olvasható lenne, de mint láttuk, Tröster csak november 19-én ért Bécshelyre, és a brnói kézirat seholy nem használ számnevek után „o”-t. A dátumot elhagyja a G kézirat.

⁶³ altidonans G

⁶⁴ detur G

⁶⁵ Cf. Verg., *Aen.* 1. 738. „Adsit laetitiae Bacchus dator, et bona Iuno.”

⁶⁶ Galen., *De diff. febrium*, 1. 3. „Fallax praeterea est conversari cum his, qui tabe tenentur, atque in totum, cum omnibus qui putridum expirant, ita ut domicilia in quibus habitant, graviter oleant.” Galenus, *De*

Secundum generale est excellentias qualitatum evitare, quoniam omnis immoderata discrasia deicit actum propriae virtutis.

Tertium est, ut quantum valemus, ipsius aëris turbulentiam caliginosam evitemus, maxime ex grossis et foetidis vaporibus pluries accidere contingentem, cuius proprium est virtutes cordis et aliorum principalium debilitare membrorum. Similiter consulo, quod sub radiis lunae commodum⁶⁷ inrantibus non subsistetis, neque in commodis rheumaticis, neque penes res aërem inficientes, ut ubi linum, canabum,⁶⁸ nucis arbores et ficuum et caulium multitudo colitur, aut in foveis macerantur, quorum effectus et foetor tertio criticorum⁶⁹ pessimus existit. Et interdum licet infectio sit in aëre, interdum aut caelestibus tamen aërem vallosum, et non bene eventatum et motum ex flatu venti, et non bene depuratum ex actione solis evitamus, similiter conversationem multorum, praecipue venientium vel stantium in locis talibus. Eligamus potius aërem solitarium, montanum, a paludibus et stagnis remotum, similiter domum et commodum versus orientem discoopertam, non habentem fenestras versus Occidens vel Meridiem. Et sint pauci et boni regiminis, qui conversantur, ubi sani⁷⁰ et laeti, non timidi, sed fenestrae sint versus Oriens et Septemtrionem, et in mane aperiantur, ut innovetur aër, et ignis cum iuniperi lignis et frondibus querci, sive vitibus et aliis odoriferis, prius fiat praecipue tempore frigido vel caliginoso. Sed in aestate mane usque ad sero commodum sit pauci luminis.

Et quoniam testante Hippocrate et gloriosis Avicenna Galienoque, qui dicunt, *quod pestilentia interdum est particularis ex fumis male qualitatis cadaverum in praeliis putrefactorum, vel ex terrae motu exeuntium, vel ex contagione aliorum insectorum ad talia loca venientium*,⁷¹ quemadmodum in istis nostris hic partibus pervenisse credo, quia non est multum generale, quod talis immediate pendet ex formis caeli et imaginibus in circulis suis influentibus corruptionem terrae et aquae et aëri ex diversis coniunctionibus hominibus contrariis facientibus. Et sic constitutio anni fit corruptiva praecipue, cum est coniunctio Saturni cum Marte, et tempora anni non servant naturam suam, quae conservare deberent inferiora bene disposita, ut Hippocrates dicit: *Mutationes temporum maxime generant morbos*.⁷² Et Aristoteles primo Metheorum dicit: *Necesse est mundum hunc inferiorem superioribus lationibus esse contiguum, ut inde omnis virtus gubernetur*.⁷³ Ideo licet de natura caelestium sit conservare inferiora, tamen de per accidens propter finem perfectionum soli Deo notum, ex tali coniunctione erit hominibus destructio vel alteri speciei secundum tamen maiorem passi praeparationem. Et quia tres modi mortis in pestilentia reperiuntur: unus est per viam suffocationis causatus a nimio humido, aquoso, crudo, putrescibili. Unde multi subito suffocantur ex

differentiis febrium libri duo, tr. Laurentius Laurentianus, Köln: Eucharius Cervicornus, 1526, A5r–v. A „cito, longe, tarde” Hippokráteszre visszavezethető (*Epidemiorum liber sextus* 5, 20) proverbium.

⁶⁷ Középlatin jelentése „szoba”.

⁶⁸ canapum G

⁶⁹ ceticorum G

⁷⁰ sani *dupl.* G

⁷¹ Cf. Avicenna, *Canon de febre pestilentiali*, lib. IV, fen. I. tract. IV, cap. 1–5.

⁷² Hippocrates, *Liber aphorismorum*, sectio 3, 1.

⁷³ Arist., *Meteorologica* I, 1 (339a 21–23).

catarrheis descendentes in pectoralia facientibus tussim fortem, et venae rumpuntur et spuunt sanguinem et moriuntur, aut extinguunt calorem naturalem cordis et subito moriuntur. Alius modus est per viam vermium qui per humorum putridorum viam, qui cum morsu oris stomachi sensibilissimi, cum aliorum nobilium, statim faciunt syncopim et mortem fumos venenosos ad ipsum effumantes. Tertius modus mortis est per viam alterationis a materia putrida venenosa cor vel alia principalia membra laedente, quae sunt minera vitae. Et quando cor laeditur, tunc sub asellis inflationes apparent, et si epar vel splen, igmina⁷⁴ inflantur, et si cerebrum ab hiis fumis⁷⁵ laeditur venenosis, quandoque epilepsiam causant. Et dum ita cerebrum in peste laeditur, fiunt inflammationes in gula vel secundum aures.

Si in toto putredo est, sunt carbunculi et fiunt in diversis locis, et peiores sunt, quando cordi sunt magis vicini. Ideo ne ad aliquem istorum trium modorum mortis Vestra Reverenda Paternitas veniat, fienda est praevisio rectificando, ut praedixi. Et excessivas qualitates primas sicut nunc cum calidis, quia prope hiemem sumus, et circa finem autumnus, ut per fumigationem iuniperii et trociscis vestris et pomis odoriferis et aliis, ut in regimine medicinarum continebitur. Et cum aliis, quae illic invenietis, a forma cor et membra defendentibus cum confectionibus, herbis, pulveribus, electuariis, pillulis, syrupis, speciebus cum illis, quae in os tenendo cor et alia principalia membra defendentibus, sicut in regimine medicinarum de parte ad partem clare videtis, quae aërem rectificabunt venenosum et mineras vitae confortabunt.

De cibo et potu

Cibi praestantissimae Paternitati Vestrae sint boni nutrimenti, paucarum superfluitatum, ad siccum potius declinantes paucae putrefactionis, ut sunt pulli, perdoes, franquillini, capones, aviculae nemorales, haedi, vituli antiqui, et non sint origini propinquae carnes iuvenum bovis, lepores, capreolae, porci silvestres et omnes fere ferinae iuvenes laudantur, dimittendo agnos castratos, porcos domesticos, quae carnes propter earum nimium humiditatem vituperantur. Similiter de avibus aquaticis loquor, anetae, anseres, grues, ardeae, et similes ut obmittantur, et magis assatae, quam coctae laudantur, quia nimium humidae. Sed si vultis coquere in aqua, tunc in coctionem ponatis limones, vel citronia, vel acetum modicum vel agrestem, vel berberes, vel comedatis cum succo narantii, vel succo granati vel citri cum zuccaris vel melle cocto.

Loco saporis cinnamomum in duplo ad crocum addendo, commiscendo, et sic ille sapor corrigit, et valebit cum assata et similiter cappari. Sed tempore quo carnes non comeduntur, tunc bonarum aquarum lutei cancri cum aceto, themali, tructae, persici, fundali, capitones, squalli potius assati, quam alias. Et ova sorbilia recentia et lac acetosum extracto butiro laudatur. Dimittendo omnes alios pisces, sed si aliquando vultis habere galredam vel saporem cum piscibus vel carnibus, faciatis ut supra dixi, quod cinnamomum sit duplum et crocus in quarta parte minus, et aliquid de acetosis

⁷⁴ Ie. inguina, vö. DIEFENBACH, 1857, 298.

⁷⁵ vumis G

praedictis et cum zinziber, coriandris, gariofis, mace et nuce muscata, granis paradisi et pipere longo commiscendo et sandale rubeo et citrino.

Sed de ferculis:⁷⁶ risum cum lacte amygdalarum, quia lac recens propter humiditatem et putrabilitatem suam hic prohibetur, nisi sit acetosum. Idem dico de milio et panico, quia valent de pisis, de lentibus, idem non blites, spinaciae inter caules laudantur, cum multo boragine et petrosilio laudantur. Evitando caules putridos, antiquas carnes, suffumigatas ferinas vel domesticas, pisces non stagnatos, praecipue ex luto foetente omnino dimittendo. Sed de saporibus interdicas salsae ex mero, sit⁷⁷ vel herbis cum aceto vel aliquibus speciebus vestris quas in receptis sequentibus habebitis contusis. Valebunt similiter cappari, sparagi, alei saporis propter appetitum, qui fuerit principaliter cum aceto, laudantur. Fructus horarii sive putrescibiles obmittantur.⁷⁸ Sed granata, narantia, pruna Damascena, citra, lemons, ficus, amygdalae, pineae, passulae, dactyli laudantur. Et similiter marenae, pira assata et citronia⁷⁹ post cibum cum coriandris confectis comesta bene valent, immo reperto suspecto non odientibus odorem suum aleum, praecipue rusticis, sit tyriaca. Similiter cepe cum aceto comestum, immo et raphanus. Simili modo porri crudi comesti cum melle sunt boni, praecipue tempore inito frigido non habentibus ipsorum abominationem, nec aliorum morborum occultorum contrarietatem, quae pro Paternitate tamen Reverendissima vestra propter causam non laudo.⁸⁰ Et tempore calido pestilentiali uti oportet frigidis et acetosis, frigido vero tempore calidis.

Vinum sit potus⁸¹ vester: antiquum clarum mediae potentiae, electum pro cibo licet pro istis temporibus. Pro prima bibitione praecipue frigidis et humidis natura convenienter bibere unum haustum boni Malvatici vini, vel Rivolii muscatelli clari, et magis antiqui, vel alterius optimi vini antiqui de Sirmio etc. Pro stomachi digestionem perficienda omnem potum turbidum vel pendule⁸² evitando, et si vinum modicum sit acetosum, nisi sit prohibens, istis temporibus magis ipsius usus laudatur. Et hora comedendi eligatur, quando appetitus insurgit docente Avicenna: *cum aderit fames, noli tardare, quoniam tolerare famem stomachum malis replet humoribus.*⁸³ Memento tamen surgere cum reliquiis famis.⁸⁴

De inanitione et repletionem

⁷⁶ verculis G

⁷⁷ merosis G

⁷⁸ obmittatis G

⁷⁹ ie. cydonia (birs).

⁸⁰ lauda G

⁸¹ potus G

⁸² „Sackwein“, vö. DIEFENBACH, 1857, 422.

⁸³ Vö. Ioannes Mesue, *Mesue et omnia quae cum eo imprimi consueverunt*, Velence, Giunti, 1549, 2. k., 52. „Aboa. dixit: hora comedendi est, cum aderit fames, cum vero aderit, non tolere eam, quoniam tolerare famem stomachum putridis replet humoribus.“ (De medicinis aegritudinum particularium, De aegritudinibus cordis, cap. 6.)

⁸⁴ Avicenna, *Canon...*, lib. 3, 1, doct. 2, 7.

Doctissime pater, non nimium pro vice una capietis cibum, sed ut dixi, cum aliquali fame surgatis, et minus de paucioribus quam ferculis,⁸⁵ sed de bonis utimini autoribus dicentibus: *nihil esse deterius fertilitate tempore saturitatis*. Et inter prandium et cenam stet Paternitas Vestra Reverendissima adminus per VII horas, ut stomachus suam poterit explere operationem Avicenna dicente: *Nichil deterius ponere indigestum super indigestum, potum post cenam dimittendo*.⁸⁶

De motu et quiete

Post cibum sitis laetus modicum gradiendo aut pausando, sed ante cibum bene convenit exercitium conveniens vel fricatio, Galieno dicente: *Qui sanitate non indiget, exercitatio[ne] careat*.

De somnio et vigilia

Caveat Excellentia Vestra a somnio diurno. Si in nocte, VII horis dormiveritis, si non, in dies complere id convenierit dicente Hippocrate: *somnus laudabilis est, qui noctem non effugit et diem non impedit*.⁸⁷

De accidentibus animae

Sit Benignitas Vestra gaudens cum bonis dominis in melodiis, in historiis, et alio modo possibili summi medici et Creatoris nostri, ut facitis non obliviscendo, evitando quantum potestis, graves raras curas et melancolias, et omnia contristantia, quae ossa consumunt virtutes omnes mortificando corporis. Finito regimine vitae per sex res non naturales nunc ad regimen vitae veniendum est per medicinas quas in receptis per litteras alphabeti scriptas esse videbitis, quibus enucleatis⁸⁸ totum regimen pestis praeservativum, ne accadat Deo propitio erit perfectum. Tamen aliqua in fine adiungam pauca de cura, quod si – absit – evenerit, ex quibus sumptis tempestive expertum est. Et habeo paucos, perpaucissimos immo, fere ex peste nullos⁸⁹ interiisse.

Receptae medicinales

- A Recipe laudani unc. 1, masticis, thuris, mirrae, storacis, calamitae, ligni aloes, gariofilis, sandalarum ana drag. 1, camphorae scrup. β, terbentinae quantum sufficit et fiant trocisci pro fumo.
- B Recipe laudani unc. β, been utriusque, mentae, gariofis, ligni aloes, rosarum rubearum, sandalarum rubearum, maiorannae ana scrup. II, storacis liquidae drag. 1β, mirrae drag. 1, corticum citri, macis ana drag. β, musci, ambrae ana gr. V. Commisceantur cum aqua rosata et simul pomum ambrae pro odore.
- C Recipe masticis drag. IIII, piperis pulverisati drag. II, misce simul cum pistello calido.
- D Recipe cinnamomi unc. 1, macis, zinziber, coriandrorum, nucis muscatae, been utriusque, piperis longi, galangae, granorum paradisi, daronici, rorum, ligni

⁸⁵ verculis G

⁸⁶ Hasonlóképp Avicennától idézi egy névtelen orvos regimenje Amorbachi Henrik apát számára: SUDHOFF, 1915, 243.

⁸⁷ Hippocrates, *Prognostica* 2, 11–12. Hasonlóan 7 óra alvást javasol Geremia de Simeoni VI. (Habsburg) Albert hercegnek. UIBLEIN, 1999, 170–171.

⁸⁸ enunleatis G

⁸⁹ nullo G

- aloes, gariofis ana drag. 1, corallorum rubeorum drag. ℥, zeduariae, corticum citri cum seminibus suis ana scrup. 1, cardamomi, cubebarum ana scrup. II, croci drag. ℥, zuccari ad pondus omnium, et fiant species.
- E Recipe pillulam contra pestem, quae fuerit ex mirra, aloe et croco drag. III, pillulam contra catarrum drag. 1, quibus addantur zeduariae, terrae sigillatae, boli armeni, iacincti vel granatae ana gr. V. Misce cum modico mellis rosati, et fac pillulam XI pro drag.
- F Recipe tyriacae unc. 1, Mithridati unc. 1℥, misce simul.
- G Recipe abrotani unc. ℥, seminum raphani, se[minum] portulacae, boli armeni ana drag. 1, pulveris lumbricorum, qui prius stetit in infusione aquae rosatae et in aceto exsiccata drag. III, dyptani drag. 1, cinnamoni drag. 1℥, zucchari ad pondus omnium. Fiat commixtio.
- H Recipe boli armeni unc. ℥, terrae sigillatae, dyptani, tormentillae, radices Valerianae, pipinellae, zeduariae, granorum citri ana scrup. 1, zuccari ad pondus omnium addendo, corallorum rubeorum scrup. 1, smaragdorum gr. V, perlarum scrup. ℥, iacinctorum scrup. 1. Fiat pulvis. Potest fieri confectio cum zuccaris et addatur macis drag. 1, zuccari electi drag. II in pulvere remanente.
- J Recipe corticum citri, corticum radicum capparorum, berberorum, sandalorum rubeorum, spodii ana drag. II, gariofli, buglossae, melissae, boraginis, cicoreae ana unc. ℥, acetosae epaticae, brassii ana drag. III, scariole agrestis unc. II, seminum communium frigidorum, violarum ana unc. 1, thymi, epithymi, mirabolanorum citrinorum, kebulorum, senae, polipodii quercini ana unc. I, agarici, reubarbari ana unc. ℥, succi absintei, succi fumiterrae, succi ebuli, succi plantaginis ana unc. VI, succi citrinorum unc. 1℥, dyngridii unc. 1℥, zuccari electi lb. II. Et fiat syrupus secundum artem bonae decoctionis, ne putrescat.
- K Recipe boli Armeni, dyptani albi, zeduariae ana unc. ℥, et cum aquae vitae unc. 1 optime distillata disparantur dragm. VI tyriacae antiqui croci scrup. 1, camphorae dragm. ℥, smaragdorum drag. 1℥, terrae sigillatae, tormentillae ana unc. 1, semen citri Indiorum drag. 1, pulverizentur subtiliter et cum syrupo de citro quantum sufficit fiat massa, cum laude dei.

De trociscis signatis per A: antequam exeatis commodum vestrum vel stubam, fumigetur vos semper⁹⁰ cum duobus vel tribus, vel in aliqua olla seu cacubo, quoniam cor confortando aliaque membra ipsumque aërem rectificat.

Item de pomo laudani: praecipue stomacho ieiuno, odoret ipsum tenendo in manu, quia idem sicut fumus praedictus omnia perficit.

Item de C: sumatur ad quantitatem mediae Avellanae in ore, stomacho ieiuno per bonum spatium continue dentibus contundendo, sicut facientis de cera, et eumque, qui in ore a capite defluet, per talem masticationem continue abiciatis, et sic per spatium quartae partis horae faciatis, quoniam quod in capite secure reducitur, et evacuabitur

⁹⁰ serparvas G

per illam viam semel vel bis in septimana faciendo. Et etiam si modicum de elleboro albo pulverisato ad pondus duorum aut trium granorum frumenti cum uno lot[i]one aquae maiorannae commisceretur et aliquando pars aliqua huius per nares attraheretur stomacho ieiuno semel in septimana, etiam per nares materiae supernae evacuantur, et sic caput mundificaretur sine periculo, nisi Paternitas Vestra Reverendissima assueta esset pati fluxum sanguinis narium saepius, quia hoc in casu talem aquam dimittere oporteret principaliter habentibus caput humidum. Semel vel bis in septimana valet praescriptum.

Item de speciebus signatis per D: utamini ad libitum quoniam maxime contra pestem sunt, prohibentque valde putrefactionem ipsarum continuando usum.

Item de pillulis signatis per E: si adfluxus alius non est suspectus, semel vel bis septimana tres, quinque vel septem plus vel minus secundum condicionem sumentis per tres horas ante diem vel quando vadit dormitum. De illis pillulis, quoniam materiam pestilenticam cor et alia membra confortando sine difficultate educunt, et praeservant, ne pestis eveniat.

Item de eo signo per F: sumatur⁹¹ semel in septimana per VI horas ante cibum ad quantitatem ponderis unius ducati, id est drag. 1 pro vice cum vino vel aqua mellissae in tempore frigido, calido vero tempore cum aqua rosata vel acetose. Cor defendendo et per viam sudoris educendo multum praeservat.

Item si suspicio foret ex putrefactione vermium vel morsu vermium quemadmodum dictum est, et quemadmodum prius infectis peste contingit, ante diem per duas horas sumatur huius signati per G ad quantitatem duorum ducatorum pro vice. Et si cum aqua absintei vel decoctionis ipsius sumetur,⁹² maxime proficeret et a tali peste futura ventura prohiberetur.

Item de confectionibus vel pulveribus signatis per H: diebus quibus nec pillulam nec tyriacam sumpsistis, omni die illis praetermissis uti secure potestis, praecipue tempore sancto ieiuno, et in cibariis vestris. Immo cum parte illius pulveris et modico aceto saporem optimum ad modum salsae vel cum vino vel cum brodio, cum carnibus, vel piscibus loco salsamenti uti potestis.

Item de syrupo divino et experto signato per I: die qua nec pillulam, nec tyriacam sumpsistis, si non estis fluxibilis, sumatis unc. 1ß cum aqua rosata; si calor est, vel cum vino bono, si frigus est, per II horas ante diem. Et sic stare ieiunus per VII horas, et sic secundum condicionem sumentis potest sumi plus vel minus semel dumtaxat in septimana dormiendo, si potestis, quoniam est infirmicies infinities expertus contra pestem potus praeservativus, confortativus cordis omniumque membrorum, si venenum, quod pestis est, educit sine molestia et alterationem facit.

Item de electuario signato per K. Si, quod absit, acciderit pestis ante dormitionem eveniretque apostema pestilenticum, quo tempore sumetur cum vino calido vel aqua melissae, si tempus esset frigidum, vel cum aqua rosata vel acetose, si esset calidum tempus unc. ß illius electuarii, et bene se cooperiat. Aliquando de tyriaca in illo potu commiscendo potumque illum calide bibendo et sine dormitione sudare temptando

⁹¹ summatuŕ G

⁹² summetuŕ G

expertum est per viam sudoris idem venenum expellere et aegrum sanari. Et pro certo raro et quasi numquam fallit atque fefellit mihi illud, principaliter cum illud secundo die reiterabam aut tertio, neque simile aut maius vidi.

Item si iacincti, smaragdi, corallus, aut topasius, vel rubinus et etiam zaphirus pendentes essent in collo, valent contra pestem carnem tamen tangendo. Et si ad carnem⁹³ sacculum etiam imponantur paeoniae Romanae semina propter alios saepe occultos morbos etc., bene laudarem. Unde hoc secundum Aristotelem et Albertum Magnum a forma specifica habet, conservant et a veneno.

Pro familia simplicia capiendo. Succus calendulae sumptus, unus videlicet hausus ante dormitionem postquam sentit apostema, seque cooperiendo per viam sudoris educit venenum, liberatque pestilentiali.

Item tres partes cinnamomi et quarta pars croci illud in simul commixtum prohibet putrefactionem sanguinis utendo saepe in saporibus vel alio modo, sicut placet capere.

Item habentibus plenas venas et praecipue, si sunt asueti, de duobus mensibus in duos menses fiat flebotomia, praecipue de vena magna videlicet magis plena ad praeservationem bene conveniret.

Item si caput cum panno grosso ante cibum et totum corpus fricaretur, et communitas gentium et colloquia praecipue cum exteris suspectis evitarentur, ab ira, melancolia, timore se praecavendo maxime ab autoribus laudatur.

Post cibum semper, non tamen ad saturitatem, coriandros praeparatos comedendo nulla postbibitionem facta immediate, dico. Talique tempore plurimus stomacho coitus, praecipue pleno, est evitandus.⁹⁴ Immo res acetosae et agrestes sunt comedendae laudandaeque.

Item si ex necessitate domum exire contingeret aliquando, de zeduaris, sicut esset lens, in ore tenentur integra, non masticando. Vel de cortice citri quodlibet istorum cor defendendo prohibet aërem venenosum ad cor transire.

Item famulis fiat fumus cum iuniperis et foliis lauri, ysopo, absinteo, de mane fumum faciendo.

Pro odore utantur herbis odoriferis, scilicet maioranna, rutta cum aceto.

Item si sumerentur⁹⁵ in mane saepe folia ruttae et ficus tres, duae nuges cum modico sale, valet contra pestem valde, diciturque tyriaca Galieni; aliqui addunt grana iuniperi.

Item pauperes in mane bibant unum bonum haustum vini odoriferi Malvatici, vel alterius fortis, vel haustum urinae recentis unius pueri securat.

Item usus granorum iuniperi praeparatorum per noctem in aceto securat.

Item usus raphani, enulae,⁹⁶ ysopi, scabiosae, marubii simul vel divisim cocta vel cruda cum aceto, vel sine, laudatur.

Similiter cepe, aleum, sperma cervi et oculus cervicis⁹⁷ unicorni valent cum laude omnipotentis Ihesu Christi.

⁹³ A másoló hibának jelöli; talán „ad unum sacculum”.

⁹⁴ Vö. Avicenna, *Canon...*, lib. 3, fén 13, tract. 2, cap. 36 (de rebus quarum usu nocetur stomachus et intestina).

⁹⁵ summentur G

⁹⁶ Valószínűleg nem a Diefenbachnál szereplő enula (üst), hanem Inula (peremizs).

⁹⁷ lege: „cervi seu”?

Rövidítések és irodalomjegyzék

AGRIMI–CRISCIANI

1994

AGRIMI, Jole–CRISCIANI, Chiara: *Les «Consilia» médicaux*. Turnhout, Brepols, 1994.

Archivi...

2001

Archivi principatus tridentini regesta: sectio latina (1027–1777). A cura di GHETTA, Frumenzio e STENICO, Remo, Trento, Nuove Arti Grafiche, 2001.

AUSSERER

1902

AUSSERER, Karl: *Die Herrschaft Lodron im Mittelalter*. In: *Jahrbuch der K. K. heraldischen Gesellschaft „Adler“*, NF. 12., 1902, 55–56.

CSAPODI–GÁRDONYI

1984

CSAPODI–GÁRDONYI Klára: *Die Bibliothek des Johannes Vitéz*. Bp., Akadémiai, 1984.

DIEFENBACH

1857

DIEFENBACH, Lorenz: *Glossarium Latino-Germanicum mediae infimaeque aetatis*. Frankfurt am Main, Baer, 1857. (Reprint: Darmstadt, WBG, 1997.)

Dizionario Biografico degli Italiani

<http://www.treccani.it/biografie/>

GECSER

2014

GECSER Ottó: *Doctors and Preachers against the Plague: Attitude to Late Medieval Plague Tracts and Plague Sermons*, megj. alatt.

HACK

2007

HACK, Achim Thomas: *Ein anonymes Romzugsbericht von 1452 (Ps-Enenkel) mit den zugehörigen Personenlisten (Teilnehmerlisten, Ritterschlagslisten, römische Einzugsordnung)*. Stuttgart, S. Hirzel, 2007.

HEINIG

1989

HEINIG, Paul-Joachim: *Musik und Medizin am Hof Kaiser Friedrichs III. (1440–1493)*. In: *Studien zum Personal der deutschen Herrscher im 15. Jahrhundert*, Zeitschrift für historische Forschung 16 (1989), 151–181.

HUNT

1990

HUNT, Tony: *Popular medicine in 13th c. England*. Cambridge, Brewer, D. S., 1990.

- KISS
2011
KISS Farkas Gábor: *A magyarországi humanizmus kezdetéről* (Pierpaolo Vergerio, Vitéz János és Johannes Tröster). In: *Convivium. Tanulmányok Pajorin Klára születésnapjára*. Szerk. TEGYEY Imre, BÉKÉS Enikő, Debrecen–Budapest, 2012, 119–131.
- KÜHNEL
1958
KÜHNEL, Harry: *Die Leibärzte der Habsburger bis zum Tode Kaiser Friedrichs III.* In: *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs*, 11 (1958), 21–22.
- KÜHNEL
1965
KÜHNEL, Harry: *Mittelalterliche Heilkunde in Wien*. Graz, Böhlau, 1965. (Studien zur Geschichte der Universität Wien 5.)
- LACKNER
2006
LACKNER, Franz: *Katalog der mittelalterlichen Handschriften bis zum Ende des 16. Jahrhunderts in der Zentralbibliothek der Wiener Franziskanerprovinz in Graz*. Wien, ÖAW, 2006.
- LAZZERONI
1940
LAZZERONI, Enrico: *Vano tentativo diplomatico di Francesco Sforza per ottenere l'investitura imperiale sul Ducato di Milano (1450–1451)*. In: *Atti e memorie del quarto congresso storico lombardo*, Milano, Giuffrè, 1940, 233–268.
- MAIOLD
1988
MAIOLD, Maria: *Die datierten Handschriften der Universitätsbibliothek Graz bis zum Jahre 1600*. Wien, 1988.
- PESENTI
1978
PESENTI, Tiziana: *Professores chirurgie, medici ciroici e barbitonores a Padova nell'età di Leonardo Buffi da Bertapaglia (+dopo il 1448)*. In: *Quaderni per la storia dell'Università di Padova*, 11 (1978), 1–38.
- PESENTI
1983
PESENTI, Tiziana: *Generi e pubblico della letteratura medica padovana nel Tre e Quattrocento*. In: *Università e società nei secoli*. Bologna, CISSA, 1983, 523–545.
- PICCOLOMINI
1909
PICCOLOMINI, Enea Silvio: *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini*. Hg. WOLKAN, Rudolf. Bécs, Hölder, 1909. (Fontes rerum Austriacarum 61.)

- PICCOLOMINI
1918
PICCOLOMINI, Enea Silvio: *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini*. Hg. WOLKAN, Rudolf, III/1, Bécs, Höl-
der, 1918. (Fontes rerum Austriacarum 68)
- PICCOLOMINI
2009
PICCOLOMINI, Enea Silvio: *Historia Australis*. 2 Bde. Hg.
KNÖDLER, Julia, WAGENDORFER, Martin, Hannover,
Hahnsche buchlandburg, 2009.
- RANDO
2008
RANDO, Daniela: *Johannes Hinderbach (1418–1486).
Eine „Selbst“-Biographie*. Berlin, Duncker&Humblot,
2008.
- REINLE
1993
REINLE, Christine: *Ulrich Riederer (ca. 1406–1462).*
Mannheim, Palatinum Verlag, 1993. (Mannheimer Histo-
rische Forschungen 2.)
- SCHUBA
1981
SCHUBA, Ludwig: *Die medizinischen Handschriften der
Codices Palatini Latini in der Vatikanischen Bibliothek*.
Wiesbaden, Reichert, 1981.
- SENFELDER
1904
SENFELDER, Leopold: *Öffentliche Gesundheitspflege und
Heilkunde*. 1904.
- STRNAD
1997
STRNAD, Alfred A.: *Woher stammte Bischof Ulrich III.
Sonnenberger von Gurk?* In: UÖ: *Dynast und Kirche: Stu-
dien zum Verhältnis von Kirche und Staat*. Hg. GELMI, Jo-
sef, GRITSCH, Helmut. Innsbruck, Studien Verlag, 1997,
345–380.
- SUDHOFF
1915
SUDHOFF, Karl: *Pestschriften aus der ersten 150 Jahren
nach der Epidemie, des schwarzen Todes. VIII. Pestregimina
aus dem westlichen Deutschland bis zur Mitte des 15. Jahr-
hunderts*. In: *Archiv für Geschichte der Medizin*, 8 (1915),
236–286.
- SZILÁGYI
2012
SZILÁGYI Emőke Rita: *Vitéz János mecénatúrája: Johannes
Tröster és az 1450-es évek*, PhD-dolgozat, Bp., ELTE, 2012.
- UIBLEIN
1999
UIBLEIN, Paul: *Beziehungen der Wiener Medizin zur Uni-
versität Padua im Mittelalter. Mit einem Konsilium des
Stadtarztes von Udine Jeremias de Simeonibus für Herzog*

Urkundenbuch...
1892–1991

Albrecht VI. von Österreich. In: UÖ: *Die Universität Wien im Mittelalter: Beiträge und Forschungen.* Bécs, WUV-Univ.-Verlag, 1999.

Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Vol. 1–7. Hrsg. von ZIMMERMANN, F., WERNER, C., GÜNDISCH, G. Köln, 1892–1991.

Verancsics Mihály nászdala Szapolyai János és Jagelló Izabella esküvőjére (1539)*

A Szapolyai János (1487–1540) mellé csoportosuló humanista körnek történettudományi és irodalomtörténeti szempontú vizsgálata a releváns források hiánya, illetve azok feltáratlansága miatt indokolatlanul mellőzött napjaink magyarországi kutatásaiban. A magyar király környezetében felbukkant számos jelentős délszláv származású humanista szerző, mint például Brodarics István, Frangepán Ferenc, Statileo János, Verancsics Antal, valamint az alább közölt nászodal szerzője, Verancsics Mihály is.¹ Jelen közlemény e kérdéskörhöz és korszakhoz kíván irodalmi jellegű adalékkal szolgálni.

A nászodal (*epithalamion*)² szerzője Verancsics Mihály (Mihovil Vrančić, Michael Wrantius, 1513/1514–1571 k.),³ délszláv származású magyarországi humanista, aki többek között diplomáciai feladatokat is ellátott Szapolyai János udvarában. Rokoni kapcsolatban állt I. János király híres diplomatájával, Statileo Jánossal (?–1542), aki 1528-tól Erdély püspöke volt. Statileo a korszakban bevett szokásként működő nepotizmus gyakorlatát követve vette magához Verancsics Mihályt, és testvérét, Antalt (1504–1573).⁴ A testvérek rövid ideig Trauban, majd Sebenicóban tanultak. Tanítójuk

* A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

¹ BARTA, 1987, 193–216.

² A nászodal műfajára görög irodalmi eredete miatt egységesen *epithalamion*ként utalok az *epithalamium* helyett. A műfaji jellegzetességekre ld. WHEELER, 1930, 205–223; WILSON, 1948, 35–57; GRANT, 1957, 71–100; PAVLOVSKIS, 1965, 164–177; SANDY, 1971, 185–195; DEVENY, 1988, 21–37; D’ELIA, 2002, 226–236; HORSTMANN, 2004.

³ A szerző életrajzának bemutatása során nem törekedtem teljességre, életének tényeit legjelentősebb támogatója, Szapolyai János haláláig tekintettem át. A jelenlegi szakirodalom szerint Verancsics Mihály 1507-ben született, ami azonban valószínűleg téves adat. Stanislaw Górski (1496 k.–1572) Verancsics 1528 tavaszán írott két költeményéhez a következő megjegyzését fűzte: „Quam scripsit annos XV natus” (BJ 6551 III. 890). Ezt támasztja alá maga Verancsics is egyik, 1540-ben Statileohoz írott levelében: „Vix mea tunc aetas bis sex numeraverat annos, (...) Nam postquam maduit Ludovici sanguine tellus” (OSZKK *sign.* Quart. Lat. 776. 14v). Apja, Verancsics Ferenc boszniai családból származott, anyja pedig a dalmát származású Statileo Margit volt. A dalmát dokumentumokban legkorábban a 13. században tűnt fel a családnév. Vö. BIRNBAUM, 1986. 213. – Az első, Verancsics életrajzát részletesen tárgyaló munka, amely sajnos elveszett, Mályusz Elemér 1919-es egyetemi szakdolgozata volt, *De vita et operibus Michaelis Verantii* címmel. Vö. Soós, 1999. 188. Az életrajzra vonatkozó további szakirodalom: FALIŠEVAC–NOVAKOVIĆ, 2000. 780–781; BESSENYEI, 2011. 401–402; ŠIME, 1971, nr. 3888; CYTOWSKA, 1991. 226–236; BIRNBAUM, 1986. 213–240.

⁴ KERECSENYI, 1979, 100; MÁLYUSZ, 2007, 170.

a klasszikus műveltségű Elio Tolimero volt.⁵ Később, valószínűleg nagybátyjuk hathatós segítségével, megfordultak a padovai egyetemen,⁶ s tudjuk, hogy Mihály 1526 után Bécsben folytatta tanulmányait.⁷ Ezt követően jutottak el Szapolyai udvarába, majd annak külföldre menekülését követően az ifjú Mihály Krakkóba került az ottani püspök, Piotr Tomicki szolgálatába. Lengyelországban ismerkedett meg későbbi legjobb barátaival, Andrzej Zebrzydowski (1496–1560) és Ludwik Deciuszal (1485 k.–1545).⁸ Ez idő tájt, nagybátyja hatására, János király pártjára állt,⁹ udvari familiárisa lett, majd később ifjabb követként (*adherens*)¹⁰ diplomáciai feladatokat is ellátott az érdekében.

Az 1538. február 24-én megkötött nagyváradi béke lehetővé tette Szapolyai János számára, hogy hivatalosan is használhassa a magyar királyi címet.¹¹ Az 1537-es évtől kezdve egyre gyakrabban merült fel a Szapolyai-oldal részéről egy dinasztikus kapcsolat létesítésének igénye valamelyik európai uralkodócsaláddal. Jagelló Izabellával (1519–1559) kötendő házasságának terve először 1537-ben vetődött föl; az éppen Johann Wese császári küldöttel tárgyaló Frangepán Ferencet Jan Tarnowski hetman értesítette a lengyelek ez irányú szándékáról.¹² A frigy főként Frangepán és Fráter György rábeszélésének eredményeként jött létre. Mikołaj Nipszyc, I. Zsigmond titkára egy 1538. augusztus 25-i levelében tette az első célzást arra, hogy végül is Izabella lesz a magyar királyné: „a szép Vénusz csillaga jelzi már a házasságot – írja –, a lengyel lányok magyarul tanulnak.”¹³ Bethlen Farkas¹⁴ és Istvánffy Miklós¹⁵ arról számolt be, hogy a magyar

⁵ BIRNBAUM, 1986, 214.

⁶ Petrovich szerint hagyomány volt a dalmát és raguzai patríciusok körében, hogy gyermekeiket itáliai egyetemekre – különösen Padovába – küldjék magasabb tanulmányokra. Ld. PETROVICH, 1978, 625; vö. BIRNBAUM, 1986, 213–214. Antal és valószínűleg testvére is megfordult Itáliában: „...Illinc in Italiam misit et in Patavino gymnasio fovit.” VERANCICS, VI, 87, valamint VII, 109.

⁷ „[...] regis Cracoviae et Viennae Pannoniae civitatibus litteraria eruditione imbuendum tradidit [sc. Statilius] et de suo suppeditavit.” – VERANCICS, VI, 88; BESSENYEI, 2011, 401.

⁸ BESSENYEI, 2011, 401.

⁹ KERESZÉNYI, 1979, 92. Bessenyei ezzel szemben az 1526-os időpontot feltételezi, mivel nagybátyja kezdetől fogva – leginkább az óbudai prépostságát féltve – Szapolyai János oldalán állt. Vö. BESSENYEI, 2011, 401; SÖRÖS, 1916, 11. Vö. „ab initio coronationis, utramque eius [sc. Ioannis] fortunam iuxta aestimans, constantissima fide etiam sequutus fuerat”. VERANCICS, I, 107.

¹⁰ BIRNBAUM, 1986, 214.

¹¹ KÁROLYI, 1879; SINKOVICS, 1985, 212–213.

¹² VERESS, 1901, 25; SZONTAGH, 2001, 106–107.

¹³ LANCKOROŃSKA, *Elementa*. 1982. 172–173, idézi PETNEKI, 2006, 195.

¹⁴ „Mivel a férfikor fordulópontján volt, ugyanis már 52. évében járt, és mivel gyenge egészségi állapota is gyakran próbára tette, iktózt az házasságról, de Pannónia előkelő tanácsurái sürgették, hogy adja föl nőtleniségét, s lépjen házasságra, hogy a nemes házasságból származó szeretetreméltó utóddal, a vér eme legértékesebb drágakövével Pannónia királyságát új ékességgel gyarapítva, és a gyermektelenség miatt már-már kiháló Szapolyai-házát, mivel testvérbátyja is örökös nélkül halt meg a mohácsi vészben, annak ősi nevét felvirágoztassa. (...) ezért rávették, hogy oly sok kimerítő fáradozás és a forgandó szerencsétől eltúrt különféle megpróbáltatásai után a nyugalom megszületése érdekében kérje feleségül Lengyelország királyának, I. Zsigmondnak a leányát.” BETHLEN, 2002, 13.

¹⁵ A 13. könyvben ezt olvashatjuk: „az övéinek tanácsit, s leginkább Werbőczy Istvánét, kinek sokat tulajdonít vala, követvén, az nőtleniséget közbenakasztani végezé, és elméjét a menyegzőre s megházasulásra fordítá.” ISTVÁNFY, 2003, 34–35.

király csak hosszas rábeszélésre és tanácsadóinak (pl. Werbőczy István) ösztönzésére fogadta el a házassági ajánlatot.¹⁶ Bethlen Farkas még arról is említést tesz, hogy a lánykérő követséget Brodarics István váci püspök, valamint Werbőczy István magyar királyi kancellár vezette. A követség további tagjai Perényi Péter, Balassa Boldizsár, Homonnai Drugeth István és Erasmus Gierlachowski királyi titkár voltak.¹⁷

A fényes küldöttség újév után indulhatott útnak Budáról, és 1539. január 15-én érkezett meg Krakkóba.¹⁸ A magyar követség érkezéséről, fogadtatásáról, a Krakkóban megrendezett jelképes esküvőről és lakodalomról, az ebből az alkalomból rendezett lovagi tornáról, valamint a menyasszony elbúcsúztatásáról Nipszyc 1539. február 2-i, illetve Justus Decius dátum nélküli – február 19. előtt kelt – levele számolt be részletesen.¹⁹ A házassági szerződést január 29-én kötötték meg.²⁰ 1539. január 31-én jelképes esküvőt tartottak a krakkói palota tróntermében, ezen a napon meg is ülték a lakodalmat.²¹ Ekkor olvasták fel Stanisław Glandinus Aichler²² (1519/1520–1585), Stanisław Gąsiorok (Kleryka),²³ Sebastian Marszewski²⁴ (1520–1540), Wacław Szamotulski²⁵ (1520–1572) és egy anonim szerző²⁶ alkalmi verseit és Izabellát magasztaló nászda-lait.²⁷ A magyar lovasok ezt követően mutatták be a tágas várudvaron – ősi szokás szerint – nagyszerű torna- és lovagjátékaikat,²⁸ melyek rendkívüli hatást keltettek, s annyira tetszettek, hogy Sebastian Marszewski külön költeményt írt a Krakkóban is ritka

¹⁶ OBORNI, 2008, 72. Ezt emeli ki Paolo Giovio da Como (1483–1552) a *Delle istorie del suo tempo* c. művében is (II, 547).

¹⁷ BETHLEN, 2002, 13; VERESS, 1901, 29.

¹⁸ VERESS, 1901, 29; SZONTAGH, 2001, 106; OBORNI, 2008, 72.

¹⁹ LANCKOROŃSKA, *Elementa*, T. 48, nr. 305, 5–8; nr. 308, 10–12.

²⁰ *Libri Legationum* vol. VI, fol. 67v–72v; további kézírata: BCzart TN 56, 475–484.

²¹ VERESS, 1901, 31; BETHLEN, 2002, 16.

²² *Epithalamium Isabellae, florentissimae filiae serenissimi regis Poloniae Sigismundi, ad serenissimum maritum Ioannem Hungariae regem proficiscentis, per Stanislaum Aichlerum, V. I. doct.* Hieronymus Vietor krakkói nyomdájában nyomtatták ki 1539-ben. Vö. ESTREICHER, T. 12, 79. A szerző Samuel Maciejowski (1499–1550) püspöknek ajánlotta művét. Ritka példánya a krakkói hg. Czartoryski Museum könyvtárában található meg.

²³ *Na weselie krolewny Izabelle.* (Na końcu:) Wybiyano w Krakowie przez Jeronimá Wietorá lata, 1539. (Egy példánya Krakkóban található meg.) Vö. BCzart TN 850. II. Cim.

²⁴ *Epithalamion in nuptiis serenissimi domini Iohannis regis Hungariae et serenissimae virginis Isabellae filiae divi Sigismundi Primi, invicti regis Poloniae per Sebastianum Marschevium, anno MDXXXIX, Kraków 1539.* Vö. ESTREICHER, T. 22, 191.

²⁵ Venceslaus Schamotuliensis: *In nuptiis regis Ioannis et Isabellae, Cracoviae, 1539.* Ex officina Ungleriana. – A mű napjainkra elveszett, vagy lappang. A címére vö. VERESS, 1901, 36.

²⁶ *Pieśń o małżeństwie krolewny Izabelli,* Wybiyano w Krakowie przez Jeronima Wietora, 1539 karácsonya. – Ld. <http://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/133930.html> (hozzáférés: 2013. 05. 04. 14. 10).

²⁷ Ehhez hasonlóan költői versenyt hirdettek Szapolyai Borbála és I. Zsigmond 1512. február 8-ai krakkói esküvője alkalmából is, melyen a kor legjobb lengyel költői (Jan Dantyszek, Paweł z Krosna, Krzycki stb.) mellett idegenek (Laurentius Corvinus, Georgius Logus, Eobanus Hessus) vettek részt. A nászversek külön lapokon még 1512 februárjában nyomtatásban is megjelentek Krakkóban. Vö. GYULAI, 2004, 63.

²⁸ Ezt egy erdélyi krónikás is feljegyezte: *Album Oltardianum*, 1860, 16. Utal rá VERESS, 1901, 36.

középkori élvezetről.²⁹ Łukasz Górnicki a következőképpen ábrázolta az ünnepséget: „A királyfi Krakkóba érkezte után követség jött János magyar királytól, Izabella királyleány kezét megkérni. Ezek az urak voltak a követek: a váci püspök, Brodarics, Perényi Péter és Werbőczy István, és nagy seregekkel jöttek. Dolgaik először titokban tartattak (miként barátok között szokás, mert Zsigmond királynak korábbi felesége a szentéletű Borbála asszony, János király édes-testvére volt), ezért a követeknek nem került nagy fáradságába a nagy király leányát uruk, a nagy király szent házassága számára megkérni. (...) Első nap a királyi esküvőt tartották meg János király követei révén; (...) Azután a magyarok folytatták a bajvívást pajzsokkal, néhány pár egész vitézül, egyikük pedig, kopjáját leengedvén, egy harci mént homlokán talált és megölt.”³⁰

Izabella február 2-án Perényi Péter, Homonnai Drugeth István és Brodarics István kíséretében indult útnak Magyarországra, Kassán keresztül.³¹ A lengyel bandérium vezére Piotr Opaliński, vezetője pedig mint egyházi férfiú Stanisław Tarło przemysli püspök volt. Február 19-én érkeztek meg Csepel-szigetre, ahol János király személyesen fogadta a lengyel királylányt. Innen Budára utaztak, ahol néhány napot pihenéssel töltöttek. Az esküvő és a koronázás Székesfehérvárott, a menyegző Budán zajlott le 1539. március 2-án.³² Várdai Pál esztergomi érsek végezte a koronázási és az esküvői szertartást. Budán március 3-án tartották meg a lakodalmat: „János király a régi dolgokra emlékező vén emberek meghallgatásával”³³ mindent úgy tett, mint ahogy királyi elődei. Budán tornajátékokat, ünnepi játékokat, és – a királyi szokásokhoz híven – egyéb efféle dolgokat folytattak.³⁴ Budán Verancsics Antal óbudai prépost, udvari titkár a testvére, Mihály által írt üdvözlő nászdalt osztogatta ismerősei között.³⁵ János és Izabella házasságára több költő írt *epithalamion*-t, magáról a küldöttség útjáról és a lengyelországi ceremóniáról azonban csak Verancsics Mihály számolt be részletesen.³⁶ Megtaláljuk nála a három főúr, Werbőczy, Frangepán és Brodarics vezette küldöttség érkezésének színes, epikus ihletésű leírását is (60–66. sor).

Verancsics Mihály *epithalamion*-ját két szövegváltozat – egy nyomtatott és egy kézirat variáns – birtokában közöljük. A nyomtatványt a Biblioteka Czartoryska, Teka

²⁹ *De ludis equestribus quos exhibuerunt Hungari in nuptiis Serenissimae virginis Isabella etc.* Megjelent Krakkóban 1539. január 28-án. (Egyetlen ismert példánya a Poznań melletti Kórnik könyvtár tulajdona.) A 12 lapnyi vers tartalma kivételes jelentőségű. Szerzője említi Perényit, Brodaricsot, valamint a „patriae ille Solon nitido Verbeucius ore”-t, de magáról a lovagjátékról nem versel. Vö. ESTREICHER, T. 22, 191.

³⁰ GÓRNICI, [1950], 11–12; idézi és fordította PETNEKI, 2006, 196.

³¹ „János az menyasszonnak hazavitéléért követeket küld, ugyanazon Broderikot és Perényi Pétert, és Drugeth Homonnai Istvánt, s azok azt Lengyelországból Kassára, s onnat Budára nagyságos készüléssel és friss lakással hazavivék, és Budán harmadnapig nyugován, Székesfehérvárra menének, mely városban János az ő jöveleket várja vala, azzal az tanáccsal, hogy az menyegzővel együtt az új menyecskének megkoronázása véghezvitettetnék.” ISTVÁNFFY, 2003, 34.

³² VERESS, 1901, 44–50; SZONTAGH, 2001. 106; OBORNI, 2008, 72.

³³ VERESS, 1901, 40.

³⁴ BETHLEN, 2002, 19.

³⁵ VERESS, 1901, 53. Veress Endre hasonmásban közli a ritka nyomtatvány címlapját.

³⁶ PETNEKI, 2006, 195.

Naruszewicza (Krakkó) könyvtára őrzi. (Ezt a szövegváltozatot a varsói Biblioteka Narodowa Könyvtár mikrofilmarchívumából származó másolatokból ismertetjük.) A nyomtatvány 1539-ben jelent meg Krakkóban Hieronymus Vietor nyomdájában *Epithalamion Serenissimi Ioannis Hungariae regis et Isabellae reginae per Michaellem Wrantium Dalmatam MD XXXIX.* címmel. Terjedelme 4°, 6 osztatlan levél, a vers 187 hexameterből áll. A költemény előtt Stanisław Tarło przemysli püspöknek szóló, 35 soros ajánlás olvasható. A forrásközlés alapszövegének az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található kéziratos verziót tekintettük. A *Ioannis Hungariae regis nuptiae* című *epithalamion* számos, Verancsicstól származó, eddig kiadatlan költeményt tartalmazó latin nyelvű kötetes kézirat – *Praeludia Michaleis Verantii* – tartalmazza. A kötet Jankovich Miklós 1830-as gyűjteményébe tartozott. Dátum nem szerepel rajta, valószínűleg egykorú a nyomtatvánnyal, azonban bizonyosan nem autográf kézirat. Terjedelme 6 levél, 275×205 mm méretben, a vers itt összesen 216 hexameterből áll, az ajánlást nem találjuk meg.

A két szövegváltozat között sok eltérés figyelhető meg. Az egész sorokra kiterjedő különbségek a következők: csak a nyomtatott változatban megtalálható kiegészítés (a 133. és a 134. sor között, illetve a 151. és a 152. sor között), csak a kéziratban megtalálható betoldás (1–4, 10, 30–33, 35–36, 70, 173, 190–196.), valamint a nyomtatott verzió egyes szakaszait részletező leírások a kéziratban (109–118, 120–127, 144–147.). A jelentés megtartásával csak egyes szavak és mondat szerkezetek változnak meg például a 11., a 20., a 66., a 68., a 174., a 205–206. és a 213–214. stb. sorokban. Szócseré és szinonimák alkalmazása a két változat között számos esetben megfigyelhető, ezeket a lábjegyzetekben tüntettük fel. A tartalmi eltérések arra engednek következtetni, hogy a Budapesten található kézirat valószínűleg a vers későbbi változatát tartalmazza. Nyilvánvalónak látszik ugyanis, hogy Verancsics részt vett a krakkói eseményeken és az ott megtartott költői versenyen, hiszen művét ott nyomtatták ki.³⁷ Így tehát alkalma nyílt rá, hogy megismerje költőtársai nyomtatásban megjelent alkotásait, több lexikai változtatást és tartalmi betoldást hajtson végre saját költeményén. Valószínűleg Marszewski hadijátékokról írt alkotását olvasva bővítette ki az erről szóló saját leírását a 109. és a 127. sorokra terjedő szakaszban. Talán a többi költő bukolikus elemeket felvonultató munkáinak hatására illesztette be a rohanó szelek és az évek örökös változásának leírását is (30–36.). A 70. sorba betoldott pontos földrajzi meghatározás (*gelidi sinuosa volumina Popruth*), valamint a dunai átkelés és a fényes budai fogadtatás bemutatása (190–196.) arra utal, hogy Verancsics valószínűleg az Izabellát Magyarországra kísérő küldöttséggel tartott.

³⁷ Verancsics Antal 1539. február 18-án Budán kelt, Mihálynak szóló levelében nem utal testvére tartózkodási helyére, de kiemeli: legfontosabb célja a levél megírásával, hogy külföldi távolléte alatt tájékoztassa őt a magyarországi és erdélyi eseményekről: „his de rebus ac tumultibus Hungariae et Transsylvaniae multa, donec tu in Italiam et in Gallias excurris, memoraverim.” VERANCICS, VI, 1.

Forrás

1.³⁸

Ajánlás (*dedicatio*) Verancsics Antaltól Stanisław Tarło püspöknek

Krakkó, 1539 eleje³⁹

Nyomtatvány: BN E. XXXIII. 352. a BCzart TN XVI. 260/II-es
nyomtatványról

Verancsics Antal Tarło püspök figyelmébe ajánlja testvére művét, aki János király és Izabella királyné tekintélyéhez mértén igyekezett megénekelni esküvőjüket. Antal irodalompartolóként segítségére van abban, hogy a János uralkodása alatt történtek ne merüljenek a feledés homályába. A szerencse segíti a bátrakat, így titkon küldte el ezt a művet Tartónak azért, hogy annak páratlan feddhetetlensége, ékesszólása és műveltsége mondjon róla véleményt.

Reverendissimo Domino Stanislao Tarloni⁴⁰ episcopo Premisliensi, consiliario Sacrae Regiae Maiestatis Poloniae etc, domino suo observantissimo Antonius Wrancius Transsilvaniensis et veteris Budae praepositus regni Hungariae secretarius natus.

Michael frater meus carissimus, cum scripsisset hoc de Serenissimo Ioanne rege et Isabella regina Augustissima nuptiale carmen, veritus forsan se non satis pro dignitate tantorum Principum, neque pro magnitudine tantae celebritatis cecinisse, suppressere statuerat. Ego etsi (quod aliena curem) impudentiae accusabor, utpote ad id officii non requisitus, pati tamen nunquam possum, ut ii, quorum opera Principum meorum aut res gestae, aut memoria posteritati, quamvis etiam exili voce commendantur, in lucem non referentur. Praesertim vero, ne hic frater meus hac indigna ingenuo viro verecundia aspergeretur. Cum et fortuna audaces iuvat, et ipsi etiam dii salsa pauperum mola ac

³⁸ Az ajánlás és az azt követő nászadal közlése a klasszikus latin helyesírás szabályaihoz igazodik. A pusztán paleográfiai, tipográfiai sajátosságú eltérést mutató betűket ma használatos alakjukban szedtük (pl. f = s; ji, ij, ŷ = ii; j = i; u = v stb.). A helyesírási sajátosságokat nem őriztük meg, hanem a klasszikus latin helyesíráshoz igazítottuk (pl. ti ~ ci; c ~ ch; h ~ ch; t ~ th; i ~ y ~ ii; ě ~ ae stb.). Az y-t csak a görög eredetű szavakban (pl. *nymphas, hymenaeos, Scythico* stb.) tartottuk meg. Az egybe- és különírást általában megőriztük, de ahol az írásmód értelemzavaró volt, ott javítottuk. A központosozást (pontot, vesszőt, pontosvesszőt, kettőspontot, kérdő- és felkiáltójelet) értelemszerűen tettük ki. A kritikai jegyzetek közé magyarázatokat illesztettünk a szövegben felbukkanó tulajdonnevekhez.

³⁹ A nyomtatványon csak az évszám szerepel. A vers és az azt kísérő ajánlás nyomtatásban – szűkebb értelemben – valószínűleg január 15-e (a magyar küldöttség Krakkóba érkezése) és február 2-a (Izabella elindulása Magyarországra) között jelent meg.

⁴⁰ Stanisław Tarło (1480–1544) Przemysł városának püspöke 1537 és 1544 között, valamint I. Zsigmond király titkára. (Vö. EUBEL, 1923, 279.) Neve humanista költőként vált ismertté. Írt egy költeményt *De Bello Pruthenico* címmel Albrecht Hohenzollern háborújáról. (Vö. PYTLAK, 2009, 16.) Verancsics Antal az 1530-as évek végén több levelet is írt hozzá. Az Izabellát Magyarországra kísérő lengyel küldöttség vezetője volt, Piotr Opaliński, gnézeni várnagy (az ifjabb lengyel király udvarmestere, vö. Verancsics Antal 1539. november 29-én írt levelével) társaságában. Vö. VERESS, 1901, 39.

rusticorum lacte tum coli, tum augeri sese existimant. Clam igitur ipsum carmen sustuli, tibi que in signum meae assiduae observantiae, qui et integritate et eloquentia eruditioneque singulari praeditus es, ac me tanta benevolentia prosequeris, quantam equidem hactenus minime promeritus sim, dedico. Quod alioqui meo licet nomine nuncuparent, animo tamen utriusque Wrancii velim acceptum iri. Caeterum si in te colendo venerandoque tam repente nimis audax visus fortasse fuero, ingenio tuo candidissimo ac tuae erga omnes bonos humanitati imputabis, qui non solum ad amandum se facundia homines allicis, verum etiam praesentiae gratia devincis. Vale.

2.

[Verancsics Mihály:] Ioannis Hungariae regis nuptiae⁴¹

[sine loco], [1539 eleje ?]⁴²

Kézirat: OSZKK *sign.* Quart. Lat. 776, 1r–6v

Nyomtatvány: BN E. XXXIII. 352. a BCzart TN XVI. 260/II-es
nyomtatványról

A királyságában hivatalosan is elismert János király házasodni készül. A számtalan háború után elérkezett a béke ideje. I. Ferdinánd (Germanus) is szövetségre lépett János királlyal annak érdekében, hogy a közös ellenség, azaz a törökök ellen tudjanak fordulni. Követek indulnak I. (Öreg) Zsigmond királyhoz Lengyelországba azért, hogy megkérjék a lengyel királylány, Jagelló Izabella kezét a magyar király számára. Három magyar főúr vezeti a tekintélyes követséget, akiket fiatalokból álló nagyszámú és gazdag kíséret követ. Leánykérő lakoma és mulatság a krakkói királyi udvarban. A magyarok hadijátéka és lovagi torna a második napon. Ezután megkötik a házassági szerződést. A lengyel király nehéz szívvel búcsúzik el szeretett lányától, de hosszú és szerencsés életet kíván számára. Izabella elindul Magyarországra, majd a Kárpátokon átkelve megérkezik Budára. A magyar nemesség minden jót kívánva üdvözlöi a királyi palotában. A szkíta nép hajdani nagyságára emlékeztetnek. Régen egész Ázsiát uralták; és sem a makedónok, sem a rómaiak nem voltak képesek meghódítani őket. A szarmata-szkíta „frigyből” nem egy alacsony és gyenge, hanem egy igen bátor és erős nép fog származni. Egy célja lehet az ilyen utódoknak: a vad törökök megfékezése, s az ország határainak kiterjesztése!

Cum iam securus rerum regnique potiti,
factaque Ioannes⁴³ non tradita scepra tenerat

⁴¹ Verancsics munkájának címe a krakkói nyomtatott kiadáson: *Epithalamion Serenissimi Ioannis Hungariae regis et Isabellae reginae per Michaellem Wrantium Dalmatam M D XXXIX*. A nyomtatott kiadáson Magyarország, Dalmácia és Csehország egyesített koronás címere látható, terjedelme 4°, 6 számozatlan levél (antikva betűkkel). (Vö. SZABÓ–HELLEBRANDT, 1896, 100.)

⁴² A kéziratos verzió sem időpont, sem helymegjelölés nem szerepel.

⁴³ Az o felett egy kettőspont található, ahogyan a 90. és a 99. sorban is.

Pannoniae: viduos etiam nunc compare spectans
regales thalamos placido sic murmure fatur.⁴⁴
Siccine bellorum strepitus insanaque Martis 5
proelia⁴⁵ semper agam? Saevasque revolvere⁴⁶ semper
cogar mente acies? Alio nec flectere⁴⁷ curas?
Nec pectus laxare iocis? Nec ponere finem
tot desudatis quandoque laboribus ullum?
Aut si regnorum, nisi ferro et sanguine moles⁴⁸ 10
stare nequit:⁴⁹ saltem gravibus felicia rebus
miscere, et quantum liceat vel cogere fata
in melius, laetisque animum pectusque⁵⁰ dicare.⁵¹
Talia non tristi secum⁵² dum mente volutat
magnanimus⁵³ princeps, sensit iam saucia dudum 15
igne Cupidineo, quiddam promittere blandum
pectora, et eximo traxit suspiria corde,⁵⁴
qualia vel castam possent flexisse Dianam.⁵⁵
Ergo alacris primos procerum iubet undique adesse,
iisque haustos gestit depromere pectoris ignes:⁵⁶ 20
Atque ita: si quicquam saevi durive laboris
invicti tulimus, testis mihi conscia mens est.
Vester amor patriaeque simul sufferre peringens
hortata est pietas. Vobis donasse labores
haud piget, ac⁵⁷ nunc iam per⁵⁸ tot discrimina nostrum 25
obiectasse caput laetor, pacemque per⁵⁹ arma.
obtinuisse⁶⁰ iuvat. Nec vos Germanus,⁶¹ ut ante
asper in arma ciet, socias sed iungere vires,

⁴⁴ Cum iam ... murmure fatur. *om. BCzart*

⁴⁵ proelia: praelia *BCzart*

⁴⁶ revolvere: reducere *BCzart*

⁴⁷ flectere: vertere *BCzart*

⁴⁸ Aut si ... sanguine moles *om. BCzart*

⁴⁹ stare nequit: Incipiam? aut *BCzart*

⁵⁰ pectusque: mentemque *BCzart*

⁵¹ dicare: dicarem *BCzart*

⁵² non tristi secum: nuper Ioannes *BCzart*

⁵³ magnanimus: Pannoniae

⁵⁴ corde: sensim *BCzart*

⁵⁵ Qualia vel ... Dianam: Qualia vel Triviae possent inflectere mentem *BCzart*

⁵⁶ iisque haustos ... ignes: pectoris, ac teneras gestit depromere curas *BCzart*

⁵⁷ ac: et *BCzart*

⁵⁸ per: post *BCzart*

⁵⁹ per: post *BCzart*

⁶⁰ obtinuisse: invenisse *BCzart*

⁶¹ Germanus: vicinus *BCzart*, ti. I. Ferdinánd (1503–1564), osztrák főherceg, 1526–1564 között magyar és cseh király.

communemque vocat detrudere finibus ⁶² hostem.	
Quis velit aeternis semper se involvere bellis,	30
et curis tenuare brevis solatia vitae?	
Sed neque perpetuum Boreas sibi vendicat annum,	
et Zephiro quandoque vices Euroque relinquit. ⁶³	
Quod superest igitur, quod non labor abstulit aevi, ⁶⁴	
id sibi iam tandem suavis ferat omne voluptas,	35
nec sinat incassum fugientes currere soles. ⁶⁵	
Sumite gaudentes ⁶⁶ animos. Fortuna secundis	
servatos voluit ⁶⁷ mala tot, tot vincere casus.	
Dulce est, si patriae defensae viximus aegre.	
Vivere iam liceat nobis, iam solvere curas.	40
En ⁶⁸ ego regales taedas regalia iungam	
connubia, ac populos iubeo gaudere per omnem	
Hungariam, et mecum laetis incumbere rebus.	
Vos ⁶⁹ mihi Sarmatici praecelsa palatia regni	
atque arces coelo aequatas, quas Istula ⁷⁰ flavo,	45
divorum sedes miratus, flumine lambit,	
quaerite. Ubi magni natarum maxima regis	
Sismundi ⁷¹ servat thalamos Isabella pudicos.	
Illa quidem dudum nobis ⁷² sua gaudia servat.	
Illa dabit sobolem vobis per ⁷³ secula reges	50
magnanimos. Illam sceptris adiungere nostris ⁷⁴	
munus erit vestrum, celebrique inducere pompa.	
Ut merita est regis coniunx, generosaque ⁷⁵ regis	
progenies veniet fatis Isabella secundis.	
Nec regnis invita volet succedere nostris. ⁷⁶	55
At ⁷⁷ proceres faustas dudum componere taedas	

⁶² detrudere finibus: vexare umoribus *BCzart*

⁶³ Quis velit ... Euroque relinquit. *om. BCzart*

⁶⁴ Quod superest ... aevi: At nunc quod superest fugitivi cernitis aevi. *BCzart*

⁶⁵ id sibi ... currere soles. *om. BCzart*

⁶⁶ gaudentes: iam laetos *BCzart*

⁶⁷ voluit: velint *BCzart*

⁶⁸ en: ecce *BCzart*

⁶⁹ vos: nunc *BCzart*

⁷⁰ A lengyelországi Visztula folyó.

⁷¹ I. (Öreg) Zsigmond (1467–1548), 1506–1548 között lengyel király.

⁷² dudum nobis: nobis olim *BCzart*

⁷³ per: post *BCzart*

⁷⁴ Illam sceptris adiungere nostris: Illam nostris adiungere sceptris *BCzart*

⁷⁵ generosaque: formosaque *BCzart*

⁷⁶ nostris: avorum *BCzart*

⁷⁷ at: iam *BCzart*

exoptant laudantque novos in principe amores.
 Iamque sibi tali vincolo subsidere bella,
 et pacem et fessis promittunt foedera regnis.⁷⁸
 Protinus ex omni numero, qui principis aulae 60
 prima tenent, tres regna viri⁷⁹ petiere Polona.
 Illos agminibus comitum stipata iuventus
 nobilis Hungariae volucres insidere⁸⁰ docta
 quadrupedes cursuque breves⁸¹ convertere gyros
 subsequitur. Rutilans ardescit purpura⁸² et albo 65
 instratae incedunt acies fulvoque metallo.⁸³
 Tandem Pannonios⁸⁴ emensi passibus agros.
 Nubiferas superant alpes pinusque virentes⁸⁵
 frigoribus mediis, viduataque vitibus arva
 Sarmatiae et gelidi sinuosa volumina Popruth.⁸⁶ 70
 Iamque propinquabant, ubi pulchra Cracovia turrets
 explicat, et mediis circumdata clauditur undis.
 Cum subito e speculis conspexit regia pubes
 Pannonios iuvenes campis se effundere totis.
 Fit clamor, laeti plaudunt, et nuntius aulam 75
 pervolat, atque acies atque exoptata⁸⁷ videri
 agmina, quae regis⁸⁸ veniant abducere natam.⁸⁹
 Ii⁹⁰ tristes, hilares alii variataque miscent
 gaudia maestitiamque simul vanumque dolorem.
 Sed postquam placidas implevit nuntius aures 80
 reginae, viditque procos Isabella propinquos.
 Virgineo primum castus pudor ore cucurrit,
 purpureusque simul niveos color imbu⁹¹it artus.

⁷⁸ regnis: regni *BCzart*

⁷⁹ Ti. Perényi Péter (1502–1548), Brodarics István (1480 k.–1539) és Werbőczy István (1458/1460–1541).

⁸⁰ insidere: conscendere *BCzart*

⁸¹ breves: levi *BCzart*

⁸² purpura: purpur *BCzart*

⁸³ instratae incedunt ... metallo: Splendescunt [sic! a splendescunt helyett] acies passim, fulvoque metallo *BCzart*

⁸⁴ Pannonios: Pannonicos *BCzart*

⁸⁵ Nubiferas superant ... virentes: Per gelidas superant alpes pinctaque vicina *BCzart*

⁸⁶ Sarmatiae et ... Popruth *om. BCzart*. A lengyelországi Poprád folyó.

⁸⁷ exoptata: expectata *BCzart*

⁸⁸ regis: divam *BCzart*

⁸⁹ natam: nostram *BCzart*

⁹⁰ Ii: Hi *BCzart*

⁹¹ imbuit: occupat *BCzart*

Verum ubi cui⁹² regno, quali regina marito
iungitur, expendit, lacrimis immota parentum 85
et studiis immota piis optata videre.
Tempora taedarum gaudet, castamque⁹³ sub alto
pectore laetitiam simulat. Si quando per aures
sponsi nomen iit, tacito succenditur igni.
Nomen Ioannis repetitque, libensque revolvit 90
saepius, inque illo sensus persaepe morantur.
Iamque lares patrios, queis⁹⁴ pulchra adoleverat aetas,
posthabet agnotae tantum de nomine Budae.
Non oculos retinet properantibus Istula lymphis,
Danubium⁹⁵ cunctis praefert labentibus undis, 95
Danubium sulcare⁹⁶ cupit. Iamque horrida bellis
Pannonia est segura magis. Nil Sarmata mitis,
nil patris, fratrisve⁹⁷ movent tutissima regna.
Omnia Ioanni postponit diva marito.
Ne patriam, ne virgo lares contemne paternos 100
felix, quae tales producit patria nymphas.
Quaeque dedit nobis, totus quod concinat orbis,
mireturque deas arctoo nascier orbe.
Nec⁹⁸ minus illa tamen felix, quae talia dona
accipit, et laetis fruitur cumulata⁹⁹ diebus. 105
Quid memorem structas epulas, quo regia luxu
tectae fremunt? Genio indulgent, et pocula vertunt:
exhausti nihil est, poscenti nulla negantur.
Laetitiae fomenta, viros vix sustinet aula.
Illa dies epulis levibusque dicata choreis 110
postera ludorum est et duro tradita Marti.
Hic iuvenum formosa cohors gentisque Polonae
atque aulae decus eximium fulgentibus armis
sublimis volitans hastae certamina poscit.
Inter quos sublimis equo, magna arma ferendo 115
Augustus princeps¹⁰⁰ galea processit aperta
formosus, viridi dignus regnare iuventa.

⁹² cui: quo *BCzart*

⁹³ castamque: puramque *BCzart*

⁹⁴ queis: quae is *BCzart*

⁹⁵ Duna; másik elnevezése a 190. sorban: Istrum.

⁹⁶ sulcare: superare *BCzart*

⁹⁷ patris, fratrisve: frater, fratrique *BCzart*

⁹⁸ nec: non *BCzart*

⁹⁹ cumulata: tumulata *BCzart*

¹⁰⁰ I. Zsigmond király egyetlen fia. II. Zsigmond Ágost néven 1548–1572 között lengyel uralkodó.

Audacesque vocans iuvenes in bella coaevos ¹⁰¹ conspicius campum metuenda circuit ¹⁰² hasta.	
Hic quidam conferre pedem male robore fisus, atque ausus trifido Sismundi se opponere ferro,	120
everso deiectus equo, resupinus arenas sparsit, ut ingentem sonitum daret aula ruinae. ¹⁰³	
Invictum plausu populus regemque salutat Augustum. Gaudet victor, spectansque sororem	125
praemia digna petit. Verum illi concita vano corda metu pavitant. Post pulsum laeta timorem ¹⁰⁴ demittit, sertum gemmis auroque decorum, victoremque suo designat munere fratrem.	
Parte alia campis Scythico de more tremendus Pannon adest aliudque fremit, tela altera ¹⁰⁵ vibrat,	130
atque alias infert acies. Celer advolat, idem vix conspectus abit, pariter ¹⁰⁶ fit multus ¹⁰⁷ ubique. ¹⁰⁸	
Tantus amor pernicis ¹⁰⁹ equi, non aereus umbo, non agiles artus armorum pondera tardant, ¹¹⁰	135
loricaeve graves. ¹¹¹ Toto sed corpore nudi concurrunt hastis, clipeis a pectore tantum protensi, gladiisque ruunt in vulnera ¹¹² curvis. ¹¹³	
Ergo adsunt avidi ¹¹⁴ laudis, quos gloria tangit et quos nobilitas dignos ea censebat ¹¹⁵ arena.	140

¹⁰¹ viros vix ... bella coaevos: graves quin summere ludos / Gradivumque iocis addis, et ludere Martem / Bellonaque iubes, viridi Sismunde iuventa / integer, et solido consortas robore vires. / Hic magno subnixus equo magna arma ferens. *BCzart*

¹⁰² circuit: circuis *BCzart*

¹⁰³ A lovagi tornán Eliazs Ostrogski herceg (1510–1539) az etikett szabályai szerint győzni engedte Zsigmond Ágost királyfit, és valószínűleg az így szerzett sérülések következtében hunyt el néhány hónappal később. Ld. erről PETNEKI, 2006, 196.

¹⁰⁴ Hic quidam ... laeta timorem: Cunctantesque vocas iuvenes in bella eo quos / et gaudes victis, et praemia digna sororis / expectas. Ast illa metu iam libera vano *BCzart*

¹⁰⁵ altera: alia *BCzart*

¹⁰⁶ pariter: pariterque *BCzart*

¹⁰⁷ multus: tumultus *BCzart*

¹⁰⁸ *post* ubique *BCzart* Fatigatque graves armorum pondere turmas *add.*

¹⁰⁹ pernicis: fugacis *BCzart*

¹¹⁰ armorum pondera tardant: defendit ferrea vestis *BCzart*

¹¹¹ loricaeve graves: ferreus aut carcer *BCzart*

¹¹² vulnera: bella *BCzart*

¹¹³ curvis: recurvis *BCzart*

¹¹⁴ avidi: iuvenes *BCzart*

¹¹⁵ censebat: censet *BCzart*

Nec mora flammatis¹¹⁶ passim¹¹⁷ concurritur hastis,
 Horrendum fragor exoritur, coelumque remugit.
 Cum iuvenes sensim veros sentire calores
 bellandi studio occipiunt, ac pectore vanos
 excutiunt ludos. Infesti seria miscent¹¹⁸ 145
 proelia, nec vano spargentes sanguine terram
 intrepidi puerile vocant sine sanguine bellum¹¹⁹
 reginamque volunt iam tum vidisse cruoris
 Pannonios nunquam parcos. Certamine tali
 horrescit populus. Mirantur fortia bello 150
 pectora, quae ludis etiam per¹²⁰ vulnera gaudent.¹²¹
 At regina suos consurgens iam vocat esse
 Pannonios. Laudat vires animosque viriles
 et compressa iras, victores¹²² laeta coronat.
 Iamque dies aderat, qua missis¹²³ vertere cursus¹²⁴ 155
 in patriam, qua tempus erat mandata referre.
 Conveniunt procures longaevi ad limina regis
 Sismundi, poscuntque moras nec nectere pergat¹²⁵
 ulterius, redeant tandem¹²⁶ cum coniuge pacta
 principis, et gratos nolit¹²⁷ differre hymenaeos. 160
 Ille licet pactam dederat, firmataque starent
 pacta fide, illacrimat tamen. Et pia et ultima natae
 cura senem tangit, veluti nec mittere posset,
 nec retinere velit. Tandem sic pauca profatur.¹²⁸
 I, felix, felixque tuo sociare marito, 165
 nata, precor, thalamisque habitet concordia vestris.
 Ambobusque simul centum regnare per annos

¹¹⁶ flammatis: flammati *BCzart*

¹¹⁷ passim: coeunt *BCzart*

¹¹⁸ bellandi studio ... miscent: bellandi studio occipiunt, et pectore ludos / excutiunt sensim vanos, iam seria miscent *BCzart*

¹¹⁹ proelia, nec ... bellum: praelia, iam vero profundunt sanguine [!] vultus *BCzart TN XVI. 260/II*

¹²⁰ per: post *BCzart*

¹²¹ post. gaudent *BCzart* Quid patriae fecisset amor, cogitare relinquunt *add.*

¹²² victores: victorem *BCzart*

¹²³ missis: nostris *BCzart*

¹²⁴ cursus: cursum *BCzart*

¹²⁵ pergat: velit *BCzart*

¹²⁶ tandem: iam *BCzart*

¹²⁷ et gratos nolit: optatos nec eat *BCzart*

¹²⁸ Bethlen Farkas közlése szerint a lengyel királyi kancellár, Samuel Maciejowski mondott üdvözlő ünnepi beszédet a január 31-i jelképes esküvőn. BETHLEN, 2002, 15–17; vö. VERESS, 1901, 34; OBORNI, 2008, 72. Samuel Maciejowski (?–1550) először chelmi (1539–1542), majd plocki (1542–1546), végül krakkói püspök (1546–1550) és kancellár.

dent superi, tribuant¹²⁹ sobolem longosque nepotes.
 O mihi si totidem proferrent numina messes,¹³⁰
 quod¹³¹ satis esse queat,¹³² parvum vidisse nepotem 170
 et matrem te nata¹³³ novam. Tum claudere demum
 morte diem, et longe componere membra¹³⁴ quieti.
 Felici et longo functus, non deprecor aevo.¹³⁵
 Sic ait, ac fessis¹³⁶ circumdat colla lacertis
 moerentis natae. Lacrimans vix¹³⁷ deinde resolvens 175
 amplexus tremulos,¹³⁸ cupientem passus abire est.
 Et iam Pannoniam vulgarat fama per omnem
 non procul a regni dominam¹³⁹ iam finibus esse
 et superasse nives, quas vertice¹⁴⁰ Carpatu alto¹⁴¹
 excitat, atque suas vestigia ferre per urbes. 180
 Exultant omnes, omnique ex parte feruntur.
 Nec pars ulla viget regni, non angulus ullus,
 quo non fit plausus, quo non venit obvia turba.
 Quin etiam longo procedunt ordine matres
 Hungariaeque nurus,¹⁴² quas altis curribus ingens 185
 turba puellarum sequitur. Formosa videri
 corpora, sed longe superat formosior omnes
 regina. Ac dubium est, formane an moribus esset
 admiranda magis, pariterque excellit utroque.
 Sed cum iam sparsum ratibus superaverat Istrum, 190
 adoratque pedem regalibus omine fausto
 liminibus, stantes miratur nubibus arces,
 inclusasque trabes arvo, pavimenta, fenestras,
 multiplicesque domos amplisque palatia valvis.
 Accedunt proceres felicia cuncta precantes, 195
 et dominam flexi reverenti voce salutant.¹⁴³

129 tribuant: tribuat *BCzart*

130 messes: menses *BCzart*

131 quod: quot *BCzart*

132 queat: queant *BCzart*

133 nata: natam *BCzart*

134 componere membra: membra committere *BCzart*

135 Felici et ... aevo *om. BCzart*

136 Sic ait, ac fessis: Non piget, ac tremulis *BCzart*

137 Lacrimans vix: Lacrimas tum *BCzart*

138 tremulos: longos *BCzart*

139 regni dominam: nostris procures *BCzart*

140 quas vertice: dominam, quas *BCzart*

141 alto: asper *BCzart*

142 nurus: mirus *BCzart*

143 Sed cum ... voce salutant *om. BCzart*

Salve, Sarmatici proles dignissima regis,¹⁴⁴
Pannonici regina soli. Felixque penates
ingredere antiquos, quibus ingens¹⁴⁵ sceptrum tenebat
Romani imperii quondam Sismundus¹⁴⁶ et acer¹⁴⁷ 200
Matthias,¹⁴⁸ toto qui gestis notus in orbe est,¹⁴⁹
et Ladislavus¹⁵⁰ patruus. Tibi debita regna
non aliena petis, gentilem sume coronam,
et Maria¹⁵¹ regnes felicius et Beatrice.¹⁵²
Nec te diva genus Scythicum moresque recentes 205
Hunorum moveant, certe et tua Sarmata gens est.¹⁵³
Quamvis ampla vigent etiam nunc regna Scytharum,
ut fama est, Asiae semper dominantia magnae.
Nec potuere armis infringi, aut viribus ullis,
nec Macedo quondam gentem tentare ferocem, 210
nec Romana queunt Scythicum dare bella triumphum.
Et te de Scythico prognatos sanguine reges
poscimus. Iis dabitur saevos compescere Turcas,¹⁵⁴
et patriae arctatos cupient¹⁵⁵ extendere fines.
Non humile aut molle dabit fugiensve laborum 215
Sarmaticum Scythicumque genus, sed fortia cuncta.

¹⁴⁴ Sarmatici proles dignissima regis: Sarmaticis merito praelata puellis *BCzart*

¹⁴⁵ antiquos, quibus ingens: antiquosque is magnus *BCzart*

¹⁴⁶ Luxemburgi Zsigmond (1368–1437), 1387–1437 között magyar király, 1433-tól német-római császár.

¹⁴⁷ acer: ingens *BCzart*

¹⁴⁸ I. (Hunyadi) Mátyás (1443–1490), 1458–1490 között magyar király.

¹⁴⁹ gestis notus in orbe est: sparsit nomen in orbe *BCzart*

¹⁵⁰ II. Ulászló (1456–1516), 1471–1516 között cseh király, 1490-től Magyarország királya.

¹⁵¹ Valószínűleg Anjou Mária (1370–1395), aki 1382–1395 között magyar királynő volt, s 1385-től Luxemburgi Zsigmond felesége.

¹⁵² A Wawelben nevelkedett Izabella inkább volt olasz (az anyja, Bona Sforza neveltetésének is köszönhetően), mint lengyel. Beatricének, Mátyás feleségének lépett tehát a nyomába, amikor alig húszévesen Budára költözött János király feleségéként. Ld. erről BARLAY, 1986, 57.

¹⁵³ Nec te ... gens est: Non te, quod Scythica duramur origine diva / commoveat quicquam, certe et tua Sarmata gens est. *BCzart*

¹⁵⁴ iis dabitur saevos compescere Turcas; ii noscent hostem detrudere regno *BCzart*

¹⁵⁵ arctatos cupient: cupient afflictæ *BCzart*

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Levéltári rövidítések

BCzart TN	Biblioteka Czartoryska, Teka Naruszewicza (Kraków)
BJ	Biblioteka Jagiellńska (Kraków)
BN	Biblioteka Narodowa (Warszawa)
OSZKK	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (Budapest)

2. Szakirodalom

BARTA 1987	BARTA Gábor: <i>Humanisták I. János király udvarában</i> . In: <i>Magyar reneszánsz udvari kultúra</i> . Szerk. R. VÁRKONYI Ágnes. Budapest, Gondolat, 1987, 193–216.
BETHLEN 2002	BETHLEN Farkas: <i>Erdély története</i> . Ford. BODOR András, jegyz., mutatók: KRUPPA Tamás, II. kötet, Budapest, Enciklopédia Kiadó, 2002.
BESSENYEI 2011	BESSENYEI József: <i>Verancsics Mihály</i> (szócikk). In: <i>Magyar művelődéstörténeti lexikon (középkor és kora újkor)</i> . Főszerk. KÖSZEGHY Péter, szerk. TAMÁS Zsuzsa. XII. kötet, Budapest, Balassi, 2011, 401–402.
BIRNBAUM 1986	BIRNBAUM, Marianna D.: <i>Humanists in a Shattered World. Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth Century</i> . UCLA Slavic Studies, vol. 15. Columbus, Ohio, Slavica Publishers Inc., 1986.
CYTOWSKA 1991	CYTOWSKA, Maria: <i>Tworczosćpoetycka Michala Vrančiča</i> . In: <i>Most. časopis za međunarodne književne veze</i> , (1991), 1–2, 226–236.
D'ELIA 2002	D'ELIA, Anthony F.: <i>Marriage, Sexual Pleasure, and Learned Brides in the Wedding Orations of Fifteenth-Century Italy</i> . In: <i>Renaissance Quarterly</i> , 55 (2002), 2, 379–433.

- DEVENY
1988
DEVENY, Thomas: *Poets and Patrons: Literary Adulation in the Epithalamium of the Spanish Golden Age*. In: *South Atlantic Review*, 53 (1988), 4, 21–37.
- ESTREICHER
1908
ESTREICHER, Karol: [Bibliografia Polska] *Polnische Bibliographie*, t. 12, t. 22, Krakau, Buchdruckerei der k. k. Jagellonischen Universität, 1891, 1908.
- EUBEL
1923
Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi..., ed. EUBEL, Conradus, t. III, Monasterium, 1923.
- FALIŠEVAC–NOVAKOVIĆ
2000
FALIŠEVAC, Dunja–NOVAKOVIĆ, Darko: *Vrančić, Mihovil*. In: *Leksikon hrvatskih pisaca*. Eds. FALIŠEVAC, Dunja–NEMEC, Krešimir–NOVAKOVIĆ, Darko. Zagreb, Školska knjiga, 2000, 780–781.
- GRANT
1957
GRANT, W. Leonard: *New Forms of Neo-Latin Pastoral*. In: *Studies in the Renaissance*, 4 (1957) 71–100.
- GÓRNICKI
[1950]
GÓRNICKI, Łukasz: *Dzieje w Koronie Polskiej*. Wyd. Henryk BARYCZ. Wrocław, [1950].
- GYULAI
2004
GYULAI Éva: *Carmina in arma Zapolyana. Címerverssek Szapolyai Borbála lengyel királyné (1512) és Szapolyai János Zsigmond választott király (1567) címeréről*. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica*. Szerk. CSUKOVITS Enikő. Tom. IX, fasc. 4. Miskolc, E Typographo Universitatis, 2004, 61–81.
- HORSTMANN
2004
HORSTMANN, Sabine: *Das Epithalamium in der Lateinischen Literature der Spätantike*. München–Leipzig, K. G. Saur Verlag GmbH., 2004.
- ISTVÁNFFY
2003
ISTVÁNFFY Miklós: *Magyarok dolgairól írt története*. Ford. TÁLLYAI Pál, sajtó alá rendezi BENITS Péter, I/2, Budapest, Balassi Kiadó, 2003.
- KÁROLYI
1879
KÁROLYI Árpád: *Adalék a nagyváradi béke s az 1536–1538. évek történetéhez*. Budapest, Athenaeum, 1879.

- KERECSENYI
1979 KERECSENYI Dezső: *Kolostor és humanizmus Mohács után*. In: *Kerecsényi Dezső válogatott írásai*. Szerk. PÁLMAI Kálmán. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979, 82–110.
- LANCKOROŃSKA
1982 *Elementa ad fontium editiones*. Tom. 55, edidit Carolina LANCKOROŃSKA, Romae, 1982, nr. 1553 (regesza), 172–173.
- MÁLYUSZ
2007 MÁLYUSZ Elemér: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapest, Műszaki Kiadó, 2007.
- OBORNI
2008 OBORNI Teréz: *Principissa. Fejedelmi feleségek Erdélyben*. In: *Rubicon*, 4 (2008) 70–79.
- PAVLOVSKIS
1965 PAVLOVSKIS, Zoja: *Statius and the Late Latin Epithalamia*. In: *Classical Philology*, 60 (1965), 3. 164–177.
- PETNEKI
2003 PETNEKI Noémi: *Brodarics István alakja a lengyel forráskiadványokban*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 110 (2006), 1–2, 191–198.
- PETROVICH
1978 PETROVICH, Michael B.: *Croatian Humanists and the Writing of History in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. In: *Slavic Review*, 37 (1978), 4, 624–639.
- PYTLAK
2009 PYTLAK, Przemysław: *Tajemnice archiwum parafialnego w Końskowoli*. TODK Fara Końskowolska, Końskowola, 2009.
- SANDY
1971 SANDY, Gerald N.: *Catullus 63 and the Theme of Marriage*. In: *The American Journal of Philology*, 92 (1971), 2, 185–195.
- ŠIME
1971 ŠIME, Jurić: *Iugoslaviae scriptores latini recentioris aetatis*. Zagreb, 1971.
- SINKOVICS
1985 SINKOVICS István: *Útkeresés Mohács után. Az ország három részre szakadása*. In: *Magyarország története 1526–1686*. Főszerk. PACH Zsigmond Pál, 1. kötet, Budapest, Akadémiai, 1985, 212–213.

- SOÓS
1999
SOÓS István: *Az újkortörténész Mályusz Elemér*. In: *Levéltári Közlemények*, 70 (1999), 1–2, 188–196.
- SÖRÖS
1916
SÖRÖS Pongrác: *Statileo János életéhez*. In: *A pannonhalmi főapátsági főiskola évkönyve az 1915–1916-iki tanévre*. Kiad. ZOLTVÁNY Irén. Pannonhalma, Stephaneum, 1916, 3–56.
- SZABÓ–HELLEBRANDT
1896
SZABÓ Károly–HELLEBRANDT Árpád: *Magyar szerzőktől külföldön 1480–1711. megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok*. 1. rész, Budapest, 1896.
- SZONTAGH
2001
SZONTAGH Pál: *Fejedelemasszonyok – asszonyfejedelmek. Izabella Kazimira, Mária Krisztierna és Brandenburgi Katalin uralkodása az erdélyi fejedelemségben*. In: *Confessio*, 25 (2001), 2, 106–112.
- VERANCSICS
1857–1875
Verancsics Antal összes munkái (MHHS). Kiad. SZALAY László, Budapest, 1857–1875.
- VERESS
1901
VERESS Endre: *Izabella királyné (1519–1559)*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1901.
- WHEELER
1930
WHEELER, A. Leslie: *Tradition in the Epithalamium*. In: *The American Journal of Philology*, 51 (1930), 3, 205–223.
- WILSON
1948
WILSON, E. Faye: *Pastoral and Epithalamion in Latin Literature*. In: *Speculum*, 23 (1948), 1, 35–57.

Verancsics Antal: *Elogium Urbani Bathiani* (1548 k.)

Verancsics Antal *Elogium Urbani Bathiani* című műve 2011-ben került elő a Győri Levéltárból, létezéséről Nemes Gábor adott hírt.¹ E cikkében Nemes, másutt, Verancsics kapcsolati hálójáról szóló tanulmányában, Gál-Mlakár Zsófia állapította meg, hogy olyan szövegről van szó, melynek létezésére Verancsics egy félmondata alapján már korábban is következtetni lehetett.²

Az *Elogium* hétlapnyi, autográf szöveg, melyhez valószínűleg kortárs másik kéz fűzött jegyzeteket, és egy harmadik kéz megszámozta a páratlan oldalakat. Az írás jellegéről árulkodik a második kéz megjegyzése: amikor Verancsics arról ír, hogy Batthyány hogyan gúnyolt ki és alázott meg másokat lépten-nyomon, ez a kéz fölírja: *ut alter Momus*, azaz Batthyány olyan, mint egy másik Momus (v. Mómosz, a kritika és a szatíra görög istene). Ez annak a jele, hogy már a feltételezetten kortárs olvasó is szatirikus szövegként tekintett az *Elogium*ra. Ennek továbbgondolására a jelen közleményben nincs mód, de érvekkel igazolható, hogy Verancsics tollát valaki más vezette.

Az *Elogium* jelentőségét már a szöveg előkerüléséről tudósító Nemes is abban látta, hogy általa hiteles információhoz juthatunk Batthyány halálának pontos időpontját illetően, amit Batthyány lírai műveiből kiindulva évszázadok óta, tévesen, 1547-re datáltak. Az *Elogium* szerint Batthyány 1548. október 20-án halt meg, s harmadnapon forgatták fel a sírját. A halál és a temetés között eltelt napokat nem tudjuk meghatározni a rendelkezésre álló adatok alapján, de nem lehet szó pár napnál többről (Batthyány Gyulafehérváron halt meg, ugyanitt temették). Ezek – és az *Elogium*ban leírt megtörtént események – szerint a szöveg terminus post quemje 1548. október 23. Verancsics közéleti működéséből következik a terminus ante quem: 1549 augusztusában Magyarországra távozott, így már nem volt érdekelt Izabella gyulafehérvári udvarának ügyeiben, s ez jelentős érv, ha mindent figyelembe véve feltételezzük, hogy Verancsics Fráter György jóindulatát akarta elnyerni a szöveg megírásával.

Fontos megemlíteni, hogy alapvetően irodalmi szövegről van szó, amely jól illeszkedik a reneszánsz *elogium* műfajába, s Cornelius Nepos-, Sallustius- és Seneca-utalásai a szerző humanista műveltségéről árulkodnak. Az írás az 1540-es évek és különösen Batthyány életének mind ez idáig ismeretlen tényeiről is tudósít, melyek bemutatása egy másik, hosszabb tanulmány témája lesz. Az átírásnál az általános elveket vettem figyelembe, a rövidítéseket

¹ NEMES, 2011, 325–336.

² „A bátor politikus személyisége Verancsicsot kisebbfajta életrajz, rövid feljegyzések írására ösztökélte, de sajnos ezek nem maradtak fenn.” GÁL-MLAKÁR, 2009, 122. Az említett hely: „de quo alibi plura dicturus sum.” SZALAY, 1857–1875, I, 192.

feloldottam, a későbbi, valószínűleg kortárs másik kéztől származó javításokat, megjegyzéseket és az oldalszámozást külön jelöltem. Az alakváltozatoknál a szótári alakot részesítettem előnyben, s nem Verancsics saját verzióját, hiszen az a szó jelentésén nem változtat.

Forrás

Elogium Urbani Bathiani

Urbanus Bathianus³ vir origine generis apud Hungaros pervetusta, et nobili, atque in optimatum claritudine habitus, Albae Iuliae⁴ in Transsylvania triennali aegritudine delassatus, quam ex equi lapsu gravissime laesus conceperat, XIII. Kal. Novembris, anno a natali Iesu Christi M. D. XLVIII. ultimum vitae diem explevit. Multa in eo vel potius varia et multiplicia ex naturae discrepantibus ac diversis etiam morum studiis non parum inter se alienis conflata, licet considerare. Siquidem sicut multa non adumbrata signa, sed expressa virtutis ornamenta obtinebat, ita et contrariis partibus in omnes usus sive tempori, sive fortunae, sive hominibus esset inserviendum, non caruit. Ubi mirandum sane plurimum est, quantum et lusit et valuit apud hominis conditionem natura. Ea⁵ enim, quae⁶ nullis plantis, nullis aliis creatis rebus duplicem vim mutuo adversantem voluit attribuere, hanc soli homini fecit peculiarem nimirum, ut in eo ex iisdem radicibus tum virtutes, tum vitia niti atque manare possent.

Verum Urbanus erat statura mediocri, corpore nec valido, nec imbecillo, facie decenti, calvitie multa, oculo acumen et astutiam indicanti, cultu conspicuo, aspectu gravis, apparenter sedatus, ad lenitatem demum compositus, et litterarum ita peritus, ut apprime doctus, ita eloquens atque facundus, ut omnium sententia insignis existimaretur esse orator. Non insuper defuit illi iudicium, non consilium, non industria, non⁷ in actionibus dexteritas, non in re militari studia, non in civili statu exercitatio atque gratia. Verum cum ingenio magis callido ac prompto, quam acri atque⁸ efficaci polleret, clam turbulentus, caute elatus, et vultu mire ad pudorem, ad modestiam et misericordiam accomodato, consummatus rerum novandarum artifex habitus est. Quod vel Grittea⁹ dominatione declaravit. Honoribus enim gloriaeque consequendae appetentius incumbens, etsi adversus invidos et humanarum rerum incommoda multis constans esse videretur, his tamen stimulis actus et impulsus multa tentavit exitu infelici.

³ Batthyány Orbán (?–1548) magyar nemes, dalszerző. Ferdinánd-, Szapolyai-, majd Gritti-párti. Az 1540-es években Izabella gyulafehérvári udvarában tevékenykedett.

⁴ Gyulafehérvár.

⁵ Quae del. suprascr. Ea. Manu Verancii.

⁶ quod del. corr. quae. Manu Verancii.

⁷ Post industria suprascr. non. Manu Verancii.

⁸ Post quam suprascr. acri atque. Post efficaci atque acri del. Manu Verancii.

⁹ Ludovico Gritti (1480–1534) velencei kereskedő, politikusként I. Szulejmán szolgálatába állt. I. János alatt Magyarország kormányzója. Batthyány legközelebbi magyar követői közé tartozott.

Nam deserto etiam Ioanne Rege¹⁰ plurium tunc temporis levitatem secutus avaritiae gratia, et Gritto non mediocriter auxit insaniam, et ambitionem eius erudit. Utque vel leviter attingam necem Cibacchi¹¹ viri in Pannonia summi, et auctoritate atque potentia maximi, quam alioquin vellem omnino posse praeterire, sed ex eo tamen ingens et insanabile vulnus accepit fortuna eius atque existimatio, tuncque primum cepit animis labascere et in hominum luce pavitare. Ceterum cum anxium animum prae se semper ferebat, frequentissime, seu staret, seu ingrederetur, in terram tuebatur secumque ipse colloquens, ac modo caput agitans, modo iactans dexteram, omnino summa¹² videbatur cogitatione versare, ex qua specie, motu, incessu, oratione ac demum tota corporis habitudine sui dumtaxat aestimator non haberi solum, sed etiam videri volebat.

Qua ex re paucos eius amicitia delectavit, quod alienam parum esset studiosus, suam tenacius, et pretio quodammodo exhiberet. Comitatus fuit non exigua, sed saepius arroganti et intempestiva. Scommatibus enim plus, quam hanc summam existimationem sibi tribuenti par esset, usus est, hisque sane ita salsis, ita mordacibus, ut, quibuscum actiones, consuetudinem¹³ et colloquia communicabat, eos omnes nunquam non aut verbo, aut sanna pupugivit. Porro alienorum adeo tum dictorum acutus auditor, tum factorum delicatus studebat esse expensor, ut raro, quae quispiam aut diceret aut faceret, non invenerit, quod reprehenderet ut alter Momus.¹⁴ Unde nec amplitudinem, nec respectum popularem pro magnitudine spiritus, quem gerebat, unquam est assecutus. Et haec omnia quamvis perita simulatione, placido vultu et arridenti ore temperaret, facile tamen coniciebatur ab iis, quibus erat notus, quid intra tegeret.

In civili et militari studio aequae ad mortem usque versatus est, sed civile si militari praetulisset, celebriore fama et fortasse minus criminatus exstisset, cursuque feliciore vitam egisset. Sed dum utrumque pari conatu et contentione perurget, ac militare quidem maiore ornatu,¹⁵ et apparatu bellico, quam felicitate gestorum, et ni fallor, invito tum Marte, tum Fortuna pertinacius profitetur, ab his etiam fructibus, quos e civili assequi potuisset, excidit, cum animi spiritusque audacia multorum, eorumque primariorum hominum contractis odiis, casuque patriae opibus etiam privatis imminutis vires quoque eius attritae sunt, et tandem magis latuit, quam ab instituto mentem atque ingenium revocavit. Quantum autem multiplex illi virtus ac illustre genus spei, fiduciae animique ad eundem per omnes maximas dignitates attulerat, tantum a fortuna perpetuo negatum est, et impeditum.

Quoque mortales vel ipse Deus Optimus Maximus in humanis plagis spoliare non consuevit solatio scilicet amicorum, huiusne ipsius fortunae inclementia, an Urbani morum

¹⁰ Szapolyai János (1487–1540) magyar király. Batthyány a király haláláig annak szolgálatában állt.

¹¹ Czibak Imre (?–1534) váradi püspök, Erdély helyettes vajdája, a Gritti elleni szervezkedés első vezetője. Batthyányt minden kortárs forrás kapcsolatba hozza Czibak halálával.

¹² *Post omnino suprascr. summa. Manu Verancii.*

¹³ *Post actiones suprascr. consuetudinem. Alia manu.*

¹⁴ *Post reprehenderet suprascr ut alter Momus. Alia manu.*

¹⁵ *Post maiore ornamento del. subscr. ornatu. Manu Verancii.*

difficultate, qua praesertim in prosperis nimium¹⁶ sese intolerabilem praebebat etiam suis, factum est, non facile iudicaverim. Sed amicorum¹⁷ inopia, inimicorum copia omnem aetatem laboravit, extremam vero patrimonio satis amplo et celebri per Turcas intercepto tenui sacerdotio in ecclesia Transsylvana profanus sustentavit, et Isabellae Reginae viduae,¹⁸ cui postremo spebus alibi omnibus exhaustis addixerat, elatus est impensa.

Sed nec dum contenta his humanarum mentium turbatrix Hera, maiora molita est, neque quievit, donec et cadaveri eius terrae iam recondito spiculum adegisset. Fama enim eius graviore adhuc sugillata offensione, quo memoriam quoque illius oneratam iniuria longius ad posteros amandaret, egressa potentiae suae terminos, ipsi morti peccare non dubitavit, quasi hac audacia, a qua ne Reges quidem ac Caesares ulli fuere immunes, vellet declaratum, quanto diutius in illum gravissimis odiis desaevisset, si mortis beneficio non evasisset.

Porro conditus iam et sepulturae traditus tertio die post ob Lutheri dogma, per quod Romanae Sedis ordinationi adversarius fuisse ferebatur, iudicatus ex decretis patrum, quod indigne in sacra aede cum fidelibus cubaret, reserato noctu sepulcro et per publicos satellites effracto conditorio, tapete satis bene detrito involutus et alligatus asseri, equo extra urbem via altius luto obruta tractus est, et in loco, ad quem purgamento civitatis congeruntur, infossus.

Ite nunc mortales, massae vermibus comparatae, ambite immodica, rationi non obtemperate, miscete ima summis, paceque procul habita et velut ignaviae altrice profligata, discordias serite. Sic enim vobis ipsis ignoti, toti mundo notissimi moriemini.

¹⁶ *Post prosperis del minimi suprascr. nimium. Manu Verancii.*

¹⁷ *post Sed suprascr amicorum. Manu Verancii.*

¹⁸ Jagelló Izabella (1519–1559) magyar királyné. Batthyány utolsó politikai állomása Izabella gyulafehérvári udvara. Az özvegy királyné lett az, aki (a sírgyalázás miatt kétszer) eltemettette Batthyányt.

Irodalomjegyzék

GÁL-MLAKÁR

2009

GÁL-MLAKÁR Zsófia: *Verancsics Antal korának humanista hálózatában. Vázlat egy kapcsolati háló modellezéséhez.* Szerk. HORVÁTH Zita. Publicationes Universitatis Miskolciensis, Miskolc, E Typographeo Universitatis, 2009, 122 (Sectio Philisophica Tomus XIV., Fasciculus 2).

NEMES

2011

NEMES Gábor: *Verancsics Antal győri irathagyatéka.* In: *In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Győregyházmegye történetéből.* Szerk. Uő–VARGA Ádám. Győr, Győri Egyházmegyei levéltár, 2011, 325–336.

SZALAY

1857–1875

SZALAY László: *Verancsics Antal összes munkái, I–II.* Budapest, Eggenberger, 1857–1875.

Horváth György: Fráter György epitáfiuma*

(Milano, Biblioteca Ambrosiana, G 275 inf. ff. 181r–182r)

A milánói Biblioteca Ambrosiana „G 275 inf.” jelzetű kódexében¹ Giovan Battista Castaldo (1493–1563) zsoldos hadvezér iratai vannak egybekötve, zömében abból az időszakból, mikor Ferdinánd király megbízásából Magyarországon tevékenykedett.² Közük számos Fráter Györggyel kapcsolatos dokumentum található. Magának a barátnak Castaldóhoz írt eredeti levelei, leveleinek másolatai, feljegyzései azokról a tárgyalásokról, amelyek eredményeképp Izabella királyné átadta országát és a koronát Ferdinándnak, valamint olyan dokumentumok, amelyek megerősítik Fráter Györgyöt különböző várak birtokában. Az iratok egy része Fráter György halálával, a Castaldo parancsára végrehajtott gyilkossággal és az azt követő pápai vizsgálattal kapcsolatos. Erre vonatkozó levelek mellett a kódex öt, a barát legendás kincseiről készült listát is tartalmaz,³ valamint egy latin disztichonokban írt epitáfiumot, melynek szerzője „Georgius Horwath”.

Az irodalomtörténetben eddig számon nem tartott költő életéről keveset tudni.⁴ Talán azonos azzal a Horváth Györggyel, aki 1525-ben Szapolyai János környezetében Budán tartózkodott.⁵ Fráter György familiárisa, s Szerémi György emlékirata szerint földije, Francesco Strepatis szerint rokona volt.⁶ Szerémi elbeszéléséből ismerjük egy nevezetes követjárás történetét: amikor Fráter György, Szapolyai tanácsosaként, hűtlenséggel vádolta meg Majláth István erdélyi vajdát, hogy erről meggyőzze a hitetlenkedő királyt, azt javasolta, küldjenek követet a szultánhoz, hogy megbizonyosodjanak felőle. 1540 elején Horváth Györgyöt nevezettette ki követnek, aki azonban nem jutott el Isztambulba, mert a barát titokban feltartóztatta, hogy egy hamisított szultán-levéllal küldje vissza a királyhoz, amivel elérte, hogy János király Majláth ellen fordult.⁷ (Jókai Mór Fráter Györgyről szóló regényében külön fejezetben, *A szultán pecsétje* címmel írta meg és tette közismertté a történetet.) Szapolyai halála után Fráter György nevében Batthyány Orbánnal együtt Horváth kormányozta Budát.⁸ 1544. január 14-én Izabella

* A közlemény a Klebelsberg Kunó ösztöndíj hozzájárulásával készült.

¹ Kovács, 2012.

² Castaldo életére és magyarországi tevékenységére ld. CENTORIO, 1566, 59–252; D’AYALA, 1867; KROPF, 1895; DE CARO, 1978.

³ Ff. 58–59, 86, 141, 196–197, 199–200. Vö. OBORNI, 2011.

⁴ Kovács, 2012b.

⁵ KUBINYI, 2004, 169–170.

⁶ Szerémi, 1857, 347. A rokonságra vonatkozó kitétel egy Szekfű Gyula által idézett anonim történeti műben szerepel, melynek szerzőjét Ritoókné Szalay Ágnes azonosította Strepatisal, Castaldo titkárával. Ld. SZEKFŰ, 1914, 29; RITOÓKNÉ, 1975; RITOÓKNÉ, 2001.

⁷ Szerémi, 1857, 347–350. Vö. MAJLÁTH, 1889, VI.; VERESS, 1901.

⁸ VERESS, 1901, 2. könyv, IV. fejezet, 3. könyv, I. fejezet.

királyné kíséretében a barátal együtt vonult Szebenbe.⁹ 1548 októberében tagja volt Izabella Bécsbe küldött követségének.¹⁰ Fráter György a nagykunok egy községét, Telekszállást adományozta neki.¹¹ Feltehetően a barát közvetlen környezetéhez tartozott, erre utal, hogy Castaldo Fráter György meggyilkolása előtt beszélt vele,¹² s hogy azt követően Ferdinánd király őt bízta meg azzal, hogy folytasson vizsgálatot Fráter György javairól.¹³ 1552-ben Horváth azt kérte Ferdinánd királytól – eredménytelenül –, hogy a kunok főtisztvisége neki adassék.¹⁴ 1564-ben még Telekszállás birtokosaként említik, 1572-ben azonban a községet már az örökösei bírják,¹⁵ azaz valamikor 1564 és 1572 között halt meg.

Epitáfiuma azt az ókorig visszanyúló, s a magyarországi latin költészetből is jól ismert hagyományt követi, amely a halottat egyes szám első személyben szólaltatja meg, a sírversek hagyományos versformájában, disztichonokban.¹⁶ A 16. században egyre népszerűbbé váló irodalmi epitáfium műfajába tartozik, amely a sírra vésett epitáfiumoktól eltérően, hosszabb formában dicsőítette az elhunyt erényeit. Az ilyen, gyakran politikai mondandót hordozó epitáfiumok között paszkvillusok is születtek. Több hasonló, a 17. század elejéről ismert gúnyvers¹⁷ jelzi, hogy Magyarországon mind a latin, mind a magyar nyelvű költészetben hagyománya volt az epitáfium e satirikus változatának. Horváth György verse ennek korai példája.¹⁸

Az epitáfium sok kortárs dokumentumhoz hasonlóan nagy eszűnek, de nagyravágyónak, erőszakosnak, kapzsinak és csalárdnak mutatja be Fráter Györgyöt, bűnéül rója fel Lippa pusztulását, s Isten büntetésének tekinti szörnyű halálát. Tinódi és Heltai is hasonlóképp ábrázolja a barátot (bár Tinódi azt is megjegyzi: „használt bizon ez országnak”).

Noha a vers Castaldo iratai között maradt fenn, nem valószínű, hogy az ő megrendelésére született. Castaldo (és Ferdinánd) Fráter György megölését azzal igazolta, hogy a barát a török kezére akarta játszani Erdélyt és a keleti országrészeket. Ez a vád az epitáfiumban nem szerepel. Azzal azonban, hogy a barátról kegyetlenül negatív képet festett, a vers terjesztése hozzájárulhatott a gyilkosságot végrehajtó Castaldo enyhébb megítéléséhez, felmentéséhez az európai, itáliai közvéleményben.

⁹ *Uo.*, 4. könyv, V. fejezet.

¹⁰ *Uo.*, 4. könyv, I. fejezet.

¹¹ GYÁRFÁS, 1885, Első szakasz, V.

¹² Strepai beszámolója szerint. Ld. SZEKFÜ, 1914, 29.

¹³ Lásd Ferdinánd 1552. február 10-én Castaldóhoz írt levelét a Castaldo-kódexben, f. 226r.

¹⁴ GYÁRFÁS, 1885, Első szakasz, V.

¹⁵ *Uo.*, Második szakasz, VII, XI.

¹⁶ Példaként idézhetjük Garázda Péter, Megyericsei János vagy Lászlai János sírfeliratát stb.

¹⁷ Pl. Szuhay István püspök epitáfiuma latinul vagy Káthay Mihályé magyar nyelven.

¹⁸ Lásd még KISS, 2004, 334–336.

Forrás

Epitaphium fratris Georgi Episcopi olim Waradiensis etc. testimonium perhibens ex inferno de sua vita acta condicione et fine mortis¹⁹

Frater eram dictus tanto cognomine Magnus
exuperans alios fraude doloque viros.
Nil mihi fortuna invidit, nil deffuit unquam
imperare²⁰ gratum fata dedere mihi,
hinc ego Pannonios populos, proceresque gubernans, 5
nomine notus eram, notior insidiis
Fingere quicquid enim²¹ potuit mea sancta cuculla
Fortibus hoc nocuit, damna deditque viris,
fallere, mentiri Vertumni more solebam,
Sed lupo arte rapax, flens crocodilus eram, 10
haec monochus feci titulo fastuque superbus,
(nam fuit ambitio semper amica mihi).
Et pudor et pietas procul me rite fuere
omnia per me me pessima demon agens.
Nihil magis antiquum duxi quam Mammona Patrem 15
firmiter ingenio, pectore habere meo,
dividias cumulans, fulvo spectabilis auro,
frater eram dives, cuncta metalla tenens.
Innumeris opibus multorum pectora flexi,
ne patriae possent dicere vera suae. 20
Non mihi sat fuit hoc fecisse, sed episcopus unctus
altus exerui, sidera ad usque caput,
fullatus gradiens, variis gemmisque reffertus
pontificis merui nomen habere pii.
Nec mihi Romanae Sedis pergrata voluntas 25
deffuit, hinc igitur gratus alumnus eram,
Cardinei coetus²² volui tenuisse galerum,
triffida quo nobis ipsa corona foret,
hac ego de celo Christum cursare volebam,
dogmata falsa docens, facta scelesti sequens, 30
hacque Lutheranos occidi cede dolosa,
emunxi argento quos ego latro satis.

¹⁹ Megköszönöm Pajorin Klárának és Kasza Péternek, hogy segítettek a kézirat kiolvasásában.

²⁰ imperare *corr.*; *in ms.*: imperire

²¹ enim: *suprasc.*

²² *post* coetus: *ren del.*

Irodalomjegyzék

- CENTORIO
1566
CENTORIO, Ascanio: *Commentarii della guerra di Transilvania*. Vinegia, Gabriel Giolito de'Ferrari, 1566. Hasonmás kiadás. Bev. GÁLDI László, Budapest, Athenaeum, 1940.
- D'AYALA
1867
D'AYALA, Mariano: Vita di Giambattista Castaldo famosissimo guerriero del secolo XVI. In: *Archivio Storico Italiano*, ser. 3, 5 (1867), 86–124.
- DE CARO
1978
DE CARO, Gaspare: Castaldo, Giovanni Battista. In: *Dizionario Biografico degli Italiani*. Vol. 21. Roma, Istituto della Enciclopedia italiana, 1978. 562–566.
- GYÁRFÁS
1885
GYÁRFÁS István: *A jász-kunok története*. IV. köt. Kecskemét, 1885, <http://vfeke.vfmk.hu/00000097/>
- KISS
2004
KISS Anna, *Epitáfium*. *MAMÜL* II, 2004, 334–336.
- KOVÁCS
2012a
KOVÁCS Zsuzsa: *Castaldo-kódex*. In: *MAMÜL*, XIII, 2012, 345–346.
- KOVÁCS
2012b
KOVÁCS Zsuzsa: *Horváth György*. In: *MAMÜL* XIII, 2012, 373–375.
- KROPF
1895
KROPF Lajos: *Castaldo Erdélyben 1551–1552*. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 8 (1895), 350–366; 509–521; 9 (1896), 53–72, 141; 161–186; 299–325; 465–483.
- KUBINYI
2004
KUBINYI András: *A Szapolyaiak és familiárisaik (szervitoraik)*. In: *Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről*. Szerk. Bessenyei József et al., Miskolc, Miskolci Egyetem BTT, 2004, (*Studia Miskolcinsensia*, 5.) 169–194.
- MAJLÁTH
1889
MAJLÁTH Béla: *Maylád István 1502–1550*. Budapest, Méhner, 1889.
- MAMÜL
Magyar művelődéstörténeti lexikon. I–XIII. Szerk. KÖSZEGHY Péter. Budapest, Balassi, 2003–2012.

- OBORNI
2011
OBORNI Teréz: *Az ördögös barát kincse*. In: *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon, minden kor, a főszerkesztő, Kőszeghy Péter LX. születésnapjára*. Szerk. BARTÓK István, CSÖRSZ Rumen István. Budapest, Balassi Kiadó, 2011, 225–227.
- RITOÓKNÉ
1975
RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes: *Un memorialista italiano al seguito di Castaldo in Transilvania. Rapporti Veneto-Ungheresi all'epoca del Rinascimento*. A cura di Tibor KLANICZAY. Budapest, Akadémiai, 1975. (Studia Humanitatis, 2.) 291–295.
- RITOÓKNÉ
2001
RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *Egy olasz emlékiró Castaldo erdélyi kíséretében*. In: *Gazdaságtörténet – könyvtártörténet. Emlékkönyv Berlász Jenő 90. születésnapjára*. Szerk. BÚZA János. Budapest, MTA-BKÁE Gazdasági és Társadalomtörténeti Kutatócsoport, 2001. 353–357.
- RITOÓKNÉ
2012
RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes: *Kutak. Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből*. Budapest, Balassi, 2012, 174–178.
- SZEKFÜ
1914
SZEKFÜ Gyula: *Két historiographus Castaldo erdélyi seregében*. In: *Századok*, 48 (1914), 17–33.
- SZERÉMI
1857
SZERÉMI György, *II. Lajos és János királyok házi káplánja Emlékirata Magyarország romlásáról, 1481–1543*, közli WENZEL Gusztáv. Pest, 1857, (Monumenta Hungariae Historia, Scriptores, I.)
- VERESS
1901
VERESS Endre: *Izabella királyné 1519–1559*. Budapest, 1901.

Kovacsóczy Farkas kortörténeti feljegyzései (1563–1567)

Az 1594-ben kivégzett erdélyi kancellár, Kovacsóczy Farkas¹ omniáriuma, egyes feljegyzéseket tartalmazó, jelenleg a bécsi nemzeti könyvtár állományában található ifjúkori jegyzetfüzete² Varjas Béla 1970-es közlése óta ismert a szakmai közönség előtt.³ Az eddigi kutatások során⁴ megállapítást nyert, hogy a 114 lapból álló, néhol kihagyásokkal tarkított kézirat, noha több kéz is nyomot hagyott benne, nagy részben valóban Kovacsóczy saját, nagyjából az 1560-as években keletkezett jegyzeteit tartalmazza, ugyanakkor többségében nem eredeti munka, hanem innen-onnan kimásolt, átvett vagy lejegyzett írások változatos gyűjteménye. Két kivételt találunk ez alól: egy befejezetlen, Oláh Miklós ellen írott invektívát;⁵ illetve az alább 3. számú forrásként közölt, a kéziratban a 62–97. lapok között elhelyezkedő kortörténeti feljegyzéseket, amelyek jól lehet az 1563–1567 közötti évek különböző eseményeiről tudósítanak, alapvetően és túlnyomórészt mégis az 1566. évi magyarországi hadieseményekre, azok előzményeire, illetve az események főbb szereplőinek előéletére, családi, politikai és gazdasági helyzetére koncentrálnak.

Okkal feltételezhető ez alapján, hogy szerzőjük eredeti szándéka az 1566. évi hadjáratok eseményeinek egy rövidebb lélegzetű kortörténeti műben történő összefoglalása lett volna. Ezzel a törekvésével korántsem állt volna egyedül a kortársai között, elég, ha azokat a nyomtatásban megjelent vagy vázlatban maradt történeti összefoglalókat említem, melyeket Samuel Budina és Zsámboky János szintén a fordulatokban bővelkedő 1566. évről készített, valamint Forgách Ferenc nagyobb lélegzetű művének vonatkozó fejezetét.⁶ Kovacsóczy feljegyzéseinek ezektől különböző stílusa, retorizáltsága és eltérő

¹ Életéről, politikai és irodalmi tevékenységéről vö. SZÁDECZKY, 1891; PETNEHÁZI, 2013.

² Österreichische Nationalbibliothek, Cod. SN 1912. A szöveg átírásakor a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában található mikrofilm-másolatot (A 1984/IV, *Kovacsóczy Farkas latin nyelvű feljegyzései 1563–1567*), valamint a Varjas Béla és Pirnát Antal által készített gépelt átiratot használtam. Utóbbit Balázs Mihály bocsátotta a rendelkezésemre, amiért ezúton is külön köszönetemet fejezem ki.

³ VARJAS, 1970.

⁴ Vö. VARJAS, 1970; VARJAS, 1982, 257–258; RITOÓKNÉ, 1971, 273–275; ALMÁSI, 2006. A kézirat részletes ismertetését, tartalomjegyzékét lásd: PETNEHÁZI, 2012, 282–287.

⁵ Ritoókné Szalay Ágnes nem tartja Kovacsóczy saját művének, én azonban a stílusjegyek alapján megkockázatom ezt a feltevést. Vö. RITOÓKNÉ, 1971, 254.

⁶ Szigetvár ostromáról horvát históriás ének alapján Samuel Budina írt egy latin nyelvű összefoglalót, ez két évvel később jelent meg önállóan (*Historia Sigethi, totius Slavoniae fortissimi propugnaculi, quod a Solymano Turcarum Imperatore nuper captum Christianisque ereptum est, ex Croatico sermone in Latinum conversa per M. Samuelem Budinam Labacensem*, Viennae Austriae, ex officina Caspari Stainhoferi, 1568), illetve 1587-ben a Zrínyi-albumban is szerepelt. Zsámboky János ránk maradt történeti

hangsúlyai is egy autonóm történeti mű megvalósításának eredeti szerzői igényét valószínűsítik. Jól tudjuk ugyan, „hogya ha valaki kora eseményeit, akár saját élményeit, akár másoktól szerzett értesüléseit megírja, az még nem történetírás”,⁷ mégis, e terjedelmükben és tartalmukban is jelentősnek nevezhető feljegyzések révén Kovácsóczy, ha történetíróink sorába nem is, a kor történetének kútfői közé mindenképpen beilleszthető.

A dokumentum ilyenén befejezetlen formájában sajátosan kevert jelleget mutat, ez azonban csak fokozza forrásértékét. Szám szerint hét, hosszabb-rövidebb epizódot találunk a szövegben:

1. 1565 februárjától az év végéig: Schwendi Lázár kassai főkapitány hadjárata a Felső-Tisza vidékén az erdélyiek ellen (68r–69r);
2. 1565. május–szeptember: Málta sikertelen török ostroma (70r);
3. 1566. június: tatárdúlás Alsó-Magyarországon (75v–77r);
4. 1566. augusztus: Sziget ostroma; Zrínyi Miklós és a várvédők felmagasztalása (79r–80v);
5. 1566. augusztus: Schwendi beveszi Pelsőcöt és Gombaszöget, ennek apropóján Bebek György, Mágóchi Gáspár és Sárközy Mihály két évvel korábbi török fogságba esésének története (81v–83r)
6. 1566. szeptember 10.: Gyula bevétele, a kapitány Kerecsényi László bűnei miatt megérdemelt büntetése (85r–86r);
7. 1566. szeptember 24–27.: a keresztény sereg kudarcba fulladt kísérlete a fehérvári szandzsákbég erőinek törbecsalására (88r–89r).

Ezek az epizódszerű összefoglalások egy napló jellegű szerkezetbe vannak beillesztve, amelyben az események szigorú időrendben, 1564 után napra pontos dátummal, 1566-tól kezdve ráadásul havi bontásban követik egymást. Ez a formai sajátosság a korból szintén ismert, többnyire kalendáriumba bejegyzett, magánhasználatra írt feljegyzésekkel⁸ is rokonítja a kéziratot, azoktól gyökeresen különbözik azonban a személyes hangvétel szinte teljes hiánya miatt. Amíg a kalendáriumi feljegyzések többnyire családi eseményeket örökítenek meg, és csak elvétve található bennük a privát szférán kívül eső bejegyzés, addig Kovácsóczynál még az első személyű igealak is csak elvétve fordul elő, és családi eseményekről ugyan bőségesen ejt szót, de kizárólagosan a kor magyarországi mágnás elitjének a politikai szempontból legkevésbé sem érdektelen házasságkötéseit,

naplója 1566-ból, valamint 1568–1569-ből tartalmaz feljegyzéseket, illetve egy, az 1566. év eseményeit összefoglaló rövid vázlatot. A napló és a vázlat a Zsámboky által gondozott 1568-as bázeli, illetve az 1581-es frankfurti Bonfini-kiadásban megjelent, Tokaj ostromáról szóló leírás (1568 és 1581), valamint a Gyula és Sziget bevételéről készült rövid összefoglalás (1581) előmunkálatának tekinthető. Forgách művéből a 16. században egyedül a Szigetvár vesztéről szóló rész jelent meg, az eredetitől eltérő szöveggel, szintén a Forgách Ferenc öccse, Forgách Imre által kiadott Zrínyi-albumban. Vö. BONFINI, 1568; 1581; GERSTINGER, 1965; SZABÓ, 1987.

⁷ BARTONIEK, 1975, 44.

⁸ Ilyenek pl. az alsólendvai Bánffy család kalendárium, vagy Báthory István lengyel király unokaöccsének, az ifjabb Báthory Istvánnak a családi feljegyzései, illetve Bogáti Fazakas Miklós feljegyzései. Vö. TANTALICS, 2009, 15–50; KURZ, 1840; POKOLY, 1902.

illetve nevezetesebb tagjainak a haláleseteit örökíti meg. Forrásértéke, adatainak újdonsága a mai történettudomány számára legfőképpen ezekben a bejegyzésekben áll.

A kéziratból magára a lejegyzőre, avagy szerzőre vonatkozóan csak igen kevés adat hámozható ki. Ahogyan már eddig is feltételezhető volt, Kovacsóczy valamikor a feljegyzések készítésének idején kerülhetett Forgách Ferenc patronáltjai közé. Az első biztos, ám meglehetősen kései adat arra vonatkozóan, hogy ténylegesen az ő kíséretében tartózkodott, egyben a feljegyzésekben szereplő első személyes bejegyzés is: „16. Augusti [1566], movimus cum episcopo Waradino eiusque equitatu in castra ad imperatorem”. A feljegyzések készítője tehát személyesen is részt vett az egyesült keresztény seregek dicstelenül végződött mosoni, majd győri táborozásában (a kudarc feletti elégedetlenségének a kéziratban többször hangot ad), sőt abban a sikertelen portyában is, melynek célja a Fehérvárnál táborozó török sereg meglepetésszerű lerohanása lett volna. Az ez utóbbi eseményről szóló összefoglalás a kézirat második leghosszabb egybefüggő epizódja. Szintén személyes jellegű bejegyzéséből értesül az olvasó Szege-di Gergely Egerben bekövetkezett haláláról, ami Kovacsóczy 1566. decemberi ottani tartózkodása alatt következett be.⁹ Feltehető, hogy a szerző a Forgách családban afféle mindenes titkárként tevékenykedhetett: gazdasági jellegű megbízással mehetett Egerbe is,¹⁰ illetve vélhetően a pornói apátság zálogba adásának ügyében eljárva kísérte el 1567 tavaszán Forgách Imrét, Forgách Ferenc öccsét, ezek sógorához, Gyulaffy Lászlóhoz, aki Csobáncon, illetve Tihanyban is vendégül látta őket.¹¹

Arra a kérdésre, hogy vajon milyen indíttatásból készítette Kovacsóczy a feljegyzéseit, a külső körülmények ismeretében, valamint a szövegre támaszkodva is csak feltételesen lehet választ adni. Elképzelhető, hogy a személyesen is átélt események hatására ragadott tollat (ahogyan a kéziratban szereplő, Mátyás–Bajazid levélváltás bevezetőjében írta: „propter studii synceram simplicitatem ad rei memoriam eternam”,¹² vagyis egyszerűen az események megörökítésének szándéka vezette), de az is lehet, hogy felkérésre készítette a feljegyzéseit. Ha spontán indíttatásból dolgozott, akkor sem valószínű, hogy csak 1566-ra érlelődött meg benne ez a szándék, erre az 1564. évtől kezdve napra pontos dátummal szereplő bejegyzésekből következtethetünk (feltéve persze, hogy saját kútfőből dolgozott). Forgách saját, nagyobb lélegzetű *Commentariij*ének megírásához szintén ekkortájt, illetve komolyabban az 1566-os események hatására láthatott hozzá, az sem zárható ki tehát, hogy Kovacsóczy feljegyzései is az ő személyes biztatására¹³ vagy hatására készülhettek, mintegy nyersanyagként az ekkor már az erdélyiekhez való átállást fontolgató, és azt 1568-ban meg is lépő váradi püspök művéhez.

⁹ Vö. VARJAS, 1970, 130.

¹⁰ VARJAS, 1970,

¹¹ Az ügyletről vö. ALMÁSI, 2006, 1426.

¹² Erről, illetve a kéziratban található másik Mátyás-anekdotáról, ill. -historiáról vö. PETNEHÁZI, 2012, 287–299.

¹³ Kérdéses persze, hogy valóban szüksége lehetett-e patronáltja feljegyzéseire, hiszen a királyi tanács tagjaként az eseményeket annál sokkal inkább átláthatta. Az ugyanakkor bizonyos, hogy nem kizárólag a saját jegyzeteiből dolgozott, hiszen 1566 végén Bornemissza Pálhoz írt levelében ennek történeti feljegyzéseit kérte. Vö. MHH FORGÁCH, p. XXXV; 544.

A *Commentarii* nagy részben Forgách erdélyi éve alatt készülhetett, illetve Padovában 1577-ben bekövetkezett haláláig dolgozhatott rajta.¹⁴ Kovacsóczy kézírata Bécsbe szintén Itáliából került, még az sem zárható ki tehát, hogy valamiképpen Forgách Itáliában maradt hagyatékából jutott a Habsburg-ház modenai hercegi ágának könyvtárába.¹⁵ A *Commentarii* jelenleg rendelkezésünkre álló szövegén ugyanakkor nem látszik az, hogy az egyébként más forrásból is ismert események közös megörökítésén túl bármilyen egyéb közös vonást mutatna a két mű (már ha Kovacsóczy esetében beszélhetünk egyáltalán műről).

A két szöveg közötti eltérések alapvetően két vonatkozásban jutnak érvényre. Az első az a Forgáchétól eltérő történelemszemlélet, amely fontos pontokon más hangsúlyt ad az események tárgyalásának, feltehetően azzal a céllal, hogy ne csak a rossz példát mutassa be Kerecsényi sorsszerű bukásán keresztül, hanem Málta 1565-ös sikeres megvédésének a részletes ábrázolásával, valamint Zrínyi önfeláldozásának a felmagasztalásával pozitív példát is nyújtson a korabeli olvasó számára, illetve a felső-Tisza-vidéki tatárdúlás pusztításának horrorisztikus ecsetelésével a kuriozitás követelményének is megfeleljen.¹⁶ Forgách művéből ezek a hangsúlyok hiányoznak: Zrínyi hősiességét elismeri ugyan, de nem feledkezik meg erőszakos és erkölcstelen előéletéről, Málta 1565-ös ostromáról és az 1566-os tatárdúlásról pedig jóval kisebb terjedelemben és részletességgel emlékezik meg, mint Kovacsóczy.¹⁷ Eltérés mutatkozik továbbá a két írás között nyelvi-stiláris szinten is. Ha Forgách szövege tele van nyelvi egyenetlenségekkel, grammatikai tévesztésekkel és hungarizmusokkal, amint azt Borzsák István is megállapította,¹⁸ akkor ez még inkább elmondható Kovacsóczy eleve jóval kidolgozottanabb szövegéről. A hosszabb szövegrészek, epizódok színvonalja meglehetősen vegyes: jól érzékelhető a nagy ívű és retorikus megfogalmazásra irányuló írói szándék, néhány emelkedettebb részlettől eltekintve ugyanakkor ez többnyire olyan sajátos, rendkívül hosszú, de nem kifejezetten cicerói körmondatokban valósul meg, amelyeket magyartudás nélkül csak igen nehézkesen lehetne értelmezni. A feljegyzések tehát, feltehetően az Oláh Miklós elleni invectivával együtt, Kovacsóczy első írói szárnypróbálgatásainak tekinthetők: az 1568-tól megszakításokkal egészen 1575-ig Padovában tanuló, és ott doktori fokozatot szerző erdélyi politikus később publikált beszédeiben¹⁹ is tettenérhető körmondfont túldíszítettség ezekben a feljegyzésekben azonban még jóval nehezebb, és messze nem olyan elegáns, mint az egyetemi éve alatt vagy már kancellárként megjelentetett oratóik stílusa, de ez a körülmények ismeretében nem is csoda.

¹⁴ A mű keletkezéséről vö. MHH FORGÁCH, Bevezetés (TOLDY Ferenc), XXXIV–XXXVIII.

¹⁵ Ahonnan aztán jelenlegi helyére került. Vö. MAZAL-UNTERKIRCHER 1963, 130b–131b.

¹⁶ A kuriozitás, a csodaszerű vagy elborzasztó események, halálesetek stb. megörökítésére irányuló igény a humanista történetírás sajátja volt. A tatárdúlás borzalmainak Kovacsóczynál oly érzékletes és részletes leírásának egykorú párhuzamát a már említett Szegedi Gergely utolsó művében, a *Szánja az Úristen* kezdetű énekben fedezhetjük fel. Vö. VARJAS, 1970, 145–147.

¹⁷ A Zrínyi-albumban megjelent változatból a Zrínyit negatív színben feltüntető részek éppen hiányoznak. Vö. SZABÓ, 1987, 14; ill. MHH FORGÁCH, 293–294; 340–341.

¹⁸ BORZSÁK, 1977, 52–54.

¹⁹ Ezekről vö. PETNEHÁZI, 2013, 16–22; 72–94.

Összegezve az eddig leírtakat: Kovacsóczy naplószerű feljegyzései, a közbeszúrt terjedelmesebb, epizódszerű kitérőkkel együtt hasonló indíttatásból születhettek, mint Samuel Budina vagy Zsámboky János egykorú latin nyelvű rövid kortörténeti művei. Zsámboky esetében abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ismerjük mind a nyomtatásban megjelent műveket (a Tokaj ostromáról, illetve Sziget és Gyula vesztéről szóló összefoglalásokat), mind az ezek előmunkálatának tekinthető, Kovacsóczy feljegyzéseihez hasonló, naplószerű jegyzeteket. Olyan, félkészre dolgozott részleteket vagy epizódokat azonban nem találunk bennük, mint Kovacsóczynál, s további fontos különbség, hogy Zsámboky rendszerint azt is feljegyzí: a naplójába bejegyzett eseményt éppen kitől hallotta („Ex Forgacho episcopo”; „Ex Listhio audiui”).²⁰ Kovacsóczynál ilyen nem fordul elő, de ő, Forgách Ferenc környezetében tartózkodva, jóval közelebb is lehetett az eseményekhez, mint az állandóan Bécsben tartózkodó Zsámboky. Ami Forgách művének vonatkozó fejezetét²¹ illeti, általánosságban elmondható, hogy ha eltérő hangsúlyokkal is, de minden olyan esemény szerepel nála, amely Kovacsóczy feljegyzéseiben is megtalálható; Málta ostromának a megörökítése pedig azzal a Forgáchnál, de pl. Verancsics Antal kisebb történeti munkáiban is tetten érhető törekvéssel rokonítható, amely a magyar történelem eseményeit a nemzetközi kontextussal együtt igyekezett bemutatni.²²

Végül álljon itt néhány megjegyzés a közölt szöveghez. Habár a kódexben a tényleges kortörténeti feljegyzésektől elkülönül, mégis, forrásértéke, illetve kapcsolódó volta miatt is szükségesnek véltem, hogy itt közöljem Kovacsóczy összegzését a II. Miksa vezetésével 1566-ban felvonult keresztény hadakról, valamint a teljesség kedvéért azt a többnyire pontatlan kronológiai áttekintést, melyet Konstantinápoly elestével indít és a Kendy testvérek kivégzésével zár a szerző. Ezek ismertetésétől viszont – helyhiány, illetve a dokumentumok magától értetődő volta miatt is – itt eltekintettem. A kéziratban szereplő rövidítéseket az átiratban jelzés nélkül oldottam fel, a szöveget értelemszerűen tagoltam és központosítottam, a helyesírást – a grammatikai tévesztések meghagyásával – bizonyos mértékig egységesítettem, de a nem latin személy-, hely- és méltóságneveket eredeti alakjukban hagytam.

²⁰ GERSTINGER, 1965, 6–7.

²¹ A XVI. könyv: MHH FORGÁCH, 295–352, FORGÁCH, 1977, 831–881.

²² Vö. BARTONIEK, 1975, 42–43.

Források

1.

Kronológiai áttekintés 1450–1558

ÖNB Cod SN 1912, 17r–18r

[17r]

Rerum Memorabilium collectanaeae per successum et revolutionem annorum, ubi varia gesta imperatorum, regum et principum continentur

Volfgangus Kovachoczy transcripsit in Bolondocz Anno gratiae MDLXIII

Anno Domini 1450

Magnus ille Mahometh, Thurcarum Imperator coepit Constantinopolim a Graecis.

1454

Joannes Capistranus vixit.

1458

Ladislaum Hunyady decollarunt.

1459

Mathias Hunyady praestantissimus Rex Hungarorum in regiam dignitatem evectus et creatus.

1491

Mathias Hunyady Vyennae diem suum obiit et ad coelestia regna migravit.

[17v]

1492

Ladislaus Ludovici Regis pater rex creatus.

1501

Ludovicus Rex Budae nascitur.

1514

Bellum Crucigerorum exortum.

1517

Joannes Vayvoda affligitur et profligatur sub Sarno.²³

1518

Martinus Lutherus vivit.

1519

Carolus Romanorum Imperator.

1520

Zoltan Zoliman Caesar Thurcarum.

1521

Nandoralbam coepit Caesar Thurcarum.

²³ Zsarnó várát (Nándorfehérvártól délre) Szapolyai valójában 1515-ben ostromolta sikertelenül.

1526
 Ludovicus Rex in campo Mohachiensi una cum exercitu prosternitur.

1527
 Joannem Vayvodam Zapolensem in regem creant.

1528
 Ferdinandus Rex creatur.

1530
 Ferdinandus a Joanne Rege Budam capere non potuit.

1536
 Cassoviam Joannis Regis exercitus per prodicionem occupat.

1537
 Koczian a Thurcis cladem accipit in Sclavonia et profligatur.²⁴

1540
 Joannis Regis filius nascitur Budae.
 Eodem anno Caesar Thurcarum in monte Zenthgelerd victum Germanorum exercitum iugulat et trucidat.

[18r]

1542
 Pesthium dux obsedit et oppugnat sed expugnari non potest.

1543
 Albam Regalem capit Thurca simulatque Strigonium.

1546
 Dux Saxoniae vincitur a Carolo Imperatore.²⁵

1549
 Zolimanij Caesaris filius maior natus in Persiam profugit.

1552
 Lippam capiunt Thurcae et statim Georgium Monachum occidunt.
 Eodem anno Michael Toth cum haydukonibus Zege dum capit.

1553
 Thurcae Themeswarum capiunt, Lippam et Solymos.
 Eodem anno Herelth Bassa²⁶ in Palasth Mathiam Ewrdewgh Sbardalam et Episcopum quendam percutit totasque eorum fudit copias.²⁷

²⁴ Hans Katzianert (1491–1539) Bécs 1529-es ostroma után I. Ferdinánd a magyarországi hadak főparancsnokának nevezte ki. A valóban 1537-ben történt diakovári vereség után a király fogságba vetette, ahonnan megszökött, és Szapolyai érdekében kezdett szervezkedni Szlavóniában. Zrínyi Miklós megölte.

²⁵ A schmalkaldeni háború V. Károly császár és a protestáns német fejedelmek erői között valóban 1546-ban kezdődött, de a döntő csatára 1547-ben került sor Mühlbergnél, ahol a János Frigyes szász választófejedelem és Fülöp hesseni tartománygróf vezette protestáns sereg vereséget szenvedett.

²⁶ Ali budai pasa.

²⁷ A palásti csata 1552 augusztusában, amelyben a mintegy tízezer fős, Erasmus von Teuffel vezette keresztény sereg megsemmisítő vereséget szenvedett Ali budai pasa csapataitól. A csatában Sbardellati Ágoston váci püspök is elesett.

Eodem anno centum sexaginta millia Thurcarum obsidunt [!] Agriam, triginta octo continuis diebus oppugnant sed capere et ea potiri non possunt, quin potius cum magno dedecore, ignominia et insuper cum gravissimo damno abeunt.

1556

Petrowyth²⁸ rursum refert filium Joannis Regis e Podolya.

Zyged Regiam Herelth Basa obsedit magna vi sed nihil efficit, cum opprobrio discedit.

1557

Ferdinandus Romanorum Imperator creatur.

1558

Joannis Regis uxor regina in Transsilvania supplitium sumit in Alba Iulia²⁹ de Francisco Bebek, Francisco et Athonio Kendy per traditionem et ministerium Melchioris Balassa. Velyehan Bekus cladem accipit ab Ungaris iuxta Kasza³⁰

2.

A mosoni, majd győri táborban összegyűlt nemzetközi keresztény haderő létszámadatai

ÖNB Cod SN 1912, 50r–v

[50r]

Expeditio Imperatoris Maximiliani Secundi in Hungaria contra Solymanum Imperatorem Turcarum Anno Domini MDLXVI, quando duo fortissima praesidia Zygeth ac Gyula³¹ a Turcis expugnata sunt cum aliis quamplurimis castellis. Insuper Tartari quoque in Inferiori Hungaria sub duce eorum Tamerlano Magni Chani illorum Imperatoris filio miserandam ac memorandam illam depopulationem fecerunt. Atque ipse quoque Turcarum Imperator sub Zygeth mortuus est.

Numerus peditum

Quatuor legiones Germanorum	16000
Ducis Florentiae peditum	3000
Comes de Camaram [!] duxit peditus	800
Joannes Alphonsus Castaldus	1400
Pedites Hungarorum dominorum et regnicolarum Ultra Danubianorum	500

²⁸ Petrovics Péter (†1557), János király, majd János Zsigmond feltétlen híve, utóbbinak gyámja, Erdély későbbi helytartója.

²⁹ A szövegben lehúzza: Gywla feyer Warba.

³⁰ Velizán füleki bég 1558-ban ütött rajta Szikszó városán, ahol rengeteg foglyot és zsákmányt ejtett. Az egyesült magyar végvári erők Telekessy Imre és Bebek György vezetésével Sajókazánál állították meg és mértek rá vereséget.

³¹ A margón beszúrás: „Gyula quidem a Pertav Bassa, Zygeth vero ab ipso imperatore Turcarum cum numero exercitu obsessa et capta sunt.”

<i>Equitum</i>	
Equites imperiales	6000
Curiales Imperatoris	1000
Curiales Archiducis Ferdinandi	500
[50v]	
Equites Ducis Ferrariae ³²	1000
Ducis Guisiae ³³	100
Wolffgangi Palatini Rheni ³⁴	100
Richardi Marchionis Brandenburgensis ³⁵	100
De Bohemia	3000
De Moravia	1400
De Silesia cum duobus ducibus de Lagnw ³⁶	
ac duobus de Mwsterbergh ³⁷ cum juniore de Tessyn ³⁸	1800
De Lusatia ³⁹	800
De Austria	1400
De Superiori Austria	400
Nobiles Itali Ventur[i]eri ⁴⁰ suismet expensis	100
Ducis Sabaudiae ⁴¹ equites	400
Iffyw Christoph ⁴² habuit equites pixidiarios Ungaros	25
Burgundi equites pixidiarii sub duce eorum Proderoth ⁴³	100
Dominorum Hungarorum et regnicolarum Ultradanubianorum equites	2500
Andreas Sborowsky Polonus cum fratre	32
Equites Jaurienses Francisci Thörök et Ladislai Gyulaffy atque ex aliis confiniis	500

³² Estei II. Alfonz (1533–1597).

³³ Az ifjú I. Henri de Guise (1550–1588), a francia katolikus párt későbbi vezetője az 1570–1580-as években.

³⁴ Herzog Wolfgang von Pfalz-Zweibrücken (1526–1569), az egyik legbefolyásosabb német protestáns fejedelem a korban, a német protestáns segélyhadak vezéréként három évvel később Franciaországban érte a halál.

³⁵ Nem sikerült kiderítenem, hogy a brandenburgi család melyik tagjáról van szó.

³⁶ Lat. Ducatus Ligniciensis, ném. Liegnitz, ma Legnica (Lengyelország).

³⁷ Münsterberg, alsó-sziléziai hercegség; ma Ziębice (Lengyelország).

³⁸ Teschen (Szilézia), ma Cieszyn/Český Těšín (Lengyelország/Csehország).

³⁹ Alsó- és Felső-Lausitz.

⁴⁰ Önkéntesek.

⁴¹ Savoya-Piemont hercege, Emanuel Philibert (1553–1580).

⁴² Nem tudni, milyen rokonságban állt a később erdélyi tanácsurásra jutó és 1594-ben Kovacsóczyhoz hasonlóan kivégzett Iffju Jánossal.

⁴³ Feltehetően Hendrik van Brederodénak (1531–1568), Utrecht grófjának, a németalföldi nemesi mozgalom egyik vezéralakjának, illetve a spanyol uralommal szemben éppen 1566 augusztusától szerveződő fegyveres protestáns ellenállás első választott generálisának féltestvére, Lancelot van Brederode (†1578), aki később a „tengeri koldusok” egyik viceadmirálisaként szintén részt vett a németalföldi függetlenségi háborúban.

3.
Kortörténeti feljegyzések 1563–1567

ÖNB Cod SN 1912, 62r–97v

[62r]

Anno MDLXIII

Celebratae sunt Posonii comitiae pro coronationem Maximiliani in regem Hungariae, qui quidem tandem post longam baronum aliorumque regnicolarum disceptationem 8. die Augusti⁴⁴ in ecclesia Sancti Martini principali eius urbis ab archiepiscopo Strigoniensi Nicolao Olaho coronatus est, sequentique die etiam regina eodem in loco et ab eodem archiepiscopo coronata est.

Peractae sunt ceremoniae ipsae maxima hominum frequentia, adfuitque iis ipse imperator Ferdinandus cum Ferdinando et Carolo archiducibus filiis suis, item dux Parmae et archiepiscopus Salzburgensis Germanus. Exhibiti sunt deinde iis diebus continuis aliquot ludi, tornamenta, aliaque publica spectacula, in quibus optimum fuit castellum illud ligneum affabre factum, quod deinde in praesentia omnium spectatorum ipsorumque imprimis principum combustum fuit, verum non sine interitu aliquot personarum, qui eo incluso repentinum illum ignem (in quo non mediocriter erratum a magistris iisque qui eius rei curam habebant, fuit) effugere nequiverunt, quae res sane miserabilis fuit.

Fuerunt in iisdem comitiis tria millia equitum vel amplius, quae barones alique regnicolae ex totius regni ad ornandam coronationis illius solemnitatem secum adduxerant, ubi certatum est a primoribus aliisque nobilibus apparatus, opibus, luxuque prope immodico omnium rerum praecipue quibus aureis argenteisque maximi pretii ponderisque equi iuxtaque viri, pro more [62v] patriae magnifice instrui solent, quibus omnibus praepositus fuit comes Nicolaus a Zrinio, huiusque fuit quamdiu comitiae duraverunt in aliis imperium. Castra fuerunt ad ripam Danubii in ipsis campis, qui urbi adiacent. Advenerat autem imperator ipse et rex cum optimo satis cataphractorum⁴⁵ equitatu, qui in ulteriori ripa eiusdem fluminis consederat, factusque fuit pons duplex per flumen, quo commodius ii, qui in illis castris erant, in urbem atque ipsam arcem, ubi imperator cum archiducibus erat, commeare possent. Regis autem ipsius Maximiliani cum regina hospitium in ipsa urbe in aedibus archiepiscopi erat.

Facti sunt in his comitiis duo supremi seu generales capitanei unus comes Nicolaus de Zrinio supradictus ultra Danubium, alter Stephanus Dersffy,⁴⁶ cis eundem fluvium.

⁴⁴ A koronázás valójában szeptember 8-án történt.

⁴⁵ Nehézlovások.

⁴⁶ A Pozsonytól Zólyomig terjedő dunáninneni vagy bányavidéki főkapitányságot ekkor hozták létre, szerdahelyi Dersffy István vezetésével. Vö. PÁLFFY, 1999, 474. jegyz.

Ceterum Andreas Dudith Sbardellatus creatus est in episcopum Quinqueecclesiensem et paulo post factus est vicecancellarius in locum Francisci Forgach episcopi Waradiensis.⁴⁷

Deinde Casparo Magochy⁴⁸ data est praefectura Agriensis cum eam arcem sponte episcopus Agriensis imperatori resignasset.

In iisdem comitiis Nicolaus a Zrinio praedictus priore uxore ante biennium ferme defuncta ad secundas nuptias sese contulit, duxitque sororem cancellarii Bohemici de Rosia domo⁴⁹ dicti puellam, cum qua ibidem sponsalitia celebravit. Ceterum filio suo Georgio maiori natu filiam comitissae Margaritae Zechy,⁵⁰ comitis prius Nicolai a Salmis et deinde Pyrrchi ab Archo uxoris coniunxit, alterum autem filium Christophum cum duobus Maximiliani filiis, Rudolfo et Ernesto in Hispaniam ex iisdem comitiis dimisit, duasque filias minores edocendasque tenellas adhuc, unam Nicolao Homonnay, alteram Joanni Pereny de Nyalab adolescendas elocavit, cum iam antea primogenitam Christofo Orszagh, alteram Francisco Thurzo et tertiam Balthazaro Battyany in matrimonium dedisset.⁵¹

[63r]

Creati propterea fuerunt eodem tempore in Hungaros comes Eckius a Salmis Jauriensis praefectus cum Nicolao et Julio fratribus,⁵² Adamus Ungnadus, qui filiam Thurzonis uxorem de Pernstein⁵³ viduam, Galgoczij,⁵⁴ Sempthe⁵⁵ aliarumque arcium haud ignobilium dominam, locupletem foeminam in uxorem duxerat, quae istoque

⁴⁷ Forgách a november végéig tartó országgyűlés idején még „vicecancellarius”-nak címezte magát, és arra sincs semmilyen adat, hogy Dudith 1564 tavasza előtt elfoglalta volna ezt a pozíciót. Ez is arra utal, hogy Kovácsóczy az 1563-as eseményeket emlékeztetőből vagy mások előadása nyomán jegyezhetette le. Vö. ALMÁSI, 2006, különösen 1412–1414.

⁴⁸ Magochy Gáspár (†1586 k.) 1554-től gyulai kapitány lett, 1562-ben török fogságba esett, 1563-tól egri főkapitány, Heves és Külső-Szolnok, később Bereg, illetve Torna megye főispánja volt.

⁴⁹ Eva von Rosenberg/Eva z Rožmberka. Zrínyi első felesége, Frangepán Katalin 1561-ben halt meg.

⁵⁰ Széchy Margit (†1567) a mohácsi csatában elesett felsőlendvai Széchy Tamás (†1526) és Székely Magdolna (†1556) lánya, fiatalon özvegyi sorba jutott anyja előbb Thurzó Elekhez (1490–1543), majd Jan z Pernštejnhez ment feleségül, míg ő maga előbb Niklas Graf zu Salm (1500–1550), majd Pyrcho Graf von Arco felesége volt.

⁵¹ Zrínyi Miklós és gyermekei családi kapcsolatairól vö. PÁLFFY, 2010, 130–132; WINKELBAUER, 2003, 191–194.

⁵² A már emlegetett Széchy Margit első házasságából született három fiú, Eck, Niklas és Julius zu Salm. „Eck 1548-ban már kamarásként kísérte Ferdinánd királyt a magyar országgyűlésre, majd lett pozsonyi ispán és Pozsony várának kapitánya, végül haláláig a császárvárost oltalmazó győri végvidék generálisa (1560–1574). A görögül, latinul, olaszul és franciául is jól tudó Niklas 1578-tól a magyar végek főerődítési biztosa volt, sőt élete utolsó két hónapját 1580 végén a kanizsai végvár főkapitányaként szolgált le. A harmadik fiú, Julius egészen a birodalmi tanácsosi posztig jutott, miközben 1563-ban a pozsonyi diétán mindhármán magyar állampolgárságot kaptak (77. törvénycikk). Niklas ugyanakkor 1561-ben, Julius pedig 1575-ben már cseh nemes is volt, azaz egyszerre állampolgára Alsó-Ausztriának, Magyar- és Csehországnak.” PÁLFFY, 2004.

⁵³ Jaroslav Pernstein, vö. NAGY Iván, XI, 201.

⁵⁴ Galgóc (Hlohovec, Nyitra vm.).

⁵⁵ Sempthe (Šintava, Nyitra vm.).

demum post triennium mortuo, Julio comiti a Salmis, tertio marito nupsit et ab hoc tantum quod a duobus prioribus habere non potuit, liberos procreavit.⁵⁶

Imperator Ferdinandus ex his comitiis Viennam sese contulit, Maximilianus vero in Moraviam Silesiamque et in alias minores provincias ad conventus agendum profectus est.

In iisdem comitiis Joannes Petheo a Melchiore Robles Hispano, cum quo veteres admodum similitudines illi erant, dum quodam die in consilium baronum ad hospitium archiepiscopi equo veheretur, fuste, seu ut alii aiunt sclopeto in capite percussus vulnus secundum auriculam accepit. Qui quidem Robles statim post patratum tam audax facinus eodem equo, quo et ipse vehebatur recta ad portam urbis concitato cursu perrexit nemineque prohibente, uti in recenti paucisque noto facinore evasit, neque postea amplius comparuit.⁵⁷

[63v–64v üres]

[65r]

Annus 1564

22. Maij, Andreas Bathory⁵⁸ duxit in uxorem nobilem quandam puellam, Catherinam Myndzenty vocatam, humili loco natam, priorisque suae uxoris pedissequam gravissimo etiam per aliquot annos morbo obnoxiam.

26. Julij, Imperator Ferdinandus diuturna febris maceratus Viennae inter horam sextam et septimam pomeridianam mortem obiit, eius cadaver statim exenteratum atque in tumbam imprimis plumbeam, deinde ligneam conditum, atque in capellam, quae in ipsa arce Viennensi est, cum magna caeremonia deportatum fuit. Statimque rex Maximilianus, cum iam antea electus esset, imperator dici coeptus est.

Mense Augusto in partibus Hungariae inferioribus inter Melchiorem Balassam, qui a Joanne rege Transsylvaniam partemque Hungariae tenenti ad imperatorem Ferdinandum desciverat novisque rebus studebat, et Christophorum Hagymassy, qui in partibus ipsius regis Joannis praefectus arcis Hwsth⁵⁹ erat, ex parvis rebus ingentes ortae sunt dissensiones, quae deinde ut vidimus, maximorum bellorum calamitatumque principia fuerunt. Statimque in ipso tumultuum initio, Georgius Swlyok, vir nobilis ex parte Ferdinandi, qui arcem Hadad tenebat, in quodam certamine interfectus est.

⁵⁶ Thurzó Erzsébet, Thurzó Elek és Székely Magdolna lánya, Széchy Margit féltestvére háromszor ment férjhez: először Jaroslav Pernsteinnel házasodott össze, másodszor a szintén cseh nemes Adam Ungnad von Sonnegg-gel, harmadszor pedig egyenesen nővérének Salm gróftól született legifjabb fiával, Julius Salm gróffal. „Mindez azt jelentette, hogy a Salm–Ungnad–Thurzó–Pernstein rokonság a 16. század közepén a bécsi udvar, a Magyar és a Cseh Királyság, valamint a horvát–szlavón területek politikai-katonai vezetőinek egy jelentős és mindegyik országban igen befolyásos csoportját kötötte szorosan össze.” PÁLFFY, 2004.

⁵⁷ Vö. Forgách XIII. könyv: MHH FORGÁCH, 257; FORGÁCH, 1977, 797.

⁵⁸ Ecsedi Báthory András (†1566) országbíró, tárnokmester, 1552-ben Erdély Ferdinánd által kinevezett helytartója. 1554-ben a rendek által támogatott Nádasdy Tamással szemben Ferdinánd jelöltje a nádori posztra. Az országbírói posztot haláláig betöltötte. Első felesége Thurzó Anna, Thurzó Elek lánya. Mindkét házassága gyermektelen maradt. Mindszenty Katalin Báthory halála után előbb Zay Ferenc, majd bolondóci Bánffy László hitvese lett. Vö. BUDAI, I, 118.

⁵⁹ Huszt (Huszt, Máramaros vm.).

28. Augusti, Episcopus Jauriensis Paulus Gregoryancyz creatus est in archiepiscopum Colociensem Viennae.⁶⁰

26. Apud secretarium bellicum Joannem Reyninger quidam stultus, quendam adolescentem filiorum illius paedagogum inter ludendum tegula seu lapillo quodam minuto in capite feriens occidit.

[65v]

Mense Septembri arcem Zathmar,⁶¹ quam Melchior Balassa tenebat, Stefanus Bathory de Somlyo, una cum uxore liberisque eiusdem Balassa per dolum coepit. Tandem ipseque princeps Transsylvaniae comparato satis valido exercitu in Hungariam inferiorem descendit, ut aliquot illico praesidia, utpote Rivulum Dominarum,⁶² Attya,⁶³ Hadad,⁶⁴ Wngwar,⁶⁵ aliaque aliquot non parvi momenti loca partim vi, partim per deditionem occupavit, ulteriusque sine dubio processisset, nisi superveniente hyeme hanc benegerentis rei occasionem dimittere et in regnum iterum sese recipere coactus fuisset. Haec autem res tantum imperatori Maximiliano aliisque proceribus primoribusque regni terrorem incusserat, ut statim Andreae Bathory ad tutelam illarum partium cum supremi capitanei auctoritate cum ea qua repente supererat equitum peditumque manu discedere iusserint. Deinde Viennae in aliisque circumvicinis bonis peditatus conscribi coeptus fuit, missique sunt post paucos dies quingenti pedites Germani, posteaque diversis viribus plures.

[66r]

Decembri mense

arcem Trinchiniensem imperator vendidit vel impignoravit comitissae ab Archo sexaginta millibus tallerorum, cuius gener Georgius Zriny honore comitatus illius ab eodem imperator donatus est.

Eodem mense missa sunt plurima tormenta machinaeque bellicae cum aliis instrumentis pro futuro bello, quod iam contra regem Joannem parabatur. Similiter peditumque non parvus numerus.

27. Decembris relicta Joannis Imreffy, soror⁶⁶ Francisci Forgach episcopi nupsit Ladislao Gyulaffy.

Lazarus Schwende⁶⁷ missus est generalis capitaneus in partes Hungariae inferioris.

⁶⁰ Gregoriánczi/Gregoriánc/Gregorjanci Pál (1510 után–1565), szlavóniai köznemesi családból származott, pécsi, majd győri püspök, kalocsai érsek. A *Quadripartitum* egyik alkotója, a korszak tekintélyes politikusa. Kisebb történeti műveiről vö. BARTONIEK, 1975, 128–132. Családi háttéréről legújabbban: VARGA, 2010.

⁶¹ Szatmárnémeti (Satu Mare, Szatmár vm.).

⁶² Asszonypataka (Nagybánya, Baia Mare, Szatmár vm.).

⁶³ Vámosatya (Bereg vm.).

⁶⁴ Hadad (Hodod, Szilágy vm.).

⁶⁵ Ungvár (Uzshorod, Ung vm.).

⁶⁶ Forgách Margit.

⁶⁷ Lazarus Freiherr von Schwendi (1522–1583), előbb V. Károly császár, majd II. Fülöp spanyol király szolgálatában kitűnt hadvezér; 1564-ben II. Miksa szolgálatába állt, aki a magyarországi hadszíntér főgenerálisává (Oberfeldhauptmann) nevezte ki. 1567-ig Alsó-Magyarország főkapitánya, kassai szék-

[66v–67v üres]

[68r]

Annus 1565

25. Januarii fuit celebratio iudiciorum Posenij, quas octavas vocant.

4. Februar. Arx Thokaj a Lazaro Schwende obsessa et post sextum diem deditione facta in potestatem eius venit, cum antea Franciscus Nemethy, qui eius praefectus erat, a pixide ictus occubisset. Facta autem haec obsidio est iniquissimo anni tempore, quoque frigora intensissima omniaque flumina glaciata seu gelu concreta essent, quod unum fuit in caussa, ut illa arx in ripa fluminis Tibisci Bodroghque ex parte altera, quae duo flumina eam seu peninsulam efficiunt, tam primo negotio capi potuerit.

Capta ista arx castellum quoque Zyner,⁶⁸ quod non procul ab ea destabat, deditionem fecit.

Hic annus turbulentissimus variis successibus fuit, nam Schwendius post capta Thokaj Zathmarum duxit copias, eamque statim recepit, deinde moto illico exercitu in ditionem principis Transsylvaniae, Georgius Bathory occupatisque duabus ab eo Erdöd⁶⁹ et Keowar,⁷⁰ hac in faucibus ipsis Transsylvaniae, arcibus, ditioni Maximiliani imperatoris facta deditione adiecit, tandem sic motibus proximisque periculis Joannes rex percussus, Stephanum Bathory pacis tractandae componendaeque gratia Viennam misit, interimque dum haec Viennae callide a legato principis tractantur, Schwendius circa Zathmarum muniendum occupatus omnem cogitationem belligerentem deposuerat. Quippe sperant concordiam illa pacemque quae Viennae per Bathoreum tractabatur cuiusque ipsum principem tam cupidum esse cognoverat, haud dubie ad optatum finem deductum iri.

[68v]

Verum quo animo quaque intentione id fiebat, non multo post re ipsa comperit, nam de pace nihil actum est, et Bathoreum simulatae pacis nuncius compertus Viennae detentus est. Sicque iterum omnia ad arma redierunt; sed iam non eadem fuit Schwendio ad belligerandum occasio, cum iam et ipse rex Joannes conscripto iusto exercitu, denique ascito in subsidium Bassa Temeswariensi validissimaque Turcarum manu obviam Schwendio ire constituisset, factumque propediem tam prospera illius principis fortuna est, ut non solum arcem Erdewd, quam Bathoreus, ut dictum est, dederat, expugnaret, sed etiam Rivulumdominarum, ipsumque Schwendium cum omnibus eius copiis Zathmaro inclusum prope obsiderat, atque demum recedens ob com meatuum penuriam in eas angustias adduxerat, ut iam quasi devictum ad Kywar habebat, siquidem nihil ei aliud ad hanc rem defuit praeter bassae illius Temesvariensis voluntati, qui ne proxima luce, uti constitutum iam inter illos erat, suas copias in quibus omnis spes victoriae videbatur esse, in aciem educeret, Schwendiumque, quod proclive

hellyel. 1565-ben sikeres offenzívát vezetett János Zsigmond ellen, ami az egyik kiváltó oka volt Szülejmán következő évi magyarországi hadjáratának.

⁶⁸ Szinyérváralja (Seini, Szatmár vm.).

⁶⁹ Erdőd (Ardud, Szatmár vm.).

⁷⁰ Berkeszpataka-Kővár (Berchezoaia-Chioar, Szatmár vm.).

admodum erat, opprimeret, imperatoris mandato, quod tum repente inaudita Schwendii fortuna sibi allatum erat, se prohibere aiebat. Sicque detractatio huius proelii exiguo temporis momento nata salus Schwendii fuit. Schwendius deinde hoc metu solutus in tutum sese recepit, neque recedentem aut Turcae aut Transsylvani lacessiverant, quin potius utrique illi quidem quod pugnare vimque aliquam Caesarianis inferre imperatoribus interdicto omnino vetabantur, si autem quia pauciores imparesque erant, facere nihil poterant. Deinde fessi ipsique requiem quaerebant, sedes suas repetiverant, [69r] atque ita praesens annus varia regis imperatorisque fortuna nunc adversa, nunc prospera effluxit.

Sexta die mensis Augusti exequiae imperatoris Ferdinandi Viennae factae sunt, in quibus praeter duos archiduces ipsumque imperatorem Alphonsus quoque dux Ferrariensis, gener Ferdinandi adfuit. Ex castello seu palatio in aedem Divi Stephani corpus ipsius deductus fuit cum funebri uti moris est pompa, ubi Franciscus Forgach episcopus Waradiensis orationem funebrem habuit satis luculentam. (Postea huic ab archiduce Carolo Pragam deductus, ubique funeratus est.)

22. Octobris, Paulus de Gregoryancz Colociensis archiepiscopus vir summae prudentiae Viennae apoplexia ictus periit.

29. Octobris, princeps Florentiae ducis filius, cui Caesaris soror minor natu desponsata est, Viennam venit, et post septimum diem iterum illinc soluit.

12. Decembris, cancellarius Bohemicus rupto ponte Viennensi qui per Danubium erectus est, per quem curru transvehi potest, in ipsum fluvium una cum curru iisque qui in eo erant, praiceps decedit, ibique vitam misere finiit. Nec alius quisque praeter unicum servitorem illius, qui per piscatores forte supervenientes ereptus est, mortem evasit.⁷¹

14. Decembris, Imperatorque soluit Vienna in conventum imperialem Augustam Vindelicorum.

[69v]

Mense hoc Pillerus quoque archiducis Caroli intimus consiliarius repentina horribilique morte correptus fato concessit, mente enim imprimis captus fuit, et post aliquot dies ignoto quasi genere morbi cum antea recte valuisset, vitam cum morte commutavit.

Ceterum 28. Maij doctor quoque Zeltus cum Udalrico Zasio similiter doctore et vicecancellario, dum Viennae animi gratia in curru extra urbem egressi essent, nec ita procul ab urbe processissent, aut iam iterum redituri in urbem essent, perterriti ferocia equorum currum ipsum trahentium, qui contra rectoris seu aurigae ipsius voluntatem resistentes in fugam sese proriperent, neque regi continerique poterant, e curru exilientes alter doctor, videlicet Zeltus, homo iam provectae aetatis illico animam efflavit; alter vero nempe Zasius graviter terrae illis in maximum mortis discrimen

⁷¹ Joachim von und auf Neuhaus 1554 és 1565 között töltötte be a cseh főcancellári tiszteket. Az eseményről vö. FELLNER–KRETSCHMAYR, 1907, 282.

inciderat, ex quo demum post multum temporis convaluit, quin etiam perfracto altero brachio diu periclitatus est.⁷²

Missus ceterum fuit Andreas Dudithius caesaris secretarius ad regem Poloniae in legationem, ut sororis suae regis uxori, quae a rege divelli cupiebat, satisfaceret.

[70r]

Octava die Decembris Pius Quartus pontifex maximus⁷³ Romae obiit.

Hoc anno classis Turcica centum et octuaginta navium ducibus Pilai et Mustaffa bassa insulam Melitam 18 die mensis Maij appulit, statimque praesidium cui nomen est S. Elmis obsedit, diruique eius muros vi coepit, non tamen sine magna clade occidioneque suorum militum, cum eis Dragut Rais⁷⁴ famosissimus pirata, quique ante paucos dies in subsidium classi a Tripoli advenerat, saxo e tormento emisso percussus decesserat. Capto S. Elmo Sanctum Michaellem castellum vicinum ipsae civitati Melitae obsiderunt, quassatisque eius etiam satis superque muris, omnibusque viribus, quo illud capere possent annixi, strenue sese defendentibus obsessis, omnem laborem inanum posuerunt. Imo, paulo post certiores facti de classe christiana, quam Don Gartia a Toledo⁷⁵ prorex Sicilia magna diligentia et cura instruebat, quique iam novem millia et sexaginta pedites cum eorum ducibus Ascanio de Cornia,⁷⁶ Don Alvaro a Sande⁷⁷ Hispanorum praefecto et Chiappino Vitelli⁷⁸ in insulam trajicerat proque residua exercitus parte trajicendas

⁷² Georg Sigmund Seld (1516–1565), korábbi Reichshofvizekanzler, aki 1559-től töltötte be ezt a tiszteket, 1563-ban visszavonult, utóda Johann Weber (1563–1577) és Johann Ulrich Zasius (1521–1577, alkancellár 1566–1577). A baleset során Seld olyan sérüléseket szenvedett, hogy félórával később meg is halt, míg Zasius később rendbe jött. Vö. GROSS, 1933, 311; 466. Ezúton köszönöm Fazekas Istvánnak a személyek azonosításában nyújtott segítségét.

⁷³ Eredeti nevén Gianangelo de Medici (nem a firenzei ágból), 1559–1565 között volt pápa, a nevéhez fűződik a trienti zsinat utolsó ülésének összehívása és a trienti hitvallás elfogadása.

⁷⁴ Turgut (Dragut) Reis (1485–1565) török tengernagy, Hayreddin Barbarossa halála után (1546) az egész földközi-tengeri török flotta parancsnoka. Egész életét a pápai, velencei és genovai erőkkel való küzdelemben töltötte. 1540-ben genovai fogságba esett, négy éven keresztül gályarab volt. 1551-ben elfoglalta a johannitáktól Tripoliszt és a mediterráneum legfontosabb török bázisává tette.

⁷⁵ Garcia Álvarez de Toledo y Osorio (1514–1577), Villafranca grófja, szicíliai alkirály. 1564-ben bevette a Marokkó partján található Rocca di Vélez de la Gomera erődjét (a terület ma is Spanyolországhoz tartozik), a következő évben Málta felmentésében vett részt. Szolgálati elismeréseként II. Fülöp 1569-ben a mai Basilicata tartományban található dél-itáliai Montalbano és Ferrandina hercegségét adományozta neki.

⁷⁶ Ascanio della Cornia (1516–1570) pápai és császári szolgálatban álló zsoldosvezér, Fulvio della Cornia kardinális öccse, Perugia kormányzója. Málta felmentésében a szicíliai alkirály Don Garcia meghívására az egyik parancsnok.

⁷⁷ Álvaro de Sande (1489–1573), spanyol generális, V. Károly idején Európa számos hadszínterén megfordult, köztük a negyvenes évek közepén Magyarországon is. 1560-ban Djerba ostrománál török fogságba esik, ahonnan csak öt év múlva szabadul, Málta felmentésében vállalt szerepe tehát az első fogságát követő ténykedése. 1571–1572-ben Milánó kormányzója.

⁷⁸ Gian Luigi (ragadványnevén: Chiappino) Vitelli (1519–1575), firenzei, majd spanyol szolgálatban álló hadvezér, illetve diplomata. 1554–1555-ben részt vesz a franciák által támogatott sienai felkelés leverésében, 1564-ben Don Garcia seregében találjuk a már említett Rocca di Vélez de la Gomera ostrománál. 1567-től haláláig Alba herceg (Fernando Alvarez de Toledo) alatt Németalföldön szolgál.

naves redire iusserat, nihil amplius morandum sibi rati, relictis viribus atque omnibus impedimentis tempestive in naves impositas, pervastata tota insula sine molestia reversi sunt. Solverunt ab insula 12 die Septembris, in qua reliquerunt suorum ultra viginti et sex milia fama, ferro, alioque generi mortis absumpta. Ex christianis autem in toto hoc obsidionis tempore unacum foeminis, pueris aliaque inani turba desiderata sunt novem milia hominum, ex quibus tamen quattuor milia militum erant et in iis equitum ipsorum religiosorum seu Rhodiorum, a quibus ea insula tenetur trecenti et tredecim fortissimi sane atque promptissimi milites. Factum hoc fuit sub Joanne Valetto⁷⁹ magno magistro dicti ordinis, cuius praecipua laus in defensione huius insulae singularisque virtus extitit.

[70v–71v üres]

[72r]

Annus 1566

Januarius

Septima Januarii, hora secunda pomeridiana creatus est in ponteficem cardinalis Alexandrinus frater ordinis Sancti Dominici inquisitor, qui deinde sibi indidit nomen Pio Quinto.

20. Januarii, Imperator Augustam in conventum imperialem pervenit, atque hic est ille conventus in quo bellum contra Thurcam quod deinde proxima aestate a christianis atque adeo ab ipso imperatore infoeliciter gestum est, decretum fuit.

22. Pius Quintus pontifex pontificali diademate inauguratus est.

Ea die fuerunt nuptiae Balthazaris Battyany⁸⁰ nepotis Francisci in arce eius Wywar,⁸¹ qui filiam comitis Zriny⁸² duxit uxorem, in quibus Wolffgangus Pernezy,⁸³ vir militaris et strenuus repente in gravi infirmitate incidens mortuus est.

26. Januarii, Adamus Ungnadus in arce sua Sempthe diuturna febri maceratus e vivis excessit, cuius deinde corpus 3 Februarii in Galgocziensi fratrum minorum monasterio honorifice sepulturae traditum est.

[72v]

Februarius

Sexta Februarii Nicolaus Kiswarday duxit in uxorem filiam quondam Anthonii Losonczy a Clara Bathory sorore Andreae Bathory natam,⁸⁴ hodieque celebrata sunt ipsa sponsalitia in arce Dewa.

17 Februarii, Archidux Carolus venit Posonium ad comitias, et in eis vicem imperatoris fratris sui expleret. In his tractatum est de bello, quod iam imperator

⁷⁹ Jean Parisot de Valette (1495–1568), 1557-től haláláig az Ispotályos/Johannita (1530 után Máltai) Lovagrend nagymestere; a győzelem után alapított főváros (Valetta) névadója.

⁸⁰ Batthyány Boldizsár (1535/38–1590), humanista műveltségű protestáns főúr, mecénás, könyvgyűjtő.

⁸¹ Némethújvár (Güssing, Vas vm.).

⁸² Zrínyi Dorica.

⁸³ Perneszi Farkas, ősi Somogy megyei család sarja, a hatvanas években Babócsa várának kapitánya.

⁸⁴ Losonczy Antal, I. Ferdinánd főpohárnoka (†1552), ill. Báthory Klára, az országbíró Ecsedi Báthory András húga. Leányuk Losonczy Dorottya volt.

cum imperio parabat contra Thurcam movendo et iam frequens fama percrebuerat Thurcarum quoque imperatorem Swlymanum cum numero exercitu in Hungariam personaliter venire constituisse. Quod quidem factum est praecipue ad persuasionem regis Joannis, qui anno superiori ab imperatore eiusque adhaerentibus gravi injuria affectus, occasionem modumque, qua acceptam ulcisci injuriam posset quaerebat. Huius principis litterae in hoc conventu publice lectae fuerunt, quas passim ad omnes comitatus perferens curaverat, quibus eos hortabatur, ut imminentem cladem, calamitatemque a sese propulsarent, illique tamquam legitimo Hungariae regi adhaerent, verum haec et similia, quae in iis continebantur, quaeque postmodum omnia, uti praedictum ab eo erat, evenerunt, spreta ab omnibus irrisaque fuerunt.

Hoc mense Joannes Palathyc⁸⁵, vir nobilis magnique nominis in rei militaris disciplina in Zempc⁸⁶ diem ultimum clausit.

[72r]

Martius

4. die Martii. Caspar Seredius⁸⁷ obiit.

20. Martii. Comitiae finitae sunt et archidux Carolus Viennam est profectus.

Hoc mense inter armenta imperatoris natum ex una equa monstrosum quoddam animal fuit. Caput namque hominum habuit, os sine dentibus, oculos sine lumine, cauda et pedes cervinos, labrum praeterea superius nullum. Quod deinde posteaque sugere non posset, fame post aliquot dies, quam natum est, periit.⁸⁸

14. Martii, Georgius Ho33wthoty⁸⁹ missus est in legationem ad Turcarum imperatorem, viginti mancipia Turcica secum a Maximiliano imperatore Turcae dono ferens.

[72v]

Aprilis

16. Comes Eckius a Salmis celebravit nuptias sororis suae Posonii, quam Ladislao Popel baroni Bohemo invita matre puellae desponsaverat.

Sbardellatus, qui pro certis quibusdam suis negotiis ex Polonia sub finem huius mensis Viennam advenerat, ubi paucis admodum diebus commoratus, iterum in Poloniam uti legationi suae finem faceret, rediit.

⁸⁵ Illadiai Palatics János. Török Bálint, Nádasdy Tamás, majd újra a Török család szervitora, nyitrai, pápai várnagy, Zrínyi Miklós szigeti kapitánysága idején ennek vicekapitánya. A család előnevét a Szörényi bántásban található Illadia (Illyéd, Ilidia, Krassó-Szörény vm.) váráról kapta, amit a török 1551-ben foglalt el. Palatics maga Tolna megyében szerzett jelentős birtokokat. Vö. BESSENYEI, 1994, Bevezetés.

⁸⁶ Szempcz/Szenc (Senec, Pozsony vm.).

⁸⁷ A mohácsi csatában is résztvevő, később Ferdinánd párthíveként dunántúli főkapitányi tiszter betöltő Serédi Gáspár azonos nevű fia. Mérey Annával kötött házasságából két leánygyermek (Borbála és Zsuzsanna) maradt utána. Vö. Buda III, 141.

⁸⁸ Vö. MHH Forgách, 303; FORGÁCH, 1977, 837.

⁸⁹ Hosszútóti György kincstartó; Zsámboky szerint március 15-én kelt útra. Konstantinápolyban a szultán nem engedte maga elé, a hadjárat idején azonban magával vitte, majd annak végéig Belgrádban tartotta fogva. Vö. GERSTINGER, 1965, 5; MHH Forgách, 307; FORGÁCH, 1977, 843.

28. Michael quoque Merey, filiae suae quam Joanni Pereny Francisci filio elocaverat,⁹⁰ in oppido suo Cheterthek⁹¹ nuptias celebravit.

Hoc mense mulier quaedam paupercula Viennae peperit infantem monstrosam, cuius superior ab umbilico pars humana, inferior vero viscosa hirsutaque fuit, digitosque in utraque manu 26 habuit.⁹²

[73r]

Maius

Georgius Here nobilis in comitatu Castriferrei gulam ipsemet sibi cultro praescindit, sicque per aliquot dies interiit.

Hoc mense arx Aynachkew a Thurcis dolo insidiisque capta est, incuria atque negligentia praefecti arcis eiusdem.

[74v]

Junius

4-5. Arx Palotha a Thurcis duce Orožlanbecho bassa Budensi⁹³ obsessa fuit, tredecimque diebus acriter oppugnata. Sed a Georgio Thury, qui eam tenebat strenuo milite, fortiter defensa et confirmata est. Qui quidem Orožlanbechius a Thurcarum imperatore, quod rem temere inceptam necdum ad finem deductam imprudenter timideque reliquisset, proxima aestate dum illi ad Belgradum obviam profectus esset, capitis supplicio multatus est.

8. Imperator peracto conventu in Germania hodie Viennam rediit.

Sub finem huius mensis comes Eckius cum iis, quas Jaurini habebat equitum peditumque copiis, accitis etiam aliis ex circumvicinis locis praesidiisque, uti in tam subita ob obsessam arcem Palotha trepidationem fieri potuit, ad solvendam eius obsidionem ire coepit. Cui postmodum ab imperatore una cathaphractorum equitum turma et aliquot peditum cohortes subsidio missae fuerunt. Verum bassa de adventu huius exercitus per exploratores certior factus, relicta subito turpiter obsidione, paucis tantummodo, qui ipsa tormenta, machinas, aliaque impedimenta post se retraherent, equitibus destinatis, fugae in morem continuatis die noctuque simul itineribus Budam se retro recepit.

[75r]

Comes vero aliique capitanei, dum et bassam iam elapsam viderent et arcem ipsam metu obsidioneque liberatam, nullumque hostilem exercitum reformidarent, occasionem sibi benegerentem rei oblatam rati, cum etiam quod tunc factum repente erat, non exiguum arcis Wesprimiensis muri partem collapsam esse cognovissent, eo statim duxerunt exercitum, nec ita multo post strenue se defendentibus Turcis ipsis, qui

⁹⁰ Perényi János főtnárnokmester (†1562), Izabella királyné tanácsosa; fia, János Mérey Margitot vette nőül. Mérey Mihály domborműves epitáfiuma a csütörtöki Szent Jakab plébániatemplom ma is megtekinthető egyik ékesége.

⁹¹ Csütörtök/Csallóközcsütörtök (Štvrtok na Ostrove, Pozsony vm.).

⁹² Vö. GERSTINGER, 1965, 7; MHH Forgách, 303; FORGÁCH, 1977, 837.

⁹³ Arszlán budai pasa (1565. május–1566. augusztus), korábban székesfehérvári, majd végszendei bég. Palota ostromához Forgách Simon kiegészítésével vö. FORGÁCH, 1977, 844–845.

in ea erant, per vim effractis portis, ignique in arcem iniecto, ea potiti sunt. Qui in ea erant partim vi capti, partim caesi fuerunt.

Chius insula in mari Aegeo, quae Genuensium ditioni parebat a classe Turcica per dolum capta est.

Imperator ad bellum se instruebat, similiter alii quoque omnes ditioni eius tam Hungari quam Bohemi, Austriaci, Moravi et alii subiecti. Jamque singulis fere diebus ex Germania aliae atque aliae per Danubium peditum copiae adventabant.

Similiter classis quoque duodecim triremium summo studio parabatur, ut et in aqua et per terram Turcarum viribus resisteretur. Verum haec et alia maiori animo parata quam gesta postea fuerunt.

[75v]

Hoc anno pluribus in Hungariae locis maximi exercitus erant, quippe Turcarum imperator ad Zygethum cum numerosissimo exercitu erat, Maximilianus similiter ad Jaurinum et circumvicinia exercitum satis validum in castris tantum tenebat.

Carolus archidux cum Sclavoniae, Croatiae, Dalmatiaeque bano Petro Erdeody regnorumque illorum populis fines suos tubeantur. Carolus tamen ex ea insula, quam Dravus Murusque efficiunt non est egressus, in castris tantum inertem desidiosumque militiam continebat. Ultra Danubium ad Nitriam exercitus alter regnicolarum Hungarorum, equitum videlicet peditumque quinque milia, sub duce Stephano Dersffy delitescibat.

Ad Cassoviam Schwendius cum eo exercitu, quem a principio habuit, auctus etiam novis quibusdam ex regni subsidiis, copiis, se iam intra muros septaque urbis, atque adeo ipsa castra, quae urbi coniunxerat otio dederat, nihilque et ad nullum praeclarum facinus animum amplius incendebat. Cum interim et Tartari ferissima immanissimaque gens per omnem illam oram ferro ignique omnia misceret et usque ad illius castra nullo resistente accederet, iterumque dum collibuisset, recederet, atque ita pro libidini cuncta ageret, ingentemque hominum pecudum et reliquorum animantium praedam ex ipsis pene ulnis amplexibusque eius avulsam abstractamque secum impune abduceret, nec ullum tam foedum, immanum, barbarumque (ut qui ipsa immanitate immaniores, omniique barbarie barbariores essent) neque ab omni hominum memoria cogitationeque abstrusum facinus reperiri potuit, quod non in miseram calamitosamque plebem ederent, quippe infantes ex matrum amplexu necatis ut plurimos ipsorum parentibus abripiebant, eosque ferarum bestiarumque in morem devorebant. Hicque erat eis cibus omnium delicatissimus. [76r] Virgines maturas iuxta atque immaturas summa cum impietate, foeditate constuprabant, postremo nec aetati, nec sexui parcebant. Utebantur etiam ad vexandos cruciandosque homines tormentis inauditis, nam et ardentibus focolis seu facibus corpora eorum adurebant, suras etiam multorum perforabant, matronarum autem honestissimarumque foeminarum mammillas abradebant, omniique demum foeditatis crudelitatisque genere ad torquendos mortales debacchabantur. Idque ideo praecipue ab eis fiebat, ut sic tormentis quaestionibusque auri, argenti et praeterea si quid aliud praetiosae rei quispiam qui in eorum manus incidisset, haberet, aut metu praesentis illius periculi in terram vel

aliud secretiorem aliquem tutioremque locum defodisset deposuissetque, perterritus vel etiam excruciat, fateri in mediumque producere cogeretur. Miserrima enim haec atque avarissima omnium natio, ingentis praedae lucrique spei allecta in praesentem adeoque remotam a patria militiam venerat, neque in alia ulla re studium suum posuerat, quam ut auri, argenti et reliquarum rerum ex manubiis et praedis hostium ad quos depraedandos se adductos vocatosque se praedicabant, quam maxima copia referti onustique in regionem suam reverterentur. Quorum quidem tanta fuit in rebus agendis felicitas, ut solo terrore furoreque nominis sui cunctos eos, cum quibus hostium in morem congregiebantur, prostrarent profligarentque propter arcus sagittasque, uti Scythae solent, nulla fere alia arma in quibus aliqua vis offensionis inesset, gestabant, verum eas cum tanto impetu et robore, quo sunt bestiis [76v] similes, cum etiam eorum cruore visceribusque libentius vescantur, peritiaque quadam cum agilitate prope admiranda in obvios hostes iaculantur, ut non clipei, non ferrei thoraces, non galeae ipsae, seu si quid aliud est armorum genus his firmitus, quod ictus hostium excipere solet, resistere eis poterant, omnia quae attingebant hoc vili barbaroque instrumento, penetrabant. Caeterum tela ipsa cum iacula veneno vel alia quavis nobis non satis nota virulenta materia imbuebant, quae attactu solo⁹⁴ miseros homines vita exuebat, difficilis admodum longaeque multorum curatio fiebat, et plurimi post obducta cicatricibus vulnera tacito quodam insuetoque morbi genere, quod ex ipsis telorum ictibus haud dubie contrahantur, e vita decedebant.

Vestes habebant laceras, nec aliud praeterea quicquam eis armorum erat, quibus corpora tegerent. Gladios perpauci, secures rarissimi gestabant, iisque in castris operula seu tuguriola quaedam (tentoria in solis ducibus eaque vilia admodum erant), sui ipsis ubi nocturno tempore cubare et ab aliqua aeris iniuria tuti securique esse posse, parare solebant. Sellae deinde aliaeque eius quaelibet instrumenta tam abiecta tamque exilia erant, ut uno omnia asse non aestimantes; equi tenuissimi, inertiores, verum laboris inediaeque patientissimi, utque nunquam vel labore vel diurno nocturnoque simul cursu defatigarentur, uni tamen equiti tres, quattuor et alii etiam plures, uti cuique alendi cura animusque fuisset, equi erant, eaque re fiebat, ut quam citissime quocunque iter direxissent, pervenirent, et hostes inopinatos opprimerent, [77r] omniumque iterum aliorum consiliis ipsa celeritate anteverterent, ideoque vel raro admodum pugnari cum eis potuit, vel si quando oblata occasione in certamen aliquod descendendum eis erat, nunquam nisi victores praelio excedebant, maximamque hominum stragem edebant. Sicque omnem fere inferiorem Hungariam non modo non vidente haec omnia Schwendio, sed etiam fieri patiente, cum satis amplas validasque ad resistendum vires habere putarent, depraedaverunt et ferro atque incendio turpiter consumpserunt.

Caeterum Joannes quoque in Transsilvania parato iusto exercitu ne in tantis motibus Hungariae unus ipse ullam partem belli attingeret, ad Waradinum Gywlae exitum

⁹⁴ A margón még a következő variációk: „quae ad solam inhaesionem/quae corporibus humanis inhaesa infixaque protinus”.

praestolans castra locaverat, quamvis adhuc ante obsidionem ipsam arcenses ipsos de tanto periculo exitioque quod eis ab hoste tenderetur, per legatos praemonuisset, simulatque ut arcem, quam viribus contra Turcam tutari non possent, ei dederent, neve tam nobilem egregiumque angulum Turcarum imperio adjici paterentur, diligenter atque amice cohortatus eos fuerat, nihil tamen nec precibus nec minis profecerat. Maluerunt enim homines ignavissimi perditissimique se arcemque ipsam cum summo totius Christianitatis detrimento suaque perpetua infamia in manus hostium proicere, quam homini Christiano optimeque de toto regno merito possidendam relinquere.

Denique Pilia bassa cum Turcarum septuaginta quinque millibus Gywlam obsidione premebat, eamque rem quoquomodo posset ad finem perducere properabat, quod et fecit.

Tartarorum quoque exercitus ex duodecim millibus hominum (ut aiunt) constabat, qui ipsius bassae iussa faciebat, in ipsaque obsidione simul cum eo erat.

[77v]

Transalpinorum quoque gens itidem parem cum Turcis navabat operam, eorumque dictis parebat.

Tanti igitur tamque numerosissimi uno eodemque tempore exercitus miseram Hungariam obsiderant, quorumque unusquisque eam, quantum poterat, lacerabat, vexabat, omnique genere calamitatis premere affligereque non cessabat. Verumtamen nescio an miraculum fuerit, ut in tanta gentium et prope infinita ex tot orbis partibus collectarum colluvie, tanta annonae fuit copia, tanta rerum omnium ad victum pertinentium ubertas, ut victus aliud pene ad sanitatem suppeteret vileque admodum rerum omnium pretium esset.

[78r]

Julius

Bartholomeus Horwath⁹⁵ capitaneus in Lewa in insidiis captus a Thurcis est.

Hoc mense Gywlæ arx in inferiori Hungaria a Pertaf bassa obsessa est. In ea erat Ladislaus Kerecheny, nulla alia re, quam avaritia crudelitateque clarus, nec mirum, quod dignum his moribus exitum habuerit.

19. Arx Tata a comite Eckio obsessa et post triduum vi capta est.

Nec ita multo post Geŷthes et Wythan⁹⁶ duo Turcica praesidia vacua ab eis relicta nostri occuparunt.

[78v üres]

[79r]

Augustus

Prima. Zygethum ab imperatore Turcarum numerosissimoque eius exercitu obsessum est, in quo comes Nicolaus Zrynio cum tribus millibus et trecentis exercitatissimis fortissimisque militibus fortiter intrepidoque animo vim obsidionemque tantae

⁹⁵ Horváth Bertalan, 1558-tól Léva kapitánya. Budai szerint Horváth felesége Forgách Katalin, Kovacsóczy patrónusának, Forgách Ferencnek a másodunokatestvére volt. Vö. BUDAI, II, 17–20.

⁹⁶ Ma Várgesztes, ill. Vértessomló-Vitányvár.

multitudinis ad extremum usque spiritum ingenti atque perpetua nominis sui memoria pertulit sustinuitque. Quippe per triginta et amplius dies nulla hostium in oppugnanda ipsa arce pertinacia, nulla vi, nullis laboribus artibusque, quin se contra omnem eorum impetum, omnes conatus infractum simulatque constantem exhiberet ducem, frangi et a proposito semel susceptoque consilio abstrahi sese atque deterri passus est. Quid enim non fecit? Tanta erat hostium in oppugnanda arce alacritas, tantus animus, tanta ferocia cum incredibili quadam pertinacia coniuncta, ut non dies tantum sed etiam noctis continuis assiduisque laboribus vigiliisque, quibus ad oppugnandos defatigandosque nostros utebantur, extraherentur quae quidem omnia facile ab eis fiebant, cum tanta erat eorum multitudo, ut alii aliis continua quadam serie succederent, fessique integris arma traderent. Sicque nostros recreatoque subinde milite audacter aggrediebantur, nullumque eis ad sumendam vel exiguam quietem spatium reliquebant.

[79v]

Quae omnia a nostris tanto animo tantaque patientia excipiebantur, ut ingentem semper hostium in ipso certaminis ardore stragem ederent, saepiusque cum summo dedecore damnoque ab ipsis muribus eos arcerentur atque in castra redire cogerent, atque etiam nonnunquam eruptione facta comminus cum eis manum consererent, immensum innumerabilemque prope eorum numerum fuderent atque fugarent. Atque cum ita sese perdiu, uti dictum est, gessissent, ad extremum tandem iam potior pars eorum aut ense periisset, aut diverso alioque letho absumpta esset, nulla praeterea spes aut subsidii aut salutis eis affulgeret, caeterum conflagrata exteriori ampliorique illa arce, unica solum turris exiguusque atque is etiam infirmus, minimumque ad resistendum aptus angulus, in quo sese receperant, superesset, septima die Septembris, dum viderent hostes instructis agminibus ad expugnandum ipsum locum, in quo quidem iam nec defendere se nec amplius hostilem a se impetum propulsare poterant, cohortari se invicem ad mortem honestam summaque cum gloria oppetendam ingentibus animis eruptionem fecerunt, conglobatique strictis gladiis in medios confestissimos hostes se dederunt, ibique longe maximo ex eis numero interfecto, postremo fessi vulneratique cum incretenti immanissimoque hosti victoriam de se reliquentes caesique paucis exceptis, quos casus aliquis, ut tantae cladis aliquis nuncius superesset, caeco furore iraque hostium ubique grassante, miserum in modum fuere.

[80r]

Sic itaque post internitionem hanc Zygethum in manus Thurcarum septima ut praescriptum est die Septembris, qui erat dies Sabbati, pervenit. Comes ipse in eadem hac postrema pugna, dum non solum fortissimi animosique ducis atque herois, sed etiam strenui militis acerrimique bellatoris officio fungeretur, multosque hostium sua manu interimeret, essetque non solum praesentia ipsa formaque, qua ille omnes aetatis suae barones facile superabat, sed etiam militari chlamyde, qua se ex more induerat (voluerat enim magnanimitatem illam suam magnificentiamque, quam vivus semper etiam externo gestu corporis prae se ferebat, in hac etiam extrema vitae suae fortuna ostendere) prae ceteros maxime conspicuus atque decorus, ita ut etiam vilissimo barbaro ignotus esse non posset, missili ex pixide a quodam janyczaro glandis ictu cecidit, et in

terra super suorum hostiumque mixta cadavera a quodam barbaro capite privatus fuit. Ita ille vir egregius memorabiliter non solum fidem suam, qua se imperatori Maximiliano totique genti et patriae suae obstrinxerat, explevit, sed etiam universae Christianitati, pro cuius dignitate honoreque et fide se devoverat, cumulatissime satisfecit, maximamque sibi atque nulli aevo interituram gloriam peperit. Desiderata sunt in hac oppugnatione Turcarum multa et infinita propemodum millia, et praesertim janiczarorum, quae praecipua sunt illius militiae robora.

[80v]

Triduo ante captam arcem imperator ipse Turcarum Sultan Sulymanus, anno aetatis suae septuagesimo sexto, vir multis magnisque victoriis clarus, febris ut aiunt lenti, quae eum triduo tantum ante mortem invaserat, quarta scilicet die Septembris in ipsis castris, nemine praeter bassam Machumetem penes quo solum secundum imperatorem summa rerum erat, paucosque alios rei eius conscios, decesserat. Sed tanta fuit huius rei in castris ipsis ignoratio industria miraque illius bassae prudentia, ut non solum post captam ipsam arcem, sed neque etiam post multos deinde dies quisquam vel mortuum imperatorem ipsum esse optimaretur, vel quippiam de eius vita quaereretur aut dubitaret. Nulli rei aut cupidum deerat, aut occasionis rerum arcendarum, aut alia quaelibet, uti in bello fieri consuerunt, aut privata aut publica munia relinquebantur, omnia rite ordineque fiebant, omnia ipse bassa tamquam vivo imperatore curabat, fierique quae vellet imperabat. Sicque per quinquaginta et amplius dies sine omni tumultu incredibilique sua fortuna felicitateque tantam tamque innumerabilem multitudinem in pace, quiete, silentioque continuit, nec prius mortis illius famam divulgari passus, quam et novus imperator, nempe sultan Selymus eius filius, clam per ipsum bassam de morte patris certior factus in locum patris succederet, imperiique administrationem atque regimen assumerat atque peractis ad Byzantium rebus in castra venire nunciaretur. Haec omnia facta sunt incredibili admirandaque ipsius bassae prudentia calliditateque, habueruntque eum quem voluerat exitum.

[81r]

16. Augusti. Movimus cum episcopo Waradino eiusque equitatu in castra ad imperatorem.

19. Pervenimus in castra, quae erant ad Moson et Owar posita. Hic Andreas Bathory praepositus ab imperatore est universo exercito Hungarico.

20. Edictum imperatoris universo omnium nationum conventu, quae in castris erant conventu pronunciatum et publicatum est.

22. Movimus hinc et prope Jaurinum castra posuimus. Imperator tamen ad Abdam cum imperialibus consedit, Hungari autem propius Jaurinum, ubi reliquus eorum exercitus, qui ex comitatibus ex citeriori Danubii ripa positus in unum iam convenerat, cui Stephanus Banffy comes Zaladiensis praeerat, accesserunt, ibique se una coniunxerunt. Haec fuerunt ad fluvium Rabcza.

Eadem die, uti in castra postea certo nunciatum fuit, Lazarus Schwendius in inferiori Hungaria cui cum imperio praeerat, cum tribus Zanchakis, Fylekiensi scilicet Nogradiensi et Zechiensi collatis signis prospere pugnavit, exercitumque eorum primo statu suorum impetu in fugam conjecit insecutusque demum eos multos in ipsa fuga

ex eis interfecit, coepitque vivos complures, inter quos etiam unus ex ipsis ducibus, nempe Zanchachis Zechiensis a quodam nobile, milite et servitore Joannis Alaghy,⁹⁷ Wolffgango, beclus vivus captus est. Post hanc victoriam castellum Zobothka, in quo praesidium Turcicum erat, et a quo non procul haec pugna commissa fuit, in potestatem nostrorum venit, Turcae nam qui in eo erant diffusi viribus iam statim post ipsius pugnae exitum locum vacuum reliquerant. Praecipua huius victoriae laus penes Simonem Forgachium, cuius impulsu consilioque facta tentataque res erat, fuit.

[81v]

Secundum hunc prosperum nostrorum successum Pelsewcz⁹⁸ quoque et Gombazegh⁹⁹ triduo post sese nostro exercitui dederunt. Sunt autem ista duo castella Georgii Bebek, illius, qui ante triennium ex Maximiliani partibus (eius namque factionis erat) cum Gaspar Magochy et Michaela Sarkoży arte et maxima fallacia cuiusdam profugae nomine Francisci, qui aliquot ante annis relicta Christiana religione sectam Machumetanam arripuerat Turcisque operas et servitia praestabat, in insidias, in quibus ipse Zanchakus Filekensis cum ea qua poterat, maiori Turcarum qui huius rei ea ex aliis circumvicinis locis convenerunt manu, latebat, pertractus atque una cum omnibus suis copiis (quod facile a tanta multitudo fieri potuit) oppressus erat, ipseque vivus unacum aliis duobus supra nominatis et multis praeterea egregiis strenuisque militibus captus fuit. Deinde unacum Michaela Sarkewży Constantinopolim ad ipsum imperatorem missus, diu ibi detentus custoditusque (ne elabi posset) est, necque a Ferdinando et postea etiam a Maximiliano, qui multum de eius liberatione laborarunt, ulla ratione in pristinam libertatem restitui potuit, atque iam actum omnino de salute eius fuisset, nisi ipse rex Joannis misertus illius ne tam turpi servilique modo vir militiarum antiquissimaeque et nobilissimae stirpis periret, partes suas pro eo apud Turcam interposuisset, atque ita demum non multo post eum ex ipso carcere in vitam et salutem reduxisset (Magochius fuit permagna pecuniae vi a suis redemptus, Sarkewży in carcere a Turcis necatus).¹⁰⁰ Itaque huic tam magno tamque nobili huius principis beneficio Bebechus volens vicem referre, etsi uxorem liberos omnemque substantiam, bona, similiter castella arcesque omnes in ditione Maximiliani haberet, tamen minorem bonorum et facultatum, quam famae dispendium ratus, in ipsius [82r] regis Joannis fidelitatem iuravit; qua re per Maximilianum comperta obviam ire conatibus illius voluit, ne videlicet arces ipsas Zadwara,¹⁰¹ Kražnahewrka¹⁰² et superposita duo castella (nam castrum Zenderew,¹⁰³ dum adhuc Constantinopoli esset, a praefectis praesidiariisque ipsius Maximiliani, qui sub ductu Stephani Zolthay¹⁰⁴ ibi erant, negligentius quod

⁹⁷ Berkényi Alaghy János (†1567), Serédy Gáspár unokaöccse. Vö. SZABÓ, 1984.

⁹⁸ Pelsőc (Plešivec, Gömör-Kishont vm.).

⁹⁹ Gömbaszög (Gombasek, Gömör-Kishont vm.).

¹⁰⁰ A három főúr fogságáról vö. FORGÁCH 1977, 781–782.

¹⁰¹ Szögliget-Szádvár.

¹⁰² Krasznahorka (Krásna Hôrka, Gömör-Kishont vm.).

¹⁰³ Szendrő.

¹⁰⁴ Zolthay István (†1572), dunántúli kisnemes, a lovasság egyik hadnagya Egerben az 1552-es ostrom idején; 1558-ban ugyanott várkapitány.

fieri solet, nihil hostili impetu timentibus custodiretur, illi dolo artificioque quodam ereptum a praesidio Maximiliani tenebatur) occupare ex ipsisque hostili animo in ipsa loca, quae eius parerent ditioni, ex quibus urbs Cassoviensis quae modico intervallo ab arce Zadwara abest, caputque et totius tractus illius et pacis pariter et belli tempore sedes atque domicilium praesidii omniumque aliarum rerum ad bellum necessariorum velut conservatorium quoddam habetur, grassari, excursions facere, maximaque et continua iis omnibus vicinis locis detrimenta inferre posset, ipsi Schwendio, qui in illis partibus cum exercitu occasionem rei gerendae expectabat, negotium dat, ut ipsum Bebekhum, si potest sine armis, ad eius ditionem pertrahat, sin minus, vi cogat, et si ne id quidem successerit, bonis arcibusque exuat. Neque tam propinquum hostem impune suis fidere rebus patiatur. Ea omnia a Schwendio uti imperatum erat, diligenter executi fuerunt, tentavitque primo eius animum per nuncios, qua re cum nihil profecisset, immo cum videret Sigismundum Thordam, qui componendae eius rei gratia ad eum missus ab eo erat, per contumeliam detentum etiam esse, viribus eum aggredi statuit, factumque est principium, ut supra posuimus a Pelsocz et Gombazegh, quae nullo negotio in potestatem Maximiliani venerant, et dehinc statim [82v] Simonem Forgachium, quem ante paucos dies ad se asciverat, Kraznahorkam cum parte exercitus tormentisque ad oppugnandam arcem necessariis mittit. Quo ut primum is pervenit, obsidione illico arcem cinxit, admotisque tormentis adeo statim obsessorum animos fregit, ut extemplo desperata salute se ei ultro dederunt. Recepta Forgachius celeriter arce, praesidioque, quod satis esse ad quemvis hostilem impetum arcendum putasset ei imposito, iisque, qui in ea erant, in fidem imperatoris iurare coactis se cum exercitu omnibusque impedimentis ad Schwendium incoluminem statim contulit. Atque iterum ab eodem non ita multo post cum aliquot equitum turmis peditumque cohortibus nequaquam sevientem hyeme Zadwarum iussus est, ubi etiam subito ut venit, nihil frustra moratus est, nam et arcenses statim exitu prohibere coepit, tum stationes custodiasque necessariis locis disponere, ne quid in eam frumenti alimentique alicunde inferri posset, ut arx ipsa, quae vel a natura ipsa munita satis aptaque ad resistendum defendendumque se esset, inopia com meatuum rerumque necessariorum vineta, quod fieri primo quoque tempore necessum videbatur, cum nec com meatuum ad longi temporis resistantiam copia eis esset, et maiori etiam aquae penuriae, cum nullus in ea naturalis fons (est enim in tenui altoque saxo posita) esset, premi haud dubie poterat. Rebus suis consulere et iniquis etiam ac gravibus conditionibus se in victoris arbitrium demittere cogerentur. Quae quidem spes eum non fefellit. [83r] Namque ad extremum et illarum rerum, quae commemoratae sunt indigentiae, victi, et ab omni spe auxilii ferendi exclusi, arcem his conditionibus dederunt, ut ipsa uxor Bebechi, quae in ea erat cum tota sua familia rebusque omnibus mobilibus iisque qui eam sequi vellent, libere dimittatur. Quod ita factus est, sicque spoliata tantis facultatibus cum liberis et aliarum rerum, quae abduci potuerunt supellectile ad virum, qui in partibus regis Joannis erat, sese contulit. Quamvis autem ipse Bebechus satis superque conatus sit suppetias ei ferre, eaque de re et Turcarum ipsum bassam nimirum Budensem, et ipsum principem sollicitare assidue non destiterit, tamen, quia tanta erat iis diebus frigoris feritas, ut nequaquam exercitus in

castra reduci potuerit, omnes eius actiones laboresque, quos huius rei gratia per multos dies insumperat, incassum redierunt. Cui postea rex ipse Joannis cum eum videret in hunc statum eius causa redactum, in Transsylvania arcem Kekewlő¹⁰⁵ opulentam, et in Hungaria castellum Bayom¹⁰⁶ et arcem Dežna¹⁰⁷ cum mero iustoque earum dominio iure donavit, omnique postea sequenti anno quo arcem Kewar armis coepit, copiarum suarum praefectum fecit.

[83v]

His etiam diebus Sebastianus Wylaky castelli Komar¹⁰⁸ praefectus, vir magno suo nomine in militia versatus in hostiles insidias, quas ei contenderant incidens, captus est, et vivus ad imperatorem Turcarum, qui iam Zigethum obsidebat, ductus, eiusque iussu palo affixus vitam miserabili calamitosoque exitu finiit.

25. Insecuti sumus Thurcas, qui non adeo procul a castris villam Kayar¹⁰⁹ aggressi depopulatique erant, verum ii qua celeritate venerant, eadem regressi statim fuerunt, sicque frustra ea a nobis suscepta fuit opera. In reditu in monasterium Divi Martini¹¹⁰ reficiendi corporis gratia, maximi enim tum aestus erant, divertimus, curatisque corporibus bono vino et epulis in castra vesperascente die reversi sumus.

26. Fuit generalis lustra exercitus Hungarici.

28. Castra hinc movimus unoque milliari infra Jaurinum ad Danubium ea iterum metati sumus.

29. Iterum hinc quoque movimus et rursum unum milliare confecimus, ibique tentoria figimus, nec ultra hunc locum processum est, quae res et turpis et ignominiosa Hercle fuit.

[84r–v hiányzik]

[85r]

September

7. Zygethum ut supraposuimus, expugnatum est.

10. Gywla quoque praecipuum contra Turcam propugnaculum diutia obsidione vexata a Piali bassa uno ex viseribus, cuius curae ea res a Turca demandata erat, cum Tartarorum non hominum sed immanissimarum belluarum, quos ad hoc bellum sub duce Tamerlanis magni chani, eorum imperatoris filio evocaverat, Transalpinorumque viribus per deditionem capta est. In hac erat praefectus Ladislaus Kerecheny, qui ex hac praefectura per fas et nefas dum omnia sibi licere putaret, maximas opes facultatesque sibi cumularat, arcem Nikolspurgh in confiniis Austriae ingenti vi pecuniarum emerat, nomen deinde insigniaque baronatus, cum e nobili esset familia ortus, adeptus erat, neque alia ulla re ad vitam beatam traducendam indigebat, praeter longiorem privatamque iam vitam. Quae tamen illi in ipso aetatis flore inque omnium rerum copia affluentiaque

¹⁰⁵ Küküllővár (Cetatea de Baltă, Kis-Küküllő vm.).

¹⁰⁶ Biharnagybajom (Bihar vm.).

¹⁰⁷ Dézna (Dezna, Arad vm.).

¹⁰⁸ Zalakomár.

¹⁰⁹ Kajár (Győr vm.).

¹¹⁰ Pannonhalma.

foedissime erepta est. Atque haec eius fortuna eo illi miserior calamitosiorque fuit, quo illa ei omnia in vita praestantiora maioraque bona tribuerat. Quid enim illi hoc insperatius fuit? Paucis ante hanc perniciem mensibus novas nuptias cum filia comitis ex Sclavonia Thersaczky vocati celebraverat, statimque factis nuptiis relicta nova nupta, deorum credo immortalium consilio voluntateque ad exolvendas pro ea impietate crudelitatemque, quas diu meruerat poenas pertractus est. Quamvis ne eundem illi eo esset, quod iam nescio quid mali mens ei praesagiebat, omnia antea pertentasset, omniaque ad eam rem remedia adhibuisset, sed tamen destinatam sibi mortem suppliciumque sceleri suo iam dudum praeparatum nequaquam effugere potuit.

[85v]

Et certe vel hac una re maxime omnium insignis memorabilisque huius casus fuit, quod eodem in loco, quo tantis se tamque atrocibus sceleribus obstringens deorum in se iram concitaverat, plexus punitusque fuerit, ut videlicet nemo mortalium tam obtuso hebetemque esset iuditio, cui ea res non luce ipsa (ut aiunt) meridiana clarius notiorque esse posset. Et ut omnes scirent, quanto lentius tardiusque, tanto etiam acrius asperiusque scelera ipsa puniri a diis solere, neminemque adeo rebus suis prosperisque successibus fidere oportere, ut non sint ei etiam aliquando adversae, quae illas saepius subsequi consueverunt pertimescendae. Nam eos potissimum nunc quoque in hac communi quotidianaque vita fortunae quemque suae imperitare artificemque esse videmus, qui ad normam antiquorum moderatissimorumque in utraque fortuna virorum, sese omnemque suam vitam summa animi corporisque moderatione instituere voluerunt. Qua re consecuti sunt, ut non vivi tantum quasi uno perpetuoque quodam tenore prosperos omnium rerum suarum cursus haberent, sed mortui etiam summum sui desiderium famamque de se immortalem posteris reliquerunt. Sed de his hactenus. Deplorandus huius tam nobilissimae arcis interitus fuit non ducis ipsius tam tristi exitu, quam tantae nobilitatis, tantorum tamque egregiorum omnique laude dignorum militum, qui perpetuo in armis versati maximam sibi apud populares suos laudem pepererant, quos ille una secum in tantam perniciem traxerat, tam miserando lamentabilique fato. In his praecipui fuerunt [86r] Demetrius Olcharowith, vir sane praestans omnique bellica laude cumulatus; Franciscus Horwath; Paulus Beke; Martinus Zekel; Martinus Balasdeak; Lucas Ja3;¹¹¹ aliorumque quam plurimum, quorum pars in ipsa arcis oppugnatione cecidit, pars vero post deditam arcem cum ex arce, prouti pactum inter eos Turcasque erat, cum armis libere exirent, ab hostium circumdata exercitu capta caesaque fuit. Neque enim turpe hosti id nunc quoque admittere visum erat, idest, ut inclusum hostem, quem opprimere facile non poterat, dolo aliquo saepe antea quoque ab eis probato elicere atque circumvenire, sed ipsis obsessis, quibus Turcarum fraudes artesque notissimae erant, periuro hosti credere extremae fuit dementiae. Verum et huius rei, quem admodum etiam aliarum, quae nulla industria, nulla artis militiaris peritia, nullo recto veroque ordine, sed mera incitia, mentis stupiditate, animi abiectio, supino metu atque timore, casu denique atque temeritate administratae fuerunt, omnis culpa caussaque a capite ipso promanasse firma omnium opinio ipseque demum rei exitus comprobavit.

¹¹¹ A sor vége üresen hagyva az esetleges további neveknek.

Qui quidem post receptam a Thurcis arcem ab ipso quoque bassa cum exercitu recedente Belgradum usque perductus, ibique ignominioso nec satis noto mortis genere necatus, condignas sceleris, impietatis crudelitatisque poenas dedit.

[86v]

4. Imperator Sultan Swlimanus in castris ad Zigethum triduo ante quam arx caperetur, mortuus est.

Prima huius mensis princeps Guisiae iuuenis Gallus cum centum optimis equitibus in castra venit.

3. Totus exercitus in proximis castris campis lustratus est.

8. Dux Ferrariae Alphonsus cum optimo splendidissimoque mille equitum comitatu in castra pervenit.

Quinta. Zanchachus Alba Regalis¹¹² cum quingentis equitibus ex toto exercitu electis albescente iam die in eos, qui lignatum pabulumque e castris profecti mane erant, irruit, a quibus timore horroreque quod iure inopinata subitaque evenire solet dissipatis, datur illico in castra timor, statimque fit ad arma concursus, insequunturque nostri confestim illos, qui quidem iam receptui suis signum dederant, et toto eo die vestigiis eorum ab equitatu Hungarico atque adeo ipso Georgio Thwry,¹¹³ qui cum paucis primum, deinde aliquanto pluribus ad eum concurrentibus nostris equitibus rem apud primos haud segniter gerebat, insistitur, donec in ipsam silvam, quae quinque et amplius milliaribus a castris aberat (quae vocatur vulgari gentis nomine Bakon vel Wertesz) pulsus disparique passim ii, qui postremi erant, equosque fuga, aestu laboreque lassos habebant, caesi captique a nostris fuerunt. Ex quibus vivi capti octodecim cum ipso duce eorum Mamhwt bego, interfecti duodecim, capita quorum in castra fuerunt perlata, et signa militaria tria cum uno tibicine. Ob hanc rem ipse Georgius Thwry, qui dux huius pugnae victoriaeque erat, tertio post die, cum capti in morem triumphi imperatori praesentarentur, torque aureo ab imperatore donatus equesque auratus creatus fuit.

[87r]

Zanchachus ipse imperatori cessit, numeratique sint iis, qui eum coeperant, quatuor autem erant, unusque ex iis Andreas Pongratz adolescens nobilis in comitatu episcopi Agriensis Antonii Vrantii,¹¹⁴ singulis singuli centum floreni renenses, captivi alii iis, qui eos ceperant concessi. Mamhwt bechus deinde post aliquot dies Viennam fuit missus, ibique aliquando in custodia habitus et finito postea bello baroni a Harach, caesaris magistro curiae supremo consiliario donatus ab imperatore, ab eoque postremo triginta millibus florenorum redemptus a suis fuit.

14. Caput comitis Zrini a passa Budensis comiti Echio a Salmis, qui in castris caesaris Maximiliani et praefectus Jauriensis erat, missum est; quod postea in basilicam Jauriensem, ut ibi servaretur, cum honore deportatum est.

¹¹² Mahmud, korábban pécsi, illetve szolnoki bég.

¹¹³ Thury György (1519 k.–1571), korának híres bajvivója, Palota, majd Kanizsa kapitánya.

¹¹⁴ Verancsics Antal.

Eadem die castra retro ad Jaurinum mota et ad muros urbis posita, atque postea fossa valloque munita fuerunt. Ea quoque, quae ad Comarovium erant, quibus praeerat ipse comes Echius (hic est ille exercitus, qui Wesprimium Tatamque coeperat) in eum eadem die locum venerunt.

13. In iis castris, quae inter Comarovium Jaurinumque erant tribus quasi vel amplius ante diluculum horis factus est strepitus maximus in castris, fuitque ingens ad arma concursus omnibus opinantibus hostes in castra irruisse, trepiditatumque est ea de re usque ad lucem, dilucescenteque postea die totus ferme equitatus castris egressus fuit, ut siquid forte ab hostibus factum esset insidiarum, ne eas imprudenter incidisse viderentur; verum omnia intusque forisque quieti reperta sunt. Cognitumque deinde fuit equitem quendam Hungarum, qui noctu excubias faciebat, dimisso per negligentiam (dum somno turpiter indulgeret) equo, qui elapsus circum castra huc et illuc discurrebat, strepitumque edebat [87v] causam tanti tumultus, qui etiam ex minimis rebus nocturno tempore oriri solet fuisse. Qui quidem in elapsus statim fuisset, poenas tantae turpitudinis scelerisque dedisset.

15. Exercitus, qui ad Comarovium erat, Jaurinum in castra imperatoris pervenit.

17. Gabriel Maylathus summo genere natus venditis primum omnibus bonis suis arceque, qua in Transsilvania habebat cum amplissima ditioe Joanni regi viginti quinque tantum millibus florenorum, impetrato acceptoque ab eodem commeatu cum matre, uxore liberisque omnique supplectili, quem loco movere poterat, in partem Maximiliani caesaris atque adeo in ipsa castra pervenit. Cui postea a caesare Hainburgi, ubi familiam, donec ei de aliquo loco provideretur, collocarat, locus aedesque publicae consignatae fuerunt. Deinde post aliquot menses abbazia Borsmonostora¹¹⁵ in Hungaria, cuius abbas per eos dies decesserat, pignorisque loco pro decem millibus ducatis, qui ille Schwendio Cassoviae mutua muneraverat, data ab imperatore fuerat. Tandem dum assidue imperatorem de sede locoque aliquo obtunderet, ad eiusdem intercessionem in comitiis Moraviae provincialibus ascitis in gregem illorum fuit, ex eaque electione libertatem emendorum bonorum adeptus est, emitque paulo post arcem quandam.¹¹⁶

[88r]

19. Fossa circum castra duci coepit, dataque singulis legionibus est iuxta aequam divisionem sua portio, ita ut nemo ab eo labore immunis redderetur. Quae tamen fossa finita omnino non fuit.

24. Electa fuerunt ex toto exercitu quattuordecim ferme millia hominum, quae castra Turcarum ad albam Regalem posita (in quibus erat tanta trepidatio ob vicinitatem timoremque nostrorum exercituum, ut dimidia eius exercitus pars semper in armis esset) invadere, atque inopinanter adoriri, castrisque exuere deberent, verum inscitia imprudentiaeque ducum haec quoque ut omnia alia turpem exitum, totique exercitui maxime infamem habuerunt. Movit hic tam optimus exercitus e castris hora diei pomeridiana ferme

¹¹⁵ Borsmonostor (Kloster-Marienbergy), ma Répcekehely (Mannersdorf an der Rabnitz, Sopron vm.) településrésze, a középkorban híres Mária-kegyhely, ciszterci kolostora 1529-ben pusztult el.

¹¹⁶ A kéziratban kereszttel jelölt kiegészítés (talán a mondatban említett vár neve) hiányzik.

secunda, et cum usque ad occasionem solis iter suum continuasset, tandem sub vesperum in patentibus campis, ut equis spatium respirandi daretur, substitit, iterumque prima fere noctis vigilia progredi coepit, atque cum ad sylvam Werthes seu Bakon vocatam, quae latissima longissimaque omniumque in Hungaria esse putatur, cuius ibi caput principiumque erat, perventum esset, ibi demum consedit factisque plurimis ex maxima copia lignorum per totum exercitum, qui se passim diffuderat, magnumque spatii occupaverat, ignibus, hominibus pariter et equis iumentisque usque ad proximam lucem quies satis ampla data est. Dilucescente demum die permultum temporis, et fere ad octavam diei horam turpiter eodem in loco cessatum est. Dicuntque tunc primum duces ipsorum in quibus praecipuus erat comes a Salmis, qui se huius victoriae in quadam computatione, qua certare optime consuevit, ducem aliis professus pollicitusque erat, inter se consultasse, [88v] qua in re quantopere ab eis peccatum sit, quivis iudicare potest, nam non consultandi illud, sed rei gerendae tempus erat, priusque quid faciendum eis esset, deliberari ab eis debuerat, sed de his ipsi viderint. Alto iam satis sole sine tubarum sonitu, per praefectos signum progrediendi datum est, nec prius fixa fuerunt vestigia, quae in vallem quandam satis amplam patentemque (non procul ab arce Chokakew¹¹⁷ vocata in qua Turcae excubias tenebant) ventum est, in qua electi fuerunt ex toto Hungarorum equitatu centum equites, quibus erant equi perniciores maximeque vel ad fugiendum recipiendumque sese, vel ad insequendum aptissimi, iique cum Georgio Thwry, cuius erat apud primores alarum turmarumque praefectos maxime celebre nomen, ad castra hostium praemissi fuerunt eo consilio, ut irruptionem in eos, quos ex castris foris reperissent facta, reliquos, qui in castris essent ad arma concitarent, tandemque insequentes sese in ipsas insidias, in quibus totus exercitus latebat, perducerent, ut sic incauti ab exercitu circumveniri opprimique possent. Consilium hoc uti imprudenter exque eo tempore, quo res agi debebat captum fuit, sic vanum cum quem debuit finem habuit. Nam toto eo die usque ad occasionem solis in maximo aestu expectare illos, quos ad castra praemiseramus coacti sumus, tandemque cum tardius redire viderentur, omni bona spe frustrati, in proximum collem, ex quo profectus tam in ipsam arcem Chokakew uno fere stadio ab eo distantem, quam etiam in ipsam Albam Regalem, omnemque illam regionem dabatur turbatis ordinibus ascendere, eaque quae quisque pro se contemplari volebat aspicere libere neminem prohibere potuerunt, alii autem aequum, quo sitientes equos aliquando reficere possent, quaerentes stagna longius etiam provehebantur. Sicque diu tumultuatum discursumque est, postea [89r] pedites missi versus arcem non multum processerunt, cum arcenses, qui nullum diu signum dederant, sonitu tormentorum edito pedites ipsos retrogredi fecerunt. Siquidem ideo missi tantummodo erant, ut viderent, ecquid arcensibus animi esset, vel potius, si ullum in ea praesidium esset. Hoc facto iam vesperascente die collectus in unum exercitus retrocedere coepit, reditusque in eundem locum, quem praeterita nocte insederat. Unde demum sequente die iterum ad castra magna cum ignominia reversus est. Thwrius ante cum neminem ex castris elicere potuisset, eadem nocte ad exercitum redierat, capto uno Turco, qui ex illa arce ad castra Turcarum missus in redeundos nostros inciderat.

¹¹⁷ Csókakő.

17. Caput comitis Zrynij cum funebri pompa comitantibus omnibus baronibus, nobilibus, aliisque quam plurimis cuiuscunque ordinis nationisque ex ipsa ecclesia in arcula reconditum elatum atque extra portam usque suburbii solemnī caerimonia prosequutum fuit, ibi tandem in currum positum, ad arcem eius Chaktornya remissum deportatum, atque ab uxore eiusdem factis exequiis in monasterio, quod prope illam arcem est, funeratum est.

30. Factus hic quoque est in castris strepitus primo quasi nocti silentio, cui germani quidam Italique inter se rixantes causam dederant.

[89v üres]

[90r]

October

Jaurinum combustum est, qui quidem ignis in castra quoque Ungarorum pervenit, et partem eorum urbi viciniorem aliquantulum afflixit.

Germani pedites morbo quodam non satis noto, a quibusdam tamen febris perstitiali vocato, quem sibi ex immoderato victu arcessiverant, laborare coeperant, moriebantur singulis diebus in maximo numero.

Ceterum Itali pedites ad nimiam inopiam redacti, arma et vestes aliaque suppellectilia eorum vilissimo pretio distrahebant, quibus devenditis, ut quisque poterat, cum nullum eis amplius stipendium daretur, domos suas repetebant.

3. Thokay a rege Joanne Tartarisque obsessum fuit et per aliquot dies continuos oppugnatum capi non potuit. Fuit in ea arce Jacob Raymingerus¹¹⁸ praefectus caesaris Germanorum peditum aliquot millibus, Hungarorum paucis.

4. Comes palatinus Reni omnibus primoribus ex Hungarorum exercitu, itemque caesaris aulae solempne epulum exhibuit.

5. Andreas Bathory generalis Hungarici exercitus aeger e castris in arcem suam Dewen¹¹⁹ reductus invalescente morbo deinde obiit. Cuius mors omnibus molesta fuit.

Hoc mense Schwendius Cassoviae gravi morbo decubuit, atque comes a Schwarzenburgh (generalis post archiducem totius exercitus) in castris podagra laboravit.

[90v]

6. Archidux Ferdinandus Hungarici exercitus principes prandio exceperit.

15. Idem hodie relictis in castris tentoriis aliisque omnibus impedimentis suis, solus cum aliquot comitibus Pragam versus sese recepit.

Eadem die dux Ferrariae Alphonsus solempne convivium celebravit, in quo omnes praecipui barones Hungari pauci ex Germanis affuerunt.

19. Equites Itali venturieri, qui propriis expensis in eam militiam venerant, discesserunt.

20. Dux Guisiae Gallus baronibus Hungaris prandium dedit.

22. Imperator cum duce Ferrariae et Guisiae Comarovium in rhedis profectus est.

¹¹⁸ Jakob Raminger.

¹¹⁹ Dévény (Devín, Pozsony vm.).

20. Polonus quidam baro Andreas Sborowsky cum 18 vel circiter equitibus optime instructis in castra venit.

23. Castra dissoluta sunt. Nos per pontem, qui per Danubium tractus fuit in insulam Charlokoez¹²⁰ trajecimus et postea ad Komjathy¹²¹ redimus.

29. Octobris. Imperator Viennam rediit, quo paucis ante dibeus regina quoque Poloniae cum Sbardellato oratore caesaris redierat, eoque die dux etiam Ferrariae cum Guisio eodem cum imperatore venerunt.

30. Regina Poloniae imperatorem prandio excepit. Eadem die Gesthes¹²² iterum a Thurcis recepta est, sequenti die Witan¹²³ quoque.

[91r–v üres]

[92r]

November

1. Imperator prandium solenne exhibuit imperatrici duabusque filiabus, reginae Poloniae ipsisque duci Ferrariae.

Dux Ferrariae cum Guisio discessit.

Hoc mense venit Posonium una legio Germanorum in hiberna, quae illius morbi contagione, quem in quam in castris contraxerat, tota fere deleta est. Sic in aliisque locis in quibus hymandi gratia distributi erant passim cum ingenti strage potior eorum pars misere periit.

Hoc autumno hyemisque principio arces Bebekii, ut supra declaratum est, a Schwendio facta deditione in potestatem venerunt.

[92v üres]

[93r]

December

Hoc mense et praecedenti fui Agriae.

20. Gregorius Zegedy¹²⁴ concionator homo eruditus obiit, cuius repentina immaturaque mors (vix enim trigesimum annum attigerat) maximo omnibus dolori fuit, sequentique die corpus illius honorifice sepultus est.

29. Ibidem Joannes Figgedy homo in militia versatissimus apprimeque nobilis, vitam cum morte commutavit. Eius corpus die sequenti sepulturae traditum est.

[93v üres]

[94r]

Annus 1567

[94v]

Februarius

2. Ladislaus Banffy baro celebravit nuptias filiae suae in arce sua Alsolyndwa, quam Petro Rathkay desponsavit.

¹²⁰ Csallóköz.

¹²¹ Ma: Komját (Komjatice, Nyitra vm.), a korban a Forgáchok családí birtoka.

¹²² Várgesztes.

¹²³ Vitányvár.

¹²⁴ Szegedi Gergely, vö. VARJAS, 1970.

16. Elizabeth Thwrza vidua nupsit tertio viro Julio comiti a Salmis, sponsalia hoc die peracta sunt. Mulier delitiis assueta ipsaque viri officium exequi, a principio semper Hungaros exosos habens in exterorum matrimonia consentire maluit, quam suae nationis hominum. Verum nacta hunc tertium est maritum moribus suis omnino contrarium.

Arx Munkach in partibus Hungariae versus Transsylvaniam, quae a regis Joannis praesidio tenebatur, a Schwendio per deditionem capta est.

[95r]

Martius

26. Petrus Keglewich claro genere ex vetustissima nobilissimaque familia ortus, qui et corporis speciali proceritate prope admiranda, et morum ingeniique cultu omnes sui temporis homines, quibus similis genere aetateque erat, facile post relinquebat, hodie a Thurcis prope Kanytam, ubi cum quinquaginta equitibus stipendia merebat, circumventus graviterque vulneratus, animam reddidit.

[95v]

Aprilis

3. Tyrnaviae ducentae quasi domus combustae sunt.

8. Visa est eclipsis solis ipso meridie.

13. Martinus Berzeviczy rediit ex Galliis ad nos ad Perno, manserat autem ibi triennium studiorum gratia.

14. Cum Emerico Forgach profecti sumus in arcem Chobancz¹²⁵ illinque ad Tyhan¹²⁶ ad videndum ea loca et etiam visitandi gratia.

15. Venimus ad Chobancz.

16. In Tyhan venimus, ubi uxor ipsius Ladislai Gywlaffy, qui eius loci Wesprimiique simul praefectus erat, aderat. Ea fratrem Emericum nosque qui cum eo eramus satis laute excepit et per quinque integros dies apud se omni qua potuit comitate lautitiaque detinuit.

21. Movimus ex Tyhan et ad Chobancz iterum rediimus.

22. Redimus iterum in Perno.

23. Petrus Erdody banus desponsavit filiam suam Stephano Dersffy cuius nuptiae hodie in Körmend celebratae sunt.

26. Idem banus rediens ex nuptiis in Zerdahel,¹²⁷ quod oppidum est ad ripam fluvii Mura, mortuus est. Vir nobilissimus omnique bellica laude insignis magnum cui omnibus desiderium reliquit.

[96r–97r hiányos, tépett]

¹²⁵ Csobánc.

¹²⁶ Tihany.

¹²⁷ Murszerdahely (Mursko Središće, Zala vm.).

Irodalomjegyzék

- ALMÁSI
2006
ALMÁSI Gábor: *Variációk az értelmiségi útkeresés témájára a 16. században: Forgách Ferenc és társai*. In: *Századok*, 140 (2006), 1405–1441.
- BARTONIEK
1975
BARTONIEK Emma: *Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből* (kézirat gyanánt). Szerk. RÍTOÓK Zsigmondné, Bp., 1975.
- BESSENYEI
1994
BESSENYEI József: *Enyingi Török Bálint okmánytára*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1994. <http://vmek.oszk.hu/02200/02211/html/torokb1.htm>
- BORZSÁK
1977
BORZSÁK István: *Forgách Ferenc és Tacitus*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 81 (1977), 51–60.
- BONFINI
1568
Antonii Bonfinii Rerum Ungaricarum decades quatuor, cum dimidia (...) Ioann. Sambuci Tirnaviensis, Caes. Maiest. Historici, &c. (...) Una cum rerum ad nostra usque tempora gestarum Appendicibus aliquot... Basileae, ex officina Oporiniana, 1568.
- BONFINI
1581
Antonii Bonfinii Rerum Ungaricarum Decades Quattuor cum dimidia. His accessere Ioan. Sambuci aliquot appendices et alia.. Francofurti, Apud Andream Wechelum, 1581.
- BUDAI
Budai Ferencz polgári lexikona I–III, (2. kiadás), Pest, 1866.
- FELLNER–KRETSCHMAYR
1907
Thomas FELLNER–Heinrich KRETSCHMAYR: *Die österreichische Zentralverwaltung. Abt. I: Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der Österreichischen und Böhmisches Hofkanzlei (1749), Bd. 1: Geschichtliche Übersicht*. Wien, 1907.
- FORGÁCH
1977
FORGÁCH Ferenc: *Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsége alatt*. Ford. BORZSÁK István. In: *Humanista történetírók*. Szerk. KULCSÁR Péter, Budapest, Szépirodalmi, 1977, 567–1041. (*Magyar Remekírók*)

- GERSTINGER
1965
Hans GERSTINGER: *Aus dem Tagebuch des kaiserlichen Hofhistoriographen Johannes Sambucus (1531–1584), Cod. Vindob. Lat. 9039.* Wien, 1965.
- GROSS
1933
Lothar GROSS: *Die Geschichte der deutschen Reichshofkanzlei von 1559 bis 1806.* Wien, 1933 (*Inventare österreichischer staatlicher Archive, V/1.*)
- KURZ
1840
Nachlese auf dem Felde der ungarischen und siebenbürgischen Geschichte nach authentischen bis jetzt unbekannten oder unbenützten Quellen und Urkunden. Bearbeitet von Anton KURZ, Kronstadt, 1840.
- MAZAL–UNTERKIRCHER
1963
Otto MAZAL–Franz UNTERKIRCHER: *Katalog der abendländischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek: „Series nova” (Neuerwerbungen): Teil 2: Cod. Ser. n. 1601–3200.* Wien, Prachner, 1963.
- MHH FORGÁCH
Ghymesí Forgách Ferenc nagyváradi püspök magyar históriája 1540–1572. Közli: MAJER Fidél. Bev. TOLDY Ferencz. Pest, 1866. (*Monumenta Hungariae Historica, Scriptores XVI.*)
- NAGY IVÁN
Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal, I–XII, Pest, 1857–1868.
- PÁLFFY
1999
PÁLFFY Géza: *A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598.* Győr, 1999.
- PÁLFFY
2004
PÁLFFY Géza: *Közös állam, közös udvar, közös arisztokrácia. Hatalomépítés testvérházasságokkal a Habsburg Birodalomban a 16. században.* In: *História*, 26 (2004), 5, 14–18.
- PÁLFFY
2010
PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században.* Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 2010.
- PETNEHÁZI
2012
PETNEHÁZI Gábor: *Kovácsóczy Farkas kézíratos feljegyzései és a XVI. századi Mátyás-hagyomány. Elveszett históriás énekeink nyomában.* In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 116 (2012), 593–611.

- PETNEHÁZI
2013
PETNEHÁZI Gábor: *Humanista irodalom és politikai publicisztika határán. Kovacsóczy Farkas (1540–1594) politikai beszédei és Erdély kormányzásáról írott Dialógusa*. PhD-értekezés (kézirat), on-line:
<http://www.doktori.hu/index.php?menuid=193&vid=11086>
- POKOLY
1902
Pokoly József: *Bogáti Fazakas Miklós naptári följegyzései*. In: Keresztény Magvető, 1902, 262–266.
- RITOÓKNÉ
1971
RITOÓK Zsigmondné: *Politikai szatíra Magyarországon a XVI. században*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 75 (1971), 265–277.
- SZABÓ
1984
SZABÓ András: *Egy elfelejtett Luther-követő főúr a 16. századból: Alaghy János*. In: *Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből. Luther Márton születésének 500. évfordulójára*. Szerk. FABINY Tibor, Budapest, 1984, 209–221.
- SZABÓ
1987
De Sigetho Hungariae propugnaculo (Zrínyi-album). Szerk. SZABÓ András, Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézet–Akadémiai Kiadó, 1987.
- SZÁDECZKY
1891
SZÁDECZKY Lajos: *Kovacsóczy Farkas kancellár 1576–1594*. Budapest, Franklin, 1891.
- TANTALICS
2009
TANTALICS Béla: *A Bánffy család szellemi hagyatéka*. Lenti, 2009.
- VARGA
2010
VARGA Szabolcs: *Adalékok Gregorjanci Pál pécsi püspök életrajzához*. In: *Pécs az egyháztörténet tükrében*. Szerk. ERDŐS Zoltán, KINDL Melinda, Pécs, 2010, 125–135.
- VARJAS
1970
VARJAS Béla: *Kovacsóczy Farkas feljegyzései és Szegedi Gergely*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1970, 129–151.
- VARJAS
1982
VARJAS Béla: *A magyar reneszánsz irodalom társadalmi gyökerei*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982.

WINKELBAUER
2003

Thomas WINKELBAUER: *Standefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter, Teil 1*. Wien, Ueberreuter, 2003 (Österreichische Geschichte 1522–1699).

Nádasdy Anna csejtei tárházának jegyzéke 1617-ből

A Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltárában az Egyedi iratok gyűjteményében található az 1617. december 21-én kelt jegyzék néhai Nádasdy Anna javairól. A jegyzékben azon javak kerültek felsorolásra, melyeket az elhunyt öccse, Nádasdy Pál követelt vissza Zrínyi VI. Miklóstól.¹ Az irat a Nádasdy Anna halálát követő évben² keletkezett a Nádasdyak csejtei tárházában. Nádasdy Pál nemcsak nővére hagyatékát, hanem édesanyja, Báthory Erzsébet javait, valamint édesapja, Nádasdy II. Ferenc Murát pasától kapott poharát is lajstrom alá veszi.

Nádasdy Anna 1585-ben látta meg a napvilágot szülei elsőszülött leányaként. 1605. április 17-én Csepregen kötött házasságot Zrínyi VI. Miklóssal. Férje szerette a szép dolgokat, drága árukkal, kelmékkel vette körül magát,³ erről a forrásba foglalt drága kelmék és ékszerek is tanúskodnak. A listából képet kaphatunk arról is, hogy milyen ékszerek, ruhák és egyéb, a korban használatos tárgyak jelentek meg a hölgyek hálószozáiban. Házasságát követően Nádasdy Anna férjével csáktornyai birtokukon élt, azonban sűrűn meglátogatta édesanyját csejtei várukban, ahol gyermekkorát töltötte.⁴

A jegyzék külön csoportokba veszi az ékszereket, a zsákokban vagy egyéb anyagban tárolt pénzeket, a szoknyákat és subákat, a jegyzék végén a Báthory Gábor tárházából származó iratok elosztását tárgyalja. A felvett lajstrom végén az összeíró megnevez egy Murát pasa⁵ által adott poharat, melyet Nádasdy György kért kölcsön Nádasdy II. Ferencről. Nádasdy György kiléte azonban kérdéses, mert bár mind a korábbi, mind a későbbi időszakból ismerünk Nádasdy György nevű családtagot, a jegyzék készítésének idején nem találkozunk sem a genealógiákban, sem a kiadott levelezésekben György nevű Nádasdy családtaggal. Kilétének felderítése tehát további kutatást igényel.

A forrást magyar nyelven írták, hét paginát tesz ki. Az első lap az összeírás tárgyát közli, míg a következő hat lapon a csejtei tárházban található értéktárgyak bemutatására kerül sor. A leltár áttekintése során betekintést nyerhetünk a 16–17. században használt

¹ MNL ZML IV. 433. Egyedi iratok gyűjteményében, iktatási sorszáma 5800. Ezúton köszönöm meg Lengyel Réka felelős szerkesztőnek, hogy felkért az irat közlésére, illetve Bilkei Irénnek, aki rendelkezésemre bocsátotta a jegyzéket, és Molnár Andrásnak, aki engedélyezte számomra a közlést.

² Nádasdy Anna 1616. december 18-át megelőzően hunyt el, MOL P 235 Antiqua Miscellanea Nr. 28. lásd: TOMA, 2006, 156.

³ Nataša ŠTEFANEC, 2007, 96.

⁴ LENGYEL-VÁRKONYI, 2010, 79.

⁵ Murát pasa Nádasdy II. Ferenc tárgyalópartnere a tizenöt éves háború idején. HADNAGY-PAPP, 2003.

nemesi női viseletbe, mint a szoknya, a suba, a köntös, valamint a fehér ruházat. Ezeket forrásunk tanúsága szerint szövettel (kamuka), selyemmel (atlasz) vagy prémmel bélelték. A szoknyát zsinórozással díszítették.

Forrás

Zrini es Nadasdi Urak dolga az Marha felöl

Az minemö marhakat kivan Nadasdj
Pal Uram, Zrenj Uramtül vizsha
adatnj Annak Consignatioia.
Anno 1617. Decembris 21.

Nadasdj Anna Azsoniom eö Nagha Szamara az Chejthej Taarhazbul,
vettünk kj, az idi ala megh irt marhat, es Ezüst mivet.

Egj keöves Aranj keresztet.

Egj Arantias Geöngieös karpitot

Egj Aranjas oroszlant

Egj keöves Aranj kelyeth.

Negj gieönge Aranj lanczoskat

Egj Aranj lanczot regi modra valot

Harom Aranj gieöreöt

Egj ezüst giürüt kiben beka keö vagion

Huzon hat appro aranj boghlarochkath.

Egj fel kezre valo Aranj Pereczet

Egj ezüst lada, Aranjakat, Sarkan rajtha klarissall⁶

Az Termes klaris

Az sarkanj avagy Griff labainall.

Eodem Anno.

Nadasdj Anna Aszsoniom eö Nagha Szamara vettünk ezen ladabul

az mint ide ala megh vagion irva

Egj pappyrusban Araniul Fl 197

Egj Beör Sakban Tallerül Fl 360

2. Sakban Fl 665

3. Sakban Fl 100

4. Sakban Fl 300

5. Sakban Fl 213 d. 50

6. Sakban Fl 500

⁶ Korallból készült ékszer.

Eggy Ruhában keötve Fl 100
7. Sakban Fl 150
8. Sakban Fl 100
9. Sakban Fl 110
10. Sakban Fl 200
11. Sakbul vettünk ky Fl 4 d 50
Summa lezen Fl 3000.

Az szoknyáknak es kys subaknak szama
kiket attam az leaniommall.

Eggy vont Araný szoknya, Gieöngieos prem ket rendel raytha.

Eggy vont Araný szoknya, szeles araný Pasaman
ket rendek raytha.

Eggy vont ezüst szoknya Tüszes prem ket rendel
raytha hamu nyeny szelessen.

Eggy test színü kanavacz szoknya, mely ezüst viragokkal
vagian ket rendel szeles araný Pasaman raytha.

Eggy test színü viragos, barson szoknya szeles araný
pasaman ket rendel raytha.

Eggy veöreös Barsoný szoknya, ket rendel
szeles Araný Pasaman raytha.

Eggy szedenyes(?) viragos Barson szoknya, ket rendel
Araný Pasaman raytha.

Eggy zeöld viragos, barsoný szoknya, ket rendell
Araný Pasaman raytha.

Eggy fekete viragos Barsoný szoknya, ket rendell
Araný Pasaman raytha.

Eggy fekete viragos Barsoný szoknya, ket rendell
Araný Pasaman raytha.

Eggy Veöreös Athlacz szoknya ket rendell
Araný Pasaman raytha.

Eggy Hajszinü(?) szoknya, ket rendel
Araný Pasaman raytha.

Eggy szeöld Atlacz szoknya ket rendell
Araný Pasaman raytha.

Eggy test színü Athlacz szoknya keth rendel
Araný Pasaman raytha.

Eggy Veöreös kamuka szoknya ket rendell
Araný Pasaman raytha.

Eggy szeöld kamuka szoknya, keth rendel
Araný Pasaman raytha.

Eggy szederics kamuka szoknya keth rendell

Aranÿ Pasaman raÿtha.
 Egÿ feÿer kamuka szoknÿa keth rendell
 Aranÿ Pasaman raÿtha.
 Egÿ szederies granat szoknÿa, ket rendell
 Aranÿ Pasaman raÿtha.
 Egÿ szederies granat szoknÿa, ket rendell
 Aranÿ Pasaman raÿtha.
 Egÿ veöreös skarlat szoknya, ket rendell
 Aranÿ Pasaman raÿtha.
 Egÿ veöreös skarlat szoknya, ket rendell
 Aranÿ Pasaman raÿtha.
 Egÿ szederies Saÿa szokna szoknÿa, ket rendell Ezeöst
 prem raÿtha, mind mallall belleth.

Kÿs subak szama.

Egÿ fekete Barsonÿ kÿs Suba, feÿer gieöngieös, prem
 raÿtha harom rendel, bellese nuft.
 Egÿ fekete mezelt Barsonÿ kÿs Suba Eöt rendel
 Aranÿ Prem raÿtha, bellese nuft.
 Egÿ test színü Barsonÿ kÿs Suba, harom rendell
 teöszeöt prem raÿtha, bellese nust.
 Egÿ fekete Barsonÿ kÿs suba, Eöt rendell Aranÿ
 Prem raÿtha, bellese nust.
 Egÿ szederies Barsonÿ kÿs Suba, negÿ rendell szeles
 Aranÿ prem raÿtha, bellese nest.
 Egÿ szeöld Barsonÿ nÿarÿ keönteös, negÿ rendel
 zeles Aranÿ prem raÿtha.
 Egÿ kek Barsonÿ kÿs Suba Eöt rendel
 Aranÿ prem raÿtha, bellese nest.
 Egÿ Veöreös Barsonÿ kÿs Suba, negÿ rendell
 Zeles Aranÿ prem raÿtha, bellese nest.
 Egÿ Szeöld nÿomtatot Barsonÿ kÿs Suba, ket rendell
 Aranÿ prem raÿtha, bellese Heinsz(?) mall.
 Egÿ Eöreggh szederies viragos Barsonÿ Suba, Szeles
 Aranÿ prem ket rendell raÿtha belletlen mert nd
 tehettem szerint az Nestnek hand Eötuen forentot attam
 az belleseiért.
 Attam kilencz paplant, harma Aranÿas
 az hata Selÿem paplan.
 Attam ket kÿs Szünÿeget magha szekeriben.
 Attam Egÿ pohar Szeketh.

Attam Aranÿ miveth.

Attam egÿ Geönge Lanczot Aranÿ Szeömökkell.

Attam Egÿ nyakban veleöt, melyben vagion viszen Egÿ

Rubint, keöves boghlarok, es Gieöngieös Kofais

leszen egÿ. Egÿ függeö es vagion raytha melyben

vagion Eöt Rubinth, mielek Giemant, harom szem Eöreggh geöngÿ.

Attam egÿ feÿkeöteöth mellÿet vettem

Szasz hatvan hath forinton.

Ismet mas feÿkeötöt kÿt vettem

Eötven forinton.

Insuper Egÿ Szep keöves Geöngeös nyakba velöt.

Ittem: Egÿ keöves Geöngieös Aranÿ nyakba veleöt

mellÿet vettem volt Posonban pro Fl. 500.

Ittem: Egÿ Beör szekeret mellÿet vettem hamiaiual

Eggietemben p Fl. 1800.

Mind Ezeknek feöleötte az sok feÿer Ruhazath Aranÿas

Lepeödeök Vankos heÿak kezkenÿeök es egiebek.

Postremo: Az Privilegiomok mellyeket Bathori Gabor Echedlÿ

Taarhazabul kÿ attak volt, az kik sokkalis megh hallattak

az Contenarius numerust, kik minemeö levelek legenek

nalunk azzal Perialis consignatio vagion, tudgiok annak

az masa ot az levelek keözeöt vagion, kivaniuk

Ezeketes Iupta consignatorium resitualnÿ.

Mind ezeknek feöleötti tudgia eö Nagha mennÿ penzt neol

fell legien diversis vicibus Bathori Eörsebeth

Azzontull, kiröl obligatoriak is talaltatnak.

Egÿ Pohart is adoth az szegenÿ azzonÿ oda, mellyeth az

szegenÿ Nadasdÿ Ferencz Uramnak Murat Passa

adot volt, kÿt Nadasdÿ Georgÿ által keretet volt el keölczeön.

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL ZML
MNL OL

Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára
Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár

*

HADNAGY–PAPP
2003

HADNAGY Szabolcs–PAPP Sándor: *Békekötési kísérlet a tizenöt éves háború idején, 1601-ben.* In: *Aetas*, 2 (2003), 14. <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00025/2003-2-14.html> (megtekintés dátuma: 2013. április 28.)

LENGYEL–VÁRKONYI
2010

LENGYEL Tünde–VÁRKONYI Gábor: *Báthory Erzsébet, Egy asszony élete.* Budapest, General Press, 2010.

ŠTEFANEC
2007

Nataša ŠTEFANEC: *IV. és V. Zrínyi György.* In: *A Zrínyiek a magyar és a horvát történetében.* Szerk. BENE Sándor–HAUSNER Gábor. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2007, 87–112.

TOMA
2006

TOMA Katalin: *Gróf Nádasdy Ferenc politikusi pályaképe (1655–1666).* 2006. doktori disszertáció, <http://doktori.btk.elte.hu/hist/toma/diss.pdf> (megtekintés dátuma: 2013. április 13.)

Lippay György három levele jobbágynak végvárakba szökéséről (1642)¹

Az itt kiadásra kerülő levelek szoros kapcsolatot mutatnak: mindhárom az esztergomi érsekség uradalmából a végvárakba szökő jobbággyal foglalkozik. A leveleket Lippay György esztergomi érsek küldte Pálffy Istvánnak, s az utóbbi család galgóci levéltárának Bécsben őrzött részében (Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Familienarchiv Pálffy) kerültek elhelyezésre.

A feladó, Lippay személyével kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy mindhárom levél 1642 júliusában kelt, amikor az esztergomi érseki széket Lósy Imre töltötte be, s csak az ő november 8-án bekövetkezett halálát követően, november 19-től igazgatta Lippay az érsekséget. Ennek ellenére a leveleket Lippay – aki ekkor még egri püspökként tevékenykedett – mint esztergomi érsek szignálta.² Szilágyi Sándor, amikor Lippay néhány diplomáciai levelét kiadta, szintén rábukkant egy hasonló, esztergomi érsekként szignózott misszilisre, amely 1642 júniusában kelt. Ám ezen Lippay – kissé eltérően az itt közölt levelektől – még csak megválasztott érsekként (*el. [electus] archiepiscopus Strigoniensis*) szerepel.³ A három alább következő, július 11-e és 22-e között kelt levélben is hasonló okokból szerepelhet Lippay már érsekként. A címzett titulusa egyértelmű: a tárgyalat ügyekben Pálffy István volt jogosult eljárni mint bányavidéki végvári főkapitány (*confiniorum antemontanorum supremo Generali capitaneo*).⁴

A levelek rávilágítanak arra, hogy az egyházi birtokokon is problémákat okozott a végvárak közelsége, az oda való beszökés lehetősége. Jelen esetben az esztergomi érsekséghez tartozó több települést is érintett a szökés. Az első két levél a drégelypalánki uradalomból elszökött jobbággyokról szól. A levelek egyfelől felsorolják, hogy mely falvakból szöktek jobbággyok végvárakba, másrészt azt is megtudjuk, hogy hová álltak be. A Drégelypalánk környéki falvakból (Hugyag, Fülepüspöki) nem meglepő módon a környék két legfontosabb végvárába, (Balassa) Gyarmatra és Szécsénybe szöktek az említettek. A levelek apropóját az adja, hogy az érsek familiárisa, Ebeczky (Ináncsi) Mihály uradalmi tisztt, értesülve a végvárakban tartózkodó jobbággyok hollétéről, Lippay

¹ Bécsi levéltári kutatásunkat az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar „Európai Léptékkal a Tudásért, ELTE” Kultúrák közötti párbeszéd alprojekt (TÁMOP-4.2.1.B-09/1/KMR) támogatja. Ezúton szeretném köszönetemet kifejezni Dr. Martin Pálffynak, amiért engedélyezte a család levéltárában való kutatást.

² TUSOR, 2003.

³ SZILÁGYI, 1892, 581–582.

⁴ PÁLFFY, 1997.

közbenjárásával igyekszik őket visszaszerezni.⁵ A harmadik levél esetében nem tudjuk meg, hogy mely végvárba szökött be az érsekség jobbágya, csak azt, hogy az illető bizonyos Keszi faluból származott. A település számos, a térségben lévő Keszi falu közül Ipolykiskeszivel (Malé Kosihy) azonosítható, mert a 17. századtól csak ezt a falut bírták az esztergomi érsekek.

A közölt szövegekből nyilvánvaló, hogy a jobbágyság elszökése mindennapos esemény volt; a végvárok részben szökött jobbágyokból találtak utánpótlást, akik akár egyházi, akár világi birtokokról szegődtek el, hogy a „vitélő rend” részévé váljanak.⁶ Ez a gyakorlat egészen a visszafoglaló háborúig megmaradt, s hiába az 1681. évi soproni országgyűlés vonatkozó végzése,⁷ hasonló esetek még a Rákóczi-szabadságharc idején is előfordultak. Lippay a problémát, legalábbis az érsekséghez tartozó birtokokra nézve, tartósan kívánta orvosolni: az első misszilisben arra kéri Pálffy, hogy a jövőben ne forduljon elő, hogy onnan szökött uradalmi jobbágyságot vesz egy végvár állományába. Mind az első két, összetartozó, mind pedig a harmadik levél jól példázza, hogy hasonló esetekben a szökött jobbágyság feletti bíráskodás kinek a hatásköre. Lippay az első levélben egyértelmű kéréssel fordul Pálffyhoz arra vonatkozóan, hogy kegyelemmel legyenek a jobbágysághoz, azaz a kiszabandó büntetést természetesen saját hatáskörének tekinti.⁸ A harmadik levél szintén utal a problémára, hogy bár a szökött jobbágyság és a vele szökött asszony sorsa – miután utóbbi a hites urát elhagyva menekült a végvárba ezzel a jobbágysággal – magától értetődően a kivégzés volt, az ítélet végrehajtására csak az esztergomi érsek saját birtokán kerülhet sor, így ez az oka, hogy Lippay hóhért kért Pálffytól.

Források⁹

1.

Lippay György Pálffy Istvánhoz¹⁰

Pozsony, 1642. július 11.

(Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Familienarchiv Pálffy
Kt. 12. Arm. I. Lad. 5. Fasc. 6. Nr. 4.)

Ajánlom Kigdnek Szolgalatomat.

⁵ Az Ebeczkyekről ld. NAGY, 1857–1868, IV. 3–5.

⁶ VARGA, 1992.; NYAKAS, 1985. Ehhez ld. még: SZÁNTÓ, 1985. passim.

⁷ MÁRKUS, 1900, 1681: LXVII. tv.

⁸ Ehhez l. ECKHART 1954.

⁹ A levelek kiadása során a lehetőségekhez mérten igyekeztünk betűtű átírást követni. A központosítást értelemszerűen módosítottuk. Erről l. BAK, 2001.

¹⁰ Címzés a leveleken: Illustrissimo Domino Comiti Stephano Palfi ab Erdöd, supremo Comiti Comitatus Posoniensis, ac Sacra Caesarea regiaeque Maiestatis Consiliario, ac confiniorum antemontanorum supremo Generali capitaneo ac Domino mihi observandissime.

Az en Dregely Palanky Ioszagomboly Iobbagiok közül nemellikk, csak megh gondolván magokat hir nélkül il szökuen az eő Fölséghe Véghazaiban mentenek. Keglmednek it lethébenis emlekeztem vala felölők, s mostis szeretettel kérnym Keglmedet, hogy az Capitany Uraimoknak paranczollia megh, adgiák visza őket, sőt igen kidvessen venném Keglmedtől, hogy ha Kgd paranczolatot küldene Capitany Uraimoknak, annakutána hogy senki az en Joszagomboliak közül be nem vitetnenek, s keremis Keglmedet iria megh nekik, hogy egyibarantis az miben megh talaltatnak, legienek kigességgel hozzaik. Keglmedh enis mas dolgokbul igiekezem kidveskednem. Ju isten tarcha megh io eghessegben Keglmed. Posony die 11 July Anno 1642

Kedglmednek
Örömet szolgál

Esztergomi Érsek LGy

[Utóirat] Az palanky Gondviselőm tudgia kik mellek Végházban legienek, de mindazáltal in [...] barmit megh küldeney Keglmednek

[Melléklet¹¹]

Az Dregelpalanky Joszagbol el szökött jobbágyok fel jovesére[?]

Az mely Drégilpalányk joszághoz valo Jobbágyok el szöktenek, az eő felsége végházai-
ban, ugy-mint Szecseniben, három jobbágy, Huguag nevű falunkbol, ismert Gyarmat-
ban. Egy ezen huguagy falunkbol, viszont Fülekbén, egy jobbágy Fülekpüspökiből. Es
egy Ziliz¹²

2.

Lippay György Pálffy Istvánhoz

Pozsony, 1642. július 22.

(Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Familienarchiv Pálffy
Kt. 12. Arm. I. Lad. 5. Fasc. 6. Nr. 4. x b.)

Aianlom Keglmednek szolgálatomat

Ez elmúlt napokbanis irtam vala keglmednek, hogy az en Dregél Palanki Joszágombe-
liek közül ez ideigh nemelliek, megh gondolván magokat az Vég heliekbén szöktenek
be is ot szolgálatra kötelezték magokat, az minthogy mostis mind Fülekbén, s mind
Szechinben vadnak ignehanian közülők. Kérem azért megis kglmedet, oda valo Gond-

¹¹ Külön papíron, ugyanazon kéz írásával.

¹² Az utolsó mondat más tollal került lejegyezésre – pótlólagos hozzáírásról lehet szó.

viselőm Ebeczky Mihály által irion Keglmed vice Capitany uraimok[na]k, hogy adgiák kezhez ököt. menyin legienek pedig, az mely Vegheliben kglmednek, keglmed Ebeczki mihalitol bizoniosabban megh erty. Isten tarcha megh kedvel io egessében kglmed. Datum Posony die 22 July Anno 1642

Keglmednek
örömet szolgál

Esztergomi Érsek LGy

3.

Lippay György Pálffy Istvánhoz

Léva, 1642. július 11.

(Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Familienarchiv Pálffy
Kt. 12. Arm. I. Lad. 5. Fasc. 6. Nr. 4. x a.)

Eltemig valo alazatos szolgalthomatt ayanlom Ngdonak mynth Kegyelmes Uramnak, Istentul sok jo eghesseghett, jo Szerencset és hoszu életeth kyvanok Ngodnak nagy bolddoghul adatny.

Kegyelmes Uram illjen dologhbul kelleik Ngodnak yrnom, Esztendeje multh el, hoggy ide az vaczhoz valu Keszty neveo falubol egy Jobbadgy feleseghe legyen oyan falubol mas ember feleseghevel el szokoth volth, mosth mynd az ketheot az ghondvisheleok keze kerythvyn be hozattak az varban, es thörvynth lattaltak reajok, mynd az ketheoth mynth afile publicus malefactort az theörvyn halalra Sententyazta, kyth tutlara advan, feo Capytan Csakty Laszlo uram eo Nghaganak az gondviselok, paranchollya eo Ngha, azon szemlyeket az thörvyn szerynth exequaltatny, minth hoggy ith közel Ngos uram efile mester ninnen, instalanak nam az ghondvishelok, hoggy feleole yryak Ngodnak, hyzen Nghodath mynth Kegilmes Uramoth, in bochatottam Tiz gyaloghot erethe Parancsollya Naghoddh ky adathny hetfeon veghyzvyn kisedelem nelkul, jo eorizet alath visza kuldeom. Elthesse es tarcha Isten Nagodath sokaigh sok jo eghesseghben Datum Levan Dye 11 July Anno 1642

Nagysaghodnak alazatos szolghaiul

Lippay György

Irodalomjegyzék

- BAK
2001
BAK Borbála: *A XVI–XVIII. századi magyar nyelvű források kiadásának kérdései*. In: *Fons* 7, (2000), 1, 91–137.
- ECKHART
1954
ECKHART Ferenc: *A földesúri büntetőbíráskodás a XVI–XVII. században*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1954.
- MÁRKUS
1900
MÁRKUS Dezső: *Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár. (1657–1740)*. Budapest, Franklin, 1900.
- NAGY
1857–1868
NAGY Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. I–XIII. köt. Pest, Beimel és Kozma, 1857–1868.
- NYAKAS
1985
NYAKAS Miklós: *A kállói végváriak és a török hódoltság az 1660-as években. Egy vallatási jegyzőkönyv tanulságai*. In: *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 64 (1985) 63–75.
- PÁLFFY
1997
PÁLFFY Géza: *Kerületi és végvári főkapitányok és főkapitányhelyettesek Magyarországon a 16–17. században*. In: *Történelmi Szemle*, 39, (1997), 2, 257–288.
- SZÁNTÓ
1984
SZÁNTÓ Imre: *A Zala vármegyei végvárak és mezővárosok lakosságának helyzete a XVII–XVIII. században*. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 31, (1984), 1, 3–33.
- SZILÁGYI
1892
SZILÁGYI Sándor: *Lippay György esztergomi érsek leveleiből [1644–1660]*. In: *Történelmi Tár* 15, (1892) 581–591.
- TUSOR
2003
TUSOR Péter: Lippay (IV.) György. In: *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szerk. BEKE Margit. Budapest, Szent István Társulat, 2003, 296–303.
- VARGA
1992
VARGA J. János: *Katonai bíráskodás a 16–17. századi Dunántúlon*. In: *Zalai Múzeum* 4 (1992) 35–43.

Révay Judit hagyatéki leltára 1643-ból

(MOL P 287 Fasc. V. Nr. 418.)

Révay Judit – az evangélikus Révay Péter koronaőr és Forgách Mária lánya – 1620-ban házasodott össze Nádasdy Pál gróffal. A házasságból legalább hét gyermek született, a felnőttkort azonban csak ketten éltek meg, Ferenc és Anna Mária. Férje 1633-ban bekövetkező halála után Révay Judit 1638-ban katolizált, és Forgách Ádámmal ment feleségül. Akkor még kiskorú Ferenc fia nem tartott vele, hanem a család dunántúli birtokain maradt. A nemes nő áttérése nagy felzúdulást váltott ki a dunántúli evangélikusság körében, amelynek addig a legbőkezűbb támogatója volt.¹

Révay Judit 1643. november 21-én Galgóc várában fiatalon hunyt el, javainak ekkor keletkezett és itt közölt magyar nyelvű összeírása a Magyar Országos Levéltár Forgách család archívumában maradt fenn több hasonló irattal együtt. Ezekből kiderül, hogy Forgách Ádám nem sokkal házasságkötésük után már hozzányúlt hozományához, és elzálogosította ékszerei egy részét.² A Révay Judit halálát követően felvett leltár a hiányok ellenére is gazdagságot és sokszínűséget tükröz. A galgóczi tárházban különböző ládákban és egy sokfiókos *Schreibtisch*-ben tárolt ékszerek, ruhák és textíliák, arany- és ezüstedények, képek és könyvek az arisztokrata női udvar színes világát villantják fel.

Forrás

[119r] Anno 1643. Die Septima Decembris.

Tekéntetes es Nagyságos Ghymessi Groff Forgách Adam Uram eő Nagysága Paranczolatíabul, Az Tekéntetes es Naghos Nehay Groff Reway Judith Aszoniunk eő Nagysága halála uthán, érkezet Nemes es Vitezleő Sárnoczay Ferencz Uram az eő Nagysága Udvari Hadnagya ide Galgoczra cum Plenaria Instructione: Ugy hogy az mi az eő Nagyságok Galgoczi Várában, es másuttis mindennemő Marhában és Portékában találatnék, azt Inuentariumban vennij, es mindeneket fel irtha tartozik. Illien személiek ielen létiben; Nemzetes es Uitezleő Egresdy Boldizár Uram eő keglme, Radván Ferencz Uram Galgoczi Tisztarto, Dömpsödi Ambrus Uram ot ualo Porkoláb és Császár Marton Uram eleött.

¹ PAYR, 1913, 65–86, 145–160.

² Az iratokat tartalmi szempontból összegezte: MAJLÁTH, 1882.

Legh elseőben Istenben el nyugodot Aszoniom eő Nagysága Taarházaban
No. 1. Egy kalamaris fiokos vassas Ládaczka, melyben egy Czömöllet Erszeniben találkozt; Egi Ezüst Tallér, ket Arani pénz, ket körmöczi Pénz, Egi Ezüst Araniazot kesniel, es három darab spaniol viass.

No. 2. Egy kis uöröss Barson Ládaczka üress

No. 3. Egy kis kalamaris forma Ládaczka Tekenüs béka hias, körül ezüst maiczos üress, melliet az Ezüst köziben vörös Czimeres Ládaban tettük No. 17.

No. 4. Duplás Plehő egy kis zöld ládában egy saczkoban Apro pénz fl. 110 d 19. Ittem fl. 20 d 11

No. 5. Egy zöld ládában Egy Saczkoban Petrőczine Aszoniom Pénzi féle Tallér No. 800. Ittem Poltura pénz fl. 63.

No. 6. Egy fehér szekrénies ládában, Egy szőniegh, Egy seliem Paplan, Egy uont arany giöngiös szoknia, más giöngiös szoknia fekete, Egy vöröss [119v] barsony korczouál. Egy uont Arany korczoual, Ket fekete barsony korczouál, Egy sederies barsony korczouál. Medgy szin barsony korczouál egy. Egy Test szin korczouál. Egy fekete barsony korczouál, Egy Jankernek ualo fekete bársony Uija. Jankereknek ualo föli Eött. Harom korczouálnak az Uija. Egy sederjes barsony kis suba, Ket fekete barsony kis suba, Egy fekete Jankér bogláros. Egy medgy sziniü barsony szoknia. Test sziniü bársony szoknia Egy. Aranas Tarczanel Jankir ketteő. Jankerhez ualo előkötő három. Giöngiös fekete bársony uáll Egy. Fekete barsony kis suba giöngiös Egy. Vöröss seliem poszto Szoknia Arany czipkess egy. Barátt sziniü Poszto szoknia premes Egy. Szekfü szin Tarczanella szoknia vállastol. Ittem Egy belletlen stuczli ezen Tarczanellatol valo. Ittem előkötőnek ualo Egy darab ezüst czipkes. Ittem baraszok viragh szin virágos Atlacz Szoknia uállastol. Királszin Tabit szoknia egy. Testszin uiragos Tarczanella Szoknia Arany czipkes egy. Egy darab Taffota előkötőnek ualo. Egy fekete viragos barsony szoknia vállastol. Fekete viragos Janker Atlacz Egy. Fekete viragos bársony Janker egy. Fehér Taffota njari szoknia vállastol. Egy darab baratt sziniü poszto. Uöröss seliem poszto arani ezüst premes uáll, azon ezüst kapocz Aranas No. 12. Francziai barson uáll arany czipkes, Ittem hasonlo előkötő egy. Barátt szin posztobol valo váll arany és ezüst Passamánnal. Baraszok szin Arany Tarczanél uáll arany czipkess. Medgy szin Ezüst Tarczanél uáll, ezüst czipkess. Testszin barson uarrot stuczel eöreg. Ittem más stuczel medgyszin virágos. Före ualo egy darab fekete fatiol czipkes. Nyakra ualo Egy darab Taffota. Före ualo czipkes fatiol Egy darab. Franchiai barsony egy darab. Fekete uirágos Attlacz korchouál Egy. Arany czipkess barátt sziniü barsony füzér. Medgy szin bársony arany czipkes füzér [120r] Medgy szin szkofiummal varrot Előkötő Egy. Királ szin Taffota előkötő egy. Ittem fekete Taffota előkötő egy. Egy Palást fekete fodor bársonybol fekete Taffotual bellet gubás bársony az szeli arany ezüst széles czipkes négi rendben. Fekete virágos barsony nuszta bellett Palást. Egy Pár nyári kesztiü arany szkofumos. Egy eöreg. Tükör uörös básonial buritot: Ennek az signáturának massa megh uagion az Ládában.

Sarga rakott Ládában

No. 7. Hoszu Paraszt abrosz No. 6. Kerek kis Asztalra ualo saos Abrosz No. 2. Uörös Pamukos kendő keszkenő No. 8. Lenvászon kendő keszkenő No. 5. fehér varrásos. Kender vászon kendő keszkenő No. 9. Beczi kendő keszkenő No. 2. Reczes lepedő No. 14. Paraszt lepedő No. 29. Pamukos uégő Lepadő No. 2 Pamukos uankus hey No. 7. Dirib darab Recze No. 8. Lepődőben ualo Recze No. 11. Lepadőben ualo más uarrásos czipke No. 1. Lepődőben ualo uarrás fehér No. 2. Lepődőben ualo him uarras No. 1. Kis kendeő keszkenő Arany nélkül ualo No. 2. Arantias kendő keszkenő No. 9. Arantias vankus hey No. 6. Araniazatlan Parnahey No 14 ½. Kis keszkenő Araniazatlan No. 6. Keszkenőben valo him No. 2. Arantias lepedő No. 6. Lepődőben valo Török varrás arantias No. 2. Fekete seliem prem. Egi darab gubás barsony. Válnak valo Egi darab uont Arany. Medgyszín barsony czipellős giöngiös Pár No. 1. Arani prem darab No. 12. Mind ezekről az Ládában megh vagion az iedzés.

No. 8. Más fehér ladában Sáoš Abrosz vagion Végh No. 4. Paraszt vászon végh No. 5. Kittel Abrosz vegh No ½

No. 9. Harmadik fehér Ládában: Száz negyuen hét Lapedeő

No. 10. Zöld Ládában ket darab saos Abrosz. Egi darab kárpit. Hayszin superlat darab No. 5. Taffotabul ualo. Ház által uono ket [120v] darab virágos uörös kamuka. Agy föliben ualo kék kamuka darab egy. Keörnykire ualo kék kamuka darab Eött. Réghi kék Taffota superlát három darab. Uörös selyem arantias roit Superlatra ualo darab No. 6. Ittem egy darab kék seliem roit. Uöröss superlatra ualo uöröss seliem arantias gombocz-kák gombházastul.

Asztalra ualo Medgyszín poszton ualo varrás darab No. 1. Agy föliben ualo darab kék Attlacz No. 1. másik darab Attlacz agy keörületire ualo. Egy hintoban ualo keörnykire veörös Atlacz darab ketteő négiess arany keötéssel cziffralt arany roit keörülötte. Ahoz ket Ablakra ualo ket darab hasonlo Attlaczbul es Arany keötéses. Tamasztékra valo hasonlo Attlaczbul Négy darab. Ahoz köröskörül selyem sinor egy keötéssel. Ittem hinto oszlopok közü valo zöld arany roito kamuka darab No. 12. Abban az Ládában vörös kamuka Uduarlo szoknia Leany Aszonioké vállastol

No. 2. Fehér tokban egy uöröss barsony Ladaczka üress.

Ittem más uöröss barsonial buritot Ladaczka köröskörül arany gallonos. Ittem egy kis czontal rakott Ládaczka üress. Ittem réghi forma barsonyon varrott arany fonállal premes uáll, es az szoknia allian hasonlo prem kett szeres.

No 11. Hebánium fábol valo Eöreghek fekete schreibtisch Ládában.

Egyik Fiokiában: Tekert Arani fonal egy Papyrosson. Másik Fiokiában: Negy Papyros Szkoffiom Arany, Egy Papyrosban niolcz mottringh Ezüst fonál. Egy papyrosson ezüst fonal (az skofiom Aranibul attunk az Leany Aszonioknak Négy Mottringot).

Ugyan abban az Fiokban egy uöröss skatulában egy kis Ezüstözött posta kürt. Ittem egy kis czipkess törött arany giürüccke. Egy kis arany Lanczoczkan uagion egy uöröss kaláris, három faragot sárga köueczke, kett faragot kristal formán köueczke. Egy ezüst

pénz. Egy seliem sinoron ezüstben foglalt három köueczke. Ittem három Tarka, es három medgyszin köueczke. Ket darab termés kaláris. Egy hoszu fehér keöueczke.

Harmadik Fiaban: Egy Papyrosban Harom Mottringh sárga selyem [121r] (egykit ki attuk az Leany Aszonioknak) Masodik Papyrosban Eött Mottringh Tenger szín seliem, Harmadikában, Het mottringh kék seliem. Negiedik Papyrosban, Hatt mottringh fekete selyem. Eötödik Papyrosban mindenfele selyem niolcz mottringh.

Negiedik Fiokban: Egy Ezüst araniazot kanyua. Egy papyrosban varrani ualo hamu szinieő seliem, Egy Papyrosson keués szkoffiom. Egy mottringoczka arany szkoffiom. Egy Papyrosban zöld tekert sinor.

Eötödik fiokban: Egy Papyrosban ket keötés seliem, egyik kék, másik sárga, más Papyrosban ket keötés uörös es fehér seliem, Harmadikában ket keötés zöld es fekete selyem. Ittem Négy Mottringh zöld, uörös, szederies, es fehér seliem.

Hatodik fiokban: Csasár urunk eő Feölséghe, az Papa, es Forgách Sigmond Uram eő Nagysága házasságarul valo Consensusok: ket czont Iskatula, az egyk fekete, másik uöröss négyes üressék.

Hetedik fiokban, semmi. Niolczadik fiok: üress. Kilenczedik fiokban. Hatt Tuczet arany czipke keötő fák: Ittem egi hoingh. Tizedik fiok: üress. Tizenegiedik fiok: üress. Azon Schreibtschben középső Ládáczkában. Egi darab termés kaláris. Egi darab keő, az kiben termés arany láttatik lenni.

Az also fiokiában: Egi giöngiös koronka, boglar nélkül valo hat giöngiöss rosa. Masik giöngiös koronka, kin uagion Tizen het giöngiös Uiragh, mindenik Virághban Esses arani boglár, kiben uagion mindenikiben het-het rubint. Egy kristáll ezüstben foglalt kanál. Ittem Czapragra ualo sárga bagazián szkofiomal varrot virágok. Ugyan azon schreibtsch Ladaban Masik also fiokiában: Egi araniazot bőr Tokoczában, Elefant czont nyelű kess villastol, Meghis ebben az Ládaban az Also fiokiában uagion, Boglár, Nássfa 2dus Az mint keöuetkezik.

No. 1. Egy kis Iskatuláczkában uörös kaláras apro szem No. 417

No. 2. Más kicziny kopott Iskatulában ennihani kosár forma arani szem, Ittem másfele arany szemek aprok es simák. Ket kerekded keő, es harmadik hoszas szabássu.

[121v] No. 3. Harmadik kiczin fehér Iskatuláczkában rostélos apro aranj szemek.

No. 4. Negiedik Iskatuláczkában, igen igen apro giöngj szemeczek

No. 5. Eötödik Iskatulában Eöregb giöngy. Ittem Leopoldus Arania, Egi felöl az maga képe, másfelöl feszölett.

No. 6. Hatodik Iskatulában ván fehér giöngy szem No. 500 Ittem fekete giöngy szem No. 133.

No. 7. Hetedik Iskatulában, Harom giöngy láncz, Az egyikben gömbölyű giöngy szem No. 1569. Masodikában Eöreg es Apro giöngi szemel együtt keözben egyelituin No. 2417. Harmadikában giöngy szem, Eöregh aproual egielített No. 2300.

No. 8. Niolczadik Araniazot bőr Iskatuláczka, kiben uagion Egi Táblás giemant giürő

No. 9. Kilenczedik kis fehér Iskatulában Eöregh giöngy szem No. 118. Ittem Eöreg es Apro giöngiös egieles arani boglár No. 13. Ittem Esses fehér Zománchos arani boglár No. 7. Ittem ket Arany Uiragh egi egi rubintoczka benne zöld zomanchos. Ittem Egy

kis uiragh forma boglaroczka fehér kékes zöld zománchos. Egy kis boglár közepiben egy kis klaris. Egy kerekded boglaroczka, közepében egy giöngi szem. Ittem Tizen Négi apro arany boglaroczka.

No. 10. Egy fekete bőr Tokoczában uagion egi Násfa, kiben uagion rubint Ao. 51. Ittem giemant No. 6. az hetedik ki esset. Ittem giöngi szem rajta No. 5.

No. 11. Egy üörös barsony Tokoczában uagion, Egi fehér zomancos kerekded Nasfa, egi kis függöczke az uégiben, kiben uagion, Apro s Eöreggh giemánt egyel mással No. 63.

No. 12. Tizenkettődik egy kis hoszas üörös Iskatulaczkában ket uiragh boglár, mindenikinek az közepén egi Giemant, körniülötte mindenikin kilencz kilencz giöngi szem. Ittem más Négi Arani boglár Uiragh formán, mindenikiben Tizen egi egi szem giöngy. Ittem egi rosa arani boglar kerekdéd, kiben uan het rubint.

[122r] Ittem egi arany boglár Esses forma, kinek az közepében uagion egy giemant es ket szem giöngy. Ittem más Eöreggh boglár, kinek az közepén Tabla giemánt Esses arany boglaroczka.

No. 13. Tizen harmadik: Egi kerekded üörös Iskatulában, Egi Eöreggh Arany boglár, kiben Négi giemánt. Ittem más arany boglár, kinek közepin uagion Egi eöreggh rubint. Ittem egi kerekdéd boglár, kinek az közepin egy smaragd, az körül harom giöngi szem. Ittem más Arany boglár, annakis az közepében smaragd öt giöngy rajta. Ittem egi arany fehér viragos Zomanczos spaniol kereszt nagi giöngy szem raita. Ittem egi roza forma boglár fehér zomanczos, az közepében egy rubint. Ittem egy fülbe ualo rostélos, kiben uagion giemánt No. 12.

No. 14. Tizen Negiedik Skátulában, töredezet Násffa arani darabok, az Egykin ket giöngy es egi giemántoczka. Más darabon egi rubint s ket giöngy. Harmadikán Négy giemant. Negiedikin Négi giemant. Eötödik darabon Harom giemant. Az Hatodikan, Egi giemánt, harom giöngy szem. Hetedikén, Egi giemánt. Niolczadikánis Egi giemánt, kilenczedikin egi giemánt. Tizedik darabonis egi geimant. Az Tizen egiedikin egi giemánt. Tizen kettődikinis egi giemant. Tizen harmadikanis Egi giemant. Tizen Negiedikinis Egi giemant. Tizen ötödikin ket giemánt. Tizen hatodikan ket giemant. Tizen hetedikin Egi giöngy. 18 19 es 20 csak zomanczos arani darabok. Azon Iskatulában uagion niolcz rubint araniban foglalua. Ittem aranibul csinált prosoczke No. 11. Mindenikiben egi egy giemant. Ittem három leuegöczke, mindenikiben egi egi giemántoczka. Ittem hat giöngi szem. Ugian ezen Iskatulában holmi töredik dirib darab arany egy Papyrosban be takarua.

No. 15. Tizen eötödik fehér Iskatulaban. Egi Násfa, kiben uagion Tábla giemant No. 12. Négi Tábla rubint, Egi magas smaragd, es egy Eöreggh giöngy szem. Másik kerekdéd Násfa, kiben uagion [122v] Eöreggh s apro rubint No. 23. es egy eöreggh giöngy az uégén. Ittem egy arany kerekded boglár, kinek közepén uagion egi fehér louaczka, öt rubint, es harom eöreggh giöngy. Ittem harom eöreggh Arani boglár, mindenik boglárban öt öt giöngy szem, es egy egy smaragd. Ittem egy czigá kiben sárga köueczke. Ittem egi Eöreggh Násfa zomanchos, kiben eöreggh s apro giemant uagion No. 29. Ittem egi arantias boglar, kinek közepében egy giemánt, körniölütte kilencz szem giöngy. Ittem ket Arany boglar uiragh formán, kiben uagion Tizen egi egi giöngy szem. Ittem egi arani boglár, kiben kilencz szem giöngy. Ittem

más Arani boglár közepében egi giemánt, körniülötte kilencz szem giöngy. Ittem egi arani fonálból csinált sinoroczkan uagion eöregh boglár Egy, kinek közepében egi giemánt, azon körül hat apro boglár, az kikben uagion het giöngy szem.

No. 16. Tizen hatodik vörös kerekded Iskatolában, ket egi forma eöregh arany boglár, az egyikben egi rubint uán, másikabul ki esset. Ittem más három egi forma arani boglár, az ketteiben, közepében ket ket giöngy, Az harmadikában egy giöngy. Ittem egy násfabul törött darab virágh, kiben uán egi giemántoczká. Ittem ket függü forma fülben ualo, kiben uan het het giemant es ket ket giöngy. Más fekete zomanczos fülben ualo, három három leuegő rayta: Egykiben uagion niolcz, másikában kilencz giemantoczká. Egi arany függöczke, meliben vagion het giöngi szem, egi zöld smaragd, es ket kis láncoczká. Ittem egi ág forma zomanczos giürü, kiben uagion huszon het giemánt.

Ittem más Eöregh Tablaiu fekete zomanczos giürü. Harmadik fekete zomanczos tábla giemánt giürü. Ittem fekete zomanczos smaragd giürü. Ittem az szegény Aszony peczetes giürüie fehér zomanczos vörös kö benne. Ittem más Arany giürü kiben bötük meczie. Ittem egy bötüs arany giürü, az kiben ualami ezköz uán belé csinálua. Ittem egy fehér zomanczos abroncz giürü. [123r] Ittem egy Fekete zomanczos giürüczke. Ittem ket gienge arany lancoczká.

No. 17. Tizen hetedik kerekded uörösuégő Iskatuláczká, kiben uagion Egi pár Arany perecz. Más pár aranfele Czontal eledes perecz; egyke ép masika töredezett. Harmadik pár fekete Eöregh perecz, kiben uagion Negyuen három giöngi szem. Ittem egy fel arany perecz bötüs. Ittem Hodnak az ezkeözi.

No. 18. Tizen niolczadik fehér Iskatulában egi giöngöböl csinált niakra ualo, közben közben sárga paraszt giöngy, az ket uégin egi egi kalaris.

Ittem fehér es sárga giöngiből csinált niakra ualo czipke.

No. 19. Tizen kilenczedik kerekded Iskatulában, Araniban foglalt Bezuár.

No. 20. Huszadik uörös O Iskatulában, egi gienge arani láncz, kin vagion Eötuen Arany boglároczká, az huszon ötiben uagion Eötuen giemánt, Az huszon ötiben penigh negyuen niolcz szem fehér giöngy.

No. 21. Huszon egyedik fehér hoszas Iskátulában; uagion Egi fehér giöngiös Párta: kin vagion Tizen három Arani boglároczká, mindenikiben egy egy rubintoczká. Ittem niári Legiezőnek valo ezüstből ualo maroklatt.

No. 22. Abban az Hebanum fabol valo Schreibtisch Also fiokiában: Egy darab Janus köröm. Egi darab fekete Taffotában: Egy fehér Pantlira csinált Párta; kin uagion, fehér zomanczos bogláros Rosa forma boglároczká No. 20. Mindenikiben egi egi jokora giemánt.

Ittem abban másfele hoszab boglároczká fekete zomanczos No. 20. Mindenikiben három három giemant, 23 körületj eöregh es apro fehér giöngiel füzött. Ittem más Test szín Pantlira csinált koronka forma Partha, uagion rayta Eöregh hoszas arani boglár fekete zomanczos No. 8. kik közül az egykinek fele el törött. Azon boglároczkában uán het giemánt, es az uégekben het giöngi szem. Ittem közben közben giöngi szem No. 15 Ittem azon Parthan, más aprob szerű arani boglároczká No. 9. Azoknakis az közepében egi egi giemántoczká es az ket uégiben egi egi giöngi szem az egykin kiüül. Ittem uagion [123v] süüegh karimaiara ualo boglár No. 10. kiknek az Eötiben az közepében uagion

giemant eöt, eöt es negi négi Eöreggh szem giöngy. Ittem uagion eöt eöt szem rubint, es négi négi szem fehér giöngy. Ittem egi arany niakban uető, kiben uagion, száz hetuenket rubintoczka. Ittem egy fehér zomanczos galamb forma függöczke; mellien uagion eöt rubintoczka.

No. 12. Egy kis fekete kalamáris Ladaczka, Ezüstös az foggantoia es az négy szegleti az födelének: Abban egi kalamáris, Egi porozo, Egy fiokiában Egy pár koczka. Ittem egi niolcz szegleteő fekete koczka. Más fiokiában egy Papyrosban reczekötő eszközök.

No. 13. Fekete Ládaczka Hebanum fabol ualo az Tokia zöld, üress.

Az Rudakon valo Deszkákon³

Egy kerekdéd Iskatulában Lengiel süüegh.

Ket kerekdéd Iskatulában. Egy egy czipkess fodor.

Het gallér vas droton sikos gallér támaszto.

Gallér tarto Iskatulában: Gallér támasztora fel uarrot Gallér No. 4. Kamukára varrot Gallér No. 2. Fekete czipke gallér No. 1. Lehaito gallér No. 3. Spaniol feikötő No. 4. Reczes feikeötő No. 3. Fatiol feiköteő No. 1. Ket Par bársony Tázli Támaszto.

Tázli Pár No. 8. Tázli kötő Pántli No. 2. Egi melyre ualo Arantias. Ket fekete salma süüegh. Egy fekete bársonnial buritot Ládácza No. 1. Ittem egy kis fekete Ládaczka.

No. 14. Ueöreös Ládában Szekre valo Megi darab varrás. Egy keötés külömb külömbféle szürket. Ablakra valo fekete barsony ket darab roytos.

No. 15. Fekete ormos Ladaban: Egy Lepedeő alol Halo ümöggh No. 12. Paraszt fel ümöggh No. 23. Egy fel Imegh araniel varrot, Egy fel imegre ualo selemmel es Araniel varrot Ujjak. Vászonbol ualo előkötő No. 22. Fatiol előkötő No. 3. [124r] Arcza takaro czipkess No. 2. Ittem egi Arcza Takaro arantias uégő Patiolat. Lepedőben ualo fehér uarras No. 2. Lepedőben ualo Recze darab No. 2. Lepedőben ualo keskenj uarrás darab No. 6. Ket darab fehér varrás kiczin No. 2. Abban az Ládában kilencz darab giolcz Abroszban ualo Negi darab uarrot. Egy kötésben het darab forma. Ket kendeő keszkenő hoszu reczes. Egy uarrot Vankus hey. Ket czipkes lepedeő. Egy végh Lengiel Patiolat. Harom darab gallos giolcz. Ferfiunak ualo araniel varrot harom Imegh. Ket darab giolcz. Négi Végh fehér keötés, eötödik kezdett. Harom Arantias melre ualo. Réghi arani varrás egi lepedőben ualo. Egy fatiol keszkenő. Egy szörből czinalt feökötő. Tarka superlát egy darab Török varrásos.

Az Szekrénies fehér Ládában No. 6. ut supra. Ezen Ladaban Egy Iskatula forma Ládáczkában, egi Arcza takarora valo Skoffiomal varrot giönggiös. Masodik Szkoffiumal varrot giönggiös. Harmadik. Szkoffiom Arani es ezüst, kinek az véghi czipkes. Negiedik hasonlo Arantias czipkes. Eötödik Szkoffiom ezüst varrás ezüst czipkes Arczatakaro. Hatodik hasonlo szkoffiom Ezüst varrot czipkes. Hetedik Szkoffiom arany fedelre valo uarrás. Egy darab Niderlandj arantias ezüstes Czipke. Ket darab Arany ezüst czipke. Egi darab Arani galon. Egy darab arany Czipke. Egi daraboczka arani prem. Egi daraboczka Azüst galon. Egy ezüstel uert seliem sinor. Eöreggh sziles Arani es Ezüst egi darab Passaman. Ittem egi papyrosban egi darab arany czipke. Ezt az Ladáczkát tettük az szekrénies fehér Ládában az ruhak köziben ut supra No. 6.

³ kapcsos zárójellel összefogva a következő tételek a No. 14-ig

No. 16. Fekete uassas ormos Ladaban. Egy Uégh feherétet vászon. Egy Uégh saös Abrosz. Egy Uégh Asztal keszkenő uörös Pamukos. Hímes forma három darab.

[124v] No. 17. Ueörös Czimeres Ládaban. Egy fekete Tokban, Ezüst Arantias kánna. Ittem más fekete Tokban Diana Pohára Ezüst Araniazot. Egy uörös Arantias Tokban ket hordos Pohár Arantias, kiben uagion kis uilla, Sótarto, foghváio. Egy fekete Arantias tekenő Béka formán Tokban. Harom ezüst Araniazot Czese. Ittem araniel uert Négi szeglető fekete bőr Tokban, Egy fedeles Czese Zupponnak ualo, kiüül belől arantias. Más arantias ket fülő Czese egy. Ittem Négy szeglető ket Tániér mereőn araniazott. Vgyan abban az Tokban, Araniazot Ezüst Sótarto, Egy kis villa Ezüst niolcz araniazott. Egy Ezüst arantias kanál. Más kis kanalaczka. Eczetnek ualo Czeseczke. Fül uajo es fogh uaio ezüst araniazott. Egy kristal kánnaczka ezüstben foglalt arantias. Porczanella czese araniazott ezüst ket fülő fekete Tokban. Ket ezüst czapa Pohár, egyk belől arantias, szilijs mind az kettőnek arantias. Egy Ezüst Pohár. Harom czapa Pohár, az egyk kiüül belől arantias, az masiknak az széli, az harmadik fehér. Egy ebeczkere Ezüstes Eövű, kiben uagion Tizen három Türkis. Egy ezüst edény szentelt uiznek ualo. Egy Alabastrom kőből ualo kánnaczka. Egy eöreg h Ezüst Melegéteő fedelesteől czattos, fogantoia Ezüst. Ittem egy kiczin ezüst füstölő fiokostol. Ittem harmadik kisbe füstölő Ezüst lábas. Egy ezüst törött villa arantias. Ittem egi ezüst törött kanál araniazott. Egy kis kristall ora. Egy ezüst nielő tisztito: Ezek mind az eöreg h füstölőben uannak. Egy ezüst kalán. Egy ezüst nielő kess. Egi arantias üuegh Pohár egi Tokban. Egy ezüst Parta eő, kinek az maiczán uagion Tiz Arantias boglár. Egy ezüst Tablas Eöv araniazott töredezett. Más Tablas Eöu araniazott. Ittem ollian forma táblas Eöu ezüst araniazott. Egy gombos araniazott Eöu. Egy ezüst Láncz Eöu. Egy kristal uilla Ezüstben foglalt arantias. Más ezüstben foglalt Nád villa.

Ab initio No. 3. Ladaczkát tettük ebben az Ládában, ket kis ezüst [125r] palaczkoczka belől Arantias. Egy kis fekete Schreibtsch Ladáczka.

No. 18. Fehér uassas Ládában füszereszam. Bors funt No. 10. Fahey funt No. 2 ½. Szercezen Dio funt ½ 4. Négy szegleteő fehér Iskatulában be Peczetelue Tualj Saffran. Tapoczáni Joszagbol valo ket funt fel latt heián. Egy fazékban bepeczetelue tauali saffran Egy funt, Négy latt, egi nehezik. Ittem egy kis tarka Iskatulában es idei saffran latt: No. 6.

No. 19. Fekete Ormos Ládában, Abrosz alá ualo reczes abrosz No. 1. Kerekdéd Asztalra ualo abrosz No. 2. Arantias kendeő keszkenő No. 1. Abrosz alá ualo Négi Asztalra ualo varrot abrosz No. 1. Ittem négi asztalra ualo abrosz No. 1. Teörök Patiolat végh No. 4. Aprob Uégh Török Patiolat No. 3. Egi hoszu Imegh. Egi Fatiol orczatakaro. Holmi dirib darab Giolcz darabok Egi darab Gubas barson, Egi könyu az kiben formák uannak.⁴

No. 20. Istenben el niugodot Aszoniom eő Nagysága háló házában: Az minémő Oltarhoz ualo ezköz uolt, Egy fekete Ormos Ladaban raktuk ez szerint: Egy darab kék superlat az Láda fenekin. Ket fehér uiasz gierta, Egy hoszu fehér uiasz arantias giertia. Ket kis rez giertia tarto. Egy rez czengettiű. Egy darab fatiol czipkes oltár föliben ualo. Egy fa körözt, az kin egy felől Christus Urunk képe. Más felől Boldogh Aszonié. Egy oltar szabásu, kiben Boldogh Aszony képe kisded. Harom réz kép Táblas. Egy batokon irot

⁴ a darab szóval induló szövegrészt külön toldották a szöveghez a lap margóján

kép Táblas. Egy Christus Urunk képi, az keörületi fa. Keöüön irott Egy kép, mellien Christus Urunk születése uagion. Egy aranas kép oltar fölében ualo, egy felől Christus Urunk feszületj. Másfelől Boldogh Aszonij képe. Egy Uij kép: melynek az széli ezüstös Aranas, közepén Christus Urunk képe [125v] Egy vaszonon uarrot Boldogh Aszony képe. Pargamenan irott kép külömb külömb fele apro darab No. 9. Ittem Papyrosson irott apro kép darab No. 12. Eöregh kerekdéd agnus Dei No. 5. Annál aprob Agnus Dei No. 11. Annális aprob külömb külömb fele Agnus DEI No. 17. Sziues Agnus Dei No. 5. Agnus Dei forma köröszt: No. 8. Aksteyn sarga oluaso Egy. Keöbül ualo oluaso Egy. Fekete czont oluaso Egy. Fekete apro szerű oluaso, melinek keözte keözte kin szenuedésnek ezközi Egy. Tizenegy szemű zöld oluaso melynek az keözepe Cristal Egy. Ittem egi képes rez czengettiű. Az fölliül megh írt oltarhoz ualo ezközők uoltanak föl czinalua egi darab kék uont Arany Tarczanellan. Ittem egi darab kék Atlacz, az ki azon Oltároczkan uolt. Ittem azon Oltároczka fölött, Egy darab zöld Tafota.

Egy bőr Saczkoban Aßoniom eö Nagysága Imátságos könyuei, Az elsőnek Authora Kempis Thamás, melynek az Táblaia Ezüstben foglalua, es Ezüst kapczok rayta. Az Masodik Ueörös Tablaiu Magiar Keönyu. Harmadik Magiar Officium; sederies karmazin az Tablaja. Negiedik. Egy fehér Tablaju Magiar Keönyu, kinek Ferenczffy Authora. Eötedik Fekete Tablain imátságos Pazman Peter könyue, az Táblájának mindaz négy Szegleti, s mind az keözepi ezüstös, es ezüst kapczok rayta: Mellick mind egy ladaban be rakatuán az Tárházban vitetett.

Ittem ugian ezen háló házban vagion: Egy rostelos zöld Almariumban holmi Patika szerszám s ezkeöz, az mint az edénieken specificalua uagion; Az mellicket Regestálni kölletik.

Ittem Egy kis uöröss bőröss Patika Ládácza, kiben az Regestoma megh vagion mit contineál. Ittem vagion ket zöldd Almarium üress; Ittem ket zöld Asztalka ket ket fioko. Ittem egy [126r] fehér Asztalka, Egy kerekdéd zöld Asztal, Ittem ket arniék tarto Tábla, egyke zöld, 20 másik gesztenie szineő. Ittem egi rez Agi melegetéő.

No. 21. Az Kapolna mellet valo Feölseő Boltban: Egy eöregh fehér fiokos Almarium. Az feölseő fiokiában Uij keresztien korso No. 7. Gyümölcznek ualo czerép cze-se No. 7. Negi szeglető Sótarto No. 1. Ittem egy kis serpeniő No. 1. Irós uaynak ualo czerép edény No. 1. Oruosságnak valo czerép edény No. 23. Egi kerekdéd skatulában Marszappán. Ittem Egy üüegh korso No. 1. Palasz forma korso No. 2. Ittem giümölcznek ualo üüegh Cze-se No. 8. Masodik fiokiában: ket fehér keresztien hordoczka No. 2. Egy kis fa déza No. 1. Kiczin réz fazék No. 6. Üüegh Palasz No. 7. Üüegh korso No. 1. Lictariumnak ualo On forma No. 21. Ittem Lictariumnak ualo czerép forma No. 12. Ittem ket kis kotiogos üüegh No. 2. Lictariumnak ualo üress skatula No. 9. Ittem egy Uy rez serpeniő No. 1. Ittem Peczenie ala valo rez serpeniő No. 1. Az harmadik fiokiában. Egy fazékban méz, másik fazékban feött silua Lictarium: Ittem Négi fazékban Aszu szilua Dio bellel rakott. Ittem egy fazékban Aszu barasz Dio bellel rakott. Ittem egi fehér skatulában ennéhany fele Lictarium. Egy zöld Uij keresztien korsoban birsalma Lictarium. Ittem egy üüeghben Dio Lictarium. Az negiedik fiokiában. Egy korsoban mák olaj s hol mi üress korsok No. 11. Egy bátok Palasz fa Olajnak valo No. 1.

[126v] Az Legh also ki uono fiokiában: Szöüéshez valo apro bordak. Ittem ezen boltban vagion más Eöreggh rostélos Almarium üress. Azon almarium fölött, Egy Eöreggh fa kalitka. Ittem egy festet fekete fiokos Láda üress, ket czimer irua rayta. Ittem egy festet fekete fiokos Láda üress, ket czimer irua rayta. Ittem egy fehér Nioszolia. Ittem egi hoszu Tábla Asztal No. 1. Ittem az rudon Egy suniogh halo No. 1. Az rudakon keötözöt szölök. Ittem az kápolnában szolgáló terdepleő ablak keörül zöld poszto es ennéhany Papyros képeczek.

Ittem ezen boltban uagion Eöreggh Parna Vasári heyal No. 5. Fehér Parna derekal No. 3. Fehér dunha No. 1. Vankus Tarka heyal No. 4. Eöreggh fehér vankus No. 2. Tarka kis vankus No. 1. Fehér kis vankuska No. 1. Dunha kinek az föli zöld kanabacz, az allia feher giolcz No. 1. Uörös Dunha kinek az föli test szin kanabácz, az alia fehér giolcz No. 1. Uörös kamuka derekal No. 2. Uörös kamuka vankus No. 2. Sederes kamuka vankus No. 2. Fekete barsony vankus No. 2. Ittem azon boltbol nylo kapolna fölött valo kis boltban. Az rudakon keötözöt szölő. Ittem egy Eöreggh ladanak az allia fiokos.

Ittem az Tárházban uagion, Sárga üress rakott láda No. 1.

Ittem fekete barsony üüeghes hintora valo ures lada No. 2.

Ittem uörös bör Láda, kiben ennéhány pár piros saru 1.

Ittem fekete Hinto ülésiben valo alachon fekete Láda No. 2.

Ittem Egi kyss zöld lada melyben uannak missiles Leuelek.

Actum Galgocz Die 12. Decembris Ao. 1643.

Coram me Balthasar Egresdy [pecsét]; Dömsödy Ambrus manu aliena [pecsét]

Coram me Franciscus Radvan [pecsét]; Coram me Martinus Csaszar mpp [pecsét]

Irodalomjegyzék

MAJLÁTH

1882

MAJLÁTH Béla: *Forgách Ádám és Báthory Sófia ékszereinek története*. Budapest, 1882. (Értekezések a Történeti Tudományok köréből, X. kötet.)

PAYR

1913

PAYR Sándor: *Révay Judit, a hitehagyott Nádasdy Ferenc édesanyja*. In: *Protestáns Szemle*, 1913, 65–86, 145–160.

Magyar vonatkozású levelek a párizsi Bibliothèque Nationale Boulliau–Niccolò Siri anyagában (1659–1664)

Az alábbi forrásközlés arra vállalkozik, hogy egy nagy franciaországi kéziratos korpusz Zrínyi korára vonatkozó és a korabeli Magyar Királyságot és Erdélyt érintő dokumentumait legalább részben bemutassa. Ez a forrásgyűjtemény egykori összeállítója Ismaël Boulliau (1605–1694), csillagász, könyvtáros, korának egyik Anatóliát is megjárt utazója és diplomatája, aki egész életében szorgalmasan másolta a keze ügyébe kerülő leveleket, amelyek nagy részét ma mintegy negyvenegy in-folio kötetben a Bibliothèque Nationale de France kézirattára őrzi a 'Manuscrits français 13019–13059' jelzetek alatt. Érdekességét nemcsak az adja számunkra, hogy Zrínyi két, egyébként már ismert levelének másolatát is őrzi, valamint egy olyan levelet, amely a végzetes vadászbalesetet tárgyalja, hanem az is, hogy segíthet a magyarországi és erdélyi eseményeket nagy ívű összefüggésrendszerbe, a vesztfáliai béke utáni Európa kontextusába ágyazni. Ennek a hatalmas anyagnak a magyar szempontú feltárása tudomásom szerint még várat magára, vagyis az alábbiakban közölt jelentések csupán a lehetséges források töredékének átfésülése során kerültek elő.

A negyvenegy kötetnyi kéziratot, melyeknek zöme politikai, diplomáciai és asztrológiai-asztrológiai témájú levelezés, Ismaël Boulliau (1605–1694), a korabeli Franciaország legelismertebb, a heliocentrikus világkép elfogadtatásáért is sokat dolgozó csillagásza állította össze.¹ Boulliau protestáns családban született Loudun városában, később azonban katolizál, és felveszi az egyházi rendet. 1636-ban Párizsban telepedik le, és beköltözik a parlementer de Thou család palotájába, amelynek jól felszerelt könyvtárát a híres humanista testvérpár, Pierre és Jacques Dupuy (1582–1651, illetve 1591–1656) igazgatja. A Francia Akadémia egyik előképének is tekinthető Dupuy-kabinet, valamint a de Thou család palotája a kor igen jelentős információs központjai, ahol a pezsgő tudományos és irodalmi élet mellett a politikai élet eseményeiről szóló híradások is rendszeresen gazdát cserélnek. Boulliau itt összeállított gyűjteményét tanulmányozva a tudománytörténészek rengeteg információt meríthetnek; levelezőpartnerei között olyan nagyságokat találunk, mint Gassendi, Mersenne, Descartes, Oldenburg, Gabriel Naudé.² Boulliau a tudomány mellett a diplomácia világában is kitűnően boldogul, és utazásokat tesz Itáliában, Törökországban és Lengyelországban. A már említett itáliai útja során II. Ferdinánd toszkán nagyherceg udvarában így sikerül felvennie

¹ Boulliau részletes életrajzát ld.: BARON, 1995; HATCH, 1982, xxi–lviii. Ez utóbbi könyv Boulliau kéziratos hagyatékának repertóriuma is.

² HATCH, 1998; PINTARD, 2000, 373–377; Henk J. M. NELLEN, 1994.

a kapcsolatot Ferdinánd öccsével, Lipót herceggel. Neki írja Boulliau azt a latin nyelvű, etnográfiai és vallási érdekességekben gazdag úti beszámolót az 1646–1647-es török útról, amelyet a csillagász papírai között ma is megtalálunk.³

Boulliau Nyugat-Európában is kapcsolatban áll olyan személyekkel, akik szorosabb vagy lazább összeköttetésben állnak bizonyos magyar főurakkal. Ilyen Vittorio Siri (1608–1685), a velencei származású frankofil történetíró, aki Párizsba áttelepülve Mazarin szolgálatában dolgozott, és akinek *Il Mercurio overo historia de' correnti tempi* c. többkötetes kortárs történeti munkája megvolt Zrínyi Miklós könyvtárában, mi több, ennek címlapmetszete inspirálta a *Syrena*-kötet ikonográfiáját.⁴ (Ha hihetünk az ún. *Nádori emlékirat* hitelességében, akkor maga Zrínyi Miklós még fel is vette a kapcsolatot Sirivel, mert el akarta érni nála, hogy II. Rákóczi György erdélyi fejedelmet kedvező színben tüntesse fel művében.⁵) A velencei történész Boulliau-hoz írott egyik leveléből kiderül,⁶ hogy kettejük közös ismerőse volt Pierre de Bonsy, a Velencei Köztársaság párizsi követe, akin keresztül Zrínyi is tartotta a kapcsolatot a francia udvarral, amikor XIV. Lajos megjutalmazta öt tízezer scudóval,⁷ és akihez Zrínyi Péter felesége, Frangepán Anna Katalin is fordult a Wesselényi-összeesküvés kezdetén.⁸ Hála itáliai útjának, Boulliau meglehetősen jó kapcsolatot ápol a velencei diplomáciával. 1645 és 1647 között levelezésben áll pl. Nicolas Bretel de Grémonville-lel (1606–1648), Párizs akkori velencei követével, akinek *Philo-laica* c. csillagászati munkájának egyik könyvét is dedikálja.⁹ Az ő öccse Jacques Bretel de Grémonville lovag (1622–1703), aki egy korábbi velencei szolgálata után, 1664 és 1673 között a francia koronát képviseli Bécsben, és akin keresztül Bethlen Miklós és Wittnyédy István, s később Wesselényi és Zrínyi Péter is igyekezett megnyerni XIV. Lajos támogatását az elégedetlenkedő főurak pártja számára.¹⁰

Röviden tehát azt mondhatjuk, hogy Boulliau levelezőpartnerei között ott találjuk mind a földközi-tengeri, mind a kelet-európai fronton zajló törökellenes harcok, valamint a térséggel kapcsolatos diplomáciai játszmák résztvevőit. Magyar vonatkozású levélmásolatai három csoportba sorolhatóak.

Az első csoportba két, magától Zrínyitől származó levél másolata tartozik.¹¹ Mindkettő ismert és kiadott levél, a Zrínyi-kutatásnak azonban nem volt tudomása e két másolat létezéséről. Az első Zrínyi a grazi haditanácsnak írta Csáktornyból 1664. jú-

³ Paris, BnF, Manuscrits français 13.039, f. 11r–34r.

⁴ *Bibliotheca Zriniana*, 1991, n° 59; 60; 61; 62. A *Mercurio* és a *Syrena* címlapmetszetének összefüggéseiről a legrészletesebben az alábbi tanulmány ír: Kiss, 2005.

⁵ *ZrinLev*, 1997, 181.

⁶ Vittorio Siri Ismaël Boulliau-nak, Sain-Jean-de-Luz, 1659. november 13. Paris, BnF, manuscrits français 13.040, f. 258r.

⁷ Zrínyi Miklós Pierre de Bonsynak, Csáktornya, 1664. április 21; Kanizsai tábor, 1664. május 19; Bécs, 1664. július 26; Bécs, 1664. augusztus 10. *ZrinLev*, 1997, 152–153 (n° 156); 157–158 (n° 160); 164 (n° 165); 164–165 (n° 166).

⁸ PAULER, 1876, I, 48–49.

⁹ NELLEN, 1994, 120–123.

¹⁰ BÉRENGER, 1967; a Bécsben tevékenykedő francia diplomáciáról és Grémonville-ről ld. még ROMAIN, 1986.

¹¹ Paris, BnF manuscrits français 13.040, f. 33r, ill. 34r.

nus 30-án.¹² Alighanem ez a misszilis volt a korban Zrínyi legismertebb levele, hiszen egy másik kéziratos másolata az Archives des Affaires Étrangères-ből is ismert, sőt több nyomtatott változata is terjedt a korabeli Európában.¹³ A másik Boulliau által lemásolt levelet azonban a bán 1664. március 28-án írta Petrecsics Péter zágrábi püspöknek, és eddig csak horvát levéltárból ismertük egy másolatát, eredetije pedig még nem bukkant fel.¹⁴ Zrínyi felhatalmazza benne a püspököt, hogy távollétében összehívja a varasdi országgyűlést, és beszámol arról, hogy hozzáfogott Kanizsa ostromához. Boulliau másolatában azonban csak a kanizsai ostromról szóló részt olvashatjuk, míg a varasdi országgyűlés összehívásáról szóló rész kimarad. Ezen kívül azonban a két másolat és az ismert szövegváltozatok között csak apróbb eltéréseket találni.¹⁵ Annak oka, hogy Boulliau is lemásolta magának a két levelet, valószínűleg az volt, hogy a költő Zrínyi Miklós az 1663–1664-es téli hadjáratával az európai figyelem és a születőben lévő sajtó középpontjába került. Haditettei révén, vélt vagy valós alapon, igazi kultusz bontakozott ki alakja körül, amelyről ma már számos tanulmány és forrásközlés tanúskodik. Valójában viszont nagyon keveset tudunk arról, és azt is csak feltételezések formájában, hogy miként működött a gyakorlatban a Zrínyiről szóló hírek és a vele kapcsolatos dokumentumok és politikai nézeteinek terjesztése. Spontán, mintegy az áramló híradások tehetetlenségéből fakadóan jött létre kultusza, vagy tudatos politikai szándékot kell mögötte sejtenuünk? Ha igen, akkor hol volt ennek a propagandagépezetnek a központja? Kinek az érdekeit szolgálta? Számos olyan kérdés, amelyre csak a források aprólékos feltárásával tudnánk válaszolni. A ma Párizstól északra, La Courneuve-ben működő külügyi archívumban jó néhány, Zrínyi franciaországi hírnevét dokumentáló iratot találunk, amelyekről Molnár Sándor, a párizsi magyar ház későbbi titkára az 1920-as években készített kivonatokat.¹⁶

A Boulliau-gyűjteményben található levelek második csoportját azok a másolatok alkotják, amelyeket Boulliau a 'Manuscrits français 13.053' jelzet alatt őrzött, 443 levélből álló kötetbe gyűjtött össze. Itt döntő részben Bécsből és Rómából küldött diplomáciai jelentések váltják egymást, és míg a bécsi levelek a törökellenes harcok kelet-közép-európai frontjáról tudósítanak, addig a római jelentések a velencei, vagyis a levantei hadszíntéren vívott háborúról szólnak. A kötet első levelét, amelyet a közölt források közé is felvettem, Bécsből írták 1659. szeptember 22-én (I). Az utolsó pedig, amelyet a nagyjából időrendben másolt levelek között találunk, egy 1676. február 18-i keltezésű, Nápolyban kelt levél.¹⁷ Ez után, a kézirat hátralévő részében újabb misszilisek következnek, ezek időrendje azonban bizonytalan, és nem is igen találni bennük magyar vonatkozású részt.

Végül a harmadik csoportba a francia csillagásznak a lengyel Stanislaw Lubieniec-kivel (1623–1675) váltott latin nyelvű levelei tartoznak. A levélváltást Henk J. M.

¹² *ZrinLev*, 1997, 162 (n° 163).

¹³ RMK III, 2274; illetve *Litterae procerum Europae...*, 1712, II, 336–337.

¹⁴ *ZrinLev*, 1997, 150–151 (n° 153).

¹⁵ ZRÍNYI, 1958, 583–585; CSAPODI, 1962, 752–753.

¹⁶ A kivonatok jelzete: OSZK, 75/1–2. Forrásközlése: BÍRÓ, 1989.

¹⁷ Paris, BnF, manuscrits français 13.053, f. 229r–230v.

Nellen vizsgálta, aki rámutat Boulliau óvatos szkepticizmusára és teológiai attitűdjére, s Lubienieckit a lengyel szocianizmus egy kulcsfigurájának tekinti.¹⁸ Lubinieczkit kelet-európaiként értelemszerűen élénken foglalkoztatták a magyarországi és az erdélyi események. A levelekben Zrínyi Miklós neve is előfordul, két téma kapcsán: az egyik Kanizsa ostroma,¹⁹ a másik pedig a Zrínyi által elfogott híres torzszülött, kutyafulú tártár,²⁰ akinek létezésével kapcsolatban Boulliau komoly kételyeket fogalmaz meg.²¹ (Reményeink szerint más alkalommal e levelezés közlésére is sor kerülhet.)

Az itt közölt források néhány kivételtől eltekintve a bécsi levelek közül kerültek ki. Ezeket Boulliau feljegyzése szerint egy bizonyos Niccolò Siri (1621–1698) írta a császári udvartól Pierre des Noyers-nak (1607–1693), Gonzaga Mária Lujza lengyel királyné titkárának. Niccolò Siri 1621. szeptember 14-én Firenzében született. Jogosan vetődik fel a kérdés, hogy vajon rokonságban állt-e a Zrínyi-kutatók által jól ismert, parmai születésű és Velencében, majd Párizsban tevékenykedő Vittorio Sirivel, mind ez idáig azonban nem sikerült a rokonság nyomára bukkannom. Niccolò Siriről viszont annyi elmondható, hogy villámgyors üzleti és diplomáciai karriert fut be. 1642-ben, igen fiatalon már Krakkóban találjuk, amiben valószínűleg a város élénk kereskedelmi kapcsolatai játszottak szerepet. Innen tesz több utazást a krakkói olasz közösség tekintélyes képviselőjeként Bécsbe, Lublinba és Varsóba. 1645 januárjában hosszabb időre letelepedik Varsóban, és Mária Lujza, IV. Ulászló király második, frissen elvett hitvese szolgálatába szegődik. 1647 és 1673 között Bécsben tartózkodik Des Noyers hűséges embereként. János Kázmér királytól 1663-ban bárói címet kap. 1673 után már nem leljük nyomát Bécsben. 1679-ben Arezzóban találjuk, ahol várnagyi címet visel, és itt hal meg 1698-ban.²² Des Noyers-nak írott bécsi levelei valószínűleg azért juthattak el Boulliau-hoz, mert a francia csillagász a lengyel királyné titkárával meglehetősen sűrűn, majdnem hetente levelet váltott 1655 és 1693 között.²³

Siri a leveleiben már krakkói és varsói tartózkodása alatt is említést tesz az erdélyi eseményekről, és 1644 áprilisában különösen sokat ír I. Rákóczi Györgyről.²⁴ A Boulliau-gyűjteményben fennmaradt bécsi levelei az 1659-es pozsonyi diétával indulnak, és többször is szóba kerül bennük II. Rákóczi György sikertelen hadjárata, majd az ellene foganatosított török szankció. Mindez a Pomerániáért harcoló svédek és brandenburgiak konfliktusának elbeszélésével váltakozik, aminek révén a keresztény államok kö-

¹⁸ NELLEN, 1994, 435–439.

¹⁹ NELLEN, 1994, 453.

²⁰ Egész Európát bejárják az állítólagos tatárról készült metszetek. Ld. GÖMÖRI, 1988, 82–83; ill. NÉMETH 2006.

²¹ NELLEN, 1994, 443–445.

²² Krakkóból és Varsóból írt leveleit 1993-ban kiadták, ennek bevezetője alapján készült a fenti életrajz: SIRI, 1993, V–XIX.

²³ HATCH, 1998, 65. Des Noyers-nak Boulliau-hoz írott levelei 1859-ben Berlinben jelentek meg: NOYERS, 1859.

²⁴ SIRI, 1993, 117; 118; 119; 128; 129.

zötti békekötés nehézségeiről is képet kaphatunk.²⁵ Siri Zrínyi kapcsán is beszámol egy már ismert epizodról: emberei egy 1659. november 17-i levél tanúsága alapján elfogtak egy csauzt, aki a nagyvezír üzenetét vitte a kanizsai basának (VI–VII).²⁶

Niccolò Siri levelei 1660. július 5. után valamiért hosszú időre megszakadnak (XIX). A következő olyan szöveg, amely valószínűleg az ő jelentésének melléklete lehetett, egy B. névvel emlegetett ügynök beszámolója 1664. június 9-ről a Kanizsát ostromló táborból (XXII). Az utolsó levél, amelyet kis gyűjteményünkbe felvettünk, 1664. november 29-i keltezésű, és írója, Siri Zrínyi Miklós tragikus vadászbalesetéről számol be a bán érdemeit is méltatva (XXIII).²⁷ Siri a törökökről alkotott közvélekedésről árulkodó elmés fordulattal zárja sorait, amely szerint „a nép, mint a török legádázabb ellenségét, imádta [Zrínyit], és furcsállják is, hogy egy állat, amely a mohamedán törvényekkel nincs jó barátságban, hajlandó volt őt megölni [...]”. Szintén kiemelendő, hogy a leghitelesebbnek tekintett szemtanúval, Bethlen Miklóssal ellentétben Siri azt állítja levelében, hogy Zrínyi csak a hintájában szenvedett ki. Végül pedig figyelemre méltó lehet a levél másolatához hozzáillesztett francia mondat is, amelyet Des Noyers vagy talán Boulliau írt a törökök reakciójáról, ugyanis ez a megjegyzés azt bizonyítja, hogy a levél olvasói több forrásból is értesültek a bán haláláról.²⁸

A szóban forgó kötetben van néhány olyan magyar vonatkozású levél is, amelyet nem Siri írt. Ezek közül azokat vettem fel, amelyek még a Zrínyi életében megtörtént eseményekre vonatkoznak. Az első (X) egy bizonyos Saint-Martin írta Des Noyersnak, francia nyelven. Saint-Martin kilétéről semmi bizonyosat nem sikerült mind ez ideig kideríteni, ám valószínű, hogy Des Noyers egy másik ügynökről lehet szó. A második irat (XVIII) nem Boulliau kezétől van, és a papírja is különbözik a többi levéltől: ismeretlen szerző Kassán kelt jelentése latin nyelven az 1660-as erdélyi hadműveletekről. Várad ostroma a témája egy szintén nem Boulliau által másolt levélnek (XX), amelyet ismeretlen szerző írt Tokajból olasz nyelven. Végezetül pedig meg kell említeni két olasz nyelvű levelet, amelyek talán Siri jelentéseinek mellékletei voltak (XXI–XXII). Mindkettő Kanizsa ostromáról szól, vagyis közvetlenül érinti Zrínyi Miklós hadműveleteit, s Boulliau ugyanazon levél rectójára másolta őket.²⁹

²⁵ 1657 és 1659 között, az ún. második északi háborúban császári, lengyel és brandenburgi csapatok szállták meg Pomeránia svédek által uralt részét, valamint Jütlandot és Nyugat-Poroszországot. *Handbuch...*, 1968, IV, 512–514.

²⁶ Klaniczay Tibor a budai basának tulajdonítja a levelet, Siri azonban a nagyvezírnek: KLANICZAY, 1964, 643.

²⁷ A Zrínyi Miklós haláláról beszámoló egyéb korabeli forrásokhoz ld. BENE–BORIÁN, 1988; ill. BENE, 1997/2, 100–114.

²⁸ Talán önkényesnek tűnhet, hogy Zrínyi halálával forrásközlésünk véget ér, azonban a teljes kötet anyagát átnézni, és relevanciájuk szerint értékelni a benne előforduló magyar vonatkozású forrásokat a kutatás jelenlegi állásában beláthatatlan munka lenne, így be kell érniünk azzal, hogy az itt közölt jelentések segítségével végigkövetjük a II. Rákóczi Ferenc elleni büntetőhadjáratról a vasvári békéig tartó háborús konjunktúra történetét. A hátralévő dokumentumok kapcsán most mindössze annyit jegyeznek meg, hogy Siri a Wesselényi-összeesküvés bukását jelentő letartóztatásokról is beszámol.

²⁹ Niccolò Siri levelezéséhez nagyon hasonló, ám az ő jelentéseit nem tartalmazó olasz nyelvű bécsi diplomáciai gyűjteményhez ld. *Dispacci*, 1901.

A szövegközlés igyekszik hűen visszaadni az eredeti kézirat helyesírási sajátosságait. A központosítást viszont a szöveg értelmének megfelelően alakítottam, és az *u/v, i/j* betűpárokat a könnyebb olvashatóság kedvéért a mai szabályok szerint írtam át. Néhány helyen az egyértelmű másolói hibát javítottam, és ilyenkor az eredeti szót lábjegyzetben, kurzívval szedve adtam meg. A rövidítések feloldását [...], a másoló által törölt vagy áthúzott szövegrészeket <...> jelzi.³⁰

Források

I

Paris, BnF, manuscrits français 13.053, f. 3v.

Niccolò Siri Pierre des Noyers-nak.

Bécs, 1659. szeptember 22.³¹

Di Vienna 22. Septembre 1659.

Ho visto in questa settimana diverse lettere di Possonia che denotano come i Sig[no]ri Ungheri restino non poco risentiti che la Maestà dell'Imperatore vadi così spesso alle sue recreationi, abbandonando quei negotii, cosa (come loro dicono) che non feceron mai li suoi predecessori, onde ancor essi nelli giorni che S[ua] M[ae]stà fa' la settimana passata qui à Ebersdorff, d'onde ritornò a Possonia mercoledì sera, tralasciarlo li soliti congressi, ritornandosi alle loro recreationi. Mostrano di curarsi poco del fine della Dieta, che se non si muta il modo di negoziare, durerà fin all'anno nuovo al meno.

Hanno i compilatori di quella Dieta esteso li gravami del regno per presentarli la settimana futura alli stati e poi a Sua Maestà. Si vorrebbero introdurre i punti della Religione, e toccante le domande de P[adri] Giesuiti per ottenere l'indigenato, par che i Cattolici vi prestino orecchio, mà non già gli Eretici, che stanno più ostinati che mai, che non vogliono che habbino sessione in Dieta. La Maestà dell'Imp[erato]re è tutta per i P[adri] e Monsig[no]r Nuntio si affatica gagliardamente con quei Primati, perche faccino sortire il negotio, mà si dubita di poterlo spuntare, ò con conditioni molto dure, e difficili a essequirle.

Ezen a héten több olyan levelet is olvastam Pozsonyból, amelyekből az derül ki, hogy a magyar urak igencsak neheztelnek, amiért öfelsége a császár túlságosan gyakran elvonul pihenni, otthagya azokat az ügyeket, amelyeket – mint ezek az urak mondják – elődei sem intéztek el soha, ahogyan a napokban is történt, amikor is öfelsége Ebersdorff-

³⁰ Ezúton szeretnék köszönetet mondani Bartók Zsófia Ágnesnek az olasz levelek szöveggondozásában és fordításában nyújtott fáradhatatlan segítségéért, valamint Máté Ágnesnek, aki segített, hogy hozzáférhessek Niccolò Siri krakkói leveleinek szövegkiadásához.

³¹ A jobb felső sarokban: „Al sig[nor] Des Noyers / Del Sig[nor] Nicolo Siri”.

ban töltötte az elmúlt hetet, ahonnan szerda este tért vissza Pozsonyból, így a szokásos tanácskozások félbeszakadtak és szüneteltek. Úgy tűnik, nem törődnek azzal, mikor lesz vége az országgyűlésnek, és ha nem változik a tanácskozás menete, a diéta legalább újévig eltarthat.

Az országgyűlés fogalmazói összeírták az ország gravamenjeit, hogy jövő héten a rendek, majd pedig őfelsége elé tárják őket. Szeretnék a vallásra vonatkozó pontokat is közérjük venni, és kitérni a jezsuita atyák kéréseire is, akik indigenátusért folyamodnak, amit a katolikusok figyelmesen meg is hallgatnak, nem úgy az eretnekek, akik makacsabbak, mint valaha, és nem akarják, hogy a jezsuiták a diétán részt vegyenek. Őfelsége, a császár az atyák mellett áll, és a nuncius úr hősiesen küzd ezekkel a főemberekkel, hogy keresztülvihessék ezt az ügyet, de kétséges, hogy vajon sikerül-e, és ha igen, akkor is igen kemény és nehezen teljesíthető feltételekkel.

II

f. 3v–4r. Niccolò Siri Des Noyers-nak.

Bécs, 1659. szeptember 29.

Di Vienna 29. Settembre 1659.

Li giorni passati fece la Maestà dell'Imp[erato]re citare in Possonia due volte il console e Senato Eretico di quella città, acciò comparisce a dar conto della poca stima che fanno de mandati e editti della M[aes]tà Sua concernenti le prohibitioni della fabrica del campanile della lor Chiesa, quale in faccia di Sua Maestà continuano. Mà sin hora non sono ancora comparti. Aspettono la terza citatione, laquale acciò non si facci, s'interpongono molti de Principali del Regno, [f. 4r] e si sforzano di persuadere a Sua M[aes]tà che tralasci per hora simil trattato, e lo rimetti ad altro tempo. Mà egli intrepido persiste nel suo proposito, dimostrando all'incontro il grave discapito della sua Regia e Cesarea <Maestà> riputatione, se in ciò a questi pertinaci cedesse. Onde hà commandato assolutamente che si decida questo punto prima d'ogn'altro. Si sentono molte voci e minacce fra il volgo di rebellione, e si crede ancora da più prudenti che questa inobedienza habbi qualche appoggio sin hora non penetrato. Dicono questi Protestanti, che havendo una volta ottenuto quei d'Ungheria licenza di fabricare la Chiesa et il campanile in una Dieta non possi adesso l'Imperatore prohibirli la continuatione con decreto positivo, mà che deva questo punto esser dibattuto di tutti li stati nella mede[si]ma Dieta.

Az elmúlt napokban őfelsége a császár Pozsonyban maga elé hívatta a város konzulát és eretnek szenátusát, hogy számot adjanak arról, miért veszik semmibe őfelsége parancsait és rendelkezéseit, amelyek megtiltják, hogy templomaik számára harangot öntsenek, és amit ennek ellenére őfelsége szeme láttára továbbra is űznek. Ám ez idáig nem jelentek meg. Várják a harmadik idézést, amire viszont nem kerül sor, a királyság sok

főembere közbelép, és igyekszik meggyőzni őfelségét, hogy napolja el ezt az ügyet, és majd máskor kerítsen rá sort. Ez az elszánt ember kitart az előterjesztése mellett, és azt bizonygatja, milyen súlyos kárt szenved a királyi és császári felség hírneve, ha ebben a kérdésben enged ezeknek a makacs embereknek. Ezért hát ellentmondást nem tűrve elrendelte, hogy ebben a pontban minden másnál előbb döntsenek. A nép körében sok panaszt és fenyegetőzést hallani, lázadást emlegetnek, és még a legóvatosabbak is azt hiszik, hogy ez az engedetlenségnek lesz valamilyen, eddig még ki nem fürkészett támasza. Ezek a protestánsok azt mondják, hogy mivel egyszer már egy diétán megkapták az engedélyt a magyar rendektől, hogy templomot építsenek és harangot öntsenek, most a császár nem tilthatja meg egy egyszerű rendelettel e szokás folytatását, hanem ugyan-ezen a diétán kell megvitatnia ezt a kérdést az összes rendnek.³²

III

f. 5v. Niccolò Siri Des Noyers-nak.

Bécs, 1659. október 6.

Vienna li 6. di Ottobre 1659.

Furono citati li cittadini Eretici di Possonia per la terza volta da Sua Maestà per dar conto delle loro attioni per il prosequimento della fabrica del campanile, e per non voler desistere dall'uso delle campane. Così la mattina del primo di questo si risolvero d'andare a presentarsi, Onde adunatisi in numero di 200. senza nessun arme s'inviorno al castello, e domandato audienza non gli fù permessa, e così mortificati ritornarno a basso. Li sara prohibito il sonar le campane come la fabrica del campanile, e bisognera che habbino pazienza.

Li Ungari strepitano contro li Croati, non essendo alla dieta venuto nessuno di questi, eccetto che il Vescovo di Zagrabia, et il personale di quel regno, scusandosi con dire che non habbino cosa di rilievo da proporre, e che il regno desidera & habbi bisogno della loro presenza per la troppo vicinanza e minaccie de Turchi.

Pozsony eretnek polgárait harmadszor is őfelsége elé idézték, hogy számot adjanak arról, hogy miért öntenek továbbra is harangokat, és miért nem hagynak fel a harangok használatával. Így hát folyó hó első napjának reggelén elhatározták, hogy megjelennek. Össze is gyűltek vagy kétszázan, teljesen fegyvertelenül, és a vár felé vették az irányt. Meghallgatást kértek, ám nem kaptak, és szégyenszemre visszatértek az alsóvárosba. Tilos lesz nekik a harangszó, csakúgy mint a harangöntés, és türelmesen várniuk kell.

³² A pozsonyi magyar evangélikusok előjáróit a harang használata miatt Bécsbe, a király elé idézték. Ott kihallgatás nélkül elfogták őket, miközben Pozsonyban hetven evangélikus polgárt idéztek a királyi tábla elé. Ld. még a következő három levelet. ZSILINSZKY, 1893, III, 141.

A magyarok zúgolódnak a horvátok ellen, mivel senki sem jelent meg közülük az országgyűlésen, kivéve a zágrábi püspök és az ország személynöke; azzal mentették ki magukat, hogy semmilyen észrevételük nincs, amit előterjeszthetnének, és hogy kíváncsi és szükséges a jelenlétük az országban a török túlságos közelsége és fenyegetése miatt.

IV

f. 7v–8r. Niccolò Siri Des Noyers-nak.

Bécs, 1659. november 3.³³

Vienna il 3. di Novembre 1659.

[...]

Doppo d'essersi trattenuto qui tre giorni la Maestà dell'Imp[erato]re fece martedì sera ritorno a Possonia alloggiando nel palazzo del defunto Palatin Palfi. Il giovedì si commincio a ventillare i gravami de Sig[no]ri Ungari consistenti in più di 90. punti, e quantunque ve ne sono delli scabrosi, sperava la corte sbrigarsene presto, e prendere a mano con li stati li nove che S[ua] M[ae]stà haveva proposto al principio della Dieta, in particolare quello che riguarda l'assicuratione del Regno dall'invasione che potessero farvi le armi Ottomane, col pretesto di perseguitare il Racozi.

[...]

Miután őfelsége a császár három napig itt tartózkodott, kedden este visszatért Pozsonyba, ahol az elhunyt Pálffy nádor palotájában szállt meg. Csütörtökön megkezdődött a magyar urak gravamenjeiről szóló vita, amely több mint kilencven pontot érint, és bár vannak közöttük kényesebb dolgok is, az udvar azt remélte, hamar elintézik őket, és aztán elővehetik a rendekkel azt a kilencet, amelyet őfelsége terjesztett az országgyűlés elé, különösképpen pedig azokat, amelyek arra vonatkoznak, hogyan lehetne az országot biztosítani az ottomán seregekkel szemben, amelyek lerohanhatják azt azzal az ürüggyel, hogy Rákóczi üldözik.

V

f. 8r–8v. Niccolò Siri Des Noyers-nak.

Bécs, 1659. november 10.

Vienna 10. Novembre 1659.

Dalla lettera congiunta sentira V[ostra] S[ignoria] Ill[ustrissi]ma quanto ho di <nova> nuovo dalla Corte Cesarea, e li devo soggiungere, come la maggior difficoltà de' gravami presentati delli Hungari a S[ua] M[ae]stà C[esarea] consiste nel punto, che vogliono

³³ A levél itt nem közölt részei a Saint-Jean-de-Luzben a pireneusi békét előkészítő tárgyalásokról és a Pomeránia lerohanására születő reakciókról szólnak.

che in futuro le miniere d'oro ed argento dell'Ungheria superiore sieno maneggiate dalle loro camera di Possonia, e non da questa quà, e per questo verso vorriano li Ungari maneggiare tutto quel danaro che si cava, che un anno per l'altro importa ben da 400 m[ille] Talleri, & è il più vivo assegno che habbi la Maestà Sua. Con questo dicono che potriamo far la guerra ; mà non sanno che non basta ne per il treno del cannone. In somma difficilmente si finira senza amarezza d'une parte, ò l'altra.

L'Imperatore a fatto dire alli stati che assolutamente non vuole aiutare il Ragoczi.

La lettera congiunta del 10. Novemb[re] 1659.

L'Imp[erato]re voleva andar a Vienna per celebrare e solennizzare il giorno di San Leopoldo (15. Novembr[re]) e quello della nascita dell'Imperatrice, chi viene alli 18.

Nell'essame de gravami s'incontrono pochissime satisfattioni havendo li stati pre-tentioni mai udite.

Alli giorni passati, si sparse voce per la corte, e per tutta la città, ch'il Turco si fosse portato con alcuni mila soldati sotto Varadino, e per intelligenza, che vi haveva dentro resosene padrone, con ch'avaria a sua dispositione tutta la Transsilvania, et il passo liberto per entrare ad ogni piacere nella [f. 8v.] Polonia, et in Ungheria ne potria Sua Maesta Ces[a]rea far di meno di non tener per sicurezza de suoi stati un buon essercito a quelle frontiere, e di tutto il male ne sarebbe caggione il Ragoczi per la sua inquietezza d'animo, et i medemi Ungari col mostrare di volerlo sostenere. Però alcuni non ponno credere che l'avviso habbi fundamento.

In Francfort sono radunati i Deputati delli Principi del Reno collegati, e come s'intende vi era comparso per il Sig[nor] Elettore di Moganza il Baron de Pineburg, col quale havevono tenute diverse conferenze, dicesi per quest'interessi della Pomerania, e doppo havevono spedito ciaschedun di loro corrieri a lor Padroni. Non si sente che sia ritornato di Francia il Furstemberg, ne che resolutioni habbi egli havuto dal Sig[no]r Card[inale] Mazzarino sopra le propositioni fatte par parte de' medemi p[ri]n[ci]pi del Reno.

In questo punto compariscono lettere di Possonia, che dicono essere stato una falsa all'arme la cosa di Varadino. È comparso corriero a S[ua] M[ae]stà C[esarea] con avviso che le stati e le 3 nattioni di Transsilvania habbino di nuovo rimessa in mano del Ragoczi la detta piazza, che l'unione de Vaivodi di Moldavia & Walachia non sia tanto sicura, quanto il medemo Ragoczi la fa, et pareva de giu quello di Valachia si pentisse d'essersi cimentato al Ballo. Questo scrive persona mandata colà dalla Maesta Sua.

A mellékelt levélből megtudhatja a méltóságos úr, milyen hírt kaptam a bécsi udvarból, amihez még annyit kell hozzáfűznöm, hogy a magyarok által őfelsége a császárnak előadott felterjesztések közül a legnagyobb nehézséget az a pont támasztja, amely szerint azt akarják, hogy a jövőben a felső-magyarországi arany- és ezüstmányakat az ő pozsonyi kamarájuk kezelje, és nem pedig az itteni. Ennek megfelelően a magyarok

maguk szeretnék kezelni az összes kinyert aranyat, amely évente vagy négyszázezer tallért is hoz, és amely őfelsége legfontosabb jövedelme. Azt mondják, ebből még háború is lehet; ám nem tudják, hogy ez nem elég arra sem, hogy elővegyék az ágyúkat. Annyi biztos, hogy a dolog nem érhet véget egyik vagy másik fél keserősége nélkül.

A császár megüzente a rendeknek, hogy semmiképpen sem áll szándékában segíteni Rákóczinak.

Mellékelt levél 1659. november 10-ről

A császár szeretne Bécsbe menni, hogy megünnepelje Szent Lipót napját (november 15.) és a császárné születésnapját, amely 18-án lesz.

A felterjesztések megvizsgálása során nagyon kevés dolgot sikerült csak rendezni, mivel a rendek hallatlan követelésekkel álltak elő.

Az elmúlt napokban elterjedt az udvarban és az egész városban, hogy a török néhány ezer katonával Várad alá vonult, és várbéliekkel összejátszva át is vette az uralmat, ami által egész Erdélyt ellenőrzése alatt tarthatja, és szabad átjárása lehet, valamint amikor csak kedve tartja, behatolhat Lengyelországba, és hogy Magyarországon őfelsége a császár sem tudhatja magát biztonságban a tartományaiban, ha nem tart egy jó hadsereget e határ közelében, valamint hogy minden rosszról Rákóczi nyughatatlan lelkülete tehet, illetve a magyarok, amiért nyíltan kiálltak mellette. Mindazonáltal vannak, akik nem hiszik, hogy ennek a hírnek bármilyen alapja lenne.

Frankfurtban összegyűltek a szövetséges rajnai fejedelmek küldöttei, és természetesen a mainzi választófejedelem képviselőjében Pineburg báró³⁴ is megjelent, akivel több tanácskozást is tartottak – mint mondják – Pomeránia ügyében, és aztán ki-ki küldöncöt menesztett a saját urához. Nem hallani arról, hogy Fürstenberg visszatért volna Franciaországból, sem azt, hogy Mazarin bíborostól választ kapott volna azokra a javaslatokra, amelyeket a rajnai fejedelmek tettek neki.

Amikor ezt írom, levelet hoznak Pozsonyból, amely szerint a váradi eset vaklárma volt. Követ érkezett őfelségéhez a császárhoz azzal a hírrel, hogy Erdély rendjei és három nemzete újra Rákóczi kezébe adta az erősséget, és hogy a moldvai és havasalföldi vajdák szövetsége nem olyan biztos, mint ahogy Rákóczi mondja, és úgy tűnik, hogy a havasalföldi vajda már megbánta, hogy belekeveredett a mulatságba. Ezt írja az őfelségétől ide küldött futár.

³⁴ Az említett Pineburg (Pinneberg?) báróról nem találtam adatot.

VI
f. 8v–9v. Niccolò Siri Des Noyers-nak.

Bécs, 1659. november 17.

Vienna 17. di Novembre 1659

Si e confirmado, che li stati et le tre nationi della Transsilvania habbino procurato la piazza di Varadino dal Comandante che vi era stato messo dal Berciai, e l'habbino fatta consegnare al P[ri]n[ci]pe Ragoczi, col quale si dichiaravono di vivere e morire.

La maggior parte delli stati d'Ungheria, che sono affetionati a questo P[ri]n[ci]pe, vorriano pur fare risolvere la M[ae]s[tà] dell'Imp[erato]re a dischiarsia a suo favore, e proteggerlo appresso la Porta Ottomana. Et per [f. 9r.] poter resistere a questa in ogni caso che non volesse approvare l'elettione fatta dalli stati, e violentar questi con l'armi a ricevere di nuovo per loro P[ri]n[ci]pe il Berciai vorriano <qu> che S[ua] M[ae]s[tà] Ces[are]a gli concedesse a quei confini un armata di dodici Reggimenti d'Infanteria, e otto di Cavall[ier]a con la quale si stimerieno bastanti a far testa al Turco. Mar [sic] per che la Corte non inclina a far questo, si per volersi mantenere in paco con l'Ottomanno, come per non vedere con che mezzi li Sig[no]ri Ungheri vorriano mantenere tanta gente, non volendo pensare a nuova contributione. Le cose restano tutte irresolute, benche ogni giorno si tenghino consigli a ques'effetto. Supplicano li Stati di più S[ua] M[ae]s[tà] Ces[are]a a compiacersi di spedire un espresso al gran Sig[no]re per intercedere al Ragoczi il perdono et il pacifico possesso della Transsilvania, assicurando ch'egli sara puntuale in pagare il concertato, e tutto ciò che hà promesso con la spedizione fatta alla porta, doppo essere stato eletto nuovamente P[ri]n[ci]pe. A questo non è tanto contraria la Corte, mà non inclina fare alcuna straordinaria spedizione ; solo scrivere al Residente che passi l'offitio nel miglior modo, et anco sopra questo particolare si sta in Possonia dibattendo i Sig[no]ri Ministri Ces[ar]i & li Sig[no]ri Ungari. Circa i due comitati, si dice adesso, che pretendendo il Ragoczi, che l'Imp[erato]re vuole in ogni maniera che luy mantenga quel che ha promesso per il Baron di Radolt, si sia con l'ultime sue lettere dichiarato, che sara pronto a fare la consegna delle piazze alli Offitiali di Sua Maestà ; mentre venghi assicurato, ch'ogni volta, ch'aggiusti li suoi interessi con la Porta li venghino le dette piazze restituite.

Il Sig[no]r conte *Humanai* sara dichiarato G[e]n[er]ale dell'Ungheria Superiore.

Va a torno un nuovo memoriale presentato in Francfort dal Ministro di Svetia alli Deputati de P[ri]n[ci]pi, e stati dell'Imperio, volendo con esso mostrare, che Sua M[ae]s[tà] Ces[are]a ha violato la pace di Munster [f. 9v.] con l'irruptione nella Pomerania, e domanda che i collegati col suo Rè li prestino quei soccorsi, che si son obligati. Questo memoriale è come un manifesto, citando in esso ad verbum le lettere ch'hà scritto il G[e]n[er]ale Susa (de Souches) al commandante di Dam, ed altre piazze, essortandoli a rendersi all'armi di S[ua] M[ae]s[tà] C[esarea] et perche con dette scrive il Sig[no]r G[e]n[er]ale che la Maestà sua non vi hà altro interesse che di renderne possessore il Sig[no]r Elettore di Brandenburg, vero e legitimo padrone

di esse, il Sveco prende il punto, e risponde ch'il trattato & la pace di Munster non è dunque più valida.

Nel medemo Memoriale citano li Svezzesi un voto che il Sig[no]r P[ri]n[ci]pe d'Aursperg [sic] diede in scritto all'Imp[erato]re quando si hebbe a venire alla resolutione d'intraprender l'armi contro i Svezzesi, e come lo descrivono minutissimamente, fanno restare maravigliati tutti li Sig[nor]i Ministri di questa corte in pensare come loro habbino possuto haver copia d'una cosa segretissima, & havendone discorso con alcuni di questi Sig[nor]i, alcuni mi dicono ch'il Sig[no]r P[ri]n[ci]pe dice non haver mai dato detto voto, e cosi veramente dove dire, altri asseriscono che pur sia vero, e che si resti perplessi come sia pervenuto alli Suezzeti.

In questo punto che scrivo, ricevo Lettere di Possonia del 15. con avviso che si sieno intercette lettere del primo Visir con un commandamento del Gran Sig[no]re al Bassa di Canisia con ordine che dovesse portarsi con tutta la sua gente <al> ad assistere al Bassa di Buda contro il Ragoczi. Dandoli conto, che il Grand Sig[no]re si portera a svernare in Adrinopoli, volendo a prima vera spedire il primo Vizir nella Transilvania, & come mi scrivono queste lettere sono state intercette da un offitiale del Sig[no]r Conte di Serino nel batter la campagna.

Megerősítették, hogy Erdély rendjei és három nemzete visszaszerezte Váradi erősségét a parancsnoktól, akit Barcsay küldött oda, és hogy átadták Rákóczi fejedelemnek, akire életre-halálra felesküdték.

A magyarországi rendek nagy részét a fejedelem felé húzza a szíve, ezért szeretnék, ha a császári felség rázárná magát, hogy kiálljon mellette, és védelmébe vegye az ottomán Portánál. És hogy ellen tudjanak állni a Portának minden olyan esetben, amikor az nem hajlandó elismerni a rendek által meghozott választást, és fegyverrel kényszeríti őket, hogy fogadják el fejedelmüknek Barcsayt, azt szeretnék, ha őfelsége, a császár a rendelkezésükre bocsátana a határvidéken egy tizenkét regiment gyalogságból és nyolc regiment lovasságból álló sereget, amelyet elégségesnek gondolnak arra, hogy szembe szálljanak vele a törökkel. Ám mivel az udvar nem hajlik erre, egyrészt azért, mert meg akarja őrizni az ottománnal a békét, másrészt azért, mert nem látni, hogy miként akarnak a magyar urak ennyi embert ellátni, gondolni sem akar újabb hozzájárulásra. Így egy darabig nem is születik az ügyben elhatározás, noha minden nap tanácskoznak róla. A rendek egyre csak könyörögnek a császári felséghez, hogy méltóztasson sürgönyözni a Nagyúrnak, és járjon közbe, hogy Rákóczi bocsánatot nyerjen, és békeességben uralkodhasson Erdélyben, azzal a feltétellel, hogy pontosan fizeti a megbeszélt adót és mindazt, amelyet a Portának küldött levélben megígért, miután újra fejedelemmé választották. Mindez nincs egészen az udvar ellenére, de nem szeretne semmiféle rendkívüli üzenetet küldeni, csak megírni a rezidensnek, hogy a lehető legjobban tegye a dolgát, és hogy ezt az ügyet Pozsonyban a császár miniszterei és a magyar urak különös figyelemmel vitassák meg. A két vármegyéről pedig, amelyre Rákóczi igényt tart,³⁵ az a hír járja, hogy a

³⁵ Szabolcs és Szatmár vármegyéről van szó.

császár mindenképpen magának akarja megtartani, akármit is ígért Radolt báró³⁶ által, és hogy legutóbbi leveleiben [a fejedelem] kijelentette, hogy kész átadni az erősségeket őfelsége tisztjeinek; közben pedig biztosítsák, hogy minden alkalommal egyeztesse érdekeit a Portával, és adják vissza a szóban forgó erősségeket.

Homonnai grófot³⁷ kinevezték Felső-Magyarország kapitányának.

Egy új memorandum terjed Frankfurtban, amelyet a svéd miniszter címzett a birodalom fejedelmeihez és rendjeihez, amelyben rámutat, hogy a császári felség megszegte a münsteri békét, amikor betört Pomerániába, és kéri, hogy a királyával szövetséges fejedelmek adják meg neki mindazt a segítséget, amelyekre kötelezve vannak. Ez a memorandum kiáltványhoz hasonlít, és szó szerint idézi a levelet, amelyet de Souches tábornok írt Damm és más erődök parancsnokainak, hogy csatlakozzanak a császári felség hadaihoz, és mivel ezekben a tábornok úr azt is megírja, hogy őfelsége érdeke az, hogy a brandenburgi választófejedelmet mint annak igaz és törvényes urát tegye meg Pomeránia birtokosává, a svédek leszögezik, hogy a münsteri békeszerződés innentől kezdve nem érvényes.

Ugyanebben a memorandumban a svédek idéznek egy levelet, amelyet Auersperg herceg írt a császárnak, amikor elhatározta, hogy háborút indít a svédek ellen, és mivel a svédek ezt az iratot aprólékosan leírják, az itteni udvar összes minisztere el van képedve, amiért a svédekhez egy ilyen titkos irat másolata eljuthatott. Néhányukkal beszéltem, és vannak, akik azt mondják, a herceg sosem adott ki ilyen írást a kezéből, és bizonyára igazat is mondanak. Mások viszont váltig állítják, hogy mégis igaz, és hogy nem találunk szavakat, amiért a svédek kezébe került.

Most, amikor ezt írom, levelet hoznak Pozsonyból 15-i dátummal, amelyben az áll, hogy elfogták a nagyvezírnek egy levelét, amelyben a nagyúr megparancsolja a kanizsai basának, hogy minden emberével vonuljon a budai basa megsegítésére Rákóczi ellen. Arról is beszámol neki, hogy a nagyúr Drinápolyban készül tölteni a telet, és hogy tavasszal el akarja küldeni a nagyvezírt Erdélybe. Mint mondják, a levelet Zrínyi gróf egyik tisztje fogta el, miközben a vidéken járőrözött.

VII

f. 10r–10v. Niccolò Siri Des Noyers-nak.

Bécs, 1659. november 24.

Vienna 24. Novemb[re] 1659

Tutte le lettere della corte Cesarea ricevute in questi giorni, ci hanno confermato che da una truppa di cavalleria del Sig[no]r Conte Nicolo di Serino, che scorreva la campagna nel paese Ottomanno fu fatto prigioniero il Chiaus, che s'accennò la passata, che con lettere del primo Visir andava dal Bassa di Canisia, et ad altri commandanti

³⁶ Radolt Kelemen, I. Lipót királyi biztosa.

³⁷ Homonnai György (1633–1661).

delle frontiere, portando commandamenti del Gran Sig[no]re per doversi mettere in campagna con la lor gente ; & andarsi ad unire con quello di Buda a danni e distruzione della Transilvania.

Li denota di piu come a San Giorgio saranno secondati dal primo Visir con gran forze, e che commandera in Walachia alcune horde di Tatari, per meglio assicurarsi di quei popoli.

Ch'egli medemo passera l'inverno in Adrianopoli per accalorire l'impresa, et effettuare i suoi disegni. Queste lettere intercette sono state subito mandate a Possonia alla Maestà dell'Imp[erato]re che fattesi interpretare, si sono trovate di questo tenore.

Quasi nell'istesso tempo che si ricevertero queste lettere comparve in corte un dispaccio dell'Internuntio stato a Constantinopoli, con l'avviso del suo arrivo a Buda con Soliman Bassa, che viene mandato <dal Imp[erato]re> dal Gran Sig[no]re all'Imp[erato]re & perche prima dell'arrivo di questo Turco si desidera sentire dall'Internuntio la relatione del suo negotiato, se gl'è spedito ordine di dover lasciare a Giavarino detto Soliman Bassa, e luy avanzare a Possonia, dove credo che sia già comparso.

Per quest'interessi della Transilvania s'è da una settimana all'altra prolungata la Dieta, ne fin a quest'hora si può sapere quanto sia per trattenersi abasso la Corte ; è ben vero che dalle lettere che s'attendono anco questo giorno si spera sentire una certezza. Quanto alla consegna de' Comitati bisognerà ch'il Ragoczi si contenti di farla nella maniera che piacerà all'Imp[erato]re alla qual fine se gli è di nuovo scritto categoricamente.

[f. 10v.] Havendo alli giorni passati patito assai d'un catarro il Serenissimo Sig[no]r Arciduca Leopoldo, a segno che già li restava impedito l'udito, ha risoluto per consiglio de' medici di tornare a Vienna, e ci si attende domani, così hà S[ua] A[l]tezza medema fatto dire all'Imperatore per il Sig[no]r Conte Slavata suo cameriere comparso questa mattina.

Questo medemo Sig[no]re hà detto a diversi amici che per li 28. di questo sarà il fine di quella Dieta, e che per li 30. sarà quà l'Imp[erato]re con tutta la Corte, havendo i Sig[no]ri Ungheri risoluto di rimettere ad un'altra Dieta il punto della Religione ; quello de' P[adri] Giesuiti, e le pretensioni della Camera sopra il maneggio delle miniere di Ungheria. Per conto de' comitati doverà il Sig[no]r Conte Humanai dichiarato G[e]n[er]ale di Cassovia, cioè dell'Ungheria Superiore prenderne il possesso senza altra riserva, così havendo la corte stabilito con li stati, per haver questi in ultimo stimato che per la sicurezza del regno bisogna levarli dalle mani del Ragoczi. Però fin che non se ne sente il seguito, tutto si può mutare, essendo li Ungari troppo partiali di quel Principe.

Il medemo Sig[no]r Conte Slavata mi dice, ch'il Gran Sig[no]re col primo Visir sia già in Adrianopoli con molte militie, e che hor a Possonia si tratti solamente come assicurarsi quando il Turco invada la Transilvania, mà si farà ogni possibile per divertirlo come hò detto per avanti.

Minden levél, amely a napokban a császári udvarból érkezett, megerősítette, hogy az ottomán területet átfésülve Zrínyi Miklós gróf egyik lovascsapata fogta el a csauszt, aki a kanizsai basának és a határvidék más parancsnokainak vitte a nagyvezír levelét, amely-

ben a nagyúr megparancsolja, hogy embereivel vonuljon hadba, és egyesüljön a budai basa seregeivel Erdély kárára és pusztulására.

A levélből kiderül az is, hogyan fogja őket nagy erővel segíteni Szent György havában³⁸ a nagyvezír, és hogy Havasalföldre fog vezérelni néhány tatár hordát, hogy biztossítsa magát az ottani népek felől.

A telet pedig Drinápolyban fogja tölteni a nagyvezír, hogy kiforralja tervét, és valóra váltsa szándékait. Az elfogott levelet azonnal elküldték Pozsonyba öfelségének, a császárnak, aki lefordíttatta magának, és ezeket találták benne.

Majdnem egy időben azzal, hogy ezeket a leveleket megkapták, sürgöny érkezett az udvarba a konstantinápolyi internunciustól azzal a hírrel, hogy [a nagyvezír] megérkezett Budára Szolimán pasával, akit a nagyúr a császárhoz küldött, és mivel e török érkezése előtt a követből akarják hallani a követségéről szóló beszámolót, parancsot küldtek neki, hogy hagyja Győrött Szolimán pasát, és folytassa útját Pozsonyba, ahová szerintem már biztosan megérkezett.

Erdély ügyei miatt egy héttel meghosszabbították az országgyűlést, és még most sem tudni, meddig marad még az udvar Pozsonyban, bár a levelektől, amelyeket mára várnak, még remélnek némi bizonyosságot. Ami a vármegyék átadását illeti, Rákóczi kénytelen lesz a császár óhaja szerint végrehajtani azt, amiért ismét kategorikusan írtak is neki.

Miután az elmúlt napokban öméltósága Lipót főherceg³⁹ meglehetősen sokat szenvedett a huruttól, úgy tűnik, hogy a hallása is rosszabbodott, ezért orvosai tanácsára úgy döntött, hogy visszatér Bécsbe, és ott fog várni holnap, ahogyan a hercegi felség azt a császárnak megüzente inasával, Slavata gróffal,⁴⁰ aki ma reggel érkezett.

Ugyanez az úr több barátjának is azt mondta, hogy folyó hó 28-án fog véget érni az országgyűlés, és 30-án már itt lesz a császár az egész udvarral együtt, mivel a magyar urak hajlandóak voltak a következő országgyűlésre áttenni a vallásról, a jezsuita atyákról, valamint a kamarának a magyarországi bányák kezeléséről szóló pontokat. Ami a vármegyéket illeti, Homonnai grófnak, akit kineveztek Kassa, vagyis Felső-Magyarország kapitányának, minden további nélkül el kell őket foglalni, mivel az udvar megegyezett abban a rendekkel, hogy őket fontosságuk miatt a királyság biztonsága érdekében el kell venni Rákóczi kezéből. Ám mivel még nem tudni a folytatást, még minden megváltozhat, hiszen a magyarok túlságosan is részrehajlóak Rákóczi javára.

Szintén Slavata gróftól tudom, hogy a nagyúr és a nagyvezír már Drinápolyban vannak népes sereggel, és most Pozsonyban már csak arról beszélnek, hogy tudhatnák magukat biztonságban, amikor majd a török lerohanja Erdélyt; azonban mindent megfognak tenni azért, hogy eltérítsék szándékától, ahogy az imént is már mondtam.

³⁸ Áprilisban.

³⁹ Az ekkor már sokat betegeskedő Lipót Vilmos főhercegről, I. Lipót császár nagybátyjáról van szó (1614–1662).

⁴⁰ Az említett Slavata gróf valószínűleg azonos Johann Joachim Slavata von Chlum (1637–1689) császári kamarással.

VIII
f. 12v–13r. Niccolò Siri Des Noyers-nak.

Bécs, 1659. december 1.

Vienna d'Austria 1. Decembre 1659.

Si compiacquero finalmente li Sig[no]ri Ungheri di dar fine à loro [f. 13r.] gravami, e rimettere alla prossima Dieta il punto tanto scabroso della Religione, e quello de P[adri] Giesuiti con molti altri, che per le controvertie trà di loro non possettero havere ultimatione.

In tutta questa settimana si è travagliato trà i Sig[no]ri Ministri, e li medesimi stati sopra il modo di formare, e mettere un corpo di gente Alemanna e nazionale da poter conservare il regno d'ogni scorreria, che vi potesse fare il Turco, mentre non poco s'apprendono i preparamenti che va facendo, non solo per rendersi considerabile adesso contro il Ragoczi e la Transsilvania, mà al prossimo S[an] Giorgio, come cantano le lettere, intercettesi, per il Bassa di Canisia.

Si publica che per la giornata di domani debba seguire la terminatione di quella Dieta, et a quel tempo si potrà facilmente sapere ciò, ch'haveranno risoluto circa quest'ultimo punto tanto importante e necessario alla conservatione di quel regno.

Domenica passata quel Sig[no]r Palatino fù dichiarato da Sua Maestà Cesarea di questo Consiglio di Stato, per il qual effetto pressò alla Maestà sua nella forma solita il giuramento.

Partì per l'Ungheria Superiore il Sig[no]r Humanai dichiarato G[e]n[er]ale, & dicesi, ch'egli dovera prendere il possesso delli 2. Comitati e metter presidio nelle piazze di Zakmar e Kollo senza altre circostanze, o conditioni come pretende il Ragoczi.

Li Sig[no]ri Ministri dell'Imperatore, che qui si trovano mostrono d'apprendere grandamente il soccorso di Stetino e per raggione, perche dove si sperava con l'occupatione di quella piazza potere alloggiare la maggior parte dell'armata in Pomerania adesso bisognera pensare a quartieri ne' proprii stati, e questi hanno bisogno d'ogni altra cosa che d'un simil aggravio.

Vége véget vetettek a magyar urak a gravamenjeiknek, és a vallásról szóló kényes kérdést, valamint a jezsuita atyákét, mint még annyi mást, amelyben az egymás közti viták miatt nem tudtak megegyezni, elhalasztották a következő országgyűlésre.

Egész héten azon fáradoztak a miniszter urak és a rendek, hogy miképpen állíthatnának fel egy német és egy hazai hadtestet, hogy megvédhessék a királyságot minden betöréstől, amellyel a török fenyeget, hiszen nyilvánvalóvá vált, milyen előkészületeket tesz azért, hogy most Rákóczi és Erdély ellen megerősödjön, és ráadásul Szent György havára is készül, amint az a kanizsai basa elfogott leveleiből is kiderül.

Nyilvánosságra került, hogy a holnapi napot követően berekesztik az országgyűlést, és addigra biztosan ki fog derülni, hogy mire jutottak ebben az utolsó, nagyon fontos, a királyság megőrzésével kapcsolatos pontban.

Múlt vasárnap a nádor urat kinevezte őfelsége, a császár az Államtanácsba, és hogy ez gyorsan végbemenjen, őfelségét a szokásos formások során megsürgette az eskütétellel.

A kapitánnyá kinevezett Homonnai úr elindult Felső-Magyarországra, és azt mondják, hogy el kell foglalnia a két vármegyét, és helyőrséget kell tennie Szakmárba és Kál-lóba tekintet nélkül minden olyan feltételre, amelyet Rákóczi támaszt.

A császár miniszterei, akik itt vannak, láthatóan nagy örömmel vették tudomásul Stettin segítségét, és jó okuk van erre, hiszen azt remélik, hogy ezt az erősséget elfoglalva elszállásolhatják a Pomerániában lévő hadsereg nagy részét, és most azokra a kvártélyokra kell gondolniuk, amelyek a saját tartományaikban vannak, ezeknek pedig nem jönne jól egy hasonló kellemetlenség.

IX

f. 13v–14r. Niccolò Siri Des Noyers-nak.

Bécs, 1659. december 15.⁴¹

Vienna 15 Decemb[re] 1659

[...]

In questo punto torno da Corte dove ho inteso da Ministro molto qualificato, ch'il Sig[no]r Palatino d'Ungheria habbi scritto al suo arrivo in [f. 14r.] Possonia, ch'il cattivo successo del Ragoczi sia vero verissimo, e ch'egli si sia salvato col suo tesoro versi i Cosacchi. Può anco essere che li Ungari sparghino questo, per che il Turco non lo seguiti nell'Ungheria, e conosco bene che questi Signori se ne prendono gran pensiero.

Éppen most jövök az udvarból, ahol megtudtam az igen jeles minisztertől, hogy amint Magyarország nádora Pozsonyba való érkezésekor megírta, Rákóczi veresége bizony nagyon is igaz, és hogy a fejedelem a kozákok irányába menekült kincseivel. Ám az is lehet, hogy csak a magyarok terjesztik ezt, nehogy a török kövesse őt Magyarországra, és tudom jól, hogy ezeket az urakat nagyon aggasztja ennek lehetősége.

X

f. 14v. Bécs, [1659.] december 8. Saint-Martin Des Noyers-nak.⁴²

Vienna 8. Decembre

Vendredi dernier la Court retourna icy de Presbourg, ou la Diete est finie. L'affaire des Jesuites a retardé 3. jours entiers la conclusion ; dautant que l'Emp[ereu]r ou eux, vouloient qu'ils fussent receus & declarez membres du Royaume, affin que de chascune de leurs maisons ils peussent envoyer leurs Deputez a toutes les Dietes, & avoir part dans

⁴¹ A levél itt nem közölt részében a pireneusi béke aláírásáról van szó.

⁴² A levél jobb felső sarkában: „M[onsieur] de S[ain]t Martin a M[onsieu]r / Des Noyers.”

les affaires d'Estat publiques & politiques du Royaume de Hongrie. Mais finalement les Hongrois n'ont jamais voulu l'accorder, & ils ont protesté que jamais ils ne l'accorderont. Les Catholiques leur ont esté aussi contraires que les heretiques. Lors que les Seig[neu]rs & les Nonces remercièrent l'Emp[ereu]r apres la conclusion de la Diete, il leur dit un peu en colere ces mots. *Desideriis nostris pro parte Jesuitarum condescendere noluistis, sed memores erimus*. Cela donne un peu a penser aux Hongrois, qui sont desja assez alterez.

Múlt pénteken az udvar visszatért ide Pozsonyba, ahol az országgyűlés már véget ért. A jezsuiták ügye miatt három egész nappal elhúzódott a lezárása; a császár, valamint ők hiába akarták, hogy befogadják őket a királyság rendjei közé, hogy minden egyes rendházuk elküldhesse követét az összes országgyűlésre, és részt vehessen a Magyar Királyság politikai rendjeinek ügyeiben. Ám végül is a magyarok nem voltak hajlandóak megadni nekik ezt a jogot, és kijelentették, hogy soha nem is fogják megadni. A katolikusok éppúgy ellenük voltak, mint az eretnekek. Amikor az országgyűlés lezárásakor az urak és a követek köszönetet mondtak a császárnak, az némi haraggal a hangjában ezt válaszolta nekik: *Desideriis nostris pro parte Jesuitarum condescendere noluistis, sed memores erimus*. ['Nem akartatok engedni a jezsuitákkal kapcsolatos kéréseinknek, de nem felejtünk.'] Lesz miért aggódniuk a magyaroknak, akik már így is eléggé nyugtalanok.

XI

f. 14v–15v. Niccolò Siri Des Noyers-nak.

Bécs, 1659. december 22.

Vienna 22. Decemb[re] 1659.

L'avviso capitato la settimana passata da Cassovia al Sig[no]r Palatino d'Ungheria, che i Turchi havessero totalmente rotto e dissipato l'essercito del Ragoczi, si è pur troppo confermato, anzi diverse altre lettere comparse in <...> questi giorni asseriscono che sendosi saluate alcune truppe verso il Tibisco fossero state di nuovo sorprese e tagliate la maggior parte a pezzi si come quelle ch'il medesimo Ragoczi haveva mandate in Moldavia in rinforzo di quel Vaivoda seco collegato si.

Con ansiera grande s'attende ciò che sia sequito doppo questo fatto, e se <...> sia vero ch'il Ragozzi si sia salvato in Zakmar, una delle migliori forti de Comitati, e che gia habbi mandato più dentro l'Ungheria Superiore la maggior parte de suoi migliori sup<p>ellettili, possendosi dubitare, [f. 15r.] Turchi col pretesto di perseguitarlo passino da questa parte del fiume e tentino i loro vantaggi, benche sempre habbino promesso di voler mantenere inviolabilmente la pace con S[ua] M[ae]stà C[esarea].

Dicesi che li stati di Transsilvania non habbino volsuto mettersi alla difesa, ne impugnar l'armi contro li Ottomanni, doppo che il Bassa di Buda li assicurò del perdono del Gran Sig[no]re e che mentre non havessero volsuto riconoscere più il Ragoczi per lor Principe li sarebbe stato rilasciato li Tallari 500 m[ille] promessi pagare, per le spese

dell'ultima guerra, e quella somma del più del solito tributo, già che constava al Gran Sig[no]re che loro havessero di nuovo eletto il <Raca> Ragoczi per lor Prencipe, et abbandonato il Berciai, per non poter supplire a tanto denaro.

I med[esi]mi stati si contentavano di riconoscere per Prencipe il Berciai per parte del quale giunse qui alli giorni passati una persona, che se bene non hà per anco havuto audienza da sua Maestà, ne si sappi precisamente le sue commissioni, credesi versino in supplicar la Maestà Sua di non assistere al Ragoczi.

Questa mattina l'Internuntio Turco è stato all'audienza del Sig[no]r Prencipe di Locoviz Presidente di guerra, et in due o trè giorni può essere che l'ottenghi da S[ua] M[aestà] Ces[are]a.

Questo sig[no]r Cancelliere d'Ungheria dice che i Tartari sono entrati nella Moldavia e fatto grandissimi danni a quei poveri popoli che troppo creduli al Ragoczi, e suoi adherenti, si ero lasciati dare ad intendere quello ch'in effetto non era, cio è che l'Imp[erato]re gli haverebbe assistiti.

L'altro giorno venne avviso in corte della morte del Sig[no]r G[e]n[erale] Lamboi seguita quasi improvvisamente a suoi beni in Bohemia.

Adesso la Camera Imperiale Aulica et il Sig[no]r Amb[asciato]r di Spagna si farà avanti per le loro pretensioni sopra lo sborso che li fecero 18. mesi sono per una levata di 5000 huomini, che dicono non haver egli appieno satisfatto a quello si era obligato.

[f. 15 v.] È qua comparso un Gentilhuomo invitato dal Sig[no]r Elettore di Brandenburg all'Imp[erato]re qual hebbe sabbato audienza, e come da parte sicura ho inteso, è venuto per assicurare S[ua] M[aestà] della sua costanza per la continuatione della guerra, e per che si era richiesto d'alloggiare ne suoi stati alcuni reggimenti, par che S[ua] A[ltezza] si contenti di ricever l'aggravio di 4 m[ille] huomini.

Havendo l'Altezza Sua sentito che nell'aggiustamento della pace trà le due corone son convenuti li Signori Spagnuoli d'evacuare al Sig[no]r Duca di Neubourg la piazza di Giuliers<...> supplica la M[aestà] S[ua] Ces[are]a d'addoparsi app[ress]o il Rè Catolico per che non segua, adducendo i gravi pregiuditii, d'incontrar puole [?] da questa evacuatione, mà in questa parte par che difficilmente possi restar consolato.

Kassáról azt a hírt kapta Magyarország nádora, hogy a törökök tönkreverték és szétkergették Rákóczi seregét, ami bizony nagyon is biztos, hiszen még sok más levél is érkezett a napokban, amelyek bizonyítják, hogy néhány csapat a Tisza felé menekült, ám többségüket ismét meglepték és kardélre hányták, csakúgy mint azokat, amelyeket Rákóczi Moldvába küldött a vele szövetséges vajda megsegítésére.

Szorongva várják, hogy mi fog még ezután következni, és ha igaz, hogy Rákóczi Szakmárba menekült, a vármegye egyik legjobb várába, és már elküldte Felső-Magyarországba értékesebb ingóságainak nagy részét, akkor félő, hogy a törökök azzal az ürüggyel, hogy őt üldözik, átkelnek a folyó innenső felére, és kihasználják előnyüket, noha mindig is azt ígérték, hogy nem sértik meg a császári felséggel kötött békét.

Azt mondják, az erdélyi rendek nem akartak védekezni, sem fegyvert ragadni az otrománok ellen, miután a budai basa biztosította őket a nagyúr bocsánata felől, és hogy

amíg úgy volt, hogy többé nem ismerik el Rákóczit fejedelmüknek, elengedte volna nekik a megígért és az utolsó háború költségeire szánt ötszázezer tallért, amely összeg magasabb volt a szokásos adónál, hiszen nyilvánvaló volt a nagyúr előtt, hogy Rákóczit azért választották újra fejedelmükül, és azért fordultak el Barcsaytól, mert nem tudtak ekkora összeget megadni.

Ezek a rendek belementek abba, hogy elismerjék Barcsayt fejedelmüknek, akinek a részéről a napokban érkezett is valaki, aki egyelőre még nem kapott audienciát őfelségétől, és nem is tudni pontosan, hogy miről szól a megbízatása, talán valami olyasmiről, hogy megkérje őfelségét, hogy ne támogassa Rákóczit.

Ma reggel a török követ audiencián volt Lobkowitz hercegnél, a Haditanács elnökénél, és két-három nap múlva a császári felség színe elé járulhat.

Magyarország kancellára szerint a tatárok benyomultak Moldvába, és hatalmas kárt tettek ezekben a szegény népekben, akik túlságosan is hittek Rákóczinak és követőinek, és olyan hamis hír is elterjed, amely szerint a császár is segítette őket.

A minap jött a hír az udvarba Lamboy tábornok⁴³ haláláról, amely szinte teljesen váratlanul következett be Csehországban.

Most a császári Udvari Kamara és a spanyol nagykövet úr folytatják a tárgyalásokat azzal a kifizetéssel kapcsolatban, amelyre tizenhét hónapja került sor azért, hogy ötezer fegyverest kiállítsanak, akik azt állítják, hogy nem teljesítették ezt a kötelezettségüket.

Egy nemesember a brandenburgi választófejedelem megbízásából megjelent őfelségénél, aki szombaton audienciát tartott, és mint azt biztos forrásból tudom, azért jött, hogy biztosítsa őfelségét, hogy a [választófejedelem] elkötelezett a háború folytatása mellett, és ezért szükség lesz elszállásolni tartományaiban néhány ezredet; úgy tűnik, öméltósága hajlandó négyezer ember terhére vállalni.

Miután öméltósága hallotta, hogy a két korona közötti béke helyrehozatalakor a spanyol urak megállapodtak abban, hogy a neuburgi herceg javára kiűrtik Jülich várát, kéri a császári felséget, hogy járjon közben a katolikus királynál, hogy ne szálljon szembe a súlyos sérelmeit felhozva ezzel a kiűréssel, ám ebbe a pontba, úgy tűnik, nehezen fog belenyugodni.

XII

f. 20r. Niccolò Siri Des Noyers-nak.

Bécs, 1660. május 24.

Vienna il 24. Maggio

Parla d'un tale Micheliz Ungaro, che l'anno passato si fece Turco, ch'era arrivato in Ungheria con buone truppe di cavalleria per dar a dosso al Sig[no]r Conte di Serino.

⁴³ Guillaume de Lamboy (1590 k.–1659) flamand származású tábornok, aki a császár szolgálatában harcolt a harmincéves háborúban.

Alli giorni passati giunse qua un metropolita che veniva mandato dal Michel Vaivoda all'Imp[erato]re, per dolersi acerbamente delle tirannie che li faceva il Racoczi, doppo haverlo con lusinghe tirato al suo partito, <et> e fatto lo cadere in disgratia della Porta, assicurandosi del suo danaro, e di quanto haveva ; e quantunque il detto Metropolita habbi' inteso quì la morte del suo patrone, hà presentato le lettere a Sua Maestà, et esposto le sue commissioni, che son state di accusare il Racoczi per il maggior barbaro che fù al mondo, e che merita ogni gran castigo. Havendo levato al suo patrone ciò ch'haveva, e che si possi credere la vita ancora. Sopra questa relatione, e quella di Stefano Vaivoda, che similmente è stato da luy assassinato hà la Camera di Ungheria ottenuto dalla Maesta sua ordine di ricercare al Raccoczi tutto il denaro, gioie & altre robe di valore lasciate dal detto Michele, e quando non voglia restituirle si deva prenderle per forza, con impatronirsi del castello di Monchac, dove si dice sia il tutto.

Beszélnek egy bizonyos Mikulich⁴⁴ nevű magyarról, aki tavaly törökké lett, és Magyarországra érkezett egy nagy lovascsapattal, hogy Zrínyi grófot hátba támadja.

Az elmúlt napokban érkezett ide egy metropolita, akit Mihály vajda⁴⁵ küldött a császárhoz, hogy keservesen elpanaszolja, mi mindent kellett ennek elszenvednie Rákóczi önkénye miatt, miután hízélgéssel a saját pártjára csábította, majd pedig kegyvesztettette tette a Portánál, miközben az ő pénzéből és minden vagyonából biztosította magát; és jóllehet ez a püspök értesült itt ura haláláról, megmutatta a leveleket öfelségének, és teljesítette megbízását, vagyis Rákóczit a világ legbarbárabb emberének állította be, aki bármilyen nagy büntetést megérdemel. Urától elvette mindenét, amije csak volt, és ha hinni lehet neki, még az életét is. E tudósítások után, csakúgy mint a szintén Rákóczi által meggyilkoltatott István vajdáról⁴⁶ szóló hírek után a magyarországi kamara elérte öfelségénél, hogy adja ki parancsba, hogy számon kérjék Rákóczin az összes pénzt, ékszert és értékes ruhát, amelyet Mihály vajda nála hagyott, és ha nem hajlandó őket visszaadni, akkor erővel vegyék el tőle Munkács várának elfoglalásával, ahol állítólag az összes kincs megtalálható.

⁴⁴ Minden bizonnyal Mikulich Sándorról, a horvát királyi személynök, a Zrínyi árvák egyik gyámjaként is ismert Mikulich Tamás fiáról van szó, aki a Zrínyi testvérek boldogulását féltékeny szemmel néző apja és saját garázdalkodásai miatt volt feszült viszonyban Zrínyivel. 1655 nyarán tetteiért fő- és jószágvesztésre ítélték, ezért elhagyta az országot, Franciaországba, Spanyolországba, végül pedig Törökországba ment. 1663 nyarán a minden bizonnyal bosszúvágytól fűtött Mikulich Köprülü Ahmed nagyvezír táborában volt. SZÉCHY, 1896–1902, I, 266; 278–279; 252–256; 301–302; III, 67–69; 102–106, V, 23; 28.

⁴⁵ Siri vagy a másoló III. Mihnea havasalföldi vajda (ur. 1658–1659) nevét írja tévesen Mihálynak (Michele-nek). A következő levélben már a Mickna alakot használja.

⁴⁶ Moldva vajdája, aki az 1650-es kozák betörést és az ennek nyomán támadó felkelést kihasználva jut hatalomra II. Rákóczi György segítségével. 1659 októberében viszont már a havasalföldi Mihnea vajdával szövetségben támad Rákóczi Moldvára.

XIII

f. 20v. Niccolò Siri Des Noyers-nak.

Bécs, 1660. május 31.

Vienna 31. Maggio 1660

In oltre si vuole ch'egli (Raccoczi) si ritiri d'all'Ungheria per levare il pretesto a Turchi di seguirlo, essi è comandato al Sig[no]r Palatino di ricercare al medemo Raccoczi il danaro e gioe lasciate dal Mickna Vaivoda morto nel castello di Monchac. Anzi questo Vescovo Metropolitana, ch'era stato mandato all'Imperatore dal detto Mikna asserisce havere avviso da chi si e trovato presente alla sua morte che il Raccoczi <...> lo habbi fatto avvelenare per levarli quanto haveva.

Questo Metropolitana stando appresso il Mickna ricevette lettere d'un tale Arsenio favorito del Gran Duca di Moskovia, col quale si è conosciuto in Gierusalem, e gli scrive, che havendo parlato della sua persona col Gran Duca, egli lo desidera havere al suo servitio con darl'intentione di far l'ispettore del Principe suo figliuolo, e che però <...> deva partire quanto prima per Moska, sicuro di essere ben trattato. Questo Metropolita par risoluto di tentar cela la sua fortuna ; Hà comunicato tutto a questi Sig[no]ri Ministri, mostrando desiderio che Sua Ma[es]ta Ces[are]a mandasse seco il suffraganeo di Strigonia suo amico, con promettersi di poter per via di quel tale Arsenio trattar qualche cosa di buono a favore della Chistianità, e contro il Turco, mà questi Sig[no]ri non aplicono, e gl'han risposto che se luy vuole andar, vada, mà non vogliono mandare alcuno.

Többek között azt akarják, hogy Rákóczi hagyja el Magyarországot, hogy a törököknek ne legyen ürügyük őt üldözni, és a nádor úr parancsot is kapott, hogy számon kérje Rákóczitól a halott Mihnea vajda által Munkács várában hagyott pénzt és ékszereket. Sőt az a metropolita püspök, akit Mihnea vajda a császárhoz küldött, azt állítja, hogy valakitől, aki jelen volt [a vajda] halálánál, híreket kapott, melyek szerint Rákóczi megmérgeztette őt, hogy mindenét elvehesse.

Ez a metropolita, amikor még Mihnea vajdánál volt, leveleket kapott egy bizonyos Arseniótól, a moszkvai nagyfejedelem kegyencétől, akivel Jeruzsálemben ismerkedett meg. Azt írta neki, hogy miután beszélt róla a nagyfejedelem előtt, emez szívesen látná őt a szolgálatában fia, a herceg tanítójaként, és ezért minél előbb Moszkvába kell mennie, ahol biztosan jól fogadják őt. A metropolita, úgy tűnik, nagyon el van szánva, hogy ott próbára tegye szerencséjét. Mindezt tudtára adta a miniszter uraknak is, és kifejezte óhaját, hogy a császári felség elküldje vele barátját, az esztergomi suffraganeust, és azt ígéri, hogy ennek a bizonyos Arseniónak a révén valamit kieszközöl a kereszténység javára és a török ellen, az urak azonban nem egyeznek ebbe bele, és megmondták neki, hogy ha menni akar, ám menjen, de nem küldenek vele senkit.

XIV

f. 20v–21v. Niccolò Siri Des Noyers-nak.

Bécs, 1660. június 7.

Vienna li 7. di Giugno 1660

Con Corriere mandato dal Conte Humanai a Sua M[aestà] Ces[are]a dell 27 di Maggio dall'Ungheria Superiore è venuta nuova che tra Gialu e Claudiopoli il Bassa di Buda havesse totalmente battuto il Raccoczi, che di 130. stendardi che haveva il suo essercito, soli 20 si fossero salvati, et il Raccoczi medemo con due ferite in testa, ritirato per necessità in Varadino. Che tutta l'Infanteria fosse stata tagliata a pezzi con perdita del bagaglio, canon e monitioni, riservandosi a scrivere ogni altra particolarità con le prime. [f. 21r.] Con ansietà le stanno questi Sig[no]ri ministri attendendo per sentire quello facci adesso il Bassà di Buda, dove si volti e a che parte si aplichì Hali Bassà con l'altra armata. Questo fatto vien compatito tanto quanto si riguarda il danno che ne può risultare al Christianesimo, col spargimento di tanto sangue Christiano, e che i Turchi si rendono sempre più formidabili. Mà quanto alla persona del Raccoczi, non vi è chi lo condoli.

Al Sig[no]r Palatino di Ungheria è riuscito introdurre per statagemma presidio di 500 Alemanni e 500 Hungari nella città di Cassovia, con haver fatto da soldati travestiti da villani tagliare in pezzi la guardia che stave a una porta, e nell'istesso tempo entrar la cavalleria, che quivi poco lontano stava aguattata per attendere il segno.

Con questo si mette un poco di freno a quel Magistrato tutto heretico, e mal affettionato a questa corte ; e se bene fin al tempo giurò e promesse a S[ua] M[aestà] defunta di ricevere suo presidio ogni volta si fosse stimato necessario, mai lo hà voluto fare, e più tosto vi haveria introdotto quel del Raccoczi.

Con tal felice riuscita hà il Sig[no]r Palatino accresciuto il buon concetto in questa corte, conoscendo si ben versato alle cose giuste e satisfattioni di Sua M[aestà] Cesarea, e per ciò si è nouvamento scritto al G[e]n[er]ale Susa [a jobb oldali margón: „de Souches”] che si sappi comportare ben seco.

Adesso ch'il Raccoczi è battuto non si rincontrerà difficoltà in leverli i comitati, et il castello di Monkac dove dicono sia il denaro e roba lasciata dal Mickna Vaivoda, di che la Camera di Possonia è molto avida ; e se si potessi anco metter la mano sopra il proprio tesoro, credo che si farebbe volentieri ; perche finalmente non si deve aspettare ch'il Turco l'acquisti ; e Dio sà se a quest' hora non vi ha fatto sopra il suo disegno.

Si è qui sentito molto volentieri la conclusione della pace in Polonia e se n'è volsuto render gratie a sua Divina Maestà ; essendosene [f. 21v] hier mattina cantato il Te Deum in questa catedrale di San Stefano con l'intervento di sua Maestà, Ser[enissi]mi Arciduchi Amb[asciato]ri e gran concorso di popolo, che tanto la desiderava, e si sbarò par tre volte il cannone.

Sono alcuni giorni che qui non fa altro che piovere, che se continuera troppo si guasterranno tutti li fromenti che han bisogno più adesso del Sole.

Hieri osservai, che alla fontione del Te Deum non intervenne Monsig[no]r Nuntio, e domandato la caggione, mi dissero che fosse in casa, un poco indisposto di catarro, mà non sò se sia pretesto, mà lo rinvenirò.

A futár, akit Homonnai gróf küldött a császári felséghez május 27-én Felső-Magyarországról, azt a hírt hozta, hogy Gyalu és Kolozsvár között a budai basa tönkreverte Rákóczit, és hogy a százharminc zászlóaljból, amelyből hadserege állt, csak húsz menekült meg, Rákóczi is két sebbel a fején volt kénytelen Váradba menekülni. Az egész gyalogságot kardélre hányták, és odalett a teljes menetfelszerelésük, az összes ágyú és a teljes muníció, az egyéb részleteket pedig majd még megírja. Nyugtalanul várják a miniszter urak, hogy most mit fog csinálni a budai basa, merre fordul, és mibe kezd Ali basa a másik sereggel. Ezt az eseményt már csak azért is nagyon fájlalják, mivel nagy kára lehet belőle a kereszténységnek, és sok keresztény vére omolhat, a török pedig egyre félelmetesebb. Ami viszont Rákóczit illeti, őt senki nem sajnálja.

Magyarország nádorának sikerült csellel Kassa városába bejuttatnia egy ötszáz németből és ötszáz magyarból álló helyőrséget; parasztoknak öltözött katonákkal kardélre hányatta az egyik kapu őrségét, majd betört a lovasság, amely a közelben a jelle várva lesben állt.

Ez majd megzabolázza ezt a nagyon is eretnek magisztrátust, amely oly kevéssé szereti az udvart; bár folyton esküdözött és megígérte a megboldogult felségnek, hogy befogadja helyőrségét, amikor csak szükségesnek ítéli, sosem volt hajlandó erre, és előbb beengedte volna Rákócziét.

Ezzel a sikerrel a nádor úr nagy hírnevet szerzett magának az udvarban, és megmutatkozott, hogy elkötelezett az igaz ügyekért és a császári felség érdekeiért, így ismét írtak de Souches tábornoknak, hogy viselkedjen vele méltóképpen.

Most, hogy Rákóczit megverték, már nem lesz nehéz elvenni tőle a vármegyéket és Munkács várát, ahol állítólag a Mihnea vajda által hagyott pénz és ruha van, amelyre a pozsonyi kamarának már nagyon fáj a foga, és ha a kincsekre is rátehetné a kezét, azt hiszem, szívesen megtenné, hiszen végül is nem szabad megvárni, amíg a török szerzi meg azt, és csak Isten tudja, hogy ebben az órában is mit tervelt ki.

Itt nagyon megörültek a lengyelországi béke aláírásának, és úgy döntöttek, halát adnak érte az isteni felségnek, ezért tegnap reggel a Szent István-székesegyházban Te Deumot énekeltek őfelsége, nagyméltóságú főhercegek, nagykövetek és nagyszámú nép – amely különösen áhította már a békét – jelenlétében, és háromszor elsütötték az ágyút is.

Néhány napja már egyfolytában csak esik, és ha így folytatódik, megrothad minden gabona, amelynek most inkább napsütés kellene.

Tegnap megfigyeltem, hogy a Te Deum alatt nem jelent meg a nuncius úr, és amikor rákérdeztem ennek okára, azt a választ kaptam, hogy otthon van, mert egy kis hurut kínozza. Azt nem tudom, hogy ez csak ürügy-e, de majd kiderítem.

XV

f. 22r–25r. Niccolò Siri Des Noyers-nak.

Bécs, 1660. június 14.

Vienna 14. Giogno 1660.

L'altro giorno questo Sig[no]r Principe di Lockowitz mi disse in corte ch'il Conigsmarck era stato accettato da S[ua] M[aestà] Reale mio Clem[entissi]mo Sig[no]re Generale contro il Moskovito, et io l'havevo sentito da altri, ma come che V[ostra] S[ignoria] Ill[ustrissi]ma non me ne hà fatto mai menzione non so che me ne credere ; e stime che il Konigsmarch potra operare con un armata aussiliaria che sia formata dalla corona di Svecia, e prenda il nome della Maestà di Polonia, e con tal diversione si potra far stare a segno il Moskovito.

Giunse qua li giorni passati Monsig[no]r Arcivescovo di Strigonia, quale confermò a S[ua] M[aestà] il conflitto tra il Raccoczi et il Bassa di Buda, asserendo che questo fosse stato anco malamente ferito, e che havesse perso più di 2400. huomini.

Ch'il G[e]n[er]ale Ali fosse arrivato a Belgrado con 20 m[ille] Gianizzeri, mà tanto numero non si crede, perche a proportione doveria havere almeno 60 m[ille] Spahi, e da tanti riscontri che si sono havuti si cava, che quell'armata non passi 40 m[ille] persone in tutto, e che anco non sieno molto ben montati.

Mentre questi Sig[no]ri Ministri stavano esaminando queste cose, e si attendeva qualche certezza dello stato del Raccoczi, venne un mandato dalla sua moglie per supplicare S[ua] M[aestà] di credere, ch'egli restava humilissimo [f. 22v.] servo della Maestà sua, e pronto à fare ciò che gli saria stato comandato.

Sabbato poi giunse per espresso altro avviso con sicurezza della sua morte seguita in Varadino li 7. di questo, e causata dalle ferite, che gli levorno quasi subito le forze et il giuditio. Adesso il figliuolo supplica S[ua] M[aestà] Ces[are]a di volerlo conservare nella sua Clementissima Protezione ; e non si più per anco sapere come in questo caso si governera la porta, dove dui anni sono fù confermato questo figliolo per successor Prencipe della Transsilvania, & Eletto dalli stati.

Si dice, che anco il Bassà di Buda sia morto, et altri Principali capi, mà fin che da Buda se ne riceva la confirmatione se ne sospende la credenza. Non è dubbio che gli Unghari Eretici sospireranno la morte di questo prencipe, per che lo tenevano per loro Protettore, e lo stimavano al maggior segno, si starà hor a sentire che resolution prenderanno i Turchi.

Questo Sig[nor] Ambasciator Molino ha' presentato all'Imperatore una Scrittura con la quale dimostra, che da gran tempo in qua non hà goduto la Christianità una pace tanto generale, ne congiuntura più propria per voltar tante armi contro l'inimico commune, che per il passato hà goduto tanti vantaggi mediante la disunione de P[ri]n[cipi] [Christia]ni ; ricercando in ultimo la Maestà sua di concedere qualche aiuto alla sua Republica per questa presente campagna.

Devo confide[n]temente esplicare un mio pensiero a V[ostra] S[ignoria] Ill[ustrissi] ma acciò parendoli adeguato di portarlo alla notitia della Ser[enissi]ma Regina n[ost]ra Clementissima Sig[no]ra lo possi fare, rimettendomi alla sua prudenza. È opinion mia che essendo morto il Racoczi, et havendo lasciato un unico figliuolo con gran somma di denaro sia da desiderarsi di vederlo accomodato lontano dalla Transsilvania per levare ogni occasione a Turchi di perseguitarlo et ogni pretesto di portare le loro armi di qua dal Tibisco con danneggiar l'Ungheria.

[f. 23r.] All'incontro sento che la Maestà della Regina non cavi quasi niente d'entrata delli Stati di Oppolia e Ratiboria, e che la somma del danaro cola impiegata sia quasi morta, horvolendosi riaquistare, non saperei desiderare la più bella congiuntura di questa; che l'Imperatore permettesse di cedere i detti dui Principati al Raccoczi ritornando questo alla Maestà sua Reginale la somma del contante pagata. Questo denaro si potria impiegare con maggiore utilità. Il Raccoczi si conserverebbe da Principe, e l'Imp[erato]re si assicurerebbe della pace anco da questa parte. Io non haverei riguardo al proporre il pensiero all'Imp[erato]re et al Ser[enissi]mo S[i]g[no]r Arciduca, quanto sua M[ae]s[tà] così comandasse, e stimasse cosa possibile fattibile.

È tornata quà da Borgogna la moglie del Sig[no]r dell'Isola, che hà condotto una sua figliuola che dice volerla mettere per dama di honore della Maestà della Regina.

[Itt következik Molin velencei nagykövet beszéde, amelyet Kandia ügyében intézett a császárhoz.]

A minap Lobkowitz herceg azt mondta nekem az udvarban, hogy Königsmarckot⁴⁷ őfelsége a király, az én legkegyelmesebb uram tábornokká fogadta a muszka ellen, és ezelőtt már másoktól is hallottam ezt a hírt, ám mivel uraságod sosem említette nekem, nem tudom, mit higgyek el a dologból; azt hiszem, hogy Königsmarck egy segédhaddal harcolhatna, amelyet a svéd korona adna, és a lengyel királyi felség nevét viselné, és ezzel a diverzióval megálljt parancsolhatna a muszkának.

A napokban érkezett meg az esztergomi érsek, aki megerősítette a Rákóczi és a budai basa összecsapásának a hírét, és azt állította, hogy a fejedelem súlyosan meg is sebesült, és több mint kétezer-négyszáz embert veszített.

Elmondta, hogy Ali basa megérkezett Belgrádba húszezer janicsárral, ám ez a szám alig hihető, ugyanis ekkor arányosan legalább hatvanezer szpáhijának kellene lennie, és számos eddigi összevetésből az derül ki, hogy összesen negyvenezer embernél nincs több a seregben, és még nincsenek is jól felszerelve.

Amíg a miniszter urak ezekkel az ügyekkel foglalkoztak és Rákóczi állapota felől vártak biztos hírt, egy küldött jött a feleségétől, hogy meggyőzze őfelségét, hogy a fejedelem őfelségének, a császárnak továbbra is igen alázatos szolgálja, és kész megtenni bármit, amit neki megparancsolnak.

⁴⁷ Hans Christoph Königsmarck (1600–1663), a svéd király tábornoka.

Szombaton aztán a gyorsfutár új hírt hozott, amely biztosan állítja, hogy emez folyó 7-én, Váradon belehalt a sebeibe, amelyektől szinte azonnal elvesztette erejét és ítélőképességét. Most a fia arra kéri a császári felséget, hogy őrizze meg őt legkegyelmesebb oltalmában; egyelőre nem tudni, hogy most miként fog cselekedni a Porta, ahol két éve megerősítették, hogy ez a fiú lesz az erdélyi fejedelem utódja, akit a rendek is megválasztottak.

Azt is mondják, hogy a budai basa és más fontosabb vezér is meghalt, ám ezt a hírsztelést Budáról sem meg nem erősítették, sem meg nem cáfolták idáig. Nem kétséges, hogy a magyar eretnekek megszenvednék e fejedelem halálát, hiszen oltalmazójuknak tartják, és igen nagyra becsülik, úgyhogy várják, hogy mit határoznak a törökök.

Molino nagykövet⁴⁸ úr átadott a császárnak egy írást, amelyből kiderül, hogy már régóta nem örvendhetett a kereszténység ilyen általános békének, mint most, sem alkalmasabb konjunkciónak arra, hogy végre nagyszámú sereggel a közös ellenség ellen forduljon, amely a múltban nem kevés előnyt élvezhetett a keresztény fejedelmek egyenletlenségei miatt; ezért végül kérte őfelségét, hogy nyújtson némi segítséget köztársaságának a mostani hadjáratban.

Kénytelen vagyok bizalmasan kifejteni uraságodnak egy gondolatomat, amely szerintem alkalmas arra, hogy őfelségének a királynénak,⁴⁹ a mi legkegyelmesebb úrnőnknek is elő lehetne terjeszteni, az ő bölcsességére bízván magamat. Véleményem szerint most, hogy Rákóczi halott, és nagy összegű pénzen kívül egy egyszerűült fiúgyermeket hagyott hátra, kíváncsok lennének ez utóbbit Erdélytől minél messzebb látni, hogy a töröknek ne legyen alkalmuk őt üldözni, sem pedig ürügye arra, hogy haddal keljen át a Tiszán Magyarországra kárára.

Véletlenül hallottam, hogy őfelsége, a királyné szinte semmi hasznot nem húz Oppolia és Ratibor tartományok bevételeiből, és hogy a pénzüsszeg a befektetéssel együtt szinte semmi; ha viszont most vissza akarja szerezni, nem tudok jobb alkalmat erre a mostaninál: a császár átengedné ezt a két hercegséget Rákóczinak, ez utóbbi pedig a befizetett pénzt őfelségének a királynénak visszaküldené. Ezt a pénzt hasznos dolgokra lehetne fordítani. Rákóczi fejedelem maradna, a császár pedig erről az oldalról is biztosítani tudná a békét. Addig nem terjesztem ezt a gondolatot a császár és nagyméltóságú főherceg elé, amíg őfelsége így nem rendelkezik, és a dolgot kivitelezhetőnek nem ítéli.

Visszatért Burgundiából dell'Isola úr hitvese, és elhozta egyik lányát, akiből, mint mondja, udvarhölgyet akar csinálni őfelsége a királyné mellé.

⁴⁸ A velencei nagykövet a bécsi udvarban.

⁴⁹ Gonzaga Mária Lujza.

XVI
f. 25r-v. Niccolò Siri Des Noyers-nak.

Bécs, 1660. június 20.

Vienna 20. Giugno 1660

A 15. di questo giunse avviso a questo M[on]s[igno]r Cancelliere d'Ungheria che havendo penetrato i Turchi la morte del Prencipe Raccoczi si fossero mossi da loro posti, et avanzatisi verso la piazza di Varadino, forse con animo di ponervi l'assedio, mà come che questa è l'unico sostegno della Transsilvania è opinione che la Maestà dell'Imperatore non permetterà che cada in potere di quelle armi, perche farebbe persa tutta quella provincia, e non saria sicura l'Ungheria.

Nell'istesso giorno hebbe avviso sua Maestà, che quel Sig[no]r Palatino col Sig[no]r Generale Susa si fossero abbotat' insieme, e risoluto di mandare dal commandante di Zakmar per farli consegnare a quello di Callo ; et in questa maniera assicurarsi de dui comitati, che con la morte del Raccoczi sono ricaduti a Sua Maestà. [f. 25v.] Ne può il Turco pretendere con ragione cos' alcuna.

Si vocifera che la moglie del Raccoczi qual si ritrovava nel castello di Monkac vogli mandar qua il suo figliolo, ch'è in età di sedeci anni per farlo vivere sotto gli auspicii e protectione della Maestà sua, mà non sò se tal cosa habbi fondamento. È ben certo che questo Prencipe fù dalli stati di Transsilvania eletto dui anni sono per successore del Padre in quella provincia, e restò tal elettione confermata dalla Porta, mà non per questo par che si possi fare alcuno fondamento, essendo li Turchi troppo acerbati contro quel nome.

Folyó hó 15-én jött a hír Magyarország kancellárához, hogy miután a törökök tudomást szereztek Rákóczi haláláról, elhagyták táborhelyeiket, és elindultak Várad erőssége felé, bizonyára azzal a szándékkal, hogy megostromolják, ám mivel ez Erdély egyetlen támasza, úgy vélekednek, hogy őfelsége a császár nem fogja hagyni, hogy e hadsereg kezébe essen, hiszen akkor elveszne az egész tartomány, és Magyarország sem lenne biztonságban.

Ugyanaznap jutott őfelsége tudomására, hogy a nádor úr de Souches tábornokkal tanácskozott, és elhatározták, hogy megüzenik a szakmári várkapitánynak, hogy fogja el a kállói kapitányt; így akarják biztosítani a két vármegyét, amely Rákóczi halálával visszaszállt őfelségére. A töröknek sincs joga más követelni.

Az a szóbeszéd, hogy Rákóczi felesége, aki Munkács várában tartózkodik, ide akarja küldeni a tizenhat éves fiát, hogy őfelsége oltalma és védelme alá helyezze, de nem tudom, hogy van-e ennek bármi alapja. És bár persze ezt a herceget az erdélyi rendek két évvel ezelőtt megválasztották apja utódjául e tartományban, és ezt a választást a Porta is megerősítette, ennek nincs túl sok alapja, elvégre a törökök eléggé megharagudtak erre a névre.

XVII
f. 26v. Niccolò Siri Des Noyers-nak.

1660. június 20.

Vienna 20 Giugno 1660

Questa Mattina sono venute lettere del Sig[no]r G[e]n[er]ale Susa per Stafetta, sono delli 19. dal castello di Toccai, e scrive alla sua Sig[no]ra consorte che mi hà fatto gratia di far mi sentire la lettera ch'il giorno avanti haveva ben presidiato quel luogo per natura forte, et ancò la fortezza di Kalò, che dubitava gli potesse riuscire di metter presidio in Zakmar, stante che già il Turco vi era andato sotto, e pretendeva d'impatronirsene.

Soggiunge non esser bastante a impedirlo, e che se sua Maestà non vuol perdere gli comitati, lo soccora presto di gente, e provveda migliore ordine per i viveri, che fin a quell'hora si dovevano comperare con il contante, altrimenti le cose non potevano passar bene. Hò intenso poi da altra parte, che già tra il Sig[no]r Palatino e detto Sig[no]re Susa sieno passati disgusti, e ch'ambi si sieno querelati alla Corte. Se il Turco resta ostinato a volere quelle piazze, non si vede come si possi sfuggire la rottura, perche persi quelli, persa l'Ungheria, se non subito almeno con un poco di tempo ; et anco la Polonia resterà sottoposta a mille incursioni & pericoli.

Ma reggel levelet hozott de Souches tábornoktól a gyorsfutár, 19-én írta őket Tokaj várában, és azt írja hitvesének – aki volt szíves, és felolvasta nekem ezt a levelet –, hogy előző nap erővel megszállta ezt a várat, és Kálló várát is, ám nem biztos abban, hogy Szakmárt is el tudja-e majd foglalni, hiszen már a török is a vár alá ért, és uralmába akarja keríteni.

Hozzáfűzi még, hogy nincs elég embere ahhoz, hogy megakadályozza ebben a törököt, és hogy ha őfelsége nem akarja elvesztetni a vármegyéket, minél előbb küldjön neki erősítést, és gondoskodjon a rendszeresebb ellátmányról, amelyet idáig pénz ellenében kellett venni, különben a dolgok nem fognak jól sikerülni. Aztán máshonnet megtudtam, hogy már a nádor úr és de Souches között ellenszenv támadt, és mindketten az udvarnál panaszkodtak. A török makacsul ragaszkodik ezekhez az erősségekhez, nem tudom, hogyan lehetne elkerülni ezt a szakadást, mert elvesznek ők, elvész Magyarország, ha nem is azonnal, de legalábbis hamar, és Lengyelország is ki lesz téve számtalan betörésnek és veszélynek.

XVIII
f. 326r.

Kassa, 1660. július 5. [Ismeretlen szerzőtől.]⁵⁰

Cassovia 5. Julii 1660.

Exercitus Germanicus fortificavit et munivit sua Castra ultra Tibiscum ubi ad quemvis actum exercendum ordinantiam S[uae] M[aiestat]is expectat ex Aula.

D[omin]us Palatinus moratur in Tokaj exercitui vicinus Budensis Vesirius plane dum voluisset intercipere Kallo per mandatum Portae avocatus est ut confestim exercitum suum ducat ad Temesvar, ibidemq[ue] Aly Bassae armorum Generali resignet, ipse vero Vesiratu privatus pergat ad Portam, uti factum est. Caeterum Turcicus exercitus castra posuit ad Jenö expectans Aly Bassam qui cum maiori exercitu movit initio huius Temesvarino Jenö versus ad Varadinu[m]. Echedinum, et Kallo obsideant, intercipient coniunctis viribus obsidendum; expressum enim mandatum Portae venit cuius copiam vidi, ut Varadinum, Echedinum, et Kallo obsideant, intercipientque pro Turca. Barcziaÿ in summa est sollicitudine, ut avertat malum hoc a Christianitate conservetq[ue] Varadinum, sed vix tantam creditur habiturus efficaciam: Instat enim tam ipse quam modernus Capitaneus Varadiensis <in protectione> ut D[ominus] Palatinus quam citissime fieri potest, ex istis Germanis adminus 400. Musquetarios mittat Varadinu[m] pro praesidio, sed non audet sine expressa S[uae] M[aiestat]is annuntia, quam adhuc in dies expectant. Turcicus autem exercitus appropinquat. Ipse Barcziaÿ circa suum statum versatur inter spem, et metum.

A német sereg megerősítette a Tisza túlszárnyán lévő táborát, ahol készségesen várja az udvartól öfélére parancsát.

A nádor úr Tokajban marad a budai pasa seregének közelében, akinek, miközben Kállót akarta elfoglalni, a Porta küldönce parancsot hozott, hogy seregével azonnal vonuljon Temesvárhoz, ahol is Ali basát fossza meg a vezérségtől, emez pedig a vezérségtől megfosztva menjen a Portához, ahogyan az elvégeztetett. A török sereg egyébként Jenőnél táborozott le, ahol várja Ali basát, aki nagyobb sereggel indult temesvári táboruktól Jenőn át Várad felé. Ecsedet és Kállót kell megszállniuk, és miután embe-reiket egyesítik, be kell venniük az ostromlott erősségeket, mivel az a világos üzenet jött a Portától, amelynek másolatát magam is láttam, hogy Váradot, Ecsedet és Kállót ostromolják meg és foglalják el a török számára. Barcsay tehát most gondban van, hogyan fordítsa el ezt a rosszat a kereszténységtől, és hogyan őrizze meg Váradot, ám úgy hiszik, lesz elég ereje hozzá, hiszen ő és az új váradi kapitány a nádor urat is sürgeti, hogy amilyen gyorsan csak tudja, a németektől küldjön legalább négyszáz muskétást Váradba helyőrségnek, ő viszont ezt addig nem meri megtenni, amíg meg

⁵⁰ Ezt a levelet nem Boulliau másolta, és a papír is különbözik a kötet többi levelétől.

nem érkezik őfelsége világos beleegyezése, amelyet a napokban várnak. A török se-
reg közben közeledik. Barcsay pedig saját helyzetét illetően remény és félelem között
örlődik.

XIX

f. 26v–28v. Niccolò Siri Des Noyers-nak.

Bécs, 1660. július 5.

5. Luglio 1660. Vienna

[...] Le lettere d'Adrianopoli del 13. Giugno del Residente Cesareo avvisano che il Primo
Vezir stessa assai meglio di salute, e tutto intento alli affari di Transsilvania, spedendo
giornalmente ordini a quei Bassà con molta segretezza.

Che in quella settimana havessero mandato a Buda un Visir Cognato del Grand
Sig[no]re, credevasi per dovere riseder quivi fin à tanto, ch'il [f. 27r.] Bassà havesse
comandato le armi in Transsilvania, e già questo Visir era passato Belgrado.

Confermono il gran incendio seguito in Galata, e che non vi sia restato la sesta parte
delle case, ne altra chiesa con mura et un poco di coperta che quella de P[adri] Giesuiti,
dubitandosi che il Turco voglia lasciar che più si rifabbrichi, per levare a i Christiani
quell'habitatione. Il fuoco si stima stato artificiato, e non accidentale, e che i medemi
Turchi l'habbino fatto. Si ritrovava tuttavia cola l'Amb[asciato]re di Francia, non
volendolo lasciar partire prima di vedere il successore, e di ricevere i 40 m[ille] Talleri,
pretesi per la fuga di colui col vascello carico di role [?] per servitio del G[ran] S[ignore].

Poco prima la partenza di questo corriero vi era giunto avviso, che i Cosacchi si
fossero accomodati con i Tartari, mà non fà mentione del come ; ne se tale <q>
aggiustamento fosse a favore ò no di cotesta corona, e soggiunge che l'armata navale de
Venetiani, ch'era passata a Dardanelli, per serrare quella bocca come gli altri anni, fosse
stata dal cannone de' nouvi castelli rispinta in dietro senza poter conseguire l'intento.
Alla Porta non sapevano ancora la rotta data dal Bassà di Buda al <R...> Rackoczi.

Con l'ultima mia accennai anco come non haveva possuto il G[e]n[er]ale Susa
presidiare Zakmar, per essere stato prevenuto dal Bassa di Buda, che n'haveva fatto
prendere il possesso al Berciai con dichiararsi, che non havendo la Maesta dell'Imp[erato]re
ripreso al Racoczi li dui comitati, quando la porta gliene ha fatto istanza, per levarli
l'occasione di dover venire con un armata a gastigare la sua temerità. Adesso non esser
più tempo, e che pretende sieno ricaduti come beni di un ribelle [f. 27r.] al suo Gran
Sig[no]re quale intende lasciarli godere al suo fedel Berciai insieme col Principato di
Transsilvania.

Di un <T...> tenor simile hà scritto il medemo Bassà al S[igno]r Maÿer, che fù
mandato dall'Imp[erato]re ultimamente al Racoczi, mà non arrivò cola che doppo la
morte. Et havendo il detto Maÿer dato parte al Bassà, che era quivi giunto per riprendere
quelli comitati, egli gli hà risposto come di sopra hò detto. E perche chiaro si comprende

che il Turco si serve del nome del Berciai, per coprire l'avidità che nutrisce di usurparsi l'assoluto dominio della Transsilvania e de comitati ; per haver modo, con un poco di tempo, di fare maggiori acquisti ; si stima che qui non glie l'habbino a permettere, e che se non vorrà restituire Zakmar con le buone si venira alla forza.

Con altre lettere del Sig[no]r Susa delli 22. hà confermato tutto questo, e di più scritto di haver mandato un suo ufficiale al Bassà di Buda, et in tanto fatto fare un ponte di barche sopra il Tibisco, per passar di la con tutta la sua gente, e quivi ben trincerarsi, per mostrare al Turco, che non temesi di lui. In tanto dovera ricevere nuovi ordini di qua, e rinforzi come con tutte le sue lettere n'hà fatto istanza, altrimenti con quella genta che hà, che per certo non arriva a 8 m[ille] huomini, non può operare. Alì Bassa col suo essercito era giunto a Temiswar, dove si era unito con quel di Buda, formando adesso un corpo chi passa 60 m[ille] combattenti, e si vocifera che deva presto comparivi un buon numero de Tartari.

Mi è riuscita haver copia della lettera del Bassà di Buda, e qui congiunta l'invio a V[ostra] S[ignoria] Ill[ustrissi]ma accio col tenore di questa <l> mia la facci sentire a loro Maestà. Veramente è orgogliosa, e piena di mala volontà. Il detto Maÿer è qua ritornato, e passato subito a Gratz ; [f. 28r.] egli mi hà confermato a voce tutte queste cose, e chè havendo procurato di riverire la vedova Principessa Racoczi, ella si fosse scusata, et havesse mandato a trattar seco dui de suoi ministri. Dichiarandosi che non pretendeva per se, ne per il figlio altro che quello era proprietà del defunto suo marito, e che del ressante ne potesse S[ua] M[aestà] Ces[are]a disporre come gli fosse piaciuto.

Il fiser pur mandato da questo Sig[no]r Principe di Locoviz ad Halì g[e]n[er]ale era giunto a Temiswar, e quivi havuto audienza, mà fin hora non si sà le categoriche risposte de Turchi ; è ben vero, che ben presto saperemo se si havera la continuatione della pace ò la guerra ; alla quale questa Corte viene malissimo volontieri, e farà ogni opera per scansarla ; e' per che credo che il Turco se ne avveda, si fa lecito di trattare, come vuole.

Per via di Gratz si è havuto avviso, come il giorno di San Giovanni si attaccasse fuoco nella piazza di Canisia, che per dodici hore non si era possuto smorzare, havendo abbruciato tutto l'arsenale, e distruttovi più di 80 pezzi di cannone di bronzo. Che a questo avviso havesse il S[igno]r Conte di Serino con il Co[n]te Budiani messo insieme da 6 m[ille] huomini per andare verso detta piazza, e tentarne l'acquisto, ma risaputosi da sua M[aes]ta Ces[are]a gli havesse spedito ordine di non muoversi, credendo con questa obligare il Turco a fare il simile verso le piazze della Ma[es]tà Sua e scansare la ruttora.

Copia di lettera del Vezir di Buda al Sig[no]r Agostino Maÿer in risposta alla sua in data circa il med[esimo] tempo di quella del Berciai li 15. Giugno 1660. Trasлата in Italiano.

Premettendo il nostro amichevole saluto, Dio conceda alle vostre cose felice successo.

Amico benevole habbiamo ricevuto la vostra lettera. Voi scrivete per parte [f. 28v.] del vostro Sig[no]re di dover prendere li dui comitati, se ciò havesti fatto in tempo, sarebbe stato bene, per che il Regno di Transsilvania tributario del potentissimo Imp[erato]re a

questa hora non sarebbe desolato, et il valido essercito del potent[issi]mo Imp[erato]re se ne starebbe hora in somma quiete.

Hor dopo che noi per benignità di Dio con molte spese et incomodi siamo entrati nella Transsilvania, e che Dio hà confuso quel rebelle Rakoczio con le sue truppe ladronesche per le molte lor gran sceleraggini, ferito e morto con la nostra spada, e che hà congregato tutti i ladri di quei comitati, non sarebbe giusto di lasciarli così impuniti.

Noi dunque talmente metteremo le mani sopra li detti dui comitati, come sopra beni del rebelle Rakoczio. Poiche se fossero stati del Vostro Sig[no]re non haverebbe permesso, che fossero stati posseduti da quel rebelle, ne che s'assoldassero soldati contro il Regno del pot[entissi]mo Imp[erato]re.

Perloche noi con l'aiuto di Dio, proseguiremo più oltre nel punire, e soggiogare il paese del rebelle e scelerato Rakoczio se non si vorrà arrendere, e lo metteremo sotto la podestà di Achatio Berciai Principe di Transsilvania, fedete al nostro potent[issi]mo Imp[erato]re. Ne vogliamo credere, che il vostro Imp[erato]re di Germania stesso devi haverlo per male ; mà più tosto vorrà che non lasciamo senza castigo la possessione di quel scelerato rebelle. Dio incamini li vostri negotii in ogni bene.

A császári rezidens Drinápolyból írott június 13-i levele jelenti, hogy a nagyvezír egészsége már jobban van, és nagyon elszánt az erdélyi ügyekben, naponta parancsokat küld a pasáknak nagy titoktartás mellett.

Kiderül az is, hogy a héten Budára küldött egy vizírt, a nagyúr sógorát, úgy gondolják, addig kell ott maradnia, amíg a basa Erdélyben igazgatja a hadakat. Ez a vizír már elérte Belgrádot.

A levelek megerősítik a Galatában bekövetkezett tűzvész hírért, ahol a házak hatoda sem maradt meg, és a templomok közül csak a jezsuita atyáknak maradtak meg falai némi tetőzettel; kétséges az is, hogy vajon a török megengedi-e, hogy újjáépítsék, vagy pedig elveszik a keresztények lakóhelyét. Úgy gondolják, hogy nem baleset volt, hanem gyújtogatás történt, és hogy a törökök tették. Mindenesetre ott tartózkodott a francia nagykövet is, mivel nem akarták elengedni addig, amíg meg nem érkezik az utódja, és meg nem kapják a negyvenezer tallért, amelyet a teherhajóval való szökése miatt köveltnek a nagyúr szolgálatára.

Kicsivel e sürgöny elküldése előtt érkezett a hír, hogy a kozákok megegyeztek a tatárokkal, de nem említik, hogy miképpen; sem azt, hogy ez az egyezés kedvező-e vagy sem az ottani korona számára, és hozzáteszi, hogy a velencei hadiflottát, amely áthaladt a Dardanellákon, hogy az előző évekhez hasonlóan elzárják a szorost, az új erődtések ágyúí visszaverték anélkül, hogy az végrehajthatta volna szándékát. A Portán még nem tudták, hogy a budai basa vereséget mért Rákóczi-ra.

Utolsó levelemben jeleztem, hogy de Souches tábornok nem tudta elfoglalni Szakmárt, mivel megelőzte őt a budai basa, aki Barcsaytól elvette a várat, és kijelentette, hogy őfelsége a császár nem vette vissza Rákóczi-tól a két vármegyét, amikor a Porta ezt kérte tőle, hogy ne legyen kénytelen haddal megbüntetni az ő merészségét. Most már

nincs több idő, és követeli, hogy a vármegyék mint egy lázadó javai szálljanak vissza az ő nagyurára, aki átengedi őket az ő hűséges Barcsayjának és az Erdélyi Fejedelemségnek.

A basa hasonlókat írt Mayer úrnak is, akit a császár utoljára Rákóczihoz küldött, de aki már csak halála után érkezett meg. És amikor Mayer közölte a basával, hogy azért jött, hogy a két vármegyét visszavegye, ő ugyanazt válaszolta neki, mint amit fent már írtam. És mivel világos, hogy a török csak azért hivatkozik Barcsayra, hogy ne derüljön ki mohósága, amellyel Erdély és a vármegyék feletti abszolút hatalmat akarja bitorolni, hogy idővel aztán még többet szerezzen magának, úgy gondolják, hogy ezt nem szabad megengedni neki, és ha nem hajlandó a szép szóra visszaadni Szakmárt, akkor erővel kell tőle elvenni.

De Souches úr 22-én kelt levele megerősíti mindezt, és azt is írja, hogy elküldte egyik tisztjét a budai basához, és hajóhidat készíttetett a Tiszára, hogy összes emberével együtt átkelhessen, és fedezhesse magát, hogy lássa a török, hogy nem fél tőle. Addig is innen új parancsokat fog még kapni, valamint erősítést, ahogy azt minden levelében kérte, különben az embereivel, akiknek a száma nem éri el a nyolcezeret, nem fog tudni hadakozni. Ali basa seregével elérte Temesvárat, ahol egyesült a budai basával, így létrejött egy hatvanezer harcosból álló hadtest, és azt rebesgetik, hogy nemsokára megérkezik egy nagy seregnyi tatár is.

Sikerült megszereznem a budai basa levelének másolatát, és mellékelem is uraságodnak, hogy az enyémmel együtt olvassa fel öfelségeiknek. Igazán felfuvalkodott és rosszindulatú ez a levél. Mayer visszatért ide, és rögtön ment tovább Grazba. Személyesen megerősítette nekem mindezeket, és arra is volt gondja, hogy tiszteletét tegye az özvegy fejedelemasszonynál, Rákóczinénál, aki kimentette magát, és két miniszterét küldte maga helyett tárgyalni. Kijelentette, hogy nem kér maga, valamint fia számára mást, mint ami elhunyt férje tulajdona volt, és hogy a többivel úgy rendelkezik öfelsége a császár, ahogy kíván.

Fischer [?], akit Lobkowitz herceg Ali basához küldött, megérkezett Temesvárra, és audiencián is volt már, de mostanáig nem derült ki, hogy mi a törökök végleges válasza; ám nemsokára biztosan megtudjuk, hogy fog-e még tartani a béke, vagy pedig jön a háború, amihez az itteni udvarnak nem nagyon fűlik a foga, és mindent megtesz, hogy elkerülje; és mivel azt hiszem, hogy a török ezzel tisztában van, megengedheti magának, hogy úgy tárgyaljon, ahogy akar.

Graz felé menet jött a hír, hogy Szent Iván napján tűz ütött ki Kanizsa várában, amelyet tizenkét óráig nem lehetett eloltani, elégett az egész arzenál, és több mint nyolcvan bronzágyú elpusztult. Erre a híre Zrínyi gróf és Batthyány gróf⁵¹ együtt mintegy hat-ezer embert küldött a vár felé, és megpróbálták elfoglalni, azonban a császári felségtől parancs érkezett hozzájuk, hogy ne mozduljanak, mivel úgy vélték, hogy ezzel lekötelezik a törököt, hogy ugyanezt tegye öfelsége erősségeivel, és így elkerülhető lesz a szakadás.

⁵¹ Az olasz szöveg Budiani grófa valószínűleg azonos Batthyány Kristóf (1637–1687), Dunán inneni főkapitánnyal.

A budai vezír levele Augustin Mayer úrhoz válaszul arra a levélre, amelyet ez utóbbi körülbelül ugyanakkor adott neki, és Barcsay 1660. június 15-én kelt levelére. Olasz fordítás.

Baráti üdvözlötünket küldjük, Isten adjon szerencsés kimenetelt ügyeiteknek.

Baráti jóindulattal vettük leveleteket. Az uratok nevében azt írtátok, hogy el kell foglalnotok a két vármegyét, és ha időben megírtátok volna, akkor ez rendben is volna, mivel akkor Erdély országa, a leghatalmasabb császár adófizetője most nem volna pusztaság, és a leghatalmasabb császár erős serege most a legnagyobb nyugalomban volna.

Most már azonban, miután Isten jóságából nagy költséggel és fáradsággal bevonultunk Erdélybe, és óriási gaztetteiért cserébe Isten összezavarta Rákóczi és vele együtt a hitvány gazemberekből álló csapatait, és kardunkkal megsebezte és megölte őt, valamint egybegyűjtötte a két vármegye gonosztevőit, nem lenne igazságos, hogy így büntetlenül hagyjuk őket.

Ezért mi most erre a két vármegyére mint a lázadó Rákóczi javaira rátesszük a kezünket. Ugyanis ha a ti uratoké lettek volna, akkor nem engedte volna meg, hogy ez a lázadó birtokolja őket, sem azt, hogy katonákat toborozzon a leghatalmasabb császár országa ellen.

Mi pedig Isten segítségével addig üldözzük őt, amíg meg nem bűnhődik, és a gonosz, lázadó Rákóczi országát leigázzuk, ha nem hajlandó megadni magát, és Barcsay Ákos erdélyi fejedelem hatalmába adjuk, aki hűséget esküdött a mi leghatalmasabb császárunknak. Azt szeretnénk gondolni, hogy a ti német császárotok is haragszik rá, de mindenekelőtt azt akarja, hogy ne hagyjuk büntetlenül e gonosz lázadó birtokát. Isten vezesse ügyeiteket minden jóra.

XX f. 328r.

Tokaj, 1660. augusztus 8. [Ismeretlen szerzőtől.]⁵²

Tockaj li 8. d'Agosto 1660.

Con persona partita dal Campo Turco sotto Varadino alli 4. stante l'acerta come il Bastione chiamato Kiralyfi da tre parti è battuto incessan[en]te col Canon grosso, è à segno tale distrutto, che 4. os. [?] sabioni già ne son cascati, arrivando già le balle p[er] il muro rovinato al terra pieno.

Ch'il fosso in tanto sia sottocavato che ne usciva l'acqua p[er] far girare una rota da Mol<oni>ino.

Che Ali Bassà lasciato il suo padiglione maggior, si era posto più vicino p[er] attacar più vivam[en]te d[ett]o Bastione havendosi fatto intendere di non volere in nissuna maniera partire dall'assedio prima di occupar la fortezza venendovi somministrati viveri

⁵² Nem Boulliau kézírása.

in abundanza dalla Rascia, che d[ett]o Bassà havesse vilippeso le l[ette]re del S[igno]r G[e]n[er]ale de Souches gettandole in terra.

Che li Tartari sendo scorsi nel Paese di S[ua] M[ae]stà Ces[are]a havessero condotto via si gran quantità de Christiani, che ne anche l'anno passato diedero tanto quanto ; sendo tocati ad ogni Tartaro da 4. prig[i]o[n]i.

Ch'il Barciai a quale havesse parlato non fosse ne ferri come il Baron Haller, mà ditenuto e custodito da buon n[umer]o di Gianizzari.

Ch'il mandato Alemanno tutt[avi]a fosse vivo, mà <an>che nissun Christiano era ammesso app[ress]o di lui, e che vi fossero già rimasti morti da 30 [mille] Turchi.

Egy a Várad alatt felvert török táborból folyó hó 4-én elindult személy elmondása szerint a Királyfi nevű bástyát három oldalról folyamatosan lövik nagy ágyúval, és abból is látszik, hogy mennyire leromlott már, hogy négy [mázsa?] kavics már ledőlt, és a golyók a földig rombolt falon már átmennek.

Az árkot már annyira aláásták, hogy nem jön belőle elég víz ahhoz, hogy megforgasson egy malomkereket.

Ali basa elhagyta sátrát, és közelebb foglalt állást, hogy még élénkebben támadja a fenti bástyát, és kijelentette, hogy semmiképpen sem hajlandó felhagyni az ostrommal addig, amíg el nem foglalja az erődöt, és ehhez bőséges élelmet is hozatott Raškából. Az említett basa a földre dobta és meggyalázta de Souches tábornok leveleit.

A tatárok, akik betörték a császári felség országába, olyan sok keresztényt rabláncra fűztek, amennyit még múlt évben sem, minden tatárra jutott négy fogoly.

Barcsay, akivel beszélt, nincs bilincsben, mint Haller báró, de őt is számos janicsárral elfogták és fogva tartják.

A német küldött mindenesetre életben van, ám egyetlen keresztényt sem engednek hozzá, és már a harmincezernyi török holtakat is hagyott hátra.

XXI

f. 35r.

Petrovija, [1664.] május 26. [Részlet ismeretlen leveléből.]

Di Petrovia 26. Maggio

Après avoir rapporté les sorties continuelles des Turcs assiegez dans Canissa, et parlé de celle du 20 dans laquelle le Comte Strozzi fut blessé, les lettres disent[:]

La maggior mortificatione è di non poter haver un Turco vivo, per saper in che stato si trova la piazza, hanno pero sborsato 2 m[ille] Tallari di premio a chi ne puo prender uno, e a chi bastasse l'animo d'andar dentro ad accender il fuoco, già che le granate non riescano. Han anche fatto aprire molti cadaveri de Turchi per saper quel che manggiano, et hanno trovate nutritiosi di fava e susini secchi, onde si crede siano alle strette di viveri.

[Franciául:] Miután a levél elbeszéli a Kanizsában ostromlott törökök állandó kitöréseit és a 20-ait, amely során Strozzi gróf megsebesült, a következőt olvashatjuk:

[Olaszul:] A legkínosabb az, hogy lehetetlenség elfogni élve egy törököt, hogy megtudjuk tőle, milyen állapotban van a vár, mindenestre kétezer tallér jutalmat tűztek ki annak, aki mégis elfog egyet, és aki van elég bátor ahhoz, hogy bemenjen a várba és felgyújtsa azt, ha már a gránátokkal nem sikerül. Sok török hullát fel is nyitottak, hogy megtudják, mit esznek, és lóbabot, valamint aszalt szilvát találtak bennük, amiből arra következtetnek, hogy fogytán az élelmük.

XXII

f. 35r.

Kanizsa, 1664. június 9. [Levélrészlet másolata ismeretlen szerzőtől, akit egy B. betű jelöl.]⁵³

In lettere di B. de 9. Giugno 1664.

In modo che simil resolutione de' Gianizzeri e del' Commandante di Canisa haveva posto in dovere l'assedio, che stimava <p...> prima di far la guardia ad un morto, e si stà hora in maggior apprehensione, che sieno molto ben muniti di dentro, seben habbino mostrato diversatamente per loro stratagemma ; stimandosi <g...> grande pazzia il credere ch'i Turchi non sappiano guerreggiare, per che anzi questa sola è la doctrina che s'insegna nelle loro scuole, Se Canisa non fosse stata ben munita, ne havesse potuto sostener l'assedio di 20 m[ille] combattenti, sarebbe prima d'adesso stata soccorsa ad ogni precipitio e se Turchi non sapessero come ella si stii non marciarebbero così a belaggio, et il primo Vizir, che hà il commando espresso anche più avanzato. (et Infra.) Non hanno potuto saper intieramente lo stato della piazza, mentre non hanno mai fatto alcun priggione delli assediati, Et all'incontro questi giornalmente dentro conducono prigionieri.

B. 1664. június 9-i leveléből

A janicsárok és Kanizsa kapitányának együttes elszántsága miatt megakadt az ostrom, amelyről először azt hitték, hogy gyerekjáték lesz, most viszont már lehet tudni, hogy ott bent nagyon jól fel vannak fegyverkezve, még ha cselből mást mutattak is; nagy bolondságnak tartják, ha valaki azt gondolja, hogy a török nem ért a hadakozáshoz, mert ezt az egy tant tanítják az ő iskolájukban: Ha Kanizsát nem fegyverezték volna jól fel, akkor nem állta volna húszezer harcos ostromát, és már előbb megsegítették volna

⁵³ A következő levélhez hasonlóan Niccolò Siri követi jelentéseinek melléklete lehetett. A bal oldali margón a levél mellett ez olvasható: „A]vvisi rice-/ [vu]ti dal campo / [sor]to Canissa li / [...] Maggio” (‘Május [...] -án kapott hírek a kanizsai táborból.’) Úgy látszik, hogy a június elején keltezett levél májusi híreket is tartalmazott. Ez a levél az előzővel egy lapra került, valószínűleg a hasonló téma miatt.

minden veszedelemből, és ha a török nem lenne tisztában azzal, hogy mennyire képes védeni a várat, nem masírozna ennyire büszkén [?], és a nagyvezír nem tette volna ennyire előre a parancsnokságot (ld. lejjebb⁵⁴). Nem sikerült megtudni teljesen az erősség állapotát, és az ostromlottak közül nem sikerült foglyot ejteni, miközben pedig emezek naponta visznek be foglyokat.

XXIII

f. 44v. Niccolò Siri Des Noyers-nak.

Bécs, 1664. november 29.

Vienna 29. Novembre <1664> 1664

È morto il Conte Nicolo di Sdrino, tanto più lagrimevole questa perdita, quanto che per il dente d'una fiera è caduto, chi fra innumerabili squadre d'armati non hà saputo con mille incontri morire. Non poteva l'animo g[e]n[eros]o di q[ues]to cav[a]liere anie[n]tarsi all'otio, onde trattenendosi nella campagna di Czachaturno alla caccia di cignali ristorava si a punto dalle passate fatiche con il cibbo ; quando alli 18. del corrente sopraggiunse un de suoi ad avvisarlo che poco di quivi distante s'era visto un animale di smisurata grandezza, prese il Comte un Schioppo alla mano et accorse alla preda, e scoperto in una fratta ch'il cignale s'avanzava verso un paggio da lui poco distante, ando per colpirlo, quando casualmente strucciando e cadendo in terra con la panza in aria passò. La fiera, che tralignando dal solito suo costume ch'è di fuggire, fuggendo gli diede col dente sino a sei colpi nel ventre, et altri nella gola. Chiese poco dopo il Comte al suo paggio se le ferite erano mortali ; essendo gli stato risposto di sì, non fece altro il detto Conte che battersi il petto più volte, fin che a un quarto d'hora spirò l'anima dentro alla propria carrozza. Non si puo dire quanto da ciascuno sii compianto questo degno cavaliere, per che il popolo adorandolo, come il più fiero persecutore de' Turchi, li pare strano ch'un animal inimico di quest<i>a legge Maumettana si sii indotto ad ucciderlo, ben che si sappia che è proprio de' porci odiare sempre gli huomini di valore.

Autres lettres portent que les Turcs font passer cet accident pour un miracle de Mahomet.

Meghalt Zrínyi Miklós gróf, és ez a veszteség azért is olyan keserves, mivel ő, aki pedig számtalan sereg között, ezernyi csatában sem lelte halálát, egy vadállat fogától esett el. Mivel e lovag nemes lelke képtelen volt belepusztulni a semmittevésbe, ezért Csáktornya vidékén vadkanvadászattal múlatta az időt, és éppen étekkel frissítette fel magát fáradságai után, amikor is folyó hó 18-án egyik embere váratlanul megjelent, és közölte, hogy nem messze látott egy bámulatosan nagy állatot. Ekkor a gróf puskát vett kezébe, és a zsákmány után eredt, majd a cserjésben észrevette, hogy tőle nem messze a vadkan

⁵⁴ A levél folytatása, amelyre ez a megjegyzés hivatkozhat, nincs meg.

egy apród felé veszi az irányt, és már éppen készült lelőni az állatot, amikor véletlenül megcsúszott, és a földön hanyatt esett. Az állat, mint ahogy menekülés közben sokszor megesik, megvadult, és menekülve hatszor hasba döfte őt az agyarával, és néhányszor a torkán is megszurta. Nem sokkal ezután a gróf megkérdezte az apródjától, hogy halálosak-e a sebek; miután emez igennel felelt, a gróf minden egyéb nélkül néhányszor a mellére ütött, és negyed óra múlva hintájában kilehelte a lelkét. El sem tudom mondani, mennyire siratja mindenki ezt a jeles lovagot, hiszen a nép mint a török legádázabb ellenségét imádta őt, és furcsállják is, hogy egy állat, amely a mohamedán törvényekkel nincs jó barátságban, hajlandó volt őt megölni, noha éppenséggel tudva levő, hogy a disznók mindig is gyűlölték a bátor embereket.

[Franciául:] Más levelek arról tesznek említést, hogy a törökök Mohamed csodájának tartják ezt a balesetet.⁵⁵

⁵⁵ Ezt néhány más forrás is megerősíti. Sir Paul Rychaut konstantinápolyi angol követ 1687-ben kiadott, *A török birodalom története* c. munkájában pl. ezt olvashatjuk: „A törökök úgy vélték, hogy Allah szolgáltatott igazságot ellenségük halálával, hiszen ember nem győzhette le, s arra volt kárhozatarva, hogy egy vadkan által végezze életét.” Ld. BENE-BORIÁN, 1988, 68. Esterházy Pál pedig így ír a *Mars Hungaricus* c. visszaemlékezésében a költő haláláról: „Bizony siratta Magyarország elvesztett Marsát, gyászolták katonaságának tisztjei elveszett atyjukat, megkönnyezte minden értelmes ember a dicső férfiú ily váratlan szerencsétlenségét; ámde vetélytársai tapsoltak, ellenfelei ujjongtak, az esztelenek örvendeztek. De még a török is öröme jeléül Kanizsán, s másutt a végvidéken ágyúzással s különféle győzelmi táncokkal nyilvánította boldogságát.” ESTERHÁZY, 1989, 186.

Forrás- és irodalomjegyzék

BARON

1995

Pascal BARON, Gérard JUBERT, Jean-Marie TROUVÉ: *Ismaël Boulliau. Le désir ardent de savoir*. In: *Aventures scientifiques. Savant en Poitou-Charentes du XVIe au XXe siècle*. Éd. Jean DHOMBRES. Poitiers, Actualité Poitou-Charentes, 1995, 30–43.

BENE–BORIÁN

1988

BENE Sándor–BORIÁN Gellért: *Zrínyi és a vadkan*. Budapest, Helikon Kiadó, 1988.

BENE

1997

BENE Sándor: *Bán a ravatalon, avagy: még egyszer Zrínyi Miklós haláláról*. In: *Beszélő*, (1997), 2, 100–114.

BÉRENGER

1967

BÉRENGER, Jean: *Francia–magyar kapcsolatok a Wesselényi-összeesküvés idején (1664–1668)*. In: *Történelmi Szemle*, (1967), 3, 275–291.

Bibliotheca Zriniana

1991

A Bibliotheca Zriniana története és állománya. Szerk. KLANICZAY Tibor. Budapest, Argumentum Kiadó–Zrínyi Kiadó, 1991.

BÍRÓ

1989

BÍRÓ Péter: *A francia külügyi levéltár Zrínyi Miklósról és az 1663–64. évi hazai eseményekre vonatkozó iratai*. In: *Zrínyi-dolgozatok*, VI (1989), 63–75.

CSAPODI

1962

CSAPODI Csaba: *Kiadatlan Zrínyi-levelek*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1962, 740–756.

Dispacci

1901

Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe (Dispacci di Germania), Zweite Abteilung. I. Band. 1657 April – 1661 Juli. Bearbeitet von Alfred Francis PRIBRAM. Wien, Carl Gerold's Sohn, 1901.

ESTERHÁZY

1989

ESTERHÁZY Pál: *Mars Hungaricus*. Ford. IVÁNYI Emma. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1989.

- GÖMÖRI
1988
GÖMÖRI György: *Adalékok az 1663–64. évi angliai Zrínyi-kultusz történetéhez*. In: *Zrínyi-dolgozatok*, V (1988), 65–96.
- Handbuch...*
1968
Handbuch der europäischen Geschichte. Hrg. von Theodor SCHIEDER. Stuttgart, Union Verlag, 1968.
- HATCH
1982
HATCH, Robert A.: *The Collection Boulliau. An Inventory*. Philadelphia, The American Philosophical Society, 1982.
- HATCH
1998
HATCH, Robert A.: *Between Erudition and Science. The Archive and Correspondence Network of Ismaël Boulliau*. In: *Archives of the Scientific Revolution. The Formation and Exchange of Ideas in Seventeenth-Century Europe*. Ed. Micheal HUNTER. Woodbridge, Boydell Press, 1998, 49–71.
- KISS
2005
KISS Farkas Gábor: *A „Syrena”-kötet címlapjáról*. In: *Irodalomismeret*, (2005), 2, 43–55.
- KLANICZAY
1964
KLANICZAY Tibor: *Zrínyi Miklós*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964.
- Literae procerum...*
1712
Literae procerum Europae ab anno 1552 usque ad annum 1712. Ed. Johann Christian LÜNIG. Lipcse, Johann Friedrich Gleditsch, 1712.
- NELLEN
1994
NELLEN, Henk J. M.: *Ismaël Boulliau (1605-1694). Astronome, épistolier, nouvelliste et intermédiaire scientifique : Ses rapports avec les milieux du « libertinage érudit »*. Amsterdam & Maarssen, Apa-Holland University Press, 1994.
- NÉMETH
2006
NÉMETH S. Katalin: *A „szüves” és a kutyafulű tatár. Tatárok Zrínyi körül*. In: *Irodalomtörténet*, (2006), 4, 584–592.
- NOYERS
1859
NOYERS, Pierre des: *Lettres de Pierres des Noyers secrétaire de le reine de Pologne Marie-Louise de Gonzague princesse de Mantoue et de Nevers, pour servir à l’histoire de Pologne et de Suède de 1655 à 1659*. Berlin, B. Behr, 1859.

- PAULER
1876
PAULER Gyula: *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése. 1664–1671.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-hivatala, 1876.
- PINTARD
2000
PINTARD, René: *Le libertinage érudit dans la première moitié du XVIIe siècle.* Genève, Slatkine, 2000.
- RMK III, 2274
Copia-Schreiben Ihro Excell. Herrn Grafen Serin an die Gräntzische geheimen Regenten auf Czakthurn den 30 Juny. H. és ny. n. [1664], RMK III, 2274.
- ROMAIN
1986
ROMAIN, Philippe: *Le travail des hommes de la paix au XVIIe siècle. Le cas des relation entre Louis XIV et Léopold Ier de 1668 à 1673.* In: *Histoire, économie et société*, (1986), 2, 173–186.
- SIRI
1993
SIRI, Niccolò: *Lettere da Cracovia e Varsavia (1642–1645).* A cura di Tessa CAPPONI-BORAWSKA. Warszawa, Uniwersytet Warszawski Wydział Neofilologii Katedra Italianistyki, 1993.
- SZÉCHY
1896–1902
SZÉCHY Károly: *Gróf Zrínyi Miklós. 1620–1664.* Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1896–1902.
- ZrinLev*
1997
Zrínyi Miklós válogatott levelei. Vál. BENE Sándor, HAUSNER Gábor. Budapest, Balassi Kiadó, 1997.
- ZRÍNYI
1958
Zrínyi Miklós összes művei. 2. Levelek. Kiad. CSAPODI Csaba és KLANICZAY Tibor. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958.
- ZSILINSZKY
1893
ZSILINSZKY Mihály: *A magyar országgyűlésnek vallásügyi tárgyalásai.* Budapest, Hornyánszky Viktor, 1893.

Warum der ungarische Student Thomas Gyarmati [Gyarmati Tamás] im Februar 1669 aus der Provinz Friesland verbannt wurde¹

Das recht peinliche Ende seiner Studienzeit an der friesischen
Universität in Franeker

Was die *Peregrinatio academica* zahlreicher Studenten aus Ungarn und Siebenbürgen – damals – in die Niederlande anbelangt, sind wir bei der friesischen Universität in Franeker ohne Zweifel nicht nur an der richtigsten, sondern auch an der wichtigsten Adresse. Während ihrer Existenz (1585–1811), so lässt sich feststellen, wurden ja mehr als 1.200 *Peregrini* in der Universitätsmatrikel, d.h. im *Album Studiosorum*, offiziell verzeichnet,² wobei wir wissen, dass es daneben in der friesischen Kleinstadt noch eine nicht unbedeutende Zahl von ungarländischen Besuchern gegeben hat.³

Wie bekannt, studierten die meisten *Peregrini* dort ganz eifrig und mit gutem Erfolg.⁴ Auch ihr Verhalten zu den Professoren, zu ihren Kommilitonen und zu den Bürgern der Stadt war – im Allgemeinen – ganz korrekt. Doch lässt es sich nicht leugnen, dass es unter diesen *Peregrini* auch immer – und immer wieder – bestimmte Problemfälle gab. Darunter verstehen wir nicht diejenigen, die ihre akademischen Studien nicht richtig absolvieren konnten (z.B. wegen Krankheit), sondern gerade diejenigen *Peregrini*, die – absichtlich oder unabsichtlich – die eigenen Gesetze der Universität (die *Leges* oder *Statuta Academiae*)⁵ übertraten und sich dadurch strafbar machten.

¹ Herrn Dr. Péter Eredics (Rijswijk) möchten wir an dieser Stelle recht herzlich danken für seine deutsche Übersetzung der vollständigen ersten Beilage. Frau Lydia Böttger (Rotterdam/Berlin) sind wir zu größtem Dank verpflichtet für ihre Überprüfung des ganzen Textes auf korrektes Deutsch.

² Siehe dazu: *AStF*, 1968. – N.B.: Was die Namen der *Peregrini* betrifft, ist das *Album Studiosorum* nicht vollständig.

³ Siehe hier im Allgemeinen: POSTMA, 2010. – N.B.: Auch erschienen in niederländischer Sprache, in: *It Beaken* [Leeuwarden/ Ljouwert], LXXII/1–2 (2010), S. 19–54. – Einer der ersten ungarischen Besucher in Franeker war z.B. Michaël Corvinus [Corvinus Mihály], siehe dazu: POSTMA, 2012. – N.B.: Auch erschienen in niederländischer Sprache, in: *Acta Neerlandica. – Bijdragen tot de Neerlandistiek* [Debrecen], IX (2012), S. 97–113.

⁴ Von einigen *Peregrini* ist z.B. noch ein sog. *Testimonium*, ein lobendes Zeugnis, erhalten, das sie vonseiten der Professoren – vor ihrer Heimreise – mitbekamen. Siehe dazu: POSTMA, 2006a, und POSTMA, 2007a. – Michaël Benedek [Benedek Mihály] bekam 1775 sogar vier ganz positive Zeugnisse, siehe dazu: POSTMA, 2011.

⁵ Siehe dazu: BOELES, 1878–1889, Band I, S. 435–445 (Beilage II: „Statuta Academiae Franequerensis“, aus dem Jahre 1586). – N.B.: Die *Leges*, welche die Studenten betrafen, wurden in der Regel bei dem offiziellen Anfang des akademischen Jahres laut und klar vorgelesen (*Legum recitatio*), siehe dazu: BOELES, Band I, S. 231.

Für die Strafsachen und ihre Sanktionen hatte die Universität ein eigenes *Forum academicum*, ein eigenes Gericht, das insgesamt aus fünf Personen bestand: dem Rektor und vier Assessoren (d.h. vier Professoren, die Vertreter der vier Fakultäten). Dieses *Forum academicum* – auch *Senatus Judicialis* genannt⁶ – hatte die Befugnis, in Sachen ziviler wie auch krimineller Art die Straftäter z.B. mit einer angemessenen Geldstrafe zu belegen⁷ oder mit Haft zu bestrafen.⁸ Nur in schweren Fällen, d.h. immer wenn der Tod ins Spiel kam, also z.B. bei schweren Körperverletzungen, Mord oder Totschlag, war der *Senatus Judicialis* unbefugt, ein Strafverfahren einzuleiten. Bei solchen schweren Verbrechen hatte das oberste Gericht in der Provinz Friesland – der „Hof van Friesland“⁹ in der friesischen Hauptstadt Leeuwarden – das letzte Wort oder, besser gesagt, das Endurteil.¹⁰ Letzteres war auch dann der Fall, wenn – nach den damaligen friesischen Gesetzen¹¹ – bei einem Täter eine Leibesstrafe in Frage kam oder die Verbannung aus der Provinz (wie z.B. bei Einbruch und Diebstahl oder bei Hehlerei).¹²

Von dem *Senatus Judicialis* wurden im Laufe der Zeit viele – sogar etliche Hundert – Protokolle geführt.¹³ Meistens handelte es sich dabei – wie gesagt – um leichtere Verbrechen, z.B. die brutale Störung der (nächtlichen) Ruhe in der friesischen Kleinstadt durch Lärm und Geschrei, das Abhauen von Bäumen, das Einwerfen von Fensterscheiben (vielmals und vor allem bei den Professorenhäusern) oder ähnliche Zerstörungen, öffentliche Trunkenheit, Schlägereien und Verletzungen von geringer Art, etc. – Die Studenten von damals waren bestimmt keine Heiligen, soviel ist sofort deutlich.

Dass auch die *Peregrini* vor den *Senatus Judicialis* zitiert wurden, hängt in den meisten Fällen damit zusammen, dass sie wegen Geldmangels die Zimmermiete¹⁴ – oder

⁶ Siehe dazu: BOELES, Band I, S. 250–279. – Vgl. dazu auch: RIDDERIKHOFF, 1985.

⁷ Eine Geldstrafe, z.B. bei einem (nicht tödlichen) Gewaltverbrechen, bei groben Kränkungen oder bei angerichteten Zerstörungen und Schäden etc., war im Allgemeinen die meist auferlegte Strafe.

⁸ Haft, entweder im Zimmer des Studenten oder im Kerker der Universität (bei Wasser und Brot). – Auch konnte man einem Studenten z.B. vorübergehend seine akademischen Privilegien nehmen oder sogar jemanden relegieren. Die Relegation bedeutete zugleich, dass man die Stadt sofort, d.h. noch vor Sonnenuntergang, verlassen sollte.

⁹ Siehe über die institutionelle Geschichte des „Hof van Friesland“: A. P. VAN NIENES, in: *Archief Hof van Friesland*, 1999, S. 9–39.

¹⁰ Siehe dazu: HUUSSEN JR.–HEMPENIUS-VAN DIJK, S. 133–146. – Vgl. dazu auch: HUUSSEN JR., 1994.

¹¹ Siehe dazu die – revidierte – Ausgabe: *Statuten, ordonnantien, reglementen en costumen van rechte van Frieslandt* (Leeuwarden 1723). – N.B.: Frühere Ausgaben: Franeker 1602, Leeuwarden 1608, Leeuwarden 1613, Franeker 1628, etc.

¹² Siehe dazu: *Archief Hof van Friesland*, 1999, S. 38. Leibesstrafen (und Hinrichtungen) wurden in der Provinz Friesland nur in Leeuwarden vollzogen. – Vgl. dazu auch: BOELES, 1878–1889, Band I, S. 257–259.

¹³ Das war auch dann der Fall, wenn z.B. ein ausländischer Student verstarb. Die Beerdigung, die Abwicklung der Erbschaft, die Begleichung von Schulden etc., war eine Sache des *Senatus Judicialis*. Siehe dazu u.a.: POSTMA, 2007b, S. 233–241. – Leider sind nicht alle verstorbenen *Peregrini* in diesen Protokollen verzeichnet. – Vgl. dazu: BOELES, 1878–1889, Band I, S. 266.

¹⁴ Stephanus Szikszai [Szikszai István] weigerte sich die Zimmermiete zu zahlen und wurde deswegen mit einer Geldstrafe belegt. Vgl. dazu: Instituut „Tresoar“ / RA Leeuwarden, *Archief Franeker Universiteit*, Inventar Nr. 132, 19 (20.04.1626). – *ASiF*, 1968, Nr. 2169. – Auch Paulus Jászberényi [Jászberényi

all ihre anderen Schulden (z.B. beim Apotheker, beim Schneider, beim Schuster, beim Buchhändler, etc.) – nicht rechtzeitig oder gar nicht bezahlen konnten¹⁵ und der Hospes bzw. die Hospita – oder ihre ganz ungeduldigen Gläubiger – sich darüber bei dem Rektor und den Professoren formell beklagten. Von Gewaltsamkeiten,¹⁶ Trunkenheit oder öffentlicher Ruhestörung ist bei den *Peregrini* kaum die Rede, soviel wir wissen.¹⁷ Trotzdem wurden im Jahre 1773 noch zwei von ihnen relegiert: Martinus Mogyoródi [Mogyoródi Márton] am 4. März¹⁸ und Stephanus Berta [Berta István] am 21. Juli.¹⁹ – Heilige waren auch diese beiden sicher nicht.

Die Reihe von Bestraften aus dem historischen Ungarn bleibt also in den Protokollen des *Senatus Judicialis* relativ bescheiden. In den Gerichtsakten des „Hof vanriesland“ ist diese Zahl dagegen noch niedriger. Hier handelt es sich konkret um nur einen Fall, und zwar aus dem Jahre 1669.²⁰ Am 9. Februar 1669 fällte das oberste Gericht in Leeuwarden ein Urteil über den ungarischen Studenten Thomas Gyarmati [Gyarmati Tamás], der einige Tage zuvor von der akademischen Polizei²¹ aus Franeker gebracht worden war: Er sollte öffentlich – im Vorhof des Gefängnisses – von dem Scharfrichter

Pál] wurde zu einer Geldstrafe verurteilt (04.09.1658), weil er ein Buch, das er von einem Kommilitonen gekauft hatte, nicht bezahlen wollte. Vgl. dazu: POSTMA, 2006b, S. 483–491.

¹⁵ Einige *Peregrini* haben sogar wegen Schulden die Stadt heimlich verlassen, z.B. Martinus Szilvási [Szilvási Márton], im Sommer 1651. Seine hinterlassene Bücherei wurde dann versteigert. Vgl. dazu: Instituut „Tresoar“ / RA Leeuwarden, *Archief Franeker Universiteit*, Inventar Nr. 17, 84–85 (04.08.1651). – *AStF*, 1968, Nr. 4897. – Das letzte war auch der Fall bei Johannes Gele Debreceni [Debreceni Gele János], Ende April/Anfang Mai 1661. Vgl. dazu: Instituut „Tresoar“ / RA Leeuwarden, *Archief Franeker Universiteit*, Inventar Nr. 17, 232–233. – *AStF*, 1968, Nr. 5873, 5946 (?). – Andere sollten vor ihrer Heimreise einen genau spezifizierten Schuldschein unterschreiben, „in Curia Academiae“, wie z.B. Johannes Vásárhelyi [Vásárhelyi János]. Vgl. dazu: Instituut „Tresoar“ / RA Leeuwarden, *Archief Franeker Universiteit*, Inventar Nr. 14, 89–91 (30.07.1636). – *AStF*, 1968, Nr. 3069.

¹⁶ Petrus S. Püspöki [Püspöki Salya Péter] soll am 24. Mai 1699 seine Hospita Bauckje Reinalda geschlagen und ihr auch mit der Faust gedroht haben. Vgl. dazu: Instituut „Tresoar“ / RA Leeuwarden, *Archief Franeker Universiteit*, Inventar Nr. 141 (26.05.1699). – *AStF*, 1968, Nr. 9733.

¹⁷ In diesem Kontext erwähnen wir noch den Fall Gregorius Tolnai [Tolnai Gergely]. Er möchte die Mutter seines Kindes in Franeker nicht heiraten, aber sollte doch die Kosten der Geburt bezahlen und noch einige Jahre lang die Alimentation. Vgl. dazu: Instituut „Tresoar“ / RA Leeuwarden, *Archief Franeker Universiteit*, Inventar Nr. 132, 51 (08.07.1634). – *AStF*, 1968, Nr. 2808.

¹⁸ *AStF*, 1968, Nr. 13524. – Vgl. dazu: Instituut „Tresoar“ / RA Leeuwarden, *Archief Franeker Universiteit*, Inventar Nr. 27, 284–285, bzw. 133, 168–169: Mogyoródi wurde relegiert „ob meretricos sermones, [...] injurias, turbasque repetitas, atque ob violatam publice privatimque Rectoris Magnifici auctoritatem“ (169). – BOZZAY-LADÁNYI, 2007, Nr. 1144.

¹⁹ *AStF*, 1968, Nr. 13553. – Vgl. dazu: Instituut „Tresoar“ / RA Leeuwarden, *Archief Franeker Universiteit*, Inventar Nr. 20, 323–324: Berta wurde relegiert, weil er „für das Studium völlig inkompetent“ war. – BOELES, 1878–1889, Band I, S. 350. – BOZZAY-LADÁNYI, 2007, Nr. 1149, bzw. 2432. – N.B.: Jonas Cseh Szentpéteri [Szentpéteri Cseh Jonas] wurde von dem *Senatus Judicialis* mit Relegation gedroht, weil er einige Kommilitonen aus Ungarn schwer beleidigt hatte, „qua verbis qua gestibus“ (20.02.1740). Vgl. dazu: Instituut „Tresoar“ / RA Leeuwarden, *Archief Franeker Universiteit*, Inventar Nr. 27, 24–25. – *AStF*, 1968, Nr. 12196.

²⁰ Der Fall wurde schon von Boeles erwähnt, siehe dazu: BOELES, Band I, S. 259 (Thomas Gyarmati, sic).

²¹ Siehe dazu: BOELES, 1878–1889, Band I, S. 252, bzw. 264–266 (Der sog. *Promotor* mit insgesamt vier Assistenten).

„acriter“ geißelt werden und wurde zugleich für zehn Jahre („ad decennium“) aus Friesland verbannt. Noch am selben Tag sollte er vor Sonnenuntergang die friesische Hauptstadt verlassen haben und die Provinz an sich innerhalb von drei Tagen.

*

Wer war nun dieser Student aus Ungarn, dieser Gyarmati? Und was war sein so schweres Verbrechen, weswegen er so hart und recht peinlich bestraft wurde?

Soviel wir wissen, hatte Thomas Gyarmati [Gyarmati Tamás] damals mit seinem Theologiestudium angefangen in Sárospatak – am illustren Reformierten *Collegium*. Wir finden seinen Namen am 29. Juni 1664 in der Sárospataker Matrikel verzeichnet,²² und zwar versehen mit einer weitläufigen Notiz aus späterer Zeit. Laut dieser Notiz soll er nachher fürs Studium ins Ausland gereist sein²³ – was auch tatsächlich stimmt: Am Anfang des Jahres 1668 wurde er Student in Frankfurt an der Oder,²⁴ und am 29. September 1668 finden wir ihn an der Universität in Franeker.²⁵ Wurde er bereits in der Frankfurter Matrikel als „Pauper“ bezeichnet, so war offensichtlich auch in Franeker²⁶ der ständige Mangel an Geld – von Anfang an – sein größtes Problem. Dies sollte sogar der Grund für sein strafbares Benehmen sein, wie wir sehen werden. Trotzdem wurde er dort nicht „gratis“²⁷ als Student eingeschrieben, sondern mietete – genauso wie die anderen Studenten – in der Stadt ein Zimmer bei einer Hospita.²⁸

Über die Zeit kurz nach seiner Immatrikulation, d.h. konkret über den nachfolgenden Monat Oktober, informieren uns weder handschriftliche noch gedruckte Quellen. So bleibt undeutlich, bei welchen akademischen Vorlesungen Gyarmati als Zuhörer anwesend war oder an welchen öffentlichen Disputationen er – möglicherweise – aktiv teilnahm. Die eigentliche „Geschichte“ fängt erst im November an, genauer gesagt, in der Nacht vom 4. auf den 5. November 1668. In dieser Nacht wurde in die Wohnung von Frau Elisabeth Pontanus eingebrochen, wobei viele sehr wertvolle Sachen (schöne Kleider, Schmuckstücke aus Silber und Gold, Korallenketten, etc.) geraubt wurden.²⁹ Dass dieser Einbruch wirklich große Aufregung in der friesischen Kleinstadt verur-

²² Die Sárospataker Matrikel (1617–1777) wurde 1998 von Richárd Hörcsik herausgegeben, siehe dazu: HÖRCSIK, S. 103 (Nr. 17). – Vgl. dazu auch: BOZZAY–LADÁNYI, 2007, Nr. 416.

²³ HÖRCSIK, 1998, S. 103 (ibidem): „Salut[avit] Acad[emias]“.

²⁴ Siehe dazu: ZOVÁNYI, 1889, S. 189 (Nr. 311). – Vgl. dazu auch: SZÖGI, 2011, S. 105 (Nr. 531): Thomas Gyarmati.

²⁵ *AStF*, 1968, Nr. 7042: Thomas Garmathy. – N.B.: Die Gerichtsakte des 9. Februar 1669 meldet, dass er etwas später, d.h. erst im Oktober 1668, in Franeker angekommen war: „praeterito mense Octobri venerit Franequeram“ (Beilage IV).

²⁶ Die Gerichtsakte des 9. Februar 1669 meldet, dass Gyarmati schon bei seiner Ankunft in Franeker „pene se habuit nihil vel parum pecuniae“ (Beilage IV).

²⁷ „Gratis quia Hungarus“. – Viele Studenten aus Ungarn und Siebenbürgen wurden damals in Franeker „gratis“ eingeschrieben, bei Gyarmati dagegen war das nicht der Fall.

²⁸ Der Name seiner Hospita war Jancke Botes (Bootes). Siehe dazu die Beilagen (I, V und VI).

²⁹ Die Schmuckstücke etc. wurden geraubt „ex quadam capsā“, und zwar gewaltsam, „met opbrekinge van een kas“. Siehe dazu die Beilagen (II und IV).

sachte, ist klar. Zugleich regte es die Bürger zu mehr Wachsamkeit und zu größerer Aufmerksamkeit an. Es wurde sogar eine „scedula“ gedruckt, ein Zettel, oder besser, eine vollständige und spezifizierte Liste der gestohlenen Güter, damit jedermann in der Stadt durchaus informiert sei.³⁰

Aber was genau hatte Gyarmati mit diesem Einbruch bzw. mit all diesen gestohlenen Sachen zu tun? In erster Linie ganz und gar nichts, so lässt sich anhand seiner Gerichtsakte unmittelbar feststellen. Zwar hatte er in der Tatnacht vom 4. auf den 5. November die Wohnung seiner Hospita verlassen, sogar ohne jede Ankündigung,³¹ den Einbruch bei Frau Pontanus hatte er allerdings nicht verübt.³² Strafbar sollte er sich erst einige Zeit später machen, wie uns die Gerichtsakte mitteilt, als er eines Tages auf dem Stadtwall einen Spaziergang machte und dabei einen Mann beobachtete, der offensichtlich versuchte, dort „etwas“ in einem Loch zu verbergen.³³ Das reizte seine Neugier³⁴ und so kehrte er noch am selben Abend – im Dunkeln – an die Stelle zurück, wo er diesen Mann heimlich erwischt hatte.

Erst dann kam für Gyarmati die entscheidende Stunde der Wahrheit, als er an Ort und Stelle plötzlich die gestohlenen Güter – eingelagert in einen Sack – entdeckte, sich aber zugleich entschied, diesen Sack voll teurer Sachen wiederum zu vergraben und ihn irgendwo in der Nähe aufs Neue zu verstecken – für sich und zum eigenen Vorteil. Das war eine strafbare Handlung, weil er genau wusste, um welche Kostbarkeiten es sich hierbei handelte. Ein ungarischer Kommilitone hatte ihn vorher im Detail über den Einbruch in die Wohnung von Frau Pontanus informiert,³⁵ so betont Gyarmatis Gerichtsakte.

War er bis dahin, sozusagen, so arm wie eine Kirchenmaus gewesen, so brachen jetzt für Gyarmati – so scheint es jedenfalls – sonnige Tage an. Laut Gerichtsakte kehrte er kurz danach wieder an die Stelle zurück, wo er den Sack heimlich vergraben hatte, nahm einige wertvolle silberne Stücke heraus³⁶ und fuhr damit nach Amsterdam.³⁷ Vorher sagte er sei-

³⁰ Siehe dazu die Gerichtsakte des 9. Februar 1669: „omnia [...] bona specificie descripta in scedula impressa“ (Beilage IV).

³¹ „Und ohne Einladung von irgendwem.“ – Siehe dazu die Gerichtsakte des 9. Februar 1669: „[...] exivit ex hospitio, hospita non promonita de exitu, et absque alicuius invitatione“ (Beilage IV).

³² Laut der Gerichtsakte des 9. Februar 1669 (Beilage IV) kehrte Gyarmati am 5. November – um fünf Uhr morgens – in die Wohnung seiner Hospita zurück. – N.B.: Bei dem *Senatus Judicialis* dagegen hatte er vorher behauptet, er hätte die ganze Nacht bei einer Witwe namens Pietertie Martens verbracht – *quod non*.

³³ Laut der Gerichtsakte des 9. Februar 1669: „[...] ambulans in moenibus Franequeranis, observavit quendam hominem [...]“ (Beilage IV). – Offensichtlich war dieser Mann auch der Einbrecher bzw. der Dieb.

³⁴ Siehe dazu die Gerichtsakte des 9. Februar 1669: „[...] cogitans aliquid ibi esse absconditum“ (Beilage IV).

³⁵ Die Gerichtsakte des 9. Februar 1669 meldet es explizit: „[...] audivit ex populari suo“ (Beilage IV). – Wer dieser Kommilitone aus Ungarn gewesen ist, bleibt hier undeutlich. Im nachfolgenden aber ist von einem gewissen Váradi die Rede, womit ohne Zweifel Matthias Váradi [Váradi Mátyás] gemeint ist. Siehe dazu: *AStF*, 1968, Nr. 6995, und *Auditorium*, G/1669.5. – N.B.: Auch István Wespzprémi schreibt in seiner „Biographia“, dass Gyarmati zu Váradis „commilitones“ gehörte: WESPZPRÉMI, 1960–1970, Band III, S. 850.

³⁶ Laut der Gerichtsakte des 9. Februar 1669: „quaedam vasa argentea“, „ac argentea vasa ac instrumenta“, bzw. „argentum fabrefactum“, d.h. einige wert- und kunstvolle silberne Vasen / Stücke (Beilage IV).

³⁷ Höchstwahrscheinlich über Harlingen mit einem Schiff.

ner Hospita, dass er dorthin reisen müsse, weil er in Amsterdam das Geld abholen solle,³⁸ das dort aus der Heimat für ihn angekommen sei. Für seine Hospita war das ohne Zweifel eine freudvolle und beruhigende Mitteilung (wegen all seiner noch ausstehenden Schulden), aber in Wirklichkeit ein völlig falscher Vorwand, wie wir gleich sehen werden.

In Amsterdam versuchte Gyarmati die mitgebrachten silbernen Sachen, welche aus der Wohnung von Frau Pontanus gestohlen waren, an einen Goldschmied zu verkaufen. Ganz einfach war das alles aber nicht, weil er bei dem Verkauf Auskunft geben musste über die genaue Herkunft der kostbaren silbernen Stücke. Ein junger Mann namens Rudolphus van der Meer war ihm – als Dolmetscher – dabei behilflich, wie uns die Gerichtsakte meldet. So fand schließlich der Verkauf statt – dank seiner Erklärung, dass die silbernen Stücke aus dem Nachlass seiner verstorbenen Frau stammten, die vorher mit einem gewissen Herrn Pontanus (!) verheiratet gewesen wäre.³⁹ Eine völlig falsche Aussage,⁴⁰ soviel ist klar.

Jetzt war von Geldmangel keine Rede mehr, Gyarmatis Beutel war reichlich mit Geld gefüllt. Und so nutzte er die Möglichkeit, sich dort sofort eine ganze Reihe wertvoller Bücher zu beschaffen⁴¹ – bezahlt „mit dem Geld, das er für das gestohlene Silber bekommen hatte“.⁴² Danach kehrte er nach Franeker zurück, zeigte seiner Hospita zu Hause den Beutel mit Dukaten und zahlte noch einiges dazu.⁴³

Über die nachfolgende Zeit – d.h. bis Mitte Dezember 1668 – bietet uns die Gerichtsakte kaum noch Einzelheiten. Nur eins wird nachdrücklich erwähnt: Nach seiner Rückkehr in Franeker ging Gyarmati wiederum an den Platz zurück, wo er vorher den Sack voll gestohlener Dinge heimlich vergraben hatte. Dort nahm er auch all die übrigen Sachen für sich heraus („etiam reliqua bona“) und versteckte sie alle zu Hause in seinem Koffer,⁴⁴ so lesen wir. Ist dabei letztendlich doch etwas schief gegangen? Wurde er dabei vielleicht von jemandem erwischt, von einem zufälligen Passanten z.B., oder gerade von seiner Hospita, als er in ihre Wohnung zurückkehrte? Wie dem auch sei, am 15. Dezember wurde Gyarmatis Koffer von Rechts wegen geöffnet, wobei all die Sachen wiedergefunden wurden, welche damals bei dem Einbruch in die Wohnung von Frau Pontanus gestohlen worden waren.⁴⁵ Es wurde sofort eine Inventarliste gemacht, der Koffer wurde beschlagnahmt und gleich ins Universitätsgebäude gebracht,

³⁸ In der Gerichtsakte des 9. Februar 1669 steht: „[...] Franequera profectus est Amstelodamum sub specie, ut inde afferret pecuniam“ (Beilage IV).

³⁹ Siehe dazu die Gerichtsakte des 9. Februar 1669: „[...] quod captivus falso tunc allegabat, se bona illa accepisse ex obitu uxoris, quae antea nupta fuerat cuidam Pontano“ (Beilage IV).

⁴⁰ Oder besser eine Notlüge? – War der Name „Pontanus“ vielleicht an einer Stelle im Silber eingraviert? Wir können es vermuten.

⁴¹ Siehe dazu unten Beilage III, wo die in Amsterdam gekauften Bücher aufgelistet sind.

⁴² Siehe dazu die Gerichtsakte des 9. Februar 1669: „[...] emit aliquot libros, et solvit ex [...] nummis, pro furtivo argento acceptis“ (Beilage IV).

⁴³ Dass er im Besitz des Geldes war, sollte aber kein Mensch Várad [Várad Mátyás] mitteilen, so fügt die Gerichtsakte hier noch hinzu (Beilage IV). Wir können nur vermuten, dass Gyarmati auch bei Várad Schulden hatte.

⁴⁴ Höchstwahrscheinlich ist Gyarmati öfter – heimlich – an diese Stelle zurückgekehrt. Unter den gestohlenen Dingen gab es auch einige größere Sachen, wie z.B. einige Röcke und einen Mantel.

⁴⁵ Siehe dazu unten Beilage I.

und Gyarmati selber wurde an Ort und Stelle verhaftet. – Damit endeten für Gyarmati die sonnigen Tage und fingen recht dunkle Tage an.

Bereits einen Tag später, am 16. Dezember, meldete sich Frau Pontanus „in Curia Academica“ – begleitet von einigen Zeugen – und bestätigte vor dem Rektor und den Professoren, dass die wiedergefundenen, gestohlenen Güter tatsächlich alle ihr rechtliches Eigentum waren.⁴⁶ Noch am selben Tag, so können wir vermuten, fing auch der *Senatus Judicialis* mit dem Verhör an und wurde letztendlich Gyarmatis Geständnis pünktlich protokolliert.⁴⁷ Doch sollte es noch ziemlich lange dauern, bevor er in Leeuwarden vor Gericht erscheinen musste. Recht peinlich betroffen von der Art und der Schwere seines Verbrechens haben die Professoren offensichtlich noch viele, sehr ernsthafte Gespräche mit Gyarmati geführt.⁴⁸ Die Bestrafung seines Verbrechens, d.h. seiner Hehlerei, gehörte ja nicht zu ihren Kompetenzen.

So wurde Gyarmati dann – Anfang Februar 1669 – von der akademischen Polizei als Gefangener nach Leeuwarden gebracht,⁴⁹ wo er im sog. „Blokhuys“ eingekerkert wurde.⁵⁰ Dort, im Gefängnis, schrieb er einige Tage vor seiner Verurteilung noch einen ausführlichen Brief an den *Senatus Judicialis* in Franeker.⁵¹ In diesem Brief bittet er die Professoren darum, Frau Pontanus – als Entschädigung und Wiedergutmachung – all die Bücher aus seinem Koffer zu übergeben, welche er damals in Amsterdam mit dem Geld des gestohlenen Silbers gekauft und bezahlt hatte. Ja, auch den Rest dieses Geldes – gleichfalls vorhanden „in cista mea“ – sollte sie noch dazu bekommen. Und wenn das alles noch nicht reichen sollte, dann – so versprach er – werde er sie später vollkommen entschädigen, wenn er wieder in besseren finanziellen Umständen sei.⁵² Der Brief wurde gleichzeitig („similiter“) von einem friesischen Rechtsanwalt namens W. Siccama⁵³ unterschrieben, „ut hisce literis adsit fides et veritas“.⁵⁴

⁴⁶ Siehe dazu unten Beilage II. – Für die Rückgabe der gestohlenen Sachen sollte Frau Pontanus noch die Justizgebühren („de misen van justitie“) bezahlen.

⁴⁷ Ob Gyarmati dabei immer die volle Wahrheit gesagt hat, bleibt eine offene Frage. Über sein Verhalten z.B. in der Tatnacht (siehe dazu oben) wird er vor Gericht in Leeuwarden eine andere Aussage machen.

⁴⁸ Recht peinlich betroffen waren sie auch darum, weil die Franeker Universität ihre Türen für die *Peregrini* – d.h. für ihre ungarischen Glaubensbrüder („Fratres in Christo“) – immer weit und gastfreundlich geöffnet hatte.

⁴⁹ Gleichzeitig mit dem schriftlichen Protokoll, das der *Senatus Judicialis* über Gyarmati aufgenommen hatte. Für das oberste Gericht in Leeuwarden galt dieses Protokoll als die sog. „vorbereitende Information“.

⁵⁰ Das Gefängnis in Leeuwarden wurde – seit Ende des 16. Jahrhunderts – auch „das demolierte Blokhuys“ genannt, siehe dazu: KUNST, 1999, *Leeuwarden*, S. 130. – Vgl. dazu Gyarmatis Aussage: „[...] captivus in carcere castelli demoliti urbis Leovardiensis“ (Beilage III).

⁵¹ Siehe dazu unten Beilage III (Der Brief vom 6. Februar 1669).

⁵² „[...] quam primum nummos ex patria recepero“, schreibt er sogar, als könne er selber – nach seiner Bestrafung – einfach wieder nach Franeker zurückkehren (!).

⁵³ Dr. W[ilhelmus] oder G[ulielmus] Siccama war „Curiae Advocatus“ seit dem 4. Juli 1666, siehe dazu: ENGELS, S. 15, bzw. S. 59. – N.B.: Ein Straftäter ohne Mittel – wie auch Gyarmati – bekam „gratis“ juristischen Beistand.

⁵⁴ Es ist ganz deutlich, dass Gyarmati sein Versprechen halten möchte. Doch klingen Wörter wie „fides“ und „veritas“ hier – innerhalb der ganzen Geschichte seines Verbrechens – gelinde gesagt „merkwürdig“.

Hat Gyarmati vielleicht durch dieses Versprechen eine Abmilderung seiner Strafe erhofft? Das oberste Gericht in Leeuwarden urteilte am 9. Februar jedoch anders:⁵⁵ Er sollte für sein strafbares, ja ganz schändliches Verhalten die gerechte, harte und angemessene Strafe auferlegt bekommen, d.h. öffentliche Geißelung und Verbannung aus der Provinz⁵⁶ – und zwar als ein warnendes und abschreckendes Beispiel für andere, so fügt die Gerichtsakte noch hinzu. Für Gyarmati selber bedeutete dies das sofortige – recht peinliche – Ende seiner Studienzeit in Friesland, weil er die Provinz schon innerhalb von drei Tagen verlassen musste. Zeit oder Gelegenheit für eine Rückkehr nach Franeker gab es also nicht mehr.

In Franeker aber lief die Geschichte Gyarmatis – trotz seiner Abwesenheit – noch ganz kurz weiter. Am 16. bzw. am 19. Februar bekam seine Hospita vonseiten der Professoren – „in Curia Academica“ – noch etliche Sachen (Bücher, Hemden, Geld) aus Gyarmatis Koffer als Nachzahlung für die Zimmermiete und andere, noch ausstehende Kosten.⁵⁷ Erst danach, so könnte man vermuten, ist letztendlich auch in der friesischen Kleinstadt die alltägliche Ruhe langsam wieder zurückgekehrt.

*

Und wie ging es mit Gyarmati weiter? Laut der oben genannten Notiz in der Sárospataker Matrikel kam Gyarmati nach seinem Verbleib im Ausland tatsächlich in die Heimat zurück und wurde Pfarrer in der Klassis Abaújvár.⁵⁸ Danach diente er u.a. den reformierten Gemeinden in Szerencs und Kassa. Erst im Jahre 1717 verstarb er – ganz alt geworden – in einem kleinen Dorf namens Golop.⁵⁹ – So ist er am Ende seines langen Lebens vielleicht doch noch als ein Heiliger gestorben.

⁵⁵ Siehe dazu unten Beilage IV (Die Gerichtsakte des 9. Februar 1669). – N.B.: Der Text wurde auf Latein abgefasst, damit das Endurteil des obersten Gerichts zugleich eine Verwarnung sei für andere (Studenten, z.B.).

⁵⁶ Siehe dazu: *Statuten*, 1723, S. 162–163 (Het tweede Boek, Tit. IX, Artikel I–IV: „Van Receptateurs, ende Helers“). Die Hehlerei (i.e. das Hehlen von Diebesgut) sollte „zonder eenige verschooning“ (d.h. ohne Pardon) bestraft werden mit Geißelung („Geezelinge“) bzw. Verbannung („Bannissement“) aus Friesland.

⁵⁷ Siehe dazu unten Beilagen V und VI. – Wegen der Winterzeit wurde Gyarmati bei seiner Verhaftung höchstwahrscheinlich in sein Zimmer eingesperrt. Dafür sollten noch Miete und weitere Nebenkosten bezahlt werden.

⁵⁸ Im Jahre 1681 widmete der ungarische Student Nicolaus Tunyogi [Tunyogi Miklós] Gyarmati und noch anderen den zweiten Teil – *Pars secunda* – seiner *Dissertatio theologica continens analysin Epistolae ad Galatas* (Franeker 1681). Laut dieser – gedruckten – Widmung war Gyarmati dann Pfarrer in Abaújszántó. – Siehe dazu: *RMK*, 1878–1898, Band III, 3104, bzw. *Auditorium*, 85/1681.2 (S. 223).

⁵⁹ Siehe dazu: HÖRCSIK, 1998, S. 103 (Nr. 17): „Redux fit Pastor in Tractu Abaujvar. Szerntsini, Cassoviae etc. Obiit valde senex Golopini Anno 1717“.

Eine kleine Zeittabelle der Ereignisse:

Franecker:

Gyarmatis Immatrikulation an der Franecker Universität: 29.09.1668.

Der Einbruch bzw. Diebstahl im Hause von Frau Elisabeth Pontanus:
in der Nacht vom 4. auf den 5. November 1668.

Die gestohlenen Güter gefunden im Koffer von Gyarmati: 15.12.1668.
Die Rückgabe der gestohlenen Güter an Frau Pontanus: 16.12.1668.

Leeuwarden:

Gyarmatis Bitte bezüglich der in Amsterdam gekauften Bücher: 06.02.1669.
Gyarmatis Verurteilung (d.h. Geißelung und Verbannung): 09.02.1669.

Franecker:

Die erste Nachzahlung für Jancke Bo(o)tes (Bücher/Leinen): 16.02.1669.
Die zweite Nachzahlung für Jancke Bo(o)tes (Geld/Miete): 19.02.1669.

Beilagen⁶⁰

I.

15. 12. 1668.

Das Inventar der gestohlenen Güter, gefunden im Koffer
von Thomas Gyarmati.⁶¹
[Franecker], den 15. Dezember 1668.

Fundort:

Instituut „Tresoar“/ RA Leeuwarden: *Archief Franecker Universiteit*, Inventar Nr. 129.⁶²

⁶⁰ N.B.: Die Beilagen in chronologischer Anordnung.

⁶¹ Selbstverständlich sind die wertvollen silbernen Stücke, welche Gyarmati vorher in Amsterdam verkauft hatte, nicht (mehr) erwähnt in dieser Inventarliste.

⁶² Siehe dazu: VAN NIESEN, 1985, S. 49.

Inventaris vande goederen gevonden inde koffer van Thomas Gijarmati Ungarus, Studiosus wonende ten huijse van Jancke Botes, den 15e Decemb. 1668.⁶³

- 2 rode rocken.⁶⁴
- 1 grofgreijnen rock met groen voer.⁶⁵
- 1 coleurde greijnen mantel.⁶⁶
- 8 silveren ducats.⁶⁷
- 4 silveren lepels.⁶⁸
- 1 kettingh brandstenen coraelen.⁶⁹
- 1 kettingh swarte coraelen.⁷⁰
- 1 kettingh rode coraelen.⁷¹
- eenige doeckjens om de hals.⁷²
- 2 waijers.⁷³
- 1 stuck geld daerde vrede op staet.⁷⁴
- 1 stuck geld daerde hertogh van Saxen op staet.⁷⁵
- 1 armosijnen schorteldoeck.⁷⁶
- 1 poppe scheertie.⁷⁷
- eenige gouden doppen.⁷⁸
- 1 schildpadden memorijboeckjen.⁷⁹
- 1 gouden kettingh.⁸⁰
- 1 onderriemke.⁸¹
- 1 silveren kajjel.⁸²

⁶³ „Inventar der Güter, gefunden am 15. Dezember 1668 im Koffer des ungarischen Studenten Thomas Gijarmati, der im Hause von Jancke Botes wohnt.“

⁶⁴ 2 rote Röcke.

⁶⁵ 1 Rock mit grüner Fütterung aus Grobseide.

⁶⁶ 1 gefärbter Seidenmantel.

⁶⁷ 8 Silberdukaten.

⁶⁸ 4 Silberlöffel.

⁶⁹ 1 Korallenkette mit Bernstein.

⁷⁰ 1 schwarze Korallenkette.

⁷¹ 1 rote Korallenkette.

⁷² Einige Halstücher.

⁷³ 2 Fächer.

⁷⁴ 1 Münze mit der Abbildung des Friedens.

⁷⁵ 1 Münze mit der Abbildung des Herzogs von Sachsen.

⁷⁶ 1 Seidenschurz.

⁷⁷ 1 kleine Schere.

⁷⁸ Einige Goldknöpfe.

⁷⁹ 1 Memorandum aus Schildpatt.

⁸⁰ 1 Goldkette.

⁸¹ 1 Untergürtel.

⁸² 1 Silbertragband.

1 silveren sleuteltie.⁸³
2 gouden ringen.⁸⁴
1 paer gouden geamalieerde haeckjes met 4 robijnties.⁸⁵
1 stuck van een haernaeld.⁸⁶
1 los silveren kettingh.⁸⁷

II. 16. 12. 1668.

Die genaue Identifizierung bzw. die Rückgabe der gestohlenen
Sachen an Frau Elisabeth Pontanus.
[Franeker], den 16. Dezember 1668.

Fundort:

Instituut „Tresoor”/ RA Leeuwarden: *Archief Franeker Universiteit*, Inventar Nr. 129.⁸⁸

/Fol. 10 verso:/

Woensdach den 16 Decemb. 1668.

Zijn in Curia Academica Aeltie van Hemert, huijsvrouw van Jan Hessels Schouwenburgh, ende Elisabeth Pontanus, g'adsisteert met Feico Sijbrants, Burger alhier, verschenen, verclarende ende vertonende dat de goederen hier om geïnventariseert haer eijgen toekomen, wesende haer ontstolen met opbrekinge van een kas alhier ter stede tusschen den 4 en 5 Novemb. en bij Thomas Gijarmati bevonden, welcke goederen haer vande Senatus zijn toegestaen om te lichten onder belofte van te voldoen de misen van justitie, so veel door de schuldige niet connen betaelt werden. Orconde haere handen:

– [Unterschrift:]
Aeltie Van Hemert
Elisabet Pontanus
Feijke Sijbrants

⁸³ 1 Silberschlüssel.

⁸⁴ 2 Goldringe.

⁸⁵ 1 Paar emaillierte Manschettenknöpfe aus Gold mit 4 Rubinen.

⁸⁶ 1 Stück einer Haarnadel.

⁸⁷ 1 lose Silberkette.

⁸⁸ Siehe dazu: VAN NIENES, 1985, S. 49.

III. 06.02.1669.

Die Bitte von Thomas Gyarmati – dann als Gefangener in Leeuwarden, einige Tage vor seiner Verurteilung – all die theologischen Bücher, welche er damals – widerrechtlich – in Amsterdam gekauft hatte, Frau Elisabeth Pontanus als Entschädigung und Wiedergutmachung zu übergeben (zusammen mit dem noch übriggebliebenen Geld des Verkaufs, das noch in seinem Koffer liegt). Die – knappen – Titel all dieser Bücher. [Leeuwarden], den 6. Februar 1669.

Fundort:

Instituut „Tresoar“ / RA Leeuwarden: *Archief Franeker Universiteit*, Inventar Nr. 157.⁸⁹

/Fol. 283 recto:/

Copia.⁹⁰

Dominus Thomas Gijarmati Ungarus, SS. Theol. studiosus Franequerae olim, sed in praesenti captivus in carcere castelli demoliti urbis Leovardiensis, hisce palam facio et profiteor, q[uo]d libros meos theologicos, sc. biblia Latina,⁹¹ Schotani opera,⁹² delicias piae animae,⁹³ opera Focconis in 2 vol.,⁹⁴ collegium theol. Maresii,⁹⁵ theologiam Wendelini,⁹⁶ Maccovium redivivum,⁹⁷ locos communes ejusdem,⁹⁸ prae alios meos libros, pecunia ex rebus Elisabethae Pontani furto ablatis redacta, emerim et comparaverim, et ideo ne q[ui]d damni dictae Elisabethae inde restaret, Senatum Academicum oro et supplico, ut dictae Elisabethae libros meos in compensationem et solutionem rerum istarum supreptarum, tradat ac restituat, ut et pecuniam, quae apud Senatum restat in cista mea, cum sit ex rebus illis redacta, quae cum libris si [n]o[n] sufficiat ad solutionem,

⁸⁹ Siehe dazu: VAN NIENES, 1985, S. 50.

⁹⁰ Copia, d.h. eine Abschrift. Gyarmatis Original ist nicht erhalten.

⁹¹ Offensichtlich hatte Gyarmati bis dahin noch nie über eine lateinische Bibel verfügt. Oder sollte dieses Exemplar vielleicht ein Geschenk für die Bibliothek des Sárospataker Collegiums sein?

⁹² Möglicherweise handelt es sich hier um einige theologische Werke verfasst von Prof. Christianus Schotanus.

⁹³ Gemeint ist wohl: Abraham Danielsz. Eilshemius, *Decem conciones, seu spirituales piae animae deliciae* (Leeuwarden 1645).

⁹⁴ Wahrscheinlich handelt es sich hier um ein Werk – in zwei Teilen – des damaligen Franeker Pfarrers Focco Johannis, *Gluku-Pikron* [Griechisch], *sive Conciones solemnes [...]* (Franeker 1643).

⁹⁵ Samuel Maresius, *Collegium theologicum* (Groningen 1645). Spätere Ausgaben erschienen z.B.: Groningen 1649, 1656 und 1659.

⁹⁶ Marcus-Fridericus Wendelinus, *Christianae theologiae libri II* (Amsterdam 1646). Spätere Ausgaben z.B.: Leiden 1656, Amsterdam 1657 und Leiden 1658.

⁹⁷ Siehe dazu: *Auditorium*, 28/1647.1 (S. 75). Das Werk *Johannes Maccovius redivivus* wurde 1647 besorgt von Nicolaus Arnoldus. Spätere Ausgaben: Franeker 1654 und Amsterdam 1659.

⁹⁸ Siehe dazu: *Auditorium*, 28/1650.1 (S. 75). *Johannes Maccovius' Loci communes theologici* wurde 1650 besorgt von Nicolaus Arnoldus. Eine spätere Ausgabe erschien z.B.: Amsterdam 1658.

hisce promitto me in posterum soluturum, quam primum nummos ex patria recepero, el ad pinguiorem fortunam rediero. Et ut hisce literis adsit fides et veritas, nomen meum subscripsi in praesentiam D[omi]ni Doctoris W. Siccama, Curiae Advocati, qui similiter nomen addidit. Actum 6. Feb. 1669.

Thomas Gijarmati. W. Siccama.

Convenit cum suo principali,
me teste
W. Knijff
10/2 1669.⁹⁹

Registrata in Curia Acad. int derde Hijpotheeckboeck litera T. die 10 Feb. 1669 inter horam secundam et tertiam pomeridianam.

W. Knijff
10/2 1669.

IV. 09. 02. 1669.

Das Urteil vom „Hof van Friesland“ über Thomas Gyarmati. – Der Text
der Gerichtsakte.
[Leeuwarden], den 9. Februar 1669.

Fundort:

Instituut „Tresoar“ / RA Leeuwarden: *Archief Hof van Friesland*, Inventar Nr. 7499.¹⁰⁰
I.e.: Crimineel Sententieboek (1666–1679), Fol. 54 verso – 55 verso.

/Fol. 54 verso:/

Procurator Generalis accusator
contra
Thomam Gyarmati, natione Ungari, captivum.

Quoniam Curiae Frisiae ex confessione Thomae
Gyarmati Ungari, captivi, satis apparuit, quod captivus
praeterito mense Octobri venerit Franequeram,
quod captivus tempore sui adventus penes se

⁹⁹ W[ilhelmus] Knijff war seit dem 11. Dezember 1668 der Sekretär der Universität, siehe dazu: VAN NIENES, S. 331.

¹⁰⁰ *Archief Hof van Friesland*, 1999, S. 61–62.

habuit nihil vel parum pecuniae, quod captivus
de nocte inter diem quartum et quintum mensis
Novembris exivit ex aedibus hospitae, quod
captivus pollicitus erat se hospitam expergefacturum
circa tertiam matutinam, ut illa se ad lavandum
accingeret, quod captivus intra factam

/Fol. 55 recto:/

hospitae promissionem de expergefactione ad
lavandum inter horam nonam et decimam
exivit ex hospitio, hospita non promonita
de exitu, et absque alicuius invitatione, quod
captivus hora quinta matutina domum reversus,
et ad pulsationem intromissus est, quod falso
coram Senatu Academico affirmavit, se eadem
nocte fuisse apud viduam quandam Pietertie
Martens dictam, et habitantem e regione
Academiae, quod captivus audivit ex populari
suo, quod ex quadam capsula, in aedibus Elisabethae
Pontanae, ablata sunt omnia vestimenta
muliebria, et ornamenta annuli aurei, argentum
fabrefactum, reliquaque bona specificè descripta in
scedula impressa, quod captivus, ambulans in
moenibus Franequeranis, observavit quendam
hominem congerendo occupatum circa foramen
quoddam, et inde paulo post exeuntem, quod
captivus cogitans aliquid ibi esse absconditum,
circa coenae tempus reversus est, quod captivus
eodem foramine abstulit saccum, quo res
furtivae continebantur, eumque in secessu quodam
vicino juxta vallum deposuit et celavit, quod
captivus postea e sacco abstulit quaedam
vasa argentea, et post profectionem Am-
stelodamensem etiam reliqua bona,
quod bona illa a captivo in cista sunt
occultata, quod bona illa etiam fuerunt
reperita in cista captivi, his solummodo
exceptis, quorum nominibus in scedula lineae
sunt subductae, quod captivus post commissum
et manifestatum furtum Franequera profectus
est Amstelodamum sub specie, ut inde afferret

pecuniam, quod captivus Amstelodami vendidit
diversa furtiva, ac argentea vasa ac instrumenta,
cuidam aurifabro, quod furtivus adiumento cuiusdam
juvenis, Rudolphi vander Meer, tamquam inter-
pretis usus est in venditione argenti fabre-
facti, quod captivus falso tunc allegabat,
se bona illa accepisse ex obitu uxoris, quae
antea nupta fuerat cuidam Pontano,
quod captivus ex illa venditione accepit
pretium octoginta quatuor Carolinorum, aut
viginti septem ducatonos argenteos in specie,
quod captivus emit aliquot libros, et solvit
ex dictis nummis, pro furtivo argento acceptis,
quod captivus post profectionem Amstelodamensem
domum reversus, hospitae ostendit aliquot
ducatonos argenteos, quod quoque hospitae solvit
ducatonem, ac aliquot stuveros, pro captivo
expensos, quod captivus alijs interdixit ne
Varadi significarent se pecuniam accepisse.
Quae facinora sunt pessimi exempli et severe
corrigi debent, ut alij exemplo deterreantur.
Ideo praedicta Curia, consideratis considerandis,
nomine dominij huius provinciae Frisiae,
praenominatum captivum condemnavit, et ad huc
condemnat, ut a carnifice in atrio publici
carceris acriter virgis caedatur, deinde relegat
captivum e Frisia ad decennium, et
praecipit ei discedere ex hac urbe ante
solis occasum, et ex hac provincia intra
triduum sub poena arbitraria.
Actum den 9 Februarij 1669.

V.
16. 02. 1669.

Die Bücher und Güter (Leinen), welche Jancke Botes (Bootes), die Hospita von Thomas Gyarmati – eine Woche nach seiner Verurteilung – als Nachzahlung seiner Zimmermiete erhielt.

[Franeker], den 16. Februar 1669.

Fundort:

Instituut „Tresoar“ / RA Leeuwarden: *Archief Franeker Universiteit*, Inventar Nr. 129.¹⁰¹

/Fol. 11 recto:/

Dingsdach den 16 Feb. 1669.

Beken ick onde[r]geschrevene de goederen hier nae gespecificeert in Curia Academica ontfangen te hebben, tot volle betalinge van 't ghene mij van Thomas Gijarmati was ompeterende. Orconde mijn handt

– [Unterschrift:]
Jancke Bootes¹⁰²

Inventaris vande goederen ende boecken van Thomas Gijarmati aen Jancke Botes
wegen camer huijr gegeven.¹⁰³

Boecken.¹⁰⁴

1. Dictionarium trium ling. in 8.¹⁰⁵
2. Joannis Leusden praecepta ad notitiam linguae hebraeae, in 8.¹⁰⁶
3. Joannis Theodori epigrammatum sacrorum centuriae 12, in 8.¹⁰⁷
4. Dictionarium triglotton in 8.¹⁰⁸

¹⁰¹ Siehe dazu: VAN NIENES, 1985, S. 49.

¹⁰² Gyarmatis Hospita unterschreibt hier und bestätigt damit an dieser Stelle, dass sie die nachfolgende Reihe von Gütern und Büchern tatsächlich als Nachzahlung bekommen hat.

¹⁰³ „Inventar der Güter und Bücher von Thomas Gijarmati, welche an Jancke Botes gegeben wurden wegen noch ausstehender Zimmermiete.“

¹⁰⁴ „Bücher.“ – N.B.: Diese Bücher – alle in kleineren Formaten – hatte Gyarmati offensichtlich nicht in Amsterdam gekauft. Über die anderen Bücher in seinem Koffer sind wir leider nicht informiert.

¹⁰⁵ *Trium linguarum dictionarium Teutonicae, Latinae, Gallicae* (Franeker 1604). Spätere Ausgaben z.B.: Leeuwarden 1613 bzw. 1619.

¹⁰⁶ Johannes Leusden, *Pauca et brevia quaedam praecepta ad notitiam linguae Hebraeae et Chaldaee Veteris Testamenti acquirendam perquam necessaria* (Utrecht 1655).

¹⁰⁷ Gemeint ist wohl: Johannes Theodorus a Tschesch, *Vitae cum Christo, sive epigrammatum sacrorum centuriae XII* (1644).

¹⁰⁸ Joannes Servilius, *Dictionarium triglotton* (Amsterdam 1612). Eine spätere Ausgabe: Amsterdam 1620.

5. Ars catholica in 12.
6. Een ungarisch boeck van Wollebius in 12.¹⁰⁹
7. Kegeli meditationes in 16.¹¹⁰
8. Confessio bohémica, in 16.¹¹¹
9. Disputatio philosophica.

Linnen.¹¹²

2 hembden.

1 ungarisch hembd.

VI. 19. 02. 1669.

Die Bitte von Jancke Botes (Bootes), der Hospita von Thomas Gyarmati,
um eine weitere Nachzahlung (wegen ihrer schriftlichen Bürgschaft für die Zahlung
der Miete, etc.).

[Francker], den 19. Februar 1669.

Fundort:

Instituut „Tresoar“ / RA Leeuwarden: *Archief Francker Universiteit*, Inventar Nr. 129.¹¹³

/Fol. 11 *recto*:/

Saterdag den 19en Feb. 1669.

Jancke Botes [...] alhier nae voorgaende citatie in iudicio gecompareert zijnde [...] [...] [...] Imp[er]t[rante] om betalinge van vijftien Car. gl. ter causa costpen[ningen] van een Thomas Gijarmati, gewesene Studiosus, waer voor de g'accuseerde haer per acte als borge heeft geconstitueert [...] [...]. Actum in Curia Acad. ut supra. – [Unterschrift:]

W. Knijff
19/2 1669.

In margine: Solvit 7 st[uve]rs.

¹⁰⁹ Gemeint ist wohl die ungarische Übersetzung von Johannes Wollebius' *Compendium theologiae christianae* (Basel 1626), verfasst von György Komáromi Csipkés: *Az kereszteni isteni-tudományak [...] rövid summaia* [...] (Utrecht 1653). Siehe dazu: *RMK*, 1879–1898, Band I, 877; bzw. *RMNy*, 2498.

¹¹⁰ Philippus Kegeli, *Meditationes solidae, piae, christianae ac vere spirituales* (Leipzig 1610). Eine spätere Ausgabe: Leipzig 1665.

¹¹¹ Eine deutsche Fassung der *Confessio Bohémica evangelica* erschien z.B.: Nürnberg 1621 („dem Prägerischen, Anno 1610 gedrucktem Exemplar [...] nachgedruckt“).

¹¹² „Leinen.“ – Insgesamt drei Hemden.

¹¹³ Siehe dazu: VAN NIENES, 1985, S. 49.

Quellen und Literatur

Archief Hof van Friesland

1999

Archief Hof van Friesland. – Inventaris van het archief van de Raad, na 1515 het Hof van Friesland. J. L. BERNIS e.a. (Hrsg.), Hilversum, Leeuwarden, 1999.

AStF

1968

Album Studiosorum Academiae Franekerensis (1585–1811; 1816–1844). S. J. Fockema ANDREAE–Th. J. MEIJER (Hrsg.), Franeker, [1968].

Auditorium

Auditorium Academiae Franekerensis. – Bibliographie der Reden, Disputationen und Gelegenheitsdruckwerke der Universität und des Athenäums in Franeker, 1585–1843. F[erenc] POSTMA–J. VAN SLUIS (Hrsg.), Leeuwarden, 1995.

BOELES

1878–1889

W. B. S. BOELES: *Frieslands Hoogeschool en het Rijks Athenaeum te Franeker.* Bände I–II/1–2, Leeuwarden, 1878–1889.

BOZZAY–LADÁNYI

2007

Magyarországi diákok holland egyetemeken, 1595–1918 // Hongaarse studenten aan Nederlandse universiteiten, 1595–1918. Réka BOZZAY–Sándor LADÁNYI (Hrsg.), Bp., 2007.

ENGELS

1995

Advocaten bij het (Provinciaal Gerechts) Hof van Friesland. – Chronologische en alfabetische naamlijst, 1577–1849. M. H. H. ENGELS (Hrsg.), Leeuwarden, 1995.

HÖRCSIK

1998

A sárospataki Református Kollégium diákjai, 1617–1777. Richárd HÖRCSIK (Hrsg.), Sárospatak, 1998.

HUUSSEN JR.

1994

A. H. HUUSSEN JR.: *Veroordeeld in Friesland: Criminaliteitsbestrijding in de eeuw der Verlichting.* Leeuwarden, 1994.

HUUSSEN JR.–

HEMPENIUS–VAN DIJK

1985

A. H. HUUSSEN JR.–B. S. HEMPENIUS–VAN DIJK: *De Franeker academie en het Hof van Friesland, 1585–1811.* In: *Universiteit te Franeker, 1585–1811. – Bijdragen tot de geschiedenis van de Friese hogeschool.* G. Th. JENSMA e. a. (Hrsg.), Leeuwarden, 1985. S. 133–146.

- JENSMA
1985 *Universiteit te Franeker, 1585–1811. – Bijdragen tot de geschiedenis van de Friese hogeschool.* G. Th. JENSMA e. a. (Hrsg.), Leeuwarden, 1985.
- KUNST
1999 *Leeuwarden, 750–2000: Hoofdstad van Friesland.* R. KUNST e. a. (Hrsg.), Franeker, 1999.
- POSTMA
2006a Ferenc POSTMA: *Veri amans, moribus gravis ... – Vitringas Testimonium für Stephanus Ványai, Franeker den 11. Juli 1714.* In: *Magyar Könyvszemle* [Budapest], CXXII/3 (2006), S. 362–365.
- POSTMA
2006b Ferenc POSTMA: *Die zwei Franeker Bücherinventare des siebenbürgischen Studenten Paulus Jászberényi (1670).* In: *Magyar Könyvszemle* [Budapest], CXXII/4 (2006), S. 483–491.
- POSTMA
2007a Ferenc POSTMA: *In maximum Ecclesiae usum ... – Vitringas Testimonium für Gregorius Nagymihályi, Franeker den 9. Juni 1718.* In: *Magyar Könyvszemle* [Budapest], CXXIII/4 (2007), S. 498–503.
- POSTMA
2007b Ferenc POSTMA: *Das Franeker Bücherinventar des verstorbenen ungarischen Studenten Sámuel Vilmányi (Januar 1779).* In: *Magyar Könyvszemle* [Budapest], CXXIII/2 (2007), S. 233–241.
- POSTMA
2010 Ferenc POSTMA: *Magyarok és a franekeri egyetemi oktatás.* In: Gábor PUSZTAI–Réka BOZZAY (Hrsg.), *Debrecenről Amszterdamiig. – Magyarország és Németalföld kapcsolata.* Debrecen, 2010, S. 113–156.
- POSTMA
2011 Ferenc POSTMA: *Das Itinerarium von Michaël Benedek (1773–1775) und seine vier Testimonia aus Franeker (Juni 1775).* In: *Eruditio, Virtus et Constantia. – Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére.* Mihály IMRE e.a. (Hrsg.), Debrecen, 2011, Band I, S. 371–390.
- POSTMA
2012 Ferenc POSTMA: *In tantis mundi tumultibus ... – A Franekerben tanult magyarok legkorábbi emlékkönyvi bejegyzései: öt inscriptio Michaël Corvinus Album Amicorumában*

- (1624). In: *Református Szemle* [Kolozsvár], CV/6 (2012), S. 589–598.
- RIDDERIKHOFF
1985
C. M. RIDDERIKHOFF: *De Franequer Los-Kop*. In: G. Th. JENSMA e.a. (Hrsg.), *Universiteit te Franeker, 1585–1811. – Bijdragen tot de geschiedenis van de Friese hogeschool*, Leeuwarden, 1985, S. 119–132.
- RMK
Régi Magyar Könyvtár. Károly SZABÓ e. a. (Hrsg.), Bände I–III/1–2, Bp., 1879–1898.
- RMNy
Régi Magyarországi Nyomtatványok. Gedeon Borsa e. a. (Hrsg.), Bände I–IV, Bp. 1971–2012.
- STATUTEN
1723
Statuten, ordonnantien, reglementen en costumen van rechte van Frieslandt. Leeuwarden, 1723.
- SZÖGI
2011
Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon, 1526–1700 // Ungarländische Studenten an den deutschen Universitäten und Akademien, 1526–1700. László SZÖGI (Hrsg.), Bp., 2011.
- VAN NIENES
1985
De archieven van de Universiteit te Franeker, 1585–1812. A. P. van NIENES e. a. (Hrsg.), Leeuwarden, 1985.
- WESZPRÉMI
1960–1970
Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia // Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. István WESZPRÉMI (Hrsg.), Bände I–IV, Bp., 1960–1970.
- ZOVÁNYI
1889
Jenő ZOVÁNYI: *A magyarországi ifjak az Odera melletti frankfurti egyetemen*. In: *Protestáns Szemle* [Budapest], I (1889), S. 178–202.

Magyarországi evangélikus lelkészek Hollandiában (1676)¹

1676. október 12-én Beregszászi István, a megszabadított gályarab prédikátorok Hollandiában tartózkodó küldöttségének² egyik tagja Amszterdamból ezt írta Zürichben maradt egyik lelkészismerősének: „3 Luth(eranus) Reversalista Praedikator³ mindenütt el járta már előttünk a városokat.”⁴

Miklós Ödön kutatásai alapján tudjuk, hogy az előbb említett három evangélikus lelkész, Zaskaliczky András alias Ondrej Zaskalitzky, Coledanus (Colledanus) Jónás alias Jonáš Coledanus és Lányi János alias Ján Láni magyarországi evangélikus lelkészek⁵ voltak, akik ugyanazon év augusztus 1-jén a holland parlamenthez, majd 8–9-én az utrechti református egyházmegyéhez fordultak, hogy támogatásukat kérjék a magyarországi vallásszabadság helyreállításához és hogy anyagi támogatásukban részesülhessenek.⁶

Miklós Ödön csak a rájuk vonatkozó határozatokat közölte, de nem foglalkozott a három prédikátor hollandiai útjának részleteivel. E közleményben az ottani tevékenységükkel kapcsolatos ismeretlen dokumentumokat teszem közzé és holland levéltári forrásokban feltárt adatok segítségével vázolom fel ott-tartózkodásukat.

A három lelkész a közé a több száz magyarországi (javarészt evangélikus) lelkész közé tartozott, akiket 1674. március 5-ére az úgynevezett pozsonyi vértörvényszék (de-

¹ A közlemény alapjául szolgáló hágai kutatásaimat 2010-ben és 2011-ben a Klebelsberg Kunó-ösztöndíj támogatása tette lehetővé. Szintén köszönettel tartozom Latzkovits Miklósnak a latin nyelvű forrásszövegek értelmezésében nyújtott értékes segítségéért és azok regesztáinak alapos átnézéséért.

² A csoport hat református és két evangélikus lelkészből állt, akik a gályákról szabadult prédikátorokat befogadó Zürichben maradt társaik nevében azért mentek Hollandiába (majd később Angliába), hogy egyrészt megszerezzék a két ország támogatását ahhoz, hogy az I. Lipót Habsburg császárnál közbenjárva elérjék: büntetés terhe nélkül térhessenek haza és folytathassák szolgálatukat egyházközségeikben, másrészt száműzetésük idejére adományokat gyűjtsenek.

³ Reverzalist, vagyis a hivataláról lemondó nyilatkozatot aláíró lelkész.

⁴ Beregszászi István Rimaszombati Jánosnak. Amszterdam, 1676. október 12. Lelekhelye: DRERL, Zsin-dely Endre hagyaték (C/206), 8. doboz (az eredeti levél fénymásolata).

⁵ A szlovák szakirodalom szlovák lelkészként tartja őket számon, és joggal, tekintve hogy szolgálati helyeik szlovák lakosságú helységek voltak. Ennek ellenére Zaskaliczkynek fennmaradt egy magyar nyelvű üdvözlőverse, amelynél nevét Zaskaliczky Andrásnak írja (vö. RMK III. 2915). A fenti névalakok Rezik művének szlovák nyelvű kiadásából származnak (vö. REZIK–MATTHAEIDES, 1971. 110–111, 480., 488.). Egy másik, a felvidéki vértanú lelkészek életrajzát tárgyaló műben a névalakok némileg eltérnek: *Andrej Zaskalický, Jonáš Colledanus, Ján Láni-Caban* (vö. DROBNÝ, 1929. 124, 127.). – Coledanus nevét – egyetlenként – a pozsonyi vértörvényszék jegyzőkönyve Ioannes *Koledany* alakban említi. Vö. S. VARGA, 2002, 126.

⁶ MIKLÓS, 1919, 50–52., 93–94.

legatum iudicium) elé idéztek és előbb halálra, majd börtönbüntetésre ítélték.⁷ Korábban mindhárman Trencsén vármegyei egyházközségekben szolgáltak, amelyek a felső-trencsényi evangélikus egyházmegye⁸ fennhatósága alá tartoztak: Zaskaliczky Hricsón,⁹ Coledanus Kiszucaújhelyen,¹⁰ Lányi Bolesón¹¹ volt lelkész. Megtagadva, hogy szabadságuk fejében áttérjenek a katolikus hitre, sokakkal együtt ők is inkább reverzalist írtak alá, melyben lemondtak lelkészi tisztségükről és kötelezték magukat, hogy elhagyják az országot és exulánssá (menekült) válva családjaikkal Európa más országaiban, főleg Németországban és Lengyelországban keressenek menedéket.

Az exulánsok egy csoportja a sziléziai Brzegben¹² telepedett le. A száműzöttek egyik biográfusa, Burius János – maga is exuláns – mindhárom lelkész életrajzát megírta. Tőle tudjuk, hogy mindhárman tagjai voltak a brzezi kolóniának: Zaskaliczkyval ott volt felesége, három fia és egy lánya, Coledanust is elkísérte felesége, két fia és lánya, Lányi viszont özvegy volt.¹³ A csoport később átköltözött Wrocławba.¹⁴

Bár jelenleg nincs konkrét adatunk arra, hogy kiben és mikor vetődött fel a hollandiai út ötlete – amiről egyébként sem Burius, sem Rácz nem tudott és a szlovák szakirodalom sem ismeri –, és egyéni vagy a brzezi, vagy a későbbi wrocławai kolónia kezdeményezése volt-e, az újonnan feltárt források arra utalnak, hogy az elképzelés hátterében Eccard Ábrahám¹⁵ és Klesch Kristóf,¹⁶ a wrocławai kolónia két vezető személyisége állhatott, mivel már 1675-ben felvették a kapcsolatot az amszterdami evangélikus egyházközség előljáróival, majd 1676-ban újabb levelet írtak nekik sanyarú helyzetüket ismertetve, illetve anyagi támogatásukat kérve.¹⁷

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy mi indokolta az alapvetően református Hollandia úti célként való kitűzését. Az itt közölt dokumentumokból erre nem kapunk választ, de joggal feltételezhető, hogy Hollandiának, és különösen bécsi követének, Gerard Hamel Bruyninxnak a magyarországi protestánsok érdekében tett erőfeszítéseiről szóló hírek (ideértve a gályarab prédikátorok kiszabadítását is) a száműzetésben levőkhöz is eljutottak, így a korábbi események alapján bizakodhattak abban, hogy Hollandiában támogatásra számíthatnak.

A támogató személyének megválasztása szintén nem lehetett véletlen. Elvben választhatták volna II. János György szász választófejedelemet is, aki 1675 folyamán több-

⁷ S. VARGA, 2002, 127–128.

⁸ Vö. ZOVÁNYI, 1977, 196.

⁹ Ma: Alsó- és Felső-Hricsó (Dolný és Horný Hričov, SK).

¹⁰ Kysucké Nové Mesto, SK.

¹¹ Bolešov, SK.

¹² Korabeli német neve: Brieg, latinul: Brega.

¹³ BURIUS, 1864, 145, 165. – A pozsonyi vértörvényszék elé idézett valamennyi lelkész életrajzát megírni törekvő Rácz Károly Burius életrajzi adatait – Coledanus kivételével – figyelmen kívül hagyta. Vö. RÁ CZ, 1899, 99, 115, 217.

¹⁴ Korabeli magyar neve: Boroszló, németül: Breslau, latinul: Vratislavia.

¹⁵ BURIUS, 1864, 156–157; SZINNYEI, 1891–1914, II, 1173–1174.; RMSz, 211.

¹⁶ BURIUS, 1864, 157–158; SZINNYEI, 1891–1914, VI, 540–543.; ZOVÁNYI, 1977, 323.; RMSz, 435.

¹⁷ SA, AELGA, Archief van de kerckeraad, inv. nr. 92.

ször is felemelte szavát a bécsi udvarnál a magyarországi protestánsok üldözése ellen, azok vallásszabadságának biztosítása mellett és a száműzött, illetve a gályákra eladott evangélikus lelkészek érdekében,¹⁸ többek között 1675 decemberében, amikor I. Lipótnál követelte az evangélikus gályarabok szabadon bocsátását.¹⁹ Bár Frigyes Vilmos brandenburgi választófejedelem szász uralkodótársához képest direkt módon kevésbé exponálta magát a magyarországi ügyekkel kapcsolatban, maga is sok eszközzel támogatta az országában letelepedő menekülteket.²⁰

Annak, hogy a lelkészek mégis a brandenburgi választófejedelem mellett döntöttek, és hozzá fordultak kérvénnyel (ld. az 1. sz. forrást) a holland parlamenthez szóló ajánlólevél ügyében, minden bizonnyal az volt az oka, hogy az uralkodó szövetségi, baráti viszonyt ápolt Hollandiával, sőt rokoni szálak is fűzték az országhoz, mivel felesége, Louise Henriette a holland Oranje-Nassau dinasztiából származott, így a lelkészek joggal feltételezhették, hogy kérvényüket kedvezően bírálja el, és ajánlása sokat nyom majd a latban.

A választófejedelem a kért ajánlólevelet meg is adta (ld. a 2. sz. forrást), és támogatása jeleként útiköltséggel is ellátta a magyar lelkészeket.²¹

Az eddig ismert két hollandiai adat arra utalt, hogy a prédikátorok nemcsak világi, hanem egyházi szervekhez is fordultak. A holland parlamenthez beadott kérvényükben (ld. a 3. sz. forrást) nem korlátozták célcsoportjukat egyházi szervekre, hanem a Hágát magában foglaló Holland tartomány és a környező tartományok lakosaihoz (ad hujus et adjacentium provinciarum inhabitatores) szóló ajánlólevelet kértek, nyilván abból a megfontolásból, hogy az általános jellegű ajánlósorok birtokában könnyebben gyűjthetnek majd adományokat.²² Az újonnan feltárt adatok viszont azt mutatják, hogy az egyházi területre helyezték a hangsúlyt, mivel valamennyi adat egyházi szervek levéltáraiból került elő.

A rendelkezésre álló források alapján útjuk időrendben a következők szerint zajlott le: 1676. augusztus 1-jén Hágában találjuk őket, ahol kérvényt adtak be a parlamenthez, amelyben azt kérték, hogy az evangélikusok vallásszabadságának kérdését tűzzék napirendre a közelgő nijmegeni béketárgyalásokon,²³ és nélkülözésükre való tekintettel támogassák őket.

¹⁸ SMERTOSCH, 1897, 68.

¹⁹ Kiadva latinul: LAMPE-DEBRECENI, 1728, 487–488; németül: THURY, 1912, 140–142; magyar fordítása: DEBRECENI, 2009, 341.

²⁰ KRAUSKE, 1887, 483, 493–494.

²¹ KRAUSKE, 1887, 494.

²² A parlament határozatából nem derül ki, hogy az ajánlólevelet megkapták-e, és nem is maradt fenn erre utaló adat.

²³ A béketárgyalásokra való utalás ötlete minden bizonnyal Frigyes Vilmostól származik. Erre utal, hogy a választófejedelem 1677 elején arra utasítja magyar származású követét, Harsányi Jakabot: a tárgyalásokon „Magyarországnak dolgairól” ne feledkezzen meg. Hollandiában – a választófejedelemtől függetlenül – egyházi körökben már 1676 őszén felmerül ez a gondolat. Vö. MIKLÓS, 1918, 44, 49; MIKLÓS, 1919, 74.

A parlament, kérésüket meghallgatva, kétszáz gulden segélyt szavazott meg számukra, és az ügyet eleinte normál (vagyis nem titkos) ügynek tekintette, olyannyira, hogy a határozat a parlament többi rendes határozatával együtt nyomtatásban is megjelent.²⁴ Ennek ellenére az ügyet még aznap titkossá minősítették át, és az adomány forrásául szolgáló pénzek elszámolása kapcsán még augusztus 8-án is tárgyalták.²⁵

A prédikátorok ugyanazon hónap 8–9-én Utrechtben fordultak az ottani református egyházmegyéhez, arra kérve őket: járjanak közben a magyarországi vallásszabadság visszaállítása érdekében és részesítsék őket segélyben. Augusztus 11-én a leideni református egyházmegye ülésén tárgyalták kérvényüket²⁶ – ez az egyetlen hely a parlamenten kívül, ahol a forrásban arra történik utalás, hogy *kérvényt* adtak be –, majd az ülés résztvevői között tartott helyszíni gyűjtés eredményeként adományban részesültek.²⁷ Augusztus 20-án Amszterdamban az ottani református egyháztól kaptak 6 dukatont.²⁸ Augusztus 24-én már Haarlemben tartózkodtak, és az ottani református egyházmegyétől útiköltség címén 5 dukatont vettek fel.²⁹ Az utolsó, velük kapcsolatos adat 1676. október 30-áról származik, amikor Leidenben az ottani református egyházközség kezelésében levő alapítványtól 6 gulden és 6 stuiver adományban részesültek.³⁰ Ugyanezen a napon ugyanott a gályarab prédikátorok küldöttsége összesen valamivel több mint 150 guldent vett át, ami azt jelenti, hogy augusztus végétől, a gályarab prédikátorok küldöttségének Hollandiába érkezésétől kezdve *két hónapon át* egyszerre két magyarországi küldöttség volt az országban.

Érdeemes felfigyelní arra, hogy az adatok szerint a parlamenten kívül valamennyi, a három evangélikus lelkésznek segélyt nyújtó szerv a *református* egyház intézménye volt, jóllehet nehezen feltételezhető, hogy – a közös felekezet alapján – ne keresték volna a kapcsolatot az általuk felkeresett városok evangélikus egyházaival is. A másik, népesebb csoport esetében, amelynek szintén voltak evangélikus tagjai, konkrét adatok igazolják, hogy ők találkoztak az egyes helységek evangélikus lelkészeivel.³¹

Annak az ellentmondásnak, hogy miért nincsenek arra vonatkozó adatok, hogy az evangélikus lelkészek saját felekezetükhöz tartozó egyházközségektől kaptak segélyt, több oka is lehet. Az egyik, hogy Hollandiában a legnépesebb (és egyben az állam által előnyben részesített) felekezet a református volt, míg az evangélikusok arányukat

²⁴ Vö. Extracten uyt 't Register van de Resolutien der Hoogh Mog. Heeren der Staten Generael der Vereenighde Nederlandsche Provincien, 1676. augusztus, p. 5.

²⁵ NA, ASG, Registers van secrete net-resoluties, van de Staten-Generaal, inv. nr. 4582, ld. az 1676. augusztus 1-i és 8-i ülés jegyzőkönyvét.

²⁶ Szövege nem maradt fenn.

²⁷ NA, ACLN, Registers van de handelingen der classis, inv. nr. 6, ld. az 1676. augusztus 11-i ülés jegyzőkönyvét.

²⁸ SA, AHGA, Archief van de kerkeraad, inv. nr. 149, 195/1.

²⁹ NHA, ACH, Acta van de classicale vergaderingen, inv. nr. 8, ld. az 1676. augusztus 24-i ülés jegyzőkönyvét.

³⁰ RAL, ACBB, inv. nr. 7a, f. 152.

³¹ Ld. Johannes Baers utrechtí, Johannes Erasmus Blum amszterdami és Johannes Schelhammer hágai evangélikus lelkészek bejegyzéseit Nikléczi Boldizsár albumában. *Album amicorum Balthasarís Nicletii* (OSZK, Duod. Lat. 81., ff. 137r, 146r, 153r).

tekintve jóval kevesebben voltak, ami együtt járt szerényebb anyagi lehetőségeikkel is. 1650 körül például Amszterdam lakosságának csak tizenöt százaléka volt evangélikus,³² de az ottani még így is az ország legnagyobb evangélikus gyülekezete volt, amely az ország többi egyházközségét anyagilag is támogatta, ezáltal sok területen függőségben tartva azokat.³³

Az adatok hiányának egy másik oka az lehet, hogy az evangélikus egyházak korabeli jegyzőkönyvei a reformátusokéival összevetve rendkívül szűkszavúak,³⁴ nem beszélve arról a korabeli általános gyakorlatról, hogy csak azokat az ügyeket jegyezték fel, amelyekről határozatot is hoztak. Ehhez járul még, hogy a külön határozat nélkül, egyszeri segélyként adott összegeket tartalmazó számadáskönyvek nem minden egyházközség esetében maradtak fenn.

Azt, hogy az evangélikus egyházak – talán a fent említett szűkösebb anyagi lehetőségekből adódóan is – nem voltak túlságosan adakozó kedvűek, a másik, népesebb csoport is megtapasztalhatta. Beregszászi már említett levelében erről így ír lelkesztársának: „Nekünk p(enig) a Lutheranusoktul keves beneficium tölt mégh eddigh.”³⁵

A két csoport párhuzamos tevékenysége ellenére, melynek során – mint a jelen közlemény bevezetőjében említett idézetből is kitűnik – a nagyobbik a kisebbikben konkurenciát látott – a kisebb csoport hollandiai tartózkodásával kapcsolatban jóval kevesebb adat maradt fenn, valószínűleg azért is – és erre az utolsóként említett leideni adat világít rá rendkívül élesen –, mert a kisebb csoport gyűjtőakciója a számok tükrében kevésbé volt sikeres.³⁶ Pedig látszólag azonos pozícióból indultak: a holland parlament a kisebb csoport kérvényére kétszáz guldent szavazott meg, míg a nagyobbik csoportnak négyszáz gulden azonnali segélyt adott,³⁷ ami azt jelenti, hogy ha figyelembe vesszük, hogy a kisebb csoport három, a nagyobb nyolc tagot számlált, kijelenthetjük: a kezdeteknél azonos elbírálás alá estek – a brandenburgi választófejedelem ajánlása tehát igencsak hatásosnak bizonyult.

A két akció eltérő sikerének oka több tényezőben is keresendő. Az egyik nyilvánvalóan az eltérő módszer: míg a kisebb csoport csak közvetlenül a helyszínen kezdte el tevékenységét, a nagyobb csoport Hollandiába érkezéséről már jó előre tudtak, azt többen készítették elő. Egy másik eltérés a stratégiában érhető tetten: a kisebb csoport a parlamentnél a távolabbi nijmegeni béketárgyalások kérdését vetette fel, míg a nagyobb konkrétabb és közelebbi célokat fogalmazott meg: ajánlólevelet kértek tervezett angliai útjukhoz a szigetország királyához és a Habsburg császárnál való közbenjárást annak érdekében, hogy mielőbb hazatérhessenek. Eltérő volt a segélyek

³² FRIJHOFF–SPIES, 2004, 395.

³³ HAPPEE, 1988, 25.

³⁴ Kutatásaimba bevontam a felkeresett városok evangélikus egyházközségeinek levéltárait is.

³⁵ Beregszászi István Rimaszombati Jánosnak. Amszterdam, 1676. október 12. Lelőhelye: DRERL, Zsindely Endre hagyaték (C/206), 8. doboz (az eredeti levél fénymásolata).

³⁶ A rendelkezésre álló adatok szerint a nagyobb csoport 1676 őszének végéig mintegy 1800 guldent, a kisebb mindössze körülbelül 300 guldent gyűjtött. Az első összege ld. BUJRÁS, 2013.

³⁷ MIKLÓS, 1919, 51–52, 54.

gyűjtésének tervezett módja is: a kisebb csoport általános, mindenkihez szóló ajánlólevelet kért, a nagyobbik a leideni egyháztól kért az ország más egyházközségeihez ajánló sorokat, aminek köszönhetően később nagyobb léptékű gyűjtéseket is rendeztek számukra.³⁸

A fentiek mellett azonban a két akció eltérő eredményességének oka alighanem leginkább abban keresendő, hogy – bár a magyarországi vallásüldözések, a pozsonyi vértövenyszek, a gályarabság (ideértve a gályarabságot nem szenvedett, de hivataluktól megfosztott és száműzött lelkészek sorsát is) Hollandiában világi és egyházi körökben általánosan ismert volt³⁹ – a nagyobbik csoport behozhatatlan helyzeti előnnyel, a gályákon megszenvedett hit bizonyító erejével és nyomatékával rendelkezett, nem beszélve azokról a kapcsolatokról, amelyeket a gályákról levelezve Hollandiában már előzetesen kiépítettek.⁴⁰

A kisebb csoport hollandiai útjának kevésbé dokumentált volta abban is megnyilvánul, hogy nincs adatunk arra, hogy utolsó, leideni látogatásuk után mikor és merre mentek tovább. Miklós Ödön azt feltételezte, hogy az utrechti egyházmegyénel augusztus 8–9-én tett látogatásuk után Köln felé vették útjukat,⁴¹ de mivel mint láttuk, még október elején is Hollandiában voltak, ez nem állja meg a helyét.

Mivel Frigyes Vilmostól más uralkodókhoz (választófejedelmekhez) (ad alias principes) is kértek ajánlólevelet, megalapozottan feltételezhető, hogy Hollandiába tartva és/vagy a visszaúton más udvarokba is ellátogattak. Sőt mivel a népesebb csoportban is felvetődött és meg is valósult az a gondolat, hogy a csoport evangélikus tagjai a közös felekezet és a svéd király korábbi közbenjárása alapján⁴² látogassanak el Svédországba és esetleg Dániába is,⁴³ alapos okkal feltételezhetjük, hogy a kisebb csoport is ellátogatott oda. (Az itt felvetett lehetőségeket további helyszíneken végzett kutatásoknak kell majd tisztáznuk.)

Ami a csoport tagjainak további, külföldön töltött éveit illeti, Burius szerint Zaskalicky Wroclawban volt hazatéréseig, 1682-ig.⁴⁴ Ez még azzal egészíthető ki, hogy 1677-ben Wroclawban, 1678-ban Lipcsében, 1682-ben pedig a szintén sziléziai Lesnóban tartózkodott.⁴⁵ Coledanus szintén Wroclawban élt 1682-es hazatéréseig,⁴⁶ amihez még

³⁸ BUJTÁS, 2013.

³⁹ BUJTÁS, 2004.

⁴⁰ BUJTÁS, 1994.

⁴¹ MIKLÓS, 1918, 59. – Kölnt nyilván azért jelölte meg úti céljukként, mert Cölln an der Spreet, ahol Frigyes Vilmos ajánlólevele kelt, tévesen azonosította, és feltételezte, hogy a prédikátorok a visszafelé vezető úton is útbá ejtették az uralkodó udvarát.

⁴² 1675 februárjának elején a bécsi svéd követ, Bengt Oxenstierna királya nevében emlékiratban követelte a bécsi udvartól a magyarországi protestánsok szabad vallásgyakorlatának biztosítását. Kiadva: THURY, 1912, 112–118.

⁴³ E lehetőség reális voltára utal, hogy a nagyobb csoport 1676 őszén találkozott Dánia hágai követével, aki a küldöttség két evangélikus tagja számára dániai útjukra útlevelet is adott. Vö. THURY, 1998, II, 169.

⁴⁴ BURIUS, 1864, 145.

⁴⁵ RMK III. 2809, 2915, 3190.

⁴⁶ BURIUS, 1864, 145.

hozzátehetjük, hogy 1682-ben ő is megfordult Lesnóban.⁴⁷ Lányi a többiekől elválva előbb Görlitzben és Lipcsében élt, és Burius szerint 1678-ban halt meg,⁴⁸ ami tévedés, mert egy korabeli adat szerint 1679 elején még életben volt.⁴⁹

A három magyarországi evangélikus lelkész hollandiai útja új adalékkal szolgál ahhoz a képhez, amelyet a szakirodalom eddig vázolt fel az exulánsok külföldi kapcsolatairól. Az itt bemutatott adatok arra utalnak, hogy a közös felekezet alapján kézenfekvőnek tűnő (döntően evangélikus) brandenburgi, szászországi és svéd kapcsolatok⁵⁰ mellett voltak egyéb próbálkozások is arra, hogy más protestáns (református) hatalmaknál is támogatást keressenek a magyarországi vallásszabadság biztosításához, illetve e kérdésnek a nijmegeni béketárgyalások napirendjére való felvételéhez – végső soron hazatérésük előmozdításához.

Források

1.

A három magyarországi lelkész beadványa Frigyes Vilmos brandenburgi választófejedelemhez

1676. június 9. előtt

(NA, ASG, Liassen Hoogduytshlandt, 6138)

Ahogy a régi időkben Isten szolgálói hiába hívták Isten asztalához az emberek többségét, és ezért Pál apostol kénytelen volt megállapítani, hogy a világ csúfjai lettek, úgy a magyarországi evangélikus lelkészeknek is, akik szintén az Úr asztalához hívták az embereket, szomorú sors jutott. Egyesek kénytelenek elhagyni hivatalukat, mások börtönökben sínylődnek, vermekben jajgatnak, vagy száműzöttként bolyonganak az utcákon, minthogy magukat és övéiket koldulással kénytelenek élelmezni. Arra kéri a címzettet, hogy nyújtson nekik segítő kezet, és adjon számukra ajánlólevelet más uralkodókhoz, legfőképp a nagy hatalmú hollandokhoz.

Serenissimo ac Potentissimo Principi, Domino Domino clementissimo, salutem et gratiam Dei!

⁴⁷ RMK III. 3190.

⁴⁸ BURIUS, 1864, 165.

⁴⁹ Ld. 1679. január 23-án kelt bejegyzését Michael Ritthaler albumába: Joh. Lani, Illavia-Hung. ab Eccl. Bolesoviensis Exul, h. v. Collegii Lips. Paulini Inqulinus. Vö. RAA (Repertorium Alborum Amicorum) – <http://www.raa.phil.uni-erlangen.de> (1675_ritthaler). – Későbbi életükre ld. REZIK-MATTHAEIDES, 1971, 110–111, 480, 488; DROBNÝ, 1929, 124–125, 127–128; RMSz, 146, 476, 916.

⁵⁰ BUCSAY, 1976, 182.

Venite, jam omnia parata sunt.⁵¹ Ita olim servi Dei suam apud homines saepissime depositam instituerunt legationem, sed tamen minus cum grata ad suum regressi sunt Dominum declaratione. Magis etenim homines mundum diligentes, quam Deum, nolebant venire vocati ad coenam. Unde apostolus omnium nomine dixit: Ecce nos spectaculum mundi!⁵² Eadem sors tenet etiam pastores Hungariae Evangelicos, qui legationem Dei ad homines expedituri clamabant: Venite, jam omnia parata sunt, sed ecce (proh dolor!) jam tristes a suo redeunt officio, adeoque alii in carceribus suspirant, alii in speluncis ingeminant, alii in exilio, se et suos mendicitate turpissima cibaturi, per vicos oberrant. Quales cum et nos simus infra subscripti, hactenus omnibus honestae sustentationis destituti mediis, venientes ad Serenissimam Celsitudinem Vestram, supplicamus demisse, dignetur nobis pro innata clementia sua, auxiliatrices porrigere manus, litterisque commendatitiis stipatos ad alios principes, in specie autem Praepotentissimos Hollandicos, benigne dimittere. Dominus Deus Vestra quoque Serenitati, suo in omnibus necessitatibus auxilio et consilio affuturus est, eamque dextera sua, contra quovis hostes defensurus. Cui Serenissimam Celsitudinem Vestram nostris precibus commendarites, semper prospere valere ex animo cupimus, responsumque clementissimum expectamus.

Serenissimae Celsitudinis Vestrae, clientes devotissimi,

Andreas Zaskalitzky

eccl(esiae) Hritschoviensis quondam in Ungaria minister.

Jonas Colledanus

olim ecclesiae Neustadiensis⁵³ pastor.

Johannes Lani,

pridem in ecclesia Bolesoviensi verbi dei minister.

Kívül: Ad Serenissimum atque Potentiss(imum) Principem ac Dominum, Dominum Fridericum Vilhelmum, Marchionem Brandeb(urgensem), S(acri) R(omani) I(mperii) Archicamer(arium) et Electorem; Supremum Boruss(iae) Dominum, Magdeburgi, Jul(iae), Cliv(iae), Mon(tium), Stet(ini), Pomer(aniae), Cassub(iorum) et Vand(alorum), itemque in Silesia Crosn(ae) et Carno(viae) Ducem; Burggravium Norib(ergensem), Halberst(adii), Mindae et Camini Principem; Marcae et Ravensp(urgi) Comitem; Ravensteinii itemque terrarum Lavenburgi et Butovii Dominum, Dominum nostrum clementissimum. Humillima Supplicatio.

⁵¹ Jertek el, mert immár minden kész. (Lukács 14,17; Károli Gáspár fordítása.)

⁵² Puto enim Deus nos apostolos novissimos ostendit tamquam morti destinatos quia spectaculum facti sumus mundo et angelis et hominibus. – Mert úgy vélem, hogy az Isten minket, az apostolokat utolsókul állított, mintegy halálra szántakul: mert látványossága lettünk a világnak, úgy angyaloknak, mint embereknek. (Pál I. levele a korinthusiakhoz 4,9; Károli Gáspár fordítása.)

⁵³ Kiszucaújhely német nevének (Ober-Neustadt vagy Kischütz-Neustadt) latinósított alakja.

2.

**Frigyes Vilmos brandenburgi választófejedelem ajánlólevele
a holland parlamenthez a három magyarországi lelkész ügyében
Cölln an der Spree,⁵⁴ 1676. június 9.**

(NA, ASG, Liassen Hooghduytschlandt, 6138)

Unsern freundlichen grus und wollgeneigten willen zuvor, Hochmögende Herren, besonders liebe Freunde und Nachbarn,

Euer Hochmögenden ist nicht unbekand, welchergestalt die Evangelische in Ungarn eins Zeit hero der Religion halber iämmerlich inss Elend vertrieben, theils auch auf die Galeren geschmiedet werden; wann dan unter andern Andreas Zaskalizki, Janus Coledanus, und Johannes Lani, vertriebene Evangelische Prediger mit eingelegten supplicatio bey unss eingekommen, und umb ertheilung unserer Vorschrift an Euer Hochmögende demütigst angehalten; so haben wir zwar in consideration dass Euer Hochmögende gutthätigkeit gegen dergleichen arme verjagte Evangelische weldtkündig, solche unnötig erachtet, aber doch auch ihnen nicht versagen mögen; zu Euer Hochmögende der guten Zuversicht habende; Sie werden nicht allein mit diesen armen Leuten ein Christliches mitleiden haben, sondern auch ihren dieselbige aufs beste recommendirt seyn lassen, und allen beferdersamen willen erweisen; solches seindt wir umb Euer Hochmögende mit Freundschaft und Nachbarlicher bezaignung zu erwidern iederzeit erbötig und thun Sie hiermit Göttlicher gnädigen protection getreulich empfehlen. Gegeben Colln an der Spree, den 9ten Juny Anno 1676.

Von Gottes gnaden Friderich Wilhelm, Marggraf zu Brandenburg, des Heyligen Römischen Reichs, Ertz Cammerer und Churfürst, in Preüssen, zu Magdeburg, Jülich, Cleve, Berge, Stettin, Pommern, der Cassuben und Wenden, auch in Schlesien zu Crossen und Jägerndorf Hertzogk, Burggraf zu Nürnberg, Fürst zu Halberstadt, Minden und Camin, Graf zu der Marck und Ravensperg, Herr zu Ravenstein und der Lande Lauenburg und Bütaw.

Euer Hochmögenden gutwilliger Freund und Nachbar

Friderich Wilhelm Churfürst

Kívül: Denen Hochmögenden Herren, unsern besonders lieben Freunden und Nachbarn, den Standen General der Vereinigten Niederländischen Provinzien.⁵⁵

⁵⁴ Város a Spree folyón egyik szigetén, ma Berlin része.

⁵⁵ A levél mellett megtalálható annak holland fordítása is.

3.

A három magyarországi lelkész beadványa a holland parlamenthez Hága, 1676. augusztus 1.

(NA, ASG, Liassen Hooghduytschlandt, 6138)

Ahogy Isten a zsidó népet a fáraó sanyargatásai elől Mózes révén kivette Egyiptomból, és az Ahasvérus elé vetett Hámántól Eszter alázatossága révén megszabadította, ugyanúgy – midőn az ellenség Krisztus evangéliumának egyházait Magyarországon szörnyű üldözéssel tette tönkre, a szabad vallásgyakorlatot lázadás ürügyével a protestánsok, közöttük minden evangélikus számára az egész királyságban megszüntette, sőt magukat a lelkészeket is különböző alkalmakkor tönkretette, másokat pusztá kiéheztetéssel elűzött a hazából, egyeseket halálra, másokat gályákra ítelt, akiknek kiszabadulásáról már az egész világ lemondott – Isten a nagy hatalmú hollandok, az evangéliumi igazság barátai révén csodálatos módon visszaadta a szabadságukat. Kegyességükre hivatkozva arra kéri a címzetteneket, hogy a közelgő nijmegeni béketárgyalásokon tűzzék napirendre az evangélikus egyház működésének kérdését a Magyar Királyságban, hogy hadd működhessenek az iskolák és templomok, legyen szabad a vallásgyakorlat, és a lelkészek visszatérhessenek híveikhez és hivatalaikba.

Ezenkívül azt kéri még, hogy mivel híján vannak a megélhetésükhöz szükséges eszközöknek, nyújtsanak nekik segítő kezet, és adjanak számukra Holland tartomány és a szomszédos tartományok lakosaihoz szóló ajánlólevelet.

Salutem et gratiam Dei!

Illustrissimi et Praepotentissimi Domini, Domini nobis clementissimi, Spiritus Domini, variabilem Militantis Ecclesiae Christi sortem explicaturus, dicit in verbo suo passim, quod mirabiliter Deus ducat sanctos suos; jam vulnerat, jam sanat: jam deducit ad portas mortis, jam iterum reducit, ita ut cum apostolo exclamare necesse habeant: Persecutionem patimur, sed non derelinquimur: humiliamur, sed non confundimur: dejicimus, sed non perimus. 2. Cor. 4.⁵⁶

Videmus illud in populo Israëlitico, quam etsi pharao misere affligebat, tamen per Mosen iterum gloriose Deus cum inde educebat: licet Haman superbus, inique apud regem Ahasverum eum traducebat, et jam jam delendum ubique publicabat, tamen Deus per humilem Estheram modeste cum excusabat, adeoque ab imminente malo libera bato. Idem accidit Ecclesiae Christi Evangelicae in Hungaria, quam hostes veritatis, terribiliter persecutionis fulmine turbarunt, liberum religionis exercitium, sub praetextu confictae rebellionis, ex toto regno (Protestantibus superinde omnibus Evangelicis) sus-

⁵⁶ Mindenütt nyomorgattatunk, de meg nem szoríttatunk; kétségkedünk, de nem esünk kétségbe. Üldöztetünk, de el nem hagyatunk, tiportatunk, de el nem veszünk. (Pál 2. levele a korinthusiakhoz 4,8–9; Károli Gáspár fordítása).

tulerunt, ipsos denique praedicatores, variis malis afflixerunt, alios nudos et famelicos patria ejiciendo, alios morti ignominiosae adjudicando, alios ad triremis (de quorum eliberatione jam totus desperabat mundus) modo plusquam ethnico condemnando; sed ecce Dominus Deus per Praepotentissimos Hollandos, tanquam sinceros veritatis evangelicae amatores, plane mirabiliter, praeter omnem spem, plurimos in libertatem vindicavit. O amorem aeternis seculis depraedicandum! O militiam trophaeo coelesti insigriendam! O factum nunquam obliterandum! Et quid quaeso aliud etiam nos miseros, per maris pericula, in has usque remotissimas perduxit terras, nisi illa ipsa Vestrarum Illustrissimarum atque Praepotentissimarum Dominationum, per totum orbem, hactenus decantata benignitas atque clementia, quae in nobis tantam accendit spem ut confidenter easdem pro consilio et auxilio christiano compellare non dubitemus. Proinde intelligentes, Neomagi, pacis tractandae causa, congregatione generalem, certo certius futuram, petimus ob misericordiam Dei et aeternam remunerationem, velint habere Ecclesiam Evangelicam, in regno Hungariae, qua scholas et templa, hactenus misere diveratam, intime sibi commendatam, qualiter iterum suo posset perfrui libero religionis exercitio, praedicatoresque, suis restitui auditoribus atque officiis.

Insuper quia omnibus destituimur vivendi mediis, supplicamus etiam, apud Vestras Illustrissimas et Praepotentissimas Dominationes, humiliter, dignentur nobis pro innata sua clementia auxiliatrices porrigere manus, literisque commendaticii stipatos, ad hujus⁵⁷ et adjacentium provinciarum inhabitatores, benigne dimittere.

Dominis Deus Vestris Illustrissimis et Praepotentiss(imis) Dominationibus, suo quoque, in omnibus, necessario auxilio et consilio est affuturus, easdemque contra hostes dextera sua defensurus. Quas jam tutelae altissimi commendantes, bene valere cupimus, responsumque optatum expectamus.

Vestrarum Illustriss(imarum) et Praepotentiss(imarum) Dominationum, clientes devotissimi,

Andreas Zaskalitzky pridem ecclesiae
Hritschoviensis in Hungaria praedicator.

Jonas Colledanus, olim ecclesiae
Neustadiensis in Hungaria pastor,
Johannes Lani, quondam ecclesiae

Boleschoviensis in Hungaria pastor,
h(oc) t(empore) ob Evangelium Christi exules.

Kívül: Libellus supplex ad Illustrissimos et Praepotentissimos Dominos, Dominos, Generales Status Confoederatorum Belgii etc. Dominos et Mecoenates benignissimos. Introscriptorum exulum Hungaricorum.

⁵⁷ Hága, ahol a holland parlament ülésezett, Holland tartományban, a Hollandiát alkotó hét tartomány egyikében volt.

4.

A leideni református egyházmegye határozata a három magyarországi lelkész kérvényéről

Leiden, 1676. augusztus 11.

(NA, ACLN, Registers van de handelingen der classis, inv. nr. 6)

Is gelesen een Requeste van drie Euangelische Predicanten uyt oorsake van Vervolginge gevlucht uyt Hungaryen, waer by deselve van de Vergaderinge versoecken een liberael subsidium in desen haren handen hoogdringenden noot, welck versoeck haer is ingewillight, en tot dien eynde is oock terstont een Collecte bij de E(erwaarde) Broederen gedaen, en de penningen aenstonts haer binnengeroepen zijnde, ter hant gestelt.⁵⁸

Fordítás:

Felolvasásra került három evangélikus lelkész kérvénye,⁵⁹ akik Magyarországról menekültek el az ottani üldözések miatt. A lelkészek azt kérik az üléstől, hogy nagy szükségben tisztes adományt kapjanak. Kérésüket jóváhagyták és e célból a tiszteletes testvérek között azonnal gyűjtésre is került sor, és miután a lelkészeket behívták, a pénzt átadták nekik.

5.

Feljegyzés az amszterdami református egyházközség számadáskönyvében a három magyarországi lelkésznek kifizetett összegről

Amszterdam, 1676. augusztus 20.

(SA, AHGA, Archief van de kerkeraad, inv. nr. 149, p. 195/1)

20 dito [= Augusti] Aen Andreas Roskaliski [!], Jonas Colledanus, en Johannes Lany 3 ongarische Evangelische Praedicanten 6. ducaton – f⁶⁰ 18 – 18.

Fordítás:

[Augusztus] 20-án 3 magyar evangélikus lelkésznek, Roskaliski [!] Andrásnak, Colledanus Jónásnak és Lany Jánosnak [kifizetésre került] 6 dukaton⁶¹ [vagyis] 18 gulden és 18 [stuiver].⁶²

⁵⁸ A margón: 3 Vngarische Predicanten (= 3 magyar lelkész).

⁵⁹ Szövege nem maradt fenn.

⁶⁰ A florenus, vagyis a gulden rövidítése.

⁶¹ Ezüst pénzérme, amely 63 stuivert ért.

⁶² Korabeli pénzegység, értéke a gulden 1/20-a volt.

6.

Feljegyzés a haarlemi református egyházmegye jegyzőkönyvében a három magyarországi lelkésznek nyújtott segélyről

Haarlem, 1676. augusztus 24.

(NHA, ACH, Acta van de classicale vergaderingen, inv. nr. 8)

Drye Hungarische Predicanten van de Augsburgsche Confessie, exulerende vermits de tyrannye des Pausdoms, syn voor een viaticum toegelegt 5. ducaton.⁶³

Fordítás:

Három, a katolikusok zsarnokoskodása miatt száműzetésben élő magyar ágostai hivalású lelkész 5 dukatont kapott.

7.

Feljegyzés a leideni Brouckhoven-alapítvány számadáskönyvében a három magyarországi lelkésznek kifizetett összegről

Leiden, 1676. október 30.

(RAL, ACBB, inv. nr. 7a, f. 152)

Aan drye andere ungarische Predicanten zijnde van de zoogenaamde Lutersche belijdenisse f 6 – 6

Fordítás:

Másik három,⁶⁴ úgynevezett lutheránus hitvallású magyar lelkész számára [kifizetésre került] 6 gulden és 6 [stuiver].

⁶³ A margón: 3. Hungarische exulanten (= 3 magyar száműzött).

⁶⁴ Ugyanazon a napon a megszabadított gályarab prédikátorok csoportja két részletben összesen 151 guldent és 2 stuivert kapott. I. h.

Rövidítések, forrás- és irodalomjegyzék

DRERL	Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, Budapest
NA, ASG	Nationaal Archief, Archief van de Staten-Generaal, Hága
NA, ACLN	Nationaal Archief, Archief van de classis van Leiden en Neder-Rijnland, Hága
NHA, ACH	Noord-Hollands Archief, Haarlem, Archief van de classis Haarlem
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Kézirattár
RAL, ACBB	Regionaal Archief Leiden, Archief van de collatoren van de beurzen van Brouckhoven
SA, AELGA	Stadsarchief Amsterdam, Archief van de Evangelisch-Lutherse Gemeente te Amsterdam
SA, AHGA	Stadsarchief Amsterdam, Archief van de Hervormde Gemeente te Amsterdam

*

BUCSAY 1976	BUCSAY Mihály: <i>A gyászévtized drámája és a résztvevők külföldi kapcsolatai</i> . In: Theologiai Szemle 18 (1976), 179–183.
BUJTÁS 1994	BUJTÁS László Zsigmond: <i>A gályarab prédikátorok és Frans Burman levélváltása (1675–76)</i> . In: Lymbus Művelődéstörténeti Tár VI (1999), 35–74.
2004	BUJTÁS László Zsigmond: <i>A pozsonyi véstörvénytörvényekről és a gályarabságról szóló, magyar szerzőktől származó szövegek sorsa 17–18. századi holland kiadványokban</i> . In: Könyv és Könyvtár XXV (2003), 115–157.
2013	BUJTÁS László Zsigmond: <i>A megszabadított gályarab prédikátorok küldöttsége Hollandiában</i> (sajtó alatt).
BURIUS 1864	BURIUS, Johannes: <i>Micae historico-chronologicae evangelico-Pannonicae ... ab anno 1673 ad 1688</i> . Kiad. LICHNER Pál. Pozsony, 1864.

- DEBRECENI
2009
DEBRECENI EMBER Pál: *A magyarországi és erdélyi református egyház története*. Sárospatak, 2009.
- DROBNÝ
1929
DROBNÝ, Ján: *Evanjelický slovenskí martyri (mučeníci)*. Liptovský Svätý Mikuláš, 1929.
- FABINY
1975
FABINY Tibor: *A gyászévtized evangélikus emlékirói*. In: Theologiai Szemle 17 (1975), 258–264.
- FRIJHOFF–SPIES
2004
FRIJHOFF, Willem–SPIES, Marijke: *Dutch Culture in a European Perspective: 1650 – Hard-won unity*. Assen, 2004.
- HAPPEE
1988
De Luheranen in Amsterdam (1588–1988). Gedenkboek ter gelegenheid van 400 jaar Evangelisch-Lutherse Gemeente te Amsterdam. Onder redactie van J. HAPPEE, J. L. J. MEINERS en H. MOSTERT. Hilversum, 1988.
- KRAUSKE
1887
KRAUSKE, Otto: *Der Große Kurfürst und die protestantischen Ungarn*. In: (Sybels) Historische Zeitschrift, Neue Folge, 22 (1887), 465–496.
- LAMPE–DEBRECENI
1728
LAMPE, Friedrich Adolf–DEBRECENI EMBER Pál: *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania*. Trajecti ad Rhenum, 1728.
- MIKLÓS
1918
MIKLÓS Ödön: *Holland intervenció a magyar protestantizmus érdekében (1674–1680)*. Pápa, 1918.
- 1919
MIKLÓS, E[dmund]: *De houding der Nederlanden in de Hongaarsche geloofsvervolgingen (1674–1680)*. In: *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap* 40 (1919), 10–110.
- RÁCZ
1899
RÁCZ Károly: *A pozsonyi vértörvényszék áldozatai 1674-ben*. Második, bőv. kiad. II. füzet. Lugos, 1899.
- REZIK–MATTHAEIDES
1971
REZIK, Ján–MATTHAEIDES, Samuel: *Gymnaziológia – Dejiny gymnázii na Slovensku* [= Joannis Rezik: Gymnasia Evangelico-Hungarica sive Historia scholarum et

- earundem Rectorum Celebriorum opera et studio M. Samuelis Matthaides]. Bratislava, 1971.
- RMK III. *Régi Magyar Könyvtár. III. Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve. Második rész. Írták SZABÓ Károly és HELLEBRANT Árpád. Budapest, 1898.*
- RMSz Wix Györgyné: *Régi Magyarországi Szerzők. I. A kezdetektől 1700-ig. Szerkesztette és befejezte: P. VÁSÁRHELYI Judit. Budapest, 2008.*
- S. VARGA 2002 *Vitetnek ítélőszékre... Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve. A latin nyelvű forrást közzéteszi, a jegyzőkönyvet magyarra fordította, a bevezető tanulmányt írta, a kötetet szerkesztette, a jegyzeteket és a mutatókat készítette S. VARGA Katalin. Pozsony, 2002.*
- SMERTOSCH 1897 SMERTOSCH, Richard: *Kursachsen und Kurbrandenburg für die protestantischen Ungarn. In: Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde 18 (1897), 67–88.*
- SZINNYEI 1891–1914 SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Budapest, 1891–1914.*
- THURY 1912 THURY Etele: *Adatok a magyar protestáns gályarab-lelkészek történetéhez. Budapest, 1912.*
- 1998 THURY Etele: *A Dunántúli Református Egyházkerület története. I–II. Pozsony, 1998. (Csallóközi Kiskönyvtár).*
- ZOVÁNYI 1977 ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3., jav. és bőv. kiad. Szerkesztette: LADÁNYI Sándor. Budapest, 1977.*

Melchior Genersich rövid lőcsei krónikája (1108–1552)¹

2003-ban a szepességi jogkönyvek és városkönyvek ismert kutatója, a germanista Ilpo Tapani Piirainen (1941–2012) egy rendkívül értékes 16. század közepi forrást tett közzé.² A kiadás alapjául szolgáló százhatvannégy lapos, díszesen kivitelezett negyedrést követet nemrégiben mi is szemügyre vehettük. A kézirat a szepesi jog (Zipser Willkühr) jelenleg ismert legjobb változatán, az 1404-es kassai tanácsi szabályzat egy másolatán, más jogi szövegeken és recepteken túl két rövid német nyelvű krónikát is tartalmaz. Az egyik az özönvíztől 1099-ig sorol fel világtörténelmi eseményeket és időközöket, láthatóan a wittenbergi történelemszemlélet jegyében. Nem önálló munka, hanem jegyzet a Johannes Carion-féle népszerű német világkrónika (1532) valamely korai kiadásából. A másik egy szepességi krónika, amely az 1433-tól 1547-ig terjedő időszakot mutatja be, de súlypontja az 1530 és 1538 közötti, Lőcse számára igen viharos esztendőkre esik. Az 1546. és 1547. évek során már európai eseményeket is ismertet.

A kéziratot szemügyre véve szembesültünk azzal a ténnyel, hogy Piirainen a kötet latin nyelvű részeit teljesnek szánt kiadásából említés nélkül elhagyta, több jogi természetű szöveg mellett erre a sorsra jutott egy rövid latin nyelvű krónika is. Némi kutakodás után fény derült arra, hogy ez az érdekes elbeszélő forrás nem teljesen ismeretlen. Karl Wagner ugyan az *Analecta Scepusii sacri et profani* szepességi krónikákat tartalmazó második kötetében nem közölte, ám legkésőbb a negyedik kötet megjelenésének idején, tehát 1778-ban már ismerte, hiszen Thurzó (V.) János életrajza kapcsán egy helyen szó szerint idézi.³ A krónikából a következő történészgenerációk nem merítették, de magát a kéziratot valószínűleg többen is kezükbe vették. Pontosan száz évvel

¹ A kutatást a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta, lőcsei tartózkodásomat pedig az *Állami és nemzeti reprezentáció az újkori Magyarországon: A magyar uralkodókoronázások és a Szent Korona (1526–1916)* Lendület-projekt finanszírozta. Köszönettel tartozom Pálffy Gézának, hogy lehetőséget biztosított a munkába való bekapcsolódásra, és segítséget nyújtott a tárgyi jegyzetek elkészítésében. Szeretném továbbá köszönetemet kifejezni a Lőcsei Állami Levéltár (Štátny archív v Levoči, a továbbiakban: ŠAL) igazgatójának: Dr. František Žifčáknak, levéltárosának: Mgr. Monika Fekiačovának, illetve volt igazgatójának: Dr. Ivan Chalupeckýnek tanácsaikért és szakmai támogatásukért.

² PIIRAINEN, 2003. A mutatók nélküli forráskiadvány nem közli a kézirat felépítését. A két német nyelvű krónika: (Uo. 153–154, ill. 199–203.) Piirainen rövid szepességi krónikákat közlő poszthumusz kiadványában újra megjelent: PIIRAINEN–POLLÁKOVÁ, 2013, 157–164. A finn germanista a két elbeszélő forrást egészen röviden bemutatta a szepességi krónikákról írott összegzésében is: PIIRAINEN–SKÁLA, 2004, 24–26.

³ „Rei vestigium habeo in diario Melchioris Genersich Leutschoviensis, qui haec manu coeva adnotavit: [...] Majd szó szerint idézi a bajmóci vár 1549. évi, illetve a szepesi vár 1550. évi birtokbavételéről szóló két, nem egymást követő bejegyzést. WAGNER, 1778, 89–90.

később, 1878-ban még használta Münnich Sándor (Alexander Münnich, 1843–1918) szepességi helytörténész, majd a 20. század első felében nyoma veszett, hiába kereste az evangélikus iskolázás történetét összefoglaló Szelényi Ödön, és a szepességi egyháztörténet monográfusa, Bruckner Győző.⁴ A második világháború után a Szepesbélán élő Josef Vojtas (1906–1977) katolikus pap és amatőr helytörténész tulajdonában bukkant fel. A Lőcsei Állami Levéltár 1975-ben mikrofilmet készített a kéziratról,⁵ majd Vojtas halála után megvásárolta, és a „XI szepességi város jogkönyve” néven elhelyezte a vegyes eredetű iratok gyűjteményében, ahol ma is megtalálható.⁶

Szerencsés módon pontosan tudjuk, ki a kézirat összeállítója és leírója, hiszen a kötet két oldalára (f. 140v–141r) bevezette az 1507 és 1523 közötti időszakot áttekintő rövid, és természetesen hiányos önéletrajzát,⁷ amelyben a nevét is megadja: Melchior Genersichnek hívják.⁸ Nem más tehát, mint a 18–19. század egyik meghatározó szepességi értelmiségi családjának őse.⁹ Korai éveiről semmit nem tudunk. 1507-ben, Thurzó Szaniszló olmützi püspöki működése (1497–1540) alatt vándorolt ki Körmöcbányáról a morvaországi Kremsierbe (ma: Kroměříž, Csehország), Thurzó püspöki rezidencia-városába, ahol egy évig az iskolában maradt a helyi kántornál, Hans Brennernél. A nem teljesen egyértelmű megfogalmazásból úgy tűnik, hogy itt tanulmányokat folytatott.¹⁰ 1508-ban fél éven át a közeli Tobitschauban (ma: Tovačov, Csehország) működött kántorként. Ezután kilenc évig a Wilhelm (II.) von Pernstein (Vilém z Pernštejna, 1438–1521) környezetéhez tartozó Melchior von Kalckreuth lovas szolgálja volt annak Boroszló (Breslau, ma Wrocław, Lengyelország) melletti birtokán, tehát Sziléziában.¹¹ 1517 körül a szintén sziléziai Liegnitzbe (ma: Legnica, Lengyelország) költözött át, ahol két évig II. Frigyes liegnitzi herceg (1516–1526) udvarában kereste a kenyerét egy-

⁴ SZELÉNYI, 1917, 53; BRUCKNER, 1922, 160–161.

⁵ ŠAL mikrofilmgyűjtemény A 11. filmtekercs. Jozef Vojtas személyéről: KOLLÁROVÁ, 2006, 425–426.

⁶ ŠAL Zbierka písomností rozličnej proveniencie (A továbbiakban: ZPRP) Nr. 2. Právna kniha XI spišských miest 1552 a 1630–1680. (Rechtsbuch der XI Zipser Städte).

⁷ Több értelemzavaró olvasati hibával terhelt kiadása: PIIRAINEN, 2003, 207–208.

⁸ Melchior Genersichről Münnich Sándor egy rövid életrajzot is írt, ám ehhez a rendkívül ritka tanulmányhoz eddig nem tudtunk hozzáférni. Samuel Weber bibliográfiájában: „Münnich Sándor: Genersich Melchior, egy tanító élete a XV. században. A szepesmegyei tanítók Poprádon 1878-ban tartott XVII. közgyűlésének jegyzőkönyvében. Külön lenyomatban is megjelent.” WEBER, 1895, 119. Bruckner Győző és Szelényi Ödön leírása szerint azonban egy német nyelvű írásról van szó, vagy legalábbis van ennek egy német változata is: MÜNNICH, 1878; SZELÉNYI, 1917, 53; BRUCKNER, 1922, 161. A periodika, ahol a rövid életrajz megjelent, valószínűleg a Zipser Lehrer-Verein évkönyve.

⁹ A pozsonyi Comenius Egyetemen tanító Maria Tischler az 1990-es években fel kívánta dolgozni a család történetét, ám tudomásunk szerint a kutatási terv (Das Zipser Bürgergeschlecht Genersich in der Kontinuität der Zeit) végül nem valósult meg.

¹⁰ „Bin ich bey dem Hanns Bynner blieben auff der Schuhl, der ist die selbige Zeÿt Cantor do gewesen. Ist geschen im Jar 1507.” ŠAL ZPRP Nr. 2. f. 140v.

¹¹ „Item dornoch bin ich eÿn Reÿtther worden beÿ dem althenn Bern Steÿner meÿn Edel Mahnn. Dem ich gedint hab, der hatt Melcher Kalkreÿther gehajßenn, beÿ Bressel haben sie ÿre Wonungk gehabt, dem hab ich gedint ganczer 9 Jar.” ŠAL ZPRP Nr. 2. f. 140v. A „Reiter” itt nyilvánvalóan „berittener Knecht” értelemben szerepel. Érdemes megjegyezni, hogy Tobitschaunak, az előző állomásnak birtokosa éppen Pernstein volt.

házi énekesként. Rövid kallódás után 1518-tól a Liegnitzcel szomszédos Jauerban (ma: Jawor, Lengyelország) kapott kántori állást, ahol egy évvel később meg is házasodott. Az életrajzában szereplő utolsó esemény Martin fiának születése az 1523. évben. Nem tudjuk pontosan, mikor került vissza a Magyar Királyságba. Lőcsén valószínűleg iskolai tanítással kezdte pályáját, Caspar Hain kései összeállítása szerint 1535-ben már a belső tanács tagja, 1546-ban pedig a város bírja.¹² Ahogy azt Genersich a krónikában leírja, az 1550. évi nagy lőcsei tűzvészben az első között égett le a háza. 1552-ben megint tanácstagként említik.¹³ A szakirodalom Münnich Sándor nyomán azt állítja, hogy 1552-ben egy rövid, lutheránus szellemű kátét is közreadott,¹⁴ ám ennek a nyomtatványnak (?) a 20. században már senki nem akadt nyomára. Egyelőre nem tudjuk pontosan, mikor halt meg, 1560-ben még szerepelt a neve a háztulajdonosok között, 1570-ben már nem,¹⁵ tehát valószínűleg az 1560-as években távozott az élők sorából.

A tanácstag Melchior Genersich a teljesen saját kezű szépírási kéziratos minden bizonnyal a városi levéltárát szinte teljesen elpusztító 1550. évi nagy lőcsei tűzvész után állította össze, amikor szükségessé vált a jogforrások újbóli számbavétele. A kéziratos bibliai büntetésekről szóló szakaszának végén a közzéadott kompilátor a kötetbe vezetés idejét is megadja: 1552 farsangján (f. 104r).¹⁶ Valószínűleg a kötet többi eleme sem sokkal későbbi. E helyütt nem bocsátkozunk a forrás részletesebb elemzésébe, csupán öt megjegyzést teszünk: 1. Nem véletlen, hogy a krónika egy jogkönyv részeként maradt fenn. A szepesszombati krónika (997–1457) szintén a Zipser Willkühr egy példányához csatlakozott.¹⁷ A középkorkutatás már felhívta a figyelmet arra, hogy a rövid lélegzetű magyarországi krónikák a 15–16. században gyakran fonódnak össze jogi szövegekkel, törvénykönyvekkel.¹⁸ 2. Ahogy ezt a jellegzetes szövegromlások is mutatják, a krónika egész bekezdéseket másol ki egy korábbi, világi tematikájú szepességi elbeszélő forrásból, és támaszkodik a menedékkői karthauzi krónikára is. 3. Egészen 1550-ig komoly szövegbeli átfedéseket lehet felfedezni Caspar Hain 1684 után írott terjedelmes lőcsei krónikájával (igaz, Hain a máshonnan átvett mondatokat gyakran németre fordítja). Bár egyelőre azt sem tudjuk kizárni, hogy a kései krónikás használta Genersich szövegét, Hain azonos eseményekhez kapcsolódó többletei miatt inkább arra kell gondolnunk, hogy közös forrásból merítettek. 4. A krónika írását valószínűleg 1552 nyarára tehetjük. Időrendben az utolsó ismertetett esemény az 1552. augusztus 9-i palásti ütközet. Ha az írás később született volna, a szerző aligha hagyta volna szó nélkül az egr

¹² HAIN 1910–1913, 93. 377. A megfogalmazás alapján valószínű, hogy Hain a bírói működésre vonatkozó adatot valamilyen városi iratból merítette. Genersich 1535. évi tanácstagságát igyekeztünk Conrad Sperfogel krónikája (1515–1537) segítségével ellenőrizni, ám az 1530-as évek városi tisztújításainál nem találtuk Genersich nevét.

¹³ ŠAL MML XXI/2. p. 11.

¹⁴ BRUCKNER, 1922, 160–161.

¹⁵ ŠAL MML XXI/57a. 112. (1560) Az 1570. évi telekfelmérés során már hiányzik neve a háztulajdonosok közül. Uo. 208.

¹⁶ PIIRAINEN, 2003, 143.

¹⁷ DEMKÓ, 1891, 2–4.

¹⁸ MIKÓ, 2013, 125–127.

ostromot. 5. Bár Caspar Hainnak a korábbi forrásokat szintetizáló nagy műve nyomán az a benyomásunk lehet, hogy a szépassági krónikásokat csak a helyi események érdekelték, ám ez pusztán a 17. század végi krónikás tudatos válogatásának következménye. A legtöbb szépassági szerző figyelme ugyanis az országos, sőt európai eseményekre is kiterjedt. Az 1551–1552. évi magyarországi várháborút, illetve a birodalmi vallásháború történéseit követő krónikánk ennek jó példája.

Melchior Genersich egyszerű latinságú krónikáját a betűhívhez közeli átírásban, az értelmezéshez szükséges tárgyi jegyzetekkel ellátva közöljük.¹⁹

Forrás

Annotaciones antiquitatum partibus Hungarie ab anno 1108

[1108] Colomannus, rex Hungariae²⁰ convencione facta in Antiqua Villa²¹ cum Boleslao rege Polonie²² in territorio Scepusiensi²³ fhoedus inierunt auxilia mutua pollicentes, et in rebus foederis Stephanus,²⁴ filius regis Colomanni Hungarie accepit Judith, filiam Boleslai regis Polonie, cui pro dote assignavit terram Scepusiensem. Et ab

¹⁹ A forrás a kötet (ŠAL ZPRP Nr. 2) 150v–156v oldalain található. Átírásunk a következő pontokon tér el a teljesen betűhív átírástól: 1. Értelemszerűen átalakítottuk az eredeti központosítást. 2. A nagy kezdőbetűket a mondatokon belül a tulajdonnevekre és népnevekre korlátoztuk. 3. Az „u” és „v” használatát a humanista latin nyelvi normához igazítottuk, kivéve a tulajdonneveket. 4. Feloldottuk a rövidítéseket, kivéve a római számok jellegzetes középkorias írásmódját (pl. V C = 500). Megtartottuk azonban a szöveg minden egyéb sajátosságát, megőriztük a bekezdéseket, az aláhúzásokat, a szabálytalan szóalakokat és speciális karaktereket. Hogy a szövegromlásokat érzékeltesük, azokat a főszövegben nem javítottuk, hanem szögletes zárójelbe tett felkiáltójellel hívtuk fel rájuk a figyelmet, a helyes alakot pedig, ha ez indokolt volt, lábjegyzetben adtuk meg. A forrás oldalszámozását szintén szögletes zárójelben tüntettük fel. A szövegben szereplő ünnepneves keletezéseket dőlt zárójel alkalmazásával a főszövegben oldottuk fel. Azt a néhány rövid kiegészítést, amelyet a szöveghez, még a 16. század folyamán egy másik kéz fűzött, a főszövegben hagytuk, ám kurziválással jeleztük. A tárgyi jegyzetek elkészítése során – ha nem hivatkozunk más forrásra vagy szakirodalomra – a standard magyar történeti kronológiát (*Magyarország történeti kronológiája*, 1982), illetve az európai események kapcsán a Wikipédia német és angol verzióit használtuk.

²⁰ Könyves Kálmán magyar király (1095–1116).

²¹ Ófalu/Altendorf, Szepes megye (ma: Spišská Stará Ves, Szlovákia). Falu, utóbb mezőváros Késmárktól északra, a mai szlovák–lengyel határhoz közel. Valójában a Berzeviczy család telepítette valamikor a 14. század elején, korábban erdőség volt a helyén. (FEKETE NAGY, 1934, 238–239.) A szépassági krónikahagyomány tévedése valószínűleg arra vezethető vissza, hogy Ófalu a 15. században több lengyel–magyar királytalálkozó helyszínéül szolgált.

²² III. Boleszló (Bolesław III. Krzywousty) lengyel fejedelem (1107–1138).

²³ Scepusium (melléknévi alak: Scepusiensis) a Szépasság (Zips/Spiš) latin neve.

²⁴ II. István magyar király (1116–1131).

eo tempore Scepusium in proprietatem et juris dictionem²⁵ Hungarorum cessit atque pervenit, ut patet in cronica Polonorum.²⁶

1114 Stephanus, filius eiusdem in regem susceptus est rex XI.²⁷

1227 Scepusiensis castrum²⁸ [?]

1241 Sub Innocencio papa quarto²⁹ regnante in Hungaria Bela rege quarto³⁰ Bathus rex Mangalorum seu Tartharorum³¹ cum quinquies cententis millibus armatorum regnum Hungarie per Russiam et Scepusium, Nytram³² usque ad Pestum et Budam pervenit, civitatem Strigonium³³ devastando, sed castrum capere non poterant, contra quod Bela rex prelians vincitur, et ad Alemaniam profligatur, in quo prelio fere milicia regni Hungarie universa extinguitur. Manserunt autem Tartari in regno Hungarie III annis,³⁴ devastantes terram [151r], in quo spacio temporis³⁵ homines nec arare, nec metere poterant,³⁶ sed deserta loca querentes in antris et speluncis et inforaminibus

²⁵ Javítva: „dictionibus”-ból.

²⁶ Ahogy az utalás is jelzi, Genersich vagy forrása az adatot Maciej Miechowita (1457–1523) lengyel humanista történétíró 1521-ben Krakkóban megjelent krónikájából vette: *Chronica Polonorum* Lib. III. Cap. VIII. „Anno vero Domini millesimo centesimo octavo, Colomannus rex Hungariae conventionem facta cum Boleslao duce Poloniae in territorio Scepusiensi, foedus inierunt, auxilia mutua contra quemcunque hostem, praecipue tamen contra Henricum imperatorem, eo anno Pannoniam demoliri conantem, concluderunt, accessit foederi et affinitas. Nam Stephanus, filius regis Colomanni natu maior accepit Iuditham Boleslai ducis Poloniae natam. Cui pro dote assignavit terram Scepusiensem, et ab eo tempore in proprietatem Hungarorum transiit.” Krónikánk egyetlen többlete a találkozó helyének megjelölése. Caspar Hain 17. századi lőcsei krónikájában a fentivel teljesen megegyező latin szöveget találunk, egyedül a forrásra utaló utolsó fél mondat hiányzik: HAIN, 1913. 9–10. A 13. század végi, korábban Bogufal poznańi püspök (1242–1253) nevéhez kapcsolt lengyel krónikakompozíció („Kronika wielkopolska”) a találkozóknak, illetve a teljes Szepesség XI. századi lengyel birtoklására vonatkozó elméletnek ősforrása. A történeti kutatás ezt a hagyományt cáfolja. (FEKETE NAGY, 1934, 20–24; GRZESIK, 2003.) II. Istvánnak és III. Boleszló lányának, Juditnak tévesen feltételezett házasságáról: WERTNER, 1892, 233–235.

²⁷ II. István trónra lépésének éve helyesen: 1116. A tévedés nagy valószínűséggel Thuróczi János 1488-ban Brünneben, illetve Augsburgban megjelent krónikájára vezethető vissza, amelyben a 14. századi magyar krónikakompozíciót követve 1114 szerepelt Könyves Kálmán halálának éveként. THURÓCZI, 1985–1988, I. 124. Ugyanez a hiba a 14. századi krónikakompozíció használata miatt a szepesszombati krónikában is feltűnik. SRH, II. 280.

²⁸ A bejegyzés a külső margón, a lapszéllal párhuzamosan, a lap sérülése miatt a második szó olvasata bizonytalan. – A szepesi vár (Zipserhaus, Spišský hrad) kezdeteit a szlovák kutatás a 12. század első felére keltezi. BÓNA–PLAČEK, 2007, 272–275.

²⁹ IV. Ince pápa (1243–1254). A tatárjárás valójában IX. Gergely pápa (1227–1241) működési ideje alatt kezdődött.

³⁰ IV. Béla magyar király (1235–1270).

³¹ Batu (1207 körül–1255/1256) tatár(mongol) kán, az Arany Horda első kánja, a Magyar Királyságot érő tatár támadás vezetője.

³² Nyitra/Neutra (ma: Nitra, Szlovákia).

³³ Esztergom/Gran/Ostrihom.

³⁴ A tatárok valójában 1242 márciusában távoztak.

³⁵ A szó feletti nazális rövidítésjel véletlenül kihúzva.

³⁶ Az első tatárjárásról szóló rész a „perierunt” szóig jórészt a menedékkői karthauzi krónikából („Anonymi Carthusiani fundatio Lapidis refugii, seu monasterii beati Joannis baptistae”. Kiadása: WAGNER, 1774, 69–79. A vonatkozó rész: uo. 69–70.) származik, amely Thuróczi János művén (THURÓCZI, 1985–1988, 137) túl Rogeriusra is támaszkodik. Batu kán (Bathus) név szerinti említése ugyanis arra utal,

petrarum se absconderunt, et plures in edia [!] et fame,³⁷ quam gladio perierunt. Tunc terrigene et universa plebs terre Scepusiensis elegerunt et munierunt montem quendam Lethonkw³⁸ vocatum, circumdantes cum muro, et sese ibidem cum omni familia, pecoribus et supellectili sua per triennium fere sustentantes et defendentes illesi permanserunt, arantes et seminantes, quantum poterant in prefato monte Luz³⁹ [!] saxoso, qui mons nondum erat nemorosus ac arboribus consitus, sicut modo, et edificaverunt eis ecclesiam extra murum prefate municionis et illa ecclesia est modo capitulum lapidis refugii.⁴⁰

1245 Tartari recesserunt de regno Hungarie, sed tum dicebant se velle reverti, pro ut factum est, post quorum recessum terrigene hunc montem relinquentes, annona deficiente terram fertiliorum querebant edificandum civitatem Lewtscham, cum timore tamen et festinacione, eo quod Tartari dixissent velle reverti. In loco vero autem monte, ubi edificata est civitas Lewtscha, erat quendam⁴¹ [!] sylvá quercuum, pro ut usque hodie stipites et radices arborum in quibusdam domorum cellariis reperiuntur. Alii hanc civitatem vocant Leucouiensem ab Albanis Vnnorum⁴² pro genitoribus conditam, Leucon enim album Greci vocant.⁴³

1285 *In Bonfino* [!] 1258.⁴⁴ Cometa visus est, signum mali, quare plura secuta sunt afflictiva Christianitatis, nam eodem anno, tempore Sancti Coelestini pape quinti,⁴⁵ qui ordinem coelestinorum fundat, regnante Ladislao rege⁴⁶ Tartari secundario Hungariam

hogya ismeretlen karthauzi Rogerius Thuróczi János munkájával együtt 1488-ban kiadott „Siralmas énekét” is használta. (SRH, II. 563.) Krónikáknak azonban a karthauzi krónikával szemben is van néhány többlete (pl. a „német földre” menekülés, Nyitra és Esztergom említése), ami arra utal, hogy más forrásból is merített, valószínűleg éppen Thurócziéből vagy egy rá támaszkodó összeállításból.

³⁷ Javítva: „fames”-ből.

³⁸ Lapis refugii/Mons speculationis/Menedékkő/Menedékszirt/Letánkő. Hegy a Szepes megyei Letánfalva/Lethensdorf (ma Letanovce: Szlovákia) mellett, illetve a karthauzi rend itt épített kolostora. Az alapításról: DEDEK CRESCENS, 1889, 81–89. FEKETE NAGY, 1934, 86–88.

³⁹ A nehezen magyarázható szóalak nyilvánvalóan Letánköt jelenti.

⁴⁰ A refugium alapításáról szóló rész átvétel a menedékkői karthauzi krónikából, ám érezhetően nem a Wagner által kiadott példányra támaszkodik. WAGNER, 1774, 70.

⁴¹ Helyesen: „quondam”.

⁴² Fehér hunok/heftaliták (Hunni albi) a 4–6. században fennálló, Közép-Ázsiára és India jelentős területeire kiterjedő államalakulat és népcsoport. Ugyanezt az etimológiai nézetet megtaláljuk Caspar Hainnál is, de németül. HAIN, 1910–1913, 11. A város nevének eredetéről: DEMKÓ, 1897, 146–151. SUCHÝ, 1974, 40–41.

⁴³ A bekezdés szintén átvétel a menedékkői karthauzi krónikából, kivéve az utolsó mondat tudós fejtegetését a fehér hunok általi alapításról. (WAGNER, 1774, 70.) Hain Lócse alapításáról szóló elbeszélése sokkal hosszabb az iméntieknél, számos, a karthauzi forrásban nem szereplő adatot is tartalmaz. HAIN, 1910–1913, 10–11.

⁴⁴ A megjegyzés későbbi, de 16. századi írással. Antonio Bonfini valójában szintén 1285-re helyezi a második tatárjárást. BONFINI, 1936–1941, II. 188.

⁴⁵ V. Celesztin pápa (1294), 1244-ben, jóval pontifikátusa előtt ő alapította meg a bencés regulát elfogadó celesztinus rendet. A második tatárjárás IV. Márton pápa (1281–1285) működési idejének végén történt

⁴⁶ IV. (Kun) László magyar király (1278–1290).

intraverunt, et omnia, que tam reedificata fuerant, igne combusterunt, et de regno abierunt.⁴⁷

1305⁴⁸ *Alii volunt in⁴⁹ lapidem refugii hoc anno esse aedificatum⁵⁰ cēnobium Carthusianorum.*⁵¹ [151v]

1310 Teutonici sive Saxones de Cassouia palatinum Omodeum decolaverunt. Tunc barones et nobiles hoc grave ferentes, civitate⁵² [!] Cassa obsederunt. Rex Carolus civitati prefate auxilium ferre volens, intravit ad Scepusium, et magna vallatus multitudo Saxonum Scepusiensium commisit prelium cum regnicolis, et liberavit civitatem. In isto conflictu magister Cocus castellanus et comes Scepusiensis occisus est.⁵³

1334 Epidimia ferocissima, ita ut vivi vix sufficiebant sepelire mortuos.

1340 Infinita locustarum multitudo Hungariam ingressa⁵⁴ volitans fere omnia virencia preter folia vinearum consumpsit.⁵⁵

1411 Sigismundus rex a suis baronibus captivatur, et a captivitate liberatur. 13 civitates terre Scepusiensis regi Polonie impignorantur, et cum hac pecunia congregato populo iterum castrum Budensem intravit.⁵⁶

⁴⁷ A második tatárjárás a teljes magyar krónikahagyományban (helyesen) az 1285. évnél szerepel. Mivel azonban IV. Lászlóról igen kedvezőtlen képet festenek, arról már nem esik szó, hogy a támadást sikeresen visszaverték. Az elbeszélés két elemét itt nem lehet Thurócziból levezetni, az üstököst, mint előjelet, és a tatárok távozását. THURÓCZI, 1985–1988, I. 139. A menedékkői karthauzi krónika használata is lehetséges, hiszen ott említik a tatárok gyors távozását, ám V. Celesztin pápa említése nem onnan ered. WAGNER, 1774, 71.

⁴⁸ A teljes bejegyzés későbbi, de 16. századi írással.

⁴⁹ A szó a sor fölé utólag beszúrva.

⁵⁰ Utána áthúzva: „seu pro[.....]”

⁵¹ A kolostorépítés kezdeteként a menedékkői karthauzi krónikában szerepel az 1305. év. WAGNER, 1774, 72.

⁵² A nazális rövidítésjel elmaradt. Helyesen: „civitatem”.

⁵³ Itt egy téves 1310-es évszám alatt két később történt valós esemény kerül össze. A fellázadt kassai (Kassa/Kaschau, ma: Košice, Szlovákia) német polgárok 1311. szept. 5-én megölik Aba Amádé tartományurat (nádor 1302–1310, szepesi ispán 1308–1311). 1312. jún. 15. Károly Róbert (I. Károly magyar király, 1308–1342) a kassai polgárok és a szepesi szászok segítségével a rozgonyi csatában legyőzi a Csák Máté támogatását élvező Amadé-fiakat. Az elbeszélés forrása valószínűleg a Thuróczy-krónika. (THURÓCZI, 1985–1988, I. 146.) A rozgonyi csatában elesett királpárti Kakas (itt: Cocos) magiszter nem volt más, mint Rátót nembeli István fia Kakas magiszter, báró (1301–1309), 1303-ban még Vencel király lovászmestere. A krónika a Thuróczytól átvett nevet tévesen egy másik, valószínűleg helyi forrásból ismert személlyel köti össze, Tarkői Rikalf fia Kakas magiszterrel, aki királyi tisztviselőként 1311/1312 és 1315 között valóban betöltötte az összekapcsolódó szepesi várnagyi és szepesi ispáni tisztségeket. (ENGEL 1996, I. 40, 195, 416, 429, 470.) Rikalf fia, Kakas a menedékkői karthauzi krónikában is szerepel mint a kolostor jövevénye és a lechnici kolostor (Vöröskolostor, Szepes megye, ma: Červený Kláštor, Szlovákia) alapítója, ám tisztségei nélkül. WAGNER, 1774, 75.

⁵⁴ Javítva: „ingressam”-ból.

⁵⁵ A szepesszombati krónikában 1338-as évszámmal szerepel a nagy sáskajárás. SRH, II. 284.

⁵⁶ A krónika itt két távoli eseményt hoz tévesen ok-okozati összefüggésbe. 1401. ápr.–okt. Luxemburgi Zsigmond magyar király (1387–1437) az országnagyok fogságában van. 1412. nov. 9. Zsigmond király a Velence elleni háború költségeinek fedezésére elzálogosítja II. Ulászló lengyel királynak Lubló, Gnédza és Podolin városokat, a lublói uradalmat és 13 szepesi oppidumot. (SVÁBY, 1895, 62–65.). Thuróczynál a két esemény közül csak az előbbi szerepel, és helyes évszámmal. (THURÓCZI, 1985–1988,

1437 Lewtscha per quendam nobilem Polonum Pucalo vocatum die pasche /1437. márc. 31./ incensa exurit, et combusti sunt homines numero 18, damnum tulerunt civitatenses plus quam in 44291 florenis cum medio.⁵⁷

1462 Civitas Lewtscha incipiendo in platea Hospitalensi aliter Kaczwinckell fere tota exurit.⁵⁸

1485 Vienna civitas a rege Mathia capitur, Austria ab eodem devastatur. Eodem autem anno sol totaliter eclipsatur. Civitas Lewtscha [!] eodem anno circa festum Pasche in platea Claustrali magna pars exurit.⁵⁹

1490 Wladislaus⁶⁰ rex Bohemie in regem Hungarie eligitur et⁶¹ coronatur, vocatusque ab Vngaris Dobrokýral et ducem⁶² Albertum fratrem suum circa Epperies prostravit, et de regno expellit.⁶³ Do furen die Epperiesser mit eynen bloen wagen.⁶⁴ [152r]

1521 *Landwehr*⁶⁵ Castrum Nadralben⁶⁶ fortalicium tocius provencie propter negligenciam Hungarorum a Turcis Solimanno capitur. Eodem anno civitas [!] Keßmarckt magna pars exurit.⁶⁷ *Nota Bene.*

I. 215–217.). A hibás dátum és okoskodás nem innen származik. Hain krónikájában az elzalogosítás helyes évszámmal és pontos zálogösszeggel szerepel: HAIN, 1910–1913, 13.

⁵⁷ Ugyanez az esemény, ugyanezekkel a részletekkel, németre fordítva Caspar Hain krónikájában is megtalálható. Egyedül az évszám különbözik: ott 1431 szerepel. (HAIN, 1910–1913, 14.) A modern szlovák kutatás szerint egy kisebb huszita sereg Dobeslav Puchala lengyel nemes vezetésével 1431-ben támadt Löcsére, és egy jelentős részét felégette. SUCHÝ, 1974, 107–108. – Platea claustralis/Klostergasse/Kláštorská ulica. A főtérrel párhuzamosan, attól északnyugatra futó utca, amely a ferencesek egykori kolostorához vezet.

⁵⁸ A löcsei Szent Jakab-templom könyvtárhelyiségében lévő fali krónika is említi ezt a tűzvészt: „MCCCCXLII. Haec civitas circa hospitale exurit.” WAGNER, 1774, 348. Ugyanígy szerepel Hainnál is, de németül. HAIN, 1910–1913, 14. – Platea hospitalensis/Spiteltgasse v. Katzwinkel/Košická ulica. A főtérrel (Ring) a város északkeleti főkapujához, a kassai kapuhoz vezető utca, amely a város itt található ispotályáról kapta nevét.

⁵⁹ Ugyanezek az adatok (Bécs 1485. évi bevétele, az ausztriai pusztítások és a teljes napfogyatkozás) rövidebben a löcsei Szent Jakab templom könyvtári fali krónikájában is szerepelnek: „MCCCCCLXXXV. Vienna capitur. Sol totaliter eclipsatur. Civitas haec circa claustrum magna in parte igne consumitur.” WAGNER, 1774, 348.

⁶⁰ A név „Wlabislaus”-ból javítva.

⁶¹ Utána áthúzva: „dux”.

⁶² A szó eleje javított.

⁶³ Jagelló Ulászló cseh királyt (1471–1516) a rákosi országgyűlés 1490. júl. 15-én választotta meg magyar királynak (II. Ulászló 1490–1516). Július végén a trónra szintén pályázó öccse: János Albert lengyel herceg haddal támadt Magyarországra. Itt azonban egy későbbi eseményről van szó, II. Ulászló Szapolyai István és Hanuš Haugvic z Biskupic vezette hadai 1492. jan. 1-jén, Eperjes mellett döntő vereséget mértek János Albertre, végleg kiszorítva őt az országból. NEUMANN, 2010–2011, II. 303–304.

⁶⁴ A latin nyelvű krónika egyetlen, sajnos hiányos német mondata kb. „akkor elvitték az eperjesiek egy kék kocsival”.

⁶⁵ A szó későbbi, de 16. századi írással.

⁶⁶ Nándorferhervár v. Belgrád (ma: Beograd, Szerbia). Valóban 1521-ben foglalták el I. Szulejmán szultán (1520–1566) csapatai.

⁶⁷ Az 1521. évi nagy késmárki (Késmárk/Käsmark, ma: Kežmarok, Szlovákia) tűzvészt Hain is említi, megadva a pontos dátumot (okt. 28.) is. HAIN, 1910–1913, 20. A tűzvészről, levéltári adatok alapján: BARÁTHOVÁ, 2012, 105–106.

Eodem anno pecunia adulterina cuditur die Schoffreyber.⁶⁸

1523 Item in vigilia Johannis ante portam Latinam /1523. máj. 5./ fuit tempestas magna, et grando concussit fere omnes frudes⁶⁹ [!] hýemales circa Lewchouiam.

1526⁷⁰ Ludouicus rex⁷¹ in Mohacz profligatur, et magnificus dominus Johannes de Sapolia comes perpetuus Scepusiensis et waýwoda Transsýluaniensis in die Martini /1526. nov. 11./ in regem coronatur Hungarie,⁷² et sequenti anno dominus Ferdinandus dux Austrie, primo Bohemie, tandem Hungarie in regem preficitur, et in die Emerici /1527. nov. 5./ una cum Anna, Wladislai regis filia coronatur, vivente Johanne rege alias waýwoda, a palatino Stephano de Bathor et tesaurario Alexio Turso et Thoma episcopo Vesperinensi [!]⁷³ in die Michaelis /1527. szept. 29./ in regem coronatur.⁷⁴ Eodem anno Johannes de Sapolia circa Tokaý per antiquum Nicolaum comitem a Salmis⁷⁵ profligatur, Johannes de Sapolia in Sina prope Cassouiam secundario profligatur per Johannem Cacianum,⁷⁶ et ex regno Poloniam profugatur.⁷⁷

1526 Eodem anno castrum Mariasch a Lewtschouiensibus funditus destruitur et castrum Richno et Zwbersthein.⁷⁸

⁶⁸ A pénzrontás Nándorfehérvár 1521. évi elvesztése után kezdődött, a katonai kiadások fedezésére.

⁶⁹ Helyesen: „fruges”.

⁷⁰ Mellette későbbi, de 16. századi írással: „ad finem hui[us anni]”.

⁷¹ II. Lajos magyar király (1516–1526), aki a mohácsi csatában vesztette életét.

⁷² Szapolyai Jánost (1487–1540), Szepes vármegye örökös grófját, erdélyi vajdát valóban 1526. nov. 11.-én Székesfehérvárott koronázták magyar királlyá.

⁷³ Ecsedi Báthori István (†1530) 1511–1523 az alsó részek kapitánya, 1519–1530-ig két, szűk egyéves megszakítással Magyarország nádora, 1522. febr.–1523. ápr., 1528. márc.–1530. máj. királyi helytartó. C. TÓTH, 2009, 27–29. Bethlenfalvi Thurzó Elek (1490/1491–1543) birodalmi gróf, Mohács után a Habsburg-párt egyik vezetője. 1522–1523., 1525. jan.–júl., illetve 1526. máj.–aug. királyi kincstartó. 1523–1526: II. Lajos tárnokmestere. 1526–1527: I. Ferdinánd tárnokmestere. 1527–1543: országbíró. 1532–1542: királyi helytartó. LUDIKOVÁ–MIKÓ–PÁLFFY, 2006, 342–346; PÁLFFY, 2011, 70–71. Szalaházi Tamás (†1535) 1525–1527. veszprémi püspök, 1527–1535 egri püspök és kancellár. SUGÁR, 1984, 226–231.

⁷⁴ I. Ferdinánd magyar királynak (1526–1540) és feleségének, II. Ulászló magyar király (1490–1516) leányának, Jagelló Annának székesfehérvári koronázása 1527. nov. 3-án történt. Vezető párthívei közül valóban jelen volt az említett három személy, Szalaházi Tamás a koronázási lakoma résztvevőinek listáján már egri püspökként szerepel. (PÁLFFY, 2004, 1064–1065.) A mondat végén feltűnő második dátum minden bizonnyal másolási hiba miatt kerülhetett át ebbe a mondatba, Szapolyai 1527. nov. 27-i tokaji vereségére utal, tehát a következő közléshez tartozik.

⁷⁵ Id. Niklas Graf zu Salm (1459–1530) III. Frigyes uralkodásától haláláig a Habsburg-ház egyik legfontosabb hadvezére. 1527. szept.–okt. 1. I. Ferdinánd magyar király főhadparancsnoka Magyarországon. 1529–1530-ban még egyszer betölti ezt a tisztelet. Részletesen: PÁLFFY–PERGER, 1998, 238–240.

⁷⁶ Hans Katzianer. A Habsburg-ház jelentős hadvezére, három időszakban (1527 vége–1529. jún., 1530. ápr. és 1532. márc.–1537. okt.) magyarországi főhadparancsnok. PÁLFFY, 1997, 287.

⁷⁷ Szapolyai János király 1528. márc. 8-án az Abaúj megyei, Kassához közeli Szina (ma: Seňa, Szlovákia) mellett szenved vereséget Hans Katzianertől, és még márciusban Lengyelországba menekül.

⁷⁸ A fenti három Szepes megyei várat, ahogy azt Conrad Sperfogel krónikája nyomán Hain is rögzíti (HAIN, 1910–1913, 35. SUCHÝ, 1974, 138.), 1528-ban égették fel a Szapolyai visszaszorulásán felbátorodott lőcseiek. A Gölnicbányához közeli Rihno/Richenau (ma: Richnava, Szlovákia) Szapolyai-birtok volt. (BÓNA–PLAČEK, 2007, 253–254) A „castrum Mariasch” nem más, mint a Szapolyai-párti

1529 Mauerbacum⁷⁹ vastata est per Turcas.

1530 Solimanus Turcarum cesar Viennam obsedit, qui totam fere Austriam Carýnthiamque per XL miliaria nemine obstante circumquaque vagando et depopulando igne ferroque devastavit,⁸⁰ ultimo enim divino territus numine urbem relinquendo Turcam⁸¹ [!] rediit, ubi Johannem regem profugum Budam reportavit, atque eundem in sedem regalem viceversa collocavit. [152v]

1545 Monasterium Lapidis Refugii per dominum Bathori Andream et civitatem Lewtschouiam funditus destruitur et predatur,⁸² eodem anno castrum Scepus ex prodicione data⁸³ [!] in possessionem Bathori fuit.⁸⁴

1546 Locuste segetes per biennium in multis comitatibus confuserunt, ut Saros, Scepusiensis, Liphouia et Turocz.⁸⁵

1550⁸⁶ Item sabatho proximo post festum corporis Christi /1550. jún. 7./ civitas Lewtschouiensis hora tertia vesperarum ignis voragine ferme tota, quibusdam demptis domibus scilicet 126, exusta est, una cum pretorio ac turri ecclesie parrhochialis ibidem habite ac portis et propugnaculis eiusdem civitatis, flamme enim erant vehementissime vento excitate, et nemo poterat ignem extinguere, omnia privilegia, annales et liberi⁸⁷ [!] tam in pretorio, quam in curia combusta sunt paucis demptis⁸⁸

Máriássy család márkusfalvi (Márkusfalva/Marksdorf, ma: Markušovce, Szlovákia) vára. (DEMKÓ, 1897, 246–247. A vár építése kapcsán 1507-ben keletkezett vizsályról: HORVÁTH, 2012, 421–430.) Zuberstein erősségét egyelőre nem tudjuk azonosítani. (Morvaországban van egy azonos nevű vár, de biztosan nem erről beszél a krónika.)

⁷⁹ Mauerbach, Alsó-Ausztria, falu Béctől nyugatra, 20 km távolságban. Valójában Bécs 1529. évi ostroma alatt dúlták fel a törökök. Talán az itt működő jelentős karthauzi kolostor miatt került a szepességi krónikák látókörébe.

⁸⁰ Bécs ostroma valójában 1529 őszén zajlott.

⁸¹ Helyesen: „Turciam” lenne.

⁸² 1543. jún. 29-én a murányi várban székelő „tablólovag”, Basó Mátyás három alvezére elfoglalta és kifosztotta a menedékszírti kolostort. Ezt követően a Báthori András által szepesi és sárosi nemesek részvételével összehívott szepesváraljai gyűlés úgy döntött, hogy a kolostort inkább lerombolják, nehogy Basó Mátyás kezére kerüljön. Menedékkő lerombolását 1543 júliusában el is végezték, a szerzetesek rövid lőcsei tartózkodás után a lechnici kolostorba (Vöröskolostor) vonultak át. DEDEK CRESCENS, 1889, 197–199.

⁸³ Helyesen: „datum” (ahogy az Caspar Hain szövegében is szerepel, ld. alább).

⁸⁴ Ecsedi Báthori András (†1566). 1542–1552: „dunáninnyi” országos főkapitány, 1543–1550: Szepes vármegye ispánja, 1544–1554: tárnokmeste, 1552. ápr. 1-től 1553. márc.-ig I. Ferdinánd erdélyi vajdája, 1554–1566: országbíró. LUDIKOVÁ–MIKÓ–PÁLFFY, 2006, 351–352. Bár a szepesi várat Thurzó Elek végrendeletében egyértelműen testvére, Thurzó (V.) Jánosra hagyta, Thurzó Elek 1543. jan. 25-i halála után, 1543. aug. 6-án egyik veje, Thurzó Anna férje: ecsedi Báthory András szerezte meg, és ahogy krónikánk tanúsítja, egészen 1550 tavaszáig birtokában tartotta. BAL, 1914, 58. – A szepesi vár átadására vonatkozó közlés szinte teljesen azonos latin nyelvű szöveggel Caspar Hain krónikájában is szerepel. HAIN, 1910–1913, 93.

⁸⁵ A sáskajárás egy konkrét dátumhoz (aug. 9.) kötve és részleteiben teljesen eltérő német nyelvű szöveggel Caspar Hain krónikájában is szerepel. HAIN, 1910–1913, 93.

⁸⁶ Mellette a külső margón: „# Ø 1550” Valószínűleg arra vonatkozó utalás, hogy a későbbiekben is tárgyal majd 1550. évi eseményeket.

⁸⁷ Helyesen: „libri”.

⁸⁸ Utána vastagon, olvashatatlanul kihúzza két szó (kb. 10 karakter) és egy teljes sor.

[...] licet pulveres tormentarum ex media flamma de templo exporta⁸⁹ [!] sunt. Et cum auctor istius incendii inquireretur, inventus est quidam bombardarius Hanns Hagner⁹⁰ de Nurremberga, qui cannam ferream cum pulvere tormentario et cordulis lineis preparatam iniecit in edificium in parva platea, qua ex foro itur, ubi habitavit Thomas organista sive Anthonius Jordan et Melchior Gnersich,⁹¹ et ita ignis exortus de domo Hanns Weger, iste nebulone egresso urbem et iam in monte Rhebergk⁹² vidisset ignem, qui tarde iter faciendo profectus est Cracouiam,⁹³ et incarceratus, et deinde per consules Lewtschouienses accusatus incendii et quibusdam testimoniis convictus, eciam iuxta suam confessionem libere factam, quod ignem in prefata platea supposuerit, per iudicium Craccouiense condemnatus et igne crematus est 12. die augusti.⁹⁴

Decima sexta die septembris allata sunt Lewtschensibus a regia maiestate Ferdinando ex comiciis Augustanis⁹⁵ nova privilegia et arma, et libertatem confirmatam [!] a regia maiestate in decennium, et regia maiestas promisit se omnia privilegia [153r] confirmaturum, que antea habuit, et insuper nova concessurum, si intellexerint cives et incolas rursus diligenciam adhibituras in edificando, quod Deus bene vertat, et regia maiestas per Nicolaum comitem a Salmis⁹⁶ V C florenos ad reedificacionem edium communium civitatis, utpote pretorii, turris, templi et muri, item dicam ex tribus civitatibus Bartpha, Epperies et Czebin,⁹⁷ quam eodem anno regie maiestati dare habebant.⁹⁸

In septembre [!] comes Nicolaus a Salmis occupavit castellum Zolnck⁹⁹, quod idem Turcae biduum post voluerunt occupare, ille preveniens id firmissime munire facit, quod Turcas valde male habuit, et ex militibus impositi sunt equites VIII centum et

⁸⁹ Helyesen: „exportati”.

⁹⁰ Caspar Hain krónikájában a tüzet okozó nürnbergi származású puskaműves Hans Wäger néven szerepel, ahogy alább itt is.

⁹¹ Az említett házak a város tizedik tizenkettédében vannak, a plébániaházhoz közel. ŠAL MML XXI/57a, p. 130.

⁹² Rehberg, hegy Lőcsétől északnyugatra.

⁹³ Krakkó/Kraków/Krakau, Lengyelország.

⁹⁴ Az 1550. évi lőcsei tűzvészről adott Hain-féle német nyelvű leírásnak a fenti szöveggel számos erős tartalmi egyezése van, de ő 118 leégett házról tud, és lényegesen több részletet közöl, mint Genersich. HAIN, 1910–1913, 95–96.

⁹⁵ Augsburg, Németország.

⁹⁶ Ifj. Niklas Graf zu Salm und Neuburg (1500–1550) a fentebb említett id. Niklas Graf zu Salm fia, Thurzó Elek veje. 1546 és 1550 között királyi főhadparancsnok Magyarországon, Horvátországban, Szlavóniában és az alsó-ausztriai tartományokban. 1550 decemberében Egerben halt meg. PÁLFFY-PERGER, 1998, 241–242.

⁹⁷ Bárta/Bartfeld (ma: Bardejov, Szlovákia), Eperjes/Eperies (ma: Prešov, Szlovákia), Kisseben/Zeben (ma: Sabinov, Szlovákia). Lőcséhez hasonlóan a felső-magyarországi városszövetség tagjai voltak. Kassa ekkor még Izabella kezén volt.

⁹⁸ A városnak a nagy tűzvész után adott támogatásról: DEMKÓ, 1897, 172–173.

⁹⁹ Szolnok, Külső-Szolnok megye. Az ifj. Niklas Graf zu Salm és ecsedi Báthory András vezette sereg 1550. szept. 10-én szállta meg Szolnokot, amelyet a királyi hadvezetés 1550–1551 folyamán komoly palánkerősséggé épített ki az oszmánok ellen. SZÁNTÓ, 1975, 42–44. KÖRPÁS, 1999, 11–13, 93–103.

pedites XII centum, capitanei constituti Johannes Blaszwyc¹⁰⁰ et More Casspar¹⁰¹ edificato et munito castello Zolnok.¹⁰² Comes Nicolaus gentes ex omnibus comitatibus regi Ferdinando subiectis, qui tum aderant, domum remisit, et quosdam milites clam in subsidium Fratri Georgio¹⁰³ thesaurario misit, qui bellabat contra reginam Isabellam et Petrowicz,¹⁰⁴ que [!] in auxilium evocarunt Budensem bassam cum VI M Turcarum, item in auxilium expectarunt Walachum, Moldauiensem et Tartaros. Frater Georgius autem omnes viros maritos ex Dobrotina [!]¹⁰⁵ et Waradino¹⁰⁶ exire contra Petrouith et Turcas coegit, et dicebatur in exercitum habere XXX millia virorum militarium. Exitus sequitur. Turce reversi sunt postea ex Transsylvania Budam, et Frater Georgius Walachos cum Tartaris profligavit, et ter victoriam obtinuit.

1547 Post¹⁰⁷ exiciale bellum Germanie inter caesarem Carolum V. et quosdam principes, videlicet electorem Johannem Fridericum ducem Saxonie et Philippum landgrabium Hessie, cum suis confederatis principibus et civitatibus, in quo Johannes Fridericus dux Saxonie et landgrabius capti sunt, et civitates imperiales lutherani a cesare¹⁰⁸ punite.¹⁰⁹ Eo anno et Bohemi rebelles a rege suo Ferdinando repressi sunt et puniti.¹¹⁰

¹⁰⁰ Gyarmati Balassa János (1518–1577), a költő Balassi Bálint apja. 1550–1551-ben Zay Ferenc mellett a szolnoki vár egyik kapitánya. 1552-től 1569-ig zólyomi kapitány és Zólyom vármegye főispánja, 1552–1562: a bányavárosok főkapitánya. 1569-ben Dobó Istvánnal együtt összeesküvés vádjával elítélik, 1572-ben nyert kegyelmet. Életéről nagy részletességgel: KÖSZEGHY, 2008, 53–173. Genersich a család nevét következetesen ebben a szlávós formában írja.

¹⁰¹ Csulai Mór Gáspár Szolnok 1552. szeptemberi sikeres török ostroma idején a várban állomásozó magyar gyalogosok és naszádosok parancsnoka (várnagy és naszádoskapitány), bedeghi Nyáry Lőrinc főkapitány beosztottjaként. (SZÁNTÓ, 1975, 49.) Nyáry Lőrinc a konstantinápolyi fogságból 1553-ban megszökött. A vár elvesztése miatt utóbb per indult ellenük.

A szó második „o” betűje „c”-ből javítva.

¹⁰³ Fráter György (cca. 1484–1551), apai nevén Utješonović, anyai nevén Martinušević. Horvát származású pálos szerzetes (ezért: „monachus”) és politikus, az Erdélyi Fejedelemség megszervezője. Mohács után Szapolyai János párthíve, 1534-től haláláig váradi püspök és kincstartó, 1541-től erdélyi „helytartó”. Életéről, különösen annak utolsó évéről: BARTA, 1988; PAPO, 2011. – 1550 nyarán és őszén Fráter György szabályos polgárháborút vívott Izabella Petrovics Péter által vezetett híveivel. Kászim budai pasa, illetve a moldvai és havasalföldi vajdák katonai támogatása ellenére Izabella ezt a háborút elvesztette és 1550. nov. 30-án az ellenféllel való megegyezésre kényszerült.

¹⁰⁴ Suráklini Petrovics Péter (cca. 1480/5–1557) Szapolyai-párti főúr, 1533-tól 1551 nyaráig temesi ispán és az „alsó részek” főkapitánya, Temesvár központtal az egész régió teljhatalmú irányítója, 1541-től önálló török hűbér. (KENYERES, 1997, 126; PÁLFFY, 1997, 275.) 1556-ban helytartóként viszszaeszerzi Erdélyt a lemondott János Zsigmond és Izabella királyné számára.

¹⁰⁵ Debrecen/Debretinum.

¹⁰⁶ Nagyvárad/Großwardein (ma: Oradea, Románia).

¹⁰⁷ Innen a szöveg más, vékonyabb tollal, de továbbra is Genersich írásával.

¹⁰⁸ A szó utolsó betűje „a”-ból javítva.

¹⁰⁹ A schmalkaldeni háborút lezáró 1547. ápr. 24-i, V. Károly császár győzelmével végződő mühlbergi csatáról van szó, amelyben a protestánsok két vezetője Fülöp hesseni örgróf és János Frigyes szász választó is fogságba esett.

¹¹⁰ A cseh rendek 1547. évi, Ferdinánd elleni sikertelen felkeléséről van szó.

1549 Nicolaus Comes a Salmis et Neuburgk supremus capitaneus cum Hyspanis VI M et heudugonibus¹¹¹ II M primum fortiter expugnavit montem Attile die martis 26. marci. [!]¹¹² [153v] Que arces fuerunt Melchioris Blasowicz, qui rediit in gratiam Ferdinandi. Arcem Leua expugnavit 14. Maii, item arcem Sabrack.¹¹²

Item die Penthecosten /1549. jún. 9./ occupavit dominus Johannes Turso Boýmicz.¹¹³

Item 13. Augusti mira providencia divina Nicolaus a Salmis cepit arcem natura munitissimam Muran, et archiproditorum Mathiam Bozo singulari voluntate Dei per subditum Stephanum Walachum in Thiergarten in fuga captum et reductum cum fratre suo Martino Bozo et Turna Francisco ac reliquis quibusdam capite multavit.¹¹⁴

Philippus, filius Caroli V. imperatoris venit in Germaniam ad patrem suum.¹¹⁵

Eodem anno viguit pestis maxima in Lewtschaw.

Monachus proditorie occupavit Riuulum Dominorum [!] et omnes Germanos expulit.¹¹⁶

Tartari irruerunt in Podoliam, sed a rege Sigismundo Augusto profligati sunt.¹¹⁷

Fama fuit inter imperatorem Turcarum a Sophia rege Persarum usque fere ad internicionem cesum esse, et ipsum met cesarem Turcarum personaliter occubuisse,¹¹⁸ atque novum imperatorem electum, qui a Monacho in auxilium pecierit XL milia

¹¹¹ Hajdú, azaz magyar gyalogoskatona (ritka szóalak).

¹¹² A Hont megyei Sztinya (a szlovákiai Illés/Illija mellett), a Bars megyei Léva (ma: Levice, Szlovákia), és a Hont megyei Csábrág (a szlovákiai Csábrágvarbók/Čabradský Vrbovok mellett) várai a többszöri pártváltásáról és hatalmaskodásairól ismert gyarmati Balassa Menyhért (1511–1568), az említett Balassa János testvére kezén voltak, 1549-ben ifj. Niklas Graf zu Salm ostrommal foglalta el őket. Sztinya 1549. márc. 26-án, Léva máj. 14-én, Balassa utolsó vára, Csábrág pedig jún. 4-én esett el. A várostromokról részletesen: ALDANA, 1986, 64–85; KÖRPÁS, 1999, 8, 20–42. Balassa életútjáról összefoglalóan: VIROVEZ, 2013. Sztinya sajátos „mons Attile” latin helynévalakja annak köszönheti létét, hogy a vár neve mögött a „szittya” szót sejtették.

¹¹³ Bajmóc/Boinitz, Nyitra megye (ma: Bojnice: Szlovákia). A korábban Szapolyai János birtokában lévő bajmóci várat 1527-ben szerezte meg Thurzó Elek, és 1542. évi végrendeletében öccsére: (V.) Jánosra, illetve unokaöccsei, (I.) Bernát és (I.) Kristóf gyermekeire hagyta. (BÓNA–PLÁČEK, 2007, 68–71; PÁLFFY, 2011, 77.) Bajmócot, ahogy krónikánk is írja, Thurzó (V.) János csak 1549 nyarán tudta kézhez venni.

¹¹⁴ A Gömör megyei Murány/Muran (ma: Murán, Szlovákia) hegyi várat ifj. Niklas Graf zu Salm főhadparancsnok és Bernardo de Aldana vezetésével 1549. aug. 15-én foglalták el a császári csapatok a fosztogatásairól hírhedt Basó Mátyástól. Krónikánk tanúsága szerint testvérével és murányi várnagyával, Tárnok Ferenczel együtt végezték ki. A testvér Aldana leveleiben nem Márton, hanem Domonkos keresztnévvel szerepel. A murányi ostromról és szereplőiről: KÖRPÁS, 1999, 47–88; SARUSI-KISS, 2008, 34–44.

¹¹⁵ A fizikailag szorosan az előző eseményhez tapadó mondatot egy piros függőleges vonallal teszi a krónikás külön bekezdéssé. – II. Fülöp spanyol király (1556–1598). 1548 őszén valóban elhagyta átmenetileg Spanyolországot, 1548–1549 fordulóján Genova, Milánó, Tirol és Augsburg érintésével 1549. ápr. 1-én ért apja, V. Károly német-római császár (1530–1558) brüsszeli udvarába.

¹¹⁶ Nagybánya/Rivulus Dominarum/Frauenbach (ma: Baia Mare, Románia). Fráter Györgynek erről az állítólagos akciójáról nem tud a város (nem túl gazdag) helytörténeti szakirodalma.

¹¹⁷ 1549-ben erős tatár támadás érte Lengyelország két tartományát: Podóliát és Volhíniát.

¹¹⁸ Az I. Szulejmán szultán által a perzsiak Szafavidák ellen folytatott második hadjáratról (1548–1549) van szó. A szultán halála természetesen álhír.

hominum et ingentem summam pecunie, hac de re Monachum ad Ferdinandum regem retulisse, et idcirco comicia, que haberi debebant Posonii, ad festum Andree, dilata esse ad festum Trium Regum anni 1550.¹¹⁹

Eodem anno dux Mantue in uxorem duxit filiam Ferdinandi regis.¹²⁰

Eodem anno Maximilianus, filius regis Ferdinandi in uxorem duxit filiam Caroli V. imperatoris ex dispensacione pontificis Rhomani.¹²¹

Eodem anno mortuus est papa Romanus Paulus tercius.¹²²

Eodem anno Paulus de Werda [!] episcopus Strigoniensis, locumtenens regni Ungarie mortuus.¹²³

1550¹²⁴ Item Magdeburgenses cum filio comitis a Manchsfeldt¹²⁵ cesi ad XV C virorum et VIII C capti cum bombardis XVI. Deinde sunt obsessi a duce Mauricio, Saxonie electore, postea anno sequenti in januario ceperunt Magdeburgenses ducem Georgium Mechlßburgensem¹²⁶ in nova civitate Magrlburge [!], quam iam occupaverat cum multis militibus ad intervencionem occisis. Deinde dux Mauricius proventus est cum valido exercitu ad opprimendum copias in episcopatu Bernensi, qui in auxilium Madeburgensibus [!] debebatur venire. Dux earum copiarum [154r] fuit comes Albertus von Mansfeldt, qui a fratribus suis pulsus erat.¹²⁷ Fama fuit regem Danie et Gallie civitatibus maritimis Lutheranie pecuniam ad auxilium belli dedisse.

¹¹⁹ I. Ferdinánd 1550. jan. 6-ra hirdette meg a pozsonyi országgyűlést, amely jan. 15-én nyílt meg.

¹²⁰ (III.) Francesco Gonzaga (1533–1550) mantovai herceg (1540–1550) 1549. okt. 22-én vette el Katalint, I. Ferdinánd király leányát, ám a házasságkötés után négy hónappal meghalt.

¹²¹ Ferdinánd legidősebb fia, Miksa (I. Miksaként magyar és cseh király, II. Miksaként német-római császár 1564–1576) 1548. szept. 13-án a spanyolországi Valladolidban vette feleségül elsőfokú unokatestvérét, V. Károly német-római császár leányát, Máriát.

¹²² III. Pál pápa (1534–1549).

¹²³ Várday Pál (1483/1484–1549). 1520–1524: veszprémi püspök, 1524–1526: egri püspök. 1526 novemberétől haláláig esztergomi érsek. 1542 végétől királyi helytartó. LACZLAVIK, 2003., ill. pályája kezdetéhez: LACZLAVIK, 2004.

¹²⁴ A bekezdés mellett a külső margón: „Ø 1550 ut supra” visszaulva arra, hogy már korábban is ismertetett 1550. évi eseményeket.

¹²⁵ Valószínűleg (VII.) Albrecht von Mansfeld gróf fiáról, (I.) Hansról van szó, aki Magdeburg város szolgálatában szintén részt vett az ostromló császári csapatok elleni küzdelmekben. SEIDEL, 1998, 214.

¹²⁶ Georg von Mecklenburg (1528–1552), (VII.) Albrecht mecklenburgi herceg fia. 1550-ben Móric szász választó oldalán a császári csapatok egyik vezéréként részt vesz Magdeburg ostromában, de az ostrom szeptemberi 16-i kezdete után nem sokkal (még 1550 folyamán) a városiak fogságába esik, és csak annak kapitulációja után szabadul.

¹²⁷ (VII.) Albrecht von Mansfeld gróf (1480–1560), Luther támogatója, a protestáns birodalmi fejedelmeket és városokat tömörítő, V. Károly császár elleni schmalkaldeni szövetség (1531–1546) tagja. Az 1547. évi mülhbergi vereség után elveszíti birtokait, amelyeket valóban testvére, a császárhű (VII.) Gebhard és további távolabbi rokonok kapnak meg. A kisebb sereggel vándorló Albrecht 1550-ben felajánlja szolgálatait a császári hadak által fenyegetett evangélikus Magdeburgnak, 1551-ben ő irányítja a birodalmi város védelmét a császári csapatok ellen. SEIDEL, 1998, 184–216.

Eodem anno comicia in imperio Auguste habita,¹²⁸ deinde Ratisbone concilium [!] Tridenti definitio, exitus sequitur.¹²⁹

Filius Philippus Caroli V. cesaris ex Hispania Augustam venit.¹³⁰

Monstrum Eslinge¹³¹ in virgine quadam natum, ex cuius virginis latere 155 serpentes erupere.

Prage¹³² sulphur pluit et pestis ibidem viguit.

In Aphrica portus quidam captus a cesaris Caroli V. militibus, duce Andrea de Doria juniore, ubi fuit inventus vaticinium Mahometicum, continens in se, quod capta hac porta tota Aphrica deberet pervenire in manus Christianorum.¹³³

Coronatur regina Polonie nata ex Lithuania, quam proceres regni primo recusabant reginam, die solis post Barbare.¹³⁴ / 1550. dec. 7./

Eodem Nicolaus a Salmis obiit in Agria 20. die octobris.

Circa bachanaliam / 1550. jan. 6. – febr. 19./ obiit Casspar Scheredi.¹³⁵

Ultima die aprilis venit ex Bojnicz magnificus dominus Johannes Turso de Bethleem Valua¹³⁶ in Lewtschouiam, et tertia die maii emissis equitibus et peditibus occupavit arcem Scepus, postea die quinta huius solus egrediens urbem profectus est in suam arcem satis bene evacuatam et ab omnibus victualibus privatam.¹³⁷

1551 Circa festum Stanislai obiit Barbara ex Lithwnia, regina Polonie, vix 4 menses vixit.¹³⁸

¹²⁸ 1550–1551, augsburgi birodalmi gyűlés.

¹²⁹ A romlott szöveg nehezen értelmezhető. A tridenti (Trento/Trient, Olaszország, Dél-Tirol) zsinat (1545–1563) 1550-ben éppen nem ülésezett. 1541-ben a zsinatot megelőzően tartottak Regensburgban egy sikertelen vallástügyi egyeztetést, talán erre történik utalás.

¹³⁰ 1550 nyarától 1551 elejéig Fülöp jelen volt az augsburgi birodalmi gyűlésen, ugyanis apja, V. Károly őt akarta megválasztatni német királynak (tehát örökösének a birodalomban), ám a birodalmi rendek ellenállásán a kísérlet megbukott.

¹³¹ Esslingen am Neckar, Németország, kis birodalmi város Württemberg tartományban.

¹³² Prága/Prag/Praha, Csehország.

¹³³ Andrea Doria (1466–1560) genovai admirális, az oszmánok elleni földközi-tengeri harcok egyik legismertebb hadvezére. 1550-ben az észak-afrikai kalózek elleni utolsó akciója keretében elfoglalta a tunéziai Mahdija/Mahdia kikötőjét.

¹³⁴ II. Zsigmond Ágost lengyel király 1547-ben vette feleségül a litván Barbara Radziwiłłównát, ám a koronázásra a rendek ellenállása miatt csak 1550. dec. 7-én került sor.

¹³⁵ Serédi Gáspár (†1550) felső-magyarországi főnemes. 1527–1550: a „felső részek” főkapitánya. 1533-tól haláláig a tokaji uradalom zálogbirtokosa. Öt további királyi/kincstári uradalom (Vágbeszterce, Borostyánkő, Szentgyörgy-Bazin, Kövesd és Makovica) felett rendelkezett. A Mohács utáni küzdelmekben Ferdinánd király párthíve. PÁLFFY, 1999, 272. KENYERES, 2008, 96–97, 283.

¹³⁶ Bethlenfalvi Thurzó (V.) János (1492/93–1558), a fentebb szereplő Thurzó Elek országbíró és helytartó testvére, 1543-tól annak egyik kijelölt örököse. 1550-től haláláig Szepes vármegye örökös főispánja és a szepesi vár kapitánya. LUDIKOVÁ–MIKÓ–PÁLFFY, 2006, 349–350.

¹³⁷ Melchior Genersich, azaz Wagner nyomán ismerteti Bajmóc és Szepesvár elfoglalását: BAL, 1914, 58. Ugyanez az esemény, teljesen azonos latin nyelvű szöveggel Caspar Hain krónikájában is szerepel. HAIN 1910–1913, 97.

¹³⁸ 1551. máj. 8-án hunyt el II. Zsigmond Ágost lengyel király második felesége: a litván Barbara Radziwiłłówna. A négy hónapot a krónika a koronázástól számolja.

In maio expedicio facta est a Ferdinando rege in Transsylvaniam, vicecomes fuit Italus Johannes Baptista de Castalude,¹³⁹ domini Maximiliani regis Bohemie electi Ferdinandi filii, qui circa idem tempus profectus fuit is Hispaniam pro uxore, filia Caroli V. Romanorum imperatoris. Duxit secum triginta C Hungaros ornatissimos et bene armatos.

Ex Silesia¹⁴⁰ Transylvaniam profecti sunt III C equites gravis armature, quorum capitaneus vocabatur dominus Johannes Oppersdorffer.¹⁴¹ Interim adiuvante fratre Georgio episcopo Waradiensi et thesaurario partis Johannis regis tota Transsilvania cum Sycutis [!] et Patczeulanndt [!]¹⁴² venit sub dicionem regis Ferdinandi,¹⁴³ excepto Petrouicz, qui nondum voluit se subdere Ferdinando, sed postea Themeswarinum Ferdinando cessit, et comes factus est Andreas de Bathor.¹⁴⁴ Hec facta sunt circa festum Leurenti [!] / 1551. aug. 10./. Regina [154v] vero Johannis wayde cum filio suo dum¹⁴⁵ [!] temporis habitabant in Clausenburgio.¹⁴⁶ Interim in junio Turce ex Strigonio et Buda concurrendo magnam incursionem fecerunt in montanarum [!] oppida Hungarie et Kleuan¹⁴⁷ exusserant, circa Krupinum¹⁴⁸ multas villas devastarunt, homines abegerunt, igitur ex mandato regio quintus hominum ea expedicione proficisci compulsus.

Estas in Scepusio tam arida et sicca fuit, ut prata, montes et sylue fere exaruerunt fruges [!] penuria summa.

¹³⁹ Gianbattista Castaldo 1551 ápr.–1553. márc., magyarországi főhadparancsnok. PÁLFFY 1997, 287. 1551. június elején ért Erdélybe, mint az annak átvételére kiküldött királyi sereg katonai vezetője. SZÁNTÓ, 1985, 52.

¹⁴⁰ Silesia/Szilézia/Schlesien/Slezsko (ma: Śląsk, földrajzi régió Lengyelországban). Egykorúan a cseh korona egyik országa

¹⁴¹ Johann Oppersdorf (Opperstorff) sziléziai származású lovassági főtiszt, a Murány elleni 1549. évi hadjáratban, az 1551. tavaszi erdélyi bevonulásban, ill. Szeged 1552. márc. 1-jei sikertelen védelmében is részt vett. Bernardo de Aldana szerint 1549-ben főtábornesteri rangban működött, 1551-ben állítólag századosként említik. SZAKÁLY, 1983, 527; SZÁNTÓ, 1985, 50–51; ALDANA, 1986, 64–65; SARUSI-KISS, 2008, 39.

¹⁴² Szövegromlás. Helyesen „cum Siculis et Burzenland” lenne, azaz a székelyekkel és a Barcasággal (pars pro toto: az erdélyi szászokkal) együtt.

¹⁴³ Izabella és Gianbattista Castaldo 1551. júl. 19-én kötötték meg a szászsebesi egyezményt, amelyben az 1549. évi nyírbátori egyezmény pontjait követve a királyné a kiskorú János Zsigmond nevében lemondott az uralma alatt álló területekről, átadta a koronát, és megkapta a sziléziai Oppeln hercegséget. SZÁNTÓ, 1985, 53.

¹⁴⁴ Ecsedi Báthori András (†1565) 1551 tavaszán mint királyi biztos, Nádasdy Tamás országbíró társa vonul a Castaldo vezette sereggel Erdélybe. 1552. április 1-től az erdélyi vajdai tisztséghez kapcsolt székely ispáni címet is viselte, talán ezért szerepel forrásunkban comesként.

¹⁴⁵ Helyesen: „tum” – Kolozsvár/Klausenburg (ma: Cluj, Románia).

¹⁴⁶ Jagelló Izabella királyné (1539–1559) és fia: János Zsigmond választott magyar király (1540–1571) Petrovics Péter kíséretében 1551. aug. 6-án indultak el Kolozsvárról Kassára.

¹⁴⁷ Vsz. Sebelléb/Klieb (ma: Sebechleby, Szlovákia) Hont megyei mezőváros.

¹⁴⁸ Korpona/Karpfen, Zólyom megyei bányavároska (ma: Krupina, Szlovákia).

Post festum pascatis in Polonia circa Illus, ubi quidam Feýgel Janus¹⁴⁹ ex mandato regi Sigismundi Augusto¹⁵⁰ aquam arte sua propellere curaret. Supervenit quidam Judeus, qui firmissime proposuit coram rege, quod hanc aquam arte sua necromatica [!] consumere vellet. Regia maiestas eidem assenciendo promisit Judeo negocium suum exercere, qui tres rusticos secum accepit, ipsis precipiendo, ut aquam turbarent, et tercio die plurimi maligni spiritus venire et omnem aquam penitus auferre deberent perbibendo. In eo autem maxima advenit tempestas, et Judeum simul cum rusticis abstulit, quod neque hodie scitur, quorsum pervenerunt.

Sabbato ante Bartholomei / 1551. aug. 22./ Isabella venit Cassouiam una cum filio et Petrouicz, Francisco Patoczý,¹⁵¹ Pank Pal, Melchior Balasowicz et Horwath Ferencz.¹⁵²

Georgius Seredi¹⁵³ profectus est Makowiczam¹⁵⁴ cum domino Nyári Laslo¹⁵⁵ ex Epperies die Bartholomei / 1551. aug. 24./, in quattuor curriculis vel redis Hispanorum, et coronam cum sceptro a regina Isabella traditam adportarunt regi Ferdinando.

Iterim Turce damna ubique intulerunt circa Nyíriam, montanes [!] civitates et Agriam, aliquot arces et castella ceperunt.

Interim IX comitatus superiores Agrie sunt constituti, venit Carolus a Scherotin¹⁵⁶ cum V C equitibus gravis armature Morauis et Bohemis, qui Transyluaniam profectus est cum capitaneo regio Sphortio Italo,¹⁵⁷ qui duxit secum IIII millia peditum Germanorum, et cum his profectus est Melchior Blasowicz, qui receptus fuit in gratiam maiestatis, et ab eadem sibi donata sunt due arces in Transyluania et M ducati, et factus est prefectus equitum levis armature M hussaronum.

¹⁴⁹ A szepességi, az ún. kis vármegyében található Bethlenfalván (Bethlenfalva/Betlensdorf, ma: Betlanovce, Szlovákia) birtokos Feigel/Faygel család egyik tagjáról van szó. (HRADSKÝ, 1895, 166–167, 184.) A Feigelek a korban a Thurzók familiárisi köréhez tartoztak. A család egyik tagja, Peter Feigel (†1573) 1549 és 1551 között biztosan a murányi vár udvarbírájaként működött. SARUSI KISS, 2004, 428–430.

¹⁵⁰ II. Zsigmond Ágost lengyel király (1548–1572), az utolsó Jagelló-uralkodó.

¹⁵¹ Kecskeméti Patócsi Ferenc, 1552-ig a gyulai vár birtokosa, Zaránd és Békés vármegyék főispánja. 1553-ban az erdélyi Habsburg-uralom ellenfelei között tűnik fel, 1556-ban Petrovics Péter helytartó magyar tanácsosa. SZÁNTÓ, 1985, 136. OBORNI, 2002, 50, 354.

¹⁵² Vsz. azonos Marinith Horváth Ferenccel, akit 1566-ban a gyulai vár alkapitányaként említenek.

¹⁵³ Serédi György, Serédi Gáspár testvére, 1552 februárja és decembere között kassai kapitány. PÁLFFY, 1997, 272.

¹⁵⁴ Makovica, Serédi Gáspár vára és uradalmi központja Sáros megyében, Bártfától északra, Zboró (ma: Zborov, Szlovákia) falu mellett.

¹⁵⁵ Ahogy az Daniel Türck naplójából is kiderül, krónikásunk itt (és a többi helyen) eltévesztette a nevet, Serédi György mellett ugyanis Nyáry Lőrinc kísérté az Izabellától visszakapott Szent Koronát a királyhoz.

¹⁵⁶ Karl Žerotin ezredes 500 morva és sziléziai lovas parancsnokaként még 1551 tavaszán, a Gianbattista Castaldo vezette királyi sereggel vonul Erdélybe. SZÁNTÓ, 1985, 50–51.

¹⁵⁷ Sforza Pallavicini (†1585) ögróf (Marchese di Cortemaggiore) császári főtiszt. 1534-ben mutatható ki először a magyar hadszíntéren. Az 1551–1552. évi harcokban ezredesként vesz részt. 1552. nov.–1555. dec., magyarországi főhadimarsall. PÁLFFY, 1999, 231, 254–255.

Themeswar intravit pro defensione arcis Stephanus Losſonczy¹⁵⁸ et Bernhardus de Aldano¹⁵⁹ Hispanus, magister de campo cum III C Hispanis. Fama fuit belerbek ante Themewar perdidisse V M militum, tum in expugnatione, cum quum cederet. Nostri eum insecuti et III M militum Turcarum prostraverant, et VII septembris nostri vi Lippam civitatem receperunt,¹⁶⁰ et dicunt XV C Turcas occidisse, sed liberatus cum¹⁶¹ prioribus fugit in arcem, qui a nostris oppugnata est, sed hec fama longe aliter se habuit, nam Vlimanus de castro liber exercitum nostrum pertransivit cum omnibus instrumentis bellicis ad suos.

In Lippa fuit capitaneus Kezer Ferens, qui arcem pulvere tormentario dirupit et Turcis reliquit, cum nullum haberet et speraret subsidium. Idem Keczer in compedibus retentus fuit a domino Bathori ad tempus.¹⁶² [155r]

In mense octobris Magdeburgenses in gratiam redierunt cum Carolo V. imperatore ea condicione, ut cesari aliquot bombardas bellicas facerent, et XII M militum per hñmem alerent. Quod ipsi cum privilegiis eorum et religione permanerent pacifici ita, quod sacerdotes et episcopatus Mauricio electori Saxonie pro impensis belli darent 4 centum milia florenorum, nam clerici eum commoverunt ad bellum, et a clericatu vel sacerdotibus eius episcopatus tenet impignoratas Hallam, Halberstadt e/t/ Guthenbach.

¹⁵⁸ Losonczy István (†1552) 1547–1552: Nógrád megye ispánja. Miután ecsedi Báthori András a Temeskört Petrovics Pétertől 1551 júliusában átvette, 1551 augusztusától temesi ispán és az „alsó részek” főkapitánya, előbb ideiglenesen, majd 1552 márciusától véglegesen. 1551 októberében sikeresen veri vissza a Temesvár elleni oszmán támadást. KENYERES, 1997, 126–128; PÁLFFY, 1997, 275.

¹⁵⁹ Bernardo de Aldana (†1560) 1548 és 1552 között a Magyar Királyságban működő spanyol katonatiszt, tábornesteri (magister de campo/maestre de campo) rangban. Itteni, erősen vitatott katonai működéséről 1556 januárja után ismeretlen spanyol szerző hosszú beszámolót írt. Kiadása: ALDANA, 1986, 16–33. Aldana 1548 és 1551 között I. Ferdinándnak írott levelei: KORPÁS, 1999. Pontos életrajzi adatok: KORPÁS, 2008, 264–265.

¹⁶⁰ Az Arad megyei Lippa (ma: Lipova, Románia) 1551. okt. 8-án harc nélkül került először oszmán kézre, a hadjáratot vezető Szokollu Mehmed ruméliai beglerbég Ulama székesfehérvári béget hagyta hátra az itteni helyőrség parancsnokaként, majd 1551. okt. 16. és 26. között sikertelenül ostromolta a Losonczy István és Bernardo de Aldana által védett temesvári (Temesvár/Temeschwar, ma: Timișoara, Románia) várat (ld. a krónikát is.). Ezt követően Fráter György és Gianbattista Castaldo egyesített seregei valójában 1551. dec. 5-én foglalták el a lippai várat, Ulama boszniai bég szabad elvonulását biztosítva. (SZAKÁLY, 1983, 514.) A kelet-anatóliai származású, 1549 és 1552 között a magyarországi hódoltságban különböző bégi pozíciókat betöltő Ulamáról (cca. 1490–1556) külön feldolgozás is született: DÁVID, 2006. Köszönöm Sudár Baláznak, hogy e tanulmányra felhívta a figyelmemet.

¹⁶¹ Ettől a szótól a mondat végéig ugyanazon kéz utólagos kiegészítése, más tintával.

¹⁶² A bekezdés szintén utólagos kiegészítés, ugyanazon kéz írásával, de más tintával, és a helyhiány miatt kisebb betűkkel. – Genersich valószínűleg a Sáros vármegyében honos lipóczi Keczer család egy tagjára gondolt. Ebből az időszakból ismerünk is egy Keczer Ferencet, Keczer Ambrus (†1543) fiát. Felségét, kismarjai Bocskai Borbálát 1578-ban már özvegyként említik. (SZLUHA, 2008, 227–229.) A lippai várat valójában 1552 augusztusában foglalták vissza a törökök, miután a Bernardo de Aldana vezette keresztény helyőrség azt 1552. júl. 28-án üresen hagyta. SZÁNTÓ, 1985, 134–135.

Prima die augusti inchoatum est concilium Tridenti, ad quod ex Germania profecti archiepiscopi et electores Magontinus [!], Coloniensis et Treuerensis,¹⁶³ rex Gallie Henricus Otto nullum episcopum ex suo regno misit, et eo anno abnuntiavit pacem Carolo V, et foedus suscepit cum Turca, qui plurima damna Italis et Inferiori Germanie intulit in mari, ad quod bellum sedandum Carolus V. Augusta movens aliquot vexilla Germanorum militum in Italiam duxit ad Parmam et Placentinam recuperandam a Varnesis, qui se contra jus iurandi et fidem datam pape et cesari tradiderunt in tutelam regis Gallie et graves tumultus excitarunt.¹⁶⁴

Die Nicolai /1551. dec. 6./ Narÿ Laßlo¹⁶⁵ per Lewtscham transivit cum decem curriculis pecuniarum, quos Transsiluaniam portare debuerat pro solutione militum, uti [!] adfuit legatus pontificis, qui fratri Georgio pallium et pileum cardinalitium attulit.

Decembris 4. Bernhardus Turso in Groffenek moritur, reliquit Hanns, Christophorum, Bernhardum, Hanns et quattuor filias.¹⁶⁶

In fine huius anni frater Georgius tragicum exitum habet, 15 [!] enim 17 decembris in castello Wincza a Sphorcza Italo et duobus auxiliantibus primum bombarda petitus, sed cum ictus non esset letalis, a duobus Italis in utraque [!] latere transfossus est pugionibus.¹⁶⁷ Causa hec ferebatur esse, quod XIII C Turcas ex arce Lipa incolumes dimiserat, et illis ad defensionem sui duos curriculos koczy vocatos onustos telis et pixidibus barbatis miserat, et suos hussarones dimiserit, ac bellerbecko basse scripserit, ut veniret ad delendum regium¹⁶⁸ exercitum, qui iam consilio Monachi sub specie seu fuco quodam discessus Turcarum in diversas partes dispersus fuit, ita precium sue prodicionis tulit. [155v]

1551 de morte Georgii Thesaurarii.¹⁶⁹ Olomon beck ab exercitu beglerbeck Transiluaniam intravit post exitum regine. Isabella cum filio suo et Petro Petrouith, Bathor Andreas et Nadaschdi¹⁷⁰ in castro Lÿpa castellanos constituunt, Johannem

¹⁶³ A tridenti zsinat (1545–1563) második szakasza 1551 májusában kezdődött. A krónikákban említett résztvevők a mainzi, a kölni és a trieri érsekek, akik egyben a birodalom választófejedelmek is.

¹⁶⁴ II. (Valois) Henrik francia király (1547–1559) 1551-ben itáliai szövetségese, Ottavio Farnese (1524–1586) páрмаi herceg védelmében kezdett harcot III. Gyula pápa és V. Károly császár hadai ellen.

¹⁶⁵ Megint csak Nyáry Lőrincről van szó.

¹⁶⁶ (I.) Bernhard Turzo [Thurzó (I.) Bernát, †1551], Thurzó Elek és Thurzó (V.) János unokaöccse, a család rövid életű alsó-ausztriai ágának tagja. 1535-től 1539-ig étekgóg, 1539-től haláláig pohárnok I. Ferdinánd bécsi udvarában. 1536-ban kastélyt vásárolt az alsó-ausztriai (Bécs melletti) Grafeneggben. Itt említett fiai közül Johann (Hans) és Christoph fiatalon elhunytak, csak (II.) Bernhard (†1595/1596) érte meg a felnőttkort. LUDIKOVÁ–MIKÓ–PÁLFFY, 2006, 328–329, 339.

¹⁶⁷ Fráter Györgyöt 1551. dec. 17-én hajnalban gyilkolták meg a Fehér megyei Alvincon (ma: Vințu de Jos, Románia) Sforza Pallavicini főstrázsamester és emberei, I. Ferdinánd parancsára. A merénylet hátterében a Fráter török kapcsolataival szembeni gyanakvás, egy esetleges politikai irányváltástól való félelem rejtett. Az utolsó cseppet a pohárban az jelentette, hogy Fráter György 1551. nov. 28-án kierőszakolta az Ulama boszniai bég („Ulimán bég”) vezette oszmán helyőrség szabad elvonulását. A merényletnek és hátterének részletes feldolgozása: BARTA, 1988; PAPO, 2011, 321–426.

¹⁶⁸ A szó végéről egy felesleges hasta kihúзва.

¹⁶⁹ A krónika itt egy másik forrás felhasználásával ismerteti újra Fráter György halálának körülményeit.

¹⁷⁰ Nádasdi Nádasdy Tamás (1498–1562) Mohács után többször is pártot váltó nagybirtokos, 1534-től végleg Ferdinánd oldalán. 1537–1542: horvát–szlavón bán, 1542–1554: országbíró, 1554–1562:

Pethew¹⁷¹ et Franciscum Keczer, illi neque Turcam videntes ingenia bellica confringunt et castrum vacuum deferentes, ex eo fugiant. [!] Olomanus autem precedens castrum intravit. Hispani vero eos insequendo civitatem occupant et castrum obsidentes. Monachus, ut semper callidissimus astucia favente Olomannum cum omni suo bellico apparatu et thesaurio cesario libere cum salvo conductu exire permittit, quod Baptista generalis gencium regalium capitaneus male ferens, animo cum suis in Monachum conspiravit, legatum Turcicum ad eundem missum in redeundo captivat, et omnem intencionem percunctando, qui dixit, ut Monachus a Transŷluanis tributum cesari suo colligeret, et Isabellam cum filio suo econverso in regnum collocaret, secus totam Transŷluniam vellet depredare et incinerare, atque apud eundem Monachi literas invenit ad buglerbeck [!] scriptas. Qualiter secundum promissa Olomanum eliberasset, et ne modo in Ferdinandi exercitum irrueret, donec alios invicem segregaret, modo ipsum prevalerent. Istud audiens Hispanus alios tres elegit, ut Sphorcia, Marcatta¹⁷² et N. ad interficiendum Monachum. Qui post ratam conspiracionem die Thome /1551. dec. 21./ in mane castellum Vinicze in ore consueto intrantes, unus eorum ex ictu¹⁷³ pixidis Monachum in capite non adeo nocivum [!] vulneravit, qui puerum apprehendendo, ne pugionibus ipsum offendere possent, sese protegit, hii autem puerum et Monachum interficiunt, et reliquos duos cubiculareos [!]. Banck Paulus¹⁷⁴ vix aufugit in castrum Viwar,¹⁷⁵ et statim contra Hispanos exercitum colligere proponit. Quid novi in brevi exaudietur, ita infoelix Monachus insperatam cardinalatus infulam et pileum expectare non potuit a papa et Ferdinando rege eidem legatam, sed intempestiva morte spiritum emisit.

1552 Rex Ferdinandus Prage in Bohemia conventum habuit, in subditis Bohemis imposuit tributum quadrenne, ut de singulis vasis [156r] cerevisiae duo grossi dentur, insuper quilibet de centum florenis ad subsidium contra Turcas daret duos florenos cum medio.

nádor. 1542 végétől vagy 1543 elejétől haláláig megszakításokkal „dunántúli” országos főkapitány. 1551-ben az Erdély átvételére küldött egyik királyi biztos. PÁLFFY, 1997, 269; BESSENYEI, 1999; BESSENYEI, 2005, 17–39.

¹⁷¹ Gersei Pethő János (1515/1516? –1578) királyhű dunántúli főúr, 1547-ig V. Károly szolgálatában áll. Az 1550-es évektől számos katonai és polgári pozíciót tölt be a Magyar Királyságban, 1557–1559 között kassai kapitány. 1551 októberétől ideiglenes kapitány Lippán, ő adja fel a várat a töröknek. [Pálffy Géza kéziratosszeállítása alapján, használatáért köszönetünket fejezzük ki a szerzőnek.]

¹⁷² Alonso de Mercado (†1565), az ókasztíliai Medina del Campóból származó spanyol nemes, királyi fővadász I. Ferdinánd és I. (II.) Miksa udvarában, a király 1551 decemberének elején küldte Erdélybe. Ő hozta Sforza Pallavicininek a merénylet kivitelezésére szóló parancsot. Ahogy azt krónikánk is jelzi, maga is részt vett annak végrehajtásában. BARTA, 1988, 8, 217; KÖRPÁS, 2008, 281.

¹⁷³ A szó közepe javított.

¹⁷⁴ Bánk Pál (cca. 1499–1554 után) 1549-ben biztosan (szamos)újvári várnagy, 1552–1553-ban erdélyi alvajda ecsedi Báthory András vajda mellett. 1552 végén a dévai vár védelmét irányítja az oszmánokkal szemben, 1555-ben száz lovas és száz gyalogos parancsnoka. JAKÓ, 1990, No. 4934, 4940, 5218; OBORNI, 2002, 99; PAPO, 2011, 483.

¹⁷⁵ Szamosújvár, Kolozs/Belső-Szolnok megye (ma: Gherla, Románia).

Item 27. januarii Isabella relictæ Johannis weýde regis Hungarie cum filio Johannis regis de Cassouia discessit cum Petrowicz, quam episcopus Nitriensis et Perenni iussu regie maiestatis usque Oppoliam¹⁷⁶ commitati [!] sunt. In Epperies a civitatibus superioribus iussu regis pro facultate hospitata fuit.¹⁷⁷

Item Georgius Seredi interim Cassouiam presidio tenuit, donec regia maiestas confusum statim¹⁷⁸ [!] eius civitatis reformaverit.

Item Leonhardus Ceczy¹⁷⁹ capitaneus Cassouiensis sub discessum regine mortuus est. Quidam dicunt dolore et cruciatu consciencie extinctum, quidam vero, quod ipsemet venenum hauisset, ne magis superstes remaneret, et ad archiproditores suos rediret tempestive.

Item marcio fama ferebatur Zegedinum a Ferdinandinis occupatum esse, quod constitit¹⁸⁰ multo sanguine effuso, nam utrinque multi cecidere Turce et Christiani, a Turcis profligati raptim abducti a bassa Bridensi¹⁸¹ [!], dicuntur ad IIII millia hominum cesa, civitas Zegedinensis maiori ex parte igne a Turcis conflagrata.¹⁸²

Rex Gallie, Henricus quartus prope Parma civitatem Italie, quam recuperaverat, bellum gessit contra Carolum V. cesarem, cui postea confederati sunt.¹⁸³

Dux Mauricius Saxonie elector et alii duces, qui contra cesarem bella moverunt causa religionis, ut prae se tulerunt, et propter libertatem Germanie et pro eliberacione landtgravio Phýlippo Hessie captivo cesaris confederati ceperunt primo Augustam, Tonawardam et alias civitates dedicione acceperunt.¹⁸⁴ Rex Ferdinandus cum Mauricio

¹⁷⁶ Opolia/Oppeln (ma: Opole, Lengyelország) felső-sziléziai hercegség és város, amely az 1551. júl. 19-i szászsebesi egyezmény alapján jutott Izabellának és fiának, Erdélyről való lemondásuk fejében.

¹⁷⁷ A szó a sor alá utólag beszúrva.

¹⁷⁸ Helyesen: „statum”.

¹⁷⁹ Czecey Lénárd (1500?–1552) 1536 és 1551 között Szapolyai János, majd Izabella kassai főkapitánya. Krónikánk is megerősíti, hogy 1552. január elején, közvetlenül Izabella és János Zsigmond Kassáról való távozása előtt hunyt el. A korabeli magyar források általános véleménye, hogy az 1551. évi uralomváltás és birtokainak elkobzása miatti szívfájdalom vitte el. Életéről nemzeti romantikus szemléletben: TAKÁTS, 2010.

¹⁸⁰ Utána áthúzva: „m[u][t]”.

¹⁸¹ Helyesen: „Budensi” (másolás során bekövetkező tipikus szövegromlás).

¹⁸² 1552. márc. 1. Hádím Ali budai pasa visszafoglalja a Bernardo de Aldana vezette királyi erőktől Szeged városát (ez a „szegedi veszedelem”), amelyet febr. 20-ról 21-re virradó éjjel a magyar hajdúk a volt szegedi kereskedő, Tóth Mihály vezetésével, az 1543 óta tartó oszmán fennhatóságot megszakítva visszafoglaltak a töröktől. A várost érintő pusztulás Szakály Ferenc szerint nem volt olyan mértékű, mint azt a korabeli keresztény források hangsúlyozzák. SZAKÁLY, 1983, 521–532.

¹⁸³ II. (Valois) Henrik francia király és V. Károly itáliai háborújának folytatásáról van szó.

¹⁸⁴ Az ezúttal Móric (1521–1553) szász választó vezette protestáns fejedelmek 1552 elején II. Henrik francia király támogatásával ismét hadba szálltak V. Károly császár ellen (ún. „Fürstenaufstand”), gyorsan elfoglalva a délnémet városokat. (Köztük a fent említett svábföldi Ausgburgot és Donauwörthöt.) 1552 márciusában Tirolba is benyomultak, Innsbruckban majdnem a császár is a kezükre került, ám sikerült előbb a karintiai Villachba, majd onnan a stájerországi Judenburgba menekülnie. Linzi tárgyalások után 1552 augusztusában, a bajorországi Passauban született meg a két fél közötti megegyezés, amelynek értelmében Móric apósa, Fülöp hesseni örgróf és János Frigyes korábbi szász választó kiszabadultak a császár fogságából.

primo Lincii habuit tractatum de pace, quem cesar debuit conservare, postea 28. maii Pataui [!] sequitur exitus concordie vel discordie.

Mauricius occupavit Isbruck, cesar fugit in Stiriam, Judenburgium. Johannes dux Saxonie elector liberatur a cesare, electura eidem redditur. [!]

Item 28. maii Pataui conventus habitus, quo principes convenerunt confederati, et eorum legati cum quibus intermediente rege Ferdinando [156v] et suis adiunctis pax inita est in mense julio, excepto rege Gallie, contra quem Carolus V. imperator cum exercitu, ut dicitur C M movet, secus Ferdinandus vel filius eius, Maximilianus cum duce Mauricio ad diem Laurentii /1552. aug. 10./ pro redimenda Hungaria a Turcorum incursione cum defensivis¹⁸⁵ copiis expectatur. Interim Themessiensis arx a Turcis capitur, Steffanus a Lossoncz, qui prefuit arci cum VII M in ea, cum nullum haberet auxilium, a Turco¹⁸⁶ interficitur, et omnes, qui se defenderunt, ceteri capti et abducti.¹⁸⁷ Arx Lippa, in qua fuit magister de campo Hispanus et capitan Istwan Hungarus per pulverem tormantarium disiicitur, et tormenta in Julam albam¹⁸⁸ vehuntur, quo homines in arcem confugerunt.¹⁸⁹ In Transylvania maximus terror et timor fuit, quare non solum a Turcis, sed etiam waywoda Muldaue [!] Coronam¹⁹⁰ civitatem obsidebat, que per Johannem Castaldum debebat defendi, sed quare Turcarum copiae ibidem magne existentes non valuerint illis resistere.

Item in partibus superioribus ante paucos dies Turce ceperant arces Dregel, Czag, Zeczyn et alia castella.¹⁹¹ Rex Ferdinandus cum circa Czak misisset copiam militum pro defensione illarum partium, donec rex Ferdinandus cum Mauricio duce adveniret, Erasmus Tewfel capitaneus existens gencium conspiracionem iniit cum Turca, et exercitum Ferdinandinum in vallum introduxit, atque Turcam allexit ex promontoriis, ab utraque parte irruentes in exercitum in summo mane, cum sese commovere debuerant, in vigilia Laurentii /1552. aug. 9./ cecidit exercitus Ferdinandi et prostratus

¹⁸⁵ A szó „defensio”-ból javítva.

¹⁸⁶ A szó javítva: „Turci”-ből.

¹⁸⁷ 1552. júl. 27-én Losonczy István temesi ispán szabad elvonulás fejében feladta a temesvári várat. A kivonuló helyőrséget az ostromlók a megállapodást megszegve lemészárolták. SZÁNTÓ, 1985, 113–126.

¹⁸⁸ A krónika e név alatt alighanem a Békés megyei Gyula várát és nem Gyulafehérvárt (Weißenburg/Alba Iulia, ma: Alba Julia, Románia) érti.

¹⁸⁹ Lippát 1552. júl. 30-án foglalta el Kara Ahmed pasa másodvezír, miután a védelmet irányító Bernardo de Aldana és katonái azt üresen hagyták.

¹⁹⁰ Brassó/Kronstadt/Corona (ma: Braşov, Románia).

¹⁹¹ Hádım Ali budai pasa 1552. júl. 9-én foglalta el a drégelyi várat a Szondi György vezette királyi csapatoktól, majd még július folyamán a térség várainak nagy része, köztük a fent említett Ság/Ipolyság (ma: Šahy, Szlovákia) erődített kolostora és a Nógrád megyei Szécsény vára is a kezére került.

est penitus.¹⁹² Teufel fugam dedit inter Turcas, Sphardalatus episcopus¹⁹³ capitur, et plurimi alii milites, de quo exercitu vix III C milites equestres abierunt, multi vulnerati fuga ex montanis civitatibus facta viri gravissimo edicto manere coacti sunt pro presidio et defensione montanarum. Turca arcem Sabrack¹⁹⁴ obsidere nitebatur. In illo conflictu Hussaronum pars ad montem quendam cesserunt [!], et Germanorum et Italogrum lamentabilem stragem pro spectaculo habuerunt. Christiani tamen non multi mortui vel cesi sunt, plures captivati et abducti. Turca cum multitudine sua campum potitus est, et obtinuit tormenta Christianorum, que advehi debebant exercitui per medium miliare a castris abesse percipientes. Cladem miserabile duxerunt in arcem Antiquum Solium per aliam viam.

¹⁹² Erasmus Teufel (†1552), magyarosan „Ördög Rézmán” 1541-től a Magyar Királyságban szolgáló katonatiszt. 1550–1552: soproni kapitány, 1551. jan.–jún.: magyarországi hadbiztos. 1551–1552: a magyarországi könnyűlovasság főkapitánya. Az Erasmus Teufel kapitány és Sforza Pallavicini vezette királyi hadak 1552. aug. 9-én a Hont megyei Palást (ma: Plášťovce, Szlovákia) mellett szenvedtek vereséget Hádím Ali budai pasától. A fogságba esett Teufelt 1552 végén Konstantinápolyban kivégezték. PÁLFFY, 1999, 261–263.

¹⁹³ Agostino Sbardelatti váci püspök (1548–1552). SZÁNTÓ, 1985, 174.

¹⁹⁴ Csábrág ld. feljebb.

Rövidítések, forrás- és irodalomjegyzék

- ŠAL MML
Štátny archív v Levoči, Magistrát mesta Levoča. (Lőcsei Állami Levéltár – Lőcse város levéltára)
XXI/2. Wissbuch 1550–1615. (tíltáskönyv)
XXI/57. Martzellbuch 1560–1590. (telekkönyv)
- *
- ALDANA
1986
Bernardo de Aldana magyarországi hadjárata [1548–1552]. Kiad. SZAKÁLY Ferenc. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1986.
- BAL
1914
BAL Jeromos: *Szepesvára története*. Lőcse, Szepesmegyei Történelmi Társulat, 1914.
- BARÁTHOVÁ
2012
BARÁTHOVÁ, Nora: *Politický vývoj mesta Kežmarok od polovice 15. storočia do polovice 18. storočia*. In: *História Kežmarku do polovice 18. storočia*. Szerk. UŐ: Kežmarok. Jadro, 2012. 98–157.
- BARTA
1988
BARTA Gábor: *Vajon kié az ország?* Budapest, Helikon Kiadó, 1988.
- BESSENYEI
1999
BESSENYEI József: *Nádasdy Tamás a politikus és államférfi*. In: *Nádasdy Tamás (1498–1562) Tudományos emlékülés: Sárvár, 1998. szeptember 10–11*. Szerk. SÖPTEI István. Sárvár, Nádasdy Ferenc Múzeum, 1999, 9–25.
- BESSENYEI
2005
BESSENYEI József: *A Nádasdyak*. Budapest, General Press, 2005.
- BÓNA–PLAČEK
2007
BÓNA, Martin–PLAČEK, Miroslav: *Encyklopédia slovenských hradov*. Bratislava, Slovart, 2007.
- BONFINI
1936–1941
BONFINI, Antonio: *Rerum Ungaricarum decades*. Kiad. FÓGEL József–IVÁNYI Béla–JUHÁSZ László. Lipcse–Budapest, B. G. Teubner, 1936–1941.

- BRUCKNER
1922
BRUCKNER Győző: *A reformáció és ellenreformáció története a Szepességen I. (1520–1745)*. Budapest, 1922.
- DÁVID
2006
DÁVID Géza: *Egy távolról jött oszmán főember a magyar végeken*. In: *Keletkutatás 2002 ősz–2006 ősz*, 62–82.
- DEDEK CRESCENS
1889
DEDEK CRESCENS Lajos: *A karthausiak Magyarországon*. Budapest, saját kiadás, 1889.
- DEMKÓ
1891
DEMKÓ Kálmán: *A szepes-szombati krónika*. Lőcse, Szepesmegyei Történelmi Társulat, 1891.
- DEMKÓ
1897
DEMKÓ Kálmán: *Lőcse története I. Jog-, mű-, és művelődéstörténeti rész*. Lőcse, Szepesmegyei Történelmi Társulat, 1897.
- ENGEL
1996
ENGEL Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457 I–II*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1996.
- FEKETE NAGY
1934
FEKETE NAGY Antal: *A Szepesség területi és társadalmi kialakulása*. Budapest, 1934.
- GRZESIK
2003
GRZESIK, Ryszard: *Polsko-węgierska granica na Spiszu – dzieje historiograficznych zmagañ*. In: *Terra Scepusiensis*. Szerk. GŁADKIEWICZ, Ryszard–HOMZA, Martin. Levoča–Wrocław, Ministerstvo školstva SR, 2003, 341–352.
- HAIN
1910–1913
HAIN Gáspár: *Lőcsei krónikája*. KIAD. Bal Jeromos–FÖRSTER Jenő–KAUFFMANN Aurél. Lőcse, Szepesmegyei Történelmi Társulat, 1910–1913.
- HORVÁTH
2012
HORVÁTH Richárd: *Mitől vár a vár? Márkusfalvi Máriássy István várépítési kísérlete 1507-ben*. In: *Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Szerk. MIKÓ Gábor–PÉTERFI Bence–VADAS András. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2012, 421–430.

- HRADSKY
1895
HRADSKY József: *A szepesi „tíz-láncsások széke” vagy a „Kisvármegye” története*. Lőcse, Szepesmegyei Történelmi Társulat, 1895.
- JAKÓ
1990
A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei II. (1485–1556). Kiad. JAKÓ Zsigmond. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990.
- KENYERES
1997
KENYERES István: *A temesvári udvarbíró utasítása (1552). Adalékok az 1551/52. évi temesvári eseményekhez*. In: *Fons* 4 (1997) 2. sz. 125–148.
- KENYERES
2008
KENYERES István: *Uradalom és végvárak. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2008.
- KOLLÁROVÁ
2006
KOLLÁROVÁ, Zuzana: *Osobnosti mesta*. In: *Spišská Belá*. Szerk. Uő: Prešov, Universum, 2006, 414–427.
- KORPÁS
1999
KORPÁS Zoltán: *Egy spanyol zsoldosvezér levelei a XVI. század közepén vívott magyarországi háborúkról. Adalékok Bernardo de Aldana magyarországi tevékenységéhez (1548–1552)*. In: *Fons* 6 (1999) 1–2. sz. 3–129.
- KORPÁS
2008
KORPÁS Zoltán: *V. Károly és Magyarország*. Budapest, Századvég, 2008.
- KÖSZEGHY
2008
KÖSZEGHY Péter: *Balassi Bálint. Magyar Alkibiádesz*. Budapest, Balassi Kiadó, 2008.
- LACZLAVIK
2003
LACZLAVIK György: *Várday Pál. 1526. november 15.–1549. október 12*. In: *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szerk. BEKE Margit. Budapest, Szent István Társulat, 2003, 240–247.
- LACZLAVIK
2004
LACZLAVIK György: *Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó pályafutásának kezdete*. In: *Levéltári Közlemények* 75 (2004) 2. sz. 3–43.
- LUDIKOVÁ–MIKÓ–PÁLFFY
2006
LUDIKOVÁ, Zuzana–MIKÓ Árpád–PÁLFFY Géza: *A lőcsei Szent Jakab-templom reneszánsz és barokk síremlékei, epi-*

Magyarország
történeti
kronológiája
1982

MIKÓ
2013

MÜNNICH
1878

NEUMANN
2010–2011

OBORNI
2002

PÁLFFY
1997

PÁLFFY
1999

PÁLFFY
2004

PÁLFFY
2011

táfiukai és halotti címerei (1530–1700). In: *Művészettörténeti Értesítő* 55 (2006) 2. sz. 327–410.

Magyarország történeti kronológiája I–II. Szerk. BENDA Kálmán. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982.

MIKÓ Gábor: *A középkori magyar királyok ismeretlen lajstroma Monoszló András könyvtárából.* In: *Acta Universitatis Szegedinensis. Acta Historica* 135 (2013) 125–137.

Alexander MÜNNICH: *Melchior Genersich, ein Schullehrerleben vor 400 Jahren.* Igló, 1878.

NEUMANN Tibor: *Békekötés Pozsonyban – Országgyűlés Budán. A Jagelló–Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492).* In: *Századok* I. 144 (2010) 2. sz. 335–371., II. 145 (2011) 2. sz. 294–347.

OBORNI Teréz: *Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt 1552–1556.* Budapest, Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 2002.

PÁLFFY Géza: *Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században.* In: *Történelmi Szemle* 39 (1997) 2. sz. 257–288.

PÁLFFY Géza: *A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598.* Győr, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, 1999.

PÁLFFY Géza: *Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon.* In: *Századok* 138 (2004) 5. sz. 1005–1101.

PÁLFFY Géza: *A Thurzó család a Magyar Királyság arisztokráciájában. Egy különleges arisztokrata familia Magyarországon.* In: *Történelmi Szemle* 53 (2011) 63–84.

- PÁLFFY–PERGER
1998
PÁLFFY Géza–PERGER, Richard: *A magyarországi török háborúk résztvevőinek síremlékei Bécsben*. In: *Fons* 5 (1998) 2. sz. 207–260.
- PAPO
2011
PAPO, Adriano: *Giorgio Martinuzzi. Figura e ruolo politico di un monaco-statista dalmata nella storia ungherese del cinquecento*. Szombathely, Savaria University Press, 2011.
- PIIRAINEN
2003
PIIRAINEN, Ilpo Tapani: *Das Rechtsbuch der XI Zipser Städte*. Levoča, Verlag Polypress, 2003.
- PIIRAINEN–POLLÁKOVÁ
2013
PIIRAINEN, Ilpo Tapani–POLLÁKOVÁ, Soňa: *Die Chroniken der frühen Neuzeit aus der Zips*. Levoča, Spišský dejepisný spolok, 2013.
- PIIRAINEN–SKÁLA
2004
PIIRAINEN, Ilpo Tapani–SKÁLA, Emil: *Texte der frühen Neuzeit aus der Slowakei*. Berlin, Weidler Buchverlag, 2004.
- SARUSI KISS
2004
SARUSI KISS Béla: *Murány tisztségviselői a XVI. században. Archontológiai és életrajzi adattár*. In: *Fons* 11 (2004) 397–441.
- SARUSI KISS
2008
SARUSI KISS Béla: *A természet által megerősített vár. Murány végvár és uradalma a 16. század második felében*. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2008.
- SEIDEL
1998
SEIDEL, Renate: *Die Grafen von Mansfeld. Geschichte und Geschichten eines deutschen Adelsgeschlechts*. Egelsbach, Fouqué Literaturverlag, 1998.
- SRH
1937–1938
Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I–II. Szerk. SZENTPÉTERY Imre. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1937–1938.
- SUCHÝ
1974
SUCHÝ, Michal: *Dejiny Levoče* I. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo, 1974.

- SUGÁR
1984
SUGÁR István: *Az egri püspökök története*. Budapest, Szent István Társulat, 1984.
- SVÁBY
1895
SVÁBY Frigyes: *A Lengyelországnak elzáróztatott XIII szepesi város története*. Lőcse, Szepesmegyei Történelmi Társulat, 1895.
- SZAKÁLY
1983
SZAKÁLY Ferenc: *Kísérlet Szeged visszafoglalására*. In: *Szeged története I. A kezdetektől 1686-ig*. Szerk. KRISTÓ Gyula. Szeged, Somogyi Könyvtár, 1983, 513–534.
- SZÁNTÓ
1975
SZÁNTÓ Imre: *A szolnoki vár felépítése és a török kézre jutása*. In: *Szolnok város története I*. Szerk. KAPOSVÁRI Gyula–MÉSZÁROS Ferenc. Szolnok, Szolnok Megyei Lapkiadó Vállalat, 1975, 39–56.
- SZÁNTÓ
1985
SZÁNTÓ Imre: *Küzdelem a török terjeszkedés ellen Magyarországon. Az 1551–52. évi várháborúk*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985.
- SZELÉNYI
1917
SZELÉNYI Ödön: *A magyar evangélikus iskolák története a reformációtól napjainkig*. Pozsony, Wigand Ede, 1917.
- SZLUHA
2008
SZLUHA Márton: *Sáros, Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest, Heraldika Kiadó, 2008.
- TAKÁTS
2010
TAKÁTS Sándor: *Czeczey Lénárd kapitány (1500?–1551)*. In: *Uő: Régi magyar kapitányok és generálisok*. Budapest, Magyar Ház, 2010, 13–32.
- THURÓCZI
1985–1988
DE THUROCZ, Joannes: *Chronica Hungarorum I–II*. Kiad. GALÁNTAI Erzsébet–KRISTÓ Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985–1988.
- C. TÓTH
2009
C. TÓTH Norbert: *Ki kicsoda az ecsedi Bátori családban. A Bátori család ecsedi ágának tagjai, 1377–1541*. In: *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle* 44 (2009) 1. sz. 5–47.
- VIROVE CZ
2013
VIROVE CZ Nándor: *Válaszúton uralkodók között*. In: *Paletta. I. Koraiújkor-történeti diákkonferencia. Tanulmánykötet*.

Szerk. FEKETE Bálint–NYÚL Viktor. Budapest, ELTE BTK, 2013, 7–22.

WAGNER
1774

WAGNER, Carolus: *Analecta Scepusii sacri et profani. Pars II. complectens scriptores rerum Scepusiacarum, quibus accedunt inscriptiones templorum Scepusiensium*. Bécs, Johann Thomas Trattner, 1774.

WAGNER
1778

WAGNER, Carolus: *Analecta Scepusii sacri et profani. Pars IV. complectens genealogiam illustrium familiarum, quae olim in Scepusio floruerunt*. Pozsony–Kassa, Johann Michael Landerer, 1778.

WEBER
1895

WEBER Samu: *Szepesvármegye történelmi irodalmának bibliographiája*. Előszóval és tárgymutatóval ellátta: Dr. Demkó Kálmán. In: *A Szepesmegyei Történelmi Társulat Milleniumi Kiadványai* I. Szerk. DEMKÓ Kálmán. Lőcse, Szepesmegyei Történelmi Társulat, 1895.

WERTNER
1892

WERTNER Mór: *Az Árpádok családi története*. Nagybecskerek, 1892.

Ifjú házas személy panaszkodik férjének röstsége- és hidegségéről

(Magyar Országos Levéltár, Budapest, R 317, 1788–1848, 27–28.)

A régi magyar irodalom- és művelődéstörténet eddig jószerével ismeretlen vagy rejtve maradt szövegtípusát fedezhetjük fel az alább közlendő házastársi panaszdalban: a műfajon belül gyakori asszonycsúfolónál, a férjpanasznál jóval ritkább feleségpanasszal. Ezen alcsoporton belül: a testi kielégítetlenségét egyenesen obszcenitásba csapó nyelvi szabadossággal megjelenítő női monológgal. (Ehhez hasonlót nem ismerünk sem kiadott példa, sem bibliográfiai utalás alapján.) Az egyes szám első személyű panaszdal címzettje és megszólítottja az impotens, vagy a szerelmi együttlétre vágyakozó ifjú felesége iránt szexuálisan érdektelennek, tehát értéktelennek bizonyuló férj.

A verset fordított, *negatív házasének*nek is tekinthetjük, elfogadva Küllös Imola meghatározását: „A házasének általában monológyszerűen, egyes szám első személyben előadott, örömteli lírai dal...”¹ Csörsz Rumen István szerint továbbá, míg a férjpanaszok általában komikusak, gúnyolódók-csúfolkodók, az asszonypanaszok tragikus felhangúak: „A feleségek panaszaiban – bár érvkészletük hasonlít a férfiakéra – sokkal erősebb a valódi kesergés, a reális tények fölötti jogos bánkódás, melybe éppúgy intő-oktató szölamok vegyülnek.”²

A női kesergések általában a férj zsugoriságáról – leginkább az öltözködésre-szépítkezésre fordítandó pénz vonják meg a hódítani mindig kész nőktől –, részegeskedéséről, durvaságáról, más nőkhez való vonzalmáról, ilyen-olyan kicsapongásairól, unalmasságáról, a munkából adódó örökös estéli fáradtsága miatti testi közömbösségéről szólnak.

Szövegünk esetében is azt az alaphelyzetet ismerhetjük fel, amely a feleségpanaszokban általánosan megfigyelhető: a beszélő a házasságban „elszenvedett sérelmeket” sorolja fel. Az asszonypanaszokban azonban csak ritkán tesznek – s akkor is elnagyolt – utalást a férj szexuális elégtelenségére. A legközkeletűbb szituáció: az öreg, megunt vagy szerelemre rest/képtelen férj iránti jogos panasz, illetve a jogos női önérdékvényesítő megtorlás, a fiatalabb, eseménydúsabb szerelmi életre vágyódó feleség szeretőt keres gondjainak megoldására.

A Stoll Béla által közel harminc éve kiadott *Pajkos énekek* darabjai között a *Tudod-e, miért jöttem elődbe*n és annak variánsa, a *Hallod-e, ifjú, jöjj te egy szómra* kezdetű versekben egyaránt a férjük távolléte miatt felbátorodott nők vallják meg vágyukat kiszemelt szeretőjüknek:³

¹ KÜLLÖS, 2005, 133.

² CSÖRSZ, 2005, 71.

³ STOLL, 1984, 146–152.

*Most ez egy fél nap megvendégellek,
Mert csak egyedül téged szeretlek,
Uramban már szerelmet nem lelek.*

Illetve:

*Hiszem, nem lehet ördög az ember,
Kinek ura van, oly asszonyember.
Hogy meg ne unja, ha itthon hever,
Hogy meg ne unja, ha itthon hever.*

*Sem testemnek, sem lölkömnek nem köll,
Csak téged, lölköm, ohajtlak, szívvel,
Soha tetűled nem is állok el,
Soha tetűled nem is állok el.*

*Kéllek, te engem hogy meg ne utálj,
Míg uram megjön, addig nálom hálj,
Együtt légy velem, tülem el ne válj,
Együtt légy velem, tülem el ne válj.*

*De csak veszne el az kura fia,
Másszor lennék én akkor világra,
Ó, hogy meg nem tud rólam halnia,
Ó, hogy meg nem tud rólam halnia.*

Amíg a *Pajkos énekekből* idézett női magatartás a Vásárhelyi- és a Szentsei-daloskönyvből a 17. század végéről és a 18. század első évtizedéből villan elénk, Mária Terézia korából is ismerünk hasonló női magatartásról árulkodó dalt, amikor a kikapós menyecske a házukhoz beszállásolt katonával azért áll/fekszik össze, mert férjét megunta, mivel az nem tudja már teljesíteni férfiúi kötelességeit: „...*ebül forgatja magát, / Nem rúgja a dunyhát.*”⁴

Küllös Imola megfigyelése arról tudósít, hogy a házastársi szóváltások dramatikus hagyományaiban is feltűnik a műfaj tipikus szereplőinek, a házastárs asszonynak és korhely férjének „...vásári stílusú civódása, egymás becsmérése és a házasságuk apró részleteinek kitergetése”⁵, ám szexuális életük jellemzése semmivel nem megy tovább a fentebb idézett toposzoknál:

⁴ A *Megbolondult a világ* c. vers szövegének kritikai kiadása sajtó alatt áll, de hozzáférhető a Musica Historica együttes *Dámák és banyák. Régi magyar lányok és asszonyok viselt dolgairól (XVII–XIX. század)* c. CD-jén (2007). (Csörsz Rumen István szíves közlése.)

⁵ KÜLLÖS, 2004, 75–77.

*Ha szántani küldöm, árnyékon bordódzik,
Kapálni ha mégyen, ott csak ásítózik,
Estve ha hazajön, csak részegeskedik,
Mint egy fűzfa Jankó, mellettem úgy fekszik.*

Illetve:

*Hogyha sert, bort talál, estve-nappal iszik,
Mint egy reves tőke, mellettem úgy fekszik.*

A 19. századból fentmaradt szöveg éppen e panasz férfi szempontú *tükörképét* rögzíti:⁶

*Mi Férfiak minden estve
Füünk farkunk le eresztve
Jövünk haza nagy bádjattan
A munkáról el fáradtan*

*Ti pedig kuláncs modjára
Estek az ember nyakára
Mind addig kaparáztok ott
Mig nem kaptok fris falatot*

Az *Ifjú házasszemély panaszolkodik Férfjének röstsége' és hidegségéről* című vers minden ismert korábbi hasonló típusú feleségpanasszal szemben éppen a házasság szerelmi-szexuális kudarcának részletes kifejtését adja. Mindent egybevetve, a férj „Vénusnak gyáva vitézé”-nek bizonyul. A műfaj kötelező didaktikus célzatú tanulságát hordozó, verszáró utolsó két disztichonon kívül a vers teljes terjedelmében erről szól.

A szokatlan hangvételű és nyersen szókimondó vers datálásához nincsen egyéb támpontunk, mint a 18. század végének tűnő kézírás. A későbbi eredetű levéltári ceruzás kor meghatározás is ezt az időpontot valószínűsíti. A szöveg nyilvánvalóan közel egykorú másolat, amely a férfi-női intim testrészek nevének – egy alkalom kivételével – csak az utolsó egy vagy két szótagját írja le, vagy azt sem; vízszintes vonallal helyettesítve a durvának ítélt szavakat vagy azok kezdő részét. E szemérmes hiányokat mi sem pótoltuk. A központozást a pontosabb értelmezés érdekében megváltoztattuk, a helyesírást (mivel az nem a szerző, hanem a másoló sajátosságait őrzi) a könnyebb olvashatóság végett modernizáltuk. A kétlapnyi kézirat Szinnyei József gyűjteményéből került a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának levéltárába, ahol a növedéknapló pecsétjének tanúsága szerint az 1920-as év 35. sz. tételeként jegyezték be. Onnan került át az Országos Levéltár állományába.

A verszet alkotójának személyéről nem rendelkezünk adattal, abban azonban biztosak lehetünk, hogy *nem női szerzőről van szó*. Ha nem csal meg bennünket ítéletünk,

⁶ Csórsz, 2005, 71.

nyelve, modora, kifejezőkészlete, metaforái, disztichonos versformája a 18. század végi iskolai mentalitást idézi. Valószínűleg a Csokonai, Pálóczi Horváth Ádám idejébeli diákok között kell a szerzőt sejtenuk, ahogyan a sárospataki–debreceni diákok különb-különb műfajú és színvonalú szerzeményeit megörző *Felvidítő* tizenegy kötetes gyűjteményének számos névtelen darabja esetében is.⁷ Ez az egyetlen rétege a közköltészetnek, amely ezt az egyénített hangú, a testi szerelmi élmény hiánya miatt panaszolkodó nő gondjaira ráérző *szerepjátékot*, kora Löwy Árpádja műveként létrehozhatja és befogadhatja. A disztichonos megoldás is erre utal: egykorú magas irodalmi rokona a házasságot köszöntő alkalmi versezetek közé tartozó *Lakadalmi distichonok* a Mólnár énekeskönyvből (1784–1826).⁸

Forrás

Ifjú házasszemély panaszolkodik Férfjének röstsége' és hidegségéről

Íme, tovább nem tűrhetem el, panaszim kijelentem,
 Jó Férfj, engedj meg,⁹ nyelvem hogy illre fakad.
 Még lehetett, tűrtem, fájdalmaim öszverekestém,
 Irgalmatlan sors hogy veled öszvekött.
 Abba hiszembe valék, hogy te is néha felébredsz 5
 És kötelességed tenni gyakorta fogod.
 Sokszor a' vén Férfj' is szerelemnek ég a' tűzétül,
 Ha nem¹⁰ mindég is, többnyire mégis – ,
 Te, mint a' megholt és elhunyt, fekszel az Ágyba,
 Te soha sem harcolsz, fegyvered állni se tud. 10
 Ó, melly sajnállom, hogy illy röst Férfjre találtam,
 Ki rösten fekszik Kedvese karjai közt.
 A'mikoron Csöcseim, 's titkát te tapintod hasamnak,
 Semmire, jaj,¹¹ nem ügyelsz! Ágyba hiába heversz.
 Már a' kilenc holnap lefolyt, hogy böjtölök, hidd el, 15
 Illy hoszú Éhséget ki türi 's senvedi el?
 Mit sanyarítsz, keserítsz,¹² Öregem, mért annyira kínzol?
 Ojtsd szomjúságom, 's ess szerelembe velem!
 Lankadt tagjaidat ha elébb esmérni tanultam
 Volna, kezét adtam volna Legénynek inkább. 20

⁷ STOLL, 2002, 720. tétel.

⁸ CSÖRSZ–KÜLLÖS, 2006, 126. sz.

⁹ bocsáss meg

¹⁰ *Hanem*

¹¹ Jaj<!>

¹² keserítsz <Keg>

Az harcolna talán Josafát kis völgyibe¹³ jobban,
 Mert Vénus gyakran 's többnyire – – szeret.
 Himzeni¹⁴ itt nem kell, inkább jól látni dologhoz,
 Szép Vénus többszer játszani 's – – kíván.
 Balgatagok lévén Szüleim megcsaltanak engem, 25
 Jó Férfjem, mikoron adtanak öszve veled.
 Te már vén voltál, én, Vénus drága szülöttje,
 Tehozzád férjhez zsenge koromba menék.
 Első Éjjeleken vélem viadalra kiszálltál,
 De 'a Vénusnak gyáva vitézze valál. 30
 Nagy fáradtsággal megnyomtd dombos hasacskaám,
 És Csöcseim ritkán megtapogatta kezéd.
 Dárdád meghajlott, éppen¹⁵ nem szúrhata semmit,
 Minden te munkád semmibe dűle veled.
 Szégyenléd magadat, hogy vélem harcra kiszálltál, 35
 'S meg nem győzhettél, fegyvered öszverogyott.
 Én már szántalak is, te pedig dörmögve vivódtál¹⁶
 Mindaddig, míglen én neked ezt felelém:
 Állj el harcodtól; nehezen bécsúsza – –kamba¹⁷
 Dárdád, és vedd ki, mert kiokádja – –nám.¹⁸ 40
 Éjszaka hogy elmúlt, Orvos hívatatik házhoz,
 Hogy lankadt Tested jóra idézze megint.
 Eljöve az, 's Kardod jó módon megköszörülte,
 És mint egy Bajnok, harcra kiszállni merél.
 Három' vagy négyszer Dárdád megérte – –, 45
 Örvendtem, hogy megjobbula tompa – –.
 Nem mertem ezelőtt soha illy viadalra kikelni,
 Míg nem kostoltam, mi legyen a' szerelem.
 Remélytem, többszer fogsz illy viadalra kilépni,
 Mert kezdett munkánk nagy örömkre vala. 50
 Sokszori tapasztás¹⁹ embert teszi többnyire bölccsel,²⁰
 Jól van az elkezdett munka, ha végben viszik.
 Szörnyen hibáztam, csúful megjátsza reményem,
 Nincsen mit raknom Éjszaka Ingem alá.

¹³ Josafát kis völgyibe – a metonimikus bibliai utalás (Jóel, 3.) az ítélet helyét idézi meg.

¹⁴ hímezni-hámozni

¹⁵ *épen*

¹⁶ A *t* javítva *á*-ból.

¹⁷ A sorvégző szótágok ugyanattól a kéztől, de utólag, vékonyabb tollal írva (amellyel a vers utolsó néhány sora is).

¹⁸ Szintén.

¹⁹ tapintás, tapogatózás, tapasztalat [?]

²⁰ bölccsé

Mit fiatal korban tudtál jól űzni, nem űzöd, 55
Szégyenljed magadat, hogy kitanultad²¹ hamar.
Higgyed, hogyha nem kóstóltam volna szerelmed,
Úgy nem is ösmélném, a szeretet mire van.
De mivel érzettem, kérlek, mért annyira kínzol?
Megveted a' te szoros tisztedet²² és elhagyod. 60
Ha meg nem tartod lekötött ígéreted, akkor
Mit ér énnékem 'z ágyba heverni veled?
Mint Ital a' szájnak és Étél tetszik a' hasnak,
Úgy a' néki való Étket akarja – –.
Sokszor rossz – – illeszttem²³ gyenge kezemmel, 65
De hiába vagyok, te magad egyre heversz.
Te álomba merülsz, 's nem ügysz Venusra valóba,
Hogyha megintelek is, mint a' fa, újra heversz.
Ó, netalán téged megrontott vajmi Boszorkány,
Méreggel felfújt 's elveve minden erőd? 70
Egy Kakas sok tyúkot katonássan meg tud herélni,²⁴
'S Tisztit derkassan²⁵ ő maga végbe viszi.
Teneked egy Feleséged²⁶ van, mégsem tudol annak
Oly régtől eleget²⁷ tenni, 's csinálni fiat.
Ha semmit sem tudsz, 's nem tod' nyargalni Menyecske'd, 75
Állni – –²⁸ sem akar, mondd, minek a Feleség?
Lettél volna Barát, vagy akármelly Szerzetes inkább,
Ingyen semmi Leány asszonyi nembe nem²⁹ áll.
Ilyeket ha megvetsz, s' engem megfosztasz örömtől,³⁰
Méltán szenvedhedd,³¹ szívem ha másnak adom. 80
Azt tudom én, nem volna Barát vagy Szerzetes olly rest,
Hogyha asszonnyal játszani lehetne neki.
Kitárom Csöcseim,³² hasamat, s' titkát kis hasamnak,
S' alkalmat nyújtok a szerelemre, nagyot.

²¹ elfelejtetted, kitanultál belőle

²² kötelességedet

²³ a kellő állapotba helyezem, érintem

²⁴ Dunántúlon: a kakas a tyúkra ugrik

²⁵ derekasan

²⁶ Feleség<d>ed

²⁷ eleget<, >

²⁸ <f>

²⁹ Bizonytalan olvasat.

³⁰ E sortól más tollal folytatódik az írás.

³¹ szenvedhadd

³² [jav. ebből:] Csöcsöm

De hijjába vagyon, te pokolra taszítani való vagy, S bártsak rothadtan tőtül elesne – –szod. ³³	85
Illy kedves, gyönyörű, illy szép és gyenge Menyetske A maga Étkivel ³⁴ Éjszaka élni kíván. Sok ezer Ifjak és Vének ágyamra feküdni Készek volnának, s' Csókokat adni nekem.	90
S' Vénus játékját játszanák vélem erőssen, S'erántad meg nem szegtem igaz hitemet. ³⁵ Eddiglen így éltem s fenntartám jó becsem-hírem, Mosttúl lemondok hordani ilyen igát. És mivelhogy rest vagy, meglásd, keresek Szeretőket, Kik nyájassággal fognak ölelni, hiszem.	95
Ó, melly jól tették az Egek! mindég hogy az asszony Férjfiának készen állani s' lenni szokott. Én magam a Szerelemre gyakor játékot ajánlok, És te mellettem fekszel az Ágyba tunyán.	100
Jó Férjem, nincs vér benned, te farkad elholt már, Énbennem ³⁶ tűz van, s gyenge javába – –nám. ³⁷ Sokszor kérlek is, ha Szerelem tüze égeti Szívem, De tested mint Jég, olly hideg s' minden ered.	105
Mit tegyek már veled, lassan megvénhedik immár Félbe törött farkad, fegyvered ebre való. Én fiatalka vagyok, bennem Szerelem tüze lángol, Tudja a jó Isten, szenvedek ³⁸ véled igen.	110
Ha semmit sem nyújtsz, s' nem akarsz már lenni Fé[rj]em, ³⁹ S' Házassági kötést megtöröd és elhagyod, Vessed okul magadat, megesküszöm a nagy Egekre, Másba szeretni fogok, s' bérbe adom ki – –nám.	115
Iffiak és vének, magatok óvjátok a' bajtól, Megkívánja sokat gyenge Menyetske a faszt. Egyenlő Kor s' Szív két kedvest összeveszthat, De jól nem szánthat két ökör, ha nem erős.	

³³ A gondos filológus utókor ceruzával beírta a hiányzó szótagot.

³⁴ A *t* jav. *d*-ből.

³⁵ esküvésemet

³⁶ Az *m* jav. *d*-ből.

³⁷ A kései filológus ezúttal is ceruzával töltötte ki a szemérmes hiátust.

³⁸ szenvedek.

³⁹ Elmosódva.

Irodalomjegyzék

- CSÖRSZ
2005
CSÖRSZ Rumen István: *Másnak vettem feleséget. Férjpanaszok a 18–19. századi közköltészetben.* In: *Mindenes gyűjtemény* I. Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára. Szerk. CSÖRSZ Rumen István, kiadja az ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest, 2005.
- CSÖRSZ–KÜLLÖS
2006
Közköltészet. 2. Társasági és Lakodalmi Költészet. Sajtó alá rendezte: CSÖRSZ Rumen István és KÜLLÖS Imola. Budapest, Universitas, 2006. (Régi Magyar Költők Tára, XVIII. század, VIII.)
- KÜLLÖS
2004
KÜLLÖS Imola: *Közköltészet és népköltészet. A XVII–XVIII. századi magyar világi közköltészet összehasonlító és műfaj-, szüzsé-, és motívumtörténeti vizsgálata.* Budapest, L'Harmattan, 2004.
- KÜLLÖS
2005
KÜLLÖS Imola: „Asszonynépek, vegyétek eszetekbe...” *A didaktikus költészet egyik nagy típusa, a lakodalmi intő és oktató énekek.* In: *A magyar költészet műfajai és formátípusai a 17. században.* Szerk. ÖTVÖS Péter–PAP Balázs–SZILASI László–VADAI István. Kiadja a Szegedi Tudományegyetem Régi Magyar Irodalom Tanszéke, Szeged, 2005.
- STOLL
1984
Pajkos énekek. Válogatta, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta STOLL Béla. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984.
- STOLL
2002
A magyar kézíratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840). Második, javított és bővített kiadás. Összeállította STOLL Béla. Budapest, Balassi Kiadó, 2002.

**Szluha János levele Reviczky Antalnak
(Lisszabon, 1753. április 17.)**

Jelen közlemény egy 18. századi magyar jezsuita hagyatékára szeretné felhívni a figyelmet, mely mind a rendtörténeti, mind az irodalomtörténeti kutatás előtt eddig jóformán teljesen ismeretlen volt. A 18. században a magyar jezsuiták úti beszámolóinak csupán elhanyagolható töredéke jelent meg nyomtatásban. A spanyol gyarmatok misszióira vonatkozóan a *Der Neue Welt-Bott* az 1720-as években Limp Ferenc, Lyro Ignác és Orosz László egy-egy levelét közölte, míg Magyarországon hasonló szerkesztési elvű kiadványként csupán a Magyar Könyv-ház sorozat látott napvilágot. Molnár János (1728–1804), maga is egykori jezsuita rendtag, a sorozat 1783 és 1804 között kiadott köteteiben magyar nyelven részleteket ismertetett egyebek mellett Éder Xavér Ferencnek a perui Mojos tartományról írott monumentális munkájából.

A dél-amerikai portugál gyarmatokon evangelizáló rendtagok hagyatékának feldolgozása azonban csak a 20. század elején-közepén, Fáy Dávid leveleinek publikálásával indult meg. Az egykori Magyar Korona országaiból származó jezsuita misszionáriusok közül Brazíliába csupán négyen, Fáy Dávid, Szentmártonyi Ignác, Kayling József és Szluha János atyák jutottak el.¹ Fáy, Kayling és Szluha atyák a mai Brazília északkeleti vidékén lévő indián missziókban evangelizáltak, illetve a São Luís-i és a Rio de Janeiró-i jezsuita kollégiumban oktattak. Szentmártonyi atya királyi csillagász-ként az Amazonas és a Rio Negro folyók mentén végzett földrajzi helymeghatározó méréseket, illetve etnográfiai adatokat is gyűjtött, ez irányú tevékenységét legújabban a portugál nyelvű szakirodalom elemezte. Szluha atya munkássága azonban mind ez ideig feltáratlan maradt, mind Fáy atya Lisszabon-leírásával összecsengő, mind brazil földön végzett tevékenységéről szóló leveleinek létezése is feledésbe merült. Szluha atya terjedelménél és tartalmánál fogva is páratlan levélgyűjteményéből itt csak egy dokumentum szövegét közöljük.

Szluha Nepomuk János 1723. augusztus 23-án született a felvidéki Ógyallán (ma Hurbanovo, SK), keresztapja maga az egri püspök, Erdődy Gábor Antal volt.² Édesapja, az 1726-tól bárói címet viselő Szluha Ferenc császári udvari tanácsos, 1719-től Komárom vármegye alispánja volt, édesanyja Konkoly-Thege Julianna. Testvére, György a császári generálisi rangig emelkedett, majd katonai szolgálataiért grófi címet kapott Mária

¹ Tengeren túlton töltött éveikről, valamint pontos biográfiájukat illetően lásd bővebben BABARCZI, 2013.

² SZLUHA, 1996, 79.

Teréziától. Szluha János 1738 októberében lépett a jezsuita rendbe Bécsben, novíciusi éveit is itt töltötte. 1741-ben a stájerországi Leobenben bölcseletet hallgatott, majd Klagenfurtban, 1743–1744-ben pedig Bécsben filozófiát tanult. Tanári pályáját Sopronban kezdte, ezt követően 1746–1747-ben a bécsi kollégiumban matematikát, majd Pozsonyban retorikát tanított. Teológiai tanulmányait 1749–1752 között a rend grazi kollégiumában végezte.³

Miután tartományfőnöke az „Indiákra” utazó misszionáriusok között jelölte ki a helyét, 1752 szeptemberében útra kelt a missziókba induló jezsuiták gyűjtőhelyéül szolgáló portugál főváros, Lisszabon felé, ahol több mint fél évet töltött. 1753 júniusában hajózott be Közép-Európából érkezett társaival együtt, úti céljuk a dél-amerikai portugál gyarmat, a mai Brazília északi részén fekvő Grão-Pará e Maranhão állam volt. 1753 őszétől a jezsuiták São Francisco Xavier de Acará missziójában (ma Monção városa) teljesített szolgálatot, ahol a guajajara (tenetehara) és a jaquarapara törzs között evangelizált, távolabbi célja pedig a még nem civilizált amanayé és gamela indián törzsek letelepítése volt. Az 1756-os, az indiánok jogait rendező kormányzati intézkedések következtében a missziót el kellett hagyniuk: Szluha atyát Rio de Janeiróba rendelték matematikát tanítani. São Luísból indulva közel 4000 kilométert utazott lóháton, illetve a part mentén hajózva, míg 1757 januárjában elérte úti célját.

A források nem egyértelműen nyilatkoznak arra vonatkozóan, hogy a nagy hatalmú államminiszter, Pombal márkí jezsuitaellenes intézkedéseinek következtében mikor távolították el az atyát a gyarmatokról, de a legvalószínűbbnek az 1759-es év tűnik. Rendtársaival ellentétben portugáliai rabságából igen korán kiszabadult, vélhetően testvére, Szluha György gróf járt közben érte. Bizonyos, hogy 1761-ben már Magyarországon tartózkodott, ekkor ugyanis a győri kollégium prefektusa volt. Ezt követően Nagyszombatban és Sopronban oktatott, 1763–1770 között tábori lelkész volt az osztórák helytartó, Albert Kázmér herceg mellett, majd 1771-től rendje feloszlataáig a győri kollégium rektoraként tevékenykedett. 1803. július 18-án hunyt el Grazban, ahol rendje feloszlataását követően élt.

Szluha János életének missziókban töltött időszakáról szóló legbecsesebb forrásunk az a tíz levél, mely a budapesti Ferences Levéltárban, ezen belül a Jakosics Gyűjteményben található.⁴ A levelek keletkezési helyei az atya Dél-Amerikába vezető útjának főbb állomásai: Genovában, útban a missziók felé, Lisszabonban az utazásra várva, már a tengerentúlon, Acará és Maracú missziókban, valamint São Luís és Rio de Janeiro jezsuita kollégiumaiban íródott egy-egy darab. A levelek közül kettő 1752-ből, három 1753-ból, ugyanennyi 1755-ből, egy-egy 1756-ból és 1758-ból való. A címzett a neves természettudós tanár, Reviczky Antal (1723–1789) volt, aki 1747–1749-ben matematikát oktatott Bécsben, talán ekkorra datálódik Szluha atyával való barátságának kezdete. A levelek Nagyszombatba érkeztek, hiszen Reviczky atya az 1750-es években

³ LUKÁCS, 1987–1988, 1667.

⁴ Magyar Ferences Levéltár, Jakosics Gyűjtemény, I. kötet, 70–99. és 106–112. oldalak. Címe: *Szluha János S. J. missionarius Maragnoni levelei*.

itt tevékenykedett: teológiát tanult, majd 1754-ben matematikaprofesszor lett, logikát, metafizikát és fizikát tanított.

Fáy Zoltánnak, a levéltár munkatársának tájékoztatása szerint Jakosics József (1738–1804) ferences rendfőnök, a róla elnevezett gyűjtemény megalapozója volt az, aki egyebek mellett az 1773-ban felosztatott jezsuita rend tagjainak hagyatékát is gyűjtötte. A gyűjtemény rendszerezője, katalógusának összeállítója a 20. század elején Kaizer Nándor levéltáros volt, elképzelhető, hogy Szluha atya leveleit is ő másolta le, így őrizve meg azokat az utókornak. Az eredeti levelek valószínűleg ma is a levéltárban vannak, jelenleg ismeretlen helyen.

Hittérítő társával, Fáy Dáviddal ellentétben Szluha atya hagyatékának létezése teljesen feledésbe merült, így azt a tudományos kutatás sem használhatta fel. A szakirodalomban mindössze két helyen találunk utalást a levelekre, és tulajdonképpen mindkettő Holovics Flórián rendtörténész atyától származó információkon alapszik. Szabó László, az Argentínában élő, magyar származású publicista a dél-amerikai magyar emigrációról szóló művében hivatkozik Holovics atya szóbeli adatközlésére ezzel kapcsolatban.⁵ A másik szerző Bartusz-Dobosi László,⁶ aki Holovics atya magyar nyelvű fordításában közöl egy passzust egy 1755-ös levélből, ugyancsak az eredeti forrás megjelölése nélkül. Holovics atya tudniillik mind a tíz levelet magyarra fordította, melynek kézírata a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának levéltárában konzultálható.⁷

Szluha atya itt közölt levele⁸ még hittérítői munkája előtt, lisszaboni tartózkodása idején íródott. Célja az volt, hogy Reviczky atyának minél színesebben, részletgazdagabban mutassa be a nyüzsgő metropolist, ahol mindenféle náció megfordul, sőt még a király szolgálatában álló magyarok is élnek. Igyekezett leírni rendjének a magyarországitól eltérő szokásait, illetve a karácsony és újév alkalmával követett liturgiáját. Szól az ünnepekhez, így a farsangi időszakhoz kapcsolódó hagyományokról, népszokásokról, melyeket még ma is gyakorolnak Portugáliában. Ezenkívül beszámol korántsem unalmas mindennapjairól, melyeket leginkább a portugál nyelv tanulása és a missziókra való felkészülés töltött ki. De lehetősége adódott az uralkodóház több tagjával való találkozásra is, például a missziókat anyagilag támogató Mária Anna anyakirályné rendházba való látogatása vagy a Manuel infáns által szervezett ebéd alkalmával. Reviczky atyát igyekezett ellátni a tengerentúli missziókban dolgozó magyar rendtársakról, Orosz, Haller, Brentán és Hedri atyákról szóló hírekkel, sőt írt leendő missziós állomáshelyéről, Maranhão tartományról is, melyről kiképzése alatt szerzett információt. A misszióba végül nem a levélben megjelölt időpontban, május 5-én indulhatott el, hanem csak június elején.

A kézirat jól olvasható, eltekintve a nyilvánvalóan a másoló hibájából eredő torzításoktól (pl. egy helyen Coniabicca Conimbrica helyett), melyeket javítottam. Szintén

⁵ SZABÓ, 1982, 78, 273.

⁶ BARTUSZ-DOBOSI, 2001, 83–94.

⁷ Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára, VI. 54. 1. Holovics Flórián kézíratos hagyatéka.

⁸ Magyar Ferences Levéltár, Jak. I., 74–78.

kiegészítettem a standard -us, -um, -ibus stb. végződéseket, amelyekkel véleményem szerint csak a szöveg másolója élt. A ma is használatos P., PP., P. C., stb. rövidítéseket lábjegyzetben oldottam fel. A szövegben előforduló portugál szavak magyar jelentését szintén a lábjegyzetben adom meg, ahol lehetséges az azonosítás.

Forrás

Szluha János levele Reviczky Antalnak

Olysipone⁹ 17 Aprilis 1753

Reverende in Christo Pater

P. C.¹⁰

Perfungor demum quo dudum tenebar, respondi, officio; vero paululum serius, causa est, tum quod plura, quae perscribi possent, congerere voluerim, cum, ut de abitus nostri tempore significare possem, dies tandem 5.us Maii a Rege¹¹ constitutus est, quo cum discedente in Maragnoniam¹² classe supremum Europae vale dicturi sumus. Constat classis haec 10 navigiis, cui se adjunget Fluminis Januarii¹³ 30 nimium navium. Vehemur una in navi (cui Divinae Providentiae nomen est) socii 17. Praeter senos nos, scilicet Patres Missionarios, Astronomus Regius P.¹⁴ Ignatius Szentmartonyi¹⁵, ac decem Tyrones pro nostra Vice Provincia¹⁶ destinati, Lusitani omnes. Comparat nos ad iter, P. Procuratoris¹⁷ nostri sollicitudo juncta, ac liberalitas egregie prorsus, praeter illa namque, quae in victum, vestitumque nostris in Maragnonium navigantibus tribui solebat, adjecit aliam, quae anotare nos jussit ultro, non ad Lusitanum tantum vivendi modum, sed ad Germanum, id est Lautiorem (ut ajebat) etiam suffectura. Viximus, tota quo hic morabamur tempore, sani omnes, bona siquidem aeris temperies, constititque hyems summa in pluviis fere

⁹ Olysipone = Lisszabon városa.

¹⁰ P. C. = Pax Christi.

¹¹ A levélírás időpontjában regnáló portugál uralkodó I. József (1750–1777) volt.

¹² A dél-amerikai portugál gyarmatok közigazgatásilag két külön államra tagolódtak, az északkeleti Grão-Pará e Maranhão állam magában foglalta Maranhão, Pará, Ceará, majd 1751-től Rio Negro és Piauí kapitányságokat.

¹³ Flumen Januarii = Rio de Janeiro városa.

¹⁴ P. = Pater.

¹⁵ A matematikus, csillagász Szentmártonyi Ignác (1718–1793) 1753–1760 között tartózkodott az Amazonas-medencében, ahol a portugál kormány által szervezett határmegállapító expedíció csillagászként végzett földrajzi helymeghatározó méréseket. 1760–1777 között Portugáliában volt fogságban.

¹⁶ A Jézus Társaságának rendkormányzati felosztása megegyezett a világi közigazgatási határokkal: a rend Maranhão Alprovinciája Grão-Pará e Maranhão állam területén működött.

¹⁷ A maranhãoi missziók prokurátora Bento da Fonseca (1701–1781) atya volt. Az 1720-as és 1730-as években Maranhão-ban volt hittérítő, majd 1739-től prokurátorként tevékenykedett Lisszabonban.

frequentioribus, et nebulis; tantilloque frigore, quale per Hungariam Octobris medio esse assolet. Cura nostra praecipue in condiscenda lingua Lusitana ponebatur, quam quidem tenemus in tantum, ut poenitentibus aures praeberere possimus. Difficilior tamen res ipsa est, quam principio arbitrati simus, quamvis enim e Latino fere, Gallico, Italico, ac Hispanico idiomate, atque praesertim hoc ultimo constet; non tamen gramaticam quae exacta sit habet, et plura numerat vocabula, quae cum superioribus connexionem non tenent. Pronuntiatio Gallicae, quam Hispanicae, propinquior est, unde cum Lusitani velociter (ac ut dicimus) per nares loquantur, ex auditu parum omnino fas est discere. Quid vero si eam nostratibus etiam constare asseram? Sane rocca¹⁸ in ea colus est; tenta¹⁹ atramentum; prostat da colaphus, cocco, gallo²⁰, gallinaceus, et plura alia quae ex Germanicis etiam desumpsit subfecioris, hujus studio horas, praeter alia in manuali etiam labore in aurium, et crucularum posuimus quae ex diversi coloris aranis vitreis, argentes, vel metallino implexae filo magno in pretio sunt Maragnonensibus praesertim foeminis et pueris; viri etenim majoris faciunt cultellos, secures, hamos, et quid quid ferro constat. Icones vero nisi eleganter pictas sint, temnunt. Subnecto jam (ut desiderio Reverentiae Vestrae serviam) peregrinos quosdam Lusitanorum ritus, qui quod a nostratibus discrepent, jucundi forti lectu accident. De domesticis primum. Dum supremo die mensis Tutelares Patronos sortiuntur, ordine, quo quis legitur ad aram se paefert, super qua duo inter candelabra, unius fere, et dimidii palmi altitudine statua JESUS X visitur, germanico per totum (aut gallico potius) habita, defluentibus sinistro ex humero ligulis, ac scipione, nec non et fimbriis ornato pileo insignis, protracta subin ex urna scheda, legit quisque qui sibi obtigit sanctum, absceditque, nisi Frater recollectus sit, iis enim (sunt coadjutorum Juniores, unico tantum vini poculo contenti, ac occultatis pro discerniculo domesticae vestis manicis incedentes (coram Patre Rectore²¹ in genua procedendum, qui poenitentiam iis aliquam injungit. Primam in templo pariter, ac triclinio solemnitem spectandam nobis dedit Dies Divo Xavero Indorum Apostolo Sacer²². Decantavit missam solemnem ipse R. P.²³ Rector, cum assistentibus sibi Levitis nostris Patribus; accolitorum vero munere fungentibus vetustissimis coadjutorum. Panegyrim Divo tenuit P. Senior (hoc namque nomine appellatur, qui aetate reliquis antecellit, jusque habet in absentia Superiorum facultatem ad exeundum tribuendi) Josephus a Costa. Vetulum hunc oratorem excepit alter, sed in Triclinio, magister nempe Poeseos; nec tamen (pro more jam recepto) ultra exordium orationis processit. Dapes vero vicienis plures instrui jussit Dominus Antonius (hoc titulo infans Lusitaniae in latino idiomate insignitur) id est Senhor Infante Don Antonio²⁴, idque non vulgari magnificentia. Aliud subinde nec illepidum spectaculum

¹⁸ A portugál *roca* szó rokkát jelent magyarul.

¹⁹ A portugál *tinta* szó festéket, tintát jelent magyarul.

²⁰ A portugál *gallo* szó kakast jelent.

²¹ A lisszaboni Szent Antal kollégium rektora 1753-ban Francisco da Costa volt.

²² Xavéri Szent Ferencnek, India apostolának ünnepnapja december 3.

²³ R. P. = Reverendus Pater.

²⁴ Dom António de Bragança (1695–1757) infáns, V. János portugál uralkodó (1706–1750) testvére volt.

attulit Dies divae Lucia²⁵. Celebravit eam in sacello Divae dedicato sodalitas quaequam, mane quidem solenni sacro, et Panegyri, pomeridianis vero horis declamatione vernaculi erectum nempe in ea templi parte, quae sacello adverso est, pegma visebatur, in quod quaterni subinde juvenes eluctati sunt. Clericum unum, militem alter, medicum tertius quartus eremicolam referebat. Post varia salutationis officia deflexere ad divam sermonem et accepta coelibus ejus intercessione beneficia, intermixtis etiam ad risum sciendum jocos referebant. Exponere sub finem sacelli egestatem aggressus Eremita, Eleemosynam primum accepit ab actoribus, cohortatus dein ad ipsos spectatores scenam clausit. Sed magis insolita Nascenti Servatori sacris feriis²⁶ videre fuit. Praecessit diem illum exhortatio domestica, quam humi super stramine sedendo exceperimus omnes. Sub noctis dimium materiem meditationi, sequenti servitutam, ac tempori prorsus accomodam, ipse R. P. Rector Lusitano idiomate suppeditavit, quam sacra privata sine contu matutini aut missae exceperunt. Die ipso Nativitatis finita coena convenere omnes denuo in sacellum domesticum stramine constratum sedendoque audire versus quos scholarum magistri in vernacula coram praesepi recitarunt. Sumpserunt illi quidem initium de nativitate Domini, in fabellas et sales deflexerunt. Interjecimus nos iisdem, vehementer antea invitati, qualem poteramus musicam, pro qua etiam sub finem omnes omnino tam Patres, quam alii prolixas gratias reddiderunt, id non illepidum, quod, dum maximi ob sales tollebantur cachinni, silentio repente indicto, magistrorum unus flexis genibus (antaram subitus quod praesepe fuerat) orare coepit, quo finito recitari versus continuabant, dum hora recreationis afflueret; tum enim P. Spiritualis, brevi exhortatiuncula rem conclusit. Factitatum hoc festis etiam novi anni et Epiphaniae, sed cum novis identidem versibus. Die consequenti, Divo Nostrorum Stephano²⁷ dicata (quo primum festa gratulari hic moris est) cum R. P. Rectore, cui socius sorte obtigi, mulo insidens in aulam ivi, cujus atrium universa Lusitaniae nobilitas, cum ordinum omnium Superioribus jam compleverat, circa 17.am accessus omnibus patuit ad osculum manus Regiae tum aliorum Principum. Ubi ad Reginam viduam deventum, praeire me jussit P. Rector, voluitque ut idiomate Germanico suo illi festa nomine gratulaler. Incidit in sequentem diem (eumque fere quo in Hungaria contigisse accepimus) terrae motus, quem 7.a vespertina cum aliquo terrae mugitu sensimus, exiguus ille quidem, a parvo tamen terrore Lusitanos effecit. Memorari jam meretur solemnitas, qua Rex, Reginaque²⁸ cum aula universa in domus professae Ecclesia pro felicis anni termino grates Deo reddidit hymno Ambrosiano,²⁹ decantabatur illud ab aulicis juxta, ac Patriarchalibus musicis, pro quibus duplicata utrinque secundum totam templi longitudinem pegmata erecta fuere, nam centesimum numerum superabant. Soli, quos vocalistas dicimus plures quadraginta, e quibus 16 castrati Itali. Duravit hymnus duas horas cum dimidia, et primum circa septimam vespertinam terminatus

²⁵ Luca napja december 13.

²⁶ Jézus születését december 24–25-én ünneplik Portugáliában is.

²⁷ Szent István napja december 26.

²⁸ A királynő, I. József hitvese a Bourbon-házi Marianna Viktória (1718–1781) volt.

²⁹ Hymnus Ambrosianus = Te Deum.

est, ea, qua coepit, magnificentia ipso. Novi anni die circa 3.am pomeridianam ad domum probationis Lusitanam magno cum comitatu devecta est Regina Regnans, ut praesepe in novitiatu erectum veneraretur, quo peracto ad P. Ritter³⁰, eadem in domo com(m)orantem (cujusque viri magna et multa sunt in nos missionarios promerita) invisit; excepta ab eodem confecta ex bellariis collatione splendida simul, et sumptuosa. Adiit domum, eandem et postridie, et Regina Mater,³¹ divertitque pariter, visitato ante praesepe, ad P. Ritter, in cujus cubiculo duarum fere horarum spatio commorata est. Contulimus et nosmet eo, ut Dominam hanc vere clementissimam veneraremur. Et fuit ea in nos benignitate ut Lusitanos inter Patres sparsim consistentes alloqueretur nostrum aliquot, dum domum ingrediebatur; ubi vero e cubiculo Patris Ritter egressa est, longiorum nobiscum sermonem instituit. Quaesivit scilicet ex nobis, num qui nuper accidit, terrae motum senserimus? Num ullum antea in partibus nostris? Sciscitata est etiam, num in Hungaria motus ejusmodi contingerent? Et plura alia. Finito alloquio porrexit ad osculum dexteram, at priusquam abscederet, scire voluit, num P. Szentmartonyi jam rediisset Conimbrica³². Responsum est, rediisse, quin et eadem in domo adesse, subvenit ad haec ipse quem pariter dignata alloquio in aulam venire jussit ut iter suum enarraret. In magna apud Lusitanos summae erga omnes praeprimis pauperes clementiae, quin et sanctitatis fama versatur haec Regina, nec immerito, nam cum in publicum procedit (procedit vero Religionis fere causa ad aedes sacras, aut asceteria) summus egenorum cumprimis, fit concursus matrem suam magnis vocibus celebrantium, magna sunt etiam illius in Societatem nostram ac praesertim missiones Indicas studia, quas omni fere anno donariis locuplebat. Vidi sane paucis ab hinc septimanis apud P. Ritter allatos recens Vienna tres calices, totidem ciboria cum ostensoriis auro per totum inducta, sena praeterea candelabra cum ampullis Thuribulis, et naviculis argento eximie vestitio, quae omnia Serenissimae Reginae voluntate et munificentia transmarinis missionibus obventura sunt. Quid quod et nostram in Maragnonem expeditionem huic Dominae debeamus? Recurrit siquidem anno praeterlapso, quae nescio in necessitate, ad eam Procurator noster, ex quo cum intellexisset quatuor non nisi in Maragnonem reperiri Germanos missionarios, gratum sibi fore asseruit, si plures exmitterentur, curaeque sibi fore, ut nimium pro duodenis Rex Filius sumptus suppeditet. Et vero ea propter evocati sumus, ac Regiis sumptibus huc devecti, hincque iis eandem in Maragnonem usque devehendi. Cum vero senos solum hactenus indulserit Admodum R. P. noster, petiit tribus ab hinc mensibus senos alios ex Germania, Procurator noster, quia et admonit nosmet, ut id in Provinciam Austriae perscriberemus, spe ductus, fore, ut ex ea se pro Maragnonio offerrant aliqui, concedanturque a P. Generali³³, hoc facilius, quod Regiis sumptibus profecturi sint.

³⁰ Az osztrák provinciából származó Joseph Ritter Mária Anna anyakirályné gyóntatójaként nagy befolyással bírt a portugál udvarban.

³¹ A Habsburg-házi Ausztriai Mária Anna (1708–1754) anyakirályné, I. József (1750–1777) anyja, V. János király (1706–1750) felesége volt. Anyagilag támogatta a Kelet-Európából származó hittérítőket.

³² Conimbrica = Coimbra városa.

³³ A jezsuita rendfőnök Ignazio Visconti (1751–1755) volt.

Habent hic loci preces etiam, quas quadraginta horarum vocamus, id peculiare, quod noctu dieque adoretur Sanctissimus, nec iis durantibus pedem efferre domum cuiquam liceat. Magis vero nostrorum qui vita functi sunt, sepultura a communi more abludunt, quod in P. Praepositi hujatis Domus Professae funere nuper videre licuit. Efferebatur super sarcophago quidem, at sine tumba (quarum nullus hic fere usus est) sacerdotali habitu indutus, Officio Defunctorum, quod choraliter semper cantari assolet, praeter nostros, aliorumque ordinum Religiosos interfuere magno numero PP.³⁴ Dominicani, quorum Provincialis, et caerimonias funeris executus est, et missam de requiem decantavit, qua finita etiam humavit Praepositum. Eodem fere modo saecularium funera deportantur, aperta penitus, hoc solo discrimine, quod si, persona defuncta nobilior sit umbella deferatur super cadavere. Aliam in templo nostro solemnitatem fecit distributio proemiorum, quae bis quotannis in bene meritis erogantur. Hujus erat tenoris consedere primum in erecto pegmate PP. Lectores (hujatibus Lentēs³⁵ nominantur) Philosophiae moralis et Metaphysicae, cum praefecto Scholarum inferiorum; tum prope eos quaterni juvenes. Postquam universa juvenus Scholastica, nostrique ex collegio (praeterea nemo adfuit), si unum e consilio Regio deputatum accipias, convenisset, dictorum juvenum unus gratias brevi oratiuncula Eggregiae reddidit; Heroico alter versu, Elegiaco tertius ejus munificentiam celebravit. Processere subinde duo horum juvenum, in medium pegmatis prope mensam, in qua exposita videbantur proemia, evocabatque alter eorum proemiferos, librorum titulos, authoresque referebat alter, quorum sex, septemve simul unum in fascem ligati obtingebant uni. Primum ex oratione soluta sibi vendicavit ex Seminario, D. Patrytii Hybernus³⁶ quidam Theologus jamque etiam Presbyter, fas siquidem hac in Provincia omnibus omnino studiosis pro proemiis decertare, quin Nostri etiam Philosophiae, et humaniorum Literarum repetentes id praestant Conimbricae, et palam (si meriti fuerint) praemiis donantur, ut ut eveniat non raro, eadem ab exteris praecipi, inter domestica recensenda etiam, quae redux Conimbrica retulit P. Szentmartonyi, ajt ille eo in collegio compendium quodqiam Societatis universae reperiri. Sunt etiam praeter Theologiae Philosophiaeque studiosos Literarum humaniorum, et Matheseos repetentes, quin et Patres Tertiae, et Tyrones Primae probationis, superantque omnes simul numerum trecentessimum. Addit magno se ibidem honore, nec minore voluptate exceptas esse, quas secum attulerat machinas Angliae nempe et vittis Electricae; suma se auditum, cum usus, et experimenta doceret aviditate, nec sine spe promovendae ibidem experimentalis Phisicae abscessisse. Paucis haec de se quidem vir modestissimus, amplis, at vero dexteritatem ejus juxta, ac eruditionem encomiis prosecuti sunt PP. Conimbricenses in suis, quas huc dederunt, literis. Celebrat et Bibliothecam Universitatis illius, quam Viennensis Collegii Bibliothecae, non libris quidem (nam fere nova est) sed

³⁴ PP. = Patres.

³⁵ Lentēs = a Lectores portugál megfelelője, „felolvasók”.

³⁶ Az itt említett ír nemesúrról többet nem tudunk.

amplitudine non minor, ac ornatu antecellere asserit. Accepit idem P. Szentmartonyi cum Conimbricae ageret, per Gades, et Zagrabiam huc allatas denique P. Plantics³⁷ ex Paraquaria literas. Scribit hic caetera inter omnes, qui cum P. Orosz³⁸ discesserat, se uno qui ministrum in seminario quodam agit, dempto, versari in missionibus. Ac P. Dobrishoffer³⁹ quidem apud populos recens, collectos Patris Strobel⁴⁰ opera Patrem Riechinger⁴¹ malo Hydropico tentari; Ch.⁴² vero Carolum Krammer⁴³ suis in manibus vitam finisse, paulum post, quam in Collegium Boni aeris⁴⁴ ex itinere maritimo pervenissent. Legi praeterea nuperrime datam a P. Hedri⁴⁵, ad Procuratorem Japoniae hic degentem epistolam, in qua praeter fructus sua in missione collectos vehementes, diuturnosque terrae motus memorat, qui Regnum Chilense⁴⁶ rursus affligerunt, quin suam missionem pene everterunt etiam. P. Haller⁴⁷ Lusitaniam deseruisse constabit in dubie, quem quidem nos, in Provinciam rediturum putabamus, ast ex literis P. Brentano⁴⁸ ad Quitenses⁴⁹ missiones intelligimus esse dispositum. Addendum domesticis denique, non mediocrem his in partibus esse diversitatem quo ad modum victitandi, abeo nempe, cui asseveramus, verum utut principio duriora quaequam acciderint, et per consuetudinem, et quod amplius multo, quia Dei, et majoris ejus causa tolerata, suavia agerent jam effecta sunt. Quod vero consuetudinem hujatum attinet, nulli omnino nostrum hactenus molesta accidit, cum omnes suma erga nos humanitate experiamur.

Ad Extera jam; inter quae memorari potest modus, quo ad supplicium rei deducuntur. Praecedit agmen universum, instructa cereis, nescio quae sodalitas cui magno patientis Domini insignibus clara praefertur e pertica; consequitur eam pallio vespertino tectus, geminisque stipatus levitis P. Capucinus pone reus alba talari cucullo instructa vestitus, cui ad latus utrumque duo nostri sacerdotes assistunt, altissima voce, alternatimque ad

³⁷ A zágrábi, horvát származású Plantics Miklós (1720–1772?) 1749–1768 között működött a Paraguayi Rendtartományban.

³⁸ Orosz László (1697–1773) a Paraguayi Provinciában tevékenykedett (1728–1768) mint a Buenos Aires-i kollégium rektora, majd a tartomány vizitátora. Madridi prokurátorsága után visszatért a provinciába, ahol a córdobai egyetem rektora lett.

³⁹ A cseh származású Martin Dobrizhoffer (1717–1791) a Paraguayi Provinciában evangelizált 1749-től. A provincia lakóiról és a természeti viszonyokról terjedelmes tanulmányt tett közzé.

⁴⁰ Matthias Strobel (1696–1769) Paraguayban a jezsuita missziók vezetője volt.

⁴¹ Reichinger atyát más források nem említik.

⁴² Ch. = Ct.? Talán a Coadjutor temporalis, azaz segítőtestvér kifejezés rövidítése lehet.

⁴³ Karl Krammerről nem tudunk többet.

⁴⁴ (Civitas) Boni Aeris = Buenos Aires városa.

⁴⁵ Hedry Márton atya (1709–1774?) 1747 és 1768 között Chilében, az araukán indiánok között térített. A Chilei Kapitányság a Spanyol Korona gyarmataként a Spanyol Alkirályságba tagozódott.

⁴⁶ A trencséni születésű Haller Ferenc (1716–1755) nem misszionáriusként, hanem a spanyol korona által szervezett határmegállapító expedíció csillagászaként utazott Új-Granada Alkirályságba. Az expedíció egyik állomáshelyén, betegség következtében vesztette életét.

⁴⁸ Brentán Károly (1694–1753?) 1724-től dolgozott a jezsuiták Quitói Rendtartományában misszionáriusként, 1744-től 1747-ig a provincia tartományfőnöke volt, 1748-tól pedig a Rómába rendelt prokurátora.

⁴⁹ A jezsuiták quitói missziói a spanyol Új-Granada alkirályság területén feküdtek.

subeundum forti animo supplicium cohortantes; sequitur reum, eidem alligatus reus alter deductus e carcere, cuive Tortoris munere hac in actu defungendum est; nec ullus praeterea satellitum visitur (praestolantur enim reum in loco supplicii) sed duo tantum sublimes equo praefecti Iustitiae praealtis perticis armati, post hos vulgus, supplicantium pariter procedens ritu agmen claudit. Ubi supplicium peractum est (peragitur vero in urbe ipsa) reducunt satellites ad carcerem denuo qui damnatum jugulavit; Patres vero nostri qui eidem adstiterant in domum civicam concedunt, nec ex ea, nisi post triduum domum revertuntque, postquam civitatis sumptibus toto triduo opipare habiti fuissent. Majorem adhuc incolarum pietatem spirat, sanctissimum ad agros viaticum deferendi ritus, si namque deferatur interdium, in omnibus, qua transeundum est templis campanae animantur; si vespertino tempore, illuminari fenestrae omnes consueverunt. Miscentur Sacris et prophanae festivitates, Saturnalium quidem feriarum tempore jucunditas praecipue in eo sita est, quod per transeuntes compita vel farina, vel aqua, per syringas emissa e fenestris domorum conspergant; cujus ultimae jucunditatis P. Szentmartonyi, meorum una particeps effectus est, non tamen in gradu nimium intenso. Sed mutavit laetum tristibus naufragium Hollandicae navis, quae ipso in portus hujatis ingressu periit. Conducta feras a Lusitanis, ut Azorum⁵⁰ ex insulis merces quaspiam huc transferret; suscepitque per iter e duabus aliis (quae tempestatis vi demersae fuerant) naufragantes multos homines, quos omnes iterum, praeter senos duntaxat aquis mersit, culpa navarchi ea fuerat, quod Triduanae ante portum morae impatiens, vento quidem prospero, sed per inanem nebulam ingressum tentaverit, quae, cum castella ad portus limen sita ariperit oculis, in arenas simul et scopulos navem impulit. Tristius aliud attulerunt nuntium, venientes ex Anglia quatuor Lusitani milites; narraverunt siquidem, in classe illa se fuisse, quam Goanorum Gubernator⁵¹ in subsidium exercitus, cum finitimo quodam Barbaro Rege dimicantis, Goa expediverat periisse eam vi tempestatum, funditus, nec plures evasisse incolumes, praeter se quos Anglica navis, undis colluctantes assumpserit. Multum hic nuntius Principio commovit urbem verum sedata subinde est, eo praesertim ex capite, quod fidem non dandam censuerit, hisce hominibus. Complectitur urbs ista omnium fere nationum homines, qui partim mercaturae ut Angli, Hollandi, Hamburgenses, et Galli, partim opificiis ut Germani dediti sunt, et sane non exiguus est postremorum numerus, celebresques sunt prae ceteris, in arte sua, nec desunt Ungari, quorum duo mihi cogniti sunt; eorum unus Architectus Regius⁵² qui se Jaurinensem dicit, in arte sua eximius, ut non ex Regiis solum, sed et privatorum, quae designavit, aedificiis concludere est, Tubicen⁵³

⁵⁰ Insulae Azorum = Azori-szigetek, portugál gyarmat az Atlanti-óceánban.

⁵¹ A távol-keleti portugál gyarmatok alkirálya 1750–1754 között Francisco de Assis, Távora márkija volt, akit Pombal márkí 1759-ben a király elleni összeesküvés vádjával kivégeztetett. A gyarmat központja az Indiai-félsziget északnyugati partvidékén fekvő Goa régiója volt.

⁵² Mardel Károly királyi építészként részt vett az 1755-ben Lisszabont romba döntő földrengés után a város újjáépítésében. A nagy hatalmú államminiszter (1750–1777), Pombal márkí oeirasi rezidenciájának átépítését is rábízta.

⁵³ A magyar származású trombitás személyéről nincs több információnk, más forrás nem említi.

alter in Regiis pariter obsequiis Patria Albensis, linguae Patriae bene gnarus. Accedit his juvenis quidam Hungarus⁵⁴ pariter, quem apud Marochionem⁵⁵ quempiam cursoris munere fungi nuper audieram. Id quoque non omittendum; convenisse nos, dum quadagesimae dimidium suburbana in villa recoleremur, cum Principe Emanuele⁵⁶ Regis defuncti germano, qui eadem in villa prandio exceptus, plura nobiscum aliquantum, etiam Germanicum idiomate, locutus est; ac de sua praeprimis, quam apud Austriacos habet, Legione catephracta bellicaque, quam in Hungaria adversus Turcas susceperat expeditore; pulchra certe morum praeditus Princeps.

Haec de Olysiponensibus. De mea Maragnonis Vice Provincia, iis quae alias perscripseram, haec possum adjicere: constare eam, praeter Maragnonensem, et Parensem capitania Brasiliae, tota Amazonum regione. Longam esse quadringetorum et amplius, ea tam sexaginta, nunc quidem Milliarum Germanicorum⁵⁷, sed ampliandum versus Austrum missionariorum opera, quorum plures in vastissimas incultae adhuc illius regionis sylvas immittendos refert Procurator noster. Id praeterea peculiare habet, haec Vice Provincia quod domicilia ejusdem, ac missiones omnes ad fluvias ita sitae sunt, ut uno in navigio visitare omnes et possit et solet etiam Vice Provincialis quin quarto horae parte terrestri itinere opus habeat. Tenet prae manibus mappam ejus Geographicam, cujus exemplar forte ipso ex Maragnonico transmittere potero. Praeter duo Collegia, tresque Domos (Residentias nostrates intelligunt) missiones sunt loca circiter quae uno plerumque a duobus vero missionariis incoluntur, si a caeteris nimium sint dissita. Exterarum nationum sex tantum numerat, quatuor scilicet Germanos, ac geminos Italos. Eorum unus e P. Rochus Hundertpfundt⁵⁸ Tyrol Patria, num vagus missionarius, P. Wolff⁵⁹ alter Bohemus Vice Provincialis socius, PP. Maisterburg⁶⁰ et Kaulen⁶¹ Rhenani, pauculos ante annos ingressi Americam in missionibus versantur. Ex Italis P. Malagrida⁶² in magna sanctitatis opinione versatur, vel ex eo, quod cum paucos ante annos abigere de Energumeno vellet malum genium,

⁵⁴ A Marokkóba követként küldött magyar fiatalemberről nem tudunk többet.

⁵⁵ Portugália az 1400-as évek elejétől váltakozó sikerrel igyekezett megvetni a lábát az észak-afrikai független állam, Marokkó atlanti partvidékén.

⁵⁶ Dom Manuel infáns (1697–1766), a korábbi portugál uralkodó, II. Péter (1683–1705) testvére. Részt vett a Magyar Koronához tartozó Délvidék visszaszerzéséért a törökök ellen folytatott harcokban.

⁵⁷ Millia Germanica = német mérföld, kb. 7500 m.

⁵⁸ A Felsőnémet Rendtartományból érkező Rochus Hundertpfundt (1709–1777) 1739-től dolgozott misszionáriusként a Madeira folyó mentén, 1749–1750-ben Maranhão alprovincia prokurátora.

⁵⁹ A Cseh Tartományból érkező Franz Wolff (1707–1767) 1738-tól működött hittérítőként Maranhão-ban, 1743–1753 között a viceprovinciális társa annak hivatalában.

⁶⁰ Az Alsó-rajnai Provinciából származó Anton Meisterburg (1719–1799) 1750-ben érkezett Maranhão-ba, 1757-ben deportálták Kaulen atyával együtt.

⁶¹ Az Alsó-rajnai Provinciából származó Laurenz Kaulen (1716–1797) 1750-től működött misszionáriusként Maranhão-ban. A jezsuiták elleni fellépést követően közel húsz évig volt portugál fogságban.

⁶² Az olasz származású Gabriele Malagrida (1689–1761) 28 évig működött Maranhão-ban. Pombal márkí a jezsuitaellenes fellépés keretében az ellene indított koncepció perben eretneknek nyilvánította és kivégeztette. Az eset Európa-szerte nagy visszhangot váltott ki.

nigram ille, ac juvenilem barbam nil se aiebat metuere: causa igitur prodigii exstitit, quo die insequenti ad idem opus cana per totum barba, solis crinibus adhuc nigris, rediit vir Apostolicus, qua et fugavit malum hospitem, et admiratione deficit omnes. Illud quoque non caret solatio; geminos anno superiori populos e sylvis ad humanum vivendi modum, fidemque traductos, unum quidem etiam Missionariorum opere, sola Dei omnipotentis gratia aspirante alterum; prodiit siquidem sponte sua ex abditissimis regionis sylvis, quantumvis tam ferox, ut rogati licet per legatos eorum, Missionarii nostri vicini magis, ire ad eosdem formidaverim; primus que illos ipse Vice Provinciae Praeses accesserit. Terra illa communi relatione ferax esse dicitur Gossipii, Orizae, Millii, Tabaci, Kaffee, Zachari, Cacao, Vaniliae, Sassapariliae⁶³, Chinae⁶⁴, ligni pretiosi, ac ne ad humanam cupiditatem desit quidpiam et auri. Sylvae, quae totam regionem obsident, in eo peculiares habentur, quod ipsis etiam fluvii innatent, ita quidem, ut per densissima simul et in multa Milliaria extensa nemora navigio etiam grandiori vehi liceat, quodve amplius, ita ordinata visantur utrinque altissimae arbores, ut navigio spatium concedant in medio similes per omnia viis, quas humana industria dispositis per latera arboribus ad delicias instruxit. Verum et ejusmodi sylvas, reperire est, quarum aspera nulla hactenus ars penetrare potuit, nam nec ignem recipiunt, nec securibus ob duritiam lignorum cedunt. Differunt inter se arbores, non specie sed colore etiam cedri tamen specie colore flavae antecellere dicuntur, magnitudinis aliquae tantae referuntur, ut unius truncus canoae⁶⁵ (navium nomen est) centum palmos longae, latae 17. sufficere possit. Nec desunt fundentes aromata, et balsarum pretiosum, item et oleum quod cupaiba⁶⁶ dicitur aliudque longe pretiosius omeri. Errantium in sylvis ferarum, piscium in fluviiis (quod plures fere maria sunt) genera innumera esse ajunt; praecipuus tamen hos inter est piscis bos⁶⁷ in fluvio Amazonum ita dictus, quod terrestri bovi, et figura et carnis praestantia sit admodum similis pascaturque persaepe vicino ripis gramine. Plura de his ipso ex Maragnonia forte licebit perscribere, si Deo O. M.⁶⁸ saluum me eo deducere visum fuerit, cujus sanctissimae voluntati ut in omnibus me perfecte subijciam, commendabit me R.a V.ra omnibus, ut spero ipse que pro me peccatore deprecabitur etiam. Revereor humilliore R. P. Rectorem, cum toto coll. Academico, meque in Sanctissimam omnium memoriam iterum, iterumque commendo. Rogo denique, ut P. Veigl⁶⁹ qui lusitana pariter nova flagitaverat, mutuo charitatis officio haec

⁶³ Sassaparilia = sarsaparilha (Smilax), Dél-Amerikában őshonos növény, melyet a szifilizs ellenszerének tartottak a kora újkorban.

⁶⁴ Chinae = cinchona, Dél-Amerikában őshonos növény, melyből a kinint nyerik.

⁶⁵ A *cano*a portugál szó magyarul hajót jelent, de használják abban az értelemben is, mint Szluha atya, azaz: 'egy fatörzsből kifaragott, bennszülött vízijármű'.

⁶⁶ Oleum cupaiba = copaiba-olaj, a Copaifera fajokból nyerik, Dél-Amerika őslakosai emésztési panaszokra és sebek kezelésére használták.

⁶⁷ Piscis bos = Szluha itt a portugál terminust (peixe boi, tkp. „ökör-hal”) fordítja latinra. Ez az állat a vízben élő emlős, a manátisz (Trichechus).

⁶⁸ Deo O. M. = Deo Optimo Maximo.

⁶⁹ Az osztrák provinciabeli Franz Veigl (1723–1798) 1754-től evangelizált az Amazonas felső folyásánál fekvő Maynas Tartomány misszióiban, melynek egy ideig előjárója is volt.

communicet, ac si fieri posset P. Nyirő⁷⁰ etiam quorum petitis per fusiorem satisfacere non possum.

P. S. Circa literas (ut voluit R. V. nosse) advertendum commendadas esse P. Benedictus Fonseca Procuratori Generalis Maragnonii. Nec per annum ultra semel per Parisios, teque etiam levissima in charta scribendum, quod si saepius placuerit scribere, per Genuam dirigendae erunt litterae, nam maritimis cursoribus parum gestat, plurimum vero terrestris. Dirigendae vero sunt literae Olysiponem. Sine novo tamen involucro.

Reverentiae Vestrae

Indignissimus servus
Joannes Nepom. Szluha S. J.
Missionarius Indicus in Maragnonium

⁷⁰ Talán Nyirő Ádám atyáról (1723–1784) van szó itt, aki többek között Kolozsváron, Győrben és Budán volt tanár és hitszónok.

Irodalomjegyzék

BABARCZI

2013

BABARCZI Dóra: *Magyar jezsuiták Braziliában (1753–1760)*. Szeged, JATE Press, 2013.

BARTUSZ-DOBOSI

2001

BARTUSZ-DOBOSI László: *Jezsuiták és conquistadorok harca az indiánokért a XVII–XVIII. században*. Budapest, Szent Gellért Kiadó, 2001.

LUKÁCS

1987–1988

LUKÁCS László: *Catalogus Generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551–1773)*. I–III. kötet. Róma, Institutum Historicum Societatis Iesu, 1987–1988.

SZABÓ

1982

SZABÓ László: *Magyar múlt Dél-Amerikában (1519–1900)*. Budapest, Európa, 1982.

SZLUHA

1996

SZLUHA Márton: *A Szluha család története*. Szerzői kiadás, h. n., 1996.

Dobsa Ferenc köszöntő verse Batthyány Józsefhez (1796)

Az esztergomi Bibliotheca *Collectanea*-gyűjteményében találtam az alábbi kéziratos költeményt.¹ A felező tizenkettesekben írt vers Batthyány József (1727–1799) bíboros, esztergomi érsek hatvankilencedik születésnapjára készült köszöntés. A harmincnyolc oldalas mű a katolikus egyházfő előtti – az alkalmi költészet hagyományainak megfelelően – eltúlzott hódolat mitológiai és történeti-genealógiai elemekkel átszőtt megnyilvánulása.

A költeményt leginkább szerzőjének személye és életútja teszi érdekessé. A költőben ugyanis nem mást tisztelhetünk, mint azt a Dobsa Ferencet (1768–1813?), aki arról híresült el, hogy sorozatos denunciálásaival hozzájárult Szacsvey Sándornak a *Magyar Kurír* szerkesztői székéből való eltávolításához.²

Dobsa részletes életpályáját Tardy Lajos tanulmányából ismerjük.³ Eszerint Dobsa Ferenc 1768 márciusában látta meg a napvilágot Érsemjénben, ahol Kazinczy is született majd’ egy évtizeddel korábban. Az egyezés nem véletlen: a két család rokonságban állt egymással, amire a Kazinczy-levelezésben is találunk utalásokat.⁴ Dobsa gyermekként és kora ifjúságában kálvinista neveltetést kapott, iskoláit is a debreceni kollégiumban, illetve a késmárki líceumban végezte, és politikai nézetei is ebben a szellemi miliőben gyökereztek. Dobsa az 1790–1791-es pozsonyi országgyűlésen a radikális hangvételű bihari küldöttséghez tartozott, és a diétán részt vevő ifjúság egyik vezéralakja lehetett, aki egyebek mellett egyházellenességével hívta fel magára a figyelmet. A radikális reformeri életpálya az országgyűlést követően azonban finoman szólva is „megtört”, minthogy Dobsa életrajzának következő ismert állomása már az a levél, amelyben Eszterházy Károly egri püspöknek ajánlja fel konfidensi szolgálatait, cserébe egy magyar udvari kancelláriai állás lehetőségéért.⁵ Az első levelet több is követi, ezekben a *Magyar Kurír*-nál segédszerkesztői állást kapott Dobsa rendre denunciálja nemcsak Szacsveyt, hanem annak barátait is.⁶ Mivel Eszterházy Károly nem bízott meg a kéretlen feljelentőben, sokáig nem is válaszolt a levelekre, hallgatása azonban azt az ígéretet kényszerítette

* A szerző az MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport munkatársa.

¹ Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Coll. I. 19. 4.

² Vö. *A magyar sajtó története*, 1979, 143–144, 147–148.

³ TARDY, 1966, ill. TARDY, 2009, 349–362. Tardy egyik forrása Dobsa önéletrajza, melyet közegészségügyi könyvében adott közre: DOBSA, 1804, 16–22.

⁴ *Kazlev*, II, 453, 463, 513; III, 62; V, 423; VII, 150; XXII, 62; XXIII, 68.

⁵ TARDY, 2009, 54–55.

⁶ TARDY, 2009, 56–59. A Szacsveyről való jelentéseket még visszaszítóbba teszi a tény, hogy a *Magyar Kurír* szerkesztője jelentős összeget is kölcsönzött Dobsának, akit vélhetőleg a barátjának hitt.

ki a református Dobsából, hogy áttér a katolikus hitre. A frissen katolizált Dobsa 1795-től az egri érsek közbenjárására a pozsonyi primási könyv- és kéziratár segédkönyvtárosa lett.⁷ Minden bizonnyal ezekben a gyűjteményekben talált számos forrást az alább közölt költemény azon részéhez, amely a Batthyány család genealógiáját taglalja.

Batthány József 1799. évi halálát követően Dobsa álma végre beteljesedett: gyakoronoki állást kapott a kancellárián. Három nyomasztó és saját elmondása szerint „borzasztó emlékekkel teli”, hivatalban eltöltött év után azonban hátat fordított ennek az életének is, és Jénába utazott, hogy az ottani egyetem orvosi karán tanuljon.⁸ Szabadkőművessége, valamint a Goethe, Fichte és Schiller nevével fémjelzett *Mineralogische Societät*-ban való tagsága nyilvánvaló bizonyítéka annak, hogy végül visszatért arra az „eszmei” ösvényre, amelyről tíz évvel korábban az anyagi haszonszerzés és az aulikus tisztviselői karrier reményében tért le.⁹

Dobsa a diploma megszerzése után – sok más magyarhoz hasonlóan – Szentpétervárra utazott, és ott vállalt orvosi állást. A gyakorló orvosok névsorában 1813-ig szerepelt, ezután sorsa ismeretlen. Az egyik leszármazottól Tardy azt az információt kapta, hogy Dobsát az általa képviselt „szabad eszmékért” Szibériába száműzték, ahol nyoma veszett.¹⁰

Forrás

A' Háladatosságnak Fundamentomán álló alázatos Tiszteletnek OSZLOPA,

mellyet Ezen fojó 1796^{ik} Esztendőnek Boldog-Asszony Havának 30^{dik} Napján történt Születése Innep Napja alkalmatosságára a' benne megtisztelt Fő Méltóságnak, a' Magyar-Hélikonnak faragott kőveiből, az érzékeny Indulatnak forrasztó könny tsepjeivel felrakott, és az emlékezetnek Néző-Piattzára állított Dobsa Ferentz

Nagy Kegyelmességű Római Szt. Birodalombéli Hertzeg, Magyar Ország Primássának az Anya Szent Egyház Kardinálissának Batthyányi Battyányi Ióseph Úr Ő Eminen-tziájának a' Tsácsári és Apostoli Királyi Felség belső titkos Tanátossának a' Szt. Ist-ván Apost. Király Rendje Nagy Keresztes Vitézzének. 's. a' t. Nekem igen kegyelmes Uramnak, mélységes Tiszteletemnek jeléül nagy alázatosságomat ajánlom. Pest, B. Á. Havának 29^{dik} Napján 1796^{ikban}.

–„erit ille mihi semper Deus, illius aram
saepe tener nostris ab ovilibus imbuet Agnus.”
„Ante leves – – pascentur in Aethere Cervi
Et freta destituent nudos in litore pisces,

⁷ TARDY, 2009, 61.

⁸ TARDY, 2009, 64.

⁹ TARDY, 2009, 65–66.

¹⁰ TARDY, 2009, 69.

Ante pererratis ambarum finibus exsul
Aut Ararim Parthus bibet aut Germania Tigrim,
Quam nostro illius labatur pectore vultus.”
Virgil. Eclog.¹¹

A' régi Világnak Anya Városába,
(Ki az, a' ki ezt nem tudná, hol) Rómába,
Volt egy Öreg szolgál. Ez minden Nap reggel
Az Istenek közzé, mellyek ott sereggel
Vóltak; mosdott kézzel, józanon futkozott,
'S nagy áhétatoson, ilyen imádkozott:
Istenek! engemet, engem csak egyetlen
Egyet, mentsetek-meg a' Halál kegyetlen
Sorsától. Hiszen ezt Tinéktek meg-adni,
Olly könnyű! Életbe nekem maradni.

* * *

Jó Öreg! Mit nyertél unszolt kérésseddel?
Nevetést, és Halált együtt a' neveddel.
Úgy vagyon! Mert ott is, mind rakásra elholt,
Mint múlandó, kiknek, Te könnyörögtél vólt.
Igen! Érdemleni kell azt, ha ki mit kér.
Más Idő, más Ember, más Érdemre az ér.
Miólta a' Kristus, a' Világra ható
Fáklyát meg-gyújtotta, az Út is látható,
Mellyen ezt keresik. Az igaz Istennek
Meg-esmerése lett a' forrása ennek.
Kétség kívül tehát a' Keresztyén Vallás,
Melly, több, mint erkölcsi 's természet Javát
Miólta az Isten, egy szent, osztán bellyebb
Minden szembe tűnő gondolatnál fellyebb
Való. Az ólta ránk nézve, a' Természet.
Ollyan, 's úgy nézzük mint ezekből Egészet.
Tudniillik: Erköltsön fundált, jó ható, bölts,
Szent, és tzélja bennünk, tökéletes Erkölts.
Az az? a' ki eztet tudja, és tselekszi,
A' nem hal meg soha, a' sirt a' nem fekszi.
De kérdés: ki hát az?

* * *

¹¹ Publius Vergilius Maro, *Bucolica*, I. ecloga, 7–8, 60–64.

Miólta az Egek

Kéréseim megadták, mellyek nékem elegek;
Hogy Nagy Jóltévóm van, és ennek kegyelme,
Mindennapi kenyér, nyúgodalmas elme –
Az ólta, titkom, a' Világ Lärmájáról
Megvonva; két kérés jó kamarájáról
Szivemnek; Hogy benne alkalmatosságom,
(E' lenne az egyik, és fő Bóldogságom!)
Meg-mondani szerte szélllyel mindeneknek.
A' mit édes érzés, tudni Feleinknek:
Hogy köztünk él, a' ki, meg sem is hal soha,
Bár legyen az Idő jó, avagy mostoha.
Ez Batthyányi József, Országnak Prímássa,
Az Anya Szent egy Ház hiv Kardinálissa.

* * *

Második, 's utolsó kérésem az Éghez,
A' Világ teremtmő Leg-főbb Szent Felséghez,
Az: hogy segittsen-meg mostani Munkámba,
'S adjon erre, igaz festéket pennámba!

* * *

De félve, előre érzem gyengeségem,
Hogy ezen nagy tzelra, nintsen tehettségem.
Batthyányi Józsefet igazán le-írni,
Vakmerőség, nékem a' Virtust kisírni.
Mert az én Camaenám, tsak föld színén járó
Nem esmér Thália, nem tud róllam Máró.
Tsak azon a' hangon megyen selejtesen,
Mellyre a' nyers Nemzet is hajlik tsendesen.
Nem illik kezembe Euterpe Flótája,
Polyhimniának nehéz a' hárfája.
Pedig a' ki nem vólt a Helikon hegyén,
'S nem járt a' Pindusi kellemetes megyén,
Annak Éneklésén meg a patak sem áll
Sem a' zivatar szél, annak alább nem száll.
Nem hogy Fa, annyival inkább Erdő járna,
De még egy szál gaj sem hajlik meg utánna.
Ugyan! Hogy vágjam hát Fejszém olyan Fába,
Mellynek teteje ér az Egek bóltyába?
Óh! Múzsák! Delius! tsak század részével
Szállyatok meg Máró fellengős eszével.
Vagy ha ez idegen nyelvűknek Lelkével
Nem is, a' Hazámnak két Gyöngyösiével.

Így, ez eredeti Képnek az Árnyékát,
Inkább el-találnám némely maradékát.
Mert éppen találni; annyi, mint ki merni
A' Poëta sorból, Virgiliust verni.

* * *

Titeket szállitlak hát sok apró Gajak!
(Tudván azt, hogy többet tud szólni több Ajak)
Mellyek élteteket, e' Törsök áltának
Köszönitek Isten után tsak magának.
Gyertek segittsetek – –

Ím! Jönnek fótttyával!

Az Istentől ki-nyert függő Diplomával.
Melly illetéknéppen szól:

* * *

„Minekutánna,

Én a' Magasságban fenn ülő Hozsánna,
Ásiából, névvel Turfán Tartományból,
A' Magyart, a' melly élt ragadott zsákmányból,
Meg-szántam; Át hoztam békével Népestől,
A' Volga 's Tanais vizén seregestől,
Európának kies szép Kanaánjába
Le-telepítettem, mond, Pannoniába,
Tejjel mézzel fojó földönn, mellyen kívül,
Vagyon ugyan Élet, de tsak azon kívül.
A' Világ Negyedén hatalmassá tettem
Sokfelé Ostorúl Őtet eresztettem
Osztán meg-lágyitám az ő kemény szívét,
Az előtt, faragott Bálványoknak Hivét
Szenté tettem az ő első Királyokat.
Istvánt; mert mind azon szent Tudományokat,
Bé-vétette velek, mellyeket küldöttem,
Az Öröktől fogva velem egy Küldöttem
Által. 'S így lett osztán választott Népemmé,
A' Fiam váltságán kedves Nemzetemmé.
Soha sem is hagytam Őtet el egészszen,
Bárha olykor Ő is, látogatást vészen.
Ujra hozzá térek: mert el-felejtene,
Hogy köztök él még a' Magyarok Istene.
Adtam nékik gyakran kegyes Királyokat,
Böls Tanácsosokat, és okos Papokat.
Pázmán, és Barkóczy, Csáky, és Patatic,
Ezek mind nagy Nevek, szint 'illy nagy Kolonits.

Az egyik Kolonits most is él Szent Lászlóm
 Nevében, a' kiben bátorságos Zászlóm.
 A' kik vezérellyék az én Útaimba,
 Hogy lennének jártas Parantsolatimba.
 Örülök is, hogy a' Magyarat teremtettem:
 Mert kész az Ügyemért meg-halni, 's érette.
 Az Imádságában buzgó, 's szorgalmatos,
 Miért van Ember? Azt tudni, foglalatos.
 Engem főképp, Magát, és Felebarátját,
 Egy eránt szereti minden Ember Társát.
 Innen van; hogy hozzám jár 's buzog szünetlen,
 Kérőjőknek száma (nekem nem) végetlen.
 Emberi mód szerént, már sok esztendeje,
 Hogy sok ezer, hozzám jó, ha van ideje.
 'S öszve kultsolt kézzel, meg-indúlt szívvél kér,
 El-megy, 's ugyan ezen kéréssel vissza-tér:
 Mindenható Isten! Batthyánit éltesse,
 Éltesse! Kérésünk, kérünk, meg ne vessed!
 Ő nekem Szegénynek Gyámolom, ő nekem
 El-hagyott Özvegynék, tsak egy Menedékem,
 Ő nekem Árvának Atyám, Szabadítóm
 Kárvallottnak, nekem Betegnek Gyógyítóm,
 Fel-emelém nekem is Ügye-fogyottnak,
 Ki-segítóm nekem egészsz el-hagyottnak,
 Nekem Meztelennek Ruházóm, Étetóm
 Éhezőnek, nekem Szomjúnak Éltetóm;
 Másutt ezer Lélek Őtet azért áldja,
 Hogy Nevemet, együtt, ő érte imádja.
 Tudniillik nekem épít Öltárokat.
 Mások meg, hogy rakat egészsz Templomokat.
 'S így tovább. 'S mindenik kér, hogy tselekedjem,
 Batthyányit értek, meg-halni ne-engedjem.

* * *

Más tsoport ugyan azt kéri: hogy még tóldjam
 Életét, és inkább az Ővékből földjam.
 Látod Uram! mondnak, hogy ez, az a' Remek,
 Kire néznek ezer meg ezernyi szemek.
 Ő az, a' ki, a' Köz-Jót, elébe tette
 A' maga Javának, és úgy, hogy érette
 Zalogúl, Virtusit mutatta, mellyekkel
 Az Ember közelit feléd tsak ezekkel.

Az Országnak, a' melly Őtet szülte, belső
 Mivóltát esmérvén, mind alsó mind felső
 Tagja közt, egy formán, Rendet, tsendességet
 Osztt, 's mind okos Fő-pap, tanit Békességet.
 Minden háborgásnak meg-fojtja kútfejét
 Melly a' Lakosoknak emésztené velejét.
 Ő az, a' kit, nem a' hosszú Titulusért,
 Tisztelünk, hanem a' ragyogó Virtusért.
 Ő benne az üress Név, és maga-haszon,
 A' Kötelességet, nem rontja ravaszon.
 Ő igaz, bölts, kegyes, a' hatalmas Úrnak,
 Szintúgy, mint a' porból könyörgő Mazúrnak.
 Előtte, a' Munka, játék, nyeresége
 Valakinn segítni, bár az, ellensége.
 Az Érzékenysége meleg, gazdag Másnak,
 Tsak Magának szegény; buzgó a' Vallásnak.
 A' Hazáért bokros Gondok, az álmatlan
 Éjj, ő előtte ez, mind nem alkalmatlan.
 Enynyi Virtus, enynyi Érdem támogattya.
 Kérésünket Isten! Világ édes Átlya!
 Mi is lennénk, hogyha el-venné elöllum?
 Minnyájunk Életét venné ki belöllum!
 Bennünket a' Sirás, 's Jaj meg-emésztene,
 Elöllum Maga a Nap, 's Ég, setét lenne.
 Uram! vigyázz reánk Alattad valókra,
 Úgy sinsz neked ott fenn szükséged a' Jókra.
 Áld meg Őtet hosszú zöldellő vénséggel,
 Tartsd-meg Unokánknak tükörül épséggel!

* * *

Egy más Rakás, mellynek Élte estvére jár,
 Fejét az Idő 's tél hava be-lepte már.
 Így sohajt: Minket a' Vénség nehéz karja
 Ölel, a' sűrű Nedv, vérünket zavarja,
 Meg-tsökkent a' Szívünk rendes dobogása,
 Homályos szemünknek rövid a' Látása,
 Már mi, tsak Terhekre vagyunk itt Másoknak,
 Add inkább Élünket, az illy Oszlopoknak!

* * *

Az Ifjak is látván a' Világi Örvényt,
 És a' Vénekben a Pélát, 's járó Törvényt,
 Így kérnek: Nékünk is Te vagy az Istenünk,
 Hogyhogy lehetnél hát nekünk is ellenünk?

Minket se ítélly-meg Uram! hogy el-vegyed
Töllünk Őtet, hanem inkább tselekedgyed,
Hogy keresztül éllye, a' mi Éltünket is,
Mert Ő meg érdemel száz Ember éltetis.

* * *

Én tehát, a' ki azt önnön Magam mondom,
Hogy vagy az Ember kérésére gondom.
Úgy is rég tudom, hogy ez Batthyányi Ág,
A' Magam Kertembe termő ritka Virág.
Én tettem az első Batthyányit Törsöknek
Látván benne tsirát jót, jövő Veszzőknek.
Elébb tsemete volt, de már ad gyümölsöt,
Minden Ága terem kívánt jó Erkölsöt.

* * *

Már kilentz száz hetven, 's másod Esztendőbe
A' Hunnus Vezér Wrs, abban az Időben,
Familiájának, (értsd Batthyányinak,
E' Felséges Ház Nép lévő Fiainak)
Hatalmas és erőss fundamentomot tett;
Mert a' Balatonnak Tavától, Ura lett
A' Földnek, melly le nyúl a' Száva Vizéig,
A' Német Földtől, a' Horvátok Földjéig.
Itt építette Wrs a' felső Örs Várát.
Itt rakta be igaz Magyarral határát.
Ennek Fija, Vitéz Örsi Buhna, bátor
Péter Király alatt meg-öletett. Bátor
Maradt mégis Fija Örsi Ugra. 'S Bélus
Ujra ennek Fija, Bán és Palatinus,
Hogy Királya előtt volt nagy tekintetbe
Ez meg-tettség, tsupán abba az Esetbe,
Hogy a' Testvérevel Suinmural, szépen
Gerson Palatinus alatt illyenképpen
Öszve-egyeztette: – Suinmur Örs Várnak,
És minden az ahoz tartozó határnak,
Felét, adja által Örsi Testvérjének
Bélusnak, és ennek minden Gyermekeinek.
Valamint Bélus is szint így, Urán Várát,
Örsi Suinmurnak, 's ennek is határát.
Illyen kötéssel az egészsz Birodalom,
Urán, és Örs Vára, 's minden Uradalom,
Az Örsi Belusnak született Fijára
Szállott, tudniillik Gróf Örsi Miscára.

Ez az Örsi Misca Atyai Jóságát,
 Felső-Alsó-Örsöt, 's egészsz Uraságát,
 Ujra fel-épité. 'S második Andrásnak
 Fiját Béla Királyt, nem engedte másnak
 Nevelni; hanem azt maga taníttatta,
 'S Attyának Andrásnak, készen viszsza adta.
 Ezen Érdeméért Ederits Helységét
 Kapta Ajándékba, mert el-érte végét.
 (Ez az az Ederits, Szalad Vármegyébe,
 Határa meszsze nyúl mellynek Vidékébe,
 Mellyel a' Maradék egy fojtába éle,
 Mig azt Batthyán Lajos nem rég fel-tseréle.)
 'S ekképpen nevelte Jóságát Fijának
 Örsi Rénoldusnak. Ez a' Magzatjának,
 Örsi Miskének, át adta Birodalmát,
 'S ennek Fijainak, érdemlett hatalmát.
 Ennek Épülete Miske-Palotája
 Mellyet penget Ma is azon környék szája.
 Ennek Fija Mátyás. Alsó, Közép, Felső-
 Örst egybe-foglalni, 's fel-épitni, első
 Gondja vala. Mihály ennek a' Gyermeke,
 Böltessége lévén, és gazdag érteke,
 Ezer és háromszáz negyven egyedikben,
 Ama Magyar Király Károly életiben,
 Szép Praepositurát fundált Felső-Örsön,
 Mellyre Maradéka nézzen örökösön.
 Fija Miklós élt is ezzel a' Jussával,
 (Melly mind máig közös a' Familiával)
 Hogy a' Bóldogságos Mária Magdólna
 Örsön fundált Praepost dolgaiba szólna.
 Mihálynak Magister Örsi György Szülöttye
 A' Király Hivségnek választott Küldöttye.
 Ersébet 's Mária Királynékat szépen
 Ki-vette a' Horváth fogságából épen.
 Attól a' Horváthtól, a' ki, részesivel,
 Osztozott a' két jó Királyné kintsivel.
 Ez az Örsi György még többet is tett ennél,
 A' Törököt öszve törte mert Szebennél.
 Melly Virtusért Őtet Sigmond Fejedelem,
 Meg erőssítette Örsön. 'S engedelem
 Írás mellett, ezer négyszer száz és hatba
 Batthyán Falut neki adta ajánlatba.

Ő rajta kezdődött a' Familiának
 Neve, kiket hívtak majd Örsi Batthyánnak.
 Ennek Fija Örsi- és Batthyányi Albert,
 Kibe láthatni volt igaz Magyar Embert.
 Ez, ama régi Nagy Vitéz Nádasdynak
 Andrásnak Lyányának lett Férje Klárának.
 Albertnek az ettől lett Fija András volt,
 Ez, ezer és öt száz Esztendőbe meg-hólt.
 András Fija, első Batthyányi Bóldizsár.
 Erre nézett nem tsak a' Vas-Megyei Vár,
 Hanem Ő egyszersmind volt Bosniai Bán,
 Zágrábi, Kőrösi és Vasi Fő-Ispán.
 Ő ama Világnak szép részén nagy hirrel
 Országló Mátyásnak (a' kiről mint Irrel,
 Azt mondja a' Magyar; Óh Fatumi Gazság,
 Meg-hólt Mátyás Király, oda az Igazság!)
 Fényes Udvarának, volt Leg-Főbb Mestere,
 'S az ő Nagyságának emelő Embere.
 Nem is hagyta ez a' nagy Bölts, igazságos
 Király (mert betsülve Ő a' valóságos
 Érdemet) Jutalom nélkül kedvesének
 Halomnyi Virtusit; sött Örökösének
 Nevezte a' fenn irt Vár, 's Uradalomnak,
 És minden későbbi Örsi Batthyánoknak.
 Nem tsak, hanem ezen kedves Emberének
 Ősi Eleitől rászállt Tzimerének
 Jeleit is, újra meg-erősítette,
 És e' Familia Tzimjét, így mettszette:
 Egy Pellikán Madár tudnillik felül ül,
 Szerető Fiait étetve Mellyébül,
 Körös-körül vérrel áztatja a' határt,
 Nem enged rá ütni semmi Pogányt Tatárt.
 Ki nem tudná ennek a' magyarázatját?
 Minden Batthyányiban látván Ország Attyát.
 Alóll egy Oroszlán, a' vadak Királlya
 Eröss körmei közt nyulván egy Szablyája.
 A' melly szemlátomást nem tsak azt példázza,
 Hogy az Irigységet tsak könnyen le-rázza,
 Hanem midőn ősi Jussát értekezi,
 A' Nemzetét is akkor védelmezi.
 E' nemzé Második Bóldizsárt. E' pedig
 Christófot. Ez, ezer öt száz hetvenedik

Esztendőbe meg-hólt. (Mind kettő Országunk
 'S Királyunk hajdani Zászlós Uraságunk.)
 Harmadik Batthyányi Bóldizsár Kristófnak
 Fija. Törsbítója lett ez is a' Hóldnak.
 Oszlán Tanátsos lett belóll a' Hazába,
 Vitéz a' Hazáját-bolygató Hadjába.
 Kétszáz Gyalog, 's öt száz Lovas Vitézt tarta
 A' maga költségén, 's a' Pogányt zavarta.
 Ő Bandériumát mindég úgy vezete,
 Hogy a' Vitéz Királyt nyomába követte.
 Ezer öt-száz nyóltzvan egybe Skánderbéget
 Le-ölte, 's szét verte mind a Törökséget.
 Ez, Fiját Ferentzet, a' Duna Mellyékén,
 És Németh-Ujvárnak 's Sopronynak környékén,
 Leg-főbb Kapitánynak hagyta, 's Királynak
 Lovász Mesterévé hires Udvarának.
 Ferentz Németh-Ujvár örökös Urává
 Hagyta Ádám Fiját. Ez Asztalnokává,
 'S minden fő-Itéllő Székek Birájává
 Leve a' Királynak; – 's majd Kapitánnyává
 Egészsz Alsó Magyar Országának. Leánya
 Magdolna, ki minden Csákyaknak Annya.
 Ádám Fija, Németh-Ujvári Batthyányi
 Kristóf. Az Érdeme, ennek sem parányi;
 Mert a' Királynak belső Titoknokja
 Leve, és egyszersmind meg-hitt Pohárnokja,
 'S az Attya Nyomdokán fél Magyar Országának,
 Fő Kapitánnyává lett a' Magyarságnak.
 Eleonora volt Lyánya. Galanthai
 Eszterházy Párja, kitől Unokái
 Még most is fénylenek Hazájok'-diszére,
 'S Felséges Királylyok' székének fénnyére.
 Batthyányi Kristófnak Fija, másod' Ádám,
 A' Virtus Lattyába, ez is sokat ad ám!
 Mert Ország Birája volt a' Hazájának,
 Horváth, Dalmátzia, és Szlavoniának
 Bánja; 's Fő Ispánnya Vas Vármegyéjének,
 Vitéz Ura maga szép Regementjének.
 Titkos Tanátsosa a' Magyar Felségnek,
 Fő Kapitánnya a' fél Duna Mellyéknek.
 Ezer hat száz nyóltzvan nyóltzba Fejér Várát,
 Oszlán kilentzvenben Kanisát, 's határát,

A' Magyar Hazának, a' Török jármából
 Meg szabadította, vad Uraságából.
 Másod Ádám hozzám, és a' Királyához
 Fottig hiv' volt, mind a' kedves Hazájához.
 Mind ez hármát, azzal is bizonyította;
 Hogy a' vad Törököt, ő is hódította.
 Ezért él még most is, mind nállam; mind Neve
 Hazájánál: mert ott sok érdemet teve.
 Az is nagy Érdeme, hogy két Gyermekeit,
 Kezemre nevelte, követvén Eleit.
 A' honnan az egyik, Lajos, Nádor Ispán
 Lett. A' másik, Károly, Horváth Országi Bán.
 Mindeniknek halom Virtusi fénylenek,
 'S még most is eleven szinnel tündöklének.
 Károly, ama hires Nagy Therésianak,
 Fő Ministere is volt, mint Királyának,
 Azon Királynénak, kinek Jóvoltáért,
 Hét nyelven ditsértek Engem Jóságáért,
 Ki, látván Károlyban olyan Talentomot,
 Melly, sok drága kövű koronát le-nyomott;
 Józsefet, annyi sok gazdag Tartománynak
 Örökösét, neki adta Tanítványnak,
 Ki Őt mint Minister, a' jó Országlásra,
 Mint Vezér, formálta a' hadakozásra.
 Ennek keze alóll került az a' tsuda,
 A' kit, a' jókori Nép félni nem tuda.
 Batthyányi Károly illy sok szép Virtusáért,
 Hires lön, 's hozzám jött ditső koronáért.
 Második Ádámnak a' másik Magzattya
 Lajos, Palatinus, 's Hazájának Attya,
 Örökös Ura volt Németh-Ujváranak,
 Fő-Kapitánnya a' Kunnak, 's a' Jászságnak.
 Arany Gyapjas Vitéz. 'S Szent István Rendjének
 Keresztes Vitézze, és Vas Vármegyének
 Fő Ispánnya. Majd a' Felséges Udvarnak
 A' Magyar Királynak úgy, mint a' Tsászárnak
 Belső Titkosa volt. 'S a' felső Tábláknak
 Elöl-Ülője a' Törvényes Biráknak.
 Majd Indigenája a' Tisztos Cseheknek,
 Egy formán barátja minden Nemzeteknek.
 Ez a' Lajos, mint volt Vitzé-Király, örül
 Jó igazgatásán, most is székem körül.

Mert Nemzete, ma is olyan Útat követ,
 A' mellynek Ő vetett tartós Oszlop követ.
 Meg is áldám Őtet négy kegyes Magzattal
 Hertzeg Ádám, József, Filep, 's Theodórral.
 Az első, Ádám, meg holt; de él Fiába,
 Nemes Vas Vármegye bölts Fő Ispánnýába,
 Batthyányi Lajosba, Hertzegi formába,
 'S ennek nevedékeny két Virág szálába.
 A' többi is rá üt az Attyok Nevére;
 Mert mind, mint Mustrára, úgy néz érdemére.
 A' kik közül Filep, kegyes életéről,
 Már számot is adott tselekedetéről.
 'S noha a' Földön már nints többé Éltében,
 De fenn marad Neve vég rendelésében.
 A' harmadik Tódor, él még. A' Fájától,
 E' sem esett meszsze, Lajostól Attyától.
 A' második, József. –

Ez az én Remekem,
 A' kiért könyörög annyi Lélek nekem.
 Batthyányi József, a' Magyarok Primássa,
 Az Én Szent egy Háizam hiv Cardinalissa
 Ez az az én Magyar földemen nőtt Plánta,
 Mellynek Feje, mint a' Nemes Gentiána,
 Az alattsonyb Nemű Füvek Országába,
 Magassan ül Gyémánt színű koronába.
 Tudom hogy Kérések helyes e' Hiveknek,
 Tudom Én, hogy tettszik ő minden Lelkeknek.
 Sőt többet tudok Én, az Én Józsefemnek
 Ditséretire, e' kedves Emberemnek.
 Én látom, hogy miket mível Ő titkoson,
 A' Köz Jót, hogy méri mindenhez okoson.
 Már tettem, mint Jóbot, Őtet is próbára,
 De semmi Próba nem lehetett kárára.
 Ugyan is adtam Őneki Gazdagságot,
 Aranyot, Ezüstöt, temérdek Jóságot.
 Meg-áldottam Őtet Észszel, Böltsességgel,
 Betsüllettel, hirrel, névvel, egészséggel.
 Vártam, ha nem él e' vissza mind ezekkel,
 A' mint szokott esni leg-több Emberekkel,
 De Ő Nem: sőt mentül jobban ment a' Dolga,
 Annál inkább tudta, hogy Ő tsak hiv szolgál.

Továbbá próbáltam az ellenkezőt is,
 Botsájtottam reá látóúl Vesszőt is.
 Árviz seprette el egy helyett Vagyonját,
 Másutt Tűz és egyéb le-rontotta Honnyát.
 Itt el-verte a' Jég minden Határait,
 Köldussá tett amott sok száz Jobbágysait.
 Nem hogy zúgolódott volna mind ezekért,
 Sőt állandóbb szívű maradt mindenekért.
 Nem aggódott, hanem azon törte Fejét
 Mindenkor, hogy vegye a' Roszsznak elejét?
 A' Panaszt sem várta, hanem előre már
 Rendelést tett, miképp pótolta a' kár.
 Ha olykor küldöttem reá Betegséget,
 Még akkor mutatott nagyobb Lelkűséget.
 Ez, az a' nagy Lélek, az, az a' nagy Elme,
 A' kit még fel-emel a' nagy veszedelme.
 Ugyan ezért, Őtet, ujra meg-áldottam,
 Minden alkalmatlan Bajtól fel-öldottam.
 Mindent kétszeresen vissza adtam néki,
 Hogy mozdíthatatlan maradjon széki.
 Vissza adtam néki régi nagy Hatalmát,
 Hogy fojtathassa fő Papi Diadalmát.
 Tanítsa a' Népet, az igaz Törvényre,
 Vezérellye aztat egyenes Ösvényre.
 Parantsolatimnak legyen Őrállója,
 Kedves Nemzetének bátor Szószóllója.
 És mint egy Fő Magyar Izráél Hitvесе,
 Legyen a' Törésen meg-álló Mósese.
 A' Világból neki Atyait Anyait,
 Ki-adtam, édessé tettem szép Napjait.
 Négy Királynak élte keresztül Életét,
 Therésia, József, Leopold, Ferentzét,
 A' két utólsónak ő kente fel Fejét,
 Mint a' hatalomnak szükséges erejét.
 És a' most országoló Tsászárnak Hitvesét,
 Ezt is, mint a' Tereh, 's boldogság részesét,
 Ő koronázta meg a' Szent koronával,
 A' Magyarnak drága Diadémájával.
 Egy szóval, a' Király, 's Ország Bizodalma,
 Tökélletes benne, innen van hatalma.
 Leg-közelebb, midőn történt, hogy hirtelen
 Meg hala a' Vitzé-Király reménytelen;

A' Király, Józsefet, a' maga Testvérét,
 Küldvén Helytartónak, mint tulajdon Vérét.
 Batthyányi Józsefre bizta be-iktatni,
 'S Nemzete Jussába, ha kell, formálgatni.
 Itt is meg-mutatta, hogy Ő Követője
 Az Én Jézusomnak, 's Haza Szeretője;
 Az ide gyűlt Népet mert meg-vendégelte
 Úgy, hogy azoknak is Kedveket meg-lelte:
 Nem csak, hanem véghez vitte mind azokat,
 Valamellyek nézik az Én, 's ő Jussokat.

* * *

Továbbá többet tett, mint egy Világ győző.
 Virtusival minden Vitézt meg-előz Ő.
 Titust is, a' kinek egy Napja úgy telt-el,
 Hogy Jótéteménye akkorra nem kelt-el,
 Fellyül múllya; mivel neki, egy sem megyen
 Úgy el, Valakikkel hogy Jókat ne tegyen.
 A' Király 's a Vallás köz Ellenségére
 Példás segedelmet ő nem csak ígére,
 Hanem esztendőként annyi ezret adott,
 Hányszor sokszorozza tiz az egyszer hatot.
 Hogy pedig a' mi még hátra van, aztat is
 Mind véghez vihesse: Imádságokat is
 Hiveimnek, imé! meg adom, 's szavammal
 Meg is petsételem ezen Diplomámmal.
 Éllyen Ő, 's tsinállya ki azt a' Planumot
 Hogy Ifjat nevelő jó Collegyimot
 Tegyen Hazájából. Hogy így ne ártasson
 Annak semmi, hanem épen maradjasson.
 Plántálgassa a' jó Fajtájú Veszszőket,
 Gyümölsös Tökére majdan menendőket.

* * *

Vigyétek, Vigyétek Hivek? igaz Jussal
 Meg-nyert Kérésteket, hozzá tryumphussal.
 Vigyétek! és illő, hogy még ma vigyétek,
 Születése Napján ezzel tisztellyétek.
 Ma hatvankilentzser fordúl a Nap körül
 A' kerek Föld, hogy ez, Birtokával örül.
 Ditsóséggel tellyes Napja már huszon négy-
 Ezerre és Ötszáz kilentzven nyóltzra mégý.
 Ma mondjátok Neki, hogy Én azt izenem:
 Hogy a' Természetet jóllehet ellenem,

Meg nem bántom ugyan; de azt ismét mondom,
 Hogy Ő reá mindég különös a' gondom.
 Én a' ki semmiből hoztam ki az Eget,
 Napot, Holdat, és a' tsillagos Sereget.
 Föld, Tenger, 's ezeknek mindenféle Népe,
 Egy Legyen szavamra, a' lételre lépe.
 Én, a' ki ha egyet szóllok tsak, – el-bomlik
 Az Ég, Föld, Alkotmány, minden egybe omlik.
 Neki azt ígérem, majd ha későre,
 Őt Magamhoz veszem; Azt semmi Időre
 Meg nem engedem, az ő hire neve
 el-enyészsen; sőt azt jelentem eleve:
 Hogy Bizonyosságára szómnak, Batthyányihoz
 Hasonló Primás nem lesz több Virtusihoz.
 Hogy így Világ végig örökké élhessen,
 'S legyen kit a' késő Világ emlegessen.

* * *

* *

*

Óh! Szerentsés Kérők! melly szép Nap ez a
 Ma.

Vólt e' a' Magyarnak illyene valaha?
 Maga a' Szent Isten, a' fényes Mennyekekből,
 E' Pompára alá szállott. 'S az Egekből,
 A' Ditsőült Lelkek, Angyalok tsudállyák,
 Hogy a' Földet, (mert itt az Isten) imádják.

* * *

Bóldog Nép! Ki leszs a' Követ, Diplomádat,
 Által-adni, e' meg-nyert Instántziádat?
 A' mostani tsupa Érzékenységedbe,
 Meg-lásd! hogy okos légy tselekedetedbe.
 Ez az Irás Szent. Ezt ne bizd olly kezekre,
 Kiknek alatonyság szállott a' Lelkekre.
 A' kik ó, mint a ravasz matska, tsak azt lesik,
 A' Nagy Urak Innep Napja, mikor esik?
 Akkor meg-jelennek, sokféle formába,
 Kivánnják az Áldást, de tsak Áll-ortzába.
 Sok köszöng, hálálgat, mert úgy van módiba,
 Eszébe sints a' Jó, egyéb Napjaiba.
 Édes Ő másszor is beszélgetésébe,
 Kellemetes, tréfás, vig, viseletébe.

De mind ezek külső, tsak fel vett Maskarák,
 Mellyek, a' belső Bünt, bé, akkor takarák.
 Miólta a' Nagyra-Vágyás, Irigykedés,
 A' hiv természettel meg nem elégedés,
 Magát sok ölnyi kőrákás közzé vette,
 'S annak hármás Árkot ásott körüllette;
 Az Érzéketlenség közönséges Fagya,
 A' Virtusból tsak egy üress Nevet hagyta.
 Mesévé lett a' szép Erköltsi Tudomány
 Sokakba. Olvastam e' könyvet: Szép Román
 Mond az átkozott rút tsufolódás szája,
 Ez a' Szelesek uj Philosophiája,
 Ez a' Tudatlanság, 's a' fel Puffaszkodás
 Magzatja, az álnok módi tsufolkodás.
 Ez zavarta fel a' Dólgok Valóságát.
 Nevettségesnek a' Virtust; Hamisságát
 Másnak, magyarázta: Világot járottnak,
 Kedvesnek, és sokat látottnak hallottnak.
 Bár próbáld jó Paraszt! kérdjed? merre mennek,
 Dólgod van, Házához, amannak, vagy ennek?
 Tsak fél válról felel. 'S majd azt is meg látod,
 Hogy a' kevély módi Úr, nem lesz Barátod,
 Haneha Pénzedért kíván Sógor lenni. – – –
 'S hátha még egy Lázár kíván hozzá menni,
 Akarván meg-szorult Sorsát panaszozni.
 Meg-lásd! hogy ezzel, majd nem is akar szólni.
 Három-négy emelet magass a Lakása,
 Nem hallik fel hozzá a' szegény sirása.
 A' Királlyal, százszer beszélhetesz Magával
 Addig, mig egy ilyen rendes Mi-hasznával.

* * *

Hadd abba! Nehéz olly szekér után menni,
 A' melly telyességgel fel nem akar venni.
 Úgy-is tsak addig tart az ő színelt Hűti,
 Mig szavának hangja a' Levegőt úti.
 Tanátsósabb Neked oda vissza térni,
 Hol a' Valóságot leg-könnyebb el-érni.
 Te vagy százszer bódog Szántó-Vető! Mihelyt
 Sorsodat esmered: Mert te ülsz tsendes helyt.
 A' Falunn, a' Mezőnn lakik az ártatlan
 Együgyűség, a' hol, a' Tsalás hallatlan.

'S a' mint minden Vizek a' Tengerből jönnek,
 Oda térnek vissza, tsak fordúlást tőnek.
 Hidd-el ez a' Példa fordul itt is elő:
 Mivel a' Te Sorsod tsak, az elő-kelő.
 A' többi Ösvényen, akárhány Esztendő
 Tellyen-el, e' marad mindég eredendő.
 Törje esztét bár a' Természet Visgáló,
 Vigye Elmésségét sokra a' Találó,
 'S tsinállyon abból, a' mi nem a' szűkséget,
 Vigyen felső Pontra minden Mesterséget,
 Találmányát, töldja, földja, pallérozza,
 'S azt, a' közönséges Életbe be hozza.
 Mikor már rá akad a' Non-Plus ultára,
 Ujra vissza tér, a' Természet Útjára.
 Mondom, ha Századok után, annyira ment,
 Hogy minden további uj találmánytól ment.
 'S már henyél a' Buja kebelbe kényyére,
 Vesztegeti Napját, éjjelét kedvére.
 Még ekkor tamod a leg-több böltselkedő,
 'S az a' Virtuusus első vetélkedő,
 A' ki ki-találja a' Böltesség követ,
 Mellyet a' szegény Nép rég hiszen, és követ.
 Arról irkálja az örökös Oszlopot,
 A' mit a Mezőről a' Szegénytől lopott.
 'S a' Böltességeknék oda megy Summája,
 Hogy erőltetett, és hasztalan munkája,
 Az Embernek, mihelyt attól el-távozik,
 A' mi Természetes. Egyébbe, habozik.
 Ez, annyit tesz: hogy Te szegény, birtokába
 Vagy annak, a' mit Ők keresnek vaktába.
 Tsak futva tarlózott billeng Egres fürtök,
 Az Övék; a' hol Ti, édes mustot szűrtök.
 Hallgass meg bár minden Böltselkedést. Észre
 Veszed, hogy a' Summa, dül erre a' részre.
 Te vagy az, a' ki láatsz Istent fűbe, fába,
 Láthatod Erejét minden Violába.
 Az egészsz Természet, a' Föld minden hantya
 Az Isten Lételét, szemedre lobbantya.
 Mig Ők a' szép Időt haszontalansággal
 Töltik: Hányszor aratsz Te addig vigsággal.
 Hadd kóborogjanak tehát Ők az Erenn – – –
 Uralkodj Te addig a' tsendes Tengerenn.

'S ha valami Bajod, másokkal közleni
 Akarod, a' Rendet, nem kell el-veszteni.
 Mert vagynak még azért Más sok Istent-félők,
 A' Kristusnak Képét ártatlan Viselők.
 Meg-esmered Te ezt; mert Sympathiája
 Van a' jó Erkölsnek, Kalaúz Postája.
 Az áldott Természet Világában élő
 Emberek közt, e' fut a' Virtusra elő.
 Ez után fuss Te is. E' Téged egyszerre,
 Rá vezet, bár mennyen a' száma ezerre,
 A' Kik közt vagy az, a' kit Te keresel.
 Bár próbáld? Tzélodtól, hidd el! el nem esel.
 Vidd bár egyenesen e' Diplomádat is,
 Ha szinte Jól-tévőd soha nem láttadis,
 Annak add, a' ki, nem gőgös, erőltetett,
 Állása nem Majom módjára követett.
 Alázatossággal kevert Majestása
 Természetes, módos minden Mottzanása.
 Eredj hozzá bátran; Ő jól fogad Téged,
 Nem nézi a' rongyod, nem a' szegénységed.
 Fel derült homlokkal beszéll, Ő nem hajt-el,
 Inkább vigasztaló Örömmel botsájt-el.
 'S a' mint minden Dólgod, az Istennen kezdted,
 Tudom, hogy eztet is Ő rajta végezted.
 Az Ő Szent-Nevének adszsz buzgó hálákat;
 Mert ő vezérli az Emberi Munkákat.

* * *

Én is, mint együgyű, tsak szolgál társatok,
 Követtségetekbe, kérlek! fogadjatok.
 Mivel ez a' Földi Nagy-Úr, mint Árvának,
 Nékem is jó Atyám: Ki' gondolatjának,
 Még megszüről való járása sem lészen,
 Mellyre éjjel nappal ne ugranék készen.
 Istenes Érdemit, 's Jó-téteményeit,
 Nekem is szabad lett tudnom szép Tetteit.
 'S tudom, nem hibázza a' Menedék-helyet
 Benne el, ki nem tész rosszat, a' jó helyett.
 Ugyan ezért, édes könnyebbségem légyen
 Tisztelete; Létem, a' mig Nem-re mégyen.
 Gyönyörűség lészen nékem Tisztelete
 Mig mellyemben fekvő Tüdőm Lélekezete,

Tsak egy babnyi Fúvó marad, a' Levegőt
Ki- 's be-botsájtani, e' köz élet erőt.
Ezt tselekszem, a' míg Szivem felső szája,
Nyargaló Véremet, alsó Kamarája
Ajtaján keresztül, hajtja az Erekre,
Az Első Levegő által nyílt helyekre.
Azomban! Istenem, a' Ti Istenetek
Nekem is, Könyörgök hát én is veletek:

* * *

Véghetetlen Isten! Örök Mindenható!
A' Te böltességed, mibe nem látható?
Nagy vagy Te óh Uram! Te Méltóságodba,
Te meg-foghatatlan Égi Lakásodba.
Piross fényessége a' kétszer hajnalnak,
Sugári a' közép Délt sütő Nappalnak,
Tsak vissza vert fénnye a' Te köntösödnek,
Az Egéssz munkája, a' Te Örömödnek.
Az Égből kegyelmes alá nézésedre
Nevet a' Természet, 's kél ditséretedre.
'S ha Búsulásodnak jó el az Ideje,
A' Föld Golyóbisnak, reszket a' tengeje.
A' Te haragodnak dördülő szekere
A' Felleg, Lova a' Villámlás ezere.
Ki álhat meg Uram! a' Te Tekinteted
Előtt, ha közelít a' Te Itélleted. – – –
Óh! ti ott fenn függő Tsillagok sokai,
Ti Napnak temérdek fényű sugárai!
Lobbanjátok jobban az Úr fényességét.
Áldjad Föld! az erőss Isten ditsősségét.
Emeld Őtet Tenger! habozd ditséretét.
Patak! tsergedezzed az ő Jelen-létét.
Ti felleget verő Tzédrusok Tétei!
Hajtsátok Fejétek, Erdők tsemetéi!
Ordittsád Oroszlány! Szent Nevét Barlangod
Körül. Te számtalan Madár! készítsd hangod.
Legyetek Óltárok ti Torony módjára
Ki-dűjjezd Kő-sziklák! Te pedig Gőz, Pára!
Légy oszolhatatlan Tömjén; fel felé menny,
A' merre az Isten szék van, a' ditső Menny.
Te, a' Természetben bujdokló Echó! szóld
Nagyságát, 's egyenlő hangzásaiddal tóld.
'S Te az Ég Madarinn, a' Tenger halain,

És az egészsz Világ minen Állatain
 Uralkodó Ember! oszolly meg Énekben:
 Mert Ő tett Tégedet Úrnak, mindenekben.
 Ő tett Téged minden felett szerentséssé,
 Lelki Tehetségben, ő tsinált elméssé,
 Mellyel járhatt e' Nagy Alkotmány Titkait;
 Hogy ki tanulhasd a' Természet Útjait.
 Imádd! kérlek, ditsérd, ditsőítsd Nagyságát.
 Hirdesd mindenfelé, az Úr Méltóságát!
 Ő ugyan e' nélkül bár nem szűkölködik;
 De ezzel is a' Te hasznod bővölködik.
 Mert csak az egy szóra: Isten, benned a' Bűn,
 'S minden Alatsonyság, egyszeribe meg szűn.
 Ne törjön fel soha a' Nap veress habja,
 Ne legyen le-szálván, úgy a' Tenger rabja,
 Hogy a' Természetnek vidám szózatjával
 Az Ő Ditséretit a' magad hangjával
 Öszve ne keverjed. Magasztald minden ha,
 Az Essős Időbe imádjad, igen ha
 Száraz Idők járnak, akar sűt a' Nap-fény,
 Akar a' zivatar fejed felett kemény.
 Ezt tselekedd ha hó esik, ha tsikorog,
 Ezt ha a' viz hidon már minden kóborog.
 Ezt, ha a' Természet ki nyitja zöldellő
 Tárházát, 's fujdogál a' lengeteg szellő.
 Meg ne tsüggedj, sem a' gyakor áradásba,
 sem dőghalálba, sem a' hadakozásba:
 Mert ez az Örökké Való, maga mondja,
 Hogy van a' le eső haj-szála is gondja.
 Úgy vagyon! Ő hozott minket a' Világra,
 Egy végre teremtet, és egy Bóldogságra.

* * *

'S Óh! meg Foghatatlan Örökké állandó
 Fő Valóság! 's azon Örök maradandó.
 Örökkön Örökké áldassál töllem is,
 Hogy jól gondoskodtál még én felöllem is.
 Arany, ezüst helyett adtál Tehettséget
 Téged meg-esmerni, 's az Emberiséget.
 Adtál méltatlannak Lelki tsendességet,
 Jól-Tevőt, Ki által érhetek jó Véget.
 Ne adj Uram nekem többet, tarts meg-ebbe!
 Nem kívánok semmit egészsz életembe.

Szent Borzadozással bátor elégtelen,
 Ezért is imádlak szivemből szüntelen.
 Foglalatosságom léssz minden időbe,
 Legyek bár Városba, mezőbe, erdőbe.
 A' sűrű erdőbe magánosan nyögve
 Te hozzád kiáltok buzgón könyörögve,
 'S fel vetem szememet az ág közt tsillámló
 Egek hajlékára, melly tőlled villámló.
 A' Te Ujjaidnak nyomdokit vizsgálom
 A' Mezőn, tudván, hogy azt, ott is találok.
 Ha Kötelességem, Emberek közzé hív,
 Itt is azt beszéllem, hogy csak Te vagy Szent, 's hív.
 Meg-mondom, hogy a' ki a' Te kedvedbe jár,
 Nem éri azt soha Bú, veszedelem, kár.
 Meg-mondom, hogy semmi könnyebb nintsen, mint Jót
 Tselekedni, tudván az Istenes Szent Szót.
 'S hogy a Földön, minden hijába valóság,
 Ott fenn! Te körülled van csak a Valóság – – –

De hova ragad az Áhtatosság Tüze?
 Melly Gondolatimnak illy szárnyakat fűze;
 Hogy a' Föld alatsony kevélységét, alatt
 Hagytam, 's Lelkem, az Ég ellenébe szaladt.
 Óh! melly tiszta ez a' felsőbb Ég-Levegő!
 Tüdőm Lélekezete szabad, nem rebegő.
 Szinte érzem, hogy a' hamisság fut töllem,
 A' nyomorult Világ mint oszlik előllem.
 Mennyei édesség foglalja el szivem,
 Mert tudom, ott lakik az én igaz hivem.
 Óh! melly gyönyörűség! mitsoda szem nézne
 Az Úr ditsősségét, hogy el ne enyészne.
 Te Isten! be-tölteszsz tulajdon fényeddel
 Mindent; reszket az Ég nagy Ditséreteddel.
 Óh! Melly nagy az Isten! kinek csak egy Légyen
 Szavára, semmiből, sok Világ ki-mégyen.
 Az Embert, e' tsuda Teremtést; az Állat
 Temérdekét, rendre, egy szava ki-állat!
 Sok kietlen Puszta, a' Bértznek ezere,
 Végetlen Tők, Felhők, a' Nap Láng tengere,
 'S oda fenn, a' bódog Lelkeknek Országá
 Mind, egy Akaratra, a' Lételre hága! – – –

* * *

Óh! meg-foghatatlan! – – De a' Séraphimok,
Serege, a' bódog Lelkek, 's Szent Angyalok,
Közlelről esmervén Tégedet Lélekben,
Fel-buzdult Örömmel zengenek Énekben,
'S zúgják Ditséreted a' fényes Mennyeiben – – –
– – – – –
Némully meg hát Hárfám! mint gyenge ezekben.

* * *

Te Isten Báránya! Ti Ditsőült Szentek!
Nem régen Barátink, már most oda mentek!
Látjátok, tudjátok, a' Föld, a' Tsillagok,
Alattatok miként forog, 's hány Világok:
Vessetek reánk, bár sajnálló szemeket;
Hogy mi Erőtlenek, tsak gyenge Éneket
Botsájtunk az Úrhoz. Mi Titeket hívunk
Segítségül. Néktek azért sirunk rivunk,
Hogy pótollyátok-ki, a' mi tökéletlen
Tiszteletünket, melly zsengés, és éretlen.
Imádjátok Őtet igazán helyettünk!
Mert most is egy Kérést adott-meg Érettünk;
Batthyányi Józsefet e nagy Úr, örökre
Élteti, a' Világ végi Esztendőkre.

Vége.

Irodalomjegyzék

A magyar sajtó története

1979

A magyar sajtó története I. 1705–1848. Szerk. KÓKAY György. Budapest, Akadémiai, 1979.

DOBSA

1804

Franciscus DOBSA: *Curriculum vitae*. In: *Uő: Dicat et vovet hocce tenuioris ingenii sui specimen, instar prolusionis (...)*, [Jena], 1804, 16–22.

TARDY

1966

TARDY Lajos: *Egy XVIII. század végi magyar újságíró és könyvtáros élete és működése*. In: *Magyar Könyvszemle*, 82 (1966), 349–362.

Gróf Dessewffy József pesti útinaplója 1828-ból

1827. június 6-án tartották az első magyar lóversenyt Pesten; négy nappal később gróf Széchenyi István kezdeményezésére megalakult a Pesti Casino a Mária Dorottya utcai Vogel-házban (ma: Dorottya utca); ugyanezen évben, augusztus 18-án Magyarország királya, I. Ferenc szentesítette az 1827:11. törvénycikket, melynek tárgya „A Honnyi Nyelv kimívelésére felállítandó Tudós Társaságról, vagyis Magyar Academiáról” szolt; e törvénnyel együtt hirdették ki az 1827:8. törvénycikket, mely a rendszeres regnikoláris bizottsági munka felújítását, s közvetve egy újabb országgyűlés előkészítését jelentette. A kortársak joggal gondolhatták úgy, hogy valami fontos történik körülöttük, s akik részt is vettek e folyamatokban, egy olyan eseménysor részesének gondolhatták magukat, mely új utat szabhat az eljövendőnek, s mely egykoron ott fog fényeskedni a történelemkönyvek lapjain. Ennek köszönhető, hogy többen is kísérletet tettek arra, hogy az általuk megélt eseményt egy elbeszélésbe illesszék, melynek narratív egysége biztosíthatná az 1827–1828-as történések eseményjellegét, mások pedig töredékes feljegyzések sorát hagyták hátra.

Gróf Dessewffy József 1828 elején szabolcsi birtokáról Pestre utazott, hogy részt vegyen a bizottságok munkájában, utóbb Széchenyi kérésére bekapcsolódott a Casino működési szabályzatának kidolgozásába, majd meghívást kapott a nádortól abba a bizottságba, mely a felálló Tudós Társaság szervezeti és működési szabályait (a planumát) dolgozta ki március–áprilisban. A gróf Pesten vezetett naplója, mely az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található,¹ meglehetősen zavarba ejtő szöveg: dietetikai megjegyzések váltakoznak anekdotákkal, családi események leírásával, valamint friss olvasmányélmények lejegyzésével, de olykor a gróf a politikai-közéleti álláspontját is feljegyezi, illetve feljegyezteti. Hogy e szöveg milyen célból és kinek készülhetett, ma már nehezen körvonalazható: talán az újszerű helyzet (az otthontól való tartós távollét) hatékony megszervezését szolgáló segédeszköz, talán a mindennapi írásrutinnak véletlenszerűen fennmaradt darabja, talán egy majdan elkészítendő visszaemlékezés előkészülete.²

A szöveg egy nyolcadrét, fűzött, fedél nélküli füzetben maradt fenn. A 76 oldalas füzet végig lapszámozva van, de a bejegyzések a 42. oldalon véget érnek. A bejegyzéseket kisebb részben Dessewffy maga írta, nagyobb részben diktálta egyik emberének (talán a naplóban is emlegetett Pistának). A gróf hatalmas mennyiségű kéziratos anya-

¹ Jelzete: OSzK Kt, Analekta 10.825

² A napló értelmezéséhez lásd korábbi tanulmányom: VADERNA, 2011. Lásd még VADERNA, 2013.

got hagyott hátra, s szinte minden szövegét tollba mondta (még a verseit is), így a napló voltaképpen azért kivételes forrás, mivel itt saját kezű feljegyzéseket is találunk.

A szövegközlés betűhív, a kolligátumokat feloldottam a hiányos szavakat [] jelek között kiegészítettem, a törölt szövegeket < > jelek közé zártam. Szögletes zárójelek között jeleztem, hogy mikor kezdődik Dessewffy saját keze [DJ:], s mikor ér véget [/DJ:]. A margón dátumok szerepelnek, ezeket a jobb követhetőség kedvéért a főszövegbe emeltem, s külön sorba tördeltem, a többi margináliát jegyzetben közlöm. A magyarázó jegyzetek csak a legszükségesebb információkat tartalmazzák, az egyes szereplők karrierjének csak azokat a vonatkozásait emeltem ki, melyek az adott évkörhöz tartoznak.

A latin szövegek kibetűzésében és fordításában Balogh Piroska, a francia szövegekében Keszeg Anna volt segítségemre, tanácsokkal segítette munkámat Szilágyi Márton. Köszönöm nekik.

Forrás

[DJ:] Testi erkölcsi és társalkodási élet Pesten 1828

22Jan

5½ órákor felettte ködös idő vala az első Deputationalis <sessio> ülés³ híradetekor, a' Gr[óf] Károlyiak házában,⁴ a' palotában <volt az ülés> nagy hosszú <zöld> asztal mellett, mellynek zöld posztó<s> takarójan fekete vas Két ágú sok gyertya tartokban vilányoltak a' viasz gyertyák et vitae et mortis imago⁵ A' nagy kassinóban ebédeltem, a' kevés jo Egri használt az emésztésnek,⁶ azt beszéltek ott hogy a' palinkával főzött bor soha sem gőzölog Ki, javasolták Chaptal a' föld mivélésre a' gazdaságra alkalmaztatott Chémiája meg szerzését,⁷ nem keveset de nem is igen sokat ettem, középszerű kedvem volt, testemet az egészség nem igen vidam, de nem is szomorú állapotjában érzém, de ma keveset jártam, mert kedvem aludni, de dolgozni sinsz igen, tejes kavét és asszú szőlő bort Két kiflively flosztökömoltem⁸ 10^{kor} reggel azért volt kevés appetitusom.⁹ 12 órákor fekiüdtem le tegnap, estve fáztam, ma reggel melegem volt. a' vizeles nem ment ma oly jól mint tennap, holott tennap 's tennap előtt is hideg szobában háltam ma többet dohányoztam mint kellett volna, ma még székem nem volt, jó, iható viz után sohajtozom, hirtelen sokat fűtöttek, szem[em] fáj. Azt izente a' Nádorné¹⁰ ne ölném meg leányomat

³ A rendszeres bizottsági munkákról lásd MÁRKUS, 1901, 438–443.

⁴ A Károlyi-palotában. (Ma a Petőfi Irodalmi Múzeum működik az épületben.)

⁵ Latin: „mind élet, mind halál képeként”.

⁶ A margón: „bor”.

⁷ Jean-Antoine Chaptal (1756–1832). Francia vegyész. Legismertebb munkája: CHAPTAL, 1790. Dessewffy a következő munkára utal: CHAPTAL, 1823. A szerzőtől magyarul egy szőlőtermesztésre vonatkozó szakkönyv jelent meg több fordításban is.

⁸ 'reggeliztem'

⁹ 'étvágyam'

¹⁰ Mária Dorottya württembergi hercegnő (1797–1855). 1819-ben ment feleségül József nádorhoz.

Virginiámat¹¹ 'Isten ments meg' <de> nem vagyok vak mint Appius,¹² egyszerre az idő engede <még is> két ingben szoros nyakra valóban 's bélielt, atila<ban> mentében talált, folyosót érzeni kezdék 's fejem szedült, nagyon fáztam a' fűtetlen szobában meg a' bunda alatt is reggel izadtam egy kevésé

[/DJ:] 23 Január 1828.

Gr[óf] Széchenyi István azt mondta hogy nagyon szereti ha komornyikja néha eltör egy poharat, mert különben öt pohara által élné.

[DJ:] A' kassinoba ebédeltam kevesebbet evék mint tegnap, igen kemény székem volt, <tegnap> ma, úgy mint tegnap 6½ fél órakor kelék fel 's le feküdtem 11 után, ma derültebb vala a' nap, 's az idő száraz hidegebb ködtelebb én is <jobb> derültebb kedvű

Sok vizitákat csináltam de nem gyalog <'s> ez több költséget okozott; az oekonomisch. ujságban olvastam Meng urtól egy igen praktika jó értekezést¹³ a parasztok kissebb földjeknek egy tagba öszve szorításarol cum utilitate publica, et modo cujus-cunque demum ad evitanda [evitan]dum¹⁴ meg lehetőssen aludtam

Cziráky¹⁵ minden előmenetele lépcsőjét chronologia beszélte el-nékem ma írásaimat és könyveimet is szedtem <össze> rendbe, jó vizet 's bőven ittam, szint-úgy mint tegnap nem vacsoráltam, de még egy táblácska cs[ok]oládét sem <vett> vevék estvére magamhoz mint tennap

Azt¹⁶ beszélte nekem az ország bírása hogy ő felsége még a' közelebb mult or[szág] gyűlés végével meg izente neki keressen 's fogadjon quartélyt¹⁷ Pesten, mert or[szág] bírójává teszi, ő azt felelte hogy nem tud elég hálát adni azon le ereszkedő gondoskodásért mely 28 000 000 jobbágyi közt ő felségének, egyik hivére úgy függeszti figyelmét hogy még quartélyarol sem felejtkezik el, de hogy <nevetségesnek tartana> ki nevetné ha már előre egy oly nagy hivatal fejébe kvártélyt <keresne fogadna> fogadna, bizonyossan és hamar akart tétetni or[szág] bírójává

B asszonyáság <forr> már egy kiti venetske oly szomorúságot mutatott férje halála felett, holott meg holt ura vén vala, 's csak nem egy esztendővel ez előtt halálozott meg, mintha egész életében csak urat szeretete volna¹⁸

¹¹ Gróf Dessewffy Virginia (1807–1856).

¹² Az utalás az i. e. 5. században élt Virginius lányára vonatkozik, akit apja megölt, mert Appius Claudius decemvir meg akarta becseleníteni.

¹³ Nem sikerült azonosítani a forrást.

¹⁴ Latin: „a köz hasznára, és végül bármi módon, hogy elkerüljük az elkerülendőket”.

¹⁵ Gróf Cziráky Antal (1772–1852). 1825-től tárnokmester, 1827-től Fejér vármegye főispánja. 1827 és 1839 között országbíró. A napló születése idején Cziráky aktívan részt vett azokban a vállalkozásokban, melyekben Dessewffy neve is feltűnt, így a Magyar Tudós Társaság igazgatósági tagja lett, az országos kiküldöttség Litteraria albizottságának elnöke.

¹⁶ A margón: „udvariasság <'s még> 's bizodalmatlanság”.

¹⁷ 'szállást'

¹⁸ A margón: „a' szomorúságot kérkedő vén dáma”.

A' vén Pr A legfellyebb 50 esztendő's urat mutat hetvenedik korában, pedig nem oly felette kiméllette magát, nehéz is lett volna mert nagyon szép ember volt¹⁹

Ma ezt a sententiat halottam A[urél]²⁰ fijamtól on ne tient qu'aux ministres en place le pot de chambre²¹ akar ki akár kinek tartja hizelkedésből meg érdemel<i> le vizeztetni²²

Miért adni a gonosz tévőknek hiszem lánczban seprük az utcát hát nem voltak el-lenségei a' társaságnak? hát igazságtalannok valának bírójuk, hibázhattak a' bírák meg lehet, de hibáztak é es éppen az iránt ki kódúl? 's kinek alamizsnát adok? hihetőbb e a bíró gyávasága vagy igazságtalansága mint gonoszsága a' lántzos kérőnek²³

[/D:] 24. Januarius.

Irtóztató szék²⁴ volt a' múlt éjszaka, nem igen aludhattam nagyon érzettem az álmatlan-ságot. Szomorú Levelet kaptam Feleségemtől²⁵ melly nagyon el-szomorított, kocsiba sok vizitákat csináltam, gyalog igen keveset jártam.

Pixisemet²⁶ a' K[a]szi[n]óba[n] hadtam még meg nem került –

Fiam Aurel V[ice]-Notariusnak²⁷ neveztetett ki Pest v[ár]megyében Ő H[erce]gsé-gétől,²⁸ könyveim és írásaim öszve szedése nagyon el fárasztott

25. Januarius.

A' múlt Ejszaka keveset és rosszúl aludtam nagyon el-gyengülve érzem magamat a' gyom-rom sincs jól. a' jó víz az Orczi kertjéből²⁹ sem orvoslotta meg, talám valamivel <tal> többet ettem és ittam <Szila> és kávéztam Szilasynál³⁰ kinél ebédeltem, Természeti ví-dámságom és frisseségem még sem jött meg, talám onnan van hogy tegnap vacsoráltam,

¹⁹ A margón: „A szép vén”.

²⁰ Gróf Dessewffy Aurél (1808–1842). Dessewffy József legidősebb fia korának nagy politikai remény-sége volt. Apját elkísérte az 1825–1827. évi országgyűlésre, majd 1827-ben Pestre ment gróf Teleki Józsefhez, a királyi tábla bírójához joggyakorlatra, később jurátusnak állt Bartal György személynöki ítélőmester mellé. 1828-tól, tehát nem sokkal a napló születése után, Bécsben az udvari kancelláriánál fogalmazó gyakornok.

²¹ Francia: „csak a funkcióban levő miniszternek tartják meg az éjjeliedényét”. A forrás talán ez a Maréchal de Villeroy-tól, XV. Lajos francia király nevelőjétől származó szállóige lehetett: „Il faut tenir le pot de chambre aux ministres tant qu'il sont en place, et le l'eut verser sur la tête quand ils n'y sont plus.” A mondás korai előfordulása: BOUFFONIDOR, 1782, 14. A mi forrásunkhoz időben közelebb eső elő-fordulása: DULAURE, 1824, 254.

²² A margón: „Alávalóság a' hizelkedésben”.

²³ A margón: „fogoly koldús”.

²⁴ 'széklet'

²⁵ Gróf Dessewffy Józsefné, sz. gróf Sztáray Eleonóra (1780–1849).

²⁶ 'Dohánytartómat'

²⁷ 'aljegyzőnek'

²⁸ Habsburg József nádor (1776–1847). 1796-tól haláláig viselte hivatalát. Szállása a budai várban volt.

²⁹ A 18. század végén létrehozott Orczy-kert a kor kedvelt kirándulóhelye. Az Illés-kút forrásvizére vonat-kozik az utalás.

³⁰ Valószínűleg Szilassy József (1792–1854) helytartósági tanácsosról van szó, aki 1825 óta Zemplén vár-megye főispánja.

ma reggel pedig Ausbruchot³¹ is ittam éh gyomorra egy kis kifivel. – Hosszú levelet írtam Feleségemnek írásaimat össze szedtem, Ma is nagyon kevés kedves érzésem volt talám ma is igen sokat dohányoztam –

30^{ik} Januariusig exclus[ive]:³² nem értem rá a' sok viziták a' sok vett és tett viziták ebéd-kezesek és Deputatiók miatt írni e' könyvecskében ez idő közben csak egyszer voltam estvéli Tánczos mulatságban az Orsz[ág]. Bírójánál, a' 2^{dik} emeletben³³ a' hol ing a' Ház, de ott is csak egy órát és megint tegnap a' másod rendű Caszinóban hol a' hőség csak nem meg ölte az embert tegnap <a' Magyar> Theatrumban³⁴ is voltam hol Magyarul enekes Játékot adának a' Bűbájos Vadaszt³⁵ a' Musika szép meg lehetősen éneklettek, de az egész híres Darab a' mi Chimériáktól és Decoratióktól veszi nagy hírességét, és azt lehet mondani hogy a' Kígyók, Szikrák, égi dörgések Földindulások, 's tüzes hányo térek igen jól láttzanak ebben a' darabban, az ilyen féle darabok csinálnak most szerencsét, mert az inaveszett emberek³⁶ erősebb meg-rázkódtatásra szorúlnak. Tegnap igen válogatott ebéd volt Gr. Győrynél a' Bátsi Fő Ispánynál,³⁷ és barátságos egyszersmind – Igen jó társalkodású ember Gr. Győry és csinosan <tetszik> eszik 's él, tegnap pedig B. Ötves Ignácnál a' Pohárnoknál³⁸ ebédelttem ott volt Ifjabb Kovacsits az Iró is,³⁹ B. Ötves a' Magyar Törvénynek <Kovats> az Öreg Kovacsits⁴⁰ Törvény nyomainak és pótolékainak Enchridiont készít – Azon kívül több tekintetben valamennyi ki-nyomtatott Diaetális Actráknak Indexeket (ez hasznos munka lesz)–⁴¹

Gróf Feketétől⁴² tegnap egy Paradoxumot hallottam mely abban áll hogy a' hitelezés vagy inkább hitelezőség hijánossága' oka a' sűrű ház építésnek Pesten ilyen építésekre

³¹ 'aszúbort'

³² 'bezárólag'

³³ Cziráky házának elhelyezkedéséről nincsenek információim. 1822-ben az akkori országbíró (Ürményi József) az új Piacér (a mai Erzsébet tér) 216. szám alatt lakott. (Ld. VOJDISEK, 1822, 2.) Fentebb egy anekdotában már volt szó Cziráky szállásáról, így feltehetően ő nem ott szállt meg.

³⁴ Magyar színház ekkor még nem volt a városban, Dessewffy a magyar nyelvű színházra gondolhatott.

³⁵ Carl Maria von Weber operájáról van szó. A vonatkozó mű librettója meg is jelent: KINF–WEBER–PÁLY, 1828. A darabot 1827 októbere és 1828 februárja között 29 alkalommal adta elő a kolozsvári színjátszó társulat ideiglenesen függetlenedő énekes részlege. Az előadásokhoz a pesti német színházat bérelte ki a társulat. KERÉNYI, 1990, 207.

³⁶ 'ideges, nyugtalan'

³⁷ Gróf Győry Ferenc (1774–1839). 1824 és 1837 között volt Bács-Bodrog vármegye főispánja.

³⁸ Báro Eötvös Ignác (1763–1838). 1824-től Abaúj vármegye főispánja, ugyanettől az évtől főpohárnokmester. A rendszeres munkálatok kidolgozásával megbízott országos választmány tagjaként, az úrbéri alosztály elnökeként van Pesten.

³⁹ Kovachich József Miklós (1798–1878). Kovachich Márton György fia (lásd a következő jegyzetet), 1816-ban a múzeumi könyvtár adjunctusa lett, 1817-ben Borsod vármegye táblabírája. 1821-ben lemondott hivataláról és apja hátrahagyott kézíratait rendezte. 1825-ben az országos levéltárhoz nevezték ki allelvéltárnoknak, ahol utóbb az igazgatói posztot is betöltötte. Haláláig itt dolgozott.

⁴⁰ Kovachich Márton György (1744–1821). Egyetemi könyvtárőr, királyi tanácsos, ismert műgyűjtő.

⁴¹ Erről a munkáról van szó: EÖTVÖS, 1829.

⁴² Gróf Fekete Ferenc (1767–1835). Császári és királyi kamarás, gróf Fekete Jánosnak, Dessewffy fiatal-kori példaképének fia.

t. i. kap az ember pénzt ha előre le köti az építő egynehány esztendőre az egyik vagy másik emeletnek házbérét a' hitelező<nek> ki sem az Országló Széknek⁴³ sem a' Magyar Nemesnek Pénzt adni nem tartya elég biztosnak és bátorságosnak –

A' múlt Vasárnap a' híres Szürke Barát Demoszthenesnek⁴⁴ Predikációját hallottam az Erkölcsi ingadozásról, temérdek teli volt a' Templom, mind <mi> Világi mind egyházi tekintetben fejtegette okait ennek a' most csak nem közönséges erkölcsi nyavalyának, rész szerént a' Szívbe, rész szerint az észbe kereste, előadása igen szép ható természetes de mégsem alacsony Beszéddel a' pepetseléshez illő és alkalmaztatott szava hangja érthető ha bár nem is nagyon hangos a' mint felette jól illik a Szent Szószólláshoz mely azáltal bizonyos szelídséget és szencséges hatóságot nyer, nagyon örültem hogy Fiam Auréllal voltam ezen Predicatióra, mely mind Tárgyára mind formájára nézve olly felséges és hasznos volt hogy nem csak kívántam volna hallatnia mint a' két nemen lévő Ifuságtól a' két Hazába,⁴⁵ hanem Szívesen el <is> mondtam volna is a' közelebb múlt Or[szág]. Gyűlésen Posonyban⁴⁶ minden héten leg alább egyszer mind a' két Tábla előtt –

Az idő járása 25<val> ólta felette változó vala, <nincs> így egészségem és kedvem is, egyszer Fiammal Budára menni akarván a' szél el tiltott, a' Duna partjáról tértünk vissza; Fiamnak e' nem tezett mert a' mulattsági vágyas nagyobb volt benne a' kétszéges habok kénnye meg-fontolásánál, azomban szerető Anyára emlékeztetém mely tavaly is két ízben el űzte a' halált szeméről, 's meg-érdemli hogy még felesleg való rettegéssel is kiméltessenek, és azonnal ki derült komoly képe, melyben a' maga meg-győzés szép Áldozattját a' halá<nak> érzéseivel mint egy vegyülésben festve örvendetesen látta. –

30 Jan

Bál volt a' Nádornál a' hajón Fiam Orczy Lőrincznével⁴⁷ beszélgetésben ereszkedett Frantziául; <a' többi között azt mondta> Szava járása szerint így kezdte több ízben <a' többi között beszédét> beszédjét a' többi között, az elmés Asszony el űván ezt a' tótockska ki-tételt hasonlóképpen így felelt: a' többi között, nagyon tezett nekem ez a' letzke meg is köszöntem neki, sokáig beszélt velem a' Nádor a' Personális⁴⁸ jelenlétében, meg-jegyeztem Ö H[erce]gségének hogy Szenthal perében⁴⁹ 90 iv[ny]i kivonat új kivonatot kívánna, ez ismét újabbat, és hogy ez Utollyára a' Iuri⁵⁰ ítéletekre fog vinni,

⁴³ 'a királyi táblának'

⁴⁴ Albach Szaniszló (1795–1853). A legendás ferences hitszónok és egyházi író Albach József néven született. 1825 és 1838 között hitszónoki pályáját Pesten folytatta. Gróf Széchenyi István gyóntatója is ő volt.

⁴⁵ 'a Magyar Királyságba és Erdélybe'

⁴⁶ 'az 1825/27. évi országgyűlésen'

⁴⁷ Báro Orczy Lőrincné, sz. gróf Batthyány Teréz (1790–1861).

⁴⁸ 'személynök'. Ebben az esetben – ha jól értem – a nádor egy másik megnevezéséről van szó, hiszen a továbbiakban olyan ügyről beszélgetnek, mely a nádor igazságszolgáltatásban betöltött szerepét érinti.

⁴⁹ Gróf Almásy József (1794–1823) megmérgezésének peréről van szó. „Szentál Ferenc kir. directorialis fiscalis, a ki az Almásyknak is ügyvédje volt, haszonlesésből méreggel pusztította el Almásy Józsefet, a ki akkor Heves vármegyének főszolgabírája volt. A gonosz tett kitudódván, tettes elvette méltó büntetését.” ALMÁSY 1903, 139.

⁵⁰ 'a törvény elébe állás' itt: Dessewffy az esküdtszék bevezetése mellett érvel.

mellyek rövidebbek mivel kevesebb időt kíván a' szóllás mind írás, de kevesebbet is fügnek a' Iurik az országlószéktől mint a' Rendes Bírák és így függetlenebb, azonkívül nem kerülnek semmiben is, így hát igen érdemes embernek kell lenniük hogy a' Választásra a' többségtől candidáltassanak – de az Ügyészek is jobban tökéltetési fogják tehetségüket, mert könnyebb jól írni mint jól beszélni. Azt jegyzé meg ö H[erce]gsége hogy az Iurik kevésbé függenek ugyan az Országló Széktől, de annál többet a' nép indulatyaitól, hogy Nápolyba és Velenczébe halgatója volt az efféle törvénykezésnek és ítélettételeknek – Velenczében a' többi között egy arra rendeltetett Ügyész bele szólhatott az utolsó Replicába,⁵¹ és a' Szóllás közibe kiálthatta ez hazugság!! Nagyon dicsértem ez intézetet, hozzá tévén, hogy éppen így 's annyi kísértetek között erőssödik a' Bírák igazság szeretete. és mint egy mérséklésben jön a' nyilvánvaló és titkos kísértetek között, vagy pedig mind a' kettőnek tanul ellent áll[ni].

Gróf Zichy Laczinénak⁵² ajállottam magam' hogy a' tánczossát a' ki nem volt jelen, megkeritsem. Azt monda, hogy ő soha se keres senkit. Azt felelém hogy minden tánczos<a> szívesen találná rá mindenkor – azomban még is kereste és válogatta a' tánczosokat a' körtánczban, és ezt megjegyeztem néki.

Gróf Hunyadyné⁵³ igen szép volt tegnap, csak az kár hogy azok a' csomó fürtök csak nem az egész képét eltakarják az aszszonyoknak.

Gr[óf] Szécsényi István fekete Strimpfliben⁵⁴ és egynehány Keresztekkel udvari minisztert mutatott – 's vigasztalni akarván magát felette gyengéded lábikrája⁵⁵ felett, azt beszélte hogy csak az urasoknak van tömött labikrájuk mivel mindég a' kocsin hátul reszketnek. Azt jegyzém meg neki, hogy a' sok reszketés olykor fogyatja is a' lábikrákat.

Gróf 'Sigray⁵⁶ igen szívesen fogadott; – oda jött a' darabos Markovics⁵⁷ 's kérkedni kezdett a' szerelem' dolgában a' férfiak felett tehetségére. Eggy <Olasz> Francia közmondást mondott neki Gr. 'Sigray melly így van:

On ne bande plus à soizante ans,

On <n'est> ne fout plus, on est foutu.⁵⁸

A' szép Gróf Crescencenak⁵⁹ szemei sokat vesztek elevenségekből. Nézését nem vettem észre olly lágymelegnek mint ezelőtt, hanem valamivel fesesebbnek. De Grof Hunyadyné még szebb, még elevenebb tekintetű mint volt.

⁵¹ 'Válaszba' – az utolsó szó jogáról van itt szó.

⁵² Gróf Zichy Lászlóné, született gróf Széchenyi Mária (1804–1863).

⁵³ Talán – az életkor és az ismertség alapján – gróf Hunyady József császári és királyi kamarás feleségéről, herceg Lichtenstein Henriette-ről (1806–1886), vagy öccsének, Ferencnek feleségéről, gróf Zichy Júliáról (1808–1875) van szó.

⁵⁴ 'harisnyában'

⁵⁵ 'lábszára'

⁵⁶ Gróf Sigray József, somogyi főispán (1768–1830).

⁵⁷ A vezetéknev és az anekdota alapján nem lehet pontosan azonosítani. Talán Markovics Jánosról (1785–1834), a királyi tábla bírójáról, Markovics Mátyás egyetemi tanár fiáról lehet szó.

⁵⁸ A francia versike fordítása: „Hatvan évesen nincs merevedés, / Nem baszunk, meg vagyunk baszva.”

⁵⁹ Gróf Zichy Károlyné, sz. gróf Seilern Crescence (1799–1875). Utóbb, 1834-től gróf Széchenyi István felesége lett.

Megesmerkedtem Kiss Károllyal,⁶⁰ a' Hadnaggal és Szerzővel úgy tetszik – a' Ki-
r[ályi] gyalogságnál van.

Köztem, Döbrentei⁶¹ és Mednyánszky⁶² közt szóbeszéd támadt a' fordításokról. Döb-
rentei olyannak kívánja a' fordítást, a' millyen az lenne, ha nem lenne fordítás – hanem
a' <fordító> szerző a' fordítás nyelvén akarta volna előadni ugyan azon gondolatokat és
képeket, melyeket tulajdon nyelvén előadott. Mednyánszky Voss⁶³ és Kazinczy⁶⁴ felé haj-
lott azt mondván hogy a' fordítás azok számára van kik nem tudják az eredetinek nyelvét.
De nem tudják tanulják meg, mondék – és ne <kívánják> kívánjanak a' Magyar nyelvből
p[éldának]o[káért]. angolyt csinálni és viszont. Ha a' nyelv eszköze a' gondolatok' érze-
mények' kitételének, minden nyelv külön természetű eszköz. Ugyan azon gondolatokat és
érzeményeket naggyábbul ki lehet ugyan tenni minden valamennyire pallérozott nyelven,
de nem egyformán, egyforma erővel és finomsággal, valamint nem lehet úgy festeni olaj
színekkel mint víz színűekkel, ha bár ugyan azon egy dolgot is – vagy cerusával szintúgy
mint p[éldának]. o[káért]. tussal. Rendes lenne ha valamely nyelv' kárával kellene fordíta-
ni. A' két czély közt melynek egyike, hogy tudja a' Magyar mit írt Shakespeare, és a' mási-
ka közt, hogy t. i. a' Magyar nyelv természete és eredetisége szerint fejtődjék ki, az utóbbit
azért kell főbbnek állítani, mert a' nyelv az egész nemzet' tulajdona, nem pedig csak azoké,
kik fordításokra szorúlnak, de ebből tellyességgel nem következik hogy némely szerencsés
a' fordított <nyelvben> nyelvből talált <szerencsés> formulákat ne lehessen átalvenni,
ott a' hol ezen formák nálunk tellyességgel hibáznak, de a' hol a' mi formánk vagy szebb
vagy takarosabb, vagy legalább a' külső sem nem szebb, sem nem takarosabb ott bizony
kár eltarkázni a' nyelvet, kívált pedig a' hamis metaphorákat szaporítani.

31 Január.

Ma egy Ingrossista⁶⁵ volt nálam a' Fels[éges] H[elytartó]. Tanácstól, a' ki feleséges és
gyermekes lévén 300 egynehány ft C. P.⁶⁶ nem tudván ez esztendő't kihúzni koldúlni

⁶⁰ Kiss Károly (1793–1866). A napóleoni háborúk veterán hadnagyát 1824-ben helyezték a budai gránátosokhoz. Ekkor ismerkedett meg a fiatal pesti írókkal, s kezdett verseket publikálni. 1831-ben lett a Magyar Tudós Társaság tagja, utóbb (immár ezredesi rangban) szerepet vállalt az 1848–1849-es szabadságharcban.

⁶¹ Döbrentei Gábor (1786–1851). A gróf Gyulay család egykori nevelője 1820-ban telepedett le Pesten. 1824-ben a budai kerületbe tartományi másod-albiztossá nevezték ki. A Dessewffy-napló születése idején Döbrentei Széchenyi legfontosabb bizalmasa, a Casino és a lóversenytársaság jegyzője, a felállítandó tudós társaság rendszabásait átdolgozó országos küldöttség tagja és jegyzője, 1830-ban a megalakuló intézmény igazgatóságának tollvivője (jegyzője), rendes tag, utóbb, 1831-től titoknok. Dessewffy régi irodalmi barátja.

⁶² Bárá Mednyánszky Alajos (1784–1844). Tagja volt a rendszeres bizottsági munkálatokat felülvizsgáló bizottságnak, 1830-tól a Helytartótanács tanácsosa, a Magyar Tudós Társaság igazgatósági tagja.

⁶³ Johann Heinrich Voss (1751–1826). Német költő, a homéroszi eposzok fordítója.

⁶⁴ Kazinczy Ferenc (1759–1831). Tagja a Magyar Tudós Társaság alapszabályát előkészítő bizottságnak, utóbb az akadémia rendes tagja. Dessewffy régi barátja, aki ekkoriban maga is Pesten tartózkodik. Fennmaradt – máig kiadatlan – naplója is: [KAZINCZY Ferenc:] *Napló 1828*. MTAK Kt, K763, 8–34; [uő:] *Pestre 1828*. MTAK Kt, K612, 68–90.

⁶⁵ 'Számjegyző'

⁶⁶ 'konvenció's pénz'

jött – egy beszédet hozván nekem, melyet már 2 esztdő előtt tartott a' Nádor a' Helytartó Tanácsnál. Be jó hogy felesége patyolatos ruhában jár! így a' fabrikáns és kereskedő is nyer, és még is a' Budai Ingrossista is kap valamit a' Sz[ent]Mihályi⁶⁷ jövedelméből.

Nagyon teprendkedtem ez éjszaka feleségem' állapotja felett, azt gondolván hogy valóban nagyon beteg, mert nem ír és betegen hagytam, de Istennek hála kaptam ma reggel levelet.

A' tejfel társaságokat nagyon járja Fiam Aurel, igaz ugyan hogy hívják de még is javasoltam neki ne mellőznél el miatta az alantab esőket is, hamarább rontja el az embernek gyomrát a' Tejfel mint a' Tej; nem kell sem tolakodni a' legfőbb Társaságokban sem pedig vonakodni azoktól a' hívatottaknak, de azért és pedig gyakrabban kell járni a' Másokban is mind terjedtebb emberi esméret végett, mind pedig az irigységnek vagy pedig a kevelységünkről támadható gyanúnak el-kerülése végett –

A' minap Gr. Eszterházy Schröfel⁶⁸ Leány Budára megy Bálba a' Nádorhoz, meg száll a' Szerencse nevű fogadóban, várja drága Új Bál köntösét melyet Pesten csináltatott; csak nem jön a' ruha, egész 7 óráig estve, ekkor ált hozzák a' Dunán a' Grófné nagy örömmel ált veszi nézi, csudálja forgattya de magához illetgetvén láttya hogy a' Kar újjak szükek s a' Szoknya kurta, szóval hogy az szép új ruhát nem veheti magára haragos epedéssel tölti míg más Aszonyok tettzetek és tánczoltak rosz szerencsáját a' Szerencse fogadjában az egész éjjelt virasztva egyedül Férje társaságában – ez egynehány szempillantatra a' bálba megy de látván <a' Grófné> képéből a' Grófné imádói hogy nem fogna soká mulatni egy sem mert menni a' Grófnét vigasztalni; így tűntek el szomorú epekedések között a' szép Grófnénak a' szép ruhára épült minden hódító szándékai; a' hiúságnak is meg-vannak a' maga szerencsétlenségei.

1^{ik} Febr

Gr Szécsényi István kért meg ma, votizálnék⁶⁹ jövő vasárnap a' Cassinó dolgában egy 24 tagokból álló ki-küldöttségre. Így tartyák magokat a' leg jobb <a' leg>okos<abb> embernek, leg-okosabbaknak, a' nyilvánosság leple vagy csupán árnyéka alatt akarván kivinni jó czéljaikat. –

Gr. Széchenyi a' Dianna Fürdő Házban⁷⁰ lakik, nagyon csinosan. Festett képem is fel van függesztve szobájába, láttam nálla egy olyan mosó Fa edényt, mely egy fel fordított kalap Tokhoz hasonlít.

Báró Miklósnak a' Tábla Aszessornak be-mutattam Fiamat azt beszélte nekünk, hogy Horác Ódáit Magyar hat-lábú Verseken fordítja le. –⁷¹

⁶⁷ Szentmihály. Szabolcsi település, ahol Dessewffy birtokai elterültek. Utóbb Büdszentmihály, ma Tiszavasvári néven.

⁶⁸ Gróf Esterházy Mihályné, sz. báró Schröfl-Mannsberg Antónia (1795–1880).

⁶⁹ 'szavaznék', itt: 'állást foglalnék'

⁷⁰ A mai Széchenyi téren állt kétemeletes lakóházban működő korabeli fürdő. A Hild József tervezte épület helyén ma a Belügyminisztérium működik.

⁷¹ A rejtélyes megjegyzést nehéz értelmezni. A „Báró Miklós” megnevezés feltehetőleg báró Wesselényi Miklósról (1796–1850) vonatkozik, aki 1818 óta tabulae assessor (azaz táblabíró). Gyanút ébreszt viszont, hogy vele kapcsolatban nem ismerünk olyan adatot, hogy Horatius fordítását tervezte volna

[DJ:] Gr[óf] Sz[échenyi] I[stván] egy munkáját nyomtatja a' lovakról⁷² a' lovakról akarná inkább, teli van eredetiséggel szép Epizódiumok<ból>kal természeti stilussal popularitással míg a' gancsosabb kevés ki tételek helytel helytel a' köz kedveltetés színét viselik, ki-mondhatlan mint javítá oly rövid idő alatt Gr[óf] Sz[échenyi] stílusát

[/DJ:] Markus Oberster⁷³ mellé kerültem ülni egy ebédnél az kísérté H[erce]g Eszterházy Pál⁷⁴ Anglus követünket külső Országba, azt beszélt nekem hogy Ausztria az Angliai Ministerium (az az Castle reage)⁷⁵ Segedelmével halasztatta a' Constitutio adását Lengyelországban elébb jobbat kaptak volna Sándor Orosz Császártól a' Lengyelek –⁷⁶

Markus Úr igen szép helyet citált nekem <Menasztázus> Menasztázio⁷⁷ Themistoklesből⁷⁸ a' Honni Szeretetről azt is beszélt hogy egy Amerikánus az utolsó Bétsi Congressus⁷⁹ alkalmával kérdeztetvén az Ausztriai Finánciák fellett, mivel otthon financz Minister vala hogy ő semmiből nem tud vala mit csinálni, hogy ez csupán Isteni praerogativa⁸⁰ de hogy egy producens⁸¹ Tartományban a' tiltó Systhemat leg veszedelmesebbnek találja. –

7^{ik} Febr szomorú Levelet vettem Feleségemtől, az utolsói Kaszinói Gyűlés melyben egy ki küldöttségnek javallatja felolvastatott annyiban nevezetes volt hogy némelyek nem akarták meg engedni a' hónapos Tagokat a' Honorátiorok fel-vételében, holott meg volt határozva kik lehetnek a' Honorátiorok, hogy a' rendes Tagokból becsületbeli tagok ne válhassanak, 'ekképpen a' Cassa ne szenvedhessen Hogy az egy hónapi be-járás ingyen legyen a' rendes tag által be-vezetett becsület bel tagra nézve, ha pedig azután is jární akarna a' Caszinót Hónapos czédulát váltani tartozzék 's így minden következő hónapban, melyet azomban többé ne kaphasson ha illetlenül viselte magát az előbbeniben. A' nagy meg-szaporodás el-kerülése végett maximumot kívántam meg-határozhatni a' becsületbeli Tagokra nézve; így meg lehetett volna menekedni a' magát illetlenül viselőtől is minden hónap elején azt jelentvén ki neki hogy a tagok száma meg tölt – az is meghatározódott hogy a' jelenlévők tehessenek a' távollévőket is kötelező határozásokat, ez ugyan mondek most az egyszer jó,

hatlábú versekben (azaz hexameterben). Különös az is, hogy Dessewffy éppen a táblabíróságot emeli ki vele kapcsolatban.

⁷² Széchenyi, 1828.

⁷³ Márkus József (1763–1834), ezredes, a napóleoni háborúk veteránja.

⁷⁴ Herceg Esterházy Pál Antal (1786–1866). 1815-ben egy ideig az Osztrák Birodalom diplomáciájának vezetője a bécsi kongresszuson, 1815 és 1842 között a Császárság londoni követe. 1848-ban a Batthyány-kormány tagja.

⁷⁵ Lord Castlereagh (1769–1822) vezette az angol delegációt a bécsi kongresszuson.

⁷⁶ A lengyel alkotmány ügye Lengyelország 1794-es felosztása óta napirenden volt a porosz, osztrák és orosz diplomáciai tárgyalásokon. I. Sándor cár 1801 és 1825 között uralkodott.

⁷⁷ Az írrok nem ismerhette Pietro Metastasio (1698–1782) olasz költő, drámaíró nevét, s hallás után nem sikerült pontosan leírnia.

⁷⁸ A hivatkozott darab 1802-ben jelent meg magyar nyelven Döme Károly fordításában (METASTASIO, 1802). Dessewffy barátja, Kazinczy is lefordította, ám e fordítás nem jelent meg (METASTASIO, 2009).

⁷⁹ Az 1815. évi őszi tárgyalások valamelyikére utal.

⁸⁰ 'sajátosság, előjog'

⁸¹ 'termelő'

mert külömben most semmit sem határozhatnánk <mert> holott minden Tag meg-volt híva, de mivel nem jöttek kéntelenítettünk <így> ilyl végezést tenni, mellyet reménylünk helyben fognak hagyni mindenkorra az egyesület minden Tagjai a' mit nekik meg kell írni, ha az excipialók⁸² nem fogják tenni a' többséget úgy meg áll a' Principium et pro praeterito et pro futuro,⁸³ ha pedig az excipialók a' többséget fogják tenni a' mi nem lehető így úgy is a' principium meg nem álhat nec pro praeterito nec pro futuro,⁸⁴ mert csupán csak a' Jelenlévőknek Majoritássa⁸⁵ nem határozhatta meg azt a' Principiumot praesentes concludunt,⁸⁶ – mivel nem volt meg írva a' mostani meg hívó Levelekben hogy erről a' kérdéstről fel fog forogni a' tanácskozás, leg jobb lesz a' Gyűlés tárgyait meg írni minden Tagnak, annak idejét a' Pesti Sokadalmakra⁸⁷ határozni, magának a' Protoculumnak Redactiójában ki hagyattam azt hogy csak a' jó nevelésű emberek legyenek Tagok, mert minden ember annak tartja magát, minden meg-bántás nélkül ki merítve találtam a' kitéltetl így: minden nemes magaviseletűek; a' hol a' Caszinónak czéljáról volt a' szó, azt tették hogy <azon> az olly gyülekezet mellyben a' tudományos dolgokról értekeznek, de a' ki tétel így szemet szúrt volna és egy titkos Társaság ki-fejlését gyaníthatták volna, a' Szó helyet értekeznek tehát ezt tétettem beszélgetnek.⁸⁸

Gróf Cziráky az Ország Bírája meg vette a' Magyar Theatrum Fundusát 45,000 Rft⁸⁹ Wáltóban, ki nem fizeti, Intereses Obligatiót ad,⁹⁰ és Palotát fog építtetni ezen Funduson, a' Capitálisnak⁹¹ majd neki esnek a' V[ár]megyék és Privátusok⁹² kik ezt a' Fundust meg-szerezték volt pénzeiken hogy rajta Magyar Theátrum <építtessék> építhessenek – Jó lenne ki eszközteni hagynák meg a' Tőke pénzt melly Intereszenek fele ismét Intereses Capitalissá válják,⁹³ másik fele pedig szolgáljon a' Magyar Szinjádzók formálására, egy declamatiot tanító ügyes Férfi és Asszony meg-szerzése által, ez lehetne valamely kezdete a' publicus Fundusnak –⁹⁴

⁸² 'kifogásolók'

⁸³ 'az alapelv mind a múltra, mind a jövőre nézvést'

⁸⁴ 'sem a múltra, sem a jövőre nézvést'

⁸⁵ 'többsége'

⁸⁶ 'melyre a jelenlévők jutottak'

⁸⁷ A március közepén esedékes piacnapokra.

⁸⁸ Erről a kiadványról van szó: A' *Pesti Casino*, 1828. A vonatkozó hely végül így hangzik: „A' Casino nemes maga viseletű embereknek kellemetes társalkodás végett való Egyesülete, mellyben azok tudományos és legfőképpen gazdasági tárgyakról beszélgetnek, vagy hasznosabb könyveket és Ujságokat olvasnak.” Uo., 33.

⁸⁹ 'rénes forint'

⁹⁰ 'haszonérdekeltségi kötelezvényt'

⁹¹ 'fővárosnak'

⁹² 'magánszemélyek'

⁹³ 'a haszon fele ismét a város hasznává váljon'

⁹⁴ Cziráky felajánlását Pest vármegye 1828. január 14-i közgyűlése kedvezően fogadta, s az ügyet lebonyolítására egy ad hoc bizottságot állított fel. Cziráky valóban csak „a telken fekvő és Pest vármegye kötelezvényével igazolt 21.198 váltóforintot 2 2/3 krajcárt fizette ki készpénzzel; a vételár fennmaradó, tetemesebb hányadára, 23.801 váltóforint 57 1/3 krajcár 1828. március 1-jén kötelezvényt adott, mely összeg után a vármegyének kamatot fizetett.” (KERÉNYI, 2002, 118.) Dessewffy értesülése Cziráky tervei felől tehát meglehetősen pontosak voltak.

Pista⁹⁵ azt mondta e' napokban nem vagyok Úr hogy azonnal beteg legyek –

A' Luteránus Bálon voltam 's szegény Pápista szemeim egyetlen egy szép Evangyéliomi képet sem láttak – de a' Músika jobb volt mint az Uraságok Báljain, hol <eg> nagy egyformaságú szökö mértékre emeli az unalmat hang a' friss lábakat és abból leg-kisebbet sem engedhet a' fül cseppenni a' szívbe<n>, szüntelen kerengés friss kurtá mértékre minden pár maga körül és a' Szála⁹⁶ köribe úgy mint a' Föld planetája a' Naponként maga körül esztendőnként a' Nap körül képezi ezt a' Tánczot, minden aszony a Centrum gravitatis⁹⁷ melly felé és melly körül a' férfi hajtatik és ugyan azon egy erő melly a' világot hajtya és fenn tartja, hajtya és tártja össze a' Tánczoló párokat is, csak hogy a' Planéta mozgása nagyobb és felségesebb szabásu és sebesebb és még is csendesebb és világítóbb és szebb. Egy negyedrészt Dámáink Orczájának a' tömödt Vendég gondor Fürtök lelik el vi'sga Szemeink elől; úgy hogy minden szépség csak három negyedrésznyi az Orczára nézve a' Karok pedig tág fátyolokba potyognak a' keresztül látás nem takarja el vékonyságokat gömbölyégeket pedig 's Fehérségeket nagy részént el-borította –

Az ide való Diánna fürdők igen jól és szépen vannak el-rendelve meg-van benne minden Commoditás⁹⁸ a' száraz fürdő szobák jól fülnek, és Télben is nagyobb bátorságban van az ember azokban a' meg-hűtés ellen mind a' nem fülő szobákban nyárban mikor a' meleg Fürdőből hives szobába lép az ember –

Majd mindennap Társalkodásbeli bálokban vagyunk 7, 8 órákor kezdődik este, és 7, 8, óráig reggel tart, érezheti így a' ki izzadott, ki merített Ifiúság leg kisebb testi 's lelki erőt nappal, ha pedig nappal alszik, úgy oda vesz az Ifiúságtól a' komolyabb foglalatosságokra szánandó idő –

Tegnap előtt olly mély álomba merült Pista hogy a' haszontalan nagy zörgés után az ablakot kelle fel törnöm hogy az ajtót belőlről ki lehessen nyitni –

Itt az Ifiú emberek könyvecskéket tartanak, mellybe be írják hanyadik Német Tánczra és kivel vannak le kötve, ez az irni köteleztetett emlékeztetés nem igen hízelkedő a' KisAszonyoknak és Aszonyoknak, mind a' mellett a' minap Gróf Csákihoz⁹⁹ késő érkezék Aureliusom, Tánczosnéja felette okosan és kegyesen büntette meg a' le kötött Táncz darabnak felét más valakivel járta el, és csak a' másik felét fijammal. Ez érdemlett Sanyarúság és kegyeskedő kegyelem is volt egyszersmind, meg is köszöntem a' jó 's okos nevelés modját. Ma Gróf Károlyiak Bált adtak a' Palatinus quartélyában <Pénteken> (mellyért nem fizet) Pénteken; ez dupla botlás vala! – A' mai Cassinóban a' Hónapos elő Válcasag 10 Rft Conv pénzre határozatott, ez vagy nyúzás vagy annak el kerülni akarása hogy a' Szegényebb ne szégyenelje magát szegénynek lenni, pudet enim nos et honestae paupertatis¹⁰⁰ – és még sincs világosan meg határozva hogy azok a' kik három

⁹⁵ Dessewffy valamelyik embere.

⁹⁶ 'terem'

⁹⁷ 'a középpont felé vonzódik'

⁹⁸ 'kényelem'

⁹⁹ Oly sok lehetőség adódik, hogy nem lehet megfejtteni, melyik Csákyról lehet szó.

¹⁰⁰ Latin: „mert szégyelljük mi a tisztes szegénységet is.”

esztendőre lekötötték magokat, kivált ha még nem fizettek semmit és akár fizettek akár nem, és akár fognak akarni ezután akár nem hónapos tagokká által ne változhassanak, és 10, 20, vagy 30 Frttal 300 ft kölcséget meg ne kímélhessenek, hogy senki se bántódjék meg akár erszényében akár gyengéd érzésében leg-jobb lett volna a' protocolátiót így tenni. A 3 esztendőre magokat le kötött ki nem léphető Tagokon kívül egy hónappal a' bé-vezetés után minden jövő hónapra <...> minden múlt hónap el-telése után vagy tovább is ingyen lehet minden be-vezetettnek a' Caszinót járni vagy ha tettzik a' hónap elejével a' folyó hónapra 12^{dik} részét a' 100 Rfnak Conver pénzben le tenni, ha a' hónapos Tagoknak száma még nem tölt –

10^{ik} Febr

Ma a Kalocsai Érseknél¹⁰¹ ebédelvén Giczy Torontali Fő Ispánnal¹⁰² sokat beszéltem, a' ki igazán azt mondotta nekem hogy ötet a' hivatalok leg kisebbben sem változtatták meg, azt is mondta hogy egy Septemvirnél¹⁰³ leg-jobb a' nem artificialis Iustitia,¹⁰⁴ hogy a' nagy eszű emberek ugyan mindenütt a' magok helyén vagynak, de hogy az szívek nincs mindig s mindenütt a' maga helyén, azt mondotta hogy szereti mikor a' Praeses¹⁰⁵ a' Biróktól a' Birók pedig a' Praesestől tanulnak, a' Praesestül azt kívánja hogy ércse mindig a' kérdés bibéjét, hogy ne mondja csak leg utóljára vélekedését, hogy új kérdések tétele által világositassa fel a' kérdést, ki fürkézze a' Majoritás véleményét, s a' szerint mondja ki <a' maga is> mint a' magáét a' köz Ítéletet. Azt is mondta hogy a' Politicum hibákon könnyen lehet segíteni de a' Septemviralis Táblától¹⁰⁶ nincs Appeláta –

<Ő F[el]sége mostani Királyunk a' ruházatban három dolgot nem szenvedhet:>

[DJ:] Il y a de jolies il y a

de belles

Toutes sont plus

ou moins coquettes

Et malgré ca il y a

de telles

Qui me trouvent

que je trouve bête.¹⁰⁷

¹⁰¹ Klobusiczky Péter (1752–1843). 1821 óta kalocsai érsek.

¹⁰² Gróf Ghyczy József (1790–1835), septemvir, Torontál vármegyei főispán.

¹⁰³ 'Hétszemélynök'

¹⁰⁴ 'mesterséges jogosság'. Ez itt nyilván valaminő természetjoggal állna szemben.

¹⁰⁵ 'elnök'

¹⁰⁶ 'Hétszemélyes tábla'

¹⁰⁷ Francia: „Vannak aranyosak és vannak szépek, mind többé-kevésbé kacérak, s ennek ellenére vannak, akik megtalálják, amit ostobaságnak tartok.”

[/DJ:] Ő F[el]sége mostani Királyunk a' ruhazatban három dolgot nem szenvedhet: um: az Epauleteseket,¹⁰⁸ Pantallonokat,¹⁰⁹ melyeket még csak három hónapokig szabad hordani a' katonáknak míg el nyőnnek és az úgy nevezett Colliers Grecques.¹¹⁰

[DJ:] A' Handlungs Zeitungban egy igen tanúságos história van a 10 szám alatt első fél év 1828¹¹¹

[/DJ:] Egy szegény de szép legény egy Keleti Nábóbnak nagy szépségű gazdag de felette akaratos csudállatos önkényes és uradalmas Leányát nyerte el Feleségül, örültek szerencsájének mind Baráti mind ellenségei kiváltképpen Merdek ki önkényes Feleségének valóságos Inassa vala, öszve találkozáván vele kérdé ez amaszt mint lenne dolga, úgyé úgymond nem csak nékem Uram a' Feleségem az enyimnek én vagyok Ura felele az Újházás; de miképp mehettél erre? kérdezé Merdek; csak úgy felele Fenemér hogy mindjárt házasságom' első napjában nőm kedves macskáját a' mint a' szobába belépett le nyakaztam és az ablakon ki vetettem, csudálkozott Merdek és fejét csóválva haza menvén gögös daczos Felesége kedves kutyácskájával követés gyanánt hasonlóan cselekedett, de olyan <pofon> pofon csapást kapott kedves Hölgyétől, hogy feje belé szédült és szemei szikrázának; <meg-vallotta> meg-vallá <osztán> azután hogy ezt az új szerencsétlen bátorságos Merdektől tanulta légyen, mosolygott Aszonya a' Vallástételre azt mondván neki: má most késő ez a' mérészség házasságunk első napjában kellett volna így kezdened. –

11^{dik} Martii.

Öszve kezdének gyülekezni az Academia ki küldöttség Tagjai,¹¹² vagyon azok közt Püspök, Kanonok, Kamarások, Országos követek, Protestáns Superintendensek Szerzetesek, Plébánusok, Professorok Prókátorok Vármegye' Tisztjei nállam kezdének öszvegyülni és meg-kértek lennék szószóllójok, és mutatnám be őket <az> Elölülönk-

¹⁰⁸ 'úgy mint a váll-lapokat'

¹⁰⁹ 'hosszú, egyenes szárú szövetnadrágokat'

¹¹⁰ 'Görög szakáll': utóbb Kossuth-szakáll néven vált divattá e viselet.

¹¹¹ *Allgemeine Handlungs-Zeitung von und für das Königreich Ungarn*. Nro. 10. Erster Jahrgang. Ofen, den 2-ten Februar 1828. Nem tudni, Dessewffy mire gondolt. Az alább olvasható keleti történet nem itt található.

¹¹² A felálló Magyar Tudós Társaság alapszabályát kidolgozó 27 tagú bizottság József nádor 1827. november 30-i meghívólevelére 1828. március 11-én alakult meg és április 7-ig ülésezett. A bizottság meghívott tagja volt Barta György (ítélőmester), Bene Ferenc (orvosprofesszor), Budai Ézsaiás (tiszántúli superintendens), Bitnicz Lajos (szombathelyi tanár), gróf Dessewffy József, Döbrentei Gábor, Ercsei Dániel (debreceni professzor), Fejér György (prépost, a pesti egyetemi könyvtár őre), Guzmics Izidor (Benedek-rendi szerzetes), Pázmándi Horvát Endre (téli plébános), Horvát István (a Széchenyi országos könyvtár őre), Horváth János (püspök), Jankovich Miklós, Kazinczy Ferenc, Kis János (evangélikus superintendens), Kisfaludy Sándor, Kövy Sándor (sárospataki jogtanár), Kultsár István (a *Hazai és Külföldi Tudóstársak* szerkesztője), báró Mednyánszky Alajos, Schedius Lajos (egyetemi tanár), Szemere Pál, Vitkovics Mihály. Ezen kívül a munkálatokban részt vett a négy alapító (gróf Széchenyi István, gróf Andrássy György, gróf Károlyi György és gróf Vay Ábrahám) és az elnök (gróf Teleki József). Persze nem mindenki tudott részt venni az üléseken: Barta az országos kiküldöttség ülései miatt hiányzott többször, Kövy és Kultsár pedig az ülések időtartama alatt halálozott el (bár előbbi még az első üléseken részt vett). Lásd DÖBRENTÉI, 1833, 55–56.

nél. – Egy rövid beszédet készíték ’s felolvasám előttök. – El ment híre hogy Püspök Horváth¹¹³ el vagyon foglalva, és így nem gondoltam hogy meg bántódjék; azomban be lép a’ szobába mikor már indulni kezdénk; én ötöt meg-követni magamat mentgetni <öt> a’ szó-szóllással meg-kinálni de ő azt mondá hogy az jó ajakakra van bizva; fel-olvastam hát előtte beszédetskémet mellyet helyben hagyván el ménénk Gr[óf] Telekyhez¹¹⁴ de ő nem jött velünk, úgy láttzik hogy sértve vala, én tehát azt javallám mennénk a’ Primáshoz is,¹¹⁵ és ott ő legyen a’ Szószólló, mivel a’ Primás az 1^a Státusnak Feje és az Ország Fő Papja; mivel az Udvariaság soha sem árt, sőt használhat el mulasztása pedig árthat, a’ Papok pedig hatalmasak pénzben is másban is, és azon kell igyekezni hogy az Academiának Baráttyaivá nem ellenségeivé váljanak; ezt annyival inkább kívánja a’ Politica, mivel több Protestáns <lesz> vagyon a’ Tagok között. – Hozzá tévém hogy én nem vagyok Papos Ember, a’ mit úgy is tud az egész Ország, Némelly makkatsabbaknak pedig azt is súgtam fülökbe Iambilicusbül¹¹⁶ „Aegyptii, et feles, et Vulpes & Crocodilos adorabant ne nocerent”¹¹⁷ rá állottak végtére, de úgy hogy előbb a’ leg első négy Fundátorokhoz mennyünk, ma tehát: 13^a Mart¹¹⁸ Reggel a’ Palatinusnál valánk, Német Katonai gratis Uniformisban fogadott, a’ nyelvről csak melleleg szólt, leg többet de erudita societate¹¹⁹ – délután azután Elölülönkel edjűtt el menénk a’ 4 fő Fundátorokhoz, mellyek a’ leg nevezetesebbnél Gr[óf] Széchenyi Istvánnál fogadtak el bennünket – Gróf Széchenyi István nevökben azt felelte Elölülönknek hogy soha se vólt szerencsésebb pillantaja; hogy az idő ’s a’ tettek leg inkább fogják ki mutatni hazafiúi szándékjokat, és hogy reménylik, hogy még a’ maradék is mint magvetők<et>ről nem fog róllok el-felejtkezni. Szerintem ha Elölülönk nélkül is, meg-kellene tisztelnék az O[rszág]-Biráját is, mind azért mert a’ Litteraria Országos Deputatiónak Présesze, mind pedig <azért> mivel ő is 4000 Conver frtot ajánlott, de Kopátsit is mert ez is ajálló vólt ’s azonkívül Püspök¹²⁰

¹¹³ Horváth János (1769–1835). A regnikoláris bizottsági munkák résztvevője. 1826-tól az egyetem teológiai karának elnöke, bozoni választott püspök. 1830-tól a Magyar Tudós Társaság tiszteleti tagja, székesfehérvári püspök.

¹¹⁴ Gróf Teleki József (1790–1855). 1824-től a Királyi Tábla bírása, 1827-től Csanád vármegye főispánja, valamint az udvari kancellária tanácsosa, részt vesz az országos deputáció munkájában. 1826-ban 10 000 forintot ajánlott fel a Magyar Tudós Társaság számára, 1830-tól a Társaság elnöke.

¹¹⁵ Rudnay Sándor (1760–1831). 1819 óta esztergomi érsek, hercegprímás.

¹¹⁶ Iamblichus (kb. 245 – kb. 325). Neoplatonikus filozófus.

¹¹⁷ Latin mondás: „Az egyiptomiak mind a macskákat, mind a rókákat, mind a krokodilokat tisztelték, hogy ne ártsanak.” A mondás eredete feltehetően Hérodotoszra megy vissza, a kora újkorban számos változata létezett a legkülönbözőbb állatokkal és különböző forrásokhoz kötve.

¹¹⁸ A margóra a dátum még egyszer kiírva: „13^a Mart”

¹¹⁹ ’a tudós társaságról’

¹²⁰ Kopácsy József (1775–1847). 1827 óta veszprémi püspök.

16^a Mart

Az Oroszoknak egy közmondások van mely azt tartja, ha jó akarsz lenni nagy bátorságra van szükséged, Bosvét¹²¹ pedig azt mondja: hogy a' remény romjai leg-jobb lajtorja a' Meny Ország felé (érti a' világi reményeket)

Egy szerető Férj ezt írta Felesége sírja felett a' márványra: „Lacrymis struxit amor.”¹²² – Észak Amerikában Virginiában egy sziklázat hidat formal a' folyó víz felett.

Tajpa¹²³ Portugallia Paere¹²⁴ azt mondotta a' minap a' Paerek Gyűlésébe hogy ő nem akar Caligula Lova lenni, kit Senátor ruhába öltöztettek. – a' nélkül hogy szóllana a' Tanácsban¹²⁵

¹²¹ Jacques-Bénigne Bossuet (1627–1704). Francia püspök, teológus, író, a francia Akadémia tagja.

¹²² Latin: „Könnyekből emelte a szerelem.”

¹²³ Makaó egyik szigete. A portugálok szerették volna már ekkor megszerezni, de csak 1851-ben sikerül gyarmatosítani a területet.

¹²⁴ 'országnagy'

¹²⁵ Caligula, római császár (37–41), a lova: Incitatus.

Rövidítések és irodalomjegyzék

MTAK Kt Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára

OSZK Kt Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára

*

ALMÁSY

1903

Gróf ALMÁSY Dénes: *A zsadányi és törökszentmiklósi Almásy grófok*. Kétegyháza, k. n., 1903.

BOUFFONIDOR

1782

[BOUFFONIDOR:] *Les fastes de Louis XV, de ses ministres, maitresses, généraux et autres notables personages de son Regne. Première partie*. A Ville-Franche, Chez la Veuve Liberté, 1782.

CHAPTAL

1790

M. J. A. CHAPTAL: *Éléments de Chimie*. Tome I–III. Montpellier, de l’Imprimerie de Jean-François Picot. 1790.

1823

M. le Comte CHAPTAL: *Chimie appliquée à l’Agriculture*. Paris, chez Madame Huzard, 1823.

DÖBRENTAI

1833

DÖBRENTAI Gábor: *Magyar Tudós Társaság’ történetei, a’ nyelv’ országos régibb állapotjának rövid előadásával*. In: *A’ Magyar Tudós Társaság’ évkönyvei*. Első kötet. Pesten, Trattner-Károlyi nyomtatása, 1833. 1–126.

DULAURE

1824

J[acques]. A[ntoine]. DULAURE: *Histoire physique, civile et morale de Paris, depuis les premiers temps historiques jusqu’à nos jours*. Seconde Édition, Tome VII. Paris, Guillaume, 1824.

EÖTVÖS

1829

Index synopticus actorum comitialium in novem Regni Hungariae et Partium ei adnexarum comitiis signanter ab anno 1790/1. usque 1825/7. Inclusive occurrentium. Studio, et opera Baronis Ignatii EÖTVÖS. Budae, Typis Typographiae Regiae Univers. Hungaricae, 1829.

KERÉNYI

1990

Magyar színháztörténet. 1790–1873. Szerk. KERÉNYI Ferenc. Budapest, Akadémiai, 1990.

- 2002 KERÉNYI Ferenc: *Pest vármegye irodalmi élete. (1790–1867)*. Budapest, Pest Megye Monográfia Közalapítvány, 2002. (Előmunkálatok Pest megye monográfiájához 3.)
- KINF–WEBER–PÁLŸ
1828 *A' bűbájós vadász. Tüneményes nagy Dall-Játék (Opera) Három Felvonásban.* Írta KINF Fridrik. Mu'ikáját készítette, néhai WEBER Károly Mária. Fordította PÁLŸ Elek, Nemzeti Énekes, 's Szín-játszó. Első Darab. Kassán, Nyomt. Werfer Károly Academ. Typogr, 1828.
- MÁRKUS
1901 *Magyar törvénytár. 1740–1835. évi törvénczikkek.* Ford. Dr CSIKY Kálmán. Jegyz. Dr MÁRKUS Dezső. Budapest, Franklin-Társulat, 1901. (Corpus Juris Hungarici.)
- METASTASIO
1802 METASTASIUSnak egynéhány játék darabjai. Fordította olaszból DÖME Károly. Komáromban. 1802.
- 2009 [Pietro METASTASIO:] *Themistoclesz. Érzékeny-Játék.* In: KAZINCZY Ferenc: *Külföldi Játékszín.* S. a. r. CZIBULA Katalin–DEMETER Júlia. Debrecen, Debreceni Egyetemi, 2009. (Kazinczy Ferenc Művei.) 41–70.
- A' Pesti Casino*
1828 *A' Pesti Casino Tagjainak A. B. C. szerint való feljegyzése és annak Alapjai 1828.* Pesten, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi I. Könyvnyomt. Intézetében, 1828.
- SZÉCHENYI
1828 Gróf SZÉCHENYI István: *Lovakrul.* Pesten, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi Istvánnál, 1828.
- VADERNA
2011 VADERNA Gábor: *Napló és esemény. Gróf Dessewffy József: Testi erkölcsi és társalkodási élet Pesten 1828.* In: *Történelmi Szemle*, 53. (2011). 4. 569–589.
- 2013 VADERNA Gábor: *Élet és irodalom. Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében.* Budapest, Ráció, 2013. (Ligatura.)
- VOJDISEK
1822 *Adressbuch der königlichen freyen Stadt Pesth.* Herausgegeben von Joseph VOJDISEK im Jahre 1822. Pesth, zu finden in allen Buchhandlungen.

Janovics Jenő feljegyzése 1919. február 27–28-i beidézéséről és kihallgatásáról

Janovics Jenő az életrajzi lexikon adatai szerint 1872-ben született a kárpátaljai Ungváron. Két évtized múlva, 1894-ben a budapesti Színészeti Akadémián kapta kézhez szakmai végzettségét bizonyító oklevelét. Miskolcon, Csóka Sándor társulatánál megkezdett pályája során – a kor szokásának megfelelően –, a vidéki vándorlások idején, Szolnokon, Zilahon, Szilágysomlyón és Marosvásárhelyen is fellépett. Utóbb Krecsányi Ignácnak Buda, Temesvár és Pozsony színpadain játszó társulatához kötötte szerződés. 1896-ban Kolozsvárt telepedett le, ahol Megyeri Dezső színidirektor jóvoltából a Nemzeti Színház tagja, 1900–1901 között művészeti vezetője lett. Időközben magyar-francia nyelv és irodalom, valamint filozófia szakon a helyi Ferenc József Tudományegyetemen folytatta tanulmányait, ahol az 1900. esztendőben *Csiky Gergely realizmusa* címmel írt disszertációja megvédésével bölcsészdoktori oklevelet szerzett. Disszertációja Alexander Bernát és Radó Antal bírálata alapján elnyerte a Kisfaludy Társaság jutalomdíját. Egy rövid szegedi kitérő után – 1902–1905 között az ottani színház igazgatója volt – visszatért Kolozsvárra, ahol 1905–1919 között a helybeli régi (Farkas utcai) és az új (Hunyadi téri) Nemzeti Színház igazgatója lett.¹ A két színház közötti folytonosságot, az eszmei kontinuitást az új építmény előcsarnokában két színművész, az apostol és úttörő Kótsi Patkó János, s a régi szellem képviselőjeként pedig Ecsedi Kovács Gyula, saját költségén felállított márványszobrával igyekezett hangsúlyozni.² A Janovics Jenő színészi és igazgatói működésének jubileumára kiadott albumban Imre Sándor így méltatta az ünnepeltet: „önálló kezdésekbe fogott mindjárt munkája elején, és eredeti bemutatókkal, a régi magyar és külföldi klasszikusok színre hozásával igyekszik színházát a fővárosi nívón túl európaivá tenni. A nagy, keresztülvitt tervek mindenütt igazolták az ő hatalmas koncepcióját, előrelátását, kultúrtörékvéseinek helyességét, és főképpen azt a rátermettséget, mellyel vezetője, faktora, és kiindulása lett egy társadalmi intézménynek, melynek ezerfelé ágazó szövevényében csak az ő talentuma tud eligazodni.”³ A teátrum mellett a művészi önkifejezés másik nagy lehetősége, a film varázsa is megérintette, a filmgyártás erdélyi úttörőjeként 1914-ben a PROJA (Projektograph Janovics), 1916-ban a Corvin Filmgyár, 1917–1920 között a Transsylvania Filmgyár vezetője lett.⁴

¹ KÖTŐ, 2009, 118–120.

² JANOVICS, 2001, 39.

³ IMRE, 1924b, 8.

⁴ Vö. JORDÁKY, 1980, 36–113. és BALOGH–ZÁGONI, 2009, 20–97.

A trianoni békeszerződés megkötése utáni időszakban 1930-ig igazgatóként, 1930–1932-ben főrendezőként állt a kolozsvári magyar színjátszás élén. Az elegáns, a bécsi Helmer és Fellner cég 1906-ban tervezte Hunyadi téri emeletes színházból a magyar színjátszás a sétatéri, kisebb befogadóképességű Nyári Színházba kényszerült. Utolsó előadásukat a régi helyükön, 1919. szeptember 30-án a *Hamlet* bemutatásával tartották meg, melyből a cenzúra a darab befejező jelenete mellett a címszereplő nagymonológiát is törölte.⁵ Mindezen zavaró körülmények ellenére az előadás politikai demonstrációvá alakult, mely az erdélyi magyarság jövőjének dilemmáját tükrözte.⁶ Janovics Jenő feljegyzésében: „Kiállottam a sügölyük elé, a nézőtér felé harsogva a kérdést: »Lenni vagy nem lenni, ez itt a kérdés!« Pillanatnyi megdöbben némaság után robbantak ki a szenvedélyek. A karzatról lenyilalló éles női hang törte meg először a halálos csöndet: – Élni akarunk! S utána kétezer torok dörögte, harsogta felszabadultan, ujjongva, reménykedően: – Élni akarunk! Mintha a történelem kerekébe akart volna ez a kétezer ember kapaszkodni. A tenyerek összeverődtek, a lábak szilajul dobogtak, félelmes pillanat volt. Magam is megriadtam a visszafojtott szenvedélynek ettől az orkános kitörésétől. Percekig tartott ez a viharzás, azután valahogy egymást csitították az emberek.”⁷ 1936-ban főrendezőként a Szegedi Szabadtéri Játékok megalapítói között találhatjuk. 1939 után Romániában és Magyarországon egyaránt háttérbe szorult zsidó származása miatt. Ezt a megállapítást támasztja alá Kelemen Lajos egyik levelében. Janovics Jenő halálának idején – 1945 novemberében – így vallott róla Balogh Jolánnak: „Mivel ő itt az 1921. v. 22-ben újjászervezett Unió szabadkőműves páholynak nagymestere volt, ezért és zsidó származásáért 1940-től teljesen félreállították. Ekkor nagy méltánytalanság esett vele, s ez, és más igazságtalan semmibevételei és közben megírt jó könyve a Farkas utcai színházról⁸ feledtették velem sokáig érzett ellenszenvemet, s utóbb szívvel-lélekkel elismertem érdemeit, és méltatlan mellőzése annyira bántott, hogy ha az Erd[élyi] Irod[almi] Társaság Kemény János br. jóvoltából nem szenderül mély – s talán most már örök álomba – akkor magam ajánlottam volna tagnak őt. Végre ezért mentem el félbetegem is a Nemzeti Bank sarkáig legalább, hogy bár a kalapom levételével és önként előtörő könnyeimmel megadhassam neki az utolsó tiszteletet. Vele egy korszakot temettünk. Isten adjon nyugalmat neki.”⁹ 1945-ben, halála előtt néhány hónappal ismét lehetőséget kapott a kolozsvári magyar színház vezető tisztének betöltésére, amellyel már nem volt lehetősége élni. A színház megnyitására hiteles tanúként írt, el nem hangzott, töredékben fennmaradt beszédvázlatában visszautalt önmaga történelmi jelentőségű szerepére: „Ez a tanú ismeri a múltat, hiszen a 153 éves történetből kerekén 50 évet, egy félszázadot töltött a kolozsvári színház szolgálatában mint színész, rendező és igazgató.”¹⁰

⁵ GAJDÓ, 2008, 133.

⁶ Vö. SZABÓ, 1941, 64.

⁷ JANOVICS, é. n., 77–78.

⁸ JANOVICS, 1941.

⁹ Kelemen Lajos levele Balogh Jolánnak (Kolozsvár, 1945. november 18.–december 12.). MOL R 343/1. Kelemen Lajos által írt levelek.

¹⁰ JANOVICS, 1945, 2.

Színészi, színházrendezői teljesítménye mellett Janovics Jenő színháztörténet-írói munkássága is jelentős. Első ilyen jellegű írásai 1898-ban a Kovács Dezső szerkesztette Kolozsvári Lapok *Színház* rovatában jelentek meg. *Nagy histriók* címmel az európai kitekintés igényével indított cikksorozatában a magyarok közül Szentgyörgyi István, E. Kovács Gyula, Jászai Mari, Prielle Kornélia, Márkus Emília, Szigeti József, Újházi Ede, Náday Ferenc, Hegedűs Gyula, Blaha Lujza, Odry Lehel, Hegyi Aranka, Pálmay Ilka, Kassay Vidor, a külföldiek közül a francia Mounet-Sully és Sarah Bernhardt, az osztrákként számon tartott Sonnenthal Adolf, az olasz Ermete Zacconi, Ermete Novelli, Eleonora Duse és Flavio Ando munkásságát méltatta. A *Csiky Gergely élete és művei* (Kolozsvár–Szeged, 1900–1902) és *A magyar dráma irányai* (Budapest, 1907) című művein túl az első kolozsvári magyar teátrum történetének – *Farkas utcai színház* (Budapest, 1941) – megörökítése is a nevéhez fűződik. *A Hunyadi téri színház* címmel 1942-ben megírt monográfiája folytatásaként a sétatéri színikör, a mai Kolozsvári Állami Magyar Színház építésének történetét bemutató kézírata csak 2001-ben jelent meg Kolozsvárt, a Korunk Baráti Társaság–KOMP-PRESS Kiadó gondozásában.

A Janovics Jenő munkásságának kiteljesítésére irányuló újabb kutatások egyöntetű megállapítása, hogy egy hozzá méltó, megfelelő színvonalú monográfia megírása a mai napig várat magára.¹¹ Ha ennek az eredménytelenségnek nem a feladatot önként magukra vállaló monográfusok az okai, akkor az adatok elégtelensége lehet a hátráltató tényező. A teljesség elvárt igényéhez hozzájárulás lehet egy Janovics Jenő nevéhez kapcsolható politikai jellegű forrás közreadása. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában Quart. Hung. 2455/I/22. számon nyilvántartott, Janovics Jenő autográf aláírásával ellátott gépirat jelzetét számos történelmi tanulmány lapalji jegyzetében olvashatjuk a szerző véleményének erősítő hivatkozásaként, de a szöveg forrásként való közzététele mindaddig elmaradt.

Életének és munkáinak Imre Sándorhoz köthető első monografikus feldolgozásában a „Dr. Janovics Jenő társadalmi és politikai jelleme” című fejezetben elmaradt a téma kibontása. „Nem szándékozunk ebben a könyvben részletesen kitérni azokra a tettekre, melyek Janovics igazgatót ebben a formában is a nagy emberek értékével ruházzák fel, csak általános jellemzőképpen tértünk ki az ő sokoldalú munkássága során erre is, hiszen a mai idők káoszában szinte nyugalmi pont ő, amelyből ki lehet indulni, és amelyben összefutnak életek, egzisztenciák, kultúra és társadalmi mozgalmak finom és erős szálai.”¹² Az ugyancsak Imre Sándor nevéhez kapcsolható Janovics-émlékalbum egy mondatban foglalta össze politikai szereplését. „Az 1918. évben kitört forradalom dr. Janovics Jenőt is a jogokért küzdő emberek vezetői közé emelte, ő lett a Nemzeti Tanács egyik elnöke, aki éjjel-nappal dolgozva igyekezett rendet, nyugalmat, munkát teremteni és rajongó hitével egy szabad, demokrata világ megteremtésén fáradozott.”¹³

¹¹ Vö. SALAT-ZAKARIÁS, 2011, 80.

¹² IMRE, 1924a, 162.

¹³ IMRE, 1924a, 11.

Janovics Jenő művészi-szakmai elkötelezettsége miatt társadalmi kérdésekkel is foglalkozott, a forradalmaktól lázas 1918. esztendőben politikai jellegű tevékenységet vállalt. A Polgári Radikális Párt képviselőjeként az 1918. október 31-én megalakult Magyar Nemzeti Tanács Erdélyi Bizottsága háromtagú vezetőségének alelnöke lett. A kolozsvári grémiumban a Károlyi-féle Függetlenségi Pártot Apáthy István, a Szociáldemokrata Pártot Vincze Sándor reprezentálta. Az erdélyi Tanács feladatai közé – saját szavaival – a rend lehetőség szerinti fenntartása, a közigazgatás munkájának elősegítése és ellenőrzése tartozott. Ezen az úton haladt tovább, vállalva a magyar minisztertanács által Erdély, Bánát és a Kőrösvidék részére december 11-én létrehozott és december 27-én megszüntetett, a Mensa Akadémia épületében¹⁴ működő Keletmagyarországi Főkormánybiztosság Közművelődési Osztályának vezetői posztját. Az előbb említett feladatok ellátásán kívül előkészítette az 1918. december 22-én, az Ipartestület nagyterméből a kolozsvári főtér északi oldalára kibővült magyar nemzetgyűlést, ahol beszédet is mondott. A kolozsvári nemzetgyűlést válaszként szánták a Gyulafehérvárt december 1-jén lezajlott román nemzetgyűlésre, melynek első pontja tartalmazta a románok és az általuk lakott területek Romániával való egyesülését. A kolozsvári nemzetgyűlés Kelet-Magyarország 26 vármegyéjének magyarsága nevében a Magyarországhoz való tartozás fennmaradása mellett döntött. A különböző források 40–120 ezer fő közötti létszámmra becsülték a megjelenteket.¹⁵

Janovics Jenő kihallgatásának jelentős része Apáthy István¹⁶ kormánybiztosi tevékenységét firtatta. A nemzetközi hírnű tudós, egyetemi tanár fontos szerepet töltött be az 1918. esztendei erdélyi politikában, a Magyar Nemzeti Tanács Erdélyi Bizottságának és a Keletmagyarországi Főkormánybiztosságnak egyaránt elnöke volt. A gyulafehérvári román nemzetgyűlés után antagonisztikus ellentétbe került a legfontosabb román politikai törekvésekkel. Nyilatkozatai egyértelművé tették, hogy nem tudott túllépni a nemzeti alapú magyar függetlenségi politika hagyományos érvrendszerén. „Nem akarunk idegen uralom alatt élni, nem kellett a magasabb gazdasági és szellemi műveltséggel rendelkező Ausztria, nem kellett a Habsburg-uralom, és ma nem fogadjuk el egy gazdaságilag fejletlenebb, a műveltségben mögöttünk maradt állam uralmát és vele ismét egy idegen uralkodó jármát.”¹⁷ Magyarország függetlensége és területi épsége melletti hajthatatlansága miatt, „bolsevista agitáció” ürügyével 1919. január 15-én letartóztatták. Janovics Jenő és társai kihallgatásán is olyan adatokat igyekeztek gyűjteni, me-

¹⁴ Menza (Mensa Academia) vagy Diákkotthon: a Petőfi és az Egyetemi utca sarkán magasodó kétemeletes, manzárdos épület. Az 1910-ben, Nagy Károly tervei alapján felhúzott épületet 1914-ben kibővítették. Az első világháború időszakában katonakórházként működött. SAS, 2003, 134–135.

¹⁵ FRÁTER, 2003, 149.

¹⁶ Apáthy István (1863–1922) zoológus, egyetemi tanár, az Erdélyi Nemzeti Múzeum állattárának igazgatója, a Tulipánkert Szövetség – Magyar Védőegyesület erdélyrészi osztályának és kolozsvári fiókjának alelnöke. Az 1900-as években a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt egyik vezetője, majd Károlyi Mihály radikalizmusához csatlakozott. Az első világháború idején Erdély kormánybiztosa. 1919-ben letartóztatták, másodfokon felmentették. A következő esztendőben Szegedre távozott, ahol a Kolozsvárról odaköltözött Ferenc József Tudományegyetem Állattani Intézetét vezette.

¹⁷ K. LENGYEL, 2007, 95.

lyeket vádként felhasználhattak volna 1919. június 15–21. között, a nagyszebeni román katonai hadbírószágon lefolytatott első fokú tárgyaláson. Apáthy István letartóztatása véglegesen megakasztotta és ellehetetlenítette a Keletmagyarországi Főköormánybiztosság működését, ezzel együtt Janovics Jenő politikai szerepvállalásának folytatását. Alelnöki és ügyosztályvezetői működésének nem lettek az új Romániában magánéletére és társadalmi helyzetére kiható negatív következményei. Ebben szerepet játszhatott, hogy az őszirózsás forradalom idején a Magyar Nemzeti Tanács egyik vezetőjeként kiszabadította a román foglyokat.¹⁸ Tette eredőjének megítélésében tévedhettek a román hatóságok, ha politikai cselekedetként értékelték. Ez a művészember reakciója volt, aminek alapvetését átvitt értelmű mondatában így fogalmazta meg: „román és magyar kultúra testvéri ölelkezésben támogassa egymást...”¹⁹

Forrás

Janovics Jenő kihallgatásának jegyzőkönyve

(Kolozsvár, 1919. február 27–28.)

Februárius hó 24-én idézést kaptam a kolozsvári román királyi térparancsnoktól, amelyben a VII. divízió²⁰ hadosztálybírószágnak megkeresése folytán értesít, hogy 27-én délelőtt 10 órakor meg kell jelennem a megyei prefektúrá.²¹

Pontosan megjelentem, ahol megtudtam, hogy hasonló idézést kapott: dr. Horváth Emil,²² dr. Vincze Sándorné,²³ dr. Pop Julián,²⁴ dr. Utálea Oktav,²⁵ dr. Porutiu Bálint²⁶ és Savu csendőr százados. Délig vártunk, de semmi intézkedés addig nem történt, te-

¹⁸ VISKY, 1990, 20.

¹⁹ JORDÁKY, 1971, 76.

²⁰ divízió = hadosztály

²¹ prefektúra = ügyészség

²² Széplaki báró Petrichevich-Horváth Emil (1881–1945) politikus. Nagy-Küküllő vármegye főispánja, az erdélyi román egyház- és iskolaügyek kormánybiztosa. 1918-ban a Keletmagyarországi Főköormánybiztosság Fegyverszüneti Ügyosztályának vezetője. A vád 1919 júniusában tanúként beidézte Apáthy István nagyszebeni perében, majd kitoloncolták Erdélyből. Megírta és kiadta a Mogorovich nemzetségbeli Petrichevich család története és oklevéltára két kötetét: *A Petrichevich család általános története*. Első rész, I. kötet, 1069–1526. (Bp., 1934); *A Petrichevich család történetének regesztái*. Első rész, II. kötet, 1069–1942. (Bp., 1942).

²³ Vincze Sándor (1888–1944) ügyvédnek, a Szociáldemokrata Párt kolozsvári elnökének, a Keleti Újság napilap alapító szerkesztőjének a felesége.

²⁴ Julian Pop (1880–1923) ügyvéd, 1919-től haláláig Kolozsvár első román polgármestere. A vád 1919 júniusában tanúként beidézte Apáthy István nagyszebeni perében.

²⁵ Octavian Utalea (†1958) ügyvéd, a Román Nemzeti Tanács tagja. 1923–1926 között Kolozsvár polgármestere.

²⁶ Valeriu Poruțiu ügyvéd, Kolozsvár prefektusa. 1919 előtt Porutiu Bálint néven az Economul kolozsvári román hitelintézet és takarékpénztár ügyésze. A vád 1919 júniusában tanúként beidézte Apáthy István nagyszebeni perében.

hát elmentünk. Délután 4 órakor küldönc jött, hogy sürgősen menjünk a prefektúrára. Azonnal odamentem, s ott volt már Muntean százados, a VII. divízió „comisar regal”-ja,²⁷ ki éppen dr. Pop Juliánt hallgatta ki. Utána Horváth Emil báró kihallgatása következett, majd engem szólítottak be. Az általános kérdések után azt kérdezte a hadosztálybíró: Tagja volt-e Ön a Magyar Nemzeti Tanácsnak?

Azt feleltem: Nemcsak tagja, hanem alelnöke is voltam, s miután a három tagból álló elnökség olyan szoros megállapodást létesített, hogy sem az elnök, sem az alelnök semmiféle intézkedést egyedül nem tehetnek, csakis együttes megbeszélés alapján, így tehát tudok Apáthy²⁸ minden ténykedéséről, s a felelősségben is egyenlő mértékben osztozom vele.

További kérdések voltak: Mikor alakult meg a Magyar Nemzeti Tanács?

Október 31-én.

Milyen céllal?

Hogy a kitört forradalom lázában a rendet lehetőség szerint fenntartsa, s a közigazgatás nehéz munkáját elősegítse és ellenőrizze.

Miképpen teljesítette ezt a hivatását?

Úgy, hogy a tanács tagjai éjt-napot összetéve fáradhatatlanul csillapították a szenvedélyeket, minden jogos igényt igyekeztek kielégíteni, minden panaszt megvizsgálni, minden sérelmet reperálni, s minden atrocitást azonnal a rendelkezésre álló erővel elfojtani igyekezett.

Csak Kolozsvár területére vagy egész Erdélyre kiterjedt-e a hatásköre?

Minekünk legális megbízatásunk nem volt, csupán népgyűléstől kaptuk a megbízatást,²⁹ de igyekeztünk egész Erdélyben csöndesítő, rendre és munkára intő hivatásunkat teljesíteni, adtunk ki tehát utasításokat, rendeleteket Erdély minden részébe, hol megfogadták, hol nem.

Politikai hivatása volt-e a Magyar Nemzeti Tanácsnak?

Semmi más politikai missziója nem volt, mint a magyar osztályuralom letörése után a demokrácia megszilárdítása, a rend helyreállítása s az Erdélyben élő különféle nemzetiségek kölcsönös megértése, békés, egyenlő jogú és egyenlő kötelességű együttélése.

Milyen politikai pártokból alakul[t] a Magyar Nemzeti Tanács?

A Károlyi-Függetlenségi Pártból, a Szociáldemokrata Pártból s a Polgári Radikális Pártból.

Ismertesse a pártok politikai programját.

²⁷ Comisar regal = királyi rendőrbiztos.

²⁸ Apáthy István (1863–1922) zoológus, egyetemi tanár, az Erdélyi Nemzeti Múzeum állattárának igazgatója, a Tulipánkert Szövetség – Magyar Védőegyesület erdélyrészi osztályának és kolozsvári fiókjának alelnöke. Az 1900-as években a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt egyik vezetője, majd Károlyi Mihály radikalizmusához csatlakozott. Az első világháború idején Erdély kormánybiztosa. 1919-ben letartóztatták, másodfokon felmentették. A következő esztendőben Szegedre távozott, ahol a Kolozsvárról odaköltözött Ferenc József Tudományegyetem Állattani Intézetét vezette.

²⁹ Teljes nevén a Magyar Nemzeti Tanács Erdélyi Bizottságát az 1918. október 30-i népgyűlés hozta létre.

Röviden ismertettem őket, kiemelve, hogy a Károlyi-párt, melyet Apáthy képviselt, a legkonzervatívabb volt törekvései tekintetében, azt tehát semmiféle felforgató szándék nem vezette.

Hogy végezte rendfenntartási missióját a Magyar Nemzeti Tanács?

Mindenekelőtt felszólította a megalakult szász és román nemzeti tanácsokat, hogy miután közös céllal szervezkedtek, egyesüljenek, s egyesült erővel igyekezzenek a különféle nyelvű lakosság izgalmát csillapítani. Felszólításunkra a Szász Nemzeti Tanács tényleg be is lépett a mi kötelékünkbe, a Román Nemzeti Tanács azonban kijelentette, hogy külön akar működni. Mi ezt lojálisan tudomásul vettük. Ámde harmonikusan működünk együtt, mihelyt hozzánk érkezett panasz arról, hogy román részről történt kihágás, azonnal felkértük őket a közbelépésre, viszont ha magyar részről történt kihágás, ők ez irányban hozzánk fordultak. Komolyabb sérelmek esetén közös bizottságot küldtünk ki az ügy igazságos megvizsgálása céljából. Mi annyira lojálisan és becsületesen értelmeztük a testvéries együttműködést, hogy amikor az adminisztrációs költségek fedezése céljából fölmerült annak a szüksége, hogy a saját személyi obligójára pénzt vegyünk fel, Apáthy azonnal meghívta a Román Nemzeti Tanács kiküldöttjeit, s kérdést intézett hozzájuk, akarják-e, hogy az ő költségeiket is mi fedezzük a saját pénztárunkból, vagy akarnak-e minden elszámolás kötelezettsége nélkül pénzt tőlünk? Mire ők azt felelték, hogy nem akarják, hogy mi fedezzük központi pénztárunkból az ő költségeiket, ellenben utaljunk át nekik egy összegben 50.000 koronát. Ez azonnal megtörtént, Apáthy egy helybeli bank (Kolozsvári Takarékpénztár) útján átutalta a kért 50.000 koronát.

Miféle katonaság volt Kolozsvárott?

A forradalom kitörése után a reguláris katonaság megmaradt részei voltak.

Ki parancsnokolt ezeknek?

A Román Nemzeti Tanács és kívánták, hogy a román nyelvű katonaság fölött kizárólag román nyelvű katonatisztek parancsoljanak. Ebbe Apáthy elnökünk készségesen beleegyezett. Megállapodás jött tehát létre, amelynek értelmében a magyar nyelvű katonaság fölött csak magyar, a német nyelvű katonaság fölött csak szász, s a román nyelvű katonaság fölött csak román tisztek fognak parancsnokolni.³⁰ Viszont mind a három nemzeti tanács elismerte Siegler Konrád gyalogsági tábornokot, Erdély katonai parancsnokát³¹ saját legfőbb parancsnokául. Siegler mellé egy magyar, egy román és egy szász katonatiszt delegáltatott adjutánsként, s mind a három nemzeti tanács 2-2 katonai népbiztost küldött ki a saját kebeléből, a katonai intézkedések ellenőrzésére és az összeköttetés fenntartására. A napiparancsok három nyelven adattak ki, s ezeket egy-

³⁰ Vö. Roska Márton régész 1918. november 3-i első világháborús naplóbejegyzésével: „Az oláh anyanyelvű katonákat oláh tisztek veszik át, az oláh nemzeti tanácsnak fognak esküdni, a magyarok még nem kaptak észbe, a magyarok még nem látják, hogy fejük fölött recseg, ropog, ég a tető!” MTA Kt. Ms 4546/184. 3. füzet (1918).

³¹ Eberswaldi Siegler Konrád (1857–1935) altábornagy, gyalogsági tábornok, a Kolozsvári (V.) Katonai Kerület, majd Erdély katonai parancsnoka.

egy katonai népbiztos (mindegyik a saját nyelvén szerkesztett parancsot) aláírta. Ezt a megállapodást írásba is foglalták.

Elismerték a román csapatok Siegler főparancsnokságát?

Elismerték írásban is, szóban is, s a zsoldot is Siegler utalta ki nekik a magyar kormány által rendelkezésre adott pénzből. Egy ízben magam láttam egy nyugtát, amelynek tanúsága szerint Siegler Kotucz százados kezéhez 1 millió 400 ezer koronát utalt át zsoldfizetésre.³²

Később, amikor Kratochwill³³ lett Erdély katonai parancsnoka, elismerték őt is a román katonák legfőbb parancsnokul?

Erre nézve külön megállapodás nem történt, de miután úgy adjutánsok tekintetében, mint népbiztosok tekintetében megmaradt az eddigi rendszer, s miután a zsoldot a román katonaság részére Kratochwill utalta ki a magyar kormány által rendelkezésre bocsátott pénzből, ebből természetesen következni fog, hogy elismerték.

Milyen katonai alakulat volt még Kolozsvárott?

November közepe felé megalakult a nemzetőrség.

Milyen egyénekből rekrutálódott ez?

Kizárólag katonaviselt egyénekből, akik magasabb zsoldfizetésért állottak be önként.

Apáthy, vagy a Magyar Nemzeti Tanács hívta ezeket fegyverbe?

Sem Apáthynek, sem a Magyar Nemzeti Tanácsnak nem volt benne része. A magyar népkormány határozta el az egész országra nézve a nemzetőrség szervezését. Fényes László³⁴ nevezte ki kormánybiztossá, s ő szervezte itt, Kolozsvárott is ezt. Nebovitzky alezredest küldte le a népkormány az erdélyi nemzetőrség parancsnokául,³⁵ de előlött Apáthynek semmi rendelkezési joga nem volt.³⁶

Egyeneyed kilenckor a hadbíró a kihallgatást fáradságára való hivatkozással félbeszakította, s másnap délután 2 órára tűzte ki a polgármesteri hivatalba a folytatását.

Másnap, 28-án délután 2 órakor a polgármesteri hivatalban a következő kérdéssel kezdődött meg a kihallgatás: Hogy kerültek ide a székelyek?

³² A román katonaság zsoldfizetése „másfél millió, később 800 000 korona körüli összeg” volt. Lásd MARISKA, 2006, 45.

³³ Szentkereszthegyi Kratochvill Károly (1869–1946) a Székely Hadosztály alapító-parancsnoka, altábornagy. 1918 novemberétől Erdély katonai parancsnoka. 1923–1924-ben a Hadtörténeti Múzeum igazgatója. A Székely Hadosztály Egyesület, az Országos Frontharcos Szövetség, az 1919. Júniusi Bajtársak Szövetség, az Erdélyi Férfiak Egyesülete, a Turáni Vadászok Egyesület és a Magyar Külügyi Társaság vezetőségi tagja.

³⁴ Fényes László (1871–1944) újságíró. 1910-től Az Est munkatársa. 1917-ben Nyíregyházán képviselővé választották. 1918 októberében a Magyar Nemzeti Tanács tagja és a nemzetőrség kormánybiztosa.

³⁵ Az 1918. november 13-án, Károlyi Mihály által aláírt belgrádi fegyverszüneti szerződés alapján a bevonuló román csapatok lefegyverezték az erdélyi nemzetőrséget. Kolozsvárt feloszlattott tagjai alkották a Kratochvill Károly (lásd a 32. sz. jegyzetet) vezette Székely Hadosztály – hivatalosan „székelyi különítmény” – magját. Részletesen lásd GOTTFRIED–NAGY, 2011.

³⁶ A kolozsvári Nemzetőrség parancsnoka Roska Márton egyetemi tanársegéd, tartalékos százados volt. Vö. KERTÉSZ, 1929, 98.

A székeleyek körülbelül november vége felé szállingóztak ide. Én ebben az időben Budapesten voltam, mikor hazaértem, láttam, hogy néhány száz főből álló székeley csapat van itt.

Apáthy hívta ezeket ide fegyverbe?

Nem. Ezt a leghatározottabban megcáfolom. Apáthyt megkérdeztem, hogy jöttek ide a székeleyek, mire ő azt felelte: Tudja, hogy Vincze, a katonai népbiztos, ő pedig katonai dologba mást nem enged belésszólani, kérdezze tőle. Megkérdeztem Vinczét, aki azt mondta, hogy ezeket szegényeket senki sem hívta, nem szervezte, hanem otthonukból kiűzték őket a román megszálló csapatok, idemenekültek tehát, s itt fegyverbe állottak.

Károsak vagy hasznosak voltak ezek a városra s a rendre nézve?

Erre apodiktikusan³⁷ felelni nem lehet. Hogy itt-ott csendet háborítottak, abból nem lehet káros következtetést levonni, mert abban az időben az egész világon lázas, mámoros volt a hangulat, Bukarestben épp úgy, mint Budapesten, vagy itt. Mindenütt történtek levegőbe lövöldözések, rendzavarások, de súlyosabb következményei ennek nem voltak.

Rendes, fegyelmezett reguláris csapatok voltak a székeleyek, vagy fegyelmeztelen bandák?

Én nem voltam katona, tehát nem vagyok szakértő, de Kratochwill ezredes, aki kétségkívül elsőrangú szakértő, azt mondta, hogy fegyelmezett, rendes csapatok.

Mégis itt töméntelen atrocitást követtek el a románokkal szemben.

Nem tudok róla. Sőt, ellenkezőleg, azt tudom, hogy Zeyk József magyar huszárkapitányt³⁸ agyonlőtték, tudom, hogy egy magyar asszonyt a vasúti váróteremben agyonlőttek, de román nem ölték meg abban az időben.³⁹

Mit kerestek itt azok a székeleyek, minő joga voltak itt?

A fegyverszüneti szerződés értelmében nekünk nyolc divízió fenntartásához volt jogunk, így tehát ezek is részei voltak egy-egy csapattestnek.

Miért mentek ki a székeleyek?

Amikor az entente fegyverszüneti bizottsága értesítette a magyar külügyminisztert, hogy a román csapatok – mint stratégiai pontot – meg fogják szállani Kolozsvárt, akkor Neculcea tábornok⁴⁰ sürgönyben s szóbeli üzenetben kérte, hogy az összeütközések elkerülése végett lehetőleg reguláris csapatok ne maradjanak itt, mert a rend fenntartását vállalja. A Magyar Nemzeti Tanács ezt közölte a magyar népkormányal. A hadügymi-

³⁷ Apodiktikusan = határozottan, megcáfolhatatlanul.

³⁸ Zeykfalvi Zeyk József (1875. február 16.–1918. december 18.) honvéd huszárkapitány, johannita lovag.

³⁹ A Kolozsvárt lezajlott atrocitásokban két haláleset történt, amelyekben Zeyk József huszárkapitányon kívül egy Popovics nevű román ember halt meg. Vö. MARISKA, 2006, 47.

⁴⁰ Constantin Neculcea (szül. 1873) a román hadsereg 14. hadosztálya 56. gyalogezredének tábornoka az első világháborúban. 1934-ben Románia tartalék hadosztályának tábornoka. 1918 karácsonyának vigiliáján az ő vezetésével vonultak be a román csapatok Kolozsvárra.

niszter erre parancsot küldött Kratochwill ezredesnek, hogy a csapatokat Nagyváradra küldje. Kratochwill teljesítette ezt a parancsot.⁴¹

Hogy támadt a Főköormánybiztosság?

Miután a nemzeti tanácsnak semmi végrehajtó hatalma nem volt, mert csak a nép bizalmából végezte a rendfenntartó munkáját, december elején Apáthy és Vincze Budapestre mentek megbeszélni a teendőket. A miniszterelnök ekkor kinevezte Apáthyt főköormánybiztossá arra a 26 vármegyére kiterjedőleg, amelyre nézve a románok az impériumot követelték. Megbízta egyszersmind Apáthyt, hogy az egyes ügyosztályokat szervezze meg, s az osztályfőnökökre nézve előterjesztést tegyen a magyar belügyminiszternek.⁴²

Mi volt a célja a Főköormánybiztosságnak?

Miután a nagyszebeni Consiliul Dirigent⁴³ a 26 vármegye románságának (2.900.000 lélek) képviselőjét vállalta, szüksége volt, hogy az e területen lévő 3.600.000 magyarnak az érdekét is hathatósan védje valamely szerv. Ezért alakult a Főköormánybiztosság.

Mikor alakult meg?

December 11-én.

Önök volt valami szerepe a Főköormánybiztosságban?

Engem a Közművelődési Osztály élére neveztek ki.

Mi volt a működési köre?

Sajnos, semmi sem lehetett, mert a megszálló román csapatok semmiféle gyűlést nem engedélyeztek.⁴⁴

Meddig maradt Ön az ügyosztály élén?

⁴¹ Kratochwill Károly, az erőviszonyokat reálisan ismerő katona egyetértett a visszavonulással: „a diadalmas ellenség másként viselkedett volna, mint az alattomos hódító.” MARISKA 2006. 44.

⁴² A Keletmagyarországi Főköormánybiztosság ügyosztályaira egyik vezetője így emlékezett: „elnöke Apáthy István lett, aki mellett osztályfőnökké többek között a volt főispán, dr. Papp József mint belügyi, az időközben tragikus véget ért dr. Wertheim Mór pénzügyi, Horváth Emil dr. fegyverszüneti, Jordáki Lajos népjóléti, Ujhelyi és Czala pedig más ügyosztályok élére kerültek. Ügyosztály természetesen jutott dr. Vincze Sándornak is, ő volt talán ezenkívül az alelnök, magam pedig a román hatóságokkal érintkező ügyosztályt vezettem. Kinevezési okiratunk szerint miniszteri osztálytanácsosi rangunk volt.” KERTÉSZ, 1929, 171.

⁴³ Consiliul Dirigent = Nagyszebenben, 1918. december 2-án a Nagy Nemzeti Tanács (Marele Sfat Național) Iuliu Maniu elnökletével megalakult „a csatolt területek” igazgatását végző 15 tagú Kormányzó Tanács. A Ferdinánd román király megbízásából működő kvázi erdélyi kormány működését 1920. április 4-én megszüntették.

⁴⁴ A többi ügyosztály is hasonló helyzetben volt, egyetlen kivétel a Kertész Jenő vezette Román Hatóságokkal Érintkező Ügyosztály volt. Egykori vezetője visszaemlékezésében: „Az aktakezelési ügyeken kívül az összes ügyosztályok közül egyedül a román hatóságokkal érintkező ügyosztálynak volt dolga. [...] Nuculcea tábornok már első napon átadta nekem, mint a románokkal érintkező ügyosztály főnökének a nyílt parancsot, mely szerint az összes katonai hatóságok soron kívül tartoznak fogadni, miután közügyben járok el. Ekkor kezdődött az örökös lőtás-futás a térparancsnokság és hadbíróság, a hadbíróság és a Fellegvár között lefogott, meghuszonötölt, visszatartott és egyéb sérelmű polgárok ügyében. Körülbelül ilyesmikkel foglalkozott az én ügyosztályom, s ezzel majdnem ki is merült a Keletmagyarországi Főköormánybiztosság minden működési köre.” KERTÉSZ, 1929, 172–173.

December 27-én, amikor szükségessé vált az ügyosztályok összevonása, miután a román intézők csaknem lehetetlenné tettek minden működést, többek között az én ügyosztályomat is megszüntették. Én azonban – mint a nemzeti tanács alelnöke – továbbra is állandóan bejártam a Főkormánybiztossághoz, az Apáthy szobájában tartózkodtam, s így minden mozzanatról tudomással bírok.

Meddig?

Egészen januárus 4-éig. Ezen az estén Budapestre utaztam.

Ki helyettesítette a főkormánybiztost?

A szervezeti szabályrendelet értelmében az Elnöki Ügyosztály vezetője, Vincze Sándor egyúttal helyettese volt a főkormánybiztosnak.

Plakátokat, röpiratokat küldött-e szét a nemzeti tanács vagy a Főkormánybiztosság?

Igenis, küldött szét sok ezer számra.

Kiknek?

A vidéki nemzeti tanácsoknak különbség nélkül magyarnak, románnak és szásznak és hivataloknak is.

Mi volt ezeknek a tartalma?

Igen sokféle. Pl. nov. 4-én a hazatérő katonákhoz intéztünk felhívásokat, kérve, hogy ne szereljenek le rögtön, maradjanak még rövid ideig fegyverben, amíg a rend helyre nem áll.

Ki írta ezt alá?

Apáthy, Vincze és én.⁴⁵

Még milyen plakátok mentek szét?

Felszólítás a katonákhoz, hogy őrizzék meg a rendet és nyugalmat.

Ezt ki írta alá?

Mihályi Tivadar,⁴⁶ Melczer Vilmos⁴⁷ és Hock János.⁴⁸ Azonkívül egy röpirat ment szét Garami Ernő kereskedelemügyi miniszter⁴⁹ beszéde a munkásokhoz, hogy mindenki lásson munkához.

Olyan plakátok nem mentek szét, amely alá nem volt senki aláírva?

⁴⁵ Lásd Apáthy István–Janovics Jenő–Vincze Sándor: Katonák, tisztek, legénység! [Kolozsvár, 1918. október 31., román és német fordításban is]. JATEKK Ms. 251/4880-8; Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács/Sfatul Poporului Român din Ardeal/Der Nationalrat: Magyar Testvérek! Frăpilor Români! Sachsen Brüder! Kolozsvár, 1918. november 3. JATEKK Ms. 251/4880-10; Apáthy István–Janovics Jenő–Vincze Sándor: A szabad magyar köztársaság minden emberéhez! [Kolozsvár, 1918. november, román és német fordításban is]. JATEKK Ms. 251/4880-12;

⁴⁶ Teodor Mihali (1857–1934) politikus, memorandista. 1926-ban és 1927–1931 között Kolozsvár polgármestere.

⁴⁷ Melczer Vilmos (szül. 1858) jogász, politikus. Segesvár polgármester-helyettese, 1896-ban országgyűlési képviselő.

⁴⁸ Hock János (1859–1936) római katolikus pap, politikus. 1887-ben országgyűlési képviselő, 1918-ban a Magyar Nemzeti Tanács elnöke.

⁴⁹ Garami Ernő (1876–1935) szociáldemokrata politikus. 1918. október 31-től 1919. március 21-ig a Károlyi-, majd a Berinkey-kormányban kereskedelemügyi miniszter. 1919. augusztus 1–6. között a Peidl-kormány igazságügy-minisztere.

Nem. Minden plakát és röpirat alá vagy az volt írva, hogy a Magyar Nemzeti Tanács Erdélyi Bizottsága, vagy a három elnök neve.

Nekünk pedig biztosítékunk van arra, hogy aláírás nélkül is küldött Apáthy úr plakátot.

Az hamis bizonyíték lehet. Mert valamennyi plakátot, amiket nem kaptunk Budapestről, én fogalmaztam, aztán átküldtem lefordítás végett a Román Nemzeti Tanácshoz, minthogy az volt a megállapodásunk, hogy minden röpirat, plakát három nyelven fog megjelenni.

Ismétlem, bizonyítékunk van, hogy aláírás nélkül plakát ment szét.

Ki van zárva. Azonban kérem jegyzőkönyvbe venni, hogy a plakátok szétküldése milyen technikai módszer alapján történt. A plakátok csomagokban mentek az egyes hivatalokhoz vagy nemzeti tanácsokhoz, s külön levél ment Apáthy aláírásával minden címre, kérve a terjesztést. Így tehát könnyen megeshetett az, hogy bármiféle, bárholnán jövő nyomtatvány-csomaghoz egy-egy ilyen külön levél hozzacsatoltatott.

Ön december 8-ától január 4-ig állandóan Kolozsvárott volt?

Igen!

Sehová nem utazott el?

Sehová.

Hát Apáthy úr is egész idő alatt itt tartózkodott, dec. 9-től január 4-ig?

Igen.

Nem utazott el sehová?

Nem.

Biztosan tudja?

Egész biztosan.

Hogy lehet az, hiszen ő fél napra pl. autón elutazhatott anélkül, hogy Ön tudna róla?

Nem lehet, mert én minden reggel fent voltam az ő hivatali szobájában, estig ott tartózkodtam, s ő kivétel nélkül minden nap feljött 10-11 óra körül, s estig fent maradt. Tehát egész határozottan állítom, hogy fél napra sem távozott Kolozsvárról.

December 22-én itt egy gyűlés volt. Ott volt Ön?

Ott voltam, beszédet is tartottam, sőt a gyűlés előkészítését is magam végeztem.

Mi volt a célja ennek a gyűlésnek?

Demonstrálni akartuk azt az akaratunkat, hogy tovább is Magyarországhoz csatlakozva akarunk maradni. December 1-én Kelet-Magyarország 26 vármegyéjének 2.900.000 lelket kitevő román lakossága Gyulafehérvárott állítólag azt az akaratát fejezte ki, hogy el akar szakadni Magyarországtól, s Romániához akar csatlakozni. Mi, akik e 26 vármegye 3.600.000 lelket számláló magyarságát képviseltük, nyilvánítani akartuk azt, hogy nem szándékozunk Romániához csatlakozni, hanem továbbra is Magyarországhoz csatlakozva akarunk maradni.⁵⁰

⁵⁰ A gyűlés közfelkiáltással elfogadott határozatát Vincze Sándor olvasta fel. „Keletmagyarországnak Kolozsvárt 1918. december 22-én összesereglett különböző vallású és fajú népei kijelentik a Wilson-

Apáthy úr is beszélt ezen a gyűlésen?

Hogyne, ő volt az első szónok.

S mit mondott?

A kölcsönös megértés apostolaként a Magyarországhoz való hűséget fogadta meg.⁵¹

A Főkormánybiztosság osztályfőnökei húztak-e fizetést?

A szervezeti szabályrendelet⁵² értelmében járt volna mindenkinek fizetés, de nem mindenki vette fel, én például lemondtam róla, s tudom, hogy mások is.

Apáthy húzott-e fizetést?

Úgy gondolom, hogy nem vette fel a neki járó fizetést, de határozott feleletet erre nem tudok adni.

A százados ekkor kijelentette, hogy befejezte a kihallgatásomat. Erre én két megjegyzésre kértem engedélyt, s kértem, hogy azokat jegyzőkönyvbe vegye.

Először: Többször hangoztatták hivatalos román körök, hogy Apáthyt bolsevista agitáció miatt tartóztatták le, csodálkozom tehát, hogy ez irányban nem intézett hozzá-
m kérdést a vizsgálat során. Kérdés nélkül ki kell tehát jelentenem, hogy 20 év óta ismerem Apáthyt, módom volt megismerni legtitkosabb gondolatait is, meg kell tehát állapítanom, hogy semmi sem állott tőle távolabb, mint a bolsevizmus. Az ő politikai gondolkodásmódja a konzervativizmus felé hajlott, a nemzeti tanácsban is összeütközései voltak a szociáldemokratákkal, mert azoknak a törekvéseit is túlzottaknak tartotta. A bolsevistákról pedig az volt a többször kifejezett véleménye, hogy rablók, gyilkosok. Január 4-én este, amikor utoljára találkoztam vele, arra kért, közöljem Károlyi Mihállyal⁵³ azt az üzenetét és tanácsát, hogy oszlasson fel minden munkástanácsot, katonatanácsot, tüzzel-vassal, a régi katonai fegyelemmel állítsa helyre a rendet, s végezzen a bolsevizmussal.

Második megjegyzésem: Apáthy december hó utolsó hetében igen sok anonim levelet kapott s szóbeli figyelmeztetést is. Értesítik róla, hogy a román vezető körök elhatározták letartóztatását, mert szívós, tántoríthatatlan nemzeti érzése akadályozta az

féle elvek értelmében gyakorolt önrendelkezési joguk alapján, hogy Magyarországgal egyazon népköztársasági állami közösségben kívánnak élni, és az egységes és csonkítatlan Magyarország keretein belül követelik minden itt lakó nemzet számára a teljes egyenlőséget, szabadságot és önkormányzatot.”

MIKÓ, 1941, 12.

⁵¹ A megállapítás igazolásul részlet Apáthy István beszédéből: „Legyőzve ellenségeink túlereje által, be kell ismernünk, hogy levertek bennünket! De annyira nem győztek le, hogy a körülöttünk lakó bármely nemzetnek joga volna rendelkezni felettünk! De annyira nem győztek le, hogy valamennyi itt lakó nemzetnek joga lehessen az ország feldarabolását kimondani, az egyik darabját az egyik, a másik darabját a másik országhoz csatolni. Annyira nem győztek le, hogy ma már le kelljen mondanunk emberi és nemzeti jogainkról.” MIKES, 1931, 186–187.

⁵² Vö. *A Kelet-Magyarországi Főkormánybiztosság szervezeti és ügykezelési szabályai*. Kolozsvár, 1918. december. OSZK Kt. Quart. Hung. 2455/I.

⁵³ Nagykárolyi gróf Károlyi Mihály (1875–1955) politikus, az első magyar köztársasági elnök. Országgyűlési képviselő, 1916-ban megalapította a Függetlenségi és 48-as, röviden Károlyi Pártot. 1918-ban a Magyar Nemzeti Tanács elnöke, az őszirózsás forradalom után miniszterelnök, 1919-ben köztársasági elnök. 1919. június 4-én emigrált. 1946-tól 1949-ig a párizsi magyar nagykövetség vezetője.

ő törekvéseiknek. Annyira komoly és megbízható értesüléseink jöttek erről a készülő erőszakosságról, hogy én arra kértem őt, utazzék el Budapestre, s én az ő távollétében feloszlatom a Főkörmánybiztosságot, amelynek működését úgyis teljesen megbénítják a románok. Ő erre már-már készen is volt, azonban akkor érkezett ide Berthelot tábornok,⁵⁴ akinek Apáthy elmondta ezt az értesülését. Berthelot ámulva mondta, hogy az képtelenség, csak agyrem, őt nem lehet letartóztatni.⁵⁵ Másnap Vierendeix kapitány francia összekötő tiszt az én jelenlétemben mondotta Apáthynak, hogy nincs oka semmitől tartani. Apáthy tehát maradt, s két hét múlva letartóztatták.⁵⁶ Előre elrendezett s elhatározott tervnek a végrehajtása volt ez tehát. A hadbíró erre megjegyezte, hogy ezek mindenesetre súlyos dolgok, de minthogy ő ezekre nézve kérdést nem intézett, tehát nem is veheti jegyzőkönyvbe, azonban úgy látja, hogy Apáthyt is alaposan ismerem, az ügyet is tisztán látom, tehát gondoskodni fog arról, hogy idézést kapjak a főtárgyalásra, ott mondjam el ezeket, sokkal hatásosabb, s sikeresebb és eredményesebb lesz ott ez a leleplezésem, s ő meg van győződve róla, hogy nagy hasznára lesznek az Apáthy ügyének. Megkérdeztem még, mikorra lehet számítanunk körülbelül a főtárgyalásra, mire azt felelte, hogy nem őtőle függ, ő körülbelül be is fejezte vizsgálatát.

Ezek után azt mondta, ha nem kételkedem abban, hogy becsületesen és híven azt vette jegyzőkönyvbe, amiket mondtam, akkor írjam alá a jegyzőkönyv minden oldalát anélkül, hogy felolvasná, s a tolmács lefordítaná, mert ez igen sok időt venne igénybe. Kijelentettem, hogy nem kételkedem becsületességében, s a jegyzőkönyvet aláírtam.

Janovics Jenő

⁵⁴ Henri Mathias Berthelot (1861–1931) francia tábornok, a Havasalföldön állomásozó Dunai Hadsereg parancsnoka, a bukaresti francia misszió vezetője. 1916–1917-ben az 1150 fős romániai francia katonai misszió vezetője, a román hadsereg átszervezője.

⁵⁵ Berthelot tábornok 1918. december 31-én érkezett Kolozsvárra. A témával kapcsolatos szavai Apáthy megőrkítésében: „A tárgyalás folyamán Berthelot tábornok a Kolozsvárt megszállva tartó Neculcea tábornokkal egyetértőleg kinyilatkoztatta, aminek becsületszavukkal is súlyt kívántak adni, hogy főkörmánybiztosi működése elé semmi akadályt nem fognak gördíteni, mert a fegyverszüneti egyezményt pontosan meg szándékoznak tartani, s így a közigazgatás dolgaiba sem a román kir. csapatoknak, sem a különböző román nemzeti tanácsoknak nincs joguk beleavatkozni.” Lásd APÁTHY, 1920, 173.

⁵⁶ Nem kelthetett meglepetést, Apáthy István neve és személye politikai szereplése előtt is exponált volt, „Apáthy neve vörös posztó a románság előtt”. 1919. január 15-én a Keletmagyarországi Főkörmánybiztosság küldöttségét fogadta Iuliu Maniu, a Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) elnöke. A tárgyalás közben kapott távirati értesítésre hivatkozva közölte a magyar delegációval, hogy „a hadseregparancsnokság Apáthival szemben bizonyos udvarias és kivételes formájú biztonsági intézkedést látott szükségesnek foganatosítani. Ezt körülbelül szóról szóra így mondotta, úgyhogy bennünk egy pillanatig sem merült fel annak a lehetősége, hogy Apáthival szemben komolyabb intézkedés történt. (Valójában csak hazajövet, Tövis körül hallottunk letartóztatásáról).” Vö. KERTÉSZ 1929. 10, 178.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- APÁTHY
1920
APÁTHY István: *Erdély az összeomlás után*. In: *Új Magyar Szemle*, 1920. 2–3. sz., 147–176.
- BALOGH–ZÁGONI
2009
A kolozsvári filmgyártás képes története 1913–1920-ig. Szerk. BALOGH Gyöngyi–ZÁGONI Bálint. Kolozsvár, Filmtett Egyesület Magyar Nemzeti Filmarchívum, 2009.
- FRÁTER
2003
FRÁTER Olivér: *Erdélyi magyar helyzetkép 1916–19-ben*. Budapest, Hamvas Intézet, 2003.
- GAJDÓ
2007
GAJDÓ Tamás: „Vagy nem lenni.” *Színházigazgató-szerepek Janovics Jenő pályafutásában*. In: *Symbolon*, 2007. nr. 12. 130–136.
- GOTTFRIED–NAGY
2011
GOTTFRIED Barna–NAGY Szabolcs: *A Székely Hadosztály története*. Barót, Tortoma Kiadó, 2011.
- IMRE
1924a
IMRE Sándor: *Dr. Janovics Jenő és a színház*. Erdélyi és Bánnati Színészegyesület, Cluj-Kolozsvár, 1924.
- IMRE
1924b
Janovics Jenő harminc éves színészi és huszonkét éves igazgatói jubileuma. Összeáll. IMRE Sándor. Cluj-Kolozsvár, Sonnenfeld Adolf Részvénytársaság Grafikai Műintézete, 1924.
- JANOVICS
é. n.
Janovics Jenő feljegyzése az 1918 utáni kolozsvári színházi viszonyokról. Gépirat, é. n. Janovics Jenő kéziratai. (Jordáky Lajos hagyatéka.) Erdélyi Múzeum-Egyesület Kézirattára, Kolozsvár.
- JANOVICS
1941
JANOVICS Jenő: *Farkas utcai színház*. Budapest, Singer és Wolfner, 1941.
- JANOVICS
1945
Janovics Jenő emlékfűzet. Kolozsvár, Lyceum, 1945.
- JANOVICS
2001
JANOVICS Jenő: *A Hunyadi téri színház*. Kolozsvár, Korunk Baráti Társaság–KOMP-PRESS Kiadó, 2001.
- JORDÁKY
1971
JORDÁKY Lajos: *Janovics Jenő és Poór Lili. Két színész arcképe*. Bukarest, Kriterion, 1971.

- JORDÁKY
1980
JORDÁKY Lajos: *Az erdélyi némafilmgyártás története (1903–1930)*. Bukarest, Kriterion, 1980.
- K. LENGYEL
2007
K. LENGYEL Zsolt: „Keleti Svájc” és Erdély 1918–19 – *A nagyromán állameszme magyar alternatívájának történetéhez*. In: Uő: *A kompromisszum keresése. Tanulmányok a 20. századi transzilvanizmus korai történetéhez*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2007. 73–96.
- KERTÉSZ
1929
KERTÉSZ Jenő: *A tíz év előtti Erdély napjai*. I–III. In: *Korunk*, 1929. 1. sz. 9–16; 2. sz. 89–98; 3. sz. 171–179.
- KÖTŐ
2009
KÖTŐ József: *Színjátészó személyek Erdélyben 1919–1940. Közhasznú esmeretek tára*. Kolozsvár, Polis, 2009.
- MARISKA
2006
MARISKA Zoltán: *Apáthy István politikai szereplése és pere*. In: *Korunk*, 2006. 3. sz. 42–48.
- MIKES
1931
MIKES Imre: *Erdély útja Nagymagyarországtól Nagyromániáig*. Brassó, Brassói Lapok könyvnyomda, 1931. I.
- MIKÓ
1941
MIKÓ Imre: *Huszonkét év – az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*. Budapest, Studium, 1941.
- SALAT-ZAKARIÁS
2011
SALAT-ZAKARIÁS Erzsébet: *A fiatal Janovics és a Mozgó fényképek*. In: *Korunk*, 2011. 12. sz. 80–87.
- SAS
2003
SAS Péter: *Kolozsvár 1867–1919*. Budapest, Noran Kiadó, 2003. (Mesélő képeslapok)
- SZABÓ
1941
A Kolozsvári Nemzeti Színház évkönyve. 1941/42, 1942/43. színiévad. Szerk. SZABÓ Lajos. Kolozsvár, Kolozsvári Nemzeti Színház, 1941.
- ISKY
1990
ISKY András: *Janovics Jenő avagy az értékörzés erkölce*. In: *Erdélyi csillagok. Újabb arcok Erdély szellemi múltjából*. Szerk. KÁNTOR Lajos. Budapest, Héttorony Könyvkiadó, 1990. 10–26.

Akik nem voltak ott az 1938-as eucharisztikus világkongresszuson

A román görög katolikus püspökök távolmaradása¹

Az 1938-as eucharisztikus világkongresszus² a két világháború közti Magyarország egyik legnagyobb szabású nemzetközi rendezvénye volt, a budapesti ünnepségekre számos külföldi vendég érkezett, köztük 14 bíboros, 48 érsek és 97 püspök, valamint több tízezer külföldi zarándok.³ A programokra, mint ismeretes, papírforma szerint Németországból nem jöhettek sem egyháziak, sem zarándokok.⁴ A hivatalos indoklás szerint azért, hogy ne kerüljenek lelkiismereti konfliktusba nemzeti és vallási kötelességeik teljesítésében,⁵ viszont a magyar külügyminiszter tudni véli, hogy Hitler hozzáállását a trieri püspök egy akkoriban tartott beszéde befolyásolhatta.⁶ A Szovjetunióból az állam alapvető világnézeti beállítottsága miatt szintén nem érkezhettek sem hívek, sem egyházi személyiségek.⁷ A résztvevők listáját böngészve arra is figyelmesek lehetünk, hogy bár a földrajzi távolság alapvetően lehetővé tette volna, a román görög katolikus püspökök közül sem volt jelen senki az ünnepségsorozaton. Mint az itt közölt forrásból – amely a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja levéltárában⁸ maradt fenn – kitűnik, ez nem volt véletlen.

¹ Készült az MTA–PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport keretében. Római kutatásaimat a Klebelsberg Kuno-ösztöndíj és az OTKA NN-82307. sz. projekt támogatta.

² A nemzetközi eucharisztikus kongresszusok rendezésének hagyománya 1881-re nyúlik vissza. Az első az észak-franciaországi Lille-ben rendezték meg, a budapesti már a 34. volt a sorban. A századfordulón évente voltak ilyen kongresszusok, 1914 és 1922 között viszont egyet sem hívtak össze, majd 1922 után 1938-ig általában kétfévente rendezték őket.

Vö. http://www.vatican.va/roman_curia/pont_committees/eucharist-congr/documents/rc_committ_euchar_doc_20021009_themes_en.html

³ GERGELY, 1988 121. A pontos számadatokhoz további hasznos adalékkal szolgál: *Emlékkönyv*, 1938.

⁴ A részvétel tiltásáról ld.: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1937–1938, Pos. 73, fasc. 54, f. 75rv, 76r (az olasz fordítása). E dokumentum állítása szerint a közhiedelemmel ellentétben a tiltást Ausztriára vonatkozóan nem bocsátották ki, az osztrák egyháziak „önként” mondtak le a részvételről. A levéltári anyagban megtaláljuk például Fidelis von Stotzingen Maria Laach-i apát levelét, amelyben kifejti indokait: a budapesti kongresszusra utazásából a rendnek származhatna kellemetlensége, ráadásul nehézségeket gördíthetne a rend érdekében végzett munkája útjába. Vö. f. 52r. Fidelis von Stotzingen 1938. május 21-én kelt levele.

⁵ S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1937–1938, Pos. 73, fasc. 54, f. 75rv, 76r (az olasz fordítása).

⁶ S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1937–1938, Pos. 73, fasc. 54, f. 26rv. Angelo Rotta nuncius 1938. január 30-án Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak írt levele. Az akkori trieri püspök Franz Rudolf Bornewasser volt (1922–1951, 1944-től érsek).

⁷ GERGELY–VADÁSZ, 2008, 1194.

⁸ A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1922–1939 közötti iratanyaga 2010 nyaráig a Vatikáni Titkos Levéltárban volt kutatható, majd átkerült az Államtitkárság Történeti Levéltárába. Jelenleg itt lehet tanulmányozni.

Az okokat Alexandru Nicolescu⁹ gyulafehérvár–fogarasi érsek és metropolita tárta Andrea Cassulo¹⁰ bukaresti apostoli nuncius, illetve később Eugène Tisserant,¹¹ a Keleti Kongregáció titkára elé, aki viszont Eugenio Pacelli¹² bíboros államtitkárnak referálta. Már e felsorolásból is kitűnik, hogy a dokumentum kiváló rálátást biztosít a szentszéki ügyintézés lehetséges menetére: az érsek először a nunciusnak írt az ügyben, aki a szentszék követe volt az adott országban, így remélte, hogy az illetékes helyre eljut az üzenete,¹³ majd – vélhetően ismételt megkeresésre – az ügyben ugyanezen levél tartalmát az illetékes kongregációhoz is továbbította, ahol a titkár úgy ítélte meg, hogy jelentőségénél fogva az akkor egyre inkább kúriai legfőbb irányító szervvé előlépő államtitkárság bíboros prefektusához célszerű tovább jelenteni, aki egyben a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának is a prefektusa volt. Számunkra azonban most nem ez az elsődleges szempont, amiért a forrás figyelmet érdemel; inkább a tartalmát érdemes szemügyre venni.

Benne Alexandru Nicolescu érsek az 1930–1931-es Magyar Katolikus Almanach pontatlan információira panaszkodik, Vécsey Aurél ugyanis ebben megjelent cikkében¹⁴ a lugosi, nagyváradi és szamosújvári görög katolikus egyházmegyéket a magyar egyházszervezetnél tünteti fel, azzal a megjegyzéssel, hogy mind székhelyüket, mind pedig területüket elfoglalták a románok. A nagyváradi és szatmári, Magyarországon maradt egyházmegyecsonkok kapcsán pedig azt írja, hogy bár apostoli adminisztrátorokra bízta a kormányzásukat a pápa, de a fennálló jogi állapotokban nem történt változás. Az érseknek ezek az észrevételei kétségtelenül helytállóak, hiszen a román konkordátumot 1927. május 10-én kötötték meg, s később 1929. május 29-én a parlament is ratifikálta, melynek II. cikkelye értelmében az elősorolt egyházmegyek Romániához tartoztak, III. cikkelye értelmében pedig egyetlen egyházmegye sem függhetett határon túl székelő ordináriustól.¹⁵ Tehát a magyarországi részek az almanach íródásának idején nem tartoztak már a régi egyházmegyekhez. Fejtegetését folytatva érkezik el a bu-

⁹ Alexandru Nicolescu (1882–1941) 1922-től 1935-ig lugosi püspök, ezt követően pedig 1936-tól haláláig gyulafehérvár–fogarasi érsek, metropolita.

¹⁰ Andrea Cassulo (1869–1952) 1921-től 1952-ben bekövetkező haláláig különféle diplomáciai missziókban szolgált a Szentszék, egyiptomi, majd kanadai apostoli delegátussága után 1936-ban került a bukaresti apostoli nunciatura élére, ahol 1947-ig teljesített szolgálatot. Ezt követően Törökországban lett apostoli delegátus. Vö. DE MARCHI, 1957, 226.

¹¹ Eugène Tisserant (1884–1972) 1936–1959 a Keleti Kongregáció (Sacra Congregatio Pro Ecclesia Orientali) titkára.

¹² Eugenio Pacelli (1876–1958) 1930-tól 1939-es pápává választásáig bíboros államtitkár. E fontos tisztségbe történő kinevezésével kapcsolatban ld. COCO, 2010, 39–143.

¹³ Alexandru Nicolescu 1938. január 29-én Andrea Cassulo nunciusnak írt levelét ld.: S.RR.SS. AA.EE. SS. Romania. ANNO 1934–1970. Pos. 99, fasc. 105, f. 53rv. Az általam közölt forrásból viszont kitűnik, hogy a nunciuson keresztül küldött dokumentum nem érkezett meg rendeltetési helyére. Ugyanakkor a magyar nuncius, akinek szintén eljuttatott egy tartalmában megegyező levelet, 1938. február 25-én továbbította azt. Vö. ASV, Arch. Nunz. Ungheria, Busta 58, fasc. 4, f. 315rv, ff. 316–318.

¹⁴ VÉCSEY, 1930–1931, 55–69.

¹⁵ Vö. *Glasul Minorităților. La voix des Minorités*. Die Stimme der Minderheiten, 7 (1929) 6. sz. 206–207, 216–218; S.RR.SS. AA.EE.SS. Romania. ANNO 1929–1930. Pos. 82. fasc. 74, f. 46.

dapesti eucharisztikus kongresszus kérdéséhez: ezek után tehát, ha valamelyikük azon részt venne, akkor úgy tűnne – az érsek szavaival élve –, mintha visszatérnének a „régikolba”. Különösen, hogy a kongresszust megfigyeléseik szerint nagyszabású revizionista propaganda kíséri. Mennyiben volt igazuk, illetve mennyiben túlozták el a dolgot? Hogy ezt megértsük, érdemes egy pillantást vetni a kongresszus rendezési joga elnyerésének hátterére, illetve apropójára.

1928-ban, amikor Mikes János szombathelyi püspök a sydney-i eucharisztikus kongresszusra utazva a La France hajó fedélzetén beszélgetést folytatott az eucharisztikus kongresszusok elnökségével, még az 1936-os évszám merült fel mint lehetséges dátum.¹⁶ Az 1929. március 13-i püspökkari értekezleten viszont már egyértelműen az 1938-as céldátum szerepelt Serédi Jusztinián beszédében. Így ugyanis az ünnepségsorozatot kitűnően egybe lehetett kapcsolni országalapító királyunk, Szent István halálának 900. évfordulójával, ezáltal mintegy kettős szentévet ülni.¹⁷ E körülmény jelentős szerepet játszott abban, hogy 1936-ban Magyarország kapta meg a két évvel későbbi világgongresszus rendezési jogát.¹⁸ Az eseményt eucharisztikus szentév vezette be, maga a kongresszus Budapesten 1938. május 23-tól 29-ig tartott. A püspöki kar a jubileum egyházi részének rendezését az Actio Catholicára bízta, amely szorgos sajtópropagandával, illetve az akkor elterjedő média, a rádió útján is népszerűsítette az eseményt. Az ünnepségek szervezésébe – tekintve, hogy Magyarországon az állam és egyház nagyon sok szálon szorosan összefonódott¹⁹ – az állam is bekapcsolódott. Az eucharisztikus kongresszust össznemzeti jelentőségű eseményként kezelték erkölcsi, politikai, anyagi vonzataival együtt, illetve a Szent István-jubileumban kiemelkedő szerepet kapott a katolikus egyház. Az eucharisztikus kongresszus fővédnöke a kormányzó katolikus felesége, Purgly Magdolna, a Szent István évé maga a kormányzó, Horthy Miklós lett. Így, bár a kongresszus fő célja az eucharisztia előtti hódolat volt, s a rendezés végig hangsúlyozta a politikamentességet, a Szent István-jubileummal való összekapcsolása által mégis az állam és egyház szerves egységét sugallta, és a magyar katolikus egyház a saját nemzetfenntartó szerepének megnyilatkozását látta benne.²⁰ S ha nem is nyíltan, de burkolt formában Magyarország helyzetére is ráirányították a figyelmet: ha a földrajzi távolságok el is választanak, a *vinculum charitatis* összeköti nemcsak a világban élő különböző nemzetek katolikusait, hanem az utódállamokban élő magyarokat is. A rendezvény ezenfelül a katolicizmus erődemonstrációjaként egyfajta utalás volt arra,

¹⁶ BAKÓ, 2010, 246.

¹⁷ GERGELY, 1984, 146.

¹⁸ A végleges döntés 1936. november 17-én született meg Párizsban. Vö. GERGELY, 1988, 66.

¹⁹ Magának a rendszernek az alapját is az ún. keresztény-nemzeti program adta. Erről bővebben ld. GERGELY, 1982, 58–75; SIPOS, 1990, 109–111; GERGELY, 1996, 177–204; GERGELY, 2000, 280–289; GÁRDONYI, 2007, 25–36; ORVOS, 2009, 13–21; FRENYÓ, 2009, 22–31. A rendszer ideológiájának alapját lerakó Prohászka Ottokár és Bangha Béla ekkor írt munkáikban, naplóikban is kifejtik álláspontjukat. Vö. PROHÁSZKA, 1891–1919; PROHÁSZKA, 1919–1927; MOLNÁR–SZABÓ, 2010; PROHÁSZKA, 1918; BANGHA, 1920.

²⁰ GERGELY, 1988, 67.

hogy Magyarország a történelemben a pogánysággal szemben mindig a katolicizmus védőbástyája volt és maradt.²¹

E nemzeti felhang ellenére a környező országokból szép számban jöttek zarándokok, sőt az erdélyi latin szertartású püspökök is képviseltették magukat,²² a román görög katolikusok viszont a már ismertetett okokból távol maradtak. A forrást olvasóban önkéntelenül is felmerül a kérdés: hogyan tehetett ilyen hatást rájuk egy hét évvel azelőtt íródott évkönyv pontatlansága? Nyilvánvalónak tűnik, hogy az évkönyvre tett utalás csak az apropót adta a távolmaradás indoklásához. A kutató két feltételezéssel élhet, melyek természetesen nem zárják ki egymást: az egyik, hogy a kormánynak nem állt érdekében a görög katolikusok részvétele, és ezt valamely közvetett vagy közvetlen módon ki is fejezte – ha ennek írásbeli lenyomata is fennmaradt valamely romániai levéltárban, akkor felderítése a jövő kutatására vár –; a másik, hogy nem akarták magukat a román kormány és különösen a görögkeletiek előtt kompromittálni. Az első feltételezésnek némileg ellentmondani látszik, hogy a latin szertartású püspökök viszont nyugodtan részt vehettek ezen az eseményen. A háttérben talán az állt, hogy az 1923-as román alkotmány 22. §-a értelmében mind az ortodox, mind pedig a görög katolikus egyházakat román egyházaknak tekintették. Ezáltal annak ellenére, hogy a többségben román görög katolikus hívek mellett sok rutén és magyar is tagja volt e felekezetnek, mindenkit automatikusan a román nemzetiségi kategóriába soroltak. Tehát úgy vélték, hogy aki görög szertartású, az egyben román is.²³ Ezt követően pedig az 1928-as román kultusztörvény 21. cikkelye az ortodox egyházat tartva uralkodó vallásnak, a román görög katolikus vallást a többi szertartású (latin, görög-rutén és örmény) katolikus vallástól elkülönítve kezelte, így ha valaki ezekre át akart térni, akkor a törvény értelmében vallást változtatott. Míg ha valaki latin, görög-rutén vagy örmény rítusról akart román görög katolikus szertartásra áttérni, annak pusztán jelentkeznie kellett az anyakönyvvezető előtt és 30 nap múlva automatikusan az adott felekezet tagja lett. Az I. világháborút követően – kevésbé meggyőződésből, mint inkább egzisztenciájuk megőrzése érdekében – sok latin szertartású tért át a görög szertartásra, de még többen voltak, akik a görögkeletit választották, ami jól mutatja a románosítási törekvések sikerét. A latin ordináriusok azonban, mivel tisztában voltak azzal, hogy a görög szertartásra áttérés szándéka nem belső indíttatásból fakadt, többször megtagadták az engedélyt az áttérésre. Ilyenkor a görögkeletiek „fogadták maguk közé” ezeket a híveket, így alkalmat adva nekik, hogy hangsúlyozzák: egyedül ők támogatják az államot románosítási törekvéseiben, és azzal a váddal illessék a görög katolikusokat, hogy nem felelnek meg a nemzeti ideának.²⁴ Meglehet, hogy a kongresszustól való tudatos távolmaradásuk erre volt egyfajta válasz, melyhez az Almanach pusztán az apropót szolgáltatta.

²¹ GERGELY, 1988, különösen: 63–89; GERGELY–VADÁSZ, 2008, 1194–1196; JUSZTIN, 2009, 18–28, különösen: 26–27.

²² Dacára annak, hogy az évkönyvben ezen egyházmegye is pontatlanul szerepelnek.

²³ Románia 1923, 81–117.

²⁴ SALACZ, 1975, 89–103, az utóbbi gondolathoz különösen: 96; SCHEFFLER, 1942, 7–12; ill. LUKÁCS, 2010, 65–78.

1.

Vatikán, 1938. május 17.

Eugène Tisserant bíboros, a Keleti Kongregáció titkára
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárhoz

Tisserant az Alexandru Nicolescu gyulafehérvár–fogarasi érsek levelében leírtakat továbbítja a bíboros államtitkárnak. Eszerint a román görög katolikus püspökök nem szeretnének a 34. nemzetközi Eucharisztikus kongresszuson részt venni, mivel úgy vélik, az 1930–1931-es Magyar Katolikus Almanachban tapasztalt pontatlanságokra alapozva – melyben többek között Vécsey Aurél a lugosi, nagyváradai és szamosújvári görög katolikus egyházmegyéket a magyar egyházszervezetnél tüntette fel, azzal a megjegyzéssel, hogy mind székhelyüket, mind pedig területüket elfoglalták a románok –, hogy ez azt a látszatot keltené, mintha visszatérnének a „régikolba”.

(S.RR.SS. AA.EE.SS. Romania. ANNO 1931–1970. Pos. 99, fasc. 106, f. 16r–17v – gépirat)

Sacra Congregazione Orientale
Prot. N. 157/38.

Città del Vaticano, 17 Maggio 1938

Emo e Revmo Signor Mio Ossmo,

Ad un fraterno invito fatto all'Episcopato di rito bizantino romeno, per mezzo del Metropolitana Mgr. Nicolesu, questi ha risposto, in data 13 c.m., con una lettera che reputo opportuno portare a conoscenza della E.V.Rev.ma, poiché in essa spiega i motivi che hanno indotto l'Episcopato bizantino romeno a non partecipare al Congresso Eucaristico Internazionale di Budapest.

”La prego, Emo Principe, di voler ascoltare anche le nostre ragioni e forse allora non ci giudicherà troppo severamente.

Già nel mese di gennaio di quest'anno avevo mandato, per mezzo di S.E.Mgr. Cassulo, Nunzio Apostolico, un indirizzo a Roma di questo tenore:

²⁵ A levélben található számos idézetben szereplő idézet könnyebb elkülönítése végett a forrásszöveget az eredetitől eltérően, értelemszerűen tagoltam, egy-egy üres sort hagyva ott, ahol ez szükségesnek mutatkozott. A forrást alapvetően ez eredeti helyesírással, helyenként korrigálva adom közre.

»Capitandomi nelle mani l'almanacco cattolico ungherese stampato a Budapest da parte dell'associazione cattolica dell'Ungheria per gli anni 1930-1931, ho constatato che in questo almanacco, che può vantare l'appoggio del Cardinale Primate Serédi, il quale scrive pure una prefazione, nell'articolo „La Chiesa Cattolica nel mondo” scritto dal barone Aurelio J. Vécsey, sulla pagina 58, sotto il titolo „Divisione ecclesiastica dell'Ungheria” si comprendono nell'Ungheria anche l'archidiocesi di rito greco rumeno di Alba Iulia e Fagaras, colle sue diocesi suffraganee: Lugoj, Oradea Mare, Gherla. Ecco la traduzione completa e testuale:

»»Divisione ecclesiastica dell'Ungheria

A. di rito latino

B. di rito greco:

Vescovado di rito greco puro: Hajdúdorog: la sua sede a Nyíregyháza, il suo territorio a poche eccezioni è libero.

Vescovadi di rito greco-ruteno: Eperjes, Munkács, sede Ungvár, tutte due le sue residenze ed il loro territorio nella più grande parte occupato dai Cecchi.

Metropolia di rito greco-rumeno: Alba Iulia e Fagaras.

Vescovadi: Lugoj, Oradea Mare, Gherla. Le residenze di tutti e tutto il loro territorio occupato dai rumeni. Oradea Mare ha alcuni dei suoi fedeli al di qua della linea di occupazione««

Del resto non si fa una eccezione soltanto coi rumeni. Anche le diocesi latine di Alba Iulia, della Transilvania, di Oradea Mare, Satu Mare e Timisoara di rito latino sono considerate anch'esse come appartenenti al regno ungherese. Come pur tutte le altre che si trovano sia su territorio cecoslovacco, austriaco o serbo.

Una spiegazione sarebbe forse necessaria perché il Concordato tra la Santa Sede e la Romania ci considera come appartenenti al regno rumeno e non all'Ungheria. Tanto di più sarebbe necessaria una spiegazione perché nel medesimo articolo del sopramentovato barone Vécsey sulla pagina 56 dell'Almanacco si dice chiaramente:

»»Nella stessa estate regolò la Santa Sede gli affari dei territori ecclesiastici rimasti troncati, dopo che le loro residenze furono occupate dai rumeni ed essi separati dai loro pastori. Le parti rimaste al di qua della linea delle diocesi di Oradea Mare e Satu Mare ricevettero amministratori apostolici, i quali possono attivare indipendentemente. L'uno è il prelado Dr. Giovanni Lindenberger, l'altro, il prelado Giulio Székely. Con ciò il numero dei prelati i quali risiedono nel regno mutilato ed esercitano giurisdizione, aumentò di due. D'altronde il numero delle diocesi non cambiò. Il provvedimento dunque della Santa Sede corrisponde al punto di vista già da anni professato da parte ungherese: mantenimento dello stato giuridico, nell'aspettazione di un avvenire migliore.««

In faccia a tutto ciò domando a V.E. che cosa si potrebbe fare affinché i nostri comuni avversari non sfruttino la situazione ed intorbidino le acque?«

Secondo ciò che mi disse S.E. il Nunzio, questo mio rapporto o indirizzo fu mandato subito a Roma e Roma tace, non risponde nulla, assolutamente nulla. Giudichi Vostra Eminenza se in faccia a tutto ciò noi Vescovi rumeni abbiamo voglia di andare a Budapest; sia pure ad un Congresso Internazionale Eucaristico. Non vogliamo dare nemmeno l'apparenza che andando a Budapest siamo ritornati al vecchio ovile, e confermare i nostri avversari nelle loro vane illusioni.

Di più, La Radio Budapest giorno per giorno non fa altro che fare sotto il manto del Congresso Eucaristico di Budapest la più sfacciata propaganda revisionista. Loro a Roma non lo possono sapere. Noi altri i quali conosciamo la lingua ungherese e intercettiamo tutto ciò che diffonde la radio di Budapest vediamo a che cosa mirino i nostri padroni di ieri con tutte le loro preparative per il Congresso. Si fa e si vuol fare della politica. Ed allora perché si vorrebbe che noi altri assistiamo ad uno spettacolo che lede i nostri sentimenti?

Se i fratelli Vescovi latini vogliono andare, sono liberi di farlo. Ma noi rumeni di origine e di sangue non possiamo essere del medesimo parere. Noi vogliamo poter lavorare per il cattolicesimo qua nel nostro paese, armonizzando i due sentimenti religioso e nazionale, senza dare appiglio ai nostri avversari schismatici.”

Anche S.E. Mgr. Cassulo aveva fatto del suo meglio per ottenere che almeno uno dei Vescovi rumeni di rito bizantino si recasse a Budapest, ma senza riuscire allo scopo, temendo i Vescovi medesimi di essere poi denigrati dai dissidenti quasi fossero irredentisti.

Per la verità devo aggiungere che l'esposto cui accenna Mgr. Nicolescu, e che avrebbe inviato a Roma, nel mese di Gennaio, per mezzo di Mgr. Cassulo, non risulta pervenuto a questo S. Dicastero.

Profitto della circostanza per baciarLe umilissimamente le mani mentre con sensi di profondo ossequio godo confermarmi

della Eminenza Vostra Rev.ma
umilissimo devotissimo servitor vero²⁶
Eugenio Card. Tisserant
Segr.

²⁶ Az utolsó három sor kézírással.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- ASV
S.RR.SS. AA.EE.SS. Archivio Segreto Vaticano
Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati, Archivio Storico, Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari
- *
- BAKÓ
2010 BAKÓ Balázs: *Egy világ körüli út – 1928-ban*. In: „*Alattad a föld, fölötted az ég...*” *Források, módszerek és útkeresések a történetírásban*. Szerk. BALOGH Margit. Budapest, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, 2010. 235–250.
- BANGHA
1920 BANGHA Béla: *Magyarország újjáépítése és a kereszténység*. Budapest, Szent István Társulat, 1920.
- COCO
2010 COCO, Giovanni: *Eugenio Pacelli: cardinale e Segretario di Stato (1929–1930)*. In: *I «Fogli di udienza» del Cardinale Eugenio Pacelli segretario di Stato I (1930)*. Szerk. PAGANO, Sergio–CHAPPIN, Marcel–COCO, Giovanni. Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano, 2010. 39–143. (Collectanea Archivi Vaticani 72.)
- DE MARCHI
1957 DE MARCHI, Giuseppe: *Le nunziature apostoliche dal 1800 al 1956*. Storia e letteratura, Roma, 1957. (Sussidi eruditi 13.)
- Emlékkönyv*
1938 *A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus Emlékkönyve*. Budapest, Szent István Társulat, 1938.
- FRENYÓ
2009 FRENYÓ Zoltán: *Prohászka Ottokár és a keresztény nemzeti újjászületés*, In: *Prohászka tanulmányok 2007–2009. A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka-konferenciáinak előadásai*. Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2009. 22–31.
- GÁRDONYI
2007 GÁRDONYI Máté: *A keresztény kurzus programja Bangha Bélánál*. In: *Studia Wesprimiensia*, 9 (2007) 1–2, 25–36.

- GERGELY
1982 GERGELY Jenő: *Prohászka Ottokár és a „keresztény kurzus”*. *Műhely*, 5. (1982) 2, 58–75.
- 1984 GERGELY Jenő: *A püspöki kar tanácskozásai 1919–1944*. Budapest, Gondolat, 1984.
- 1988 GERGELY Jenő: *Eucharisztikus világtalálkozó Budapesten/1938*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1988.
- 1996 GERGELY Jenő: *Prohászka Ottokár közéleti működése*. In: *Prohászka ébresztése. Az 1995. október 10-én Székesfehérvárott megtartott Prohászka-konferencia anyaga*. Szerk. SZABÓ Ferenc. Budapest, Távlatok, 1996, 177–204.
- 2000 GERGELY Jenő: *A keresztény kurzusról*. In: *Távlatok*, 2 (2000) 48, 280–289.
- GERGELY–VADÁSZ
2008 GERGELY Jenő–VADÁSZ Sándor: *Eucharisztikus világtalálkozó Budapesten 1938-ban. Zarándokok ezrei Budapesten*. In: *Élet és tudomány*, 63 (2008) 38, 1194–1196.
- JUSZTIN
2009 JUSZTIN Márta: *Szent István és Szent Imre alakja a magyar idegenforgalomban a két világháború között*. In: *Agora* 4 (2009), 18–28.
- LUKÁCS
2010 LUKÁCS Imre Róbert: *A görög katolikusok helyzete Erdélyben az első világháború után*. In: *Iustum Aequum Salutare*, 6 (2010) 1, 65–78.
- MOLNÁR–SZABÓ
2010 MOLNÁR Antal–SZABÓ Ferenc, *Bangha Béla SJ emlékezete*. Budapest, Távlatok, 2010, 3–4.
- ORVOS
2009 ORVOS Levente: *A „közéleti kereszténység” eszmé tartalma Prohászka Ottokárnál*. In: *Prohászka tanulmányok 2007–2009. A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka-konferenciáinak előadásai*. Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2009, 13–21.
- PROHÁSZKA
1918 Prohászka Ottokár: *Kultúra és terror*. Budapest, Élet, 1918.
- PROHÁSZKA
1891–1919 PROHÁSZKA Ottokár: *Naplójegyzetek II*, 1891–1919. Szerk. SZABÓ Ferenc. Szeged–Székesfehérvár, Agapé, 1997.

- PROHÁSZKA
1919–1927
- PROHÁSZKA Ottokár: *Naplójegyzetek* III, 1919–1927. Szerk. FRENYÓ Zoltán–SZABÓ Ferenc. Szeged–Székesfehérvár, Agapé, 1997.
- Románia
1923
- Románia 1923. évi Alkotmánya. *Magyar Kisebbség* 1 (1995), Nr. 2., 81–117. Interneten: <http://epa.oszk.hu/02100/02169/00002/m950207.html>
- SALACZ
1975
- SALACZ Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. München, Aurora Könyvek, 1975. 89–103. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae III.)
- SCHEFFLER
1942
- SCHEFFLER János: *Az erdélyi rítusváltoztatások*. In: *Magyar Szemle*, 42 (1942), 1, 7–12.
- SIPOS
1990
- SIPOS Péter: *A „kurzus” és a keresztény-nemzeti ideológia kialakulása*. In: *Eszmélet*, 2 (1990), 6, 109–111.
- VÉCSEY
1930–1931
- VÉCSEY Aurél: *A katolikus Anyaszentegyház a világban*. In: *Magyar Katolikus Almanach*, 4–5, (1930–1931) 55–69.

Balogh Jolán levelezése a Székely Nemzeti Múzeummal (1942–1943)

A Székely Nemzeti Múzeum intézményi levéltárában többszörös levélváltás bizonyítja a jeles művészettörténész és a múzeum közötti kapcsolatot. Balogh Jolán¹ 1932-ben két levelet küldött Sepsiszentgyörgyre az intézmény igazgatójának, melyekre egy válaszlevél érkezett. Ezekhez kapcsolódva 1941-ben Balogh Jolán az intézmény titkárnőjéhez, Fadgyas Annához² fordult levélben, aki azt megválaszolta. Egy másik levélcsoportot Balogh Jolán és Fadgyas Anna négy levélből álló, 1942–1943. évi levélváltása képez.

További levelezés, adatok a levéltár teljes feltárását követően kerülhet még elő, valamint a MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézetben található budapesti Balogh Jolán-hagyatékban,³ esetleg Herepei János⁴ és Fadgyas Anna hagyatékában. Az előbbi Sas Péter (MTA BTK Irodalomtudományi Intézet) gondolja, az utóbbi után a csíkszeredai oldalági leszármazottaknál (Vikárius család) lehet még nyomozni.

A levelezés hátteréről: A Székely Nemzeti Múzeum intézményi levéltárából tudjuk, hogy „1932. júl. 18-án estétől 1932. júl. 24. reggelig Dr. Balogh Jolán szépművészeti múzeumőr-nő Balogh Ilonával⁵ együtt a múzeum vendége volt”.⁶ Balogh Jolán 1931 és 1935 között minden évben, valamint 1938-ban is gyűjtött anyagot Erdélyben nagy munkájához, *Az erdélyi renaissance-hoz*,⁷ s ennek kapcsán mondott köszönetet 1943-ban Herepei János akkori sepsiszentgyörgyi múzeumigazgatónak, valamint más erdélyi múzeumőröknek és tisztviselőknek is. Munkájáról így vall: „A nagy feladat elvégzésében az erdélyi magyarok súlyos helyzetükben is nagy megértéssel és

¹ Balogh Jolán (1900–1988) művészettörténész (ld. pl. BODÓ–VIGA, 2002, 47–48).

² Fadgyas Anna (1906–1983), a Székely Nemzeti Múzeum legendás titkárnője, múzeumőr 1924–1961-ben. A gyűjtésben-rendezésben-kutatásban is részt vesz (1939-ben Árapatakon néprajzi gyűjtés, a levéltári anyag rendezése, az erdélyi szöveű szőnyegek adatainak cédlázása stb.). A második bécsi döntés után állami alkalmazott, kezelő, tudományos segédszemélyzeti besorolással levéltári munkát is végez. 1944 őszén ő védi meg a múzeum Sepsiszentgyörgyön maradt gyűjteményeit. 1945–1951-ben múzeumőr, pénztáros, a könyvtárért felel (BODÓ–VIGA, 2002, 247).

³ Köszönet az információért Szöcsné Gazda Enikőnek, a Székely Nemzeti Múzeum muzeológusának.

⁴ Herepei János (1891–1970), művelődéstörténész, régész, néprajzos, 1938–1945-ben a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója (BODÓ–VIGA, 2002, 367–369), az 1941. évi részletes igazgatói jelentését ld. HEREPEI, 2004.

⁵ Balogh Ilona (1912–1947) néprajzos–művészettörténész, Balogh Jolán húga (BODÓ–VIGA, 2002, 46–47).

⁶ *SzNM Munkanapló, 1922–..., 79.*

⁷ BALOGH, 1943.

szeretettel támogattak, segítettek. Kalákában készült ez a könyv is, mint minden igazi erdélyi munka.”⁸

Az 1932 és 1941 közötti évek levélváltásának anyaga a Székely Nemzeti Múzeum évkönyvében kerül közlésre.⁹ Mivel az 1942–1943. évi leveleket kötetzárta után sikerült azonosítani, ezért azokat alább adjuk közre.

Az 1942–1943. évi levelezés apropóját egy olyan kéziratot forrás adta, amelyről Balogh Jolán valószínűleg az 1932. évi sepsiszentgyörgyi látogatás során szerzett tudomást Cs. Bogáts Dénestől,¹⁰ a múzeum levéltárosától.¹¹ Másik, de kevésbé valószínű lehetőség, hogy a kézirat nagyváradi vonatkozású adatát már 1922-ben ismertető Varju Elemértől¹² kérdezte meg a lelőhelyét, Budapesten (a lelőhely és a dátum az ismertetésben¹³ nem szerepelt). A kézirat Szentkatolnai Polos István 1669–1671-ből (vagy 1669–1676?) való feljegyzéseit tartalmazta, és két és fél évvel később, 1945. március 28-ról 29-re virradó éjszaka együtt pusztult el Zalaegerszegen a Székely Nemzeti Múzeum egyéb menekített értékeivel.¹⁴ Balogh Jolán is csak nagyváradi adattárában tett említést róla.¹⁵

Az első levélben Balogh Jolán a kéziratnak arról az 1671-re datálható részéről kért betűhív másolatot, ahol Polos István Szent László nagyváradi szobrának feliratát jegyezte fel. Fadgyas Anna a válaszlevél mellékleteként el is küldte a másolatot, Cs. Bogáts Dénes átiratában. Balogh Jolán ezt követő levele a feljegyzés utolsó négy sorának tisztázása végett érkezett Sepsiszentgyörgyre. Fadgyas Anna ezúttal tudós igazgatója, Herepei János pontosításait és megerősítését továbbította.

⁸ BALOGH, 1943, 7–8.

⁹ BOÉR, 2013. Köszönöm a Székely Nemzeti Múzeumnak, hogy lehetővé tette a levelezés kutatását és közzétételét.

¹⁰ Cs. Bogáts Dénes (1882–1949), a Székely Nemzeti Múzeum levéltárosa, tb. múzeumi igazgatóőr, az *Erdélyi Szótörténeti Tár* ötletadója (BODÓ–VIGA, 2002, 107).

¹¹ Cs. Bogáts Dénes ismerte a feljegyzés jelentőségét, a sepsiszentgyörgyi helyi lapban két évvel Balogh Jolánék látogatása előtt le is közölte azt (Cs. BOGÁTS, 1930). Ez a Budapestben is elérhető közlés tartalmazza a feljegyzés Balogh Jolán levelében megadott pontos dátumát is.

¹² Varju Elemér (1873–1944) művelődéstörténész, Kassán, majd a Magyar Nemzeti Múzeumban múzeumigazgató (BODÓ–VIGA, 2002, 925–926). Az 1916-os román betörést és a román hadsereg Erdélyből való kiszorítását követően a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményének jelentős részét Budapestre, a Magyar Nemzeti Múzeumba evakuálták, és részben 1918-ig, részben 1922-ig ott őrizték (TÓTH–BOÉR, 2002, 163–164). A Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóőreként ekkor és itt pillanthatott bele a Polos-kéziratba Varju Elemér.

¹³ VARJU, 1922. Az ismertetőre Csáki Árpád történész, a Székely Nemzeti Múzeum külső munkatársa figyelmeztetett, aki a kézirat sorsáról is tájékoztatót. Ezúton is köszönöm.

¹⁴ A menekített múzeumi anyag az L. számú, 1856-ból származó vasalt ládában volt, amely a legrégebbi okirat- és kéziratot tartalmazta (SAS, 2006, 221, 227; a háborús menekítés ügyéhez vö. HEREPEI, 2004).

¹⁵ BALOGH, 1982, 310.

Források

1.

Balogh Jolán levele Fadgyas Annához

Budapest, 1942. december 30.¹⁶

(SzNM 6-1943)¹⁷

Kedves Annusom!

Engedd meg, hogy az év végeztével ismét¹⁸ szíves segítségdet kérjem. Szükségem lenne a Székely Nemzeti Múzeumban őrzött egyik kéziratból, úgymint Szentkatolnai Polos István irataiból¹⁹ (1669–1671) az 1671. május 21-én kelt feljegyzésre Szent László váradi szobráról.²⁰ Nagyon kérlek, küldd el nekem betűhív másolatát vagy esetleg ennek a pár soros részletnek a fényképét, ami még jobb lenne. Azután szeretném tudni, hogy a Nálatok lévő kézirat eredeti-e avagy másolat, és mikor került a Székely Nemzeti Múzeumba.²¹

A közelgő új esztendőre kívánunk Neked minden jót, erőt, egészséget, sok örömet, és meleg szeretettel csókolunk

Joli

Ilonka²²

1942. december 30.

Herepei igazgatónak²³ kérlek add át szíves üdvözleteimet és újévi jókívánságaimat.

¹⁶ Hátoldalon bélyegzőn: „Érkezett 1943. jan. 6. ...Elintéztetett: 1943. jan. 7.”

¹⁷ Az irattartó felirata: „6-1943. Dr. Balogh Jolán múzeumőr a váradi Szent László-szoborra vonatkozó feljegyzés megküldése tárgyában.”

¹⁸ 1941. december 10-éről maradt fenn másolatban a múzeum intézményi irattárában a legutolsót megelőző, Balogh Jolánnak írt válaszlévél.

¹⁹ Szentkatolnai Polos István, vagonos háromszéki nemes (TÜDÖS S., 2000, 326; TÜDÖS S., 2003, 403–404).

²⁰ A törökök 1660-ban foglalták el Nagyváradot, és elpusztították a királyszbrokat. A feljegyzés azért jelentős, mert valószínűsíti: a török hódoltság idején, 1671-ben még mindig érintetlen lehetett a szoborfelirat. Vö. BALOGH, 1982, 310. Az adatra Emödi Tamás nagyváradi építész-művészettörténész figyelmeztetett, ezúton is köszönöm.

²¹ A Polos-iratok már az 1890-es években a múzeum gyűjteményét képezték (ld. pl. SZOKI, VI. 421, 449).

²² Dr. Balogh Ilona; az 1932-es látogatás óta ismerték egymást Fadgyas Annával.

²³ Herepei János 1943. évi részletes igazgatói jelentését ld. HEREPEI, 2004.

2.

Fadgyas Anna levele Balogh Jolánhoz

Sepsiszentgyörgy, 1943. január 7.

(SZNM [ad] 6-1943)²⁴

Édes Jolánom!

1942. dec. 30-án kelt leveledet csak a tegnap, 6-án kaptam meg. Ezért sietek minél előbb megadni válaszomat, illetve mellékelten elküldeni a kért másolatot.²⁵ Igaz, hogy ezt nem én csináltam meg, hanem Bogáts Dénes²⁶ levéltáros urunk, de betűhív másolatot készített. Fényképet azért nem csináltattunk róla, mert az nem látszana elég élesen.

A sor végén vagy elején levő kipontozások azt jelentik, hogy ottan hiányzik a papíros, leszakadozott.

Remélem még idejében megkapod e sorokat, és még felhasználhatod az adatot. Nagyon sajnálnám, ha nem így lenne, a posta késedelme miatt.

Üjlesztendei jókívánságaitokat hasonló jókkal viszonzom, és Mindkettőtöket²⁷ szeretettel csókollak meg.

Sepsiszentgyörgy, 1943. január 7-én.

Fadgyas A.²⁸

1 db melléklet.²⁹

²⁴ Hátoldalan: „Exp. 1943. jan. 7-én.”

²⁵ A becsatolt mellékletéről (Cs. Bogáts Dénes – vö. következő jegyzet – bizonyára kézírásos átírása a Polos-kézirat alapján, vö. 81. jegyzet). Fadgyas Anna nem készített másolatot. Ha fennmaradt, akkor ma valószínűleg Balogh Jolán budapesti hagyatékában található.

²⁶ Ld. 9. jegyzet.

²⁷ Balogh Jolán és húga, Balogh Ilona.

²⁸ Fadgyas Anna saját kezű aláírása.

²⁹ Vö. 24. jegyzet.

3.

Balogh Jolán levele Fadgyas Annához

Budapest, 1943. január 18.

(SZNM [ad] 6-1943)³⁰

Kedves Annusom!

Nagyon hálásan köszönöm mind Neked szíves gondoskodásodat, gyors intézkedé-
sedet, mind Bogáts Dénes³¹ levéltáros úrnak a pontos, betűhív másolatot.³² Pótlólag
még lenne egy kérdésem, légy szíves, beszélj meg velem. Én úgy látom, hogy Polos
feljegyzésében (2. oldal) az utolsó négy sor (.....ac in quondam p.pugnando / ... tale'
scriptum est. / ...geries lapidum diverso ex orbe parata /t et, ruptas raptor habebit
opos [opus?]) már nem vonatkozik a szoborra, hanem valamilyen más váradi emlék
felirata. Szeretném tudni, hogy vajon nem látható-e valamely írásjel a kéziratban, amiről
erre lehetne következtetni. Nincs pont az előző sor Regis szava után? Jó lenne tudnom,
hogy vajon Polos következő feljegyzése mire vonatkozik? Vagy az talán már a harmadik
lapon található? Arra gondolok, hogy esetleg a feljegyzések egymásra következéséből
vagy a sorok elhelyezéséből, illetve a sorközök hagyásából lehetne valamit következtetni
arra nézve, hogy az utolsó négy sor a lovasszobor felíratához tartozik-e vagy sem.

Szívésségedet hálásan köszönve, szeretettel ölel

Joli³³

Budapest, 1943. január 18-án

4.

Fadgyas Anna levele Balogh Jolánhoz

Sepsiszentgyörgy, 1943. január 21.

(SZNM ad 6-1943)³⁴

Kedves Jolánom!

Folyó hó 18-án kelt leveledre sietek megadni válaszomat.

A Polos-féle feljegyzés 2. oldal utolsó négy sorát ismét közlöm, mégpedig a Herepei
igazgató úr³⁵ megoldása után:

„(H?)ac in quondam ppugnaculo

³⁰ Hátoldalon bélyegzőn: „Érkezett 1943. jan. 21. ...Elintéztetett 1943. jan. 21.”

³¹ Ld. 9. jegyzet.

³² Vö. 24. jegyzet.

³³ Balogh Jolán saját kezű aláírása.

³⁴ Hátoldalon: „Exp. 1943. jan. 21. F[adgyas].”

³⁵ Herepei János, ld. 4. jegyzet.

tale scriptum est
(Con?)geries lapidum diverso ex orbe parata
...t et raptas raptor habebit opes.”

Ezzel be is fejeződik a második oldal. Igaz ugyan, hogy e négy utolsó sor előtt levő Regis szó után nincsen pont, sem pedig a feljegyzés között nagyobb sorközök sincsenek, mégis az a véleménye Igazgató Úrnak is, hogy e négy sor nem vonatkozik a szoborra. A lapszél e négy sornál egérrágott, de a felsőbb sorok után ítélve nem hiányozhatik egy-két betűnél több a szövegből.

A következő, harmadik oldalon levő feljegyzés már egészen más vonatkozású, melylyel nem lehet összefüggésbe hozni.

Mindenkor a legnagyobb örömmel teljesítem kívánságodat, ha tőlem kitelhetik, akármi is.

Ilonkával³⁶ együtt szeretettel üdvözlö:

Fadgyas A.³⁷

Sepsiszentgyörgy, 1943. január 21-én.

³⁶ Balogh Ilona, vö. 5. jegyzet.

³⁷ Fadgyas Anna saját kezű aláírása.

Rövidítések, forrás- és irodalomjegyzék

- SzNM Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, Könyvtár, Intézményi levéltár: *Munkanapló (1922–1937)*, illetve *Múzeumi feljegyzések (1911–1937) és Inspekciós könyv (1923–1935)*; 1943. évi iratcsomó, 6-1943 iktatószámú irattartó
- *
- BALOGH
1943 BALOGH Jolán: *Az erdélyi renaissance*, I (1460–1541). Kolozsvár, Erdélyi Tudományos Intézet. 1943.
- 1982 BALOGH Jolán: *Varadinum*, 2 (*Művészettörténeti füzetek*, 13/2). Budapest, 1982.
- BODÓ–VIGA
2002 *Magyar múzeumi arcképcsarnok*. Főszerk. BODÓ Sándor és VIGA Gyula. Budapest, Pulszky Társaság–Tarsoly Kiadó, 2002.
- BOÉR
2013 BOÉR Ilka: *Balogh Jolán-levelezés a Székely Nemzeti Múzeummal (1932, 1941)*. In: *Acta Siculica 2012–2013*. Sepsiszentgyörgy, 2013. (In print.)
- [Cs.] BOGÁTS
1930 Cs. BOGÁTS Dénes: *Feljegyzés Szent László váradi szobráról a Székely Nemzeti Múzeumban*. In: *Székely Nép*, 1930. ápr. 20. (32. sz.) Sepsiszentgyörgy, 1930.
- HEREPEI
2004 HEREPEI János: *A Székely Nemzeti Múzeum igazgatói jelentései, 1939–1944*. In: *Acta (Siculica) 2003/3*. (Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára, 3.) Sepsiszentgyörgy, 2004. 37–132.
- SAS
2006 SAS Péter: *A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum elmenekített anyagának pusztulása 1945-ben (Erdélyi Tudományos Füzetek, 258)*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2006.
- TÓTH–BOÉR
2002 TÓTH Szabolcs–BOÉR Hunor: *Közművelődési rendezvények a Székely Nemzeti Múzeumban a két világháború között*. In: *Acta (Siculica) 2001/1* (Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára, 1). Sepsiszentgyörgy, 2002. 163–216.

TÜDŐS S.

2000

TÜDŐS S. Kinga: *Szentkatolnai Polos István végrendelete 1688-ból (Erdélyi testamentumok 1.)*. In: *Acta (Siculica)* 1999/1. Sepsiszentgyörgy, 2000. 325–331.

2003

TÜDŐS S. Kinga: *Erdélyi testamentumok*, I. Marosvásárhely, 2003. 299–306, 403–404.

VARJU

1922

V. E. [VARJU Elemér]: *Kolozsvári Márton és György váradi királyszobrairól*. In: *Archaeologiai Értesítő*, Budapest, Új folyam, XXXIX (1920–1922). 1922. 103–104.

Magyar közéleti személyek angol szemmel 1945-ben

Az 1945. év fontos mérőföldkő nemcsak magyar, de világpolitikai téren is. Az utolsó háborús és az első békeév is egyben, a háború utáni rendezés kezdete.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) tagjaként a brit katonai és politikai misszió mind a lakosság, mind a közélet számára a remény és a demokratikus rendezés biztosítékának szimbóluma volt. A kontinentális politikai viszonyokat mindig elegáns távolságból szemlélő Anglia nemcsak sajátos szerepét, de egy demokratikus modell képét is mutatta Közép-Európa és a politikai szereplők számára. Ez részben azzal is magyarázható, hogy a magyar társadalomban tovább élt az a „reformkori szellemiség”, amelynek egyik példája Anglia volt.

Mindkét világháborús szembenállás ellenére a győztes hatalmak közül a britek voltak a „legelfogadhatóbbak” az ország számára. Jelenlétük egyfajta sajátos folytonosságot képviselt az európai kultúra és múlt vonatkozásában.

A magyar közélet szereplőinek a brit politikai misszió vezetőjével, Gascoigne-nal¹ folytatott beszélgetéseiből kiderült, hogy sokat vártak a brit diplomáciától, amelyben azonban rendre csalódnuk kellett. A diplomáciai elismerést is csak az országgyűlési választások megtartását követően jelentette be a brit kormány – ellentétben a Szovjetunióval és az Egyesült Államokkal –, miután meggyőződtek a lebonyolítás demokratikus voltáról. Ez azonban nem jelentette azt, hogy ne törekedtek volna pontos tájékozódásra. A brit diplomácia kifejezett jellemzője volt, hogy a számukra, úgymond, kevésbé fontos országokba is jól képzett, kiváló diplomatákat akkreditáltak, akik jelentéseikben pontos tájékoztatást és elemzést tudtak adni az illető ország gazdasági, társadalmi és politikai helyzetéről.² Ennek hagyománya a háború előtti, korábbi időszakból származott.

A brit politikai missziónak a ma a londoni The National Archivesban őrzött jelentései között szerepel egy, a magyar közéleti személyekre vonatkozó felsorolás. A lista, amelyet a misszió állított össze, és küldött el a Foreign Office-ba 1945. október 1-jén, huszonöt nevet tartalmaz. A jelentésekben később is szerepel ilyen összeállítás, van olyan év 1945 és 1956 között, melyben mintegy száz nevet találunk.

¹ Sir Alvary Frederick Gascoigne (1893–1970) brit diplomata. Etonban tanult, szolgált az I. világháborúban, 1919-ben kezdte pályafutását a Külügyminisztériumban. 1936 és 1938 között budapesti követségi ügyvivő volt. Magyarországi szolgálata után (1945–1946) 1946 és 1951 között japán, majd 1951 és 1958 között moszkvai nagykövet volt. (HARASZTI, 2005, xv.)

² HARASZTI, 1996, 82–93.

A jelentésekből kitűnik, hogy az őszi eseményei között a brit diplomáciai elismerés elmaradásáról folytatott beszélgetések mellett a közelgő választások volt a másik fő téma.

1945. augusztus 22-én Gascoigne találkozott Rákosi Mátyással, aki elmondta, hogy azt szeretnék, ha két hónapon belül megtartanák a választásokat, mert az időjárás miatt legközelebb jövő májusban lehetne megrendezni, és fontos, hogy egy szabadon választott kormánya legyen az országnak.³

Vorosilov tábornok, a SZEB elnöke már korábban, 1945. július 11-én kelt levelében biztosította a brit és az amerikai képviselők vezetőit, hogy a Magyarország ellenőrzésével kapcsolatos minden döntéshez kéri Edgcumbe és Key tábornokok egyetértését. Így elméletben Gascoigne nem zárta ki, hogy mind a választójogi törvény megalkotásában, mind pedig végrehajtásában segítséget nyújtsanak. Azonban be kellett látnia, hogy sem a brit, sem pedig az amerikai misszionának nem volt elég képviselője, akiket az egyes választókerületekbe küldhetne, „miközben az oroszoknak szinte minden városban és falucskában voltak kiszolgálói”. Így nem minden aggodalom nélkül ajánlotta kormánya figyelmébe ezt a problémát, és a magyarországi választások korai megtartásának dilemmáját.⁴

A választójogi törvény tervezetét úgy értékelte, hogy az a rendelkezésre álló nagyon rövid időt és a körülményeket figyelembe véve kielégítő dokumentum. Többek között a misszió is fontosnak tartotta, hogy végrehajtását olyan közről és jól ellenőrizze, amennyire csak lehetséges.⁵

A brit diplomácia érdeklődése erősödött Magyarország iránt az őszi budapesti helyhatósági és országgyűlési választásokra való készülődéssel, e téren ez a lista is a jobb tájékozódást szolgálta. Gascoigne egyik augusztusi jelentésében újra arról írt: fő feladatuknak azt tekintette, hogy a megfelelő választójogi törvény elfogadása után a választások lebonyolításában és felügyeletében kellő erővel vegyenek részt. Ehhez szükségesnek tartotta, hogy növeljék a brit katonai misszió létszámát.⁶ Azonban a neveket tartalmazó listát már csak a budapesti helyhatósági választások után kapta meg a Foreign Office.

Az egész októberben tartó feszült hangulat, viták és egyeztetések, valamint a Vorosilov által javasolt közös lista elvetése után úgy tűnt, hogy a magyarországi választásokat mind a három szövetséges fontosnak tartja az egymás közötti viszony és a sajtó megítélésének szempontjából is, főleg a potsdami konferencia és a külügyminiszterek londoni

³ TNA FO404/31 Further Correspondence Respecting Central Europe Part 15. July to September R 14677/26/21 No.63. Mr. Gascoigne to Mr. Bevin. Budapest 22nd August, 1945.

⁴ TNA FO404/31 Further Correspondence Respecting Central Europe Part 15. July to September R 14673/26/21 No.60. Mr. Gascoigne to Mr. Bevin. Budapest 21st August, 1945.

⁵ TNA FO404/31 Further Correspondence Respecting Central Europe Part 15. July to September R 15795/26/21 No.67. Mr. Gascoigne to Mr. Bevin. Budapest 5th September, 1945.

⁶ TNA FO404/31 Further Correspondence Respecting Central Europe Part 15. July to September R 14676/26/21 No.62. Mr. Gascoigne to Mr. Bevin. Budapest 21st August, 1945.

tanácskozásának meglehetősen sovány eredményei után, valamint az egyre erősödő bizalmatlanság és nézetkülönbségek miatt.

Az országgyűlési választások lebonyolítását az előzetes szándéknak és terveknek megfelelően a misszió tagjai személyesen is ellenőrizték, hogy minél realisabb képet kapjanak: Gascoigne, Redward másodtitkárral nyugat-magyarországi körútra indult. Először Esztergomba, majd Győrbe, Pápára, Veszprémbe és Székesfehérvárra látogattak. Ezeken a helyeken szavazóhelyiségeket tekintettek meg, ahol nagyon szívélyesen fogadták őket a választási bizottságok, és Gascoigne szerint nagyon örültek, hogy látták őket. Mind Redward, mind pedig Gascoigne véleménye az volt, hogy a szavazatszedésre használt módszereket nem lehetett volna jobban csinálni. Carse első titkár elmondása alapján, aki a fővárosban és környékén tett látogatást, hasonlóan nyugodt légkörben zajlottak a választások Budapesten is, ugyanolyan titkos körülmények között és biztonságban, orosz beavatkozástól mentesen. Whitney sajtóattasé, aki Szegeden járt, szintén ezt mondta a térségről. Ilyen körülmények között Gascoigne azt írta, hogy „őfelsége kormánya biztos lehet abban, hogy a választások teljesen demokratikus feltételek között zajlottak”.⁷

A brit misszió 1945. április második felében költözött az elszigetelt Debrecenből Budapestre. Többnyire a közélet szereplőivel történt beszélgetésekből, a sajtóból és informátoraiktól szereztek a híreket, amelyek között sok bizonytalan eredetű adat volt. Nem valószínű, hogy a rendelkezésükre álló rövid időben az Országgyűlési Almanach, vagy ehhez hasonló adattár állt rendelkezésükre a súlyos háborús károkat szenvedett országban, ahol a közellátás és egyéb alapszolgáltatások megszervezése és biztosítása is komoly gondot jelentett. Gascoigne maga is úgy ítélte meg, hogy az összeállítás korántsem teljes, mivel ezen személyek egy része csak ekkor kezdte politikai és közéleti szereplését, ezért a róluk írottak gyakran hiányosak és pontatlanok voltak. A lista érdekességét nem a benne lévő adatok, hanem inkább a fontosnak tartott személyek és a róluk alkotott megjegyzések, vélemények adják, annak ellenére, hogy részben ellenőrizetlen forrásból származtak. Ezért megfelelő kritikával kell olvasni, de kétségtelenül megállapítható, hogy a brit kormányzat érdeklődése tetten érhető a személyi hátterek feltárásában.

⁷ TNA FO404/31 Further Correspondence Respecting Central Europe Part 16. October to December R 20195/26/21 No.92. Mr. Gascoigne to Mr. Bevin Budapest 5th November, 1945.

Forrás

[R 17311/13353/21]

No. 76.

Mr. Gascoigne to Mr. Bevin. – (Received 12th October.)
(No. 370.)

Sir,

Budapest, 1st October, 1945

I have the honour to transmit to you herewith a report on leading personalities in Hungary. In view of the comparatively recent entry into political life of many of the public figures of the present regime, the information available regarding them is still necessarily incomplete.

I have, &c
A. Gacoigne

Enclosure in No. 76

Leading Personalities in Hungary.

1. Balogh, Mgr. Stephen.⁸

Smallholders' party. – Roman Catholic priest. Political Under-Secretary of State in the Prime Ministry.

Born in 1893 at Stajerlak⁹ in the Transylvanian mining district. One of the most active and without doubt the cleverest member of the Government. His father was a Jewish merchant named Blech. Balogh was christened as a child and attended a seminary at Ersekujvár. Was ordained at Temesvár, where he became secretary to the bishop. He afterwards moved to Budapest as curate of the Belváros parish, where he remained until 1932 and moved widely in the journalistic world. In 1932 accepted a parish at Szeged, where he joined the Smallholders' party and became editor of the paper *Délmagyarország*, which he later purchased. He also financed the Szeged open air theatre, and started a paper on his own¹⁰. During this time he maintained constant touch with the opposition. After the liberation of Hungary, the Communist Révai, József,¹¹ visited him at Szeged on his way from Moscow and arranged with him an

⁸ A magyar tulajdonneveket sokszor nemcsak a szokásos ékezetek nélkül, hanem helytelenül is írták. Az ékezetek hiányát nem tekintettem hibának, mivel egyértelmű, hogy mit takarnak.

⁹ Helyesen 1894. március 20; elhunyt: 1976. július 20., Budapest. (KENYERES, 1981, 38.)

¹⁰ A Szegedi Katolikus Tudósító alapító szerkesztője.

¹¹ József.

alliance between the Communist and Smallholders' parties. In December he accepted office as Under-Secretary to the Prime Ministry and accompanied the Foreign Minister, Gyöngyössi, to Moscow for the purpose of concluding the Armistice agreement. He is stated to have made a very favourable impression on the Russians. He was also in charge of press matters until July 1945, when Kallai, Communist Under-Secretary of State, took over this function from him. Dr. Balogh is worldly and has a reputation of being a *bon viveur*. He is also fond of money and said to be financially interested in certain newspapers, to which the Government have extended certain special privileges. Though he is at present on good terms with the Russians, it is believed that he would gladly enter the orbit of the Western Democracies with whom he certainly has more sympathy. He is, however, essentially an opportunist and possibly the only „real” politician in the Government. He is ambitious and is believed to covet the Ministry for Foreign Affairs. Speaks German and some French, but no English. Members of the British Political Mission have close contact with Dr. Balogh. While very forthcoming in imparting news to members of the staff he has at times suppressed important news. Considerable caution is, therefore, necessary in dealing with him.

2. Ban, Antal.

Social Democrat, Secretary of the party. – Minister of Industry.

Born in 1896¹² in the County of Baranya, of poor parents. Whilst still very young he took an active part in Social Democratic movements amongst the youthful workers. In November 1919, Ban went to Yugoslavia, where he was a member of the Workers' Union of Subotica, and later carried on political activities underground. When the Hungarian troops entered the Bacska in June 1941 he was arrested and interned in Budapest till December when he escaped. In 1943 joined the Hungarian Social Democrats, shortly afterwards became Secretary of the party. In June 1945 Ban was appointed Minister of Industry of the resignation of Takacs, Imre. He proceeded to Moscow in August 1945 with Gerő, Ernő, and took part in discussions which led to the conclusion of a far-reaching economic agreement with Russia. Ban is ambitious and considered to be exceptionally competent; he speaks German and Serbian. He is a director of a film enterprise and has other business interests.

3. Baranyai, Dr. Leopold.¹³

Citizens' Democrat party. – Former Governor of the National Bank, Formerly Member of the Upper House of the Hungarian Parliament, at present member of the National Economic Council.

¹² Született: 1903. augusztus 30., Baranya megye; elhunyt: 1951. augusztus 25., Zürich. Eredeti neve 1945 áprilisáig Rozmayer volt. Vasmunkás, uradalmi gépész, az Ideiglenes Nemzeti Kormány iparügyi minisztere, 1948-ban elhagyta az országot. (BÖLÖNY, 1987, 266.)

¹³ Baranyai Lipót.

Born in 1894 at Zselye.¹⁴ Graduated and studied law and national economy abroad. In 1938 he became legal adviser to the National Bank, in 1935 general manager¹⁵ and in 1939 governor.¹⁶ Appointed by the Regent Life Member of the Upper House, in which he was also a member of the Finance and Foreign Affairs Committees. From the very outset he opposed Hungary's entry into the war. A severe critic of the Government's policy particularly after 1940, he bitterly attacked the Germans before the Foreign Affairs Committee in 1943. He resigned his post as governor of the National Bank in 1943 as a protest against the Government's economic policy.¹⁷ In March 1944 was deported by the Germans to Maulthausen.¹⁸ He returned to Hungary in September 1944. He appears to possess a sound economic knowledge coupled with a high integrity. His political views are said to be genuinely democratic and this circumstance together with his professed attachment to Great Britain and America may be responsible for his failure under the present regime to obtain a post in keeping with his capabilities.¹⁹

4. Erdei Ferenc.

National Peasant party. – Minister of the Interior.

Born in 1907 at Mako.²⁰ He left his father's trade of market gardener to attend the „Gymnasium”²¹ of Mako and subsequently took degrees in law and economics at Szeged University. Joined the Peasant Association of Mako and then took up politics as a member of the independent Kossuth party, and was made a borough councillor. At his suggestion this party joined the Social Democrat party and he later edited a local newspaper owned jointly by the two parties. Has visited Germany, Holland and Switzerland.

In the early thirties he moved with his father to a small farm near Budapest, where he wrote a number of books on Hungarian social conditions and peasant life. During the war he co-operated with the Smallholders' party and later, in conjunction with Veres, Peter, founded the National Peasant party. Fled from Budapest in 1944 and later was chosen by Zsedenyi to be Minister of Interior. Erdei is said to be very closely

¹⁴ Helyesen 1897. augusztus 7., Bélyce; elhunyt: 1970. január 30., Frankfurt am Main. (KENYERES, 1981, 47.)

¹⁵ 1936-ban lett az MNB vezérigazgatója. (HAEFFLER, 1940, 440–441.)

¹⁶ 1938. május 18-án nevezték ki az MNB elnökévé. (<http://www.hdke.hu/tudastar/enciklopedia/baranyai-lipot>)

¹⁷ 1938 és 1943 között az MNB elnöke, amely tisztségről lemond. 1940 és 1949 között az MTA tagja. (Uo.)

¹⁸ Helyesen Mauthausen.

¹⁹ 1948-ban elhagyta az országot, 1951–1959-ig a Világbank utazó képviselője, majd haláláig a frankfurti Deutsche Bank tanácsadója volt. (<http://www.hdke.hu/tudastar/enciklopedia/baranyai-lipot>)

²⁰ Helyesen: 1910. december 24., Makó; elhunyt: 1971. május 11., Budapest. Agrárközgazdász, író, falukutató, az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere. 1948 és 1949 között államminiszter, majd később földművelésügyi miniszter és igazságügy-miniszter, utóbb a Minisztertanács elnöke és az Elnöki Tanács tagja is. (BÖLÖNY, 1987, 287.)

²¹ Angolul a szó tornatermet jelent, de itt nyilván a magyar gimnázium értelemben szerepel, ezért van idézőjelben.

associated with the Communist party. As Minister of the Interior he is responsible for the activities of the notorious political police. Should the growing agitation of the people against the political police become really serious, Erdei may lose his position.

5. Gabor, Joseph.

Communist. – Director of the Foreign Trade Bureau.

Born in 1887²² of poor parents, became an iron worker. From 1910 he was an active member of the Social Democrat Party. During the first Great War he served in the Hungarian army. Was taken prisoner in Russia, where he learned Russian, joined the Communists and was given a training in foreign trade. In 1925 he married a Siberian woman. In 1928 he was sent to China as Russian foreign trade representative. Returned to Moscow in 1943, where he was employed in Foreign Trade Bureau, and in December 1944 appointed Minister for Commerce. Said to be among the more serious and honest member of the Communist party. In May 1945 he resigned from Ministry of Commerce, owing to criticism of his failure to restore railway communications. In June 1945 he was appointed director of the Foreign Trade Bureau.

6. Gerő, Ernest.

Communist. – Minister of Commerce.

Born on the 8th July, 1898, in the County of Hont.²³ His name was originally Singer. He attended school at Ujpest, then studied at Budapest University, but did not graduate.

Joined the Communist party in 1918 and was arrested later for taking active part in party underground organisation. Released in 1925, he spent four years in Vienna, then settled in Russia. Has travelled in France and Germany and written books on economics. During the war he did propaganda work for the Russians at the front.

In November 1944, he became Secretary of the Communist party and took a leading part in the work of forming the Provisional National Government at Debrecen; the Russians are said to attach great importance to his opinion. On the 15th March he was appointed third member of the Supreme National Council (President of the Provisional National Assembly), but resigned on May 1945 to become Minister of Commerce. He is well-read and has reputation of being clever and clear-headed.

²² Helyesen: 1892. június 7. Kláraháza, Vác; elhunyt: 1964. október 3. Budapest. Építőmunkás, az SZKP területi bizottsági elnöke, majd Komintern-megbízott szovjet diplomáciai beosztásban, Kínában. Az Ideiglenes Kormány kereskedelem- és közlekedésügyi minisztere 1945 májusáig. 1950-től különböző követi posztokon teljesített szolgálatot. (BÖLÖNY, 1987, 293.)

²³ Született: Terbegec, Hont megye; elhunyt: 1980. március 12., Budapest. Közgazdász, közíró, részt vett a spanyol polgárháborúban, a Nemzeti Főtanács tagja, majd az Ideiglenes Nemzeti Kormány kereskedelem- és közlekedésügyi minisztere. Volt közlekedési, pénzügyi, állam- és külkereskedelmi miniszter, a Nép gazdasági Tanács elnöke, a Minisztertanács elnökhelyettese és első elnökhelyettese, a KB első titkára és az Elnöki Tanács tagja. 1956–1960 között a Szovjetunióban élt, 1962-ben kizárták az MSZMP-ből. (BÖLÖNY, 1987, 294.)

Negotiated a far-reaching economic agreement with Russian in August 1945 and is said to have exceeded his instructions by signing it without consulting the Prime Minister.

7. Gyöngyössi,²⁴ Dr. Janos.

Smallholders' Party. – Minister for Foreign Affairs.

Born in 1893 at Békéscsaba;²⁵ has been a journalist, an editor and a book agent. Studied at the Faculty of Law at Budapest University, obtained his Doctor's Degree and then became a journalist. In 1915 he entered the army, but, before the Armistice, became a prisoner of war in Italy. After his return to Hungary he was, for a short time, correspondent to *Est* (formerly a Liberal paper). He then returned to Békéscsaba, where he founded a newspaper of which he became the editor. From 1924 he took an active part in local politics, and organised opposition in the Municipal Council of Budapest. In 1935 he hoped to stand for Parliament – his opponent would have been the then Minister of Finance – but he could not obtain sufficient recommendations for nomination. Some time later he was obliged to cease publishing his paper, because the reactionary Government made him bankrupt. In 1937 he became the leader of the Békéscsaba County Branch of the Smallholders' party and a leader of the Opposition in the county. He founded a new paper called Békésmegyei²⁶ Népujság (Békéscsaba County People's newspaper). The paper was very soon suppressed by the Government because of its opposition character. As he could no longer make a living as a journalist, he became a book agent. In the elections of 1939, he again stood for Parliament, representing the Smallholders' party, but the „terror” methods employed by the Government party caused him to withdraw. He engaged in no particular activities during the war, but, nevertheless, in March 1944, when the Germans entered the country, they threatened to intern him, and he escaped. When the Red Army occupied Békéscsaba²⁷ in 1944, he offered his services for the purpose of organising Hungarian press propaganda. In November 1944 he became acquainted with Vas, Zoltan, who proposed that he should be made Minister for Foreign Affairs; thus on the 20th December 1944, he became a member of the Provisional National Government as Foreign Minister. He was head of the delegation of the National Government which concluded the Armistice Agreement in Moscow with the Soviet Union.

Dr. Gyöngyössi has not been successful in his ministerial post. He has not inspired much confidence either in the Cabinet or outside of it. It is known that,

²⁴ Helyesen: Gyöngyösi János.

²⁵ Helyesen: 1893. május 3., Rokycany, később Berki, Sáros megye; elhunyt: 1951. október 29., Budapest. Középiskolai tanár, békéscsabai könyvkereskedő, lapszerkesztő, az Ideiglenes Nemzeti Kormány külügyminisztere, majd külügyminiszter, 1947-től haláláig a Pénzügyi Központ elnöke. (BÖLÖNY, 1987, 298.)

²⁶ Békés megyei.

²⁷ Békéscsaba.

although nominally a member of the Smallholders' party, he is hand in glove with the Communists and is a willing tool of Moscow with an „anti-Anglo-Saxon” bias. His coming resignation is freely spoken of and this may not be long delayed.

8. Juhász-Nagy, Alexander.

Non-party. – Vice-President of the National Assembly.

Born in 1880²⁸. Member of the Reformed Church. Fully qualified lawyer, but does not practise. In 1918-19 was Minister for Justice under Károlyi. Joined the Radical party on its foundation. Has taken no active part in politics but has frequently spoken from his pulpit against the Germans and the policy of the Government, particularly in regard to racial persecution. Suspended from preaching by Gömbös. He is generally recognised as a man of integrity and genuinely democratic views.

9. Kovacs, Imre.

National Peasants' party. – Secretary-General of the National Peasants' party.

Born in 1910²⁹ in the Trans-Tisza region. Protestant. He was the son of the steward on an estate of Archduke Josef, who died leaving his family penniless. Studied agrarian policy at the University of Budapest.³⁰ Wrote books on Hungarian Peasant life and in 1933 edited the paper of *Szabad Szo*. From then on he took an increasingly active though covert part in the peasant movement.³¹ In 1942 he was detained for four months in prison charged with espionage. He first took part in public life in 1942 when he came in contact with the Social Democrats and the Communists. He went into hiding after March 1944. Is a member of the Central National Committee. M. Kovacs regards himself as a revolutionary, but his views appear to be Anarchist rather than Communist. Though apparently prepared to co-operate with the Communists, he is believed not to share their views on foreign policy³². He speaks no foreign languages and has never been abroad. His newspaper has lately shown a marked anti-Semitic bias.

²⁸ Helyesen: 1883. október 13., Kaba, Hajdú megye; elhunyt: 1946. május 10., Debrecen. Debreceni ügyvéd, a Függetlenségi és 48-as Párt helyi ügyvezető alelnöke, 1945-ben ítélőtáblai tanácselnök, majd egyetemi tanár, az Ideiglenes Nemzetgyűlés első alelnöke, elnökségének tagja. (BÖLÖNY, 1987, 311.)

²⁹ 1913. március 13., Alcsút, Fejér megye; elhunyt: 1980. október 27., New York, USA. (<http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=3765>)

³⁰ Apja korai halála után árvaházba került. Már diákként is érdekelte a falukutatás. (TARJÁN M. Tamás: 1913. március 10-én született Kovács Imre író és politikus a fejér megyei Alcsúton. In: Rubiconline. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1913_marcius_10_megszuletik_kovacs_imre_parasztparti_politikus/)

³¹ 1939-ben megalapította a Nemzeti Parasztpártot, ami az abban az évben esedékes országgyűlési választásokon a parlamentbe is bekerült. (Uo.)

³² A háború után is megmaradt szovjetellenes álláspontján. Kovács Béla kisgazda politikus letartóztatása után kilépett a parasztpártból, majd Nagy Ferenc lemondása után emigrált.

10. Miklos, de Dálnok Bela, General.

Non-party. – Prime Minister.

Born in 1892³³ in Szekelföld,³⁴ Transylvania. In 1911 he was gazetted lieutenant³⁵ in the Larlovar Hussar Regiment, in which capacity he served throughout the Great War on the Serbian Front and later in Silesia. In 1917³⁶ he was appointed to the General Staff. After the war he became Colonel-in-chief of the First Hussar Regiment. General Miklos left this appointment³⁷ in 1936 and became military attaché at the Hungarian Legation at Berlin.³⁸ He only remained at this post for two years as he did not line the Germans and neither did they like him. In 1938 he was recalled and became Commander of the Second Cavalry Brigade.³⁹ In 1939, when the first Hungarian armoured division (called the „Lightning Brigade”) was formed, the Regent appointed him divisional commander. In 1941, when war broke out with Yugoslavia, he entered Bacska at the head of this formation. In May 1941, the „Lightning Brigade” was converted into an army corps. Miklos assumed command of this formation and at its head took part in the war against Soviet Russia. In the Bug area he covered the right flank of the German army in its break-through. When this offensive was halted in the winter of 1941, Admiral Horthy appointed him commander of the Kolsovar Army Corps.⁴⁰ A year and a half later he became senior aide-de-camp to the Regent. This position he occupied right up to the 1st August, 1944, when the Regent prepared to get out of the war.⁴¹ Admiral Horthy intended that at the moment of breaking away from the Germans the reliable and trustworthy Miklos should be at the head of the Hungarian armed forces. For this reason he appointed General Miklos, in whom he had complete confidence, the Commander-in-chief of the First Army, stationed in the Carpathians, and under command of Colonel-General Veress Lajos, Commander-in-chief of the Second Army, fighting in Transylvania. The Regent also had complete faith in General

³³ Helyesen: 1890. július (másutt június) 11., Budapest; elhunyt: 1948. november 21., Budapest. (BÖLÖNY, 1987, 334.)

³⁴ Székelyföld.

³⁵ Kiváló eredménnyel végezte el a Ludovika Akadémiát, hadnagyként került a magyar királyi 10. honvéd huszárezred állományába. 1914-ben már főhadnagy. 1915 és 1918 között az 5. honvéd lovas hadosztály vezérkari tisztje. (Izsák-Pölöskei-Romsics-Urbán, 2003, 134–137.)

³⁶ 1917 májusától őrnagy, 1918–1919 fordulóján a budapesti városparancsnokságon beosztott. 1919 augusztusától 1920 februárjáig, majd 1920 augusztusától szeptember végéig városparancsnok. 1920–1921-ben végezte el a Hadiakadémiát. (Uo.)

³⁷ 1929 és 1932 között Magyarország Kormányzója Katonai Irodája főnökének helyettese. (Uo.)

³⁸ 1936. május elsejéig berlini katonai attasé. Júniustól a kecskeméti 7. Honvéd Gyalogezrednél beosztott 1937 májusáig. (Uo.)

³⁹ 1938 májusától 1940 márciusáig a 2. lovasdandár parancsnoka. 1940 márciusától 1941 augusztusáig az I. gyorshadtest megbízott, majd 1942 februárjáig kinevezett parancsnoka. (Uo.)

⁴⁰ 1942. február elsejétől a kolozsvári 9. hadtest parancsnoka. (Uo.)

⁴¹ 1942 októberében a Katonai Iroda főnöke és főhadsegéd. 1943 augusztusától vezérezredes, majd 1944 augusztusától október 16-ig az 1. hadsereg parancsnoka. (Uo.)

Veress. In October, when Admiral Horthy sent General Faracho,⁴² Count Teleki Geza and Szentivány Domonkos to Moscow to prepare the way for an armistice, he gave instructions to General Veress and General Miklos that, upon receipt of a telegram worded „Execute order One of the 1st March, 1920”, they should carry out a *volte-face* and turn against the Germans. On the morning of the 15th October, Admiral Horthy despatched this telegram. It was not received by the generals, however, because Staff-Colonel Nadas suppressed it. Thus General Miklos was unable to carry out the Regent's instructions and only went over to the Russians⁴³ after the Szalasi „Putsch.” Colonel General Veress fell into the hands of the Germans. General Miklos later proceeded to Debrecen, where he was appointed Prime Minister.⁴⁴

It is worthy of note that in 1943, when Jewish estates were confiscated, General Miklos received one of them, of 100 hold, in Cebe⁴⁵ near Budapest. When the Russians liberated that area in November 1944 the former Jewish owner reoccupied his estate. It is alleged that General Miklos instructed the Minister of the Interior to issue a Special Decree by which the Jew was ejected from his estate.

General Miklos is rather a weak character and a puppet in Russian hands. He fears that if he loses his present position he may be called before the People's Court as a „reactionary”, and consequently he gives the impression that he is ready to sacrifice almost any principle, when Russian pressure became severe, so as to maintain Soviet goodwill towards himself. Nevertheless his continued tenure of office is doubtful, as he is anathema to the „Left”.

11. Nagy, Ferenc.

Smallholders' party. – Minister of Reconstruction.

Born in 1903⁴⁶ of peasant stock in the village of Bisse, County of Baranya. He helped his father to farm until he was 28 years of age. Joined the Peasant Movement and later assisted Tildy, Zoltan, to found the Independent Smallholders' party, becoming the party's first secretary, an office held by him until his recent selection as president of the party. He has long been active as a writer of political articles, but was not elected

⁴² Faragho Gábor.

⁴³ 1944. október 16-án vezérkari főnökével együtt lépte át a szovjet arcvonalat. (Uo.)

⁴⁴ 1944. december 2-től 1945. november 15-ig az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnöke, 1945. január 26-tól a Nemzeti Főtanács tagja, november 12-én szolgálaton kívüli viszonyba helyezték. 1947-ben a választásokon a Magyar Függetlenségi Párt képviselőjében szerzett mandátumot, amit november 20-án megsemmisítettek visszaélésekre hivatkozva. (Uo.)

⁴⁵ Feltehetőleg Czebe-pusztán Kiskörös mellett.

⁴⁶ Helyesen: 1903. október 8.; elhunyt: 1979. június 12., Fairfax, Virginia, USA. Gazdálkodó, 1930-tól a Független Kisgazdapárt főtitkára, 1943-tól országos főtitkára, 1945-től országos alelnöke, a Magyar Parasztszövetség alapító elnöke, az Ideiglenes Nemzeti Kormány újjáépítési minisztere, nemzetgyűlési elnök, a Nemzeti Főtanács tagja, miniszterelnök és egyidejűleg két hétig honvédelmi miniszter. Külföldi szabadságáról 1947 májusában már nem térhetett haza, majd kénytelen volt lemondani. (IZSÁK-PÖLÖSKÉI–ROMSICS–URBÁN, 2003, 142–145.)

to the Chamber until 1939 when he obtained a seat in Baranya County as a member of the Smallholders' party. During the war he was in opposition to the Government. After the *coup d'État* of March 1944 he was arrested by the Gestapo as a signatory of a celebrated memorandum issued in 1943 by the Smallholders' party demanding Hungary's withdrawal from the war, and was imprisoned until the 10th October, 1944. Remained in –Budapest in hiding till the fall of the city. Editor-in-chief of the *Kis Újság*, the Smallholders' party paper. He was appointed Minister of Reconstruction in May 1945.

M. Nagy creates the impression of being honest, straightforward and a true patriot. He has shown considerable willingness to talk openly to the Minister Designate and members of the British Political Mission.

12. Nagy, Imre.

Communist – Minister for Agriculture.

Born at Kaposvár in 1904⁴⁷ of peasant stock. Left his father's farm to open a workshop for repairing tractors for the large landowners. In 1920 he joined the Communist party, and the end of 1930 travelled to Moscow, where he learnt Russian and attended a university course in agriculture. After graduating he worked on a number of collective farms. During the war he was manager of a large collective farm in Siberia. He is said to be a first-class expert in agriculture and to have specialised in problems of soil improvement.

13. Oltványi, Dr. Imre.

Smallholders' Party. – Minister of Finance.

Born in 1898⁴⁸. His original name was Artinger. Roman Catholic. At the university he graduated in Economics. After the fall of Bela Kun he said to have displayed great courage in openly protecting his Jewish friends who were being persecuted at the university. After the university he became a clerk in the National Bank, and a staunch adherent of the Smallholders' party. This connexion obtained him the appointment of governor of the National Bank. He is a man of small calibre, with the outlook of

⁴⁷ Helyesen: 1896. június 7., Kaposvár; elhunyt: 1958. június 16., Budapest. Lakatosság, agrárközgazdász, az Ideiglenes Kormány földművelésügyi minisztere, majd belügyminiszter. 1947 és 1949 között országgyűlési elnök. Volt élelmezési, begyűjtési és külügyminiszter is, valamint a Minisztertanács elnökhelyettese, elnöke és miniszterelnök. Az ellene folytatott perben halálra ítélték és 1958. június 16-án kivégezték. (BÖLÖNY, 1987, 337.)

⁴⁸ Helyesen: 1893. február 20. Bácsalmás; elhunyt: 1963. január 13. Budapest. Művészettörténész, 1943-tól a kisgazdapárt polgári tagozatának elnöke. 1945-től a Magyar Nemzeti Bank és a Pénzügyi Központ ideiglenes vezetője, majd a Magyar Nemzeti Bank elnöke, az Országos Gazdasági Tanács elnöke, az Ideiglenes Nemzeti Kormány pénzügyminisztere, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, berni magyar követ. 1949-től a Magyar Nemzeti Múzeum elnöke, majd a Szépművészeti Múzeum főigazgatója. (BÖLÖNY, 1987, 341.)

a provincial banker and he has no international connexions. He is, however, a highly cultivated man and an acknowledged expert on pictures. He was also an athlete. He is married; his wife is of Jewish origin, but has been converted. He speaks French and German. He was appointed Minister of Finance in August 1945.

14. Ortutay, Dr. Gyula.

Smallholders' party. – Chairman of Hungarian Radio (Broadcasting Corporation) and Hungarian Telegraph Bureau.

Roman Catholic. Born in 1910⁴⁹ at Szabadka, graduated at Szeged University in Hungarian literature and ethnography. Lecturer at Szeged University till 1935, when he joined the staff of the Hungarian Radio Corporation. Was then already a member of the Smallholders' party. Has always shown sympathy for Anglo-Saxon, and in particular American, culture. His name is well-known in the literary and scientific world, but he has, so far, displayed very little political activity. Ortutay has shown every inclination of being friendly with the British Political Mission and has offered to place the different branches of the Radio Company at the disposal of the Mission for furthering the development of British cultural relations with Hungary. One or two officials have, however, hinted that Ortutay's friendship is not quite so sincere as it outwardly appears to be.

15. Rákosi, Mátyás.

Communist. – Leader of the Communist party.

Born in 1891 in the country of Bacska⁵⁰. Son of a poultry merchant. Real name Rosenfeld. Educated at Sopron and Szeged and later, after his father's bankruptcy, at the commercial academy in Budapest. He then spent four years as a clerk in a small banking concern in London, but got into trouble with the London police on account of his activities as a Communist agitator and lost his job. Spent the first world war⁵¹ in Hungary and became Deputy Commissar for Commerce during the Bolshevik régime of 1919. After the collapse of the régime fled to Vienna and later visited Paris, Hamburg and Berlin. In all these centres he carried on Communist agitation and was

⁴⁹ Helyesen: 1910. március 24.; elhunyt: 1978. március 22., Budapest. Etnográfus, népmesekutató, múzeumigazgató. 1945 és 1946 között a Magyar Rádió elnöke, 1946-tól egyetemi tanár, később 1957–1963 között a budapesti egyetem rektora. 1945-től az MTA levelező, majd 1958-tól rendes tagja. 1947–1950 között vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1958-tól az Elnöki Tanács tagja. (BÖLÖNY, 1987, 342.)

⁵⁰ Helyesen: 1892. március 9., Ada, Bács-Bodrog megye; elhunyt: 1971. február 5., Gorkij, Szovjetunió. Magántisztviselő, 1918-tól a KMP tagja. A sztálinista totalitárius rendszer róla elnevezett, rettegett magyarországi vezetője és irányítója. 1962-ben kizárták a pártból. Hamvai a Farkasréti temetőben vannak. (BÖLÖNY, 1987, 352.)

⁵¹ Az I. világháborúban orosz frontra került, ahol 1915-ben hadifogságba esett, és Szibériába vitték. (TARJÁN M. Tamás: 1944. október 15. *A kiugrási kísérlet*. In: Rubiconline. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1971_februar_5_rakosi_matyas_halala/)

imprisoned in Vienna and Paris. Returned to Hungary in 1929 and was sentenced to 15 years' penal servitude⁵². Was granted an amnesty in 1940 and proceed to Russia, where he remained until the autumn of 1944. M. Rákosi is an exceptionally well-read and cultured individual.

16. Révai, Joseph.

Communist. – Author. One of the leaders of the Communist party. Member of the Supreme National Council. Editor-in-chief of the Communist paper *Szabad Nep*.

Born in 1902⁵³. Old Communist. He lived for some time in Vienna⁵⁴ and in 1935⁵⁵ went to Moscow, where he obtained the important post of Hungarian representative in the Comintern. With Rákosi, Mátyás, and Kallai, Gyula, he is now one of the „Big Three” of the Hungarian Communist party. He returned to Hungary with the Red Army and took a prominent part in the formation of the Government at Debrecen. In co-operation with Balogh, István, Révai was responsible for establishing close collaboration between the Communist party and the Smallholders' party. In May 1945 he replaced Gerő, Ernő, as member of the supreme national Council when the latter became Minister of Commerce. He is clever and unscrupulous, speaks Russian and German. A⁵⁶ member of the extreme Left of the Communist party, Révai now favours rapprochement with Russia and opposes any form of orientation towards Britain or America. He is now a severe critic of the Smallholders' party.

17. Ries, Dr. István.

Social Democrat. – Lawyer, Minister of Justice.

Born in 1885.⁵⁷ Catholic. Dr. Ries has been a member of the Social Democrat party for 25 years. He is an expert in criminal and State law, with special knowledge of English and American legal codes, and also of social and economic questions in England and America. After the liberation of the capital, he became a member of the National Committee of Budapest. He was largely responsible for organising the People's Courts

⁵² 1924-ben tért vissza Magyarországra. 1925-ben kilencéves, 1934-ben pedig életfogytiglani börtönre ítélték. 1940-ben a Teleki-kormány Vas Zoltánnal együtt „elcserélte” az orosz kézre került 1848-as honvéd zászlókra. (Uo.)

⁵³ Helyesen: 1898. október 12. Budapest; elhunyt: 1959. augusztus 4. Balatonaliga. Író, hírlapíró, tisztviselő, marxista ideológus, publicista. 1918-tól a KMP tagja. (BÖLÖNY, 1987, 353.)

⁵⁴ 1919-ben szökött Ausztriába. (<http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/kislex/biograf/revai.htm>)

⁵⁵ Először 1934-ben jutott ki Moszkvába, de 1937-től Prágában tevékenykedett, 1939-ben tért vissza Moszkvába. (Uo.)

⁵⁶ As a member...

⁵⁷ Helyesen: 1885. november 14., Küngös, Veszprém megye; elhunyt: 1950. szeptember 15., Vác. 1912-től budapesti ügyvéd, 1933-tól 1948-ig szociáldemokrata vezető, az Ideiglenes Nemzeti Kormány igazságügyminisztere, majd igazságügyminiszter. 1950-ben a Népgazdasági Tanács tagja, július 7-én letartóztatták, a börtönben belehalt az elszenvedett bántalmazásba. (BÖLÖNY, 1987, 354.)

and the procedure connected with them. He is extremely cultured and generally popular. He speaks English, French and German.

18. Sántha, Dr. Kálmán.

Non-party. – Nerve specialist. Vice-President of the National Assembly.

Born in 1895.⁵⁸ Formerly lecturer in nervous diseases in Debrecen University. Lived a long time in America before 1940.⁵⁹ His wife, whom he married before leaving for America, has for twenty years been a member of the Communist party.⁶⁰ Dr. Sántha has never taken any part in politics and consequently has no party label, but he is said to be very much under the influence of his wife and hence of the Communists. It was probably for this reason that the Communists Ráfai, József,⁶¹ and Gerő, Ernő, engineered his appointment in 1944 as Vice-President of the National Assembly.⁶² He is well educated and speaks English and German, but appears to be somewhat lacking in character.

19. Szakasits, Árpád.

Social Democrat. – President of the Social Democrat party, president of the Budapest National Committee, Member of the National Assembly, editor-in-chief of the *Nepszava*.

Roman Catholic, born in 1888.⁶³ A journalist by profession. Though not a Communist himself, he took an active part in the Communist régime⁶⁴ of 1919 and was employed in the Commissariat for Home Affairs, without, however, committing himself so deeply that he was unable to remain in Hungary after the collapse of the régime. In 1926 he became secretary of the Social Democrat party and in 1928 secretary-general.

⁵⁸ Született: 1903. július 12. Nagybecskerek; elhunyt: 1956. december 12. Budapest. Akadémikus, egyetemi tanár, a Debreceni Tudományegyetem Idegklinikájának igazgatója, az egyetem rektora. (<http://www.deoec.hu/hirek.aspx?&nid=4721>)

⁵⁹ 1936-tól 1937-ig Rockefeller-ösztöndíjjal Montrealban dolgozott. 1937-ben Debrecenbe költözött. (Uo.)

⁶⁰ Felesége, Majerszky Klára még egyetemi évei alatt bekapcsolódott a baloldali ifjúsági mozgalomba, majd 1945-ben tagja lett az MKP-nak. Sántha Kálmán azonban nem lett párttag. Miután kiállt több professzor mellett, akiket aztán mégsem igazoltak, 1946. február 20-án lemondott dékáni tisztségéről. 1945-ben az MTA levelező, majd rendes tagja, 1949-ben Kossuth-díjat kapott, amit följáránlott a klinikának. 1949-ben nem újírtották meg felesége párttagságát, 1951-ben kizárták az MTA-ból, az egyetemről is távoznia kellett. A Nagy Imre-kormány idején térhetett vissza a tudományos életbe. 1956. augusztus elsején nyilvánosan rehabilitálták, szeptember elsejével visszakapta debreceni professzori állását is, de ezt betegsége, majd halála miatt már nem tudta elfoglalni. 1990-ben posztumusz Széchenyi-díjat kapott. (Uo.)

⁶¹ Révai József.

⁶² 1944. december 16-án lett Debrecen képviselőjében az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja. (Uo.)

⁶³ Helyesen: 1888. december 6., Budapest; elhunyt: 1963. május 3., Budapest. Kőfaragósegéd, újságíró. (BÖLÖNY, 1987, 365.)

⁶⁴ régime

In 1940 he became editor of the *Nepszava*.⁶⁵ Throughout the war he edited this paper cleverly and courageously; as a member of the Budapest Municipal Council Szakasits also frequently made speeches openly criticising the Government. From the spring of 1943 he was in close contact with the Communists and the leader of the Smallholders' party and eventually persuaded his party to cooperate with the latter. Went into hiding in March 1944, but in August obtained with the Smallholder Tildy and the Communist Kallai, an interview with the Regent and was responsible for persuading him to open armistice negotiations with the Allies. Remained in hiding in Budapest during the siege. Szakasits is intelligent and moderate rather than extremist in his views. He is not, however, a man of action. At present he is entirely pro-Russian, but it is generally believed that he could easily be reorientated westwards should the centre of gravity of Hungarian politics appear to shift in that direction. He is a member of the board of directors of a film undertaking. His present political alignment with the Communists is believed to have lost him the sympathy of the rank and file of the Social Democrat party.

20. Szent Iványi, Sandor.

Citizens' Democratic Party. – Unitarian Minister.

Member of Managing Council of Citizens' Democratic party. Member of National Assembly.

Born (in 1902)⁶⁶ and educated in Transylvania. From 22-24 years of age he studied at Harvard University⁶⁷ and later at Chicago University.⁶⁸ He returned to Transylvania in 1933 and incurred the displeasure of the Roumanian Government by exploiting United States sympathies on behalf of Magyar minority. Moved to Budapest in 1939⁶⁹ and joined Citizens' Democratic party. Has pro-Allied sympathies. Assisted persecuted Jews. Clever and enthusiastic but no politician. Has played no rôle⁷⁰ since liberation. Ardent follower of Karolyi Mihaly.

⁶⁵ 1939-től a szociáldemokrata párt főtitkára, a pártvezetőség tagja, a Nepszava főszerkesztője; 1945-ben a Budapesti Nemzeti Bizottság, 1945-től a fővárosi törvényhatósági bizottság elnöke, a Magyar Újságírók Szövetségének elnöke. 1950-ben koholt vádak alapján került börtönbe, 1956-ban rehabilitálták. 1945 őszén a Nemzeti Főtanács póttagja, az 1945-ös választások után államminiszter, volt iparügyi miniszter, köztársasági elnök, az Elnöki Tanács elnöke, majd később az Elnöki Tanács tagja. (Uo.)

⁶⁶ Született: 1902. január 18., Marosvásárhely; elhunyt: 1983. október 16., Lancaster, Maryland, USA. Lelkész, a teológia tanára.
(http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=6041&catid=87%3Asz&Itemid=67&lang=hu)

⁶⁷ 1926-ban ösztöndíjasként tanult a Harvard Universityn. (Uo.)

⁶⁸ A Meadville Theological Schoolban 1947-ben doktori fokozatot szerzett. (Uo.)

⁶⁹ 1941-től 1947-ig a budapesti unitárius egyház első lelkésze, 1945-től püspöki vikáriusa. 1944-ben angol katonákat rejtegetett. 1945-ben részt vett a Polgári Demokrata Párt megszervezésében, a párt ügyvezető elnöke, majd elnöke. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, majd az országgyűlési választások után a Nemzetgyűlés tagja. 1946-ban Angliába utazott, majd onnan az Egyesült Államokba, ahol végleg letelepedett. (Uo.)

⁷⁰ rôle

21. Teleki, Count Geza.

Formerly Citizens' Democratic party, is at time of writing non-party. – Minister for Education.

Born in 1912 in Budapest,⁷¹ son of Count Paul Teleki, the former Prime Minister whose life ended so tragically. A geologist, he was originally (extraordinary) professor in the Kolozsvár University⁷² and still occupies himself with economic geography. He attended school in Vienna; but has been also to Switzerland, France and England, where he pursued studies in geology. In 1937 he returned home, working at first in the Budapest Geological Institute and then accepting an invitation to a chair in Kolozsvár University.

Only since July 1944 has Count Teleki been really actively engaged in politics.⁷³ Till then he had been merely observing. In July 1944 he persuaded Horthy to enter into armistice negotiations and to receive Tildy, Zoltán and Szakasits, Árpád, the leaders of the Opposition then in hiding. He hates the Germans, whom he regards as his father's murderers. He temporised very cleverly, revealing nothing to the outside world; the Germans never even suspected him, though he was one of their most formidable antagonists in Hungary. He always remained in the background. When, at the end of September 1944, he went to Moscow with the armistice delegation, no one even guessed that he too was involved in the matter. He was the only member of the delegation who did not merely nod in approval to Molotov but had the courage to raise objections; he succeeded in impressing the Russians. When he returned with the Russian troops, the Count was reluctant to accept a portfolio; the Russians however insisted that he should be a minister. He is clever, liberal-minded, a real democrat. An excellent geologist enjoying a good reputation in foreign countries and is the greatest authority on the Transylvania situation. The attacks made on him constantly by Communist and Socialists make no impression on him; but he is desperate respecting the situation of the country. He was firmly convinced that Hungary would be allotted to the sphere of interests of Britain and America and the indifference towards Hungary shown by Great Britain and America depresses him terribly.

In May 1945 he accepted office as president of the Citizens' Democratic party⁷⁴ but resigned from that party in July. For that he was attacked too; but he does not mind. There is some talk of his going to Washington as Hungarian Minister when the time

⁷¹ Helyesen: 1911. november 27., Budapest; elhunyt: 1983. január 5., Mathias, West Virginia, USA. (BÖLÖNY, 1987, 375.)

⁷² Földrajztudós, geológus, 1940-től Kolozsváron az újraindult Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem tanára, a gazdaságföldrajzi és geológiai intézet vezetője. (http://www.fszek.hu/konyvtaraink/kozponti_konyvtar/kozossegi_informaciok_tara/kalendarium/?article_hid=13520)

⁷³ 1944 és 1945 között műegyetemi tanár, az előzetes fegyverszüneti delegáció tagja. (Uo.)

⁷⁴ 1945. április 9-től július 26-ig a Polgári Demokrata Párt elnöke volt, a baloldali pártok tiltakozása miatt lemondott. 1950–1955 között Virginia állam egyetemének, 1955-től a George Washington Egyetem tanára. Gyógyíthatatlan betegsége miatt feleségével együtt öngyilkos lett. (Uo.)

comes for a resumption of diplomatic relations. He speaks excellent English, French and German, knows Italian and understands a little Russian. He is most anxious to develop cultural relations between Hungary and Great Britain.

22. Tildy, Zoltan.

Smallholders' party. – Evangelical Minister. Managing director of the Independent Smallholders' party.

Born in 1899 at Losonc.⁷⁵ Attended the Theological College at Pápá⁷⁶ and during the year 1913-14 was a student at Belfast University. During the Great War became assistant teacher at Pápá and took Holy Orders in 1916. Was a member of the Smallholders' Movement in 1930 when with Nagy, Ferenc, he founded the Independent Smallholders' party. In 1936 he was elected deputy and very soon became leader of the party.⁷⁷ He pursued an anti-German and democratic policy and during the whole of the war was leader of the opposition. In the summer of 1943 he was mainly responsible for a celebrated memorandum signed by the Smallholders' party demanding Hungary's withdrawal from the war. He narrowly escaped arrest by the Gestapo and continued opposition underground. With the Communist Kallai, Gyula, and the Socialist Szakasits, Árpád, obtained an interview with the Regent and was responsible for persuading him to open negotiations for an armistice in October 1944. During July and August 1945 Tildy appeared to succumb to Communist influence and lost the confidence of his party. In August 1945 he was appointed „managing director” of the party and Nagy, Ferenc, was made president in his place. About the same time he was appointed president of the newly-established Central National Committee⁷⁸ – an institution created at the desire of the extreme Left parties apparently as a means of subjecting the Government to their control.⁷⁹

23. Vas, Zoltán

Communist. – Mayor of Budapest.

Born in 1905.⁸⁰ His real name is Weinberger. In 1925, was arrested on a charge of communistic agitation and spent 15 years in a convict prison, where he learned Russian.

⁷⁵ Helyesen: 1889. november 18., Losonc; elhunyt: 1961. augusztus 3., Budapest. (BÖLÖNY, 1987, 377.)

⁷⁶ Pápá.

⁷⁷ 1943-tól a Kisgazdapárt ügyvezető elnöke, 1945-től országos pártvezetője. (Uo.)

⁷⁸ Országos Nemzeti Bizottság.

⁷⁹ 1945 augusztusától az Országos Gazdasági Tanács elnöke, majd a választások után miniszterelnök, a Nemzeti Főtanács tagja, majd köztársasági elnök. 1948 és 1956 között házi őrizetben. 1956. október 26. és november 4. között államminiszter. 1957-ben 6 év börtönre ítélték, 1959-ben felfüggesztették büntetése végrehajtását. (Uo.)

⁸⁰ Született: 1903. augusztus 30., Budapest; elhunyt: 1983. augusztus 13., Budapest. A kommunista ifjúsági mozgalomban folytatott tevékenysége miatt 1920-ban kizárták a Barcsai utcai gimnáziumból. 1921-ben letartóztatták ifjúkommunista szervezkedésért, majd fogolycseréjén Szovjet-Oroszor-

Went to Moscow in 1940 and became a member of the Hungarian Propaganda Company of the Red army. He returned with the Russians. After the liberation of Budapest, he was entrusted with the work of organising the public supplies of the metropolis, where his efforts secured him great, though perhaps unwarranted, popularity. Ambitious and energetic, but has a reputation of being unreliable. He has shown himself unhelpful to this Political Mission and is thought to dislike the Anglo-Saxons.

24. Vörös, General János.

Non-party. – Minister of War.⁸¹

Educated in an Austrian Cadet School and the Hungarian Military Academy (Ludovika).⁸² During the first world war he served in the artillery, and in 1916 was appointed to the General Staff.⁸³ He remained in the army after the conclusion of peace until 1944.⁸⁴ For a long time he was head of the Information Department in the Ministry of War. It is said that the large capital at the disposal of the Standard Electric Company, which manufactured radio sets, dates from this period.

In 1944 General Vörös was commander of the Székesfehérvár Army Corps.⁸⁵ He happened to be in Budapest on the 19th March, 1944, when the Germans entered, and when he learned that there was to be no resistance he returned to Székesfehérvár and issued an order that the Germans should be given a friendly reception. This gesture on his part caused the new Prime Minister, Sztójay,⁸⁶ to appoint him Head of the General Staff. In spite of his chauvinism, he took no steps to eliminate those officers who were pro-German.

During Sztójay's tenure of office, General Vörös paid three visits to Hitler. In the second half of September, he was instructed by the Regent, Admiral Horthy, to request that all troops fighting on Hungarian territory should be placed under Hungarian command; Hitler refused to grant the request.

szágba került. 1924-ben visszajött Magyarországra, 1925-től 1940-ig börtönben volt, 1940-ben újra kiengedték a Szovjetunióba. A felszabadulás után Budapesten közellátási kormánybiztos, majd polgármester, a Gazdasági Főtanács titkára (1946–1949), az Országos Tervhivatal elnöke (1949–1953). A pártközpont vezetésének, a PB-nek tagja. 1956. november 23-án letartóztatták, majd Romániába internálták. A Nagy Imre-perből kihagyták, de csak 1958 végén térhetett haza Magyarországra. 1963-ban nyugdíjba ment és irodalmi tevékenységet folytatott. 1973-ban izgatás miatt eljárás indult ellene tervezett életrajzi regénye miatt. (MARELYN-VIDA, 2005, 448–449.)

⁸¹ Született: 1891. március 25. Csabrendek, Zala megye; elhunyt: 1968. július 23. Balatonfüred. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi minisztere. (SZAKÁLY, 1994, 115–117.)

⁸² 1907–1911 császári és királyi tüzérségi hadapród iskola, 1920–1921 Traiskirchen Hadi Akadémia. (Uo.)

⁸³ 1918. március 25-től májusig vezérkari tanfolyam hallgató. 1918 májusától a 38. honvéd gyalogos hadosztály vezérkari tisztje. (SZAKÁLY, 1994, 369–370.)

⁸⁴ 1944. április 19-től október 16-ig a Honvéd Vezérkar Főnöke. (Uo.)

⁸⁵ 1943 februárjától vezérezredes, novemberből 1944. április 19-ig a székesfehérvári II. hadtest parancsnoka. (SZAKÁLY, 1994, 115.)

⁸⁶ Sztójay.

General Vörös was aware of the armistice negotiations which Admiral Horthy had initiated; he gave information to the Regent, but he did not give orders to the army to resist, as he should have done. On the contrary, he tried to dissuade the admiral from the negotiations.

When General Farago and Count Geza Teleki signed the armistice on the 11th October, General Vörös should have called a meeting of all army commanders. He did not do so, but departed for Lake Balaton, and, during the most critical moment of Hungarian history, the Regent had to send a special courier to recall him to Budapest.⁸⁷ The last army order issued by General Vörös was: „Retreat but maintain the closest liaison with the Germans.” For this treachery, Staff-Colonel Véri called him to account, but General Vörös denied having given the order, asserting that it originated from Major-General László. Three witnesses, however, know otherwise; they are General Miklos, the present Prime Minister, Staff-Colonel Keri and Colonel Csukassy.

Some hours after Admiral Horthy's radio declaration on the 15th October, General Vörös issued an Order of the Day to the effect that the declaration did not mean that resistance should cease.⁸⁸ On the 16th October he was arrested by the Germans, but was released the following day. He then went to Balaton, thence to Kecskemét, and hid in a monastery. He was then taken by the Russians and conducted to Marshal Malinovszki's headquarters⁸⁹ where he claimed to be the Regent's representative, endowed with „full

⁸⁷ A Honvéd Vezérkar főnöke megsértődött és 14-én délelőtt Balatonalmádiban a Hadiakadémia kihe-lyezett végzős évfolyamának tartott katonapolitikai tájékoztatót. Két intézkedését ugyanis negligál-ták. Egyfelől javasolta a kormányzónak, hogy az 1. hadsereg parancsnokának törzsszállásán jelentse be a fegyverszünetet, s elrendelte a kormányzói különvonat, a Turán előkészítését. Lakatos javaslatára azonban Horthy elutasította a huszti utazás tervét. Másfelől 14-ére Szatmárnémetibe rendelte az 1. és 2. hadsereg parancsnokát és vezérkari főnökét eligazításra. Ezt a kormányzó azért utasította el, mert Vattay az október 11-i várbeli eligazításra hivatkozva feleslegesnek minősítette. (<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/69.html> 2013. 08.15.; TARJÁN M., 1944. október 15. A ki-ugrási kísérlet, i. m.)

⁸⁸ Az előre megbeszélt jelmondat csak a 2. magyar hadsereg parancsnokához, Veress Lajoshoz jutott el, de már későn, mert mire intézkedhetett volna, német fogságba került. Vörös János megbízottján keresztül az 1. magyar hadsereg vezetőjét, Miklós Bélát is megpróbálta értesíteni, Kapitánffy Albin vezérkari őrnagy azonban megtagadta utasítását, így a vezérezredes csupán a proklamációról értesült, az átállási parancsról nem. Vörös három után érkezett vissza szolgálati helyére. Helyettese, László Dezső altá-bornagy vezetésével beosztottai számon kérték, majd sarokba szorították a Honvéd Vezérkar főnökét. Vörössel új hadparancsot fogalmaztattak, ami 17.20-kor elhangzott a Rádióban. A hadparancs meg-fogalmazását követően őrséget állítottak Vörös ajtaja elé, majd 16-án aláírtak vele egy nyilatkozatot, hogy nem szegül szembe Szálasival. Ezután szabadon Balatonfűrede távozott, majd október végén át-szökött a szovjet oldalra. László Dezsőt, miután Miklós Béla a szovjet arcvonalat átlépte, az 1. hadsereg parancsnokává nevezték ki a nyilasok. (Uo.)

⁸⁹ Kalandos úton jutott el Kecskemétre, ahol a ferences rendházban rejtőzött el. November 1-jén önként jelentkezett a Vörös Hadsereg képviselőjénél, majd november 3-án kiáltványban szólította fel a ka-tonákat és Budapest lakosságát a németekkel szembeni ellenállásra. November 7-én Moszkvába ment, ahol részt vett az ott tartózkodó magyar fegyverszüneti bizottság tárgyalásain. (SZAKÁLY, 1994, 116.)

powers”.⁹⁰ He aspired to become Deputy Regent, but had to content himself with the portfolio of War Minister.

General Vörös fears that he may be called before the People’s Court to account for his behaviour during the war, and, in an endeavour to avoid this, he has been trying to ingratiate himself with the Communist party. He has had no success in this regard, however, and is now anxious to gain the goodwill of the British and American Missions.⁹¹

25. Zsedenyi, Dr. Bela.

Non-party. – President of the Provisional National Assembly. Member of the Supreme National Council.

Born in 1893⁹² at Miskolc. Obtained his doctor’s degree in the Legal Faculty of the Budapest University. He was a master at the Legal Academy at Miskolc,⁹³ at the same time he took an active part in politics. He taught Public Law and International Law. Although he believed in liberal principles and entertained democratic ideas, he was nevertheless an official of the Miskolc Branch of the Saint Istvan Bajtersi Szovetség⁹⁴ (i. e., a University Society which fostered legitimist ideas) because his students elected him to this position and he did not wish to turn down this mark of appreciation by them. Originally his political activities only consisted in writing a few newspaper articles. In 1935 he stood for Parliament in Miskolc, representing the Democratic party.⁹⁵ As, however, he did not obtain the necessary number of recommendations, he established contact with the Social Democrat party. This was the first united electoral front in Hungary between a citizen party and the Social Democrats. It is largely due to his activities that Miskolc became a fortress of opposition even in spite of the reactionary Lord-Lieutenant Borbély-Maczký. In 1939 Doctor Zsedenyi together with Brody, Ernő, and the Social Democrat Reisinger, Ferenc, created in Miskolc the first Municipal Council in Hungary with a Democrat majority. He continued writing articles for the Budapest press. After the outbreak of war he resigned his post at the Legal Academy. In a letter supporting his resignation which he addressed to the Minister of Education and

⁹⁰ 1944. április 19-től 1944. október 16-ig vezérezredes, a Honvéd Vezérkar Főnöke. (SZAKÁLY, 1994, 115–116.)

⁹¹ 1949. március 25-én „hütlenség gyanúja” miatt letartóztatták, 1950. június 9-én életfogytiglani fegyházra ítélték. 1956-ban szabadult, 1992-ben ítéletét a Legfelsőbb Bíróság megsemmisítette. (SZAKÁLY, 1994, 117–118.)

⁹² Helyesen: 1894. április 5., Aknasugatag, Máramaros megye; elhunyt: 1955. február 8., Budapest, Kozma utcai Gyűjtőfogház, a 301-es parcellában temették el. (http://www.parlament.hu/elnok/tort_elnok/zsedenyi.pdf 2013. augusztus 2.)

⁹³ 1925-től a Miskolci Evangélikus Jogakadémia rendkívüli, majd rendes tanára. 1944. január 1-jétől nyugdíjaztatta magát és a fővárosba költözve ügyvédként tevékenykedett. (Uo.)

⁹⁴ Szent István Bajtársi Szövetség.

⁹⁵ 1929-ben a szociáldemokratákkal közös listán került be a városi törvényhatósági bizottságba Miskolcon, a Független Demokrata Párt egyik helyi vezetője. (Uo.)

Public Welfare, he stated that he could not teach law in a country where there was no law—this largely referred to the anti-Jewish measures. The contents of his letter created great interest throughout the country. He then followed the practice of a solicitor in Budapest but he visited Miskolc frequently, where he founded a newspaper called *Reggeli Hírlap*,⁹⁶ of which he became chief editor. He was always in opposition to pro-German Governments. On the 19th March, 1944, the Government suppressed his paper and he returned to Miskolc. After the Szalasi „Putsch” he was arrested and interned. When the Russians were nearing Budapest, the Nyilasok prepared to deport him, but he was freed by a policeman. He went to Debrecen and continued his activities. Dr. Zsedenyi took part in the formation of the Provisional National Assembly and became its President. As such, he became a member of the Supreme National Council on its formation.⁹⁷ He is believed to be a sincere patriot.

⁹⁶ Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap, 1944. április 16-ig, a lap betiltásáig annak főszerkesztője. (Uo.)

⁹⁷ 1945. december 7-ig a Nemzeti Főtanács elnöki tisztét is betöltötte. 1945. november 29-től meghívás alapján lett a Nemzetgyűlés tagja. 1947 nyarán részt vett a Pfeiffer Zoltán vezette Magyar Függetlenségi Párt megalapításában. 1947 novemberében elnyert mandátumát megsemmisítették, pártjának működését betiltották. 1950-ig az ÁVO ellenőrzése alatt ügyvédként dolgozott. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták, majd életfogytiglani fegyházra ítélték. 1955-ben a börtönben meghalt. 1957-ben ítéletét hatályon kívül helyezték, az eljárást a vád ejtésével 1963-ban megszüntették, de a családot 1989 júliusáig nem értesítették. 1990-ben újratemették. (Uo.)

Rövidítések és irodalomjegyzék

- TNA The National Archives, London; 404/31 Further Correspondence Respecting Central Europe Part16 October to December, 1945
- *
- BÖLÖNY
1987 BÖLÖNY József: *Magyarország kormányai 1848–1987*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987.
- Haraszti
1996 HARASZTI Éva: *Változások Magyarországon a budapesti angol követ 1953–57. évi jelentéseinek tükrében*. In: *Világtörténet*, 1996. tavasz–nyár.
- HARASZTI
2005 Eva HARASZTI TAYLOR: 'Dear Joe' Sir Alvary Frederick Gascoigne, G.B.E. (1893-1970): *A British Diplomat in Hungary after the Second World War*. Astra Press, 2005.
- IZSÁK–PÖLÖSKEI –
ROMSICS–URBÁN
2003 IZSÁK Lajos–PÖLÖSKEI Ferenc–ROMSICS Ignác–URBÁN Aladár: *Magyar miniszterelnökök 1848–2002*. Budapest, Kossuth Kiadó, 2003.
- Magyar Életrajzi Lexikon*
1981 *Magyar Életrajzi Lexikon. Harmadik, kiegészítő kötet, A–Z*. Főszerk. KENYERES Ágnes. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981.
- MARELYN-VIDA
2005 *Az 1947. szeptember 16-ra Budapestre összehívott Országgyűlés almanachja 1947. szeptember 16–1949. április 12*. Főszerk. MARELYN KISS József–VIDA István. Budapest, Magyar Országgyűlés, 2005.
- SZAKÁLY
2001 SZAKÁLY Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és adattár*. Budapest, Ister, 2001.
- SZAKÁLY
1994 SZAKÁLY Sándor: *Vörös János*. In: *Ács Tibor, Balogh Gyula, Bencze László, Hegedűs Zoltán, Liptai Ervin, Móricz Lajos*. In: SZAKÁLY Sándor: *Honvédelmi miniszterek 1848–1994*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1994.

TARJÁN
2013

TARJÁN M. Tamás: *1971. február 5. Rákosi Mátyás halála*. Rubiconline.http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1971_februar_5_rakosi_matyas_halala/ 2013. július 20.

Kiadatlan Füst Milán-levelek az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet archívumában (1948–1960)

Az írói levelezések sajtó alá rendezőjének feladata szép és izgalmas: megadja a felfedezés és megtalálás örömét s a tudatot, hogy értékes és addig ismeretlen adatokkal és levéldokumentumokkal is kiegészítheti egy-egy író, művész vagy tudós pályaképét. Ez akkor is így van, ha kezdettől fogva tudatában van annak, hogy munkájának eredménye sohasem lehet teljes, hiszen egy-egy elkallódott, ismeretlen helyen lappangó levél, írás vagy dokumentum később is bármikor előkerülhet, ezért legnagyobb igyekezete ellenére is gyakran csak hézagos mozaikképet adhat hosszú és aprólékos fáradsággal összegyűjtött kötete.

Így történt ez a 2002-ben Szilágyi Judit¹ igen alapos és gondos munkája nyomán megjelent mintegy 1500 levelet tartalmazó Füst Milán összegyűjtött levelei című kötettel is. Ezzel persze a sajtó alá rendező is tisztában volt, hiszen előszavában eleve hangsúlyozta, hogy „[...]mint minden hasonló kutatómunka esetében, számolnunk kellett a teljesség lehetetlenségével[...]”, sőt utószavában e kötet megjelenésének szokatlanul hosszú időbeli átfutására is utalt. Nemrégiben, az Irodalomtudományi Intézet archívumának rendezése közben került elő néhány olyan dokumentum, amely nemcsak a Füst Milán-levelezés megjelenéstörténetét egészítheti ki, hanem adatokkal szolgálhat arra nézve is, hogy a kötet huszonnégy év alatt csak harmadszori próbálkozásra láthatott napvilágot. A dokumentumok között található tíz olyan levél gépelt másolata is, amely a fent említett kötetben² nem szerepel.

A kutatói nyomozásnak 1971 decemberéig kellett visszanyúlnia, amikor is a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója³ az akkor alig két éve⁴ megalakult Kézirattár számára december 16-i adásvételi szerződés alapján⁵ 400 000 forintért az író özvegyétől⁶ megvásárolta Füst Milán írói hagyatékát. A múzeum a hagyaték feldolgozásával a kézirattár munkatársát, Petrányi Ilonát⁷ bízta meg, aki 1976. július 5-én kelt levelében az Iroda-

¹ Szilágyi Judit, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa.

² *FMÖL*, 2002.

³ Illés László (Szójártóháza, 1928. aug. 12.–Budapest, 2012. máj. 4.), aki 1975. december 29-től az Irodalomtudományi Intézet munkatársa lett.

⁴ 1970-ben.

⁵ MTA BTK Irodalomtudományi Intézet Archívuma, 52 / 2.f.

⁶ Füst Milánné Helfer Erzsébet (Budapest, 1897. okt. 18.–Budapest, 1987. márc. 21.) az író felesége, Helfer Miksa lánya. Eredeti szakképzettsége szépírást-tanár.

⁷ Petrányi Ilona (Budapest, 1943. nov. 21.) irodalomtörténész, muzeológus, akkor a PIM munkatársa.

lomtudományi Intézet *Új Magyar Múzeum* című könyvsorozatának⁸ szerkesztőihez⁹ fordult javaslatával: „[...]a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárosaként idestova másfél éve foglalkozom Füst Milán kéziratok hagyatékának a rendezésével [...]. Ebből következően az anyagot meglehetősen jól ismerem, s annak kiváltképp a levelezési részét feltétlenül kiadásra érdemesnek tartom. [...] Úgy vélem, ilyenfajta levelezésanyag [...] kiadása, mint az eddigi példák is mutatták [...], az Akadémiai Kiadó és közelebbről az Új Magyar Múzeum c. sorozat profiljába illik bele leginkább [...]. Hogy ilyen javaslatot tegyek, arra az is feljogosít, hogy a Múzeum vezetősége, a levelezésanyag vonatkozásában számomra kutatási és közlési előjogot biztosított, és hogy az író özvegyével¹⁰ is jó kapcsolatban vagyok [...]”¹¹ Érdekesség, hogy Petrányi Ilona ekkor még a hagyaték anyagából 90 százalékra tette az íróhoz írott levelek arányát, miközben az általa írottakat csak kb. 40 darabra,¹² de ugyanezt öt évvel később egy, az *Irodalomtudományi Közleményekben* megjelent közlésében 3000, illetve 100 darabra becsülte.¹³

Az intézet akkori könyvfelelőse, Vargha Kálmán¹⁴ a következő éves intézeti könyvkiadási terv összeállításához kötettszinopszist kért, melyet a szerkesztők el is készítettek, s mind ők, mind pedig az Intézet vezetése a kiadást örömmel támogatta: „Kedves Laci,¹⁵ [...] a Petrányi-féle Füst-kiadvány ügyében [...] nincsen itt szükség semmiféle igazgatósági határozatra, mint sorozatszerkesztő, minden további nélkül megbízást adhattok Petrányinak [...]. Úgy látom, hogy igen érdekes és hasznos dologról lesz szó. Klaniczay Tibor”¹⁶ Ezután az UMM szerkesztőinek 1977. január 3-i javaslatára az Intézeti Tanács határozata szerint meg is bízták Petrányi Ilonát a sajtó alá rendezéssel, valamint a kötetet felvették az intézeti könyvtervek közé mint a sorozat egyik darabját, amely döntés egyben a későbbi anyagi támogatást is biztosította. A terjedelmet ekkor körülbelül 35 ívre, a leadási időpontot 1979 júniusára tervezték. A sorozatban ekkor már több levelezéskötet megjelent, illetve volt készülöben (Babits–Juhász–Kosztolányi,¹⁷ Ambrus Zoltán levelezése,¹⁸ Mó-

⁸ Továbbiakban: UMM. A könyvsorozatot az Intézet 1957-ben indította, 1974-ig 9 kötet jelent meg kiadásában, a 10–11. kötetet a PIM-mel közösen (1975–1976), majd a 12–19-et pedig ismét önállóan (1987–2001) az Akadémiai Kiadó gondozásában adta ki.

⁹ Diószegi András (Békéscsaba, 1929. ápr. 12.–Zalaegerszeg, 1979. ápr. 20.) és Illés László irodalomtörténészek.

¹⁰ Füst Milánné Helfer Erzsébet (Bp., 1897. okt. 19.–Bp., 1987. márc. 21.), szépírást-tanár, Weiszbach Pepi és Helfer Miksa lánya, Füst Milán író felesége.

¹¹ Petrányi Ilona levele az UMM szerkesztőihez; Irodalomtudományi Intézet Archívuma, 52 / 3.f., a levél kelte: 1976. júl. 5.

¹² Ld. az előző jegyzetet.

¹³ PETRÁNYI, 1981.

¹⁴ Vargha Kálmán (Budapest, 1925. jan. 21.–Budapest, 1988. szept. 14.): irodalomtörténész, kritikus, bibliográfus.

¹⁵ Illés László.

¹⁶ Klaniczay Tibor (Budapest, 1923. júl. 5.–Budapest, 1992. máj. 14.), abban az időben igazgatóhelyettes volt, levele Illés Lászlónak, 1976. okt. 4-én.

¹⁷ Török Sophie gyűjtése alapján sajtó alá rend. BELIA György, Budapest, 1959.

¹⁸ Sajtó alá rend. FALLENBÜCHL Zoltán, Budapest, 1963.

ricz Zsigmond levelezése,¹⁹ valamint a Fenyő Miksa-levelezés²⁰ és a József Attila válogatottlevelezés-kötet²¹), tehát az újabb levelezés kiadása tökéletesen illeszkedett a korábbi szerkesztői koncepciókba is. A munka el is kezdődött, azonban egy 1978-as szerkesztőségi ülés jegyzőkönyve kénytelen nehézségekről beszámolni: „[...] A Füst Milán levelezéskötet szerkesztője, Petrányi Ilona személyesen számolt be a helyzetről. Az anyag gépelése [...] decemberig fejeződik be, s ezt követően lát hozzá a jegyzet-anyag elkészítéséhez. *Feltételezhető, hogy a jogutód (Füst Milánné) esetleges nehézségeket támaszt.* Ezek elkerülése céljából a sorozatszerkesztők adott esetben személyesen keresik fel [...]” Feltételezhető, hogy a szerkesztő is ilyesmire célzott egy, a *Kortársban* 1992-ben megjelent dokumentumközléséhez írt előszavaiban: „[...] Akkortájt, noha kiadó is akadt volna a vállalkozáshoz, Füst Milánné túlzott aggályoskodása és bizalmatlansága hiúsította meg a további munkát és a levelek publikálását [...]”²² Hogy az aggályoknak milyen következményei lettek volna, arra csak a sorozatszerkesztő egyik, a Petőfi Irodalmi Múzeum igazgatóhelyetteséhez írt leveléből következtethetünk, amely szerint az özvegy időközben másik kiadónak akarta átadni a kiadás jogát, ám szándékát később visszavonta. „Füst Milánné felhívott és közölte velem: mégis az Új Magyar Múzeumnak kívánja adni a Füst-levelezés anyagát. [...] Mindenesetre írásbeli nyilatkozatot kértem tőle erről, s mivel a múltkori megingás éppen a távlati tervek kialakítása időpontjában történt, most új felvételt kell majd kérnem [...] a tervbe-vételnek nem lehet akadálya [...]”²³ Az özvegy ezt a nyilatkozatot újabb feltételeinek rögzítésével el is küldte a szerkesztőknek: „[...] Ezen levelezés 1. válogatását, szerkesztését, jegyzetelését [...] közös megegyezéssel Petrányi Ilona nevével; a többi anyag válogatásával, szerkesztésével, jegyzetelésével Kőszeg Ferencet bízuk meg. Ugyancsak ő írja a bevezetést is. Ebben mindnyájan megegyeztünk [...] A Bevezetés külön szerződéssel Kőszeg Ferenc²⁴ nevére szóljon [...]”²⁵ Ekkor a szerkesztők az újabb kollégát is bekapcsolták a munkába, igaz, egy megállapodáskísérlet miatt a kiadás átmenetileg ismét veszélybe került: Vargha Kálmán, az Intézet könyvfelelőse az intézeti Igazgató Tanács megbízásából tárgyalta Botka Ferenc²⁶ főigazgató-helyettessel arról, hogy mégse az ÚMM kiadványa legyen a kötet, hanem a Petőfi Múzeum rotaprint sorozatába kerüljön be. Ennek oka az akadémiai könyvkiadásra fordítható anyagi támogatás újabb szűkítése volt, de a módosítás nem jött létre.

Füst Milán levelezése mint az Új Magyar Múzeum-sorozat leendő kötete eközben szerepelt minden fontos intézeti dokumentumban (könyvtervek, költségvetési tervek stb.):²⁷ „[...] 4. Füst Milán levelezése, S.a.r.: Kőszeg Ferenc–Petrányi Ilona. A gyűjtő és

¹⁹ Sajtó alá rend. F. CSANAK Dóra, Budapest, 1963.

²⁰ Sajtó alá rend. VEZÉR Erzsébet, Budapest, 1975.

²¹ Sajtó alá rend. FEHÉR Erzsébet, Budapest, 1976.

²² Ld. MTA BTK Irodalomtudományi Intézet Archívuma, 52/ 1.f.

²³ Illés László levele Taxner (1967-től Taxner Tóth) Ernőnek (sz.: Budapest, 1935. júl. 22.), Budapest, 1980. márc. 17-én.

²⁴ Kőszeg Ferenc (Budapest, 1939. ápr. 26.) újságíró, kritikus, műfordító, a Magyar Helsinki Bizottság tagja.

²⁵ PETRÁNYI, 1992, 34.

²⁶ Botka Ferenc (Szabadka, 1929. márc. 18.–Budapest, 2011. jan. 31.) irodalomtörténész, Déry Tibor életművének kutatója, 1982-től 1993-as nyugdíjazásáig a Petőfi Irodalmi Múzeum igazgatója.

²⁷ Pl. Illés László munkabeszámolója, ld. a 3. sz. jegyzetet.

feldolgozó munka tovább folyt, a rendkívüli munkaigényesség indokolta lassúbb tempóban; 1983-ban is ez fog történni [...]” A munkából azonban Kőszeg Ferenc néhány év után, 1983-ban kénytelen volt kiszállni, mentegetőző levelére a szerkesztő megértően reagált: „[...] köszönettel megkaptam leveledet [...] Nem töltött el örömmel közlésed, hogy nem tudod tovább folytatni a levelezés feldolgozását. Indokaidat azonban megértem [...] Így hát újra Füst Milánnét kell majd válasz elé állítanom a megoldás ügyében [...]”.²⁸ Ezután javasolta a munkába bevonni Márványi Juditot, a Szépirodalmi Kiadó munkatársát is, s ehhez levélben kérte Füst Milánné és Petrányi Ilona hozzájárulását.²⁹ Hogy ezek a hozzájárulások megérkeztek-e, annak az Irodalomtudományi Intézet archívumában egyelőre nincs nyoma, a történet folytatásáról, az özvegy halála utáni hagyatékáról és annak sorsáról azonban a sajtó alá rendező maga nyilatkozik a korábban idézett *Kortárs*-cikkből: „1988–1989-ben az [Petőfi] Irodalmi Múzeum tulajdonában levő hagyaték kiegészült egy addig otthonában őrzött, részben magántermészetű, jó-részt azonban irodalomtörténeti jelentőségű levelezésanyaggal [...]. Emiatt a korábban elképzelt »irodalmi« levelezés sajtó alá rendezésének, jegyzetelésének munkája kése-delmet szenvedett.” Közben a rendszerváltás első éveiben a Szépirodalmi Könyvkiadó tönkrement, Petrányi Ilona pedig a váratlanul előkerült, tartalmában összefüggő „rész-ben magántermészetű, jórészt azonban irodalomtörténeti jelentőségű” levelezéssorozaton kezdett dolgozni.

A bevezetőben említett tíz levél Kőszeg Ferenc szerkesztői munkájának nyomát viseli. Ezek részei voltak annak a dokumentumgyűjteménynek, amelyen ő elkezdte a maga munkáját, s az Intézetbe visszajuttatva kísérő levelében céloz arra, hogy a munka nagyobb része még hátravan: „A most küldött mennyiségnek több mint kétszeresét küldöm néhány hét múlva: le vannak gépelve, átnézésre, összehasonlításra várnak.”³⁰

Az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet Archívumában fellelhető Füst Milán-levelek az eredetiek gépelt másolatai. Füst Milán minden elküldött levelét másolattal írta, az Intézetbe került példányokat azokról gépelték. Az itt közölt levelek közül Füst Milán egyet Kardos Lászlónak,³¹ a többi szeretett barátjának és orvosának, Holló Gyulának³² és feleségének írt 1948 és 1960 között. Tartalmuk egyszerre tárja elénk a napi gondokkal küszködő, tépelődő, sokszor önmagával és sorsával is elégedetlen író, valamint a szerető barátot, gyengéd férjet, aki azonban „titokzatos

²⁸ Illés László levele Kőszeg Ferencnek, Budapest, 1983. márc. 28.

²⁹ Illés László levele Füst Milánnéhoz, Budapest, 1983. nov. 30.; ld. a 3. sz. jegyzetet.

³⁰ Kőszeg Ferenc levele az ÚMM szerkesztőjének, Illés Lászlónak, ld. a 3. sz. jegyzetet.

³¹ Kardos László (Debrecen, 1898. aug. 17.–Budapest, 1987. febr. 2.): irodalomtörténész, műfordító, egyetemi tanár, az MTA tagja, József Attila-díjas (1950), Kossuth-díjas (1953). 1918–1919-ben a debreceni Hírlap segédszerkesztője, az 1920-as évek elejétől az Ady Társaság főtítkára és tanár a debreceni zsidó gimnáziumban. Rendszeresen publikált a Nyugat hasábjain. A háború alatt munkaszolgálatra vitték. 1945–1949 között a Közkutatási Minisztérium tanácsosa volt.

³² Holló Gyula (Temesvár, 1890.–New York, 1973.). Belgyógyász orvos, 1939-ben az USA-ban telepedett le, ahol a Goldwater Memorial Hospital belgyógyászati osztályának főorvosa lett. Fő kutatási területe a tüdőtuberkulózis volt.

múzsá”-ját, Jaulusz Erzsébetet³³ is számon tartja: „Nem tudok róla semmit mostanában – írta Amerikában élő orvos barátjának –, jó ideje nem ír nekem. Csak nincs valami baja [...] de azért ma is érdekel, hogy e hülye vénasszonnyal mi van. Ilyen az ember a fene egye meg, ilyen.”

A jegyzetekben igyekeztem minden érdemleges rejtélyt felderíteni, miközben a leveleket időrendbe állítva adom közre. A másolásnál használt régi típusú írógép hiányzó ékezetait – kiegészítve Kőszeg Ferencnek, a korábbi szerkesztőnek a javításait – pótoltam, a levelekben a keltezők és címzések leírásával együtt igyekeztem ragaszkodni a betűhív közléshez, valamint az eredeti dokumentum rövid leírását is minden levél végére odaillesztettem.

Források

1.

[A borítékon:] Julius Hollo, M.D.,

New York, USA

28 NY.

1100, Park Avenue 1100.

Légi posta! Ajánlott!

Via Air Mail, Registered

Füst, Budapest, Hungary

IV. Párisi utca 6/a. V./1. Telefon: 18-33-68

Budapest, 1948. május 9-dikén³⁴

Drága jó Gyulám!

Mondani se kell, milyen meghatva olvastam leveledet. Mióta annyira öregszem, különben is könnyen áll nálam a sírás, – képzeld, előadásaim alatt is minden erőmet össze kell szednem néha, hogy sírva ne fakadjak. Ilyen sírásra ingerlő szavak, ha azt találom mondani, hogy: Isten, – vagy: jóság, – tegnap előtt pedig de facto megtörtént velem, hogy egy pillanatig ugyan, de mégis sírtam.

Arany Jánosunknak ezt a strófáját mondtam el ugyanis:

„A lantot, a lantot
Szorítsd kebeledhez, ha jó a halál...
Ujjad valamíg azt
Pengetheti, vigaszt
Bús elme talál”³⁵

³³ Jaulusz Erzsébet (1882–1971) Füst Milán első szerelme, élete végéig ’múzsája’, gimnáziumi osztálytársának, Jaulusz Istvánnak a nővére.

³⁴ Az ebben a levélben levő két történetet más változatban ugyanaznap Bíró Lajosnak is megírta. Ld.: *FMÖL*, 2002, 599, 834. sz. levél.

³⁵ Arany János: *Mindvégig*, 1877.

– Mindez azonban csak parafrázis. Azt szeretném érthetővé tenni Előtted, hogy hát hogyisne sírnék, ha egy ilyen régi-régi barát szól hozzám és így...,

– Gyula, gondold meg: nincs több ilyen kívüled, mind meghaltak s már csak *ἐκ Ἀδου οἰκία*³⁶ figyelik a mi botladozásainkat. El nem képzeled, Te drága Gyula, hogy milyen *vég-telenül* egyedül van az ember itt is a hazájában, – igaz, hogy mégsem annyira, mint odakinn, tudom. Minthogy ez a fogalom, hogy 'haza' nem üres fogalom. A honvág maximumának két példaképét teszem most Eléd, – az egyik ez: Teheránból egy Adler Jenő nevű ember ír nekem a Rádióhoz, hogy ő 1912-ben volt növendékem, hogy hálásan emlékezik rám s hogy én is emlékezem-e rá? No de mit részletezzem a dolgot? Nekem mint ideiglenes tanárnak akkor 500 növendékem volt évente, – hogy emlékezhettem volna? (Viszont figyelj ide! Elküldte hozzám egy teheráni barátját, aki visszavándorolt onnan ide s mihelyt ez az új ember belépett az ajtón, elémállt Adler Jenő, – rögtön be is írtam neki pontosan: aszténias jellegű, görbén jár, hehezetesen beszél, hebrencs-jellegű és így tovább.) De mégse részletezem a dolgot, elég abból annyi, hogy ez az Adler Jenő aztán rendkívül meghatóan viselkedett tovább is, – elárasztott mindenfélével Teheránból. És most jön a java: ő huszonkét éve van Teheránban, jól beszéli már ezt a pokoli nehéz nyelvet, a perzsát, (de franciául is megtanult persze,) – már ír és olvas is perzsául, (gondold el: ezt az ákom-bákomot érti!) s most megintcsak figyelj ide: nem perzsára akarja átváltoztatni a nevét, hanem meg akarja magyarosíttatni s evégből a Magyarok Világszövetségéhez fordult s ezek legnagyobb meglepetésemre hozzám információért. Mit szólsz ehhez? A lelkem mélyéig meg voltam rendülve. – A másik történetem pedig ez: egy lovárnő járt most nálam, fess dáma, fiatal, fashionable fiatal asszony, aki most állami megbízatásból kinn járt Németországban s persze ott is lovagolt lovardában. S voltak ott magyar lovak is, amelyek már *öt éve* (5!) vannak odakinn. Így egy remek faj-csődör is meg a felesége, egy nagyon szép kanca, amely éppen vemhes volt akkor s utolsó periodusában némely kanca ilyenkor rendkívül kényes, csiklandós, ideges, így ez is. Még a közelébe sem lehetett menni: rúgott, harapott, – ott hagyták tehát állni az istállóban s csak nagy ügyel-bajjal lehetett messziről tussal mosdatni, etetni, és így tovább. Egy nap új leugrási módot tanultak a csődörön – hátrafelé való bukfenccel kellett leugrani róla s amint a második amerikai úr leugrott, hát a nyereg, amely nem volt elég feszesre kötve, átfordul a ló hasa alá s az angol úr lepottyan. Viszont a csődör megvadult ettől: elkezdett eszeveszetten száguldani s egyre jobban beleőrült saját vadságába. Keresztül-kasul száguldott a lovardán, tajtékot fújva, mint egy táltos s a veszélye ennek az volt, hogy megbotlik a nyeregben és kitöri a lábát. S nem lehetett még a közelébe sem félni. Egyszer, mikor e Marika nevű hölgy közelébe ér, az megfélekedzik magáról s így szól hozzá izgalomban, *magyarul*: – Pasa, mit csinálsz? Hát ilyen rossz vagy? – Ebben a pillanatban a ló megtorpan, félrefordítja okos, gyönyörű fejét és rábandzsít. S máris le lehetett fogni, mert megállt a magyar szóra, amelyet öt éve nem hallott s amely az ifjúsága zenéje volt. Hát nem sírnivaló? – De még folytatása is van. Harmadnap e Marika nevű fess hölgy bemegy az istállóba, felteszi a jászolba keztyűjét, pálcáját, hogy megigazítsa nadragocskáját, amely nagyon vágta a popsiját. Aztán visszamegy a lovardába, lovagol is, de az-

³⁶ Görög = 'Hádész házából'. Szörényi László fordítása.

tán látja, hogy elvesztette a keztyűjét. Eszébe jut a jászol, visszamegy tehát érte. Csakhogy íme: behajtották a Marikát éppen ide, (történetesen Marikának hívták a vemhes magyar kancát is,) – tehát szó se lehet róla, hogy a közelébe férjen. A ló csakugyan, mihelyt közlekedett hozzá, elkezdett veszélyesen forogni a standján. Akkor a Marika-hölgy gondol egy nagyot, vagyis azt gondolja: – a férjedet is megfogtam a magyar szóval, megpróbálom hát vele is. És elkezd hozzá magyarul beszélni. S mit mondjak? A hatás ugyanaz volt: a ló megtorpan, félrefordítja a fejét és elkezd ferdén bandzsítani. Nemcsak, hogy rögtön oda lehetett menni, de még meg is lehetett simogatni, még azt is eltúrta, de még bólogatott is rá. Hát nem megrázó? Elhatároztam, hogy el fogom mondani az előadásomon is. – Á propos: tegnapelőtt citáltalak is, éppen tegnapelőtt pénteken az egyetemen, mégpedig a neveket is megmondtam. Emlékszel-e rá? Holländer berlini professzor könyvéről beszéltem Neked s a sexualis operációk rémségeiről s megkérdeztelek, vajjon Te hogy magyarázod ezeket a szörnyűségeket? – A Mika operációt, meg a szeméremrések bevarrását és így tovább. Amire Te *slagra*, minden gondolkodás nélkül a legremekebbet felelted nékem, amit embernek csak felelni lehet, mert azt válaszoltad: hogy az emberi lény minden időkből hajlandó volt rá, *hogy az ideáljainak feláldozza az életét*. (S ebben az is remekesség, hogy rögtön átláttad, hogy a vadak ideáljai épp olyan ismeretlen sötét forrásokból eredők, mint a mieink s épp olyan irracionálisak.) – Egyebekben pedig: 300 hallgatóm van az egyetemen, – mit szólsz ehhez? 300 effektív, jelenlevő hallgatóm, (ami példátlan az egyetem történetében, úgy mondják) – a legnagyobb terem zsúfolásig tele van. Csakhogy micsoda munkám árán! Nem tudom, megírtam-e Neked, hogy mit végeztem az utolsó három év alatt? elmondom mégegyszer, – tehát: rekonstruáltam elégetett esztétikámat (2 és ½ év alatt napi 12–16 órai munkával, már majd megőrültem bele a folytonos fogalmazásba) – (ez most fog június 2-dikán megjelenni, könyvnapra az Egyetemi Nyomda kiadásában) – írtam továbbá hat hosszú novellát (ezek közül egy 52 oldalasat nemrég,) – ezek öregkorom büszkeségei, – (de mindezeket magam korrigáltam is persze: pont, vessző, új bekezdés, – mindezt hangosan, – pokoli munka, pláne ez a vastag esztétika!) – írtam tizenegy verset (tizennégy év óta az elsőket!) – hatvan egynéhány cikket, – harmincegynéhány interjút (ezeket is javarészt magam írtam, illetve hisz egynek kivételével valamennyit,) írtam körülbelül 600 levelet, – barátaimnak, jóakaróimnak, a világ összes tájaira, – előadást is tartottam: 95-öt ingyen s ezenfelül az egyetemen és képzőművészeti főiskolán a kötelezőket – s mindehhez pontosan 60 éves vagyok. (Soha még ennyit életemben nem dolgoztam s még azt is mondhatom, hogy ilyen eredményesen soha, – mert úgy érzem, hogy most már tudok írni: a *toll* engedelmeskedik nekem s nem én a tollnak: azt írom ma már, amit írni akarok, nem rohan el velem tollam a fenébe). – S mégis olyan rosszul érzem magam, – *halálosan* kimerült vagyok folyton, különösen reggel. *Aktív*, fájdó fáradtság ez, olyan mint valami betegség, nem olyan mint a fiatalkori volt, már azért sem, mert azt ki lehetett pihenni s ezt nem. Igaz, hogy rendületlenül dohányzom s ez a bátorságom gyilkol meg, érzem. A járás pokolian nehezen megy, – de mit is részletezzem? Megértem a dohányzással együtt 60 évet, annyi éppen elég. S ami csekélység még adatik, ráadásnak kell tekinteni. (A vércukrom is magas: 190 körüli, de mit csináljak? Van nekem egy édes jó barátom, Holló Gyula nevű, aki azt mondta nekem egyszer: „Meghalni muszáj, – különben se akarj

mindig a legjobb tanuló lenni. Én ahhoz gratulálok Neked, hogy dohányzol.) – (Ja, majdnem elfelejtettem: hogy hiszen a verskötetemet is sajtó alá rendeztem ugyanezen idő alatt, ami nem éppen kis munka volt. S mit szólsz átváltoztatott *egykori* kedvencedhez a kastélybeli órához?³⁷ – (Búcsú mesterségemtől.) – Ez volt az első versem, amely meg tudott nyerni Téged ennek a fura költészetnek, – emlékszel? Most még a novelláskönyvem is sajtó alá kell rendeznem,³⁸ – még ebben az évben! – Aztán a kis regényeimet...³⁹ továbbá: hamar gyakorolnom kell a francia beszédet, mert 14 év óta először pihennem muszáj s az állam kiküld Franciaországba Svájc mellé nyaralni, magaslati helyre, – továbbá: esztétika-történetet kell még tanulnom, mert meg akarom pályázni a rendes tanszéket: részben könyvemre téve kezemet, másrészt: a 300 hallgatóra való hivatkozással, – mert azt gondolom magamban: ha már csak két évig tart is az élet, én akkor is úgy teszek, mintha nem tudnám, hogy már pár lépés van csak hátra. És ennyi az egész. Most még Erzs is akar írni! – Öllelek, csókollak minden szeretetemmel!

Elzát is.

Milánod.

[Alatta:]

Drága Elza, Ágnes és Gyula, – sokszor emlegetünk benneteket, itt éltek velünk, mert ha Milánnak valami címet akarok megmagyarázni és azt mondom Gyuláék lakásánál, rögtön tudja hol van és kicsit az az érzésünk, ha felmennénk, a váróban nemcsak a Török és Hajdútól való garnitúrát a suplód felett Berény⁴⁰ feketemacskás képével, hanem Benneteket is ott találánk. Gyuláról hallunk barátainktól, Ágnesről tudjuk, hogy férjnél van, gyereke van, Elzáról nem tudunk semmit, nagyon jól esne, ha ő is írna pár sort sajátmagáról és az egész családról. Béláról hallottuk, hogy még mindig nincs veletek, kinn van egyedül, vagy már ott megnősült?⁴¹ Mostan mi a legfrissebb hírek róla és az ottani állapotokról? Mi nekünk ez az élet is elég hajszoltnak tűnik és habár bámulatos, hogy a három év előtti romvárosból mi lett és ha a két aszályos év után idén jó termésünk lenne, amire ezidőszereint még joggal számíthatunk, akkor Budapest a nyugat legjobban ellátott fővárosai közül a harmadik vagy negyedik rangsort kapja. Mindenesetre Klemperer⁴² már leszerződötték az Operához és művészi téren is másszuk a létrát és nem kell szégyenkeznünk.

Az egész családot szívbéli szeretettel csókolom

Erzs

³⁷ A vers teljes címe: *Barokk elégia: Búcsú mesterségemtől*, Új Idők, 1948, I, 101., 72–72. Vö. *Összes versek* 80–81. l.: *Elégia: Búcsú mesterségemtől*, 1912. Jegyzet: In: *FMÖV*, 2008.

³⁸ Füst, 1949.

³⁹ Füst, 1948.

⁴⁰ Berény Róbert (Budapest, 1887. márc. 18.–Budapest, 1953. szept. 10.) a modern magyar festészet mestere, a Nyolcak művészcsoport tagja.

⁴¹ Holló Gyuláék gyermekei.

⁴² Otto Klemperer (Breslau, 1885. máj. 14.–Zürich, 1973. júl. 6.) német karmester és zeneszerző.

2 fólió, autográf, autográf borítékkal. A boríték hátoldalán: „Füst, Budapest, Hungary. Párizsi-utca 6, V/1. – Phone: 18, 33, 68.” A levél végén Füst Milánné kézzel írott sorai.

2.

Mrs. Elza Hollo M.D.
New York, 28, N.Y.
1100, Park Avenue 1100.
Via Air Mail! Légitábla!
Budapest, 1949. március 6-dikán.

Drága, jó, s ezenfelül cukros Elza!

No, de ilyen cigarettát és ilyen kakaót és ilyen teát és ilyen *nővért*! Figyelj ide! A nővéredet rögtön *3-szor* megcsókoltam, részben, mert annyira hasonlít Hozzád, másrészt mert valamely édes, szelíd bája is van még külön! És harmadrészt: mert ő hozta nekem halálos mérgemet, ezt az isteni hosszú cigarettát (hogy én milyen elegáns vagyok, ha látnál, mikor ezt a hosszú cigarettát veszem hosszú ujjaim közé, – valósággal hódításra vagyok ilyenkor teremtve, érzem, csak nem lát a fene se vele, az a baj. Hajahaj! Ha én még egyszer tizenöt éves lehetnék, még a Bazilika bronz-szűzeit is lehajlitanám magamhoz a hetedik égből. Ezt elhatároztam utólag.) – Egyszóval, figyelj ide! Hogy Te egy édes vagy, azt én mindig tudtam, de hogy még másik főmérgeből is két és fél kilót fogsz küldeni nekem, azt sose képzeltem volna. És milyen jól kitermelt mérget! Persze nekiestem mind a kettőnek, erre úgy elkezdett fájni még ültömben is a lábam (lásd Prof. Schlesinger, Wien), hogy abba kellett hagyni, hehehe. Továbbá: ilyen marha is még csak egyetlenegy van a világon kívülem és az a másik is én vagyok! – Még egyszer leírtam kézzel mind az öt kisregényemet. (Advent, Nevetők, Aranytál, Amine emlékezete, Szakadék)⁴³ s ez 3 hónapig megint napi 15–16 óra munka volt. Kinek csinálom? Úgy éljen a lelkem, hogy Holló Gyulának és magamnak.⁴⁴ Mert a többinek úgyis *remek*. Volt a sok marhának! (El voltak ragadtatva tőle!) Csakhogy én 30 év előtt még nem tudtam ám, mit jelent az írni, hehehe. Erzsím *sokszor*, szívéből csókol, futkos, írni fog. Szerető Füst Milánótok.

Budapest, IV. Párizsi-utca 6/A. Hungary
Autográf levelezőlap.

⁴³ Ez az öt kisregény egybegyűjtve jelent meg akkor, ld.: FÜST, 1949.

⁴⁴ Ugyanerről rövidebben és másképp fogalmazva szintén 1949. márc. 6-án Menczer Rezsőnek szóló levelében ír. In: *FMÖL*, 641, 882. sz. levél.

3.

[1949. április 10.]

[Kardos Lászlónak. Címzés és keltezés csak a levél végén szerepel:]

Dr. Kardos László miniszteri tanácsos úrnak

Budapest

Budapest, 1949. április 10.

Kedves Barátom!

Engedd meg, hogy az írói jutalommal kapcsolatos kérdésben felvilágosítást kérjek Tőled. Engem a kultuszminiszter úr⁴⁵ havi 400 forintos írói jutalomban részesített 236.002/1949.VII. sz. rendeletével, az első részletet meg is kaptam február 18-án, de azóta többet nem. Úgy értesültem, mindenki más megkapta azóta az esedékes összeget, egyedül csak én nem.

Aggodalmam támadt, nincs-e itt valami komoly félreértés. A Művészeti Főosztály még februárban bekérte tőlem a Kisfaludy Társaság⁴⁶ februári ülésén felolvasott verseim kéziratát, akkor én nem gondoltam arra, hogy valamelyik versemet valamilyen okból kifogásolni lehet, azért történik ez az intézkedés. De most, hogy az írói jutalom egyre késik, aggodalmam támadt, mondom, e tekintetben.

Arra gondolok, valamelyik versem mégis alapul szolgálhatott valamilyen félreértésre. Még pedig súlyos félreértésre, mert ha az írói jutalom folyósítása amiatt maradt volna abba, akkor annak nagyon is súlyos félreértésnek kell lennie. Ez az aggodalom indít most engem arra, hogy felvilágosításért Hozzád forduljak, egyszersmind elmondjam Neked azt, ami ezzel kapcsolatban hirtelen eszembe jut.

Akárhogy is töröm a fejemet, csak egy versem jöhet számításba e tekintetben: a „Pusztá kézzel”⁴⁷ című. Éppen az a versem, amelyben a dolgozók érdemét hangoztatom, köztük a költőét is.

A költő abban különbözik a többi dolgozótól, hogy igen sokszor egészen tétlen – látszólag. Napokig, hetekig, esetleg évekig. De csak látszólag. Arany Jánosnak, úgy tudom, volt olyan korszaka, 6 esztendeig nem írt egyetlen verset se. Egyik Kossuth-díjas nagy költőnk pedig több mint két évtizeden keresztül hallgatott így. Tétlen volt mind a kettő – látszólag. De akkor is dolgoztak ők valójában, akkor a legjobban, csak olyan mélyen jártak, hogy szavuk se hallatszott fel a mélyből. Olyan mélyre szálltak le a bányába, – önmagukba. Erről szól a vers.

Védőbeszéd ez a vers, védőbeszéd magam mellett. Együttal magam ellen, mert hiszen a vádló is én vagyok. A vers váddal kezdődik: „Vessetek meg engem, dolgoz embe-

⁴⁵ Ortutay Gyula.

⁴⁶ A Kisfaludy Károly barátai és íróársai által 1836-ban Pesten alapított társaság, melyet 1952-ben megszüntettek.

⁴⁷ Ez a vers kötetben nem jelent meg, csak a Képes Figyelő 1948. évi 12. számában.

rek, ti csak fáradotok, én meg lebzselek”, – azután jön a védőbeszéd: „Nem, nem, nem igaz! nem igaz! Azért én versenyre kelek veletek napmintnap, dolgoz emberek!”

A dolgozók iránti megbecsülés sugallja nekem a vádat, egyúttal a védelmet is, a felmentő ítéletet is. Ügyész is a költő, védő is és bíró is, egyszerre. Önmaga vádlója, védője, bírása és vádlottja. Furcsa főtárgyalás!

Nem a költő túlzott felmagasztalása ez a vers, a többi dolgozó rovására. Ó, nem. Aki így értelmezi, téved. Úgy gondolom, ez történt, ez a félreértés. Vagy ehhez hasonló.

Ez a vers különben még jóval azelőtt, hogy a Kisfaludy Társaságban felolvastam, sokkal szélesebb körű nyilvánosságra került. A Képes Figyelő⁴⁸ múlt évi karácsonyi számában jelent meg, *abban a lapban, amelynek egyik szerkesztője – Gábor Andor*.⁴⁹ Vers ott meg nem jelenhetik anélkül, hogy Gábor Andor meg ne bírálná. Ő ezt megbírálta és egy oldalon jelent meg a vers az ő cikkével, Sztálin marsall arcképe alatt. Azon az oldalon nem is volt semmi egyéb, csak Sztálin arcképe, Gábor Andor cikke és ez a vers, szépen illusztrálva.

Utána senkise jelentkezett semmiféle kifogással. Pedig a Képes Figyelő karácsonyi száma, úgy tudom, közel százezres példányszámban jelent meg.

Csak hónapok múlva, a Kisfaludy Társaság szűkkörű összejövetelén találta volna valaki ezt a verset olyannak, amiért nekem súlyos büntetés jár.

Ezt el kellett mondanom Neked, kötelességem volt. Annál is inkább, mert jól tudom, hogy itt csak jóhiszemű félreértésről lehet szó, amit ezzel az önvallomással, úgy gondolom, el lehet oszlatni.

Szíves válaszodat kérve,⁵⁰ szeretettel köszönt tisztelő régi híved

U.i. Kivágtam azt az oldalt a Képes Figyelőből, ide mellékelem

1 fólió, gépelt levél kézzel javítva.

A kézi javítások a következők:

- Önmaga vádlója..” = eredetileg: „Önmaga ügyésze”.

- [Gábor Andor] „meg ne..” = eredetileg: „ne látná. Ő ezt látta, nem kifogásolta, jól értelmezte.”

- „Furcsa főtárgyalás!” [betoldás]

- „arcképe alatt” = eredetileg: „arcképével”.

⁴⁸ Képes Figyelő: politikai, társadalmi, művészeti és gazdasági hetilap 1945–1950-ig. Főszerkesztő: Vásárhelyi Ferenc, szerkesztőtárs: Petur László.

⁴⁹ Gábor Andor (Újnéppusztá-Magyarszerdahely, 1884. jan. 20.–Budapest, 1953. jan. 21.), író, költő, újságíró, műfordító, kritikus.

⁵⁰ Ld. Kardos Lászlónak szóló köszönő levelét. In: *FMÖL*, 606–607, 841. sz. levél.

4.

Mr. Julius Hollo, M.D.
New York, 28. N.Y.
1100 Park Avenue 1100.
~~Par Avion;~~
Légiposta
Balatonfüred, 1949., augusztus 14-dikén.
Drága jó Gyulám! – –

Tizenöt év előtt disbasia⁵¹ megállapítva, mégis tovább dohányoztam, bárha mérsékelten, tudvalevőleg. (Hat nikotex-Mirjamot naponta.) S ez évekig így ment, mikor jöttek a németek: nekivadultam s íme még mindig ment a dolog. De most, hogy 3 hónap alatt újra kellett írnom öt kisregényemet még jobban nekivadultam s ennek most iszom a levét: borzalmas fájdalmak, abba kellett hagyni végképen a dohányzást s ami rémitő: seb támadt a jobb lábam sarkán s nem akar begyógyulni. Hat hete fekszem vele s *örjítő* fájdalmaim voltak, elviselhetetlenek! Sós infúziókat kaptam a zsidó kórházban s most felmerült az a lehetőség, hogy tán az új Sandoz-készítmény a HYDERGEN segítene nekem.

Drága Gyulám, arra kérlek, küldjél nekem ilyet sürgősen.⁵² Azért kérlek Téged erre, mert senkim sincsen Svájcban s innen külföldre pénzt küldeni nem lehet. Egy kúrára-valónyi kellene, – ez talán 30 injekció? Balatonfüredre (Erzsébet-Szanatórium, – mert három hétig okvetlen itt vagyok.)
Ne haragudj édes Gyulám, mindezért.

Öllelek, csókollak Benneteket! Erzsí is! Milánod

F. Dr. Füst Milán
Budapest IV. Párisi u. 6/A. V.1.
Hungary
Autográf levelezőlap.

5.

Mr. Julius Hollo
New York, 28. N.Y.
1100, Park Avenue, 1100
Via air mail!
Légi Posta!
Budapesten, 1949. szeptember 16-dikán

⁵¹ Dysbasia (görög): időszaki járási zavar, sántítás.

⁵² A gyógyszereket megkaptam, erről ld. következő, 1949. szeptember 16-án írott hálálkodó levelét Holló Gyulának.

Édes, jó Gyula! – Egész szívemmel köszönöm jószágodat: a gondosságot és gyorsaságot is. Az ügy már 8 napja le is van bonyolítva: 1/ én elküldtem Sándor-éknak az orvosi bizonyítványt, 2/ ők erre értesítettek és el is küldötték az orvosságot, csak épp, hogy az még mindig nincs kezemben a vámkezelés nehézsége miatt. Erzsike szaladgál, szegény ebben is, – én pedig fekszem már negyedik hónapja. Tegnap kinn voltam Molnár Bélánál⁵³ az aranyosnál s ő újra megmeteszte a sebet, mert kiderült, hogy a varr alatt genny van. Persze: nagyon fáj megint s ki tudja meddig fog még tartani? s hogy meggyógyul-e egyáltalán? Mert amilyen gyalázatos vagyok, naponta még mindig szívok egy cigarettát. (Nem vagyok képes lemondani róla, – láttál ilyet? Illetve hisz Paul Ehrlich⁵⁴ se volt képes erre: szívarral a szájában halt meg anginában és Sigm. Freud⁵⁵ is szivarozott a szájpadról-szarkomájával...)

Drága Gyulám, hogy *sohase* foglak elfelejteni, azt nem ígérhetem, de ameddig ebben a kis golyóban még ég ez a kis lámpa... Hogy is mondja Hamlet? Elfelejtettem, lásd, ezt is elfelejtettem, pedig nagyon szépen mondja, – Jobb, ha most csak levapot írok nem jó sokat levelezni, mert kétségtelenül sok a bitang, ez most kiderült. És Isten áldjon Benneteket.

Erzsi *sírt*, mikor ezt a gyorsaságot megélte. Öllelek, csókollak egész szívemmel

[Feladó:] Füst Milán
Budapest, IV. Párisi-u. 6/A V/1.
Hungary

Autográf levelezőlap

6.

Julius Hollo M.D.
New York, 28 N.Y.
1100 Park Avenue 1100
Légi Posta!
Air Mail!
[Levelezőlap]
Bpsten, 1951., február 12-dikén.

– Látod drága Gyula, – Korda Sándor⁵⁶ az igen! Annak érdemes volt élni. Ott voltam a kezdeteinél. Tudod, hol kezdte? Sartán kezdődött *véletlenül* valami... ennél a véletlen-

⁵³ Molnár Béla (Munkács, 1886. jún. 7.–Budapest, 1962. nov. 28.) sebész, egyetemi tanár, műgyűjtő. A Pesti Izraelita Kórház professzora, Füst Milán kezelőorvosa.

⁵⁴ Paul Erlich (Strehlen, 1854. márc. 14.–Bad Homburg, 1915. aug. 20.) német tudós pszichiáter, hematológiával, immunológiával és kemoterápiával is foglalkozott.

⁵⁵ Sigmund Freud (Freiberg [ma Příbor] 1856. máj. 6.–London, 1939. szept. 23.) osztrák neurológus és pszichiáter, a pszichoanalitikus iskola megalapítója.

⁵⁶ Korda Sándor (sz. Kellner Sándor László, Sir Alexander Korda) (Pusztáúrpásztó, 1893. szept. 16.–London, 1956. jan. 23.) magyar származású filmrendező és producer, a brit filmipar egyik meghatározó alakja és a London Films brit filmstúdió alapítója.

nél is ott voltam. S attól fogva csak felfelé! *minden* sikerült neki. Egyszóval: akinek semmi szerencséje soha nem volt, annak sokkal jobb lett volna, ha már az anyjában repedt volna ketté, – ez a mondanivalóm, a végleges rezümém sajátmagamról. – „Elmentem sétálni azon virányokra, ahol oly boldog voltam mint ifjú”, – ily lehetőségem nekem nincs, mert én még soha, de soha jól nem éreztem magam, pláne nem ifúságomban, a ménkü ütött volna belé, mert hisz olyan volt, mint hét pokol. – S most a zárlatnál, ha visszatekintek: olyan időm se volt soha, amelyre azt mondhatnám: az volt az én szép korszakom, akkor elememben voltam, akkor két hónapon át nekem minden sikerült „úgy ment minden, mint a karikacsapás”, „mintha kenték volna” – „éreztem, hogy az istenek is segítenek” –, „szinte azt éreztem, hogy húzok, olyan jól ment minden” – és így tovább! Nem, nem, ilyen időm egyetlen óráim se volt az életemben. Szomorúság és sok munka –, ebből álltam. És most már munkám sincsen. – Nem tudom, értesz-e? A siker öröme, az a szenzáció, hogy beválik valami, hogy még a levegő is emel... nem, soha. Csak épp, hogy a halálos veszélyekből bújtam ki jó néhányszor. (Rendkívül negatív szerencse.) És milyen volt ez a Korda? Albíno-féle s ezek úgy látszik szerencsés fickók. Láttam egy pár ilyen nagyon sápadt, szőke embert, akik mindenre hajlandók voltak: könyvelni épp úgy, mint újságot árulni s közben gyorsan biciklizni, ha kell... Nos ilyen volt ez a Sándor. Semmiféle tehetséget, tehát se öntudatot, se büszkeséget nem mutatott... én a saját alacsonyrendű vicclapomat mégse vittem volna mozik előcsarnokába, hogy még hozzá magam is áruljam (s még hozzá az volt a címe is, hogy „Mozi”, – képzel! szennykes kis valami volt!) – s így indult el. S hogy miért írom meg mindezt? Egy álmatlan éjszaka után írom, amelyben Veled beszélgettem, miközben még egyszer végiggondoltam mindezt, – tizezredszer. Teljesen magános vagyok, halálosan fáradt s csak épp, hogy nem nélkülöző, (egyelőre.) Egy jó barátom azt írta egyszer: Ezt a zsákutcát végig kell járnunk, egyszer, soha többé! Emlékszel rá? Öllelek, szeretettel: M.

Autográf levelezőlap.

7.

Exp. Mi. Füst Bpest
V. Párisi u. 6/a
Julius Holló, M.D.
1100 Park Av.
New York 28 N.Y. Par Avion
[Levelezőlap]
Bp. 58, II. 15.

Drága Gyulám, azért írok lapot, mert az gyorsabban van ott. Meg akarom köszönni Neked nagyon édes leveleidet. Persze nagyon örültem volna, ha filozófiai munkám⁵⁷

⁵⁷ *Ez mind én voltam egykor, Feljegyzések az út mentén*, Budapest, Bibliotheca, 1957, 258 l. (1. rész) – *Hábi-Szádi küzdelmeinek könyve. Ez mind én voltam egykor* (2. rész), filozófiai napló, Magvető Kiadó, Budapest, 1958.

épp úgy megnyerte volna tetszésedet, mint az Emlékezések,⁵⁸ de tudom, hogy lehetetlen ilyesmit várnom olyasvalakitől, aki maga is filozófus természet, az legföljebb csak akkor lehetséges, ha valamely filozóféma már patinás s az évezredek, vagy századok már szentesítették. Nekem legfontosabb munkám és épp most fejeztem be annak második kötetét írtó fáradsággal, amelynek szinte nyomorékja vagyok. Az erőfeszítéseket hetven éves koromban már nehezen bírom. Különben is egészségi állapotom elég dögletes, a szemeimmel pedig katasztrofálisan vagyok. Szerencsémre Erzsikémre nincs panaszom, hál Istennek. Nem tudom, megírtam-e, hogy két hónapot Párisban töltött, mert Gallimard⁵⁹ kiadja A feleségem történetét. Még csak arra kérek, írd meg kedves Gyulám, hogy Jaulusz Erzsinek elküldted-e az Emlékezéseket? Nem tudok róla semmit, mostanában már jó ideje nem ír nekem. Csak nincs valami baja. Ez a J. Erzsi ma 76 éves és tudd meg, ötven év előtt gyerekkorom marha ideálja volt, de azért ma is érdekel, hogy e hülye vénasszonnyal mi van. Ilyen az ember a fene egye meg, ilyen.

És most öllelek, csókollak Benneteket. Úgy tudom, hogy öt könyvem fog mostanában megjelenni, azokból is kapni fogtok persze. És még egyszer öllelek, Erzsi is!

Milán

Géppel írt levelezőlap autográf aláírással.

8.

Dr. Füst Milán
Budapest, V. Párizsi utca 6/a. V.1.
Telefon: 38-33-68
Légi posta! Air mail!
Mr. Julius Holló, M.D.
1100 Park Av.
New York 28 NY
USA
Bp., 1958. VII. 25.

Kedves Gyula!

Értesítlek, hogy 70 éves születésnapomra könyvem Gallimardnál, Párizsban megjelent.⁶⁰ Ha érdekel, hozasd meg,⁶¹ mert én nem tudok Neked küldeni, de Te küldhetsz

⁵⁸ FÜST, 1956.

⁵⁹ Híres francia könyvkiadó, melyet Gaston Gallimard (1881–1975) alapított 1911-ben Párizsban, 1957-ben kiadta a *Feleségem történetét*. Ld. *L'histoire de ma femme*, trad. par E. Berki, S. Peuteuil; préf. De [Albert] Gyergyai, Paris, Gallimard, 1958, 430 l., Du monde entier-sorozat.

⁶⁰ *L'histoire de ma femme*, i. m.

⁶¹ Holló Gyula „meghozatta” a kötetet, F. M. erre több levelében is céloz, például a Simor Lucynak írt levélben, melyben arra biztatja a címzettet, hogy kérje kölcsön Holló Gyulától, ha neki nincs meg. Ld.: *FMÖL*, 765, 1085. sz. levél.

nekem egyet, az jól jönne. Egyébként holnap novellás könyvem⁶² és filozofiai munkám II. kötetét⁶³ postára teszem Számodra, fogadd szívesen.

Öllelek: M.

Gépelt levelezőlap autográf aláírással, Füst Milán bélyegzőjével. A postabélyegzőn: '1958. jun[!] 25.

9.

[A borítékon:]

F. Füst Milán, Budapest,

II. Hankóczy Jenő-utca 17.

Mr. Julius Hollo M.D.

1100 Park Av.

New York 28. N.Y.

USA

Budapesten, 1960, október 12-dikén.

Édes Barátom,

Azt mondják, hogy ebben a hónapban leszel hetven éves s én azt gondoltam, hogy ilyesmi nem fordul elő az emberrel kétszer, hanem csak egyetlen egyszer. Meg kell tehát ragadnom az alkalmat... meg is ragadom. Vagyishát Isten éltesen öreg cimbora. S a születésed napján olvasd el talán Burnsnek⁶⁴ John Anderson című versét. S ezt azért mondom, mert a napokban azt gondoltam, hogy ilyen szavakat érdemelnél Te is. S többet nem mondhatok, több nem telik tőlem, annál kevésbé, mivelhogy a világ egyik legszebb versének tartom ezt. Mert a becsületnek és hűségnek olyan szeretete van benne kifejezve, hogy alig van hozzá hasonló.

Most pedig a régi szeretettel ölelünk!

Erzsi is, én is.

Barátod: M.

A bal szemem hályogos lencséjét most operálták ki belőlem. Mondhatom, rettenetes egy operáció ez, majd megbolondultam tőle és még most is elég rosszul vagyok.

1 fólió, légipostai küldemény, géppel írt levél kézi aláírással.

⁶² *Konstantin úrfi ifjatsága*, Novellák, Móra Kiadó, Budapest, 1958.

⁶³ *Hábi-Szádi küzdelmeinek könyve*, i. m.; *Ez mind én voltam egykor*, i. m.

⁶⁴ Robert Burns (1759. jan. 25.–1796. júl. 21.) skót költő, dalszerző.

[A borítékon:]
 Füst Milán, Budapest, II.
 Hankóczy Jenő u. 17.
 Mr. Julius Hollo M.D.
 1100 Park Avenue
 New York 28. N.Y.
 Budapesten, 1960, október 29-dikén.

Drága Barátom!

Nem tudok szívem szerint válaszolni Neked, mert operáció után vagyok s mondhatom, hogy bár úgy mondják: vitézül álltam, mégis ez volt életem legnagyobb testi megpróbáltatása. Dögletesebb állapotot elképzelni sem tudok, az embernek minden idege tiltakozik ellene, hogy a szeméhez késsel hozzányúljanak. Egyszóval: nagyon rossz volt az egész. Az idegeim még most is elég súlyosan viselik emlékét. Nem tudok magamhoz térni, (egyelőre még nem is látok persze,) illetve, lehet, hogy azért se, mert elvesztettem minden bizalmamat az életem iránt s úgy érzem magam, mintha már kivittek volna a veszthelyre, csak éppen a kivégzést halogatják még egy kis ideig. S ez nyilván így is van, mert hetvenkét éves vagyok és sokféleképpen beteg.

S mármost, ami felejthetetlen soraidat illeti, nagyon megíráttál velük. (Képzeld el egy zokogó vakot.) Ezenfelül, persze el is szégyelltem magam, mert nem érdelek ennyit. De akár érdelek, akár nem, a Te leveled volt nagyon küzdelmes életemnek legnagyobb elégtétele. Ha éjszakánként nagyon gyötörnek az elmúlt gonosz évek és napok, akkor erre gondolok, hogy no lám, mégiscsak! Mert ilyen kiváló, előkelő, ilyen szeretetreméltó ember részéről ennyit kapni, – voltaképp miből áll ez az egész irracionális, amit életnek neveznek, ha nem ebből?

Ha valaki ilyen szavakat kap, van ennél több? S akkor már nyugodtan várhatja is, hogy a függöny legördüljön. Nyugodtan várom.

Öllelek, csókollak minden szeretetemmel. És a síromba is el akarom vinni annak emlékét, hogy ismertelek és szerettelek.

Milánod

1 fólió géppel írt levél kézi aláírással. Légiposta küldemény.

Irodalomjegyzék

- FÜST
1948 FÜST Milán: *Véletlen találkozások*. Budapest, Dante, 1948.
- FÜST
1949 FÜST Milán: *Szakadékok. Öt kisregény*. Budapest, Révai Kiadó, 1949.
- FÜST
1956 FÜST Milán: *Emlékezések és tanulmányok*. Budapest, Magvető Kiadó, 1956.
- Füst Milán...*
1995 *Füst Milán rejtélyes műzsája*. Szerk. PETRÁNYI Ilona. Budapest, Fekete Sas Könyvkiadó, 1995.
- FMÖL
2002 *Füst Milán összegyűjtött levelei*. Összegyűjtötte, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta SZILÁGYI Judit. Budapest, Fekete Sas Kiadó, 2002.
- FMÖV*
2008 *Füst Milán összes versei*. Sajtó alá rend. ZSOLDOS Sándor, kísérő tanulmány BODNÁR György. Budapest, Fekete Sas Kiadó, 2008.
- PETRÁNYI
1981 PETRÁNYI Ilona (ACÉL Zsuzsanna, TAXNER Ernő): *A Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárának munkájáról*. In: *Irodalomtudományi Közlemények*, 85 (1981), 4, 506–509.
- PETRÁNYI
1992 PETRÁNYI Ilona: *Rövid bevezető F. M. kéziratos hagyatékának közlése elé*. In: FÜST Milán: *A szürke pokol rabja – monodráma harminchárom jelenetben*. In: *Kortárs* (1992) 12, 34–60.

Gerlóczy Gedeon és Dévényi Iván levélváltása Csontváry felfedezőjével, Lehel Ferencsel és rokonaival

Lehel Ferenc egyike azoknak a többkötetes humánértelmiségieknek, akikről roppant keveset tudunk. Életműve feltárását nagyban nehezíti, hogy az önéletrajzában említett művészetelméleti, bölcséleti munkái csak elvétve, szétszórta maradtak fenn.¹ Pedig levezetésben állott a kor legnívósabb egyetemeivel és gondolkodóival, Párizsba,² Londonba,³ Bristolba,⁴ Cambridge-be,⁵ Amszterdamba,⁶ Nápolyba,⁷ Genovába,⁸ Oxfordba,⁹ Clevelandbe,¹⁰ Chicagóba¹¹ és Ausztriába, többek között Arthur Koestlerhez¹² juttatta el könyveit.

Érdekes módon a Hamza Gyűjtemény és Jász Galéria dokumentumtárában [HGYJG TTD] sem találhatók meg kéziratai, kivéve az utolsót, *A végzet filozófiáját*, amely francia nyelvű töredékként került be az intézménybe,¹³ ahol jó néhány személyes okmánya, feljegyzése, tervrajza is tanulmányozható. Ugyanitt gondozzuk leánya és veje

¹ Leánya, Hamza Lehel Mária úgy tudta, hogy összes magyar nyelvű könyve még életében bekerült az Országos Széchényi Könyvtárba. Forrás: Bodri Ferenc levele Lehel Annának (Esztergom, 1980. augusztus 24.) HGYJG TTD 95.1555.7.

² Forrás: Dévényi Iván levele Lehel Ferencnek (Esztergom, 1973. augusztus 1.) HGYJG TTD 95.1666.1., illetve Ch[arles] Lalo levele Lehel Ferencnek (Párizs, 1947. november 7.) HGYJG TTD 95.1607.1–3.

³ Forrás: The University of London Library levele Lehel Ferencnek (London, 1957. november 15.) HGYJG TTD 95.1621.1.

⁴ Forrás: C[ecil] F[rank] Powell levele Lehel Ferencnek (Bristol, 1959. január 9.) HGYJG TTD 95.1617.1.

⁵ Forrás: University Library Cambridge levele Lehel Ferencnek (Cambridge, 1957. augusztus 17.) HGYJG TTD 95.1620.1.

⁶ Az Amszterdami Egyetemi Könyvtár levele Lehel Ferencnek (Amszterdam, 1964. április 15.) HGYJG TTD 95.1610.1.

⁷ A Nápolyi Egyetemi Könyvtár levele Lehel Ferencnek (Nápoly, 1960. szeptember 16.) HGYJG TTD 95.1611.1.

⁸ Andrea Galimberti levele Lehel Ferencnek (Novi Ligure, 1963. december 21.) HGYJG TTD 95.1627.1.

⁹ G[ilbert] Ryle levele Lehel Ferencnek (Oxford, 1959. június 3.) HGYJG TTD 95.1613.1.

¹⁰ Thomas Munro levele Lehel Ferencnek (Cleveland, 1961. január 16.) HGYJG TTD 95.1630.1.

¹¹ A Chicagói Egyetem levele Lehel Ferencnek (Chicago, 1961. január 3.) HGYJG TTD 95.1610.2.

¹² Köszter Artúr (Budapest, 1905–London, 1983) regény- és újságíró. Forrás: Arthur Koestler levele Lehel Ferencnek (Alpbach, 1959. július 13.) HGYJG TTD 95.1614.1. és Lehel Ferenc levele Arthur Koestlernek (London, 1959. július 7.) HGYJG TTD 95.1614.2.

¹³ Forrás: François Lehel: *La philosophie de la Fatalité. Des religions de plus en plus belles* (töredék, tartalomjegyzék) HGYJG TTD 95.1701.1–2. *A végzet filozófiájának* függeléke, a *Találkozásaim a végzettel* a HGYJG TTD 95.1699.1. jelzet alatt található meg.

hagyatékát: a művészházaspár Brazíliából hazatérve költözött Jászberénybe, s adta át a városnak a család tárgyi örökségét.

Az itt közölt források közül az első Gerlóczy Gedeon feltétlen bizalmát tanúsítja Lehel Ferenc iránt, a második és a harmadik (utóbbi tulajdonképpen egy levelezőlap hátoldalára gépelt kurta üzenet) pedig Dévényi Iván által igazolja: Lehel Ferenc valóban két úttörő monográfiát írt Csontváry Kosztka Tivadarról, és valóban közeli ismerőse volt Czóbel Bélának, aki karrierjének kezdetén, Nagybányán le is festette.¹⁴ A harmadikként közölt dokumentum hitelességét illetően viszont továbbra is fenntartja a bizonytalanságot, hogy a feladó neve, címe nem szerepel a kartonon, és a benne említett bélyegek sincsenek meg. Az sem dönthető el, ki volt Czóbel modellje, hisz az ábrázolt férfi arca nem látható a képen. Csupán a mű címe utal Lehel Ferencre, no meg Réti István¹⁵ névsora, amely azt támasztja alá, hogy 1904-ben és 1906-ban a fiatal, tehetségesnek ígérkező tanonc megfordult Nagybányán.¹⁶ Dévényi Iván *Lehel Ferenc 85 éves* című köszöntőjéből¹⁷ egyébként az is kiderül, hogy Lehel a Zazar-parti városban barátkozott össze a neves festővel,¹⁸ valamint a fiatalon elhunyt Maticska Jenővel.¹⁹ A kapcsolódó adatok és iratok ellenben ennél sokkal többet elárulnak a Csontváry-életmű zömének rejtélyes megmentőjéről.

Lehel Ferenc 1885. november 13-án született Paposon, Szatmár megyében, a tizenhárom gyermek közül tizedikként.²⁰ Édesapja, Löwenkopf Izsák tanító volt, fizetése szűkös. Ferenc az édesanyjával, Saphir Leával és három életben maradt fivérével került Budapestre. Fáradhatatlan utánajárással és kemény munkával az asszony elérte, hogy fiai tandíjmentes gimnáziumi tanulmányokat folytathassanak. Ferenc a Barcsay utcai tanodába járt,²¹ egyazon osztályba Benedek Marcellel.²² Aztán az Ipariskolát és a

¹⁴ Az 1904-ben készült festmény címe *Lehel Ferenc Nagybányán*. A mű *Nagybányai templom* címmel is ismert. Genthon István 1902-re datálja a titokzatos művet, jöllehet ebben az esztendőben Lehel nem járt a Zazar menti festőtelepen. GENTHON, 1961, 5.

¹⁵ A nagybányai művésztelep értelmi szerzője. Ld.: <http://www.mke.hu/lyka/11/046-051-reti.htm>

¹⁶ 1902–1906 között Czóbel Béla Iványi-Grünwald Béla tanítványa volt Nagybányán. Forrás: ZSÜRGER László: *Büszkeségünk* (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1567.1 és RÉTI, 1994, 166–167.

¹⁷ Kék tintás golyóstollal javított gépelt szöveg, megjelent a budapesti *Művészet* című folyóiratban. Forrás: DÉVÉNYI Iván: *Lehel Ferenc 85 éves* (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1564.1.

¹⁸ Lehel Ferenc egyik levelében ellenben a következőket állítja: „Czóbel Bélát nem Nagybányán ismertem meg. Mindketten ugyanabba a középiskolába, a Barcsay utcai gimnáziumba jártunk, ő egy évvel felettünk. Hamarabb érettségizett, előbb is ment Párizsba (míg én megelégedtem Firenzével). Nagybányán szomszédházban laktunk, de intim barátságról sosem volt szó közöttünk.” Forrás: Lehel Ferenc által írt azonosítatlan levél (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1598.1.

¹⁹ Nagybányai festő. Rövid életrajzát ld.: <http://viragjuditgaleria.hu/hu/item/466/>

²⁰ Születési adatait az 1970-ben Londonban kiadott honosítási igazolványa is tartalmazza, amely okmány szerint Lehel Ferenc magyar nemzetiségű művészeti író: bizonyára ő vallotta magát szabadfoglalkozásúnak. Forrás: Home Office levele Lehel Ferencnek (London, 1970. október, n. n.) HGYJG TTD 95.1694.1. Teljes életrajzát illetően ld.: HGYJG TTD 95.1558.1.–95.1560.1., illetve: 95.1670.1.–95.1686.1.

²¹ Forrás: Lehel Ferenc által írt azonosítatlan levél (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1598.1., illetve: Lehel Ferenc érettségi bizonyítványa (Budapest, 1903. június 9.) HGYJG TTD 95.1687.1.

²² Irodalomtörténész, műfordító. Rövid életrajzát ld.: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC00523/01513.htm>

Mintarajziskolát látogatta, jóllehet Münchenbe szeretett volna menni.²³ Az első világháborút megelőző években vásznai gyakran szerepeltek budapesti tárlatokon, mesterei – egyebek mellett Czóbel Béla is – rendkívül tehetségesnek tartották.²⁴ Rippl-Rónai József, Kernstok Károly és Márffy Ödön mellett Bölöni György²⁵ őt is megemlíti egyik beszámolójában.²⁶ A festészettel azonban korán felhagyott, képei vagy elvesztek, vagy lappanganak.²⁷

A Japán kávéház²⁸ törzsvendégei közé Lázár Béla²⁹ közvetítésével került be. Innen vezetett útja Málnai Bélához,³⁰ *A Ház* folyóirat szerkesztőjéhez, akinek az építészeti irodájában is dolgozott egy ideig. Később a Palatinus Építő Rt.-nél³¹ kapott munkát: a Palatinus ház alaprajzait ő véglegesítette, hangsúlyozta leánya visszaemlékezéseiben. Szintén ő állította, hogy a Lipták és Tsa. alkalmazottjaként (mint felügyelő) a dalmát vasútvonal építésében is részt vett, de mivel szolgálataiért nem kapta meg a remélt honoráriumot, becsületperbe keveredett a céggel.³²

Művészeti íróként 1909-ben mutatkozott be, ekkor jelent meg ugyanis a *Művészet bölcselete* című könyve (a cím Rózsa Miklóstól³³ származik),³⁴ amelyet további kötetek követtek, egyebek mellett a Csontváry-monográfiák.³⁵ Zömüket feltételezhetően sa-

²³ Érettségi után 1906-ig távirásként dolgozott a vasúti társaságnál. Forrás: Lehel Ferenc önéletrajza (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1559.1.

²⁴ Hamza Lehel Mária levele Bodri Ferencnek (São Paulo, 1979. január 12.) HGYJG TTD 95.1555.1. Hamza Lehel Mária levele Dévényi Ivánnak (São Paulo, 1972. január 20.) HGYJG TTD 95.1555.1.

²⁵ Élt 1882 és 1959 között, nemesi származású baloldali újságíró, író, Ady barátja és méltatója. Munkásságát illetően ld.: <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/06/57.html>

²⁶ A *Világ* című lap 1913. január 23-i számában. Forrás: ZSÜRGER László: *Büszkeségünk* (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1567.1. A lapról részletesebben ld.: http://epa.oszk.hu/00000/00021/00265/pdf/MKSZ_EPA00021_1966_82_04_317-330.pdf

²⁷ Hamza Lehel Mária levele Dévényi Ivánnak (São Paulo, 1972. január 20.) HGYJG TTD 95.1551.5., illetve: Lehel Ferenc és Lehel Mária életrajza (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1565.1.

²⁸ A 19. század végén nyitották meg a budapesti Andrássy út 45. szám alatt, művészkávéházzá vált. Rövid történetét ld.: <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00001/fej10.htm>

²⁹ 1869 és 1950 között élt művészeti író, az Ernst Múzeum egykori igazgatója, Paál László képeinek kutatója. Rövid életrajzát ld.: <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/04/609.html>

³⁰ Élt 1878 és 1941 között, építész, díszlettervező, a modern magyar építészet egyik letéteményese. ZÁDOR–GENTHON, 1967, 223.

³¹ A monarchia egyik legnagyobb építkezési vállalata volt. Ld.: <http://egykor.hu/budapest-xiii--kerulet/palatinus-hazak/2460>

³² Forrás: Lehel Ferenc életrajza. Bodri Ferenc írása (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1560.1. A „becsületpört” illetően másutt a Palatinust említi. Forrás: Lehel Ferenc önéletrajza (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1559.1.

³³ Élt 1874 és 1945 között, művészettörténész, műkritikus, jogász. Ld.: <http://netlexikon.hu/yrk/Ryrgenwm/12925>

³⁴ Lehel Ferenc által írt azonosítatlan levél (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1598.1.

³⁵ További művei (a kiadások éve forrásonként változik): *Estopsychofizikai tanulmányok* (1912), *Magyar művészet a török világ idején* (1913), *Egy művészettörténeti monstredráma* (1920), *A romantikától az expresszióig* (1921), *Csontvári Tiadár* (1921 vagy 1922), *Gulácsy Lajos dekadens festő* (1922), *Ecce Criticus* (1923 vagy 1924), *Cézanne* (1923), *Notre art dément* (1925 vagy 1926), *Vergleichende Kunstmorphologie* (1928 vagy 1929), *The Philosophy of Instinct I–II.* (1942–1946 vagy 1947), *That Magic They Call Atomic Science* (1945 vagy 1952 vagy 1957), *La philosophie de la Fatalité. I–III.*

ját költségén adta ki.³⁶ 1924-ben feleségével és két leányával Párizsba költözött, ahol anyagmintákat tervezett.³⁷ Jules Pascin³⁸ és Marc Chagall³⁹ közelébe került, neje révén pedig Katia Granoff⁴⁰ galériatulajdonos társaságába, aki még egy szerződést is ajánlott Máriának. A *Style*⁴¹ bukása 1934-ben végül arra indította, hogy visszatérjen Budapestre. Itt is kiadott egy folyóiratot, a *Nemzeti Művészetet*, amit az 1930-as évek műkritikusai szeretetteljes csipkelődéssel egyszerűen csak *Lehel kiúrtjének* neveztek, mivel az anyagok javát ő maga írta.⁴² A lap mindössze öt évet élt meg, 1939-ben megszűnt. 1936-ban újabb fontos vállalkozásba kezdett: Csontváry-kiállítást rendezett a Fränkel Szalonban.⁴³ Leánya szerint a publikum ennek a tárlatnak tulajdoníthatóan fedezte fel a bolondnak tartott művészt. „Apám Csontváry Tivadarnak nem egyik, hanem a valódi felfedezője volt. Lelkesedéssel harcolt érte, amikor a művészek és művészetbarátok körében Csontváry csak gúnyolódás és gyakran kegyetlen élcéldés céltáblája volt. Küzdött érte, és vállalta, hogy őt sem kímélte az értetlenkedők szellemeskedése. (...) Rendszeresen látogatta Csontváryt Fehérvári úti⁴⁴ műtermében, és amikor a halálhírért kapta, felrohant a műtermébe, még időben ahhoz, hogy a kukoricacsutkák és lerágott szilvamacskák tömegéből – ami a szerencsétlen, nyomorgó művész tápláléka volt – kiementse az örökösök által feldarabolásra ítélt és méterárúként eladásra szánt képeket. Az elsőt szét is vágták, ezt már nem sikerült megmenteni. E kép egyik darabja Olasz-

(1963–1969 vagy kézirat). Forrás: Lehel Ferenc és Lehel Mária életrajza (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1565.1., illetve: Lehel Ferenc életrajza. Bodri Ferenc írása (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1563.2.

³⁶ „(...) magam adtam ki minden könyvemet emberfeletti erőfeszítéssel” – írja egyik levelében. Ugyanitt olvasható: „1939 előtt képeladásból tartottam fenn magamat (ezt sokan megcsinálták), 1939 után azonban, itt, Angliában, kénytelen voltam egy kis szálloda igazgató-portás állást elvállalni.” Forrás: Lehel Ferenc levele Polányi Károlynak (London, 1948. június 11.) HGYJG TTD 95.1597.1.

³⁷ Forrás: Lehel Ferenc életrajza. Bodri Ferenc írása (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1560.1.

³⁸ A bolgár-spanyol származású festőt (eredeti nevén Julius Mordecai Pinkas) műtermében gyakran felkereste. Forrás: Lehel Ferenc életrajza. Bodri Ferenc írása (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1560.1.

³⁹ Leánya szerint Chagall-lal igen közeli barátságba került, pl. együtt kísérték utolsó útjára az öngyilkosságba menekült Pascint. Forrás: Lehel Ferenc életrajza. Bodri Ferenc írása (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1560.1.

⁴⁰ Élt 1895–1989 között, ukrán származású képereskedő, Párizs akkori legnívósabb galériáinak tulajdonosa. Ld.: <http://www.universalis.fr/encyclopedie/katia-granoff/>

⁴¹ Lehel Ferenc adta ki Párizsban. Néhány száma jelent csak meg, nem volt rá kereslet. Forrás: Lehel Ferenc életrajza. Bodri Ferenc írása (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1560.1., illetve: Lehel Ferenc és Lehel Mária életrajza (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1565.1.

⁴² A rövid életű lap főként Fényes Adolf, Iványi Grünwald Béla, Beck Ö. Fülöp, Márffy Ödön, Derkovits Gyula, Kmetty János, Gábor István, Dési Huber István, Farkas István, Zichy Mihály, Thorma János, Kernstok Károly, Berény Róbert, Bernáth Aurél munkásságát tárgyalta, tehát haladó szellemben íródott. Forrás: Dévényi Iván: *Lehel Ferenc 85 éves* (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1564.1., illetve: a Csongrád Vármegyei Múzeum levele Lehel Ferencnek (Szentes, 1937. július 19.) HGYJG TTD 95.1641.1.

⁴³ A dokumentum Csontváry első gyűjteményes kiállításaként említi, s a Fränkel Szalon helyett a Tamás Galériát jelöli meg helyszíneként. Forrás: Lehel Ferenc és Lehel Mária életrajza (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1565.1.

⁴⁴ Ma Bartók Béla út.

országban élő húgom tulajdonában van.⁴⁵ A *Magyarok bejövetele* hatalmas szénrajzot ő maga fixírozta⁴⁶ le, s később kiállítja a [pesti] Városháza udvarán, mert mérete miatt kiállítóhelyiségben nem férhetett el. Ha nincs Lehel Ferenc, akkor ma Magyarországnak nincs Csontváryja, nincs *Libanoni cédrus*, sem *Taormina*, sem *Zsidók panaszfala*. A képek fizikai megmentése után hosszú volt a harc Csontváry elismertetéséért. Az 1922-ben megjelent Csontváry-életrajz indít el egy lassú érdeklődést. Ugyancsak ő rendezi Csontváry első kollektív kiállítását a Fränk[e]l Galériában⁴⁷ 1936-ban” – írta leánya Bodri Ferencnek 1979-ben.⁴⁸

Lehel Ferenc mégsem a személyét ért támadások, hanem a zsidótörvények megszavazása miatt hagyta el az országot, miután Svédországban és Dániában igyekezett érvényt szerezni a hazai művészeknek. Az elkövetkező két évtizedben Londonban élt és alkotott,⁴⁹ történetbölcséleti, művészetfilozófiai és esztétikai tanulmányokat jelentetett meg angol nyelven. Sajnos ezekről is csupán önéletrajza, illetve Hamza Lehel Mária visszaemlékezései alapján alkothatunk fogalmat. 1975. augusztus 23-án Brazíliában hunyt el, São Paulóban, a génovai Staglieno temetőben helyezték végső nyugalomra.⁵⁰

A Dévényi Ivánnal ápolt kapcsolata azért is kiemelendő, mert a kor hazai műgyűjtői és művészeti írói közül nem sokan méltatták tevékenységét. Külföldön Charles Lalo⁵¹ esztéta, sorbonne-i bölcész figyelt fel filozófiai gondolataira,⁵² a magyarok közül a Londonban élő Ignótus Pállal⁵³ levelezett,⁵⁴ bár kettőjük egymáshoz való viszonya egyelőre tisztázatlan. Nem kizárt, hogy Lehel kereste meg Ignótust. Az ugyanis bizonyos, hogy könyveit fizetett hirdetésekben igyekezett népszerűsíteni, de úgy tűnik, eredményte-

⁴⁵ Hamza Lehel Mária húga Peveragnóban telepedett le. Nincs adat arról, pontosan melyik képről van szó. Előfordulhat, hogy a *Passióról*, hisz a megmaradt két vásznat Lehel egy hatalmas mű tizenhatod részének tekintette. LEHEL, 1936, 7–8.

⁴⁶ Fixálta vagy rögzítette.

⁴⁷ GERLÓCZY–NÉMETH, 1976, 126.

⁴⁸ Hamza Lehel Mária levele Bodri Ferencnek (São Paulo, 1979. január 12.) HGYJG TTD 95.1555.1. Hamza Lehel Mária Bodri Ferenc művészeti íróval is levelezett. Miután Dévényi Iván váratlan hirtelenséggel elhunyt, az asszony szerette volna elérni, hogy Bodri írja meg a Lehel-monográfiát. Forrás: Hamza Lehel Mária levele Bodri Ferencnek (São Paulo, 1979. április 9.) HGYJG TTD 95.1555.2., illetve: Bodri Ferenc levele Lehel Máriának (Esztergom, 1980. február 16.) HGYJG TTD 95.1556.5.

⁴⁹ A háború kitörése Londonban érte, így 1969-ig ott is maradt. Forrás: Lehel Ferenc életrajza (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1560.1., illetve: Lehel Ferenc és Lehel Mária életrajza (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1565.1.

⁵⁰ Dévényi Iván levele Lehel Máriának (Esztergom, 1971. november 31.) HGYJG TTD 95.1555.1., illetve: Lehel Ferenc és Lehel Mária életrajza (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1565.1.

⁵¹ Rövid életrajzát ld.: <http://encyclopedia.thefreedictionary.com/Charles+Lalo>

⁵² Lehel Ferenc nézeteit vakmerőnek, merésznek nevezte. Forrás: Charles Lalo: *Analyses* (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1697.4.

⁵³ 1962-ig a londoni *Irodalmi Újság* szerkesztője volt; a periodikával Lehel Ferenc is kapcsolatban állt, a folyóirat lapjain véleményanyagot közöltek róla. Rövid életrajzát ld.: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC06707/06716.htm>

⁵⁴ Ignótus Pál levele Lehel Ferencnek (Battersea, 1967. július 3.) HGYJG TTD 95.1668.1.

lenül.⁵⁵ Zsürger László újságíró például arra kérte, írjon róla valamelyik zsidó lapba.⁵⁶ Zsürger ezt meg is tette, nem is akármilyen felületességgel,⁵⁷ feldühítve ezzel jó néhány autonóm lapszerkesztőt.⁵⁸

Noha bejárása volt a leglátogatottabb művészi körökbe,⁵⁹ Lehel Ferencnek nem sikerült előtérbe kerülnie. Mindvégig büszke maradt, elzárkózott a kompromisszumoktól, így megítélése is megosztotta a kritikusokat. 1962-ben Bernáth Aurél⁶⁰ egyenesen zavarosnak, hányavetinek és felelőtlennek minősítette a Csontváryról papírra vetett elméleteit: „A halandzsza, a felületesség és az újságírói zsargon ötvözetében Csontváry festészete nála egy meglepő elméleti summában áll össze. Lehel ditirambusai majdnem válogatás nélkül árasztották el Csontváry összes művét... Az effajta – Lehel-féle – fogalom-összekotvasztás egyenesen a nihilbe vinné a művészetet.”⁶¹ Bálint Aladár⁶² ellenben teljesen más következtetésre jutott, amikor így fogalmazott: „Lehel nagy utánajárással, fanatikus szorgalommal gyűjtötte össze adatait. Könyve művészettörténeti távlatba helyezi Csontváryt, megállapítja helyét a posztimpresszionista művészetben, és stíluskritikai eszközökkel elemzi a festő munkásságát.” Németh Lajos⁶³ ugyancsak szép szavakkal illette, s aláhúzta: ő tette a legtöbbet Csontváry elismertetéséért.⁶⁴ A szakmai hozzáértését kifogásoló vélemények miatt azonban ma már leányának azon sorai is megkérdőjelezhetők, amelyek szerint Zempléni Tivadar, Lehel Ferenc egykori tanára egy ízben kijelentette: amennyiben

⁵⁵ Ezek egyike a *The Sunday Times* 1947. november 2-i számában *The Place Of Instinct. Instinct Of The Universe. By Francis Lehel. (Style)* címmel jelent meg. „Hobbes, Locke és Hume kissé tévesen vélekedtek a témáról, nagy jelentőséget tulajdonítva az ösztönnek. Lehel úr talán az első olyan filozófus, aki elveti ennek alapvető szerepét” – olvasható a néhány soros közleményben. Forrás: *The Place Of Instinct* (London, 1947. november 2.) HGYJG TTD 95.1697.8.

⁵⁶ Zsürger László a következőket írja 1970. december 6-án Abádi Ervinnek, *A Hét Tükre* című lap főszerkesztőjének címzett levelében: „(...) ennek a renegát, jellemtelen öreg zsidónak az volt az egyetlen kérése, kívánsága, vágya, hogy pár excellence zsidó lapban megjelenjen az ismertetés.” Forrás: Zsürger László levele Abádinak (h. n., 1970. december 6.) HGYJG TTD 95.1580.1.

⁵⁷ Zsürger László *Büszkeségünk* című írásának összesen tíz piszkozata található meg a Hamza Gyűjtemény és Jász Galéria történeti dokumentumtárában. A kék tintás golyóstollal javított gépelt szövegek hosszabb-rövidebb változatai eltérnek egymástól, de számos, másutt fel nem lelhető információt tartalmaznak. Benne a szerző géniusznak nevezi Lehel Ferencet, Thomas Mannhoz, Einsteinhez, Freudhoz és Bergsonhoz hasonlítja. Forrás: Zsürger László: *Büszkeségünk* (h. n., é. n.) HGYJG TTD 96.1567.1.

⁵⁸ Abádi Ervin, *A Hét Tükre* című izraeli magyar lap főszerkesztője határozottan visszautasítja, arra hivatkozva, hogy a periodika „nem lerakódóhely”. Forrás: Abádi Ervin levele Zsürger Lászlónak (Ramat Gan, 1970. november 20.) HGYJG TTD 95.1580.2.

⁵⁹ Czöbel Béla mellett asztaltársaságához tartozott Beöthy István, Diener-Dénes Rudolf, Kernstok Károly, Korda Vince, Tihanyi Lajos, Timár Imre, Vértess Marcell. Forrás: Hamza Lehel Mária levele Dévényi Ivánnak (São Paulo, 1974. július 14.) HGYJG TTD 95.1551.7.

⁶⁰ Élt 1895 és 1982 között, festőművész, művészeti író, Thorma János és Réti István növendéke. Ld. még: <http://www.hung-art.hu/frames.html?/magyar/b/bernath/index.html>

⁶¹ Forrás: Hamza Lehel Mária levele Bodri Ferencnek (São Paulo, 1979. január 12.) HGYJG TTD 95.5555.1. Ld. még: BERNÁTH, 1947, 84–91.

⁶² Élt 1881 és 1924 között, író, újságíró. ÉLESZTŐS–ROSTÁS, 1994, 110–111.

⁶³ Élt 1929 és 1991 között, művészettörténész, az MTA levelező tagja, több Csontváry-kötet szerkesztője.

⁶⁴ NÉMETH, 1964, 147.

nem kezd el írni, hanem megmarad a festésnél, akkor olyan magasságba emelkedhetett volna, mint Rippli, azaz Rippl-Rónai.⁶⁵

Személye, munkássága mindenesetre nem kerülhető el, ha átfogó képet kívánunk nyújtani a 20. század kulturális mozgalmairól, színtereiről, az értékmentés és -teremtés kulisszáiról.

Forrás

I.

Gerlóczy Gedeon levele Lehel Ferenchez

Budapest, 1967. június 16.

HGYJG TTD 95.1577.8.
Gévelt szöveg (2 beírt oldal).

1.

Budapest, 1967. június 16.

Kedves jó barátom, Lehel Ferenc!⁶⁶

Múlt levelemben⁶⁷ már elpanaszkodtam, hogy Csontváry Marokkói tanítóját⁶⁸ az 1962 és [19]64 közötti kiállításokon mennyire megrongálták,⁶⁹ ráadásul hazaszállítás előtt tudtom és beleegyezésem nélkül dublították,⁷⁰ letisztították és számos részét átfestették.

A vitánk már a művelődésügyi min[iszter] előtt folyik,⁷¹ aki azzal a badarsággal áll elő, hogy Csontváry ezen késői remekművének, tehát technikai tudásának és szellemi felkészültségének teljében az ég kobalt-kékből hideg zöldbe átmenő alkonyati hangulatát csak fokozó aranyárgák, az arc jobb- és baloldalán lebegő felhőfoslányok, a tájképi háttér fái, bokrai nem Csontváry keze munkái, hanem egy ismeretlen későbbi pikto-

⁶⁵ Leánya szerint Katia Granoff egy későbbi franciaországi látogatásukkor azt mondta, ha nem hagyják el Párizst, mindketten világhírnévre tehetek volna szert. Forrás: Lehel Ferenc életrajza (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1560.1.

⁶⁶ A levél átírásakor megőriztem a levélíró néhol zavaros fogalmazásmódját, a betűhibákat kijavítottam.

⁶⁷ Gerlóczy Gedeon levele Lehel Ferencnek (Budapest, 1967. május 29.) HGYJG TTD 95.1577.7. Ebben írja, hogy az állami garancia mellett kívitt képek megmentésére nemzetközi szakértői bizottságot kért fel, amit nem kapott meg, így megtagadta a további kölcsönzést.

⁶⁸ Csontváry 1908-ban festette a képet. NÉMETH, 1969, 109. kép.

⁶⁹ A festményt Csontváry már az 1908. évi tárlaton sem tudta bemutatni, mert állítása szerint megsérült. NÉMETH, 1964, 126.

⁷⁰ Konzerválták a vászon megkettőzésével.

⁷¹ A művelődésügyi miniszter ekkor Ilku Pál (Bulcsú, 1912–Budapest, 1973) volt.

ré, ezért amikor a dublázás következtében átnyomódott ragasztóanyagot a kép felületéről letisztították, [az utólagosan felvitt elemek] eltűntek. Állításukat még azzal is alátámasztották, hogy mint köztudomású, Csontváry soha ciprusokat, bokrokat nem, hanem csak egyedül és mindig cédrusokat festett.⁷²

Na most ennek a sületlen badarságnak megkoronázására kérem segítségemet, amennyiben ez neked nem terhes /nem akadályoz más fontosabb munkádban, például /, és [ha] egyetértesz az általam írtakkal, akkor a következőket megtenni, ill[etve] megírni szíveskedjél.

Először egy nekem szóló levelet, körülbelül így:

„Gerlóczy Gedeonnak, B[uda]pest, 5. [kerület,] Galamb u. 3.

Alulírott, Lehel Ferenc, az 1922-ben és 1931-ben első ízben megjelent Csontváry a magyar posztimpresszionizmus előfutára című könyv szerzője a következőket igazolom:

Művésznövendék koromban Csontváry 1908-as⁷³ és 1910-es⁷⁴ budapesti kiállítását láttam. Az akkori kritika és a közönség meg nem értő közönyével szemben az újszerű színvonalú festmények már akkor nekem nagyon tetszettek. A Marokkói tanító monumentális figurájára nagyon is emlékszem, már az 1922-ben [megjelent] könyvemben is a következőket írtam [róla]: a Marokkói tanító napsugártól parázsló feje körül a távoli hegyek világos kobalt levegője metsző hideg zöldben készül esteledni. Csontváry 1919-ben bekövetkezett halála után a Kosztka családtól értesültem, hogy a teljes művészi hagyatékát Gerlóczy Gedeon vette meg. Gerlóczyt felkerestem, és egy Csontváry könyv kiadásához kértem [tőle] segítséget.⁷⁵ Az 1922-ben megjelent könyvem összes

⁷² Teljesen hihetetlen, hogy Csontváry visszanyúlt korai témáihoz, és újra megfestette korábbi motívumait. Önmaga ismétlését szentségtörésnek érezte volna – vallotta Németh Lajos. Ám ami a legdöntőbb: olyan képekről van szó, amelyek nem szerepeltek a Csontváry-hagyatékban, sem a gácsi padlás „leltárában”. Az érintett fél száz alkotásnak például egyike sem volt látható az 1930-as gyűjteményes kiállításon, az első közülük 1932 körül bukkant elő, mégpedig a Lehel-monográfia megjelenése után, amikor már érdemes volt spekulálni és hamisítani. A legtöbb – szám szerint 76 darab – bizonytalan forrású mű az 1940-es években jelent meg a Teleki téren működött antikváriumban, két hatalmas ládában. Érdekes, hogy a festmények zöme sérültebb az eredetiekénél, technikájuk is primitívebb. Genthon István a hajdani pénzügyminisztériumi tisztviselőre, Polák Jánosra terelte a gyanút, aki szabad idejében festegetett, illetve műgyűjtőként is tevékenykedett. NÉMETH, 1964, 174., illetve: GERLÓCZY–NÉMETH, 1976, 114.

⁷³ A kiállítást a városligeti Iparcsarnokban rendezték meg. Ezen a tárlaton a *Marokkói tanító Egy marokkói ember (tanulmány)* címmel szerepelt. GERLÓCZY–NÉMETH, 1976, 118.

⁷⁴ A tárlatot a Magyar Királyi József Múzeum (Budapest, Múzeum körút 6–8. szám) épületében tekinthette meg a publikum. A festményt ekkor az *Egy marokkói ember* címmel állították ki. GERLÓCZY–NÉMETH, 1976, 121.

⁷⁵ Lehel Ferenc nem csupán a könyvéhez, hanem a sorsfordítónak tartott 1936. évi kiállítás megrendezéséhez is Gerlóczy Gedeontól kért segítséget. Utóbbi így emlékezett a történetekre: „1936 tavaszán, több évi külföldi tartózkodása után Lehel Ferenc hazaérkezett. Felkerestem és beszámolt benyomásairól, a múzeumok és magángyűjtemények remekeiről, az új művészi irányzatokról. Elmondta, hogy megállapítása helyes volt. Csontváry Cézanne, Gauguin, Van Gogh művészetével egyenrangú, sőt, a cédrusokkal és a nagyméretű kompozícióival felül is múlta őket. Sajnos az eddigi kiadványokban csak fekete-fehér nyomtatékkal szerepelt, pedig csodálatos kompozícióinak erejét és színbeli szépséges ragyogását, költői hangulatát és zenei ritmusát csak színben hű reprodukciókkal lehet népszerűsíteni. Párizsban rendezendő kiállítást javasolt. Én ebben az időben építészeti feladataimmal annyira el voltam

felvételeit és kliséit az id.(?) Weinwurm⁷⁶ cégnél rendelttem meg, a felvételek 18x24-es üveglemezre [készültek,] és mivel megállapodásunk értelmében a negatívok Gerlóczy tulajdonába mentek át, a 3.500 K.-t⁷⁷ kitevő számlát Ő fizette ki. Csontváry 1930-ban rendezett Ernst Múzeum[bel]i⁷⁸ nagy sikere után újabb, gazdagabb kiállítású könyvet írtam, de ekkor már a felvételeket 9x12-es filmre vették fel, és ezeket is megkapta Gerlóczy. A klisék a filmnagyításról készültek.

A Marokkói tanító megküldött 1921-es és 1931-es negatívjairól készült kópiákat a rendelkezésemre álló adatokkal összehasonlítottam, majd kétséget kizáróan megállapítottam, hogy mind ezek, mind a Weinwurm 3.500 [K.-val történő] kifizetéséről szóló számla eredeti kópiák. Ezt a megállapításomat a kópiák hátára rávezetett aláírással igazolom.

Gerlóczy a brüsszeli,⁷⁹ belgrádi,⁸⁰ székesfehérvári⁸¹ és Szépművészeti Múzeumban⁸² [lezajlott] kiállításokon megrongált és restaurált Marokkói tanító jelen állapotáról készült fényképfelvételt megküldte. Megdöbbenve állapítottam meg, hogy a kép a még 1908-as és 1910-es kiállításokról emlémben megmaradt állapotához képest lényeges változásokat szenvedve megrongálódott. Míg az 1921-es és 1930-as felvételeken [még] jól láthatók az eredeti állapotnak megfelelő égbolttónusok, a felhőfoslányok, a háttér fái és bokrai, [ma] egészen hiányoznak. Németh Lajos 1964-es könyvének az M. T.⁸³ színpompás megoldásait, fényeit, reflexeit részletező leírása⁸⁴ emlémben idézte az 1908., 1910. és az 1930. [év] színemlékeit. A mostani állapot fényképfelvételét az eredeti állapotot tükröző régebbi felvételekkel összehasonlítva [kijelenthető, hogy] a tónusértékek ös[s]zefüggő harmóniája előnytelenül megváltozott. Feltehető, hogy a Csontváry festői modorára annyira jellemző, gazdagon és helyenként majdnem plasztikus rétegben alkalmazott lazúrszíneket eltávolították.

Összefoglalva megállapítom és igazolom, hogy az 1908-as, 1910-es és 1930-as Csontváry kiállítások vizuális emlékei, valamint a legkorábbi, 1921-es és 1930-as felvételek kópiái a Németh Lajos [által] 1964-ben kiadott könyv színnyomatával [együtt] bizonyítják, hogy a restaurálás során eltűnt égbolt felhői, háttérfái, bokrai kétséget kizáróan Csontváry eredeti keze munkái voltak, így mind ezeknek, mind pedig a kép

foglalva, hogy elzárkoztam javaslata elől. Többszöri próbálkozása után egy alkalommal közölte, hogy Kecskemétről újabb Csontváry-művek kerültek forgalomba. Ezeket szeretné kiállítani, melyekhez gyűjteményem kisebb képeit kérte kiegészítésül. Ebbe a megoldásba beleegyeztem.” GERLÓCZY–NÉMETH, 1976, 135.

⁷⁶ Budapesti fényképész-dinasztia.

Ld.: http://bfl.archivportal.hu/id-226-cs_plank_ibolya_fenykepesszmutermek.html#fo46

⁷⁷ koronát

⁷⁸ A gyűjteményes kiállítást Ernst Lajos és Lázár Béla rendezte. Rábeszélésükre Gerlóczy Gedeon a féltve őrzött nagyméretű képeit is kölcsönadta. GERLÓCZY–NÉMETH, 1976, 123. és 134.

⁷⁹ GERLÓCZY–NÉMETH, 1976, 231–240.

⁸⁰ NÉMETH, 1964, 183.

⁸¹ GERLÓCZY–NÉMETH, 1976, 240–242. és 246–268.

⁸² GERLÓCZY–NÉMETH, 1976, 268–275.

⁸³ [Marokkói tanító]

⁸⁴ NÉMETH, 1964, 126–127.

egész felületén harmonikus egységet képező tónusoknak a megbontása, a színes lazúrok megsemmisítése az eredeti Csontváry remekművet művészi-szellemi és anyagi értékben annyira lerontotta, hogy a [beavatkozás] nemcsak a magyar nemzetnek, hanem az egész kultúrvilágnak pótolhatatlan veszteséget [okozott].”

Kérlek, ne felejtse el, hogy én építész vagyok, és meg vagyok győződve arról, hogy a küldött fényképfelvételek tanulmányozása után nálamnál sokkal jobban össze fogod tudni foglalni a lényegét. Ne haragudj, ha arra kérlek, tudván, hogy Csontváry művészete a te fölfedezés-sorozatodnak is egy ragyogó fejezete,⁸⁵ érezz velem együtt a veszteségben.

A küldött fényképkópiák a következők:

I. Taormina – csak azért küldöm emlékebe, mert visszagondolhatom arra az őszi napra, amikor 46 év előtt a városháza udvarán a felvételt készítették, és én kis inasként segédkeztem. Ezek a felvételek mind 18x24-es lemezre készültek.

II. a Marokkói tanító 1921-es, valószínűleg a Weinwurm műtermében készült 18x24-es üveglemez-felvételről megvalósult kontaktmásolat, [amelyen] az ég felhői, a fák, bokrok jól láthatók. Ennek a felvételnek a hátára kérném a következő szöveget lehetőleg kézírással ráírni: Igazolom, hogy ez a kópia Csontváry Marokkói tanító című képének a Weinwurm cég által készített 18x24-es üveglemez-negatív kópiája, amely az 1922-ben megjelent – Csontváry Tivadar, a posztimpresszionista festés magyar előfutára – Amicus-kiadás reprodukciója számára készült 1921-ben. A negatív Gerlőczy Gedeon tulajdona.

III. A kézírásos szöveg kb. a következő: Igazolom, hogy ez a kópia a Weinwurm cég 3.500 K.-val⁸⁶ [való] kifizetését Gerlőczy Gedeonnak nyugtázza, s az 1922-es könyvemhez készült felvételek stb. számlája.

IV. A kézírásos szöveg a hátoldalon kb. [ilyen formában]: Igazolom, hogy ezt a kópiát az 1931-ben megjelent második Csontváry-könyvem nyomatai számára készült felvételtől / 9x12 [---]⁸⁷ / másolták. A nagyméretű klisék nagyított kópiáról készültek. A negatív Gerlőczy Gedeon tulajdona.

V. A festmény jelenlegi állapotának – felhők, fák, bokrok –, [azaz] színes lazúrozás nélküli felvételének kópiája, amit nem kell visszaküldeni, kérlek, tartsd meg.

VI. Ugyanaz, mint V. Nagyobb [ellenben] a felvétel, tehát az előzőnél döbbenetesebben mutatja az eltéréseket.

(...) Amennyiben egyéb fontos teendőidet nem zavarja, nagyon hálás lennék, ha ezeket az igazolásokat még az olaszországi utad előtt megkaphatnám. [Hisz] annyira ostoba a galéria által kitalált védekezés, miszerint az eltűnt felhők, fák, bokrok, a színes

⁸⁵ Előző levelében olvasható: „A napokban forgattam az 1931-es könyvedet, és elszorult a szívem, hogy a nagy távolságból, az idők mindent elsöprő forgatagában el tudtam felejteni azt, hogy tulajdonképpen mennyi kulturális értéket fedeztél fel az emberiség és szerencsétlen kis hazánk számára, és milyen hálátlan volt veled szemben minden és mindenki, hogy még ma is, a félszázados távlatban sem hajlandó hálával és elismeréssel adózni úttörő munkáért. Sajnos én kis senkivé törpültem ahhoz, hogy bármit is segíthettem volna ezen, ezt rossz néven vetted tőlem.” Forrás: Gerlőczy Gedeon levele Lehel Ferenchez (Budapest, 1967. május 29.) HGYJG TTD 95.1577.7.

⁸⁶ korona

⁸⁷ olvashatatlan kifejezés

lazúrok hiánya azért következett be, mert nem volt Csontváry eredeti keze munkája, hanem a későbbiekben másvalaki, egy ismeretlen piktor javíttatta ki.

Ne haragudj, hogy munkádba így belezavartam, de remélem, nem neheztelsz ezért rám.

Előre is ezer hála és köszönet fáradságodért, amire vonatkozóan megint ismétlem, hogy csak azt és úgy írd, ahogyan azt megfelelőnek és helyesnek találod.⁸⁸

Még egyszer minden jót, sok szeretettel ölel öreg barátod:

Gerlóczy Gedeon⁸⁹

II.

Dévényi Iván levele Hamza Lehel Máriához⁹⁰

Esztergom, 1971. november 30.

HGYJG TTD 95.1552.1.
Géptelt szöveg (1 beírt oldal).

Esztergom, 1971. nov[ember]. 30-án

Igen tisztelt Asszonyom,⁹¹ Szíves sorait hálásan köszönöm, úgyszintén édesapja dedikált fényképét is. Ez év tavaszán köszönettel megkaptam édesapja képeslapját is, amelyet a Művészet c[ímű] folyóirat szerkesztősége továbbított nekem.⁹²

⁸⁸ Nincs adat arról, hogy Lehel Ferenc eleget tett a kérésnek. Később, a IV. Esztétikai Kongresszuson, Athénben viszont felszólalt a szakszerűtlen restaurálások ellen. Előadásmódja kisebb felháborodást keltett. Forrás: Lehel Ferenc életrajza (h. n., é. n.) HGJYG TTD 95.1560.1., illetve: Panagiötēs Andreou Michelis levele Lehel Ferencnek (Athén, 1960. december 28.) HGJYG TTD 95.1633.1.

⁸⁹ S. k. aláírás kék tintával.

⁹⁰ A géptelt szöveg hiányzó ékezetait golyóstollal pótolta a levélíró. Dévényi Iván (1929–1977) ceglédi születésű esztergomi műgyűjtő és művészeti író több levelet is intézett Hamza Lehel Máriához, aki arra kérte, írja meg édesapja monográfiáját. Levelei a következő jelzet alatt lelhetők fel: HGJYG TTD 95.1552.1.–95.1552.22.

⁹¹ Hamza Lehel Mária, Lehel Ferenc és Lehel (Rell) Mária festőművész leánya, Hamza D. Ákos filmrendező felesége, a jászberényi Hamza Gyűjtemény és Jász Galéria alapítója. Dévényi Ivánhoz címzett leveleiben főként édesapjáról közölt adatokat a művészeti íróval, aki egy monográfia megírására készült. Forrás: Hamza Lehel Mária levelei Bodri Ferencnek (São Paulo, 1979. január 12.–1980. december 13.) HGJYG TTD 95.1551.1.–95.1551.18.

⁹² A Magyar Képzőművészek Szövetsége *Művészet* című havilapjának 1970. évi júniusi (6.) számában *Lehel Ferenc 85 éves* címmel Dévényi Iván elsősorban mint festőt méltatta a Londonban élő ünnepeltet, majd kitért írói munkásságára is: „1909-ben a fiatal festő nagy fába vágta a fejszéjét: könyvet adott ki [*A Művészet Bölcselése* címen. Ezt további kötetek követték: *Magyar művészet a törökvilág idején* (1913), *Cézanne* (1922), majd Pári[z]sban [*a Notre art dément* (1926). Lehel írta az első monográfiát Csontvári Tivadarról (1922), ami aztán átdolgozva, kibővítve, dús képanyaggal újra megjelent (1931). 1922-ben *Gulácsy Lajos dekadens festő* címmel publikált egy novellisztikus hangú, színes stílusú életrajzot a század eleji csodálatos szent művészről, Giotto utódáról.” Forrás: Zsürger László: *Bűszkeségünk* (h. n., é. n.) HGJYG TTD 95.1567.1. A Hamza Gyűjtemény és Jász Galéria történeti dokumentumtárának leltárkönyve szerint Dévényi 1970-ben postázta első levelét

Kedves Asszonyom, Lehel Ferenc művészeti érdemei nem merültek idehaza feledésbe...⁹³ Genthon István⁹⁴ Czóbel Béláról szóló könyvében meleg sorok olvashatók édesapjáról,⁹⁵ az áprilisi retrospektív kiállításon⁹⁶ ki volt állítva Czóbel korai képe: „Lehel Ferenc Nagybanán”.⁹⁷

Németh Lajos Csontváry könyve is tisztelettel adózik édesapjának.⁹⁸

Munkásságát az *új* MAGYAR IRODALMI LEXIKON⁹⁹ is tárgyalja, és az *új* MŰVÉSZETI LEXIKON¹⁰⁰ is.

Tisztelt Asszonyom, ha a The Philosophy of Instinct¹⁰¹ c[ímű] munkát megkaphatnám, igen hálás lennék.

S szeretném, ha vagy édesapja, vagy Ön megírná: milyen tevékenységet fejtett ki Lehel Ferenc miután elhagyta Magyarországot?¹⁰²

Hamzáéknak, hogy értesítse őket a *Művészetben* megjelent cikkről. Forrás: Dévényi Iván levelezőlapja Lehel Ferencnek (Esztergom, 1970. november 20.) HGYJG TTD 95.1582.1. Műveit úgyszintén közli: Lehel Ferenc és Lehel Mária életrajza (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1565.1.

⁹³ Hamza Lehel Mária többször is kifejezte abbéli félelmét, hogy apját elfeledték. Egy másik, úgyszintén Dévényi Ivánnak címzett levelében – Tolnay Ákos festőművész édesapját idézve – írja: „Mennyi gúny és komizás kísérte a nagy felfedezést. De Feri biztos volt a dolgában, lelkesedett és gyűjtötte az aláírásokat, hogy legalább a [könyv]kiadás költségei megtérüljenek.” A folytatásban megjegyzi: „anyámat szívesen ugratták avval, hogy Csontvárynének szólították”. Forrás: Hamza Lehel Mária levele Dévényi Ivánnak (São Paulo, 1974, november 21.) HGYJG TTD 95.1551.9.

⁹⁴ 1903 és 1969 között élt kivételes tudású művészettörténész, az MTA tagja, a magyar művészet kutatója. Munkásságát illetően ld.: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC04834/05124.htm>

⁹⁵ GENTHON, 1961, 5.

⁹⁶ Czóbel Béla életmű-kiállítását 1971. április 3–25. között rendezték meg a Műcsarnokban. KRATOCHWILL, 1971, 12. kép.

⁹⁷ Czóbel Béla 1904-ben Nagybanán festette a képet. GENTHON, 1961, 1. kép.

⁹⁸ Németh Lajos könyvének első kiadása 1964-ben jelent meg a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalatánál, második, bővített és átdolgozott kiadása 1972-ben a Corvinánál. Ezekben a szerző gyakran idézi Lehel Ferenc monográfiáját, így közvetetten elismeri érdemeit.

⁹⁹ Az 1965-ben megjelent irodalmi lexikonnak az a Benedek Marcell volt a főszerkesztője, akiről Lehel Ferenc önéletrajzában azt állítja, hogy osztálytársa volt a Barcsay utcai állami fiúgimnáziumban (ma Madách Imre Gimnázium). Ld.: 22. l., illetve: BENEDEK, 1965, 27.

¹⁰⁰ Nagyon szűkszavúan. Úttörő munkájáról például csak a következőt jegyzi meg: „Művészetelméleti kérdésekkel, Gulácsy és Csontváry festészetével foglalkozott.” ZÁDOR–GENTHON, 1967, 44.

¹⁰¹ Lehel Ferenc könyve, *Az ösztön filozófiája*, amely címmel azóta több bölcseleti mű is nyomdafestéket látott, Londonban jelent meg 1942 és 1946 között két kötetben, a legtöbb kiadványához hasonlóan a szerző saját költségén. Ld.: Lehel Ferenc levele Polányi Károlynak (London, 1948. július 11.) HGYJG TTD 95.1597.1. Erről szinte minden önéletírásában és levelében beszámolt. Nagyon büszke volt arra, hogy Charles Lalo sorbonne-i professzor tanulmányban értékelte művét. Dévényi Iván így ír róla: „Lehel *Az ösztön filozófiája* című művében megint – s itt már kizárólag filozófiai síkon – olyan témához nyúl, melyet szintén soha és senki sem érintett eddig, ami mindenkor tabu volt a filozófia számára.” Forrás: Lehel Ferenc és Lehel Mária életrajza (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1565.1., illetve: Dévényi Iván: *Lehel Ferenc 85 éves* (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1564.1.

¹⁰² Lehel Ferenc a II. világháború előtt hagyta el az országot, Londonban telepedett le családjával. Forrás: Lehel Ferenc életrajza. Bodri Ferenc írása (h. n., é. n.) 95.1560.1. A szövegből kihúzva: „Én szret.”

Én szeretnék a jövőben újra – bővebben – írni róla, s eh[h]ez egy minél kiadósabb biográfia / vagy autobiográfia / bizony jó lenne.¹⁰³

Lehel Ferencet őszinte tisztelettel köszöntöm,

Önnek kézcsókjait küldi igaz híve

Dévényi Iván

Esztergom, Monteverdi út 4.

Posta Fiók 39

III.

Dévényi Iván levele Lehel Ferenchez

Esztergom, 1973. augusztus 11.

HGYJG TTD 95.1666.1.

Postai levelezőlapra gépelt szöveg (2 oldal).

1.

Lepecsételt bélyeg¹⁰⁴

Monsieur Francis *Lehel*¹⁰⁵

écrivain, critique d'art

c/o Mme Maria Hamza¹⁰⁶

BRAZIL

Rua Cesario Motta

203 apt 84

01221 São Paulo¹⁰⁷

¹⁰³ Erre nem került sor. Utoljára 1975. szeptember 9-én a *Magyar Nemzetben* írt róla *Lehel Ferenc halálára* címmel. A cikkben Csontváry és Gulácsy első monográfiájának nevezi Lehel Ferencet. Forrás: Újságcikk Lehel Ferencről (h. n., 1975. október 13.) HGYJG TTD 95.1697.2. Hamza Lehel Mária egyébként többször is küld neki adatokat édesapjáról, illetve a Csontváryhoz fűződő kapcsolatáról. Ld.: Hamza Lehel Mária levelei Dévényi Ivánnak (São Paulo, 1972. január 20.–1976. február 25.) HGYJG TTD 95.1551.1.–95.1551.18. Egy ízben Gerlóczy Gedeonhoz irányítja: „Gerlóczy Gedeon építésszel, aki a Csontváry hagyatékot megvásárolta, folytatott apa éveken keresztül nagyon meghitt és érdekes levelezést. Ami később hirtelen megszakadt. Gerlóczy rengeteg adattal tudná anyagunkat gazdagítani, bizonyos szempontból sokkal többet tud, mint én.” Forrás: Hamza Lehel Mária levele Dévényi Ivánhoz (São Paulo, 1974. június 12.) HGYJG TTD 95.1551.5.

¹⁰⁴ A bélyegző feliratának csupán az „OM” végződése látszik.

¹⁰⁵ Ezen a néven közölte külföldön írásait Lehel Ferenc.

¹⁰⁶ Hamza Lehel Mária (Budapest, 1906–Peveragno, 1997) Lehel Ferenc és Lehel Mária festőművész leánya, Hamza D. Ákos filmrendező és képzőművész felesége, a jászberényi Hamza-gyűjtemény letéteményese.

¹⁰⁷ A Hamza család São Paulóban telepedett le, miután Hamza D. Ákos Olaszországból átköltözött Braziliába, ahol munkát ajánlottak neki a filmiparban. GURZÓ, 2011, 26–29.

1973. augusztus 11.

Igen tisztelt Uram!

Közelgő születésnapjára¹⁰⁸ őszinte szívvel kívánom a legjobbakat, s kérem, hogy a várt életrajzi adatokat vesse papírra s küldje el nekem...¹⁰⁹

Túldoldalon Csontváry-bélyegeket talál,¹¹⁰ hogy ezek megjelenhettek, jelentős részben az Ön két Csontváry-könyvének köszönhető, hiszen ezek a könyvek hívták fel a figyelmet először a mesterre...¹¹¹ Csontváry egyébként már múzeumot is kapott Pécsen, október 8-án avatják fel...¹¹²

Czóbel¹¹³ – akivel gyakran találkozom, s aki szeptember 4-én lesz 90 éves – barátsággal üdvözli Önt. Én tisztelettel köszöntöm: Dévényi Iván¹¹⁴

¹⁰⁸ Lehel Ferenc november 13-án született, Dévényi Iván pedig augusztus 11-én kezte levelét, tehát három hónappal korábban, ami azt is jelentheti, hogy sürgősen hozzá kívánt jutni a kért adatokhoz. Hamza Lehel Mária egyébként folyamatosan tájékoztatta édesapjáról. Ld.: Hamza Lehel Mária levelei Dévényi Ivánnak (São Paulo, 1972. január 20.–1976. február 25.) HGYJG TTD 95.1551.1.–95.1551.18.

¹⁰⁹ A kért adatok a monográfia megírásához kellettek. A tervezett könyv Dévényi Iván 1978-ban bekövetkezett halála miatt végül nem készült el. Forrás: Hamza Lehel Mária levele Dévényi Ivánnak (São Paulo, 1978. január 22.) HGYJG TTD 95.1554.2.

¹¹⁰ Hamza Lehel Mária válaszelevelének tanúsága szerint a Csontváry-bélyegek nem érkeztek meg a címzetthez. Így fogalmaz: „Nagyon szépen köszönöm kedvességét, és ha kijönnek a Czóbel féle bélyegek, örülnék, ha párat kaphatnék. Sajnos a Csontváry-széria, amit küldtek nekem, magára vonhatta egy bélyegyűjtő figyelmét, mert sosem érkeztek meg.” Forrás: Hamza Lehel Mária levele Bodri Ferencnek (São Paulo, 1980. május 26.) HGYJG TTD 95.1551.8.

¹¹¹ „Nem utolsó érdeme a Mesternek, hogy Csontvári Kosztka Tivadart, a ma már legnagyobb impresszionistákkal egy rangban álló szerencsétlen sorsú nagy magyar festőt úgyszólván ő fedezte fel. Mindenesetre kizárólag Lehel Ferenc érdeme, hogy szinte megszállott fanatizmussal, hosszú évekig valósággal misszionálta Csontvári génuszát” – fogalmazott Dévényi Iván a *Lehel Ferenc 85 éves* című írásában. Ő volt azon kevesek egyike, akik elismerték Lehel munkásságát, törekvéseit. Forrás: Dévényi Iván: *Lehel Ferenc 85 éves* (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1564.1.

¹¹² A múzeum többször is elnapolt megnyitásának lehetséges időpontjából rendszeresen beszámol. Forrás: Dévényi Iván üdvözlőlapja Lehel Ferencnek (h. n., 1973. augusztus 11.) HGYJG TTD 25.1666.1.

¹¹³ Czóbel Bélát Lehel Ferenc nem Nagybányán ismerte meg, ahogyan ez több róla szóló írásban helytelenül szerepel. Egyik levelében ugyanis aláhúzza, hogy mindketten a Barcsay utcai gimnáziumba jártak, Czóbel egy évvel felette, így korábban érettségizett és ment ki Párizsba. Nagybányán is találkozott, ahol 1904-ben Czóbel le is festette, sőt, Czóbel Lehel hívására látogatott el Szentendrre. Haláláról is Dévényi Iván értesítette Lehelt. Forrás: Lehel Ferenc által írt azonosítatlan levél (h. n., é. n.) HGYJG TTD 95.1598.1., illetve: Dévényi Ivánné levele Hamza Lehel Máriának (Esztergom, 1978. január 13.) HGYJG TTD 95.1553.1. „Czóbelről mindig a legmesszemenőbben érdeklődött” – hangsúlyozta leánya. Ld.: Hamza Lehel Mária levele Dévényi Ivánnak (São Paulo, 1972. január 20.) HGYJG TTD 95.1551.1.

¹¹⁴ S. k. aláírás kék tintás golyóstollal.

Rövidítések, forrás- és irodalomjegyzék

HGYJG TTD

1903–1980

Hamza Gyűjtemény és Jász Galéria történeti, tárgyi gyűjteménye és dokumentumtára

*

BENEDEK

1965

Magyar irodalmi lexikon II. L – R. Szerk. BENEDEK Marcell. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965.

BERNÁTH

1947

BERNÁTH Aurél: *Írások a művészetről*. Budapest, Dante Könyvkiadó, 1947.

ÉBLI

2003

ÉBLI Gábor: *Modernség és tehetség: a Tamás Galéria (1928–1944) története*. In: *Art Magazin* (2003), 1. sz. 4–9.

ÉLESZTÖS–ROSTÁS

1994

Magyar Nagylexikon III. (Bah – Bij). Főszerk. ÉLESZTÖS László–ROSTÁS Sándor. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.

GENTHON

1961

GENTHON István: *Czóbel*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1961.

GERLÓCZY–NÉMETH

1976

GERLÓCZY Gedeon–NÉMETH Lajos: *Csontváry-émlékkönyv*. Budapest, Corvina Kiadó, 1976.

GURZÓ

2011

GURZÓ K. Enikő: *Különös találkozás. Kiállítás nyílik Hamza D. Ákos filmes munkásságáról*. In: *Művelődés* (2011), áprilisi szám. 26–29.

KRATOCHWILL

1971

Czóbel Béla (1883–) Kossuth díjas festőművész kiállítása. Szerk. KRATOCHWILL Mimi. Budapest, Műcsarnok, 1971.

LEHEL

1936

Csontváry Tivadar újonnan fölmerült képeinek kiállítása. Szerk. LEHEL Ferenc. Budapest, Fränkel Szalon, 1936.

NÉMETH

1964

NÉMETH Lajos: *Csontváry Kosztka Tivadar*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1964.

NÉMETH

1969

NÉMETH Lajos: *Csontváry Kosztka Tivadar*. 2. bővített, átdolgozott kiadás. Budapest, Corvina Kiadó. 1969.

RÉTI

1994

RÉTI István: *A nagybányai művésztelep*. Budapest, Kulturtrade Kiadó, 1994.

ZÁDOR–GENTHON

1967

Magyar művészeti lexikon III. Főszerk. ZÁDOR Anna–GENTHON István. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967.

Elektronikus források

Egykor.hu. Budapest XIII. kerület. Palatinus házak:

<http://egykor.hu/budapest-xiii--kerulet/palatinus-hazak/2460>

Elektronikus Periodika Archivum és Adatbázis: epa.oszk.hu

Encyclopaedia Universalis. Katia Granoff:

<http://www.universalis.fr/encyclopedie/katia-granoff/>

Budapest Főváros Levéltára online. A Weinwurm-fényképészdinasztia:

http://bfl.archivportal.hu/id-226-cs_plank_ibolya_fenykepeszmuttermek.html#fo46

Képzőművészet Magyarországon. Bernáth Aurél:

<http://www.hung-art.hu/frames.html?/magyar/b/bernath/index.html>

Művészet online. Réti István: <http://www.mke.hu/lyka/11/046-051-reti.htm>

Magyar Elektronikus Könyvtár:

mek.oszk.hu

Netlexikon – az online lexikon. Rózsa Miklós:

<http://netlexikon.hu/yrk/Ryrgenwm/12925>

Virág Judit Galéria online. Maticska Jenő: http://viragjuditgaleria.hu/hu/muveszek/muveszek/M/maticska_jeno/